UNIP
DEALU CETĂȚUICA

REZULTATELE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DESFĂȘURATE ÎNTRE ANII 2009-2015

†LIVIU MĂRUIA, DOREL MICLE,
ANDREI STAVILĂ, CRISTIAN FLOCA

Editura MEGA

Unip-*Dealu Cetățuica*

Rezultatele cercetărilor arheologice desfășurate între anii 2009–2015

Liviu Măruia
Dorel Micle
Andrei Stavilă
Cristian Floca

Unip-
Dealu Cetățuica

Rezultatele cercetărilor arheologice desfășurate între anii 2009–2015

Cu contribuții de:
Iosif Vasile Ferencz, Petru Urdea,
Bogdan Craiovan, Alexandru Hegyi

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2019

Restaurare artefacte:
restaurator expert Răsvan GĂVAN

Desen artefacte:
Florentina MĂRCUȚI, Alina GHEORGHE

Desen gropi rituale:
Florentina MĂRCUȚI, Alina FLOCA

DTP:
Editura MEGA

Copertă:
Aurelian SCOROBETE

© Autorii, 2019

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Unip Dealu Cetăţuica: rezultatele cercetărilor arheologice desfăşurate între anii 2009-2015 / Liviu Măruia, Dorel Micle, Andrei Stavilă, Cristian Floca; cu contribuţii de Iosif Vasile Ferencz, Petru Urdea, Bogdan Craiovan, Alexandru Hegyi. - Cluj-Napoca: Mega, 2019
Conţine bibliografie
ISBN 978-606-020-113-7
I. Măruia, Liviu
II. Micle, Dorel
III. Stavilă, Andrei
IV. Floca, Cristian
V. Ferencz, Iosif Vasile
VI. Urdea, Petru
VII. Craiovan, Bogdan
VIII. Hegyi, Alexandru
902

Editura Mega | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

7 CUVÂNT ÎNAINTE (Horea Pop)

9 GÂNDURI DE RECUNOȘTINȚĂ...

11 LIVIU MĂRUIA ȘI DESCOPERIREA *CETĂȚUICII* DE LA UNIP

15 INTRODUCERE

19 I. LOCALIZARE ȘI CADRU NATURAL (Petru Urdea)
19 I.1. Localizarea
21 I.2. Aspecte geologice şi geomorfologice
25 I.3. Condiţii climatice
25 I.4. Hidrografia
26 I.5. Flora şi fauna
26 I.6. Solurile

29 II. ISTORICUL CERCETĂRII (Cristian Floca)

31 III. INVESTIGAȚIILE GEOFIZICE. MAGNETOMETRIA ȘI TOMOGRAFIA ELECTRICĂ (ERT) (Alexandru Hegyi)

37 IV. REZULTATELE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE (Cristian Floca, Andrei Stavilă)
37 IV.1. Metodologia cercetărilor invazive
37 IV.1.1. Amplasarea suprafeţelor de cercetare
37 IV.1.2. Excavarea pe niveluri artificiale
38 IV.1.3. Excavarea structurilor antropice
38 IV.2. Descrierea situaţiilor şi a structurilor descoperite
38 IV.2.1. Descrierea secţiunilor şi a suprafeţelor
44 IV.2.2. Descrierea complexelor arheologice

71 V. PRIMA EPOCĂ A FIERULUI (Andrei Stavilă)
71 V.1. Sfârşitul primei epoci a fierului în Banatul românesc. Istoricul cercetării
74 V.2. Structurile de locuit şi anexele gospodăreşti
78 V.3. Materialele arheologice descoperite
79 V.3.1. Ceramica. Analize calitative şi cantitative
85 V.3.1.1. Tipologia formelor ceramice
97 V.3.1.2. Tehnici şi maniere de ornamentare
102 V.3.2. Alte obiecte din ceramică
104 V.3.3. Obiecte din materii dure animale
104 V.3.4. Obiecte din metal
106 V.4. Repere ale cronologiei aşezării

115 VI. A DOUA EPOCĂ A FIERULUI (Iosif Vasile Ferencz)
115 VI.1. Complexele de cult şi alte structuri
126 VI.2. Materialele arheologice descoperite
126 VI.2.1. Ceramica. Analize calitative şi cantitative (Iosif Vasile Ferencz, Andrei Stavilă)
133 VI.2.1.1.Tipologia formelor ceramice
144 VI.2.1.2. Tehnici şi maniere de ornamentare
149 VI.2.2. Alte obiecte din ceramică
150 VI.2.3. Obiecte din piatră
151 VI.2.4. Obiecte din materii dure animale
152 VI.2.5. Obiecte din metal

159 VII. EPOCA MIGRAȚIILOR (Dorel Micle, Bogdan Craiovan)
159 VII.1. Izvoarele istoriografice cu privire la slavii timpurii
160 VII.2. Pătrunderea slavilor pe teritoriul României
161 VII.3. Slavii timpurii. Istoricul cercetării
161 VII.3.1. Cercetările de pe teritoriul României
162 VII.3.2. Cercetările din Banatul românesc
162 VII.4. Structurile de locuit şi anexele gospodăreşti
166 VII.5. Materialele arheologice descoperite
166 VII.5.1. Ceramica
167 VII.5.2. Alte obiecte din ceramică
168 VII.5.3. Obiecte din sticlă
168 VII.6. Repere ale cronologiei aşezării

171 VIII. EPOCA MEDIEVALĂ (Bogdan Craiovan)
171 VIII.1. Structurile descoperite
171 VIII.2. Materialele arheologice descoperite

173 IX. CONCLUZII ȘI PERSPECTIVE

181 UNIP – *DEALU CETĂȚUICA*. RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH BETWEEN 2009–2015. Summary (translated by Andreea Șerban)

189 BIBLIOGRAFIE

203 PLANȘE

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea de față se înscrie în seria monografiilor de situri preponderent dacice, nu puţine apărute în epoca comunistă, dar una dintre rarele astfel de apariţii postdecembriste ale perioadei de tranziţie.

Demersul monografic pare convenţional datorită structurii asumate, dar în aceiași măsură neconvenţional prin metodele de valorificare științifică a cercetării derulate. El nu este doar produsul împletirii fericite a eforturilor unei mai vechi generaţii de cercetători cu noul val de tineri investigatori ai arheologiei și a metodelor conexe.

Demersul este și rezultatul conjugării mai vechilor, dar atât de necesare, metode pozitiviste, descriptiviste, cu cele ale abordărilor interdisciplinare de ultimă oră în domeniu.

Autorii, din colectivul extins al volumului, nu mai au nevoie de prezentare. Validarea lor, în planul cercetării arheologice și al valorificării științifice a acesteia, a avut loc demult pentru unii dintre aceștia. Efortul lor colectiv vine din necesitatea umplerii golului lăsat de artizanul cercetării *Cetățuicii* de la Unip, prietenului nostru Liviu Măruia, plecat mult prea devreme dintre noi.

Penuria de “daciști bănățeni”, apărută după dispariția autorității uriașului Florin Medeleț, a rămas neschimbată. Tocmai de aceea, ca o veritabilă replică, consistentul volum de față nu este altceva decât cea dintâi monografie a unui sit dacic din Banat. Doar efortul echipei a putut să facă posibilă apariţia acesteia. Și din echipă au făcut parte nu doar autorii rândurilor, dar și studenții de pe șantier, sponsorii, membrii asociației ArheoVest și anonimii din spatele scenei, rudele lui Liviu dedicaţi istoriei și memoriei perieghetului plin de energie.

Lucrarea beneficiază de un consistent aparat critic, adus în sprijinul afirmaţiilor autorilor. De asemenea statisticile și graficele completează, într-un fericit mod informaţiile etalate. Ilustrația bogată transpune cititorul pe șantierul arheologic școală de la Unip, în laboratoarele de restaurare, în depozite sau în preajma planșetei desenatorului. Toate acestea fac din monografia *Cetățuicii* de la Unip, un nu doar util, dar și plăcut instrument de lucru pentru specialiști.

Volumul debutează cu un exhaustiv capitol privind *Localizarea și cadrul natural* al sitului. Metodele geofizice de prospecţiuni non-invazive sunt aduse în sprijinul excursului autorului.

Capitolul despre *Istoricul cercetărilor* ne dezvăluie cât este de relativă, într-un final, cercetarea științifică și arheologică, dacă nu este urmată de o valorificare editorială pe măsură.

Cel de-al treilea capitol ne poartă prin orizontul *science* și deloc *fiction* al noilor coordonate în care ar trebui să se înscrie cercetarea arheologică preliminară. Chiar dacă limbajul utilizat de autor ar presupune uneori o traducere din *română în română* imaginile și concluziile vorbesc de la sine și “spun totul”. Jocul de *puzzle* capătă contur și relevă toată organizarea sitului, fără a înfinge hârlețul în el.

Dar ceea ce numai *“hârlețul decide”*, mai precis istoria palpabilă, concretă a sitului, ne este prezentată în cel de-al patrulea capitol: *Rezultatele descoperirilor.* Prezentarea, pe suprafeţe cercetate și mai apoi a complexelor arheologice descoperite, poate părea aridă și seacă, doar că aceasta se înscrie cu succes în parcursul pozitivist al demersului monografic. Este o muncă laborioasă, de călugăr benedictin, venită din nevoia publicării “pe complexe” a descoperirilor arheologice.

Capitolul cinci, *Prima epocă a fierului,* debutează printr-un excurs al finalului primei epoci a fierului. Demersul este unul clasic, care așează textul în preocupările anterioare ale autorului. Pentru a ne introduce în miezul problemei ne sunt furnizate premisele care stau la baza apariţiei primelor manifestări dacice de la Unip.

“Miezul problemei”, epoca dacică, *cea de-a doua epocă a fierului*, face obiectul capitolului șase. Complexe cu inventare spectaculoase, foarte probabil cu valenţe cultuale, gropile cu “ofrande”, constituite din recipiente, instrumente și ustensile ceramice, au atras atenţia și au stimulat imaginaţia. Prezenţa manifestărilor rituale în spaţii profane nu este inedită. Autorii aduc argumente, cu rezerva cuvenită, privind încadrarea, într-o categorie sau alta, a gropilor cultice de la Unip. Analiza atentă a evidenţei arheologice, administrată cu acribie pe șantier, îi determină pe autori să privească cu circumspecţie

orice etichetare definitivă a descoperirilor dacice de pe *Cetăţuica* în actualul stadiu al cercetărilor.

Cea de-a doua epocă a fierului prinde un contur complet printr-o prezentare complexă și consistentă a materialului arheologic corespunzător acestui interval cronologic. Excelenta analiza a inventarului descoperit argumentează încadrarea *Cetăţuicii* dacice de la Unip în lumea schimburilor, nu doar de mărfuri ci și de idei, chiar dacă în mare inventarul special nu este unul spectaculos.

Zorii evului mediu, *secolele VI-VII*, cu descoperiri mai puţin spectaculoase, dar nu mai puţin importante pentru istoria regională, ne sunt prezentaţi în capitolul VII, după un necesar periplu prin descoperirile de gen de pe teritoriul României şi al Banatului.

Descoperirile ceramice sporadice, aparţinând secolelor IX-XV, fără contexte arheologice clare, nu fac decât să transforme cercetarea în provocare. Şi totul pentru reluarea acesteia în vederea lămuririi semnelor de întrebare rămase deocamdată fără răspuns.

Un proiect ambiţios, pornit din re-descoperirea unui sit, apoi din dorinţa derulării unui șantier-şcoală, reluat pentru cinstirea memoriei iniţiatorului său, materializat în cele din urmă pentru cercetarea analitică și sistemică a sitului, monografia *Cetăţuicii* de la Unip nu este decât un îndemn pentru continuarea cercetării.

Dr. Horea Pop
Muzeul Judeţean de Istorie și Artă Zalău

Gânduri de recunoștință...

Apariţia acestei lucrări monografice a fost posibilă datorită unor oameni care și-au adus aportul în diverse etape, pe parcursul celor peste 10 ani, de când situl arheologic de pe „*Dealu Cetăţuica*" din Unip a fost redescoperit și a intrat în atenţia Universităţii de Vest din Timişoara, instituţie a cărei conducere a susţinut permanent, atât legal-administrativ cât şi material, buna desfăşurare a întregului proiect de cercetare derulat aici.

Reunind rezultatele primelor șapte campanii de cercetări arheologice (2009–2015) ale șantierului şcoală de pe „*Dealu Cetăţuica*", proiectul a cules laolaltă un volum foarte bogat şi variat de materiale şi date, care au necesitat mai mulţi ani de procesare şi analiză. Primii ani de săpături arheologice s-au desfăşurat sub coordonarea ştiinţifică a domnului profesor universitar Adrian Bejan, iar campania de procesare a materialelor şi datelor culese de la Unip a fost demarată din anul 2013 în depozitele *Asociaţiei ArheoVest* din Timişoara, cu suportul material şi organizatoric al preşedintelui asociaţiei, doamna Lorena Smadu. Mulţumirile noastre se îndreaptă către amândoi, conştienţi fiind că finalitatea acestui proiect ar fi fost cu mult întârziată şi îngreunată fără aportul dumnealor.

De asemenea, ne îndreptăm mulţumirile către familia Pop din Unip, proprietara terenului pe care este amplasat situl arheologic, pentru că a găzduit cu generozitate şi necondiţionat, în toţi acești ani, cercetările întreprinse de echipa noastră.

Gânduri de recunoştinţă îndreptăm şi către numeroșii studenţi şi absolvenţi voluntari, sau alţi oameni de bine, care au fost alături de noi în diversele etape ale proiectului, atât în susţinerea cercetărilor din teren sau în fazele de procesare a materialelor, dintre care îi amintim pe: Adrian Cîntar, Alexandru Hegyi, Alexandru Berzovan, Lavinia Bolcu, Oana Borlea, Octavian Rogozea, Adrian Ardelean sau Claudiu Toma, cât şi în ultimele etape ale redactării monografiei, așa cum au fost colegii Florin Gogâltan, Dan Băcueţ-Crişan ori Sorin Forţiu.

Mai cu seamă, demararea întregului proiect, de la redescoperirea sitului și publicarea rezultatelor de până acum, se leagă de numele Măruia. Identificarea în teren a obiectivului, alegerea acestuia ca șantier-școală, precum și primele campanii de cercetări sunt strâns legate de persoana lui Liviu Măruia, arheolog şi lector al Catedrei de Istorie din cadrul Universităţii de Vest din Timişoara, care și-a dedicat o bună parte din ultimii ani ai scurtei sale vieţi cercetării arheologice din acest punct. Plecat la cele veşnice mult prea timpuriu, Liviu n-a încetat să sprijine proiectul pentru a ajunge să vadă lumina tiparului. Așa se face că, în anul 2016, la un an după ce cercetările invazive fuseseră întrerupte în vederea procesării materialelor culese până atunci, doamna profesoară Ana Măruia, mama lui Liviu, a hotărât să se implice, finanţând continuarea procesării materialelor şi datelor culese de la Unip, din banii obţinuţi ca despăgubire în urma accidentului fiului dumneaei. Fără acest sprijin financiar, aceste ultime etape ale proiectului editorial ar fi fost cu mult mai dificil de finalizat. În acest sens, nu ne rămâne decât să ne exprimăm respectul și admiraţia faţă de nobleţea acestui gest, mulţumindu-i că a crezut cu perseverenţă, alături de noi, în potenţialul acestui proiect de cercetare.

Autorii

LIVIU MĂRUIA ȘI DESCOPERIREA *CETĂȚUICII* DE LA UNIP

Cadru didactic al catedrei de Istorie a Universităţii de Vest din Timişoara (UVT) între anii 2002–2013, Liviu Măruia [n. 13.07.1977; d. 26.03.2013] a fost un pasionat arheolog şi dedicat pedagog, mentor şi prieten pentru mai multe generaţii de studenţi şi nu numai. Ajuns în mediul universitar în anul 2002 ca preparator, Liviu devine în anul 2006 asistent universitar, susţinând seminariile de arheologie şi istorie veche a României, anul 2013 găsindu-l cu titlul de doctor în istorie, lector şi arheolog expert.

Dacă primii ani petrecuţi la Universitate presupun şi o preocupare teoretică asupra unor aspecte din istoria civilizaţiei geto-dacice, anii 2005–2006 marchează trecerea lui Liviu către ceea ce va fi fost vocaţia sa, arheologia de teren, care-i va permite să reunească laolaltă dragostea sa pentru geografie, istorie şi ieşiri în natură.

În anul 2006, se alătură colegului de catedră Dorel Micle în cadrul unui prim proiect de amploare, *eGISpat* Timiş, care viza identificarea, delimitarea şi topografierea în teren a tuturor punctelor arheologice incluse în *Lista Monumentelor Istorice. Secţiunea Arheologie* a judeţului. Acest prim proiect, desfăşurat în teren între anii 2006–2007 şi continuat prin procesarea în depozit şi birou, va reprezenta nucleul în jurul căruia se va forma un nou spirit de lucru, cel puţin pentru cercetarea arheologică timişană: munca în echipă alături de studenţi şi transparenţa rezultatelor obţinute.

Fig. 1. Liviu Măruia în timpul măsurătorilor topografice din zona împădurită a *Dealului Cetăţuica* (noiembie 2007).

În acest context, la finele verii anului 2007, echipa Universităţii de Vest redescoperă situl de la Unip-*Dealu Cetăţuica*, foarte vag menţionat până atunci în literatura de specialitate. Aşa cum obişnuia la fiecare ieşire, Liviu şi-a notat observaţiile în jurnalul de teren, îmbinând, în stilu-i caracteristic, nota ştiinţifică riguroasă cu amănuntele pitoreşti, ludice:

> *„Obiectivele spre care dorim să mergem astăzi fac parte din lista siturilor incluse în Patrimoniul Arheologic al judeţului Timiş şi care fac parte din hotarul cadastral al satului Unip (com. Sacoşu Turcesc), cu intenţia de a efectua ridicarea topo a lor. […] Chiar înainte de intrarea în sat se află clădirile fostului CAP, părăginite, dar unde se văd câteva utilaje încărcând gunoi de grajd. Decid că tractoriştii de aici pot să fie o utilă sursă de informaţii pentru cele două puncte căutate şi nu mă înşel. Ştiu şi de „Ocoale" şi de „Dealu Cetăţuica", spre primul dintre acestea chiar ducând gunoiul"*[1].

Se întrezăreşte şi din aceste rânduri deschiderea lui Liviu către oameni, cu precădere către oamenii simpli, de la ţară, de unde, în cadrul cercetărilor sau al excursiilor tematice cu studenţii, se hrănea cu învăţături sau informaţii vii, de la faţa locului, şi faţă de care îşi arăta mereu preţuirea şi recunoştinţa. Revenind la povestea itinerarului către situl de la Unip, descrierile jurnalului continuă:

> *[…] Decid să mergem să verificăm şi locul numit de localnici „Cetăţuica". Locul ne este indicat ca fiind poziţionat în partea de NE a Pădurii Unip, în apropiere de digul sudic al Timişului. Pentru a ajunge acolo, din*

[1] Liviu Măruia, informaţii inedite provenite din jurnalul de teren, 28.08.2007.

locul unde ne aflăm noi acum, va trebui să străbatem satul Unip și să ieșim pe latura nord-vestică a sa, înspre locul numit „În Orezărie". Satul are arhitectura tipică a localităților bănățene de câmpie, din zona mai puțin agrară, fiind actualmente relativ părăginit. Străbatem ulițe mărginașe, hârtopoase, dar pitorești, cu numeroase brațe părăsite ale Poganișului, năpădite de vegetație și reușim să prindem un drum de țară care merge în direcția dorită. De la marginea satului se vede limpede, înspre VNV, latura estică a Pădurii Unip, până unde mai sunt cca 2 km. [...] Ajunși la marginea sa, ne oprim pentru a verifica terenul: suntem în zona „Cetățuii" căutate! Într-adevăr, înspre pădure terenul se ridică brusc cu circa trei metri, dar sunt sceptic, această zonă fiind brăzdată de meandre fosile ale Timișului. Cum deja este în jur de ora 15, înainte de a verifica zona, ne decidem să luăm prânzul la umbra unor tufe de spini de lângă digul Timișului. Andrei și Marius, nerăbdători, pornesc să vadă repede acel spațiu, sub forma unui golf în pădure, unde terenul se ridică brusc pe o terasă de eroziune fosilă. În 10 minute revin cu buzunarele și mâinile pline de fragmente ceramice de epoca bronzului și hallstattiene[2]. Grăbim așadar masa, dornici de a detalia explorarea zonei și, în măsura în care se confirmă existența așezării căutate (deși noi căutăm o așezare paleolitică, cred că eronat trecută în lista patrimoniului Timișului!) să-i efectuăm ridicarea topo. [...] Pornim așadar în perieghează, destul de intrigați, dar nu convinși că așezarea este cea pe care o căutam.
Accesul spre sit se efectuează prin golful de pădure, acum o frumoasă pajiște răvășită de scurmături de mistreți, mistreți care scot la lumină cantități importante de ceramică, pe care ne grăbim să o adunăm. [...] Timp de mai bine de o oră am străbătut în toate direcțiile acest obiectiv care, în acest stadiu al cercetărilor, pare o frumoasă așezare fortificată datând probabil de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului (am găsit totuși și un fragment ceramic cu brâu alveolar de factură dacică!). Forma sa se delimitează clar, având un profil oval, cu latura lungă dispusă oarecum pe axa nord-sud. Cred că această așezare este o interesantă fortificație, ascunsă între mlaștinile Timișului și, din ceea ce am citit până în momentul de față, complet necunoscută în literatura de specialitate! Cum timpul este deja înaintat, iar o ridicare topo a sitului, acoperit în cea mai mare parte de pădure, ar necesita cel puțin o zi de muncă, decidem, mulțumiți totuși, să pornim spre Timișoara. (Unip, 28.08.2007)[1].

După aproape două luni de zile, în luna noiembrie a aceluiași an, echipa avea să revină pe *Dealu Cetățuica* pentru a efectua ridicarea topografică în condiții de vizibilitate mai bună, prilejuită de restrângerea vegetației. Condițiile foarte dificile ale terenului, acoperit într-o mare măsură de arbuști spinoși și pădure, fac ca investigațiile să cumuleze 11 zile de muncă deloc ușoară (Fig. 1).

Cu toate dificultățile terenului și ale accesului în acest punct, izolat față de utilitățile principale (asfalt, adăpost, electricitate, apă) și revendicat în mare măsură de natura dezvoltată sălbatic, Liviu Măruia, alături de Dorel Micle, simt importanța sitului și optează pentru stabilirea aici a viitorului șantier-școală al Catedrei de Istorie, începând cu anul 2009. Propriu modului de lucru curajos și aspru al lui Liviu, împotrivirea față de alegerea căii mai comode se va dovedi mai mult decât fertilă și în acest caz, nu numai prin prisma rezultatelor științifice spectaculoase obținute, dar și din perspectiva formării umane și profesionale a multor tineri studenți care i-au urmat principiile.

Cu "nebunia" frumoasă care îl caracteriza și neconformismul privitor la canoanele rigide ale limbajului și metodelor academice, **arheologul**, **dascălul**, dar mai cu seamă **omul** Liviu Măruia s-a aplecat cu entuziasm și curiozitate înspre descoperirile cercetării, cu încredere și dragoste către studenți și oameni de orice fel, cu onestitate și altruism în cele împărtășite prin tipar sau viu grai.

Alături de echipa universitară, cu perseverență, răbdare și o uriașă putere de lucru, dublate de o organizare riguroasă, Liviu a reușit să resusciteze cercetările de suprafață și metodologia lor, prin descoperirea în circa 7 ani de activitate, adesea voluntară, a sute de situri arheologice inedite, dar mai ales coroborând datele de ordin arheologic cu cele de natură geografică, cartografică ori de istorie orală, pe care a căutat adesea să le valorifice în rândul comunităților locale.

Dintre numeroasele situri arheologice descoperite în sutele de verificări de teren de prin toate colțurile Banatului și nu numai, Liviu se legase sufletește cel mai puternic de situl ascuns în pădurea Unipului, pe care îl promova ori de câte ori avea ocazia, invitând pe toți cei curioși să ia parte la campaniile de cercetare. În acest sens cuvintele adresate de el într-o înregistrare din anul 2012 pentru Radio Timișoara sunt relevante:

> *[...] din cele 850 de obiective arheologice noi identificate pe teritoriu Banatului, Dealu Cetățuica de la Unip este unic... obiectivul se află în investigație cel puțin 10 ani de acum înainte și cine este doritor să vadă la fața locului ce se întâmplă la Unip-Dealu Cetățuica, posibila vatră a localității antice Zurobara, îl invit cu drag, în luna iulie, în colțul pădurii Unip, acolo suntem noi...*[3].

Inspirând adesea celor din jur forța și pasiunea,

---

[2] Săpăturile au ilustrat până în prezent faptul că cele mai vechi urme certe de locuire de pe *Dealu Cetățuica* sunt cele "hallstattiene", deci de prima epocă a fierului, fragmentele atribuite epocii bronzului în timpul perieghezei aparținând probabil de același palier cronologic.

[3] Liviu Măruia, *Radioenciclopedia* bănățeană, Radio Timișoara, 12.05.2012.

alături de bucuria căutării proprii, Liviu a îndemnat mereu, prin exemplul personal, la depășirea limitelor, temerilor şi a prejudecăţilor fiecăruia, amintind uneori, cu zâmbetul pe buze, că … *„atunci când crezi că nu mai poţi, poţi de două ori mai mult!”* Dar, poate, mai presus de orice, a renăscut și stimulat multora încrederea în forţele proprii, făcându-se iubit și apreciat de numeroşi colaboratori și cunoscuţi, pe al căror traseu de viaţă și-a pus pecetea. Cuvintele unei colege din grupul tinerilor pe care i-a format, ce-i stau scrise pe piatra de căpătâi, vorbesc de la sine despre dragostea pe care foștii studenţi i-o poartă: *„unde suntem noi, vei fi și tu, căci noi suntem rodul muncii și prieteniei tale!”*

INTRODUCERE

Șantierul arheologic de la Unip a reprezentat încă de la debutul său o provocare deoarece se constituia în prima cercetare interdisciplinară complexă a unui sit multistratificat, coordonat și realizat de o echipă de specialiști a Universității de Vest din Timișoara.

Până în 2009 arheologii instituției mai sus menționate au executat săpături arheologice sistematice, de obicei în cadrul șantierelor școală, în sistemul clasic al abordărilor cultural-istorice, în funcție de specializarea fiecărui arheolog coordonator. De la înființarea secției de istorie în 1990 și până în 2009 au existat două direcții fundamentale de cercetare, una privind arheologia și istoria civilizației romane în provincia Dacia de Sud-Vest, și o alta privind civilizația medieval-timpurie din sud-vestul Banatului. Deși cele două direcții de cercetare au urmat căi distincte, ele prezentau un numitor comun, tributar în mare parte școlii clujene de arheologie, unde s-au format ca specialiști.

Anul 2009 a reprezentat pentru școala timișoreană de arheologie o schimbare de paradigmă: reprezenta efortul susținut a doi tineri cercetători, Dorel Micle și Liviu Măruia, cu viziuni diferite, dar convergente privind aplicarea noilor metode de lucru interdisciplinare în arheologie, desprinzându-se din cele două echipe inițiale ale școlii arheologice timișorene, unul din echipa coordonată de prof. univ. dr. Doina Benea (tabăra de arheologie romană Jupa – *Tibiscum*, județul Caraș-Severin), iar celălalt din echipa prof. univ. dr. Adrian Bejan (tabăra de arheologie de la Sânnicolau Mare – *Seliște*, județul Timiș). Inițiatorii își doreau un nou proiect care să pornească, conform noilor standarde, de la o analiză a peisajului, la prospecțiuni arheologice complexe, înainte de a începe campaniile de săpătură arheologică propriu-zise, iar interpretările rezultatelor se doreau a fi făcute cu aportul biologiei, fizicii, chimiei, informaticii și a altor discipline care să permită formarea unei imagini cât mai complete asupra comunităților umane identificate prin săpătură sistematică.

Alegerea sitului de la Unip-*Dealul Cetățuica* s-a făcut în urma finalizării unui proiect de reidentificare și cartare topografică a siturilor arheologice din *Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș*, desfășurat între 2006–2007, când spre surpriza autorilor mai sus menționați, în marginea pădurii de la Unip a fost identificat un sit care prezenta caracteristici de fortificație, cu un bogat material arheologic, datând din prima și a doua epocă a fierului.

Pornind de la premisa că Liviu Măruia era înscris la acea vreme la doctorat cu o lucrare pe tema dacilor din Banat, cercetarea sistematică a situl de la Unip promitea să ofere rezultate spectaculoase pe aceast subiect, deoarece o parte din materialul ceramic descoperit la suprafața terenului aparținea civilizației dacice. Cum tot în acea perioadă a debutat și Masteratul de *Arheologie Interdisciplinară* din cadrul Universității de Vest, coordonat de Dorel Micle, cei doi inițiatori ai proiectului au stârnit interesul și au obținut sprijinul unor specialiști de la departamente precum Biologie-Chimie-Geografie, Fizică și Matematică-Informatică ale aceleiași instituții. De asemenea, primele generații de masteranzi au oferit consistență echipei, unii dintre aceștia rămânând ca asistenți de cercetare ai instituției noastre, iar alții colaboratori externi sau parteneri în diferite proiecte de cercetare.

Depășind dificultățile inerente ale debutului unui nou șantier arheologic (de la cele administrativ-financiare și legislative, la cele legate de personal, logistică și, mai ales, campament), echipa a fost sprijinită, atât de arheologii mai experimentați ai Universității de Vest, cât și de conducerea instituției care și-au manifestat interesul pentru acest experiment științific, inedit în viziunea celor mai mulți, deoarece nu erau obișnuiți ca specialiști din departamente atât de diferite să conlucreze la un proiect comun în domeniul patrimoniului arheologic și istoric.

După o topografiere minuțioasă a perimetrului (s-au efectuat 11 ieșiri consecutive în teren pentru cartografierea sitului cu Stația Totală, mare parte a acestuia fiind acoperită cu arbuști și pădure deasă), cercetările au început cu efectuarea primelor prospecțiuni geofizice (magnetometrie efectuată de D. Micle și A. Stavilă și tomografie electrică realizată de prof. univ. dr. Petru Urdea), precum și prospecțiuni pedologice (analiza sedimentologică, a PH-ului,

fosforului și potasiului din sol, efectuate de prof. univ. dr. Gheorghe Ianoș și O. Borlea).

În paralel, s-au desfășurat și cercetările arhivistice și documentare, pentru a se corobora datele arheologice cu informațiile istoriografice vechi, precum și cu cele cartografice antice și moderne, pornindu-se de la ipoteza că Unip-*Dealu Cetățuica* ar putea fi antica *Zurobara*. Sprijinită de către S. Forțiu, teoria merită a fi luată în seamă, cu atât mai mult cu cât cercetările sistematice ulterioare au demonstrat că situl de la Unip reprezenta un factor de putere și religios în perioada dacică.

Săpăturile arheologice sistematice au debutat încă din 2009 cu o secțiune magistrală din centrul sitului către latura de est, pentru a surprinde limita acestuia către zona unde, după cum reieșea din analizele geomorfologice, s-a intervenit antropic prin excavarea unui șanț de mari dimensiuni, care să separe zona centrală a sitului de restul platoului natural, limită care, presupuneam, prezenta caracteristicele unei fortificații.

În anii care au urmat s-a finalizat cercetarea sistemului defensiv de pe latura de est și s-a continuat cu excavarea unor suprafețe de 6 × 6 m, în zona centrală a platoului de la Unip, fiind identificate complexe arheologice de prima epocă a fierului, dacice și slave, constând în locuințe și diverse anexe. De departe, însă, surpriza a venit de la identificarea gropilor rituale aparținând perioadei dacice, ceea ce-i conferă sitului un statut aparte.

Dispariția prematură în primăvara anului 2013 a colegului și prietenului Liviu Măruia a lăsat echipa fără un specialist exact pentru epoca dacică, care era cea mai spectaculoasă și care promitea cel mai mult, materialul excavat până în acel moment și datele științifice culese în teren rămânând neprelucrate. A fost un moment de criză, cu atât mai mult cu cât, din 2013 Universitatea de Vest din Timișoara s-a lansat și pe piața cercetărilor arheologice preventive, care au aglomerat agenda echipei și au redirecționat-o către un nou sector foarte solicitant, consumator de timp și resurse. În aceste condiții s-a pus problema dacă vom mai continua săpăturile sistematice la Unip, pentru că săpăturile preventive, prelucrarea datelor obținute aici și redactarea rapoartelor au devenit sufocante și nu mai lăsau timp pentru altceva. Într-un final s-a hotărât sistarea pentru 3 ani a cercetărilor arheologice sistematice de la Unip-*Dealu Cetățuica*, până când echipa formată în special din tineri, reușea să aducă la zi prelucrarea datelor și redactarea monografiei bazată pe cunoștințele dobândite până la nivelul anului 2015.

Astfel, în baza unui protocol încheiat în 2016, în echipa Universității de Vest din Timișoara a fost cooptat și un specialist recunoscut în problematica civilizației dacice, cercetător științific II, dr. Iosif Vasile Ferencz, de la Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva. Pentru o scurtă perioadă de timp, șantierul școală al Universității de Vest s-a mutat la fortificația dacică de la Ardeu, iar echipa s-a putut concentra pe prelucrarea și interpretarea datelor din campaniile precedente de la Unip. Colaborarea dintre Timișoara și Deva a avut însă și alte beneficii: a permis conturarea unei imagini în oglindă a civilizației dacice de la munte, în comparație cu de cea de la câmpie. Din punct de vedere științific, noua colaborare s-a fructificat printr-o expoziție itinerantă, dar și prin împărtășirea unei viziuni mai largi privind lumea dacică, inclusiv în redactarea monografiei despre situl de la Unip-*Dealu Cetățuica*.

S-a închegat astfel o echipă de lucru, având un nucleu format din Andrei Stavilă și Cristian Floca, care alături de Bogdan Craiovan și Alexandru Hegyi, cu toții absolvenți ai școlii arheologice timișorene, au reușit să prelucreze, să analizeze și să coroboreze toate datele și informațiile din teren cu cele din laborator, alături de reprezentările grafice realizate de Alina Gheorghe și Florentina Marțiș. După patru ani de efort susținut a rezultat o analiză sistemică și sincretică care se bazează pe datele geomorfologice, prospecțiunile geofizice, corespondențele morfologice și funcționale, analogiile culturale, interpretările statistice, particularitățile fizico-chimice și chiar datări absolute. Deși partea de interpretare pentru fiecare perioadă istorică reflectată de descoperirile din situl de la Unip-*Dealu Cetățuica* s-a făcut cu aportul și sub supravegherea câte unui specialist mai experimentat, precum Vasile Ferencz, Florin Gogâltan și Dorel Micle, meritul prelucrărilor și analizelor revine cu precădere tinerilor arheologi. Demnă de remarcat este și fructuoasa colaborare cu Departamentul de Geografie din cadrul Facultăți de Chimie, Biologie și Geografie a Universității de Vest din Timișoara, prof. univ. dr. Petru Urdea coordonând partea introductivă de descriere geografică, analiză geomorfologică și arheologie a peisajului.

De-a lungul ultimilor ani echipa noastră a beneficiat și de sprijinul talentatului specialist în conservare Răsvan Găvan. Mare parte dintre obiectele întregibile au fost conservate și restaurate impecabil, permițând arheologilor o viziune de ansamblu a obiectelor descoperite, informații inedite despre repararea acestora în antichitate, dar și posibilitatea de a alcătui o colecție de obiecte din os, bronz, fier și ceramică, care au făcut subiectul mai multor expoziții tematice.

După cum veți descoperi consultând această carte, ea nu s-a dorit o monografie de sit în termenii uzuali ai acestei categorii de lucrări, ci mai degrabă reprezintă o reconstituire a habitatului uman

de la Unip-*Dealu Cetățuica* pentru acele perioade istorice care au lăsat urme peste timp. Este o încercare de a aduce informaţia istorică și arheologică la zi, prin publicarea rezultatelor muncii noastre de până acum. S-ar putea ca multe dintre aceste informaţii să sufere îmbunătăţiri, completări sau chiar modificări pe măsură ce în anii următori vor ieși la iveală noi descoperiri. Este doar prima etapă, în baza cunoştinţelor dobândite până acum. Ne-am dorit însă să nu lăsăm anii să treacă, iar informaţia să se piardă prin depozite și jurnale de săpătură. Datoram acest lucru celor 10 ani de muncă și efort pe șantier, precum și memoriei prietenului nostru, Liviu.

Conf. univ. dr. Dorel Micle
Universitatea de Vest din Timișoara

I. LOCALIZARE ȘI CADRU NATURAL

I.1. Localizarea

Situl arheologic Unip-*Dealu Cetățuica* este situat în hotarul localității Unip (comuna Sacoșu Turcesc, județul Timiș), aflându-se la o distanță de 3 km NV față de biserica ortodoxă din Unip, satul din care punctul este cel mai accesibil. "Dealu", aflat în marginea estică a *Pădurii Unip*, se poziționează chiar mai aproape față de localitatea Urseni (comuna Moșnița Nouă), la 2,5 km SSV față de biserica ortodoxă de aici, de care o separă însă cursul râului Timiș, față de care *Cetățuica* se află astăzi la o distanță de numai 250 m S (Fig. 2,3). Ca amplasare geografică într-un cadru mai larg, situl se află în partea centrală a județului Timiș (Fig. 2), iar din punct de vedere fizico-geografic este situat în Câmpia Timișoarei, una din subdiviziunile Câmpiei Timișului[4], componentă a Câmpiei Banatului[5].

Satul Unip se află la 12 km față de centrul de comună, la 8 km de drumul județean 592, drum ce asigură legătura cu orașul Timișoara, reședința județului Timiș, aflat la 24 km. În linie dreaptă *Dealu*

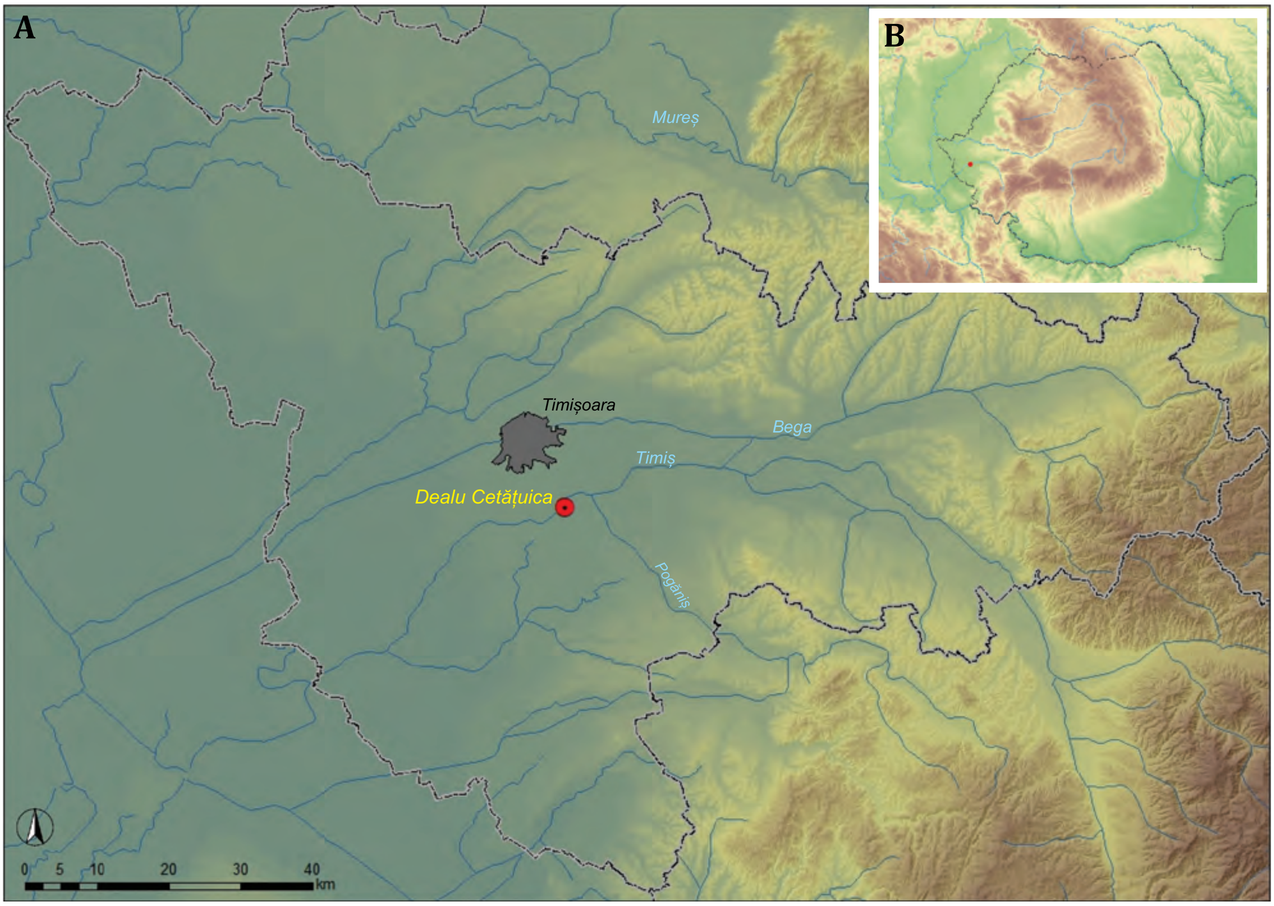

Fig. 2. Localizarea sitului arheologic în cadrul județului Timiș (A) și a României (B)

[4] Posea, 1995, p. 227.
[5] Ardelean, Zăvoianu, 1979, p. 23.

Fig. 3. *Dealu Cetăţuica* şi împrejurimile (imagine satelitară *G.Earth*TM din 14.04.2018)

Cetăţuica se află la o distanţă de numai 8 km faţă de marginea sudică a Timişoarei. Ca şi element de conectivitate mai menţionăm că la 4,6 km se află halta CFR Uliuc, pe calea ferată Timişoara-Buziaş.

Ca repere geografico-matematice, situl se află la intersecţia meridianului de 21°17´69,72" longitudine estică cu paralela de 45°40´11,76" latitudine nordică, ceea ce exprimă o anumită realitate a conexiunii unor factori geografici generali cu ansamblul factorilor locali în constituirea unor condiţii naturale ale acestui spaţiu.

Fig. 4. Zona sitului *Dealu Cetăţuica* şi contextul geografic. Vedere aeriană dinspre sud (fotografie din dronă A. Hegyi, 29.03.2018)

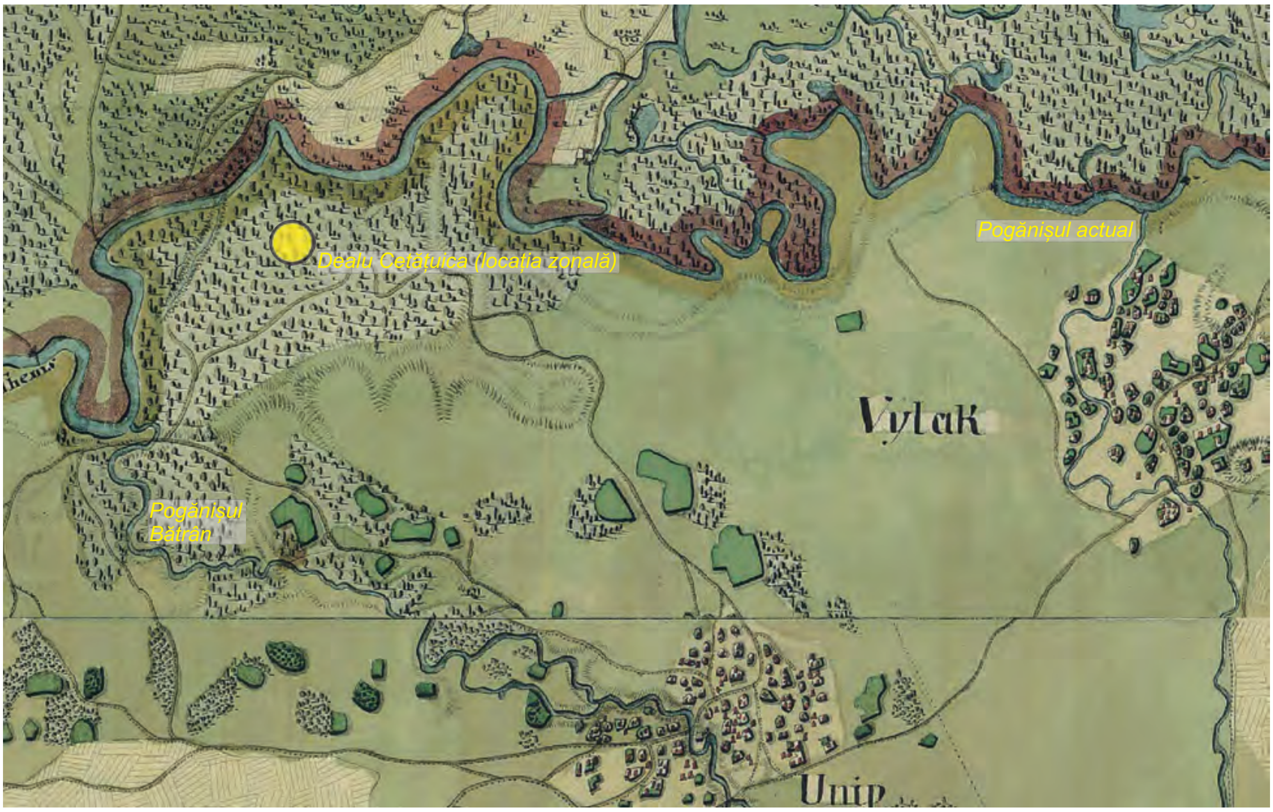

Fig. 5. Zona Unip reprezentată pe *Ridicarea Topografică Iozefină* (*Josephinische Landesaufnahme*, 1769–1772)

I.2. Aspecte geologice și geomorfologice

Din punct de vedere geologic, teritoriul analizat aparţine Bazinului Panonic, părţii sud-estice a acestuia, caracterizată printr-o structură faliată a fundamentului, cu apariţia unui sistem de falii în "tablă de şah", cu horsturi şi grabene, falia Buziaş-Arad situată puţin mai la est, determinând ridicarea compartimentului vestic[6]. Sedimentarul care acoperă fundamentul cristalin, aparţine Miocenului, Pliocenului şi Cuaternarului, succesiunea cuprinzând orizonturi alternante de conglomerate, gresii, argile, argile nisipoase, marne, marne argiloase, argile, nisipuri, pietrişuri, şi bolovănişuri, acestea din urmă fiind dominante în secvenţa cuaternară. Cele mai noi depozite, cele holocene, caracteristice luncii Timişului şi tuturor afluenţilor, sunt reprezentate prin nisipuri, de la fine la grosiere, orizonturi de pietrişuri şi bolovănişuri şi depozite luto-argiloase, fiecare dintre acestea exprimând succesiunea unor episoade mai liniştite sau mai zbuciumate ale evoluţiei acestei zone, cele din urmă asociate unor inundaţii puternice, inclusiv în timpurile istorice.

Datorită faliilor majore active Buziaş-Arad şi falia Buzias-Liebling-Banloc, din punct de vedere al seismicităţii teritoriul analizat se înscrie în zona de seismicitate cu magnitudinea de 6–7 pe scara Richter, în aria "cutremurelor bănăţene", caracterizate printr-o mică adâncime a focarelor, 5–15 km[7], cu un număr relativ mic de preşocuri, urmate fiind de un număr foarte mare de replici sau postşocuri.

Deoarece ***relieful*** este elementul suport pentru orice componentă a habitatului, în foarte multe cazuri, inclusiv în cel al siturilor arheologice, caracteristicile acestuia au fost adesea determinante în stabilirea opţiunii de structurare a aşezării şi, acolo unde a fost cazul, a sistemului de fortificaţii, pe de o parte. Pe de altă parte, procesele morfodinamice, prin care suprafaţa topografică este modificată ca urmare a acţiunii în timp a factorilor modelatori, sunt cele care pot să conducă la o anumită prezervare sau, dimpotrivă, o distrugere, de anumite grade, a sitului arhelogic.

Aşa cum spuneam, situl arheologic se află situat în *Câmpia Timişoarei*, una din subdiviziunile *Câmpiei Timişului*, o câmpie care, datorită unor particularităţi ale cadrului geologic, posedă caracteristici tipice câmpiilor de subsidenţă şi de divagare. De fapt, din punct de vedere al mişcărilor crustale verticale recente, regiunea se află în aria cu valori negative, specifice de altfel *Depresiunii Panonice*, valori ce ating chiar 3 mm/an în partea extrem vestică a *Câmpiei Banatului*[8]. Pe acest fond al tectonicii active, râurile au o pantă foarte mică, ceea ce stimulează atât aluvionarea intensă a albiei minore cât şi eroziunea

[6] Săndulescu, 1984, p. 286.

[7] Oros, 1991, p. 24.

[8] Zugrăvescu *et alii.*, 1998, harta.

Fig. 6. Situl arheologic *Dealu Cetățuica* – aspectul general al grindului în raport cu lunca din vecinătate (vedere dinspre N, de pe dig, 15.11.2016)

laterală, ceea ce determină o meandrare amplă și individualizarea unui pat de meandrare vast, ceea ce, în timp, a dus la dezvoltarea unor lunci foarte largi, așa cum este cea aferentă spațiului *Timiș-Bega*. Pentru aria noastră de interes, confluența pârâului Pogăniș cu râul Timiș, patul de meandrare a avut peste 10 km lățime și atât imaginile aeriene cât și ridicarea topografică iozefină[9] surprind această realitate, inclusiv la nivelul timpurilor istorice (Fig. 5).

În acest context al evoluției morfologice, prezența meandrelor părăsite asociate cu acele grinduri de buclă de meandru, cunoscute popular și sub numele de "popină" și "grădiște", este una foarte comună. La cote excepționale de inundabilitate, acest spațiu foarte vast putea înmagazina cantități uriașe de apă, astfel că grindurile, mai înalte cu 2–3 m decât nivelul general al luncii, rămâneau uscaturi, situație exprimată și de continuitatea proceselor bio-pedogenetice, surprinsă în profilul luvosolurilor. În cazul nostru, această situație este exprimată prin însăși toponimul sitului arheologic la care ne referim, „Dealu Cetățuica", amplasat pe suprafața plană a unui astfel de grind (Fig. 6).

Grindul fluvial pe care se află situl are un contur lobat, caracteristicile morfometrice și morfografice fiind suprinse fidel de către Modelul Numeric al Terenului, realizat pe baza ridicării topografice (Fig. 7)[10].

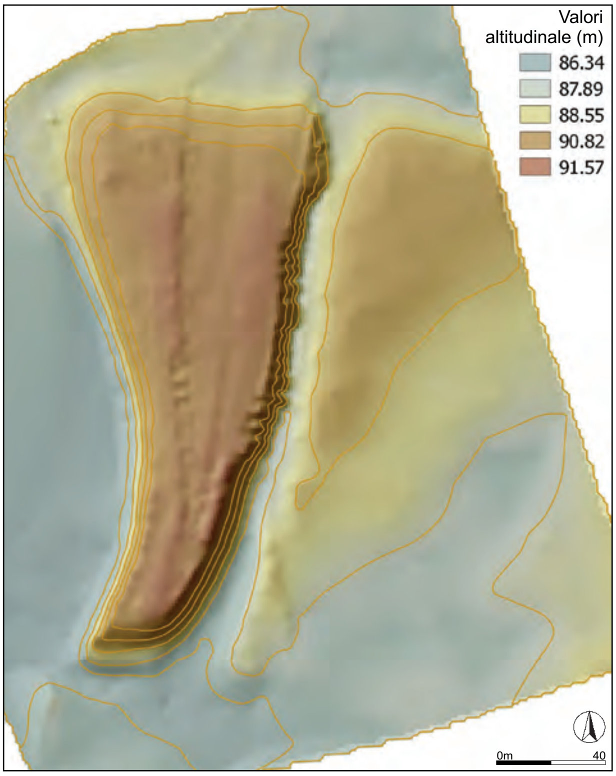

Fig. 7. Situl arheologic *Dealu Cetățuica* – Modelul Numeric al Terenului

Atât din analiza profilelor topografice (Fig. 8) cât și din analiza distribuției claselor de pante (Fig. 9), se evidențiază faptul că arealul sitului, cu exepția laturii nordice, este mărginit de pante mari, de peste 20°, învecinate cu zone depresionare alungite, aflate azi în diverse stadii de colmatare.

[9] *Die „Josephinische Aufnahme" – Siebenbürgen und das Banat von Temes / Transylvania and Temes*, Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2005.

[10] Măsurătorile topografice au fost efectuate cu ajutorul stației totale *Leica*; echidistanța izohipselor – 0,5 m.

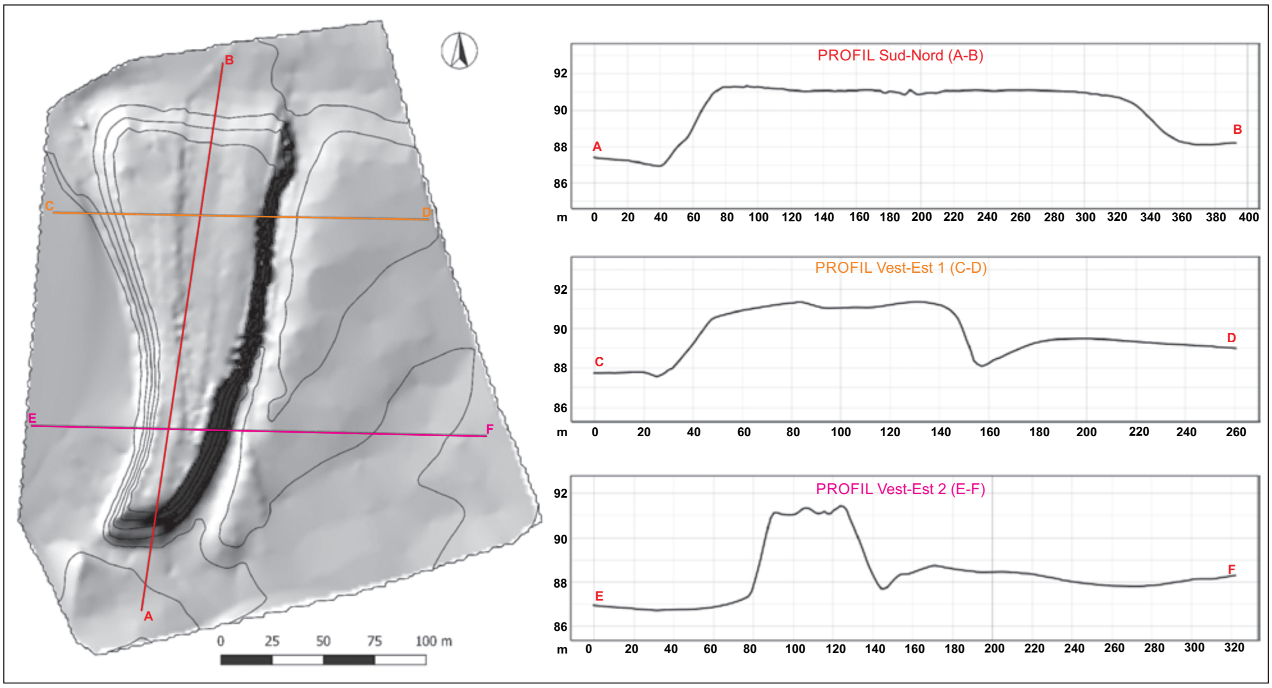

Fig. 8. Situl arheologic *Dealu Cetățuica* – profile longitudinale

Elementele identitare ale reliefului pe care este amplasat situl arheologic sunt evidențiate și de către alt element morfometric important, înclinarea terenului, panta sau ***geodeclivitatea***, valorile foarte mici fiind specifice terenurilor orizontale și cvasiorizontale, cele mari caractacterizând terenurile foarte înclinate, importante pentru structurarea unui sistem defensiv, dar și ca indicator asupra potențialul morfodinamic al respectivelor suprafețe de teren, ceea ce se repercutează asupra integrității în timp a sitului arheologic. Din punct de vedere al pantelor, harta acestora (Fig. 9) evidențiază predominarea unor clase de pante

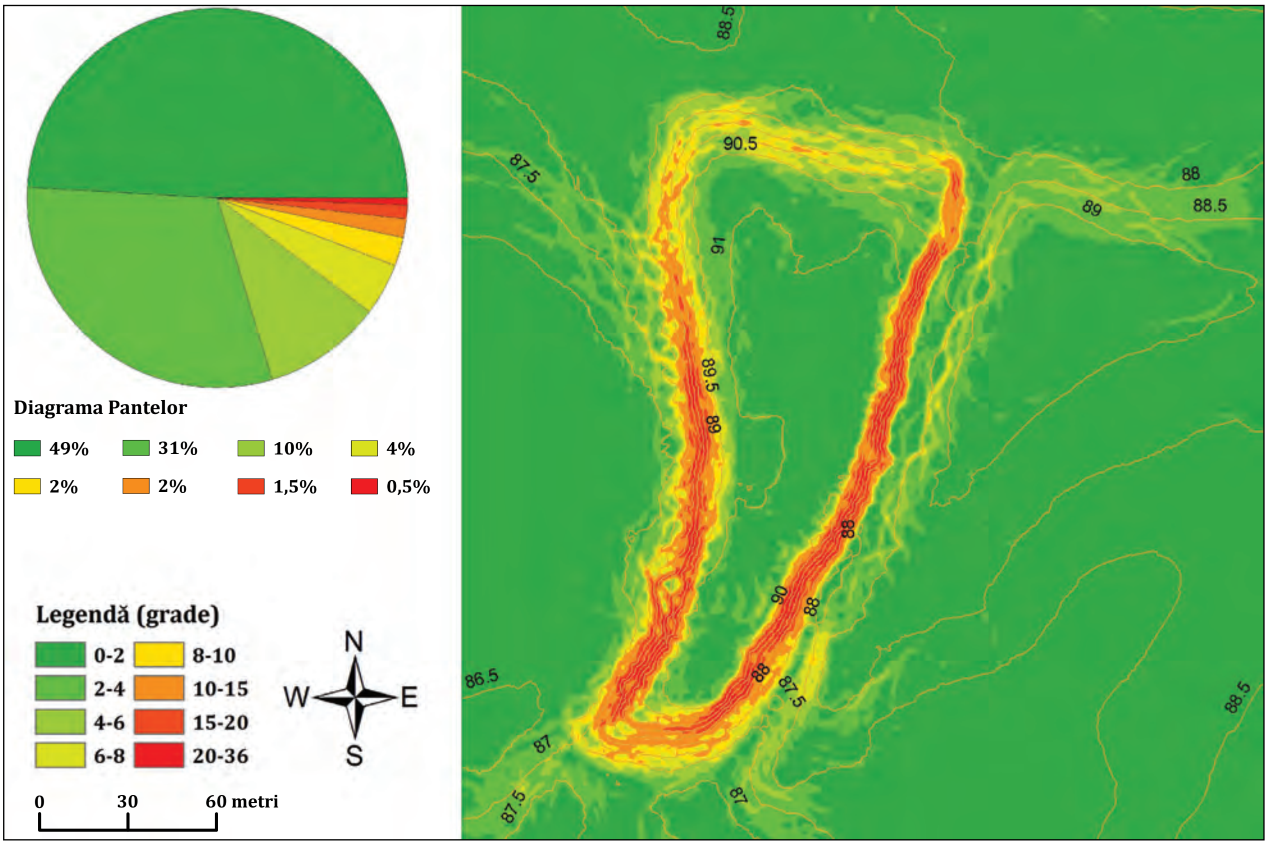

Fig. 9. Situl arheologic *Dealu Cetățuica* – harta declivității pantelor

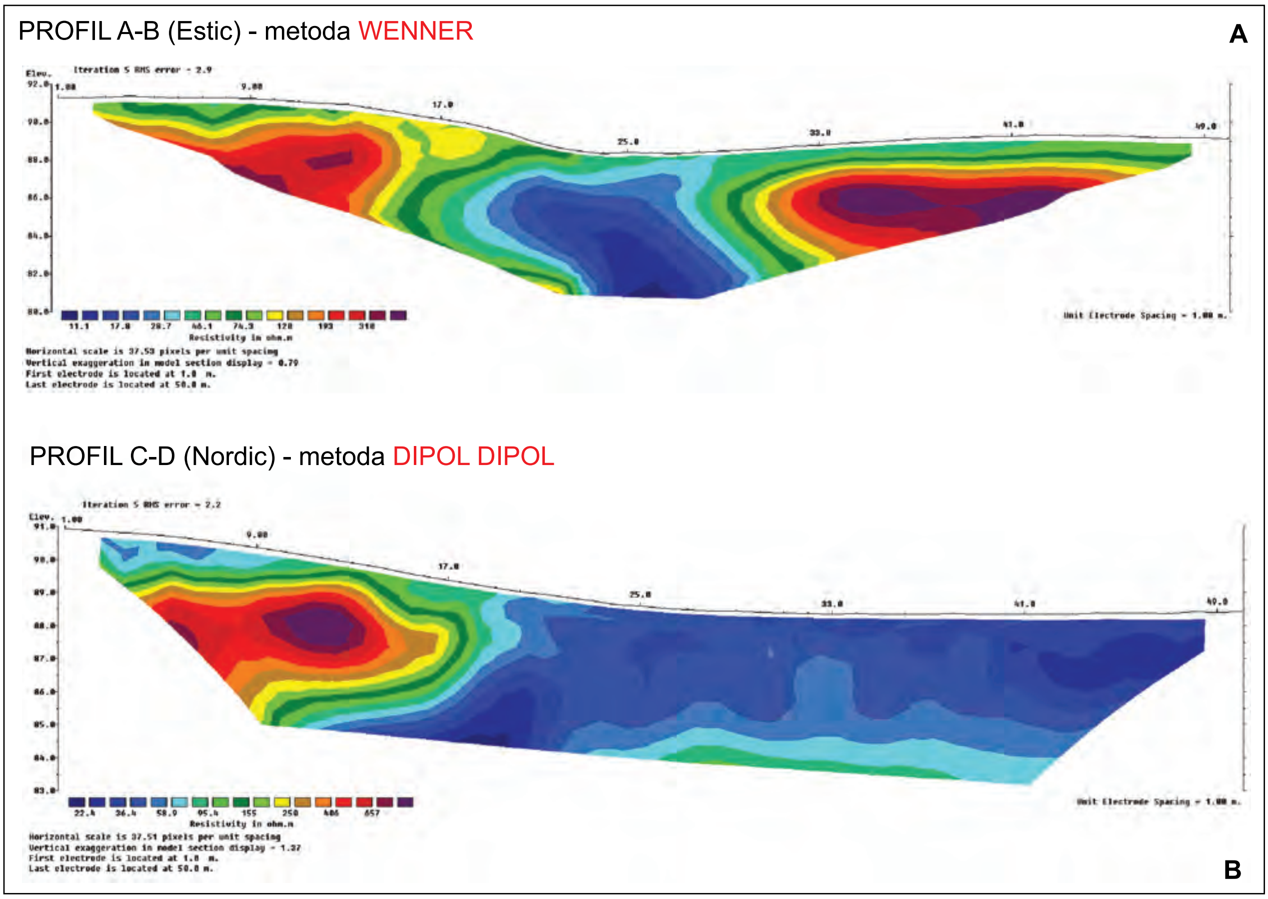

Fig. 10. Situl arheologic *Dealu Cetățuica* – profilele de tomografie electrică (*ERT*), trasate pe laturile de Est (A) și Nord (B)

care, pe de o parte, caracterizează relieful de câmpie, iar pe de altă parte, impun apariția și desfășurarea unei game specifice de procese geomorfologice, precum cele de tasare, sufoziune, de eroziune areolară și, la nivelul albiilor, eroziunea laterală. În acest sens este necesar a evidenția faptul că suprafețele orizontale și cvasiorizontale – cu o înclinare de 0–2° –, și foarte slab înclinate (2–4°), și deci cele care permit inserția unor elemente de infrastructură și de locuire fără prea multe amenajari prealabile, au o pondere de 80%, 49%, respectiv 31%, însă, dacă drenajul este încetinit, cu apariția excesului de umiditate, sunt vulnerabile la băltiri, ceea ce impune un anumit regim de construcție. În cazul celor mai mari pante, cele de peste 15°, acestea au o pondere totală de doar 2%, ele fiind specifice tocmai arealelor pe care se suprapun malurile vechilor cursuri de apă care înconjurau "dealul", moștenite în mare parte de la albia părăsită a râului Timiș, identificată prin meandrele fosile.

Un parametru cu relevanță morfometrico-morfografică, *expoziția suprafețelor morfologice* sau *expoziția versanților* reflectă un anumit specific asociat gradului de însorire, respectiv de umbrire a terenului, cu consecințe de ordin topoclimatic și, de aici, bio-pedogeografic, cu implicații importante pentru condițiile de locuire.

Deoarece situl arheologic se extinde în principal pe platoul grindului fluvial, cea mai mare parte corespunde unor suprafețe plane, cu însorire permanentă, însă datorită configurației vechiului meandru, desfășurat pe direcția generală nord-sud, expozițiile estică și vestică au ponderi aproximativ egale, cea mai mică pondere având-o orientarea sudică, fapt datorat îngustării grindului în această parte.

Diferențierea platoului așezării de șanțurile înconjurătore, moștenitoare ale meadrului părăsit, este evidențiată foarte bine și de către tomograma rezistivității electrice, zonele joase, foarte umede, precum și apele freatice, fiind identificabile prin culoarea albastră (Fig. 10-A,B). Zona cu valori mai mari de rezistivitate, grindurile cu depozite mai uscate (nisipuri aluvionare), deasupra cărora se găsesc și structurile arheologice, este identificabilă prin paleta de culori calde (roșu-violet).

De fapt, această diferențiere este imprimată și în depozitele specifice grindului, cu nuanțe brune-gălbui în baza secțiunii, ceea ce exprimă condiții predominant oxidante, (Fig. 11-A), față de cele mai închise, cu nuanțe vineții, existente în zona șanțului, specifice unui regim predominat reducător (Fig. 11-B), aspecte stratigrafice vizibile pe profilul nordic al Secțiunii 1.

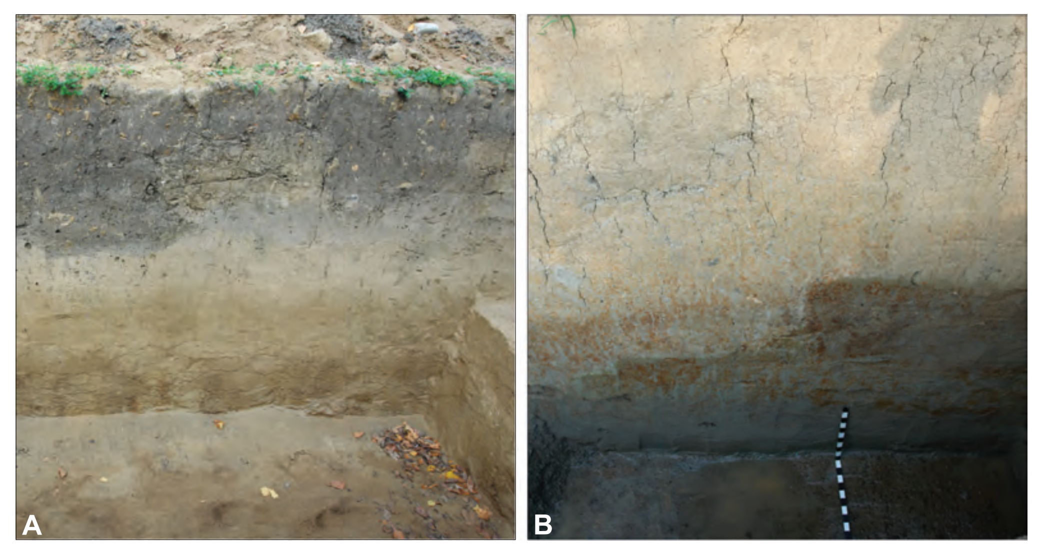

Fig. 11. Situl arheologic *Dealu Cetăţuica, Secţiunea 1*-profil nordic.
Segment în zona platoului (A) şi a şanţului estic (B)

În comparaţie cu acest grind, cel situat imediat la est, dincolo de şanţul de apărare, are un contur trapezoidal, este mai scund cu 1–1,5 m și poate să reprezinte un rest de grind dintr-o generaţie mai veche, remodelat în fazele ulterioare de evoluţie ale râului Timiş. De fapt, analizând stratigrafia surprinsă în săpătură, aceasta se deosebește de cea a grindului principal, aici fiind evidenţiată, de la baza profilului solului spre profunzime, o alternanţă de orizonturi paralele sau cvasiparalele de aluviuni cu granulometrie fină şi/sau medie, întrerupte de orizonturi cu structură imbricată şi cu granulometrie mai eterogenă. Această diferenţiere indică în cazul sedimentelor cu structură orizontală, cvasiorizontală, depunerea de către o masă de apă cu o curgere laminară, poate chiar în afara albiei minore, structurile imbricate fiind specifice patului de albie minoră, în condiţiile unei curgeri turbulent- liniştite.

Faptul că şanţul despărţitor, care mărgineşte grindul principal la E, are un traseu liniar, uşor curbat spre capete, sugerează o ajustare antropică a sa, bazată pe o opţiune strategică.

I.3. Condiții climatice

Sub aspect ***climatologic*** zona se încadrează în regiunea climatului temperat continental moderat cu influenţe oceanice şi submediteraneene, însă datorită efectelor conjugate ale unor factori locali, are loc individualizarea unui topoclimat de luncă, cu o mai mare umiditate și cețuri mai frecvente, cu veri mai răcoroase. Temperatura medie anuală are o valoare în jur de 10,9°C, cu o medie în jur de – 1°C în luna cea mai rece, ianuarie şi o medie în jur de 21°C în iulie, luna cea mai caldă[11]. Precipitaţiile medii multianuale oscilează în jurul valorii de 640 mm, cu un maxim în luna iunie şi un minim în luna martie, dar în unii ani precipitaţiile pot atinge şi peste 1000 mm, 1057 mm în 1884[12]. Aflându-se în provincia climatică în care masele de aer predominante sunt cele de provenienţă atlantică, vânturile dominante aparţin componentei vestice și nord-vestice, acestea fiind şi direcţiile cu vitezele medii cele mai mari, dar în majoritate cu o medie de sub 5 m/s.

I.4. Hidrografia

Caracteristicile hidrografice sunt date de apele subterane și de apele de suprafață, arterele hidrografice reprezentative ale zonei fiind Timișul și afluentul său Pogănișul, a cărui gură de vărsare se află astăzi la circa 4 km în amonte de sit, dar care în timpuri istorice s-a aflat chiar și în aval de acesta, aspect surprins chiar și de cartografia din zorii epocii moderne (Fig. 5).

Aparţinând tipului carpatic vestic, Timișul are debite medii multianuale de 45 m^3/s, cu un maxim de 74,9 m^3/s specific lunii mai și un minim de 20,4 m^3/s în octombrie[13]. Pogănișul este caracterizat prin debite medii mult mai modeste, de circa 2,7 m^3/s (stația Otvești). Relevant însă, pentru înţelegerea poziţiei acestui grind fluvial pe care este amplasat situl arheologic în contextul evaluării potențialului de habitat al Câmpiei Timișului, este faptul că la viituri excepţionale, cum au fost cele din 1912, 1966, 1970, 1999, 2005, debitul maxim depășește valori de 1000 m^3/s,

[11] Ardelean, Zăvoianu, 1979, p. 35.
[12] Stanciu, 2005.
[13] Munteanu, 1998, p. 112.

– 1416 m^3/s în iunie 1966 –, iar Pogănișul ajunge la debite de peste 60 m^3/s, 66,3 m^3/s tot în iunie 1966[14], ceea ce înseamnă că, probabil, doar grindurile de acest fel, suficient de înalte, erau ferite de inundații.

Ca o caracteristică a câmpiei joase, apele freatice sunt foarte aproape de suprafață, chiar sub 1 m adâncime, ceea ce determină fenomenul de supraumectare a solului și de băltire, fenomene observabile chiar în vecinătatea sitului, însă în perimetrul acestuia, fiind un grind fluvial, adâncimea este la peste 2–3 m, așa cum sugerează și tomograma electrică. Din punct de vedere chimic apele freatice aparțin tipului bicarbonatat-calcice sodice, cu o mineralizare totală de 500–1000 mg/l și cu o duritate de 60° germane, mediocre din punct de vedere al potabilității[15].

I.5. Flora și fauna

Referitor la ***componenta biogeografică***, componentă cu un rol primordial în a susține comunitățile umane, ținând cont de condițiile ecologice și de ceea ce sugerează atât solurile cât și vechile materiale cartografice, ariei de studiu îi sunt caracteristice pădurea de șleau și pajiștile de luncă. Pădurile de șleau aparțin tipului de păduri danubian-panonice mixte[16], cu stejar pedunculat (*Quercus robur*), frasini (*Fraxinus* sp.), ulmi (*Ulmus* sp.) la care se adaugă pe locurile mai **înalte** teiul (*Tilia tomentosa, T. cordata*), carpenul (*Carpinus betulus*), plopii (*Populus alba, Populus nigra*), iar în etajul inferior jugastru (*Acer campestre*), mărul pădureț *(Malus sylvestris)*, părul pădureț (*Pyrus pyraster*), iar dintre arbuști cornul (*Cornus sanguinea*), socul (*Sambucus nigra*), crușinul (*Frangula alnus*), alunul (*Coryllus avellana*), păducelul *(Crataegus monogyna*), porumbarul (*Prunus spinosa*), măceșul (*Rosa canina*), lemnul câinesc (*Lygustrum vulgare*) *și* un bogat strat ierbaceu. În locurile joase cu exces de umiditate, pe aluviuni mai fine, vegetația este format din specii de rogoz (*Carex vulpina, C. distans, C. actiformis*), rugină (*Juncus compressus, J. effussus, J. gerardi*), de trifoi (*Trifolium repens, T. pratense, T. fragiferum*) și alte specii.

Pajiștile din luncă, sunt formate în majoritate din graminee, iarba-câmpului (*Agrostis stolonifera*), coada-vulpii (*Alopecurus pratensis*), firuță (*Poa pratensis*), iarba de gazon (*Lolium perenne*), ovascior (*Arrhenatherum elatius*), păiușul de livezi (*Festuca pratensis*) etc., și care, datorită regimului de umiditate favorabil și solurilor bogate aluvionare, au o valoare pastorală bună și chiar foarte bună[17].

Considerăm că nu este cazul să uităm acele elemente din flora spontană cu calități medicinale și aromatice sau chiar cu valoare alimentară, cum sunt leurda și ceapa ciorească (*Allium ursinum,A. fistulosum*), urzica (*Urtica dioica*), ștevia, măcrișul și dragaveiul (*Rumex patientia, R. acetosa, R.palustris*), loboda (*Chenopodium album*), baraboiul (*Chaerophyllum bulbosum*), mazărea sălbatică și măzărichea (*Pisum elatius, Vicia sativa*), păpădia (*Taraxacum officinale*), precum și multe specii de ciuperci.

Privind lucrurile prin prisma unor elemente paleogeografice și paleoenvironmentale, ținând evident seama de diferențierile impuse de altitudine, în *Dealurile Silvaniei* pentru întregul interval dintre preistorie și evul mediu, peisajul definit de pădurile dense dominate de fag, carpen și stejărete cu alun, asociate cu suprafețe utilizate pentru culturi agricole, viticultură și pășunat, indica un climat nu foarte diferit de cel actual[18].

Datorită potențialului lor biologic pădurile de șleau au o bogată faună de mamifere mari, dintre care mai reprezentative sunt mistrețul (*Sus scrofa*), căprioara (*Capreolus capreolus*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Canis vulpes*), bursucul (*Meles meles*), jderul (*Martes martes*), nevăstuica (*Mustela nivalis*). Dintre păsări, pentru comunitățile ancestrale, prezentau interes prepelița (*Perdix perdix)* și potârnichea (*Coturnix coturnix*) dintre galiforme, iar dintre păsările legate de luncile de apă rațele și gâștele sălbatice, lișița (*Fulica atra*), găinușa de baltă (*Gallinula chloropus*), stârcul cenușiu, sau bâtlanul (*Ardea cinerea*), precum și o bogată faună piscicolă cu crap (*Cyprinus carpio*), știucă (*Esox lucius*), plătică (*Abramis brama*), clean (*Leuciscus cephalus*), oblete (*Alburnus, alburnus*), caras (*Carasius carasius*), roșioară (*Scardinius erythrophthalmus*), porcușor de șes (*Gobio albipinnatus*), dintre crustacee racul de râu (*Astacus astacus*), precum și numeroase moluște de apă dulce, precum scoica de râu (*Unio pictorum*) și diverși melci.

I.6. Solurile

În strânsă interdependență cu ansamblul condițiilor naturale, învelișul de soluri este unul ce întregește tabloul fizico-geografic al teritoriului analizat, în cazul nostru, fiind vorba de o zonă de luncă, într-o câmpie de divagare, tabloul pedologic este unul destul de simplu[19]. Astfel, grindurile fluviale, cum este și cazul celui în discuție, sunt caracterizate prin luvosoluri (brune argiloiluviale) moderat gleizate, cu textură lut-argiloasă medie, cu un profil de tipul

[14] Aquaproiect, 2007, p. 30.
[15] Ungureanu, 1977, p. 247.
[16] Doniță, 1983.
[17] Doniță *et alii.,* 2005, p. 76.
[18] Grindean *et alii*, 2015, p. 124.
[19] Ianoș, Pușcă, 1998, p. 35.

Ao-El-Bt-C sau Ao-Ea-Bt-C. Prezenţa orizonturilor El, eluvial, Ea, albic și Bt, argic, indică puternice procese de levigare, debazificare și migrare a coloizilor de la suprafaţă spre adâncime, ceea ce presupune condiţii climatice cu precipitaţii medii anuale de 580–1000 mm/an, temperaturi medii anuale de 7,6–10,4°C, sub stejărete și făgete. Luând în considerare faptul că factorul timp este esenţial în geneza solurilor, în structurarea acestuia și individualizarea orizonturilor, putem presupune că a existat o stabilitate accentuată a condiţiilor de mediu, terenul nefiind afectat de inundaţii, ci doar de fluctuaţiile nivelului freatic, indicate prin gleizarea moderată. Pe grindul inferior, situat la est, întâlnim tot luvosoluri însă, fiind mai jos cu 1-1,5 m, afectat uneori de inundaţii, ele aparţin subtipului gleizat-pseudogleizat. În zona învecinată, mult mai joasă, solurile caracteristice sunt aluviosolurile gleizate, cu textură lutoasă medie, mult mai tinere decât precedentele și cu o fertilitate bună.

II. ISTORICUL CERCETĂRII

Cu excepţia datelor cuprinse în *Lista Monumentelor Istorice* (*LMI*). *Secţiunea Arheologie* a judeţului Timiş, cercetarea arheologică timişană nu pune sub tipar vreo informaţie clară legată de situl arheologic Unip-*Dealu Cetăţuica*. Odată cu (re)descoperirea în teren a sitului și demararea cercetărilor, dar mai ales odată cu rezultatele consistente ale săpăturilor, informaţiile ştiinţifice încep să fie diseminate. Astfel, pe lângă rapoartele de cercetare, începând cu anul 2012, apar mai multe studii de specialitate care-şi apleacă atenţia asupra gropilor rituale sau a unor piese reprezentative, dar şi lucrări de popularizare, publicaţii care scot din anonimat unul din cele mai importante situri arheologice din spaţiul bănăţean.

În anul 1967, arheologul Marius Moga propune, pentru încadrarea în *Lista Monumentelor Istorice. Secţiunea Arheologie* a judeţului Timiş, 23 de puncte, printre care şi cele de la Unip „Dealul Cetăţuica" şi „Ocoale", despre care se precizează că sunt „*movile cu așezare din orânduirea comunei primitive*"[20].

Începând cu anul 1979, din motive necunoscute, unele date ale vechii liste sunt modificate, strecurându-se acum erori fine, dar de fond, care se vor perpetua, existând în aceeași formă și în cadrul *Listei Monumentelor Istorice* actuale. Este şi cazul sitului de la Unip, unde la poziţia nr. 51, cod *TM-I-s-B-06089*, sub toponimul „*Dealul Cetăţuica*" de la Unip, regăsim „*o așezare paleolitică* (sic!) *din mileniul VI î. Hr.*" (sic!), atât datele cât şi asocierea acestora fiind evident neconforme cu realitatea[21].

În micul repertoriu conţinând noi descoperiri din marginea Timișoarei, publicat în anul 1974 de către Florin Medeleţ şi Ioan Bugilan, sunt amintite ca analogie unele descoperiri de la Unip (fără alte precizări spaţiale), datate la cumpăna dintre prima şi cea de-a doua vârstă a fierului[22]. Foarte probabil ca punctul amintit să reprezinte aşezarea de prima epocă a fierului descoperită de cercetările noastre pe *Dealu Cetăţuica*, însă o certitudine în acest sens nu putem avea.

Date mai clare din punct de vedere spaţial se vor regăsi în repertoriul movilelor de pământ publicat în anul 1987 de către același cuplu de autori unde, în dreptul localităţii Unip, sunt prezentate textual următoarele date: „*Movilele de la Ocoale și Cetăţuica, declarate rezervaţii arheologice prin decizia din mai 1979 a Consiliului Popular Judeţean Timiş sunt, cu siguranţă, aşezări omeneşti şi nu au caracter funerar*"[23].

Pornind de la aceste date, în luna august a anului 2007, situl de pe *Dealu Cetăţuica* avea să fie descoperit în teren de către echipa de cercetare a Universităţii de Vest din Timișoara, coordonată de L. Măruia și D. Micle, în cadrul proiectului *eGISpat* Timiş, care viza identificarea, delimitarea şi topografierea în teren a tuturor punctelor arheologice incluse în *LMI* Timiş. Se desfăşoară acum verificări mai extinse în jurul sitului, iar în toamna aceluiaşi an se execută ridicarea topografică a „dealului" şi a împrejurimilor acestuia.

Începând cu anul 2009, se demarează cercetarea sistematică invazivă, situl devenind şantier-şcoală al Catedrei de Istorie din cadrul UVT. În această primă campanie, săpăturile propriu-zise ocupă un loc secund, fiind iniţiate numai la finele practicii de şantier, prin trasarea şi adâncirea superficială a *Secţiunii 1*. În schimb, munca se concentrează pe toaletarea suprafeţei terenului şi investigarea non-invazivă a sitului, mai cu seamă a măsurătorilor magnetometrice, dar şi a unor prospecţiuni pedologice. Observaţiile de teren şi rezultatele măsurătorilor din anul 2007, alături de cele ale primei campanii de cercetări sistematice din 2009, sunt publicate de către colectivul de cercetare în anul 2010, sub forma unui raport în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România (campania 2009)*[24], care-l are ca prim autor pe Adrian Bejan, responsabil ştiinţific al şantierului-şcoală pentru primele 4 campanii unipene de săpături (2009–2012).

---

[20] Arhiva Muzeului Banatului, dosar 11/1967, filele 160–179 (*apud* Draşovean, 2011, p. 8–9).

[21] aparent, motivele apariţiei acestei erori au ţinut de o dispută personală, *vide* Măruia, 2012, p. III-IV.

[22] Medeleţ, Bugilan, 1974, p. 86–87.

[23] Medeleţ, Bugilan, 1987, p. 175.

[24] Bejan *et alii*, 2010, p. 199–203 şi ilustraţiile.

În anul 2011 aveau să vadă lumina tiparului rezultatele proiectului *eGISpat*, lucrare în care vor fi reluate unele informații din cercetările non-invazive ale anului 2007 fiind, în plus, ilustrat cu materialul arheologic recoltat în urma perieghezelor desfășurate odată cu descoperirea sitului[25].

Cea de-a treia campanie de săpături, cea din anul 2011, a furnizat numeroase informații și artefacte, care vor prilejui apariția primelor studii de specialitate legate de materialele de pe *Dealu Cetățuica*. Se publică acum raportul extins redactat de colectivul de cercetare, în care vor fi expuse sintetic și rezultatele campaniei de cercetări anterioare (2010)[26]. Acestui material îi este anexată o analiză dedicată manșonului dacic confecționat din corn de cerb, studiu aparținând unei echipe mai largi condusă de Corneliu Beldiman[27]. În același an, acesta reia pe larg studiul manșonului, în cadrul unui articol distinct[28], publicat în limba engleză, după care piesa și rezultatele analizei ei vor fi prezentate și între coperțile unui catalog de expoziție, al cărui editor va fi alături de Iosif Vasile Ferencz[29]. Anul 2012 marchează și apariția studiului lui Sorin Forțiu asupra Ziridavei, carte în al cărei cuvânt înainte L. Măruia relatează întâlnirea dintre cercetările arheologice de pe *Dealu Cetățuica* și studiile acestuia privitor la antica davă Zurobara[30], emițându-se ipoteza asocierii sitului de la Unip cu vechea așezare menționată de cartograful alexandrin Ptolemeu.

Anul 2013 este marcat de regretabila dispariție a unuia dintre coordonatorii șantierului-școală de la Unip, Liviu Măruia. În memoria lui se organizează simpozionul *ArheoVest: Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, în cadrul căruia este publicată o culegere de studii, în două volume, reunite sub numele de *ArheoVest* I, care conține și 3 materiale dedicate cercetărilor de pe *Dealu Cetățuica*. Unul dintre studii este cel legat de analizele efectuate pe manșonul dacic din corn de cerb, aparținându-i lui C. Beldiman și M. Cârciumaru, autorii reluând, cu diferențe minore, informațiile și ilustrațiile conținute în articolul lui C. Beldiman din anul precedent[31]. Un al doilea articol îl are pe Liviu Măruia ca prim autor (postum), alături de Lavinia Bolcu și Florin-Petru Horak, studiul prezentând rezultatele de ansamblu efectuate în cadrul sitului de pe *Dealu Cetățuica* între anii 2007 și 2011[32]. Sunt reluate unele informații legate de cadrul natural al așezării, măsurătorile non-invazive efectuate aici, dar și descrierea situațiilor întâlnite în primele 3 campanii de săpături (2009–2011), cu o expunere mai detaliată a rezultatelor campaniei de cercetări din anul 2011. Cel de-al treilea articol îi aparține lui Alexandru Berzovan, studiul aplecându-și atenția asupra gropilor rituale, descoperite la Unip-*Dealu Cetățuica* în campaniile dintre anii 2011–2013[33], fiind analizate atent aspectele legate de inventarul acestor structuri și se emit unele ipoteze vizavi de desfășurarea și caracterul ritualurilor comunității dacice de aici.

Cu această ocazie este vernisată și expoziția temporară „*Dacii din câmpia bănățeană*", unde au fost expuse piesele reprezentative descoperite în urma cercetărilor șantierului-școală de la Unip-*Dealu Cetățuica*. Anul următor, 2014, prilejuiește publicarea catalogului acestei expoziții, lucrare de popularizare care conține o bogată ilustrație a numeroase artefacte și situații descoperite în teren[34].

Tot în 2014 are loc republicarea studiului legat de gropile rituale, de data aceasta în limba engleză, având-l pe Al. Berzovan ca prim autor, alături de mai mulți membrii din echipa de cercetare de la Unip[35].

După o pauză de un an, în anul 2016, apar două studii, primul, aparținând lui Octavian-Cristian Rogozea și Al. Berzovan[36], fiind consacrat analizei a două piese romane de bronz descoperite pe *Dealu Cetățuica*. În fine, cel mai recent material legat de *Dealu Cetățuica* care a văzut lumina tiparului, și anume raportul de săpături al ultimei campanii de cercetare desfășurate până în prezent pe acest sit, cea din 2015, este semnat de colectivul de cercetare în frunte cu Dorel Micle[37], responsabil științific al șantierului-școală începând cu campania anului 2013.

Tot în cadrul studiilor care și-au aplecat atenția asupra materialelor de la Unip amintim și disertațiile masterale întocmite de către L. Bolcu, tratând rezultatele cercetărilor primelor campanii de pe *Dealu Cetățuica* (2007–2010)[38], Lavinia Nicorescu, cu un studiu asupra unor resturi de moluște și macroresturi vegetale[39] și Bogdan Craiovan, privitoare la locuirea slavă de aici[40], lucrări rămase în format de manuscris.

---

25 Măruia *et alii*, 2011, p. 505–530.
26 Bejan *et alii*, 2012, p. 156–165 și ilustrațiile.
27 Beldiman *et alii*, 2012, p. 161–164 și ilustrațiile.
28 Beldiman, 2012, p. 73–84.
29 Ferencz, Beldiman, 2012, p. 61–64, 106–107, 157–164, 214–217, 356–359.
30 Măruia, 2012, p. [I]-III.
31 Beldiman, Cârciumaru, 2013, p. 727–743.
32 Măruia, Bolcu, Horak, 2013, p. 295–308.
33 Berzovan, 2013, p. 309–341.
34 Vlad *et alii*, 2014.
35 Berzovan *et alii*, 2014, p. 11–32.
36 Rogozea, Berzovan, 2016, p. 259–264.
37 Micle *et alii*, 2016, p. 103–104 și ilustrațiile.
38 Bolcu, 2011.
39 Nicorescu, 2014.
40 Craiovan, 2017.

III. INVESTIGAȚIILE GEOFIZICE. MAGNETOMETRIA ȘI TOMOGRAFIA ELECTRICĂ (ERT)

Investigaţiile geofizice efectuate în cadrul sitului Unip-*Dealu Cetăţuica* au avut ca scop final descoperirea/evidenţierea elementelor antropice şi legătura acestora cu mediul natural, pentru o evaluare cât mai corectă a potenţialului arheologic de care acest sit dispune. În acest sens au fost utilizate două metode geofizice diferite, dar complementare: magnetometria şi tomografia rezistivităţii electrice. Potenţialul acestor metode pentru identificarea şi descrierea structurilor arheologice a fost larg dezbătut în literatura de specialitate internaţională[41], azi existând metode şi metodologii complexe de investigare a substratului care produc rezultate verificabile şi de încredere pentru proiectarea unei cercetări arheologice de valoare. Astfel, pentru arheologul timpului nostru geofizica de suprafaţă ar trebui să reprezinte un imperativ al debutului cercetării arheologice.

În cazul de faţă, ***măsurătorile geomagnetice*** au fost efectuate cu ajutorul unui magnetometru de câmp total cu pompaj optic al vaporilor de cesiu (Cs) şi un magnetometru cu procesie protonică ca bază statică pentru corectarea diferitelor variaţii ale câmpului magnetic terestru apărute ca o consecinţă a activităţii solare[42] sau, uneori, a schimbării condiţiilor atmosferice[43]. Pentru realizarea măsurătorilor, suprafaţa sitului a fost divizată în pătrate cu latura de 20 m, datele fiind colectate de-a lungul unor profile cu echidistanţa de 1 m. În acest fel a fost investigată o suprafaţă de 0.77 ha (din care 0.14 ha în afara platoului principal). Zona de vest a platoului, împădurită, nu a putut fi investigată magnetometric.

Harta magnetica evidenţiază structura internă a sitului arheologic printr-o serie de anomalii definite de valori cu un interval cuprins între -14 şi 15 nT (Fig. 12). Astfel, se evidenţiază peste 150 de anomalii distincte, care descriu structuri a căror funcţionalitate se leagă de cea a unor complexe arheologice.

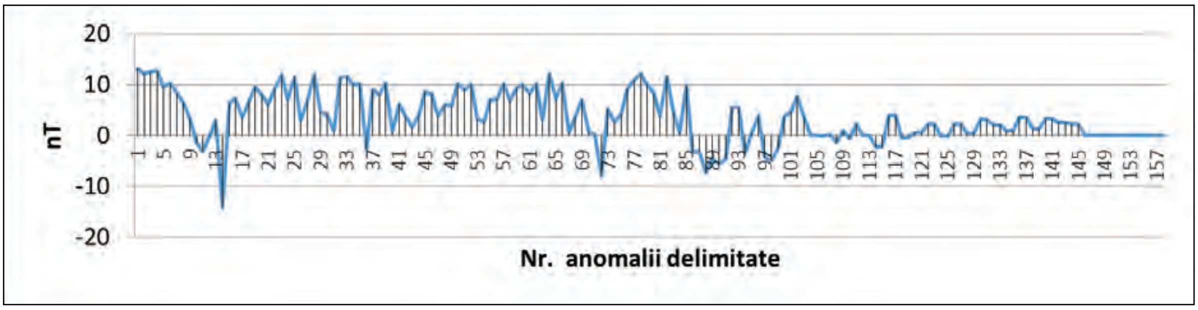

Fig. 12 Diagrama numărului de anomalii delimitate la nivelul platoului şi amplitudinea magnetică a acestora

La nivel general se pot evidenţia cel puţin trei tipuri de anomalii existente în arealul investigat, care acoperă partea estică a sitului arheologic: anomalii lineare, circulare şi patrulatere (Pl. 1–3).

Din punct de vedere al distribuţiei valorilor magnetice în cadrul suprafeţei investigate se observă că mai bine de jumătate dintre punctele măsurate se poziţionează în intervalul -5–5 nT (30% -5 /0 nT; 23% 1/5 nT), valori care descriu substratul geologic şi micile schimbări care apar la nivelul acestuia datorită

[41] Campana, Piro, 2008; Gaffney, 2008; Gaffney, Gater, 2003; Linington, 1963; Schmidt *et alii*., 2015.

[42] Fassbinder, 2015; Kvamme, 2006.

[43] Fassbinder, 2015

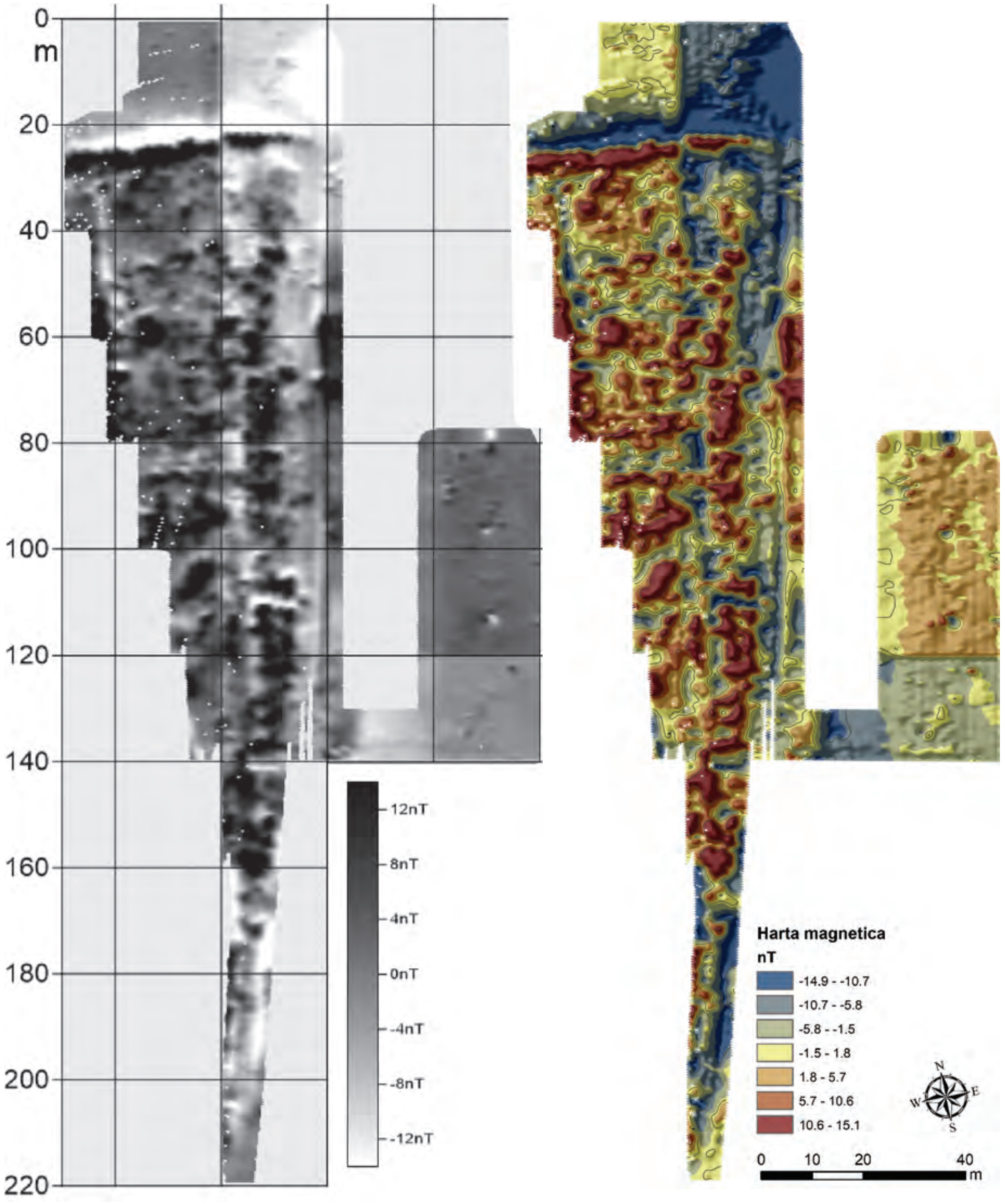

Pl. 1. Rezultatele prospecţiunilor magnetometrice de la Unip-*Dealu Cetăţuica*. Tipuri de vizualizare

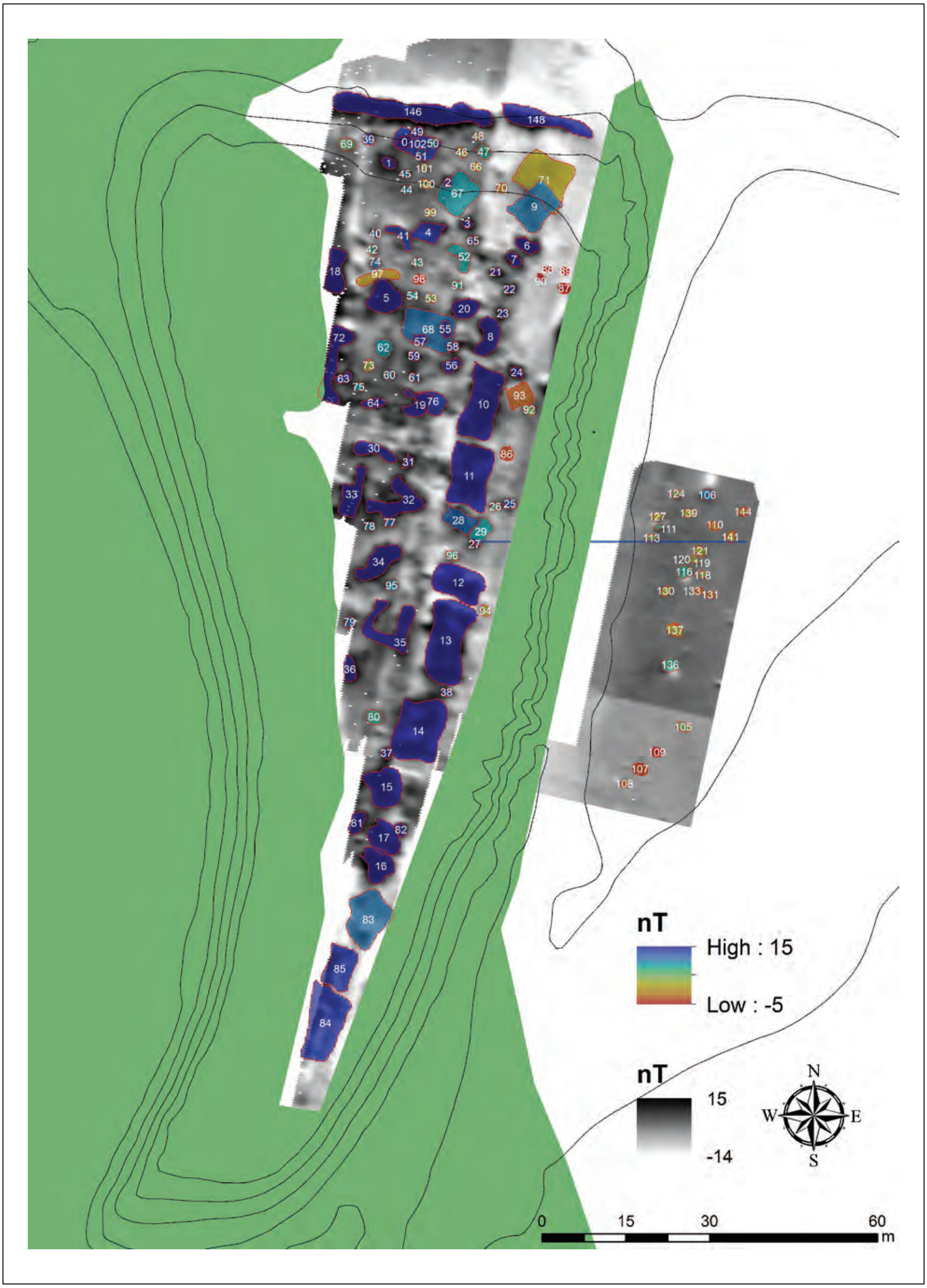

Pl. 2. Interpretarea rezultatelor prospecţiunilor magnetometrice

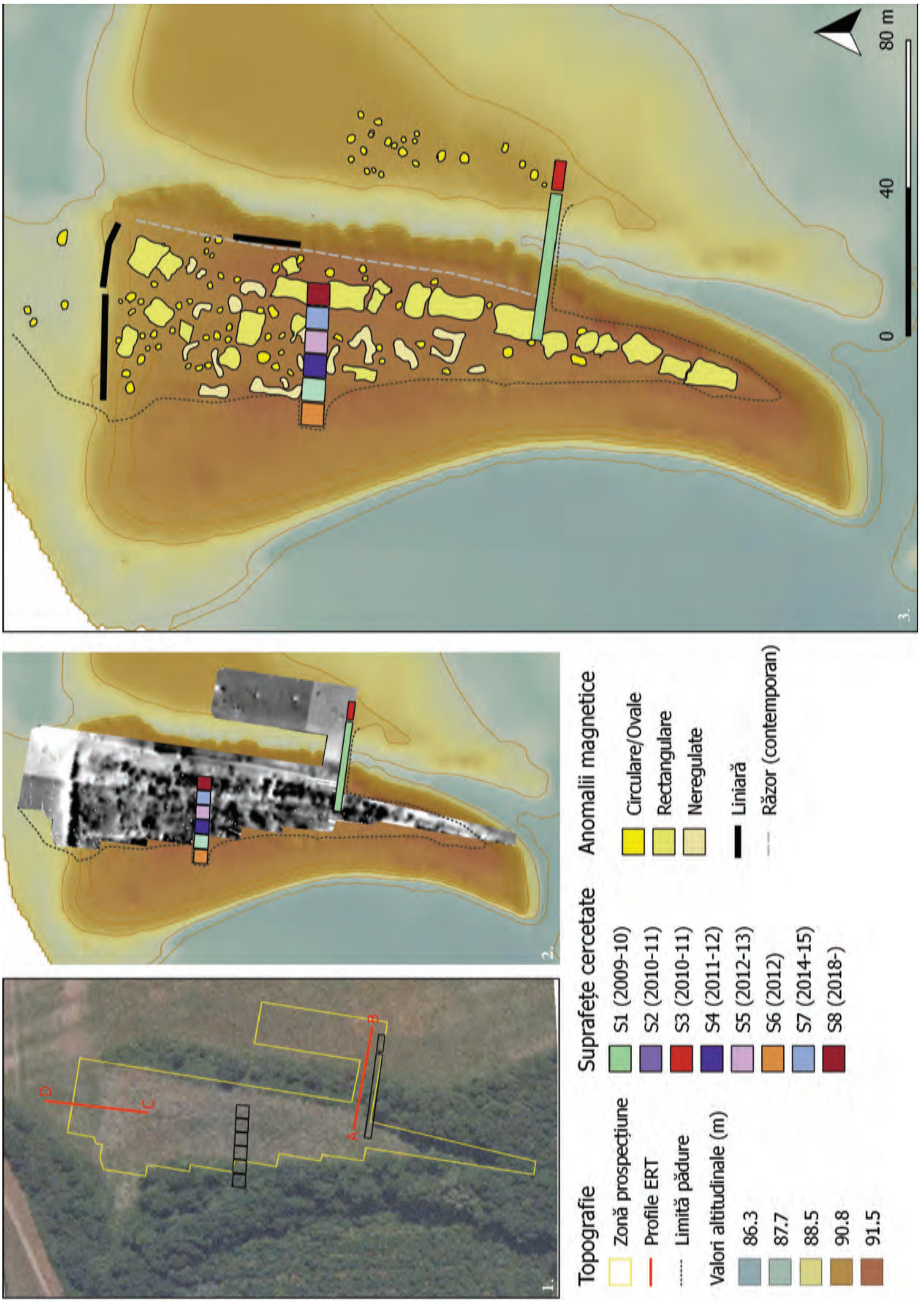

Pl. 3. Coroborarea investigațiilor geofizice cu ortofotoplanul (1) și topografia zonei (2–3)

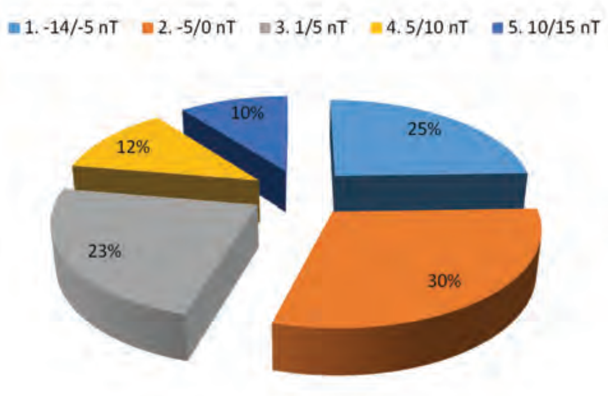

Fig. 13. Ponderea valorilor magnetice pentru întreaga suprafață investigată

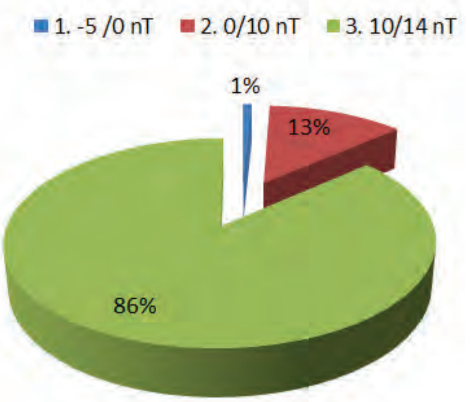

Fig. 14. Ponderea valorilor magnetice din cadrul anomaliilor delimitate

antropizării treptate a grindului pe care se află situl arheologic. De asemenea, în acest interval de valori se află poziţionate şi o serie de anomalii care înscriu complexe arheologice cu caracteristici magnetice reduse. O pondere semnificativă o au valorile cuprinse în intervalul -14/–5 nT (25%) reprezentând anomalii care descriu materiale cu polarizări magnetice diferite fiind asociate, în mare parte, cu anomaliile pozitive care depăşesc 5 nT în amplitudine (5/10 nT: 12%; 10/15 nT: 10%) (Fig. 13, 14).

Polarizarea magnetică multiplă sugerează faptul că majoritatea structurilor arheologice din cadrul sitului sunt fie incendiate, fie sunt determinate de gropi care au umplutură cu material puternic termoremanent (ceramică, lipitură). Anomalia dipolară foarte vizibilă în zona nordică a grindului, cu o distribuţie liniară a valorilor, poate fi pusă în legătură cu un eventual sistem de fortificare (Pl. 1–3, Fig. 16). Cele mai numeroase anomalii care descriu complexe arheologice sunt cele pozitive, spre centru cărora există o tendinţă normală ca valorile să atingă maxima stabilită în intervalul de vizualizare (-15–15 nT).

Anomaliile cu suprafaţa cea mai mare sunt de formă regulată – în general patrulateră – şi corespund unor structuri care constau în aglomerări de fragmente ceramice, fragmente de podină şi lipitură, fapt dovedit de cercetarea desfăşurată în campaniile cuprinse între 2009–2015. Interesantă este dispunerea anomaliilor 9–17, care prin distribuţia spaţială pe direcţia generală N-S, sugerează o oarecare sistematizare a acestora în cadrul platoului. Din acest şir, cercetările din 2009 (S.1), respectiv 2018 (S.8) au surprins părţi din anomaliile 11 şi 14, care reprezintă resturile unor locuinţe de suprafaţă, datate la sfârşitul primei epoci a fierului (Fier IV/Ha C_2-D_1). Restul anomaliilor cuprinse intervalului -15–15 nT au forme şi dimensiuni diferite, iar dispunerea spaţială nu presupune regularitate.

Majoritatea anomaliilor sunt însă de mai mici dimensiuni şi au forme circulare. Acestea au putut fi delimitate în zona central-nordică a platoului, areal în care anomaliile cu amplitudini înscrise intervalului -15–15 nT sunt absente. În funcţie de dimensiune şi amplitudine, aceste anomalii ar putea reprezenta gropi rituale dacice, cuptoarele unor locuinţe semiadâncite sau alte structuri, aşa cum s-a constatat cu ocazia cercetărilor invazive.

Un aspect pe care trebuie să-l amintim este

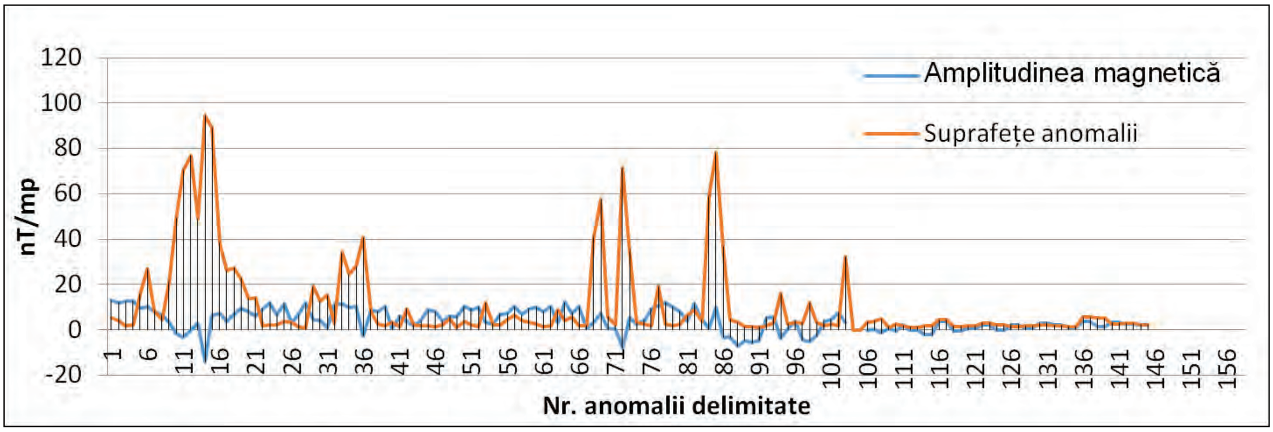

Fig. 15. Raportul dintre amplitudinea magnetică şi suprafaţa anomaliilor

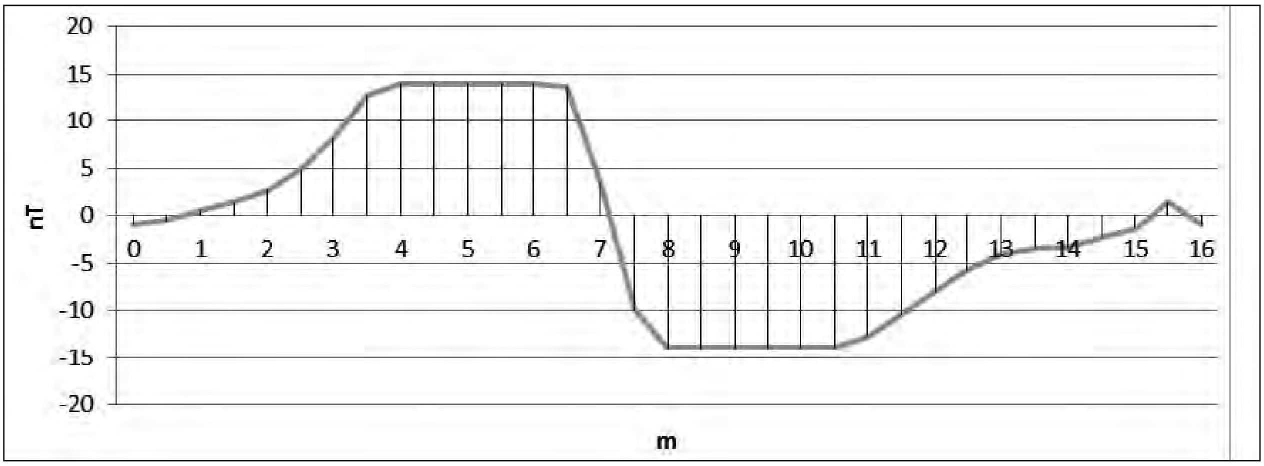

Fig. 16. Profil transversal trasat peste anomalia liniară nordică (nr.146) exprimând distribuţia valorilor magnetice (deviaţie standard 1)

surprinderea de către investigaţiile magnetometrice efectuate în anul 2018 a amprentei Secţiunii 1 şi a celorlalte suprafeţe cercetate, acestea fiind vizibile printr-o zonă lipsită de anomalii majore, în timp ce conturul fostelor unităţi de cercetare se observă în mod evident (Pl. 1).

La est de grindul *Dealului Cetăţuica*, pe terasa mai joasă de aici, au fost prospectate trei griduri care au relevat 23 de anomalii cu amplitudine mică (-5 nT–5 nT). Partea sudică a magnetogramei de aici, suprapune capătul estic al S.1 şi S.3 unde sub un nivel de aluviuni cu grosimea de 0,9 m a fost descoperit un cuptor datat în epoca migraţiilor. Deşi prezenţa unor structuri antropice pe suprafaţa acestei terase este atestată prin această descoperire, detectarea lor prin metoda magnetometrică este dificilă, fapt cauzat de nivelul aluvionar regăsit aici. Pe de altă parte observăm că densitatea cea mai mare a anomaliilor se regăseşte în zona cea mai înaltă a acestei terase.

Tomografia rezistivităţii electrice (ERT) a fost realizată prin utilizarea unui sistem modular de electrozi care permite variate configuraţii de măsurare. În cazul măsurătorilor de faţă au fost utilizaţi 50 de electrozi dispuşi coliniar cu o echidistanţă de 1 m. Fiecărui electrod i s-a atribuit coordonate (X, Y, Z) generate de un GPS diferenţial pentru a introduce şi topografia sitului în setul de date interpolate ulterior. Au fost trasate două profile: unul peste latura estică a platoului şi şanţul aferent (Pl. 3/1; profil A-B), iar altul în zona nordică (Pl. 3/1; profil C-D). În vederea colectării datelor din teren au fost utilizate geometriile Wenner şi Dipol-Dipol.

În profilul A-B trasat în latura estică a sitului, în paralel cu Secţiunea 1, la nivel general se pot distinge două zone cu rezistivităţi diferite. Una dintre acestea ilustrează un substrat cu depozite uscate, nisipoase, a căror rezistivitate este cuprinsă între 46,1 şi 310 ohm.m, acestea reprezentând terasele care cuprind structuri de locuit (Fig. 10/A). Între cele două terase, în intervalul metrilor 18–30 sunt evidenţiate substraturi cu depozite umede şi ape freatice, care corespunde spaţial cu poziţia şanţului estic al *Dealului Cetăţuica*. În mod particular, în dreptul metrului 8 al profilului ERT, se observă prezenţa unei anomalii care corespunde cu traseul şanţului C.7, descoperit în S.1, amplasat pe marginea platoului şi care se datează între epoca migraţiilor şi cea medievală.

Profilul C-D trasat pe latura nordică a platoului *Dealu Cetăţuica* ilustrează aceeaşi distincţie clară între depozitele uscate aflate între metri 1–18 şi depozitele caracterizate de excesul de umiditate specifice meandrului fosil din zonă, care mărgineşte platoul pe latura sa nordică. Rezoluţia măsurătorilor nu a permis, în acest caz, surprinderea unor structuri antropice.

IV. REZULTATELE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE

IV.1. Metodologia cercetărilor invazive

Cercetările arheologice invazive ale șantierului-școală de pe situl Unip-*Dealu Cetățuica* au respectat reperele metodologice specifice săpăturilor sistematice aplicate în general în cercetarea arheologică românească. Urmărind, în egală măsură, finalitatea didactică alături de cea științifică, un caracter aparte în derularea activităților de aici a fost dat de modul pedagogic în care cercetările au avut loc.

IV.1.1. Amplasarea suprafețelor de cercetare

Între anii 2009–2015 cercetările invazive desfășurate pe *Dealu Cetățuica* au prilejuit excavarea a 7 unități de cercetare, dispuse în două zone diferite ale sitului arheologic. Prima unitate de cercetare a fost denumită „secțiune" (notată Secțiunea 1 sau S.1) datorită raportului dintre lungimea și lățimea ei, în timp ce restul unităților au fost denumite cu termenul „suprafață" (notate ca Suprafața 2–7 sau S.2–S.7).

Anul 2009 a prilejuit amplasarea primului perimetru cercetat invaziv în cadrul sitului Unip-*Dealu Cetățuica*, Secțiunea 1, care a vizat surprinderea presupusului sistem defensiv al platoului superior și stabilirea stratigrafiei acestuia, unitate a cărei cercetare a fost finalizată anul următor. Secțiunea a fost amplasată în jumătatea sudică a *Dealului Cetățuica*, pe latura de est a acestuia, fiind suprapusă peste o parte din platoul grindului superior, șanțul care-l mărginește și o parte din platoul inferior aflat la est de „deal". Pentru a reuși să surprindă toate aceste elemente, secțiunea s-a întins pe o lungime de 40 m, la care s-a adăugat prelungirea, pe aceeași linie, a Suprafeței 3, măsurând 8 m lungime, cu un martor de 1 m lățime între ele, ambele suprafețe măsurând 3 m lățime. Acoperirea parțială a zonei cu vegetație de arbuști a făcut necesară curățarea terenului pe arii mai extinse în vederea desfășurării prospecțiunilor magnetometrice, prima campanie de cercetări epuizând o mare parte din timp pentru această operațiune.

O altă zonă a *Dealului Cetățuica* asupra căreia cercetarea și-a îndreptat atenția a reprezentat-o partea central-nordică a sitului, acolo unde platoul este mai lat și suprafața nu este împădurită. Între anii 2010–2015, zona aceasta a fost investigată arheologic prin excavarea a cinci suprafețe egale, de formă pătrată (6 × 6 m), dispuse de-a lungul aceleiași axe orientată E–V. Amplasarea acestei magistrale a avut ca obiectiv principal determinarea epocilor și a tipurilor de structuri existente aici, dar și documentarea stratigrafiei generale a platoului superior pe lățimea sa. Alegerea amplasamentului suprafețelor în acest areal a fost determinată de rezultatele prospecțiunii magnetometrice și de surprinderea unei densități crescute de material arheologic în cadrul celei de-a doua secțiuni de sondaj pedologic, dispusă în această zonă în anul 2009.

IV.1.2. Excavarea pe niveluri artificiale

Mai cu seamă în cazul magistralei E–V, în lipsa delimitării unor nivele antropice certe, investigarea situațiilor arheologice cuprinse între actualul strat vegetal și planul de conturare a solului nativ (steril arheologic) a presupus săparea unor planuri artificiale de maxim 20 de cm grosime, în cadrul cărora au fost delimitate rând pe rând structurile (complexele) arheologice. Adâncirea pentru următorul plan s-a efectuat întotdeauna după golirea și documentarea complexelor arheologice conturate. Pentru a avea repere spațiale legate de descoperirile efectuate, suprafețele au fost împărțite în carouri, după principiul tablei de șah (o axă verticală și una orizontală), rezultând pentru fiecare suprafață 36 de carouri de 1 m^2, materialele fiind recoltate separat, pentru fiecare carou și plan în parte. Situația fiecărui plan de săpare a fost documentată prin fotografie, descriere textuală și măsurători topografice, în timp ce planurile care au conținut situații arheologice au fost documentate în plus prin desen tehnic.

IV.1.3. Excavarea structurilor antropice

După conturarea clară a unei noi structuri și documentarea limitelor sale prin fotografie, s-a trecut la cercetarea intruzivă a acesteia. Structurile de adâncime au fost excavate prin metoda golirii umpluturii până pe limitele lor antropice din vechime. Într-o primă etapă, majoritatea complexelor arheologice au fost secționate, fiind golite pe jumătate, pentru documentarea situației interne a umpluturii lor. În cazul unor structuri de dimensiuni mai însemnate, s-a efectuat o secțiune în cruce (*cross-section*), pentru surprinderea situației interne pe două axe, longitudinală și transversală.

Fiecare structură distinctă a fost denumită „*Complex*" (notat C.), fiind urmată de o cifră de la 1 la 122 (13 complexe au fost anulate, pe diverse considerente obiective, în timpul procesărilor de date).

Densitatea mare de complexe arheologice descoperite a presupus și situația conturării a numeroase structuri numai în mod parțial, continuate într-unul din profilele generale ale suprafețelor. Cu mici excepții (două gropi rituale dacice), complexele au fost cercetate numai în limitele în care au fost identificate, fără a se trece la extinderea/casetarea limitelor inițiale ale unităților de cercetare.

În acele situații când, pe parcursul unei campanii, nu a fost dusă la bun sfârșit o unitate de cercetare, aceasta a fost conservată prin acoperirea cu o folie de plastic, deasupra căreia s-a adăugat un strat de pământ de 10–15 cm grosime, iar cercetarea ei s-a reluat în campania următoare.

IV.2. Descrierea situațiilor și a structurilor descoperite[44]

Cei șapte ani de cercetări invazive desfășurate pe *Dealu Cetățuica* au prilejuit cercetarea a 7 unități (S.1–S.7), însumând o suprafață totală de 340 m^2 (incluzând „martorii" dintre acestea), dispuse în două zone distincte ale „dealului". În limitele acestor suprafețe au fost descoperite 108 complexe arheologice, numerotate de la 1 la 122[45].

IV.2.1. Descrierea secțiunilor și a suprafețelor

Secțiunea 1 (Pl. 4, 5, 6, 113)

Prima secțiune cercetată invaziv în cadrul sitului Unip-*Dealu Cetățuica* a avut ca obiectiv investigarea presupusului sistem defensiv al platoului superior, în partea sa estică, fiind trasată peste o parte din platoul grindului, versantul estic al acestuia, șanțul care mărginește situl pe această latură, dar și pe o mică parte din platoul inferior aflat la est de „deal". Față de aliniamentul N–S pe care este orientat „dealul" și șanțul, poziția secțiunii, orientată E–V, a secționat transversal structurile antropice și naturale majore. Având lungimea de 40 m și lățimea de 3 m, secțiunea a atins adâncimi foarte diferite, în funcție de zona cercetată. Realitățile foarte diferite ale terenului surprinse de-a lungul secțiunii pot fi împărțite în trei sectoare distincte:

A. **Zona superioară**: corespunde suprafeței plane încadrată platoului grindului, cuprinsă între metrii 0–12 ai secțiunii. Este sectorul în care au fost identificate toate complexele arheologice, cu excepția amenajării denumită C.1, care a fost surprinsă numai parțial, pe latura sa vestică. Stratigrafia cercetată în acest sector este formată în principal din trei straturi, profilele secțiunii surprinzând mai multe din structurile arheologice documentate. Profilul nordic este cel care a fost ales pentru documentarea și ilustrarea situației stratigrafice a Secțiunii 1.

– Stratul 1a: stratul vegetal, reprezintă o acumulare naturală, de culoare brun închis, este acoperit cu iarbă, iar grosimea lui este superficială. Din acest motiv, convențional, atribuim acestui nivel o grosime medie de cca. 5 cm. Este repartizat de-a lungul întregului profil al secțiunii.

– Stratul 1: sol cenușiu-negricios, granulos, cuprins între 0,05–0,35 m adâncime (strat arabil). Conține numeroase materiale arheologice, constând îndeosebi în fragmente ceramice, lipitură de perete arsă și; într-o mai mică măsură; fragmente litice și osteologice.

– Stratul 2: sol cenușiu, granulos, reprezentând stratul de cultură, cu o grosime medie de 0,3–0,35 m, cuprins între -0,35–0,7 m. Este nivelul în cadrul căruia a fost descoperită cea mai importantă cantitate de materiale arheologice, constând în fragmente ceramice, litice, osteologice și chirpici.

– Stratul 3: reprezintă, de fapt, contactul dintre Stratul 2 și solul natural al grindului (steril arheologic), fiind vorba despre un sol brun deschis, nisipos cu pigmentații de sol negricios sau materiale arheologice, cuprins între -0,7–0,9 m.

– Stratul 4: surprins în partea estică a sectorului, cu o grosime de 0,25–0,3 m, este reprezentat de un sol lutos de culoare brun-deschisă, compact-granulos,

[44] Menționăm faptul că situațiile descrise în cele ce urmează se disting, în unele cazuri foarte evident, de informațiile publicate în studiile mai vechi, reprezentând rapoarte de săpătură sau chiar articole de specialitate. Situația descrisă și ilustrată în acele articole a dispus numai de datele brute recoltate din timpul cercetării. Ulterior, în vederea redactării lucrării de față, observațiile și ilustrațiile de teren au fost prelucrate, revizuite și coroborate. Din această pricină, mai multe aspecte legate de descoperiri (stratigrafie, inventar) vor apărea acum diferit față de datele care au văzut deja lumina tiparului, apropiindu-se mai mult de realitatea surprinsă în teren.

[45] Un număr de 14 complexe au fost ulterior anulate deoarece reprezentau, în general, bioperturbații sau părți componente ale unei structuri mai mari.

întrerupt și suprapus de excavarea mai multor complexe arheologice (C.2, C.7). Nu este exclus ca acest nivel să aibă o anumită legătură cu amenajarea C.1, fapt greu de demonstrat din cauza numeroaselor intruziuni care au distrus legătura dintre cele două straturi (Stratul 4 și Stratul 4a).

– Stratul 5: surprins, de asemenea, numai în partea estică a sectorului, este reprezentat de un sol brun-cenușiu, nisipos, aflat sub amenajarea C.1.

La finalul campaniei de săpături acest sector al Secțiunii 1 a fost adâncit între metrii 0–9 până la adâncimea de 2 m pentru verificarea stratigrafică, fiind descoperit un nivel masiv de nisip aluvionar de culoare brun-gălbuie, cu pigmentație feruginoasă, care formează de fapt grindul (denumit în acest sector Stratul 11A).

Complexele arheologice descoperite pe diversele planuri ale Secțiunii 1 din acest sector (metrii 0–12) se conturează încă de la adâncimea de 0,3 m, așa cum este amenajarea de lut (C.1), respectiv șanțul (C.7); fie de la 0,4–0,5 m adâncime, cum este cazul gropii rituale dacice (C.2) sau a aglomerărilor de materiale din prima epocă a fierului. Un alt nivel de conturare se află la contactul cu sterilul (0,7 m), în această situație aflându-se groapa de stâlp (C.10) și groapa de provizii din prima epocă a fierului (C.11).

B. **Zona mediană**: corespunde pantei versantului estic al grindului, care face legătura între platou și șanțul care-l mărginește, fiind cuprinsă între metri 12 și 22. Segmentul surprinde mai multe straturi, toate dispuse pe panta șanțului, cu cădere în unghi de cca 30° dinspre V spre E, după cum urmează:

– Stratul 6: sol brun-deschis, granulos având 0,2–0,3 m grosime; reprezintă stratul vegetal, fiind prezent numai în partea vestică a sectorului, la contactul dintre platoul superior și panta descendentă a versantului, deasupra amenajării numită C.1. În acest strat au fost descoperite cele mai numeroase materiale arheologice, cu precădere fragmente ceramice, dar și sporadice fragmente litice și osteologice. Cel mai probabil este vorba despre materiale alunecate de pe platoul grindului.

– Stratul 7: sol cenușiu-închis, granulos, de 0,3 m grosime, este dispus la est de Stratul 6, găsindu-se numai pe panta versantului; este format din humusul alunecat din zona superioară a grindului. Asemenea Stratului 6, și acesta conține o cantitate importantă de fragmente ceramice și sporadice materiale litice sau osteologice, dar și două piese de fier, de mici dimensiuni, cu funcționalitate incertă.

– Stratul 8: este caracterizat de un sol brun-gălbui, lutos, cu o grosime de 0,2–0,4 m. Se întinde de pe panta versantului, de-a lungul șanțului, și ajunge până pe platoul inferior pe care-l acoperă, având aspectul unui nivel de depunere aluvionară. Este lipsit de materiale arheologice.

– Stratul 9: este format de un sol brun-gălbui, nisipos, de 0,2–0,3 m grosime, cu pigmentație cărămizie și arsură, dar și sporadice materiale arheologice.

– Stratul 10: sol brun-cenușiu, cu aspect nisipos-prăfos, și grosime cuprinsă între 0,4–0,5 m.

Sub aceste straturi a fost descoperită și una din cele mai importante structuri, care a primit indicativul Complex 1 (C.1) și care, analizând rezultatele prospecțiunilor magnetometrice, este posibil să mărginească platoul cel puțin pe laturile sale de E și N (Pl. 1–3), care au fost măsurate și asupra cărora ne putem pronunța. Este vorba despre o amenajare de lut, care a fost identificată de pe platoul superior al grindului și se continuă pe versantul estic al acestuia, măsurând peste 4 m lungime (straturile 4a și 4c). În partea sa estică, amenajarea C.1 este suprapusă de resturi vitrifiate ale unei aparente structuri din lut și lemn (Straturile 4c și 4d).

La est de această amenajare, cu 1,2 m mai joasă (1,7 m față de nivelul de călcare actual), a fost conturată o altă aglomerare de pământ vitrifiat și arsură, a cărei orientare este ușor diferită (SE–NV). Aceasta este neuniformă ca aspect și mult mai puțin consistentă decât cea superioară, fiind așezată direct pe nisipul steril al grindului. Structura are lungimea de 3 m, lățimea cuprinsă între 0,3–0,6 m și grosimea medie de 15 cm. După analiza profilului nordic al suprafeței și aspectul celor două aglomerări, considerăm că cea de a doua aglomerare se află în legătură cu prima, primind indicativul A al Complexului 1 (C.1 A/Stratul 4e). Cel mai probabil Complexul 1 a fost o amenajare de lut și lemn incendiată, iar la un moment dat părți din aceasta au căzut pe panta versantului și au format un nivel subțire cu resturi incendiate (lipitură de perete arsă și cărbune). Aglomerarea C.1 A este de asemenea lipsită de materiale arheologice.

Ulterior etapei de funcționare a amenajării C.1, are loc depunerea unui nou nivel, deasupra acesteia (Stratul 10). Aici, la 1,7 m adâncime față de nivelul actual de călcare, a fost descoperit un vas ceramic fragmentat, dar întregibil (Pl. 112/8), datat în epoca medievală (sec. XII–XIII). Întregul nivel este așadar ulterior amenajării C.1, iar toate nivelurile regăsite deasupra (Straturile 7, 8, 9 și 12) sunt ulterioare acestei etape a evului mediu, fapt care încadrează cronologic depunerile naturale aluvionare între evul mediu timpuriu și epoca modernă. O altă descoperire de interes a fost făcută la baza versantului, la contactul acestuia cu șanțul, la adâncimea de 0,8 m (Stratul 13), fiind vorba despre un sfredel din fier de mari dimensiuni, găsit în poziție orizontală, piesă care-și găsește analogii în lumea dacică.

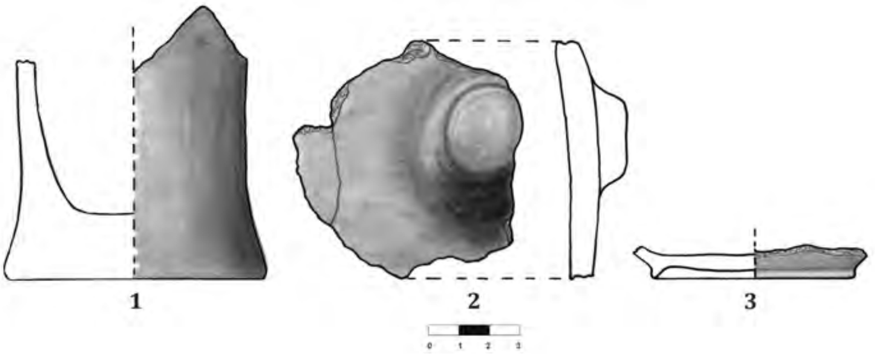

Fig. 17. Artefacte dacice provenite din umplutura (1) şi de pe fundul şanţului estic (2,3)

Celelalte materialele arheologice descoperite în straturile din acest sector al secţiunii constau aproape exclusiv în fragmente ceramice și sunt în general în poziţie secundară, fiind alunecate din partea superioară a grindului. Artefactele provin de deasupra nivelului de arsură (C.1A) rezultat de la amenajarea C.1.

Pentru siguranţa observaţiilor stratigrafice, nivelul săpăturilor din acest sector a fost coborât artificial, în trepte, sub nivelul intervenţiilor antropice din vechime, atingându-se două nivele naturale ale nisipului aluvionar, care compun *Dealu Cetăţuica*, denumite Stratul 11b: nisip brun închis și Stratul 11c: straturi succesive de nisip cenușiu-albăstrui și nisip feruginos cu textură foarte fină, ambele complet lipsite de materiale arheologice.

C. **Zona inferioară**: suprapune șanţul de mare adâncime, care mărginește la est *Dealul Cetăţuica*, și este cuprinsă între metri 22–40 ai secţiunii, făcând legătura dintre versantul estic al „dealului" și platoul inferior care se întinde în partea sa răsăriteană, între cele două zone existând șanţul amenajat antropic. Prin golirea umpluturii s-a atins fundul șanţului, reprezentat de un lut cenușiu-albăstrui cu concreţiuni calcaroase consistente și pietriș mărunt de râu, la adâncimea de 3,2 m faţă de nivelul actual de călcare.

Pe fundul șanţului, de-a lungul celor 4,5 m cercetaţi, se remarcă prezenţa unei adâncituri cu aspect regulat (versanţi drepţi și fund perfect plan), adâncă de circa 0,5 m. Pornind de la nivelul de călcare actual, umplutura șanţului este compusă din:

– Stratul 8: sol brun-gălbui, lutos, care se observă încă de pe versantul dinspre vest și care în acest areal are o grosime cuprinsă între 0,2–0,4 m (cuprins între -0,2–0,5 m adâncime), fiind lipsit de materiale arheologice.

– Stratul 8A: sol brun-gălbui, lutos, având 0,4 m grosime, identificat la contactul dintre versantul estic al șanţului și platoul inferior. Stratul este foarte asemănător ca aspect cu Stratul 8.

– Stratul 12: sol brun, granulos-lutos, reprezintă nivelul arabil, diferit ca aspect în acest areal, are o grosime medie de 0,2 m și conţine o cantitate modestă de materiale arheologice.

– Stratul 13: sol brun-cenușiu, lutos, având o grosime de 0,6–0,7 m (cuprins între -0,5–1,2 m adâncime). Acest nivel consistent se găsește numai în zona de deasupra șanţului, tasat spre mijloc, urmând, mai mult sau mai puţin, forma fundului acestuia. Cu mici excepţii, este lipsit de materiale arheologice, conţinând sporadice pigmentaţii de arsură.

– Stratul 14: sol cenușiu-albăstrui și nisip feruginos, cu textură lutos-mâloasă, regăsit în umplutura șanţului, între metri 19–32 (cuprins între -1,5–3,2 m adâncime). În cadrul stratului au fost descoperite numeroase fragmente de bolovani cu cuarţit (unii de mari dimensiuni), fragmente ceramice, cât și fragmente de lipitură de perete vitrifiată. Ceramica are un aspect puternic corodat datorită umidităţii excesive a solului în care s-a păstrat. Din dreptul metrului 30, din intervalul de adâncime -1,4–1,8 m provine piciorul unei „fructiere" dacice (Fig. 17/1). Cele mai importante descoperiri din cadrul acestui sector din S.1 se găsesc în acest strat nr. 14, în intervalul metrilor 24–28, la adâncimea de 3,20 m, chiar pe fundul șanţului, constând în fragmente ceramice specifice fazei clasice a civilizaţiei dacice, fragmente alunecate cel mai probabil din părţile superioare, înainte de colmatarea șanţului. Este vorba despre fundul unei căni confecţionate la roată (Fig. 17/3) și mai mulţi butoni specifici vaselor „borcan" (Fig. 17/2).

Descoperirea materialelor dacice pe fundul șanţului atestă faptul că în epoca dacică șanţul a fost deschis la această adâncime. Șanţul urcă spre vest, către platoul superior. Descoperirile de aici pot fi puse în legătură cu amenajarea de lut și lemn din C.1, aflată în partea superioară a versantului, dar și mai departe, cu descoperirile de pe platoul superior. Spre est, versantul șanţului urcă spre platoul inferior, unde se găsesc descoperirile databile în perioada migraţiilor atribuite comunităţilor slave.

Dacă datarea structurii C.1 nu poate fi precizată cu certitudine, asocierea cu stratigrafia și materialele recoltate din șanţ sugerează încadrarea cronologică a

Complexului 1 mai curând în epoca dacică, aceasta putând fi pusă în relație cu descoperirile de pe fundul șanțului și cu groapa rituală C.2, aflată pe platoul superior.

Deși pe parcursul cercetărilor, nu a fost exclusă ipoteza că șanțul reprezintă un element natural, fiind vorba despre un braț hidrografic umplut cu nisipuri și soluri aluvionare, mai multe elemente s-au opus acestei interpretări:

1. cel mai important argument, care sugerează o origine antropică a șanțului, îl reprezintă aspectul general al acestuia surprins odată cu ridicarea topografică, în care se poate lesne observa forma sa regulată, liniară, dar și lățimea mult mai redusă față de celelalte albii hidrografice care mărginesc *Dealu Cetățuica*.

2. alt aspect, care pledează pentru o orgine antropică a șanțului, este adâncitura de formă regulată prezentă la nivelul de bază al șanțului, pe laterale.

Fiind vorba despre un șanț activ, racordat la cursurile de apă din zonă, forma firească a fundului este una plană, dată de curgerea apei pe aici.

Din păcate, forma precisă a șanțului nu a putut fi documentată în partea sa mediană în timpul cercetării. Excavarea acestui sector inferior al Secțiunii 1 a presupus dificultăți deosebite determinate de apariția nivelului pânzei freatice care a trebuit evacuată periodic cu ajutorul pompei submersibile. Date fiind condițiile tehnice și riscurile prăbușirii malurilor s-a excavat doar jumătatea nordică (1,5 m lățime). O perioadă ploioasă a determinat sistarea lucrărilor, astfel încât întreg sectorul s-a prăbușit (Pl. 5/1–2). În aceste condiții, forma exactă a versanților șanțului pe toată întinderea lor nu a putut fi documentată prin intermediul profilului secțiunii.

Pentru certificarea observațiilor stratigrafice, în acest sector nivelul săpăturilor a fost coborât artificial, în trepte, sub nivelul intervențiilor antropice din vechime, descoperindu-se mai multe niveluri ale depunerilor naturale de nisip aluvionar, precum:

– Stratul 11d: lentilă de nisip brun-cenușiu cu granulație foarte fină, intercalată în Stratul 11c, regăsită numai în partea de la est de șanț. Se află în poziție plană, fiind un nivel aluvionar natural.

– Stratul 11e: nisip cenușiu cu granulație foarte fină, suprapus de Stratul 8. Se află în poziție plană, fiind un nivel aluvionar natural.

Suprafața 2 (Pl. 7/1, 114)

Săpăturile arheologice au fost realizate în anul 2010, iar suprafața a fost amplasată în zona central-nordică a platoului superior al sitului Unip-*Dealu Cetățuica*, la 10 m sud față de cel de-al doilea sondaj pedologic efectuat anul anterior. A fost prima dintre cele cinci suprafețe investigate în această zonă, care compun magistrala transversală pe axa E–V a „dealului". Pentru început, a fost definit un singur plan de săpare între 0 și -0,5 m, în care au fost identificate materiale arheologice, îndeosebi ceramice, încadrabile atât primei, cât și celei de-a doua epoci a fierului. Acest strat a fost format dintr-un sol lutos, brun-negricios, compact. Odată cu îndepărtarea acestui nivel, începând cu adâncimea de -0,6 m a fost posibilă surprinderea unor aglomerări de material ceramic, care au definit următoarea situație arheologică:

– în vecinătatea profilului vestic al suprafeței, la 0,65 m față de nivelul actual de călcare, a fost identificată o aglomerare de patru vase întregibile, databile în cea de-a doua epocă a fierului, care a fost denumită: Complexul 12.

– din caroul 3/4, de pe același plan cu C.12, a fost recoltată o fibulă din fier, al cărei arc lipsește (Pl. 86/6).

– în zona centrală a secțiunii, la -0,65 m adâncime față de nivelul actual de călcare, a fost documentată o aglomerare de fragmente ceramice, în majoritate atipice, fără ca acestea să reîntregească vase.

– în zona central sudică a suprafeței, la adâncimea de 0,75 m față de nivelul actual de călcare, fără a putea fi legată de un anume context, a fost identificată o cățuie fragmentară (Pl. 87/10).

– în colțul nord-vestic al secțiunii, la 0,75 m față de nivelul actual de călcare, a mai fost surprinsă o altă grupare de fragmente ceramice, în majoritate atipice.

Aglomerările de material arheologic nu au putut fi legate de un context sigur, ele fiind distribuite aproximativ pe același nivel în stratul de cultură. Abia odată cu planul al doilea, la adâncimea de -0,8 m față de nivelul actual de călcare, a fost posibilă delimitarea cu claritate a unor structuri arheologice.

Stratigrafia generală surprinsă pe cele patru profile ale secțiunii este una relativ simplă distingându-se în acest sens trei straturi:

– Stratul 1a: stratul vegetal, format la suprafață, este delimitat convențional de la nivelul ierbii și are o grosime medie de 5 cm, este granulos și are o culoare brun-închisă.

– Stratul 1: strat arabil caracterizat de un sol brun-negricios, granulos-nisipos ca textură. Grosimea acestuia este în medie de 0,25 m și conține sporadice fragmente ceramice încadrabile ambelor etape ale epocii fierului;

– Stratul 2: reprezintă un nivel de cultură constând într-un sol cenușiu-negricios, granulos-lutos, cu flecuri cărămizii în compoziție, având o structură compactă. Acest strat a fost identificat în general de la adâncimea de -0,3 m față de nivelul de călcare actual și are o grosime care variază între 0,3 m și 0,6 m, atingând în cazuri particulare grosimi de până la 1,22 m.

– Stratul 3: sol și nisip de culoare brun-gălbuie, reprezentând contactul dintre stratul de cultură și nisipul natural al grindului. Acest nivel apare în general la adâncimea de 0,7 m în raport cu nivelul actual de călcare, având o grosime medie de 0,3 m. Înlăturarea lui a avut ca rezultat atingerea solului steril din punct de vedere arheologic.

Suprafaţa 3 (Pl. 7/2, 114)

Iniţiată în anul 2010 și finalizată pe parcursul campaniei din 2011, suprafaţa cu numărul 3 măsoară 8 m în lungime și 3 m lăţime. A fost amplasată în prelungirea estică a Secţiunii 1, fiind poziţionată în zona plană a grindului inferior. Motivaţia acestei amplasări a constituit-o verificarea ipotezei ca șanţul să reprezinte un braţ fosil natural, fapt care ar fi ieșit în evidenţă în cadrul stratigrafiei surprinse în această mică suprafaţă. Verificările efectuate la suprafaţa solului nu identificaseră materiale arheologice în acest areal, iar prospecţiunile magnetometrice din această zonă surprind doar anomalii cu amplitudini magnetice foarte reduse (Pl. 1–3), motiv pentru care descoperirea unor structuri arheologice în cadrul S.3 prezintă o importanţă deosebită. Sub stratul vegetal și cel arabil brun-închis, având o grosime de 0,25 m, a fost documentată prelungirea Stratului 2 din S.1, acel sol brun-gălbui, lutos conţinând în acest sector sporadice fragmente ceramice mărunte, probabil rulate. Stratul măsoară 0,65 m grosime (cuprins între -0,25–0,9 m). La adâncimea de 0,9 m au fost conturate primele structuri arheologice din zona exterioară „*Cetăţuicii*", fiind vorba despre un cuptor menajer cu groapă de deservire, aflat în jumătatea estică a suprafeţei, dar și de o groapă cu funcţionalitate incertă, în partea de vest. Faptul că acest „pat" de lut cu aspect aluvionar suprapune cele două structuri, dintre care una se datează în perioada migraţiilor, explică lipsa materialelor la suprafaţa solului și slaba surprindere a lor în cadrul măsurătorilor magnetometrice, deoarece nivelul consistent de lut ecranează urmele de activitate antropică. Aceste descoperiri sunt importante nu numai prin faptul că atestă urme de activitate în zona platoului inferior, dar ele vin să răspundă și incertitudinii legate de versantul șanţului, motivul pentru care suprafaţa a fost excavată. Ulterior excavării complexelor arheologice, în partea vestică a suprafeţei, pe primii 2 metri, a fost efectuat un sondaj pentru verificarea stratigrafiei naturale a zonei, excavat până la adâncimea de 3,4 m. În cadrul sondajului au putut fi surprinse alte două straturi:

– Stratul 8A: sol brun-gălbui, lutos, având 0,6 m grosime (cuprins între 0,9–1,5 m adâncime). Stratul este foarte asemănător ca aspect cu Stratul 8, însă este steril arheologic, fiind vorba despre un nivel aluvionar depus înainte de epoca dacică. În acea epocă structurile au fost excavate în strat de la cota de 0,9 m adâncime faţă de nivelul de călcare din prezent, aflat deci, la acea dată, cu aproape 1 metru mai jos.

– Stratul 11c: este al patrulea surprins în S.3, având o grosime de 1,9 m (cuprins între 1,5–3,4 m adâncime), același descris în cazul S.1, reprezentând un pachet masiv de depuneri aluvionare surprins în zona platoului inferior și a șanţului, compus din straturi succesive (depuse sub forma unor lentile) de nisip cenușiu-albăstrui cu textură foarte fină și pigmentaţie feruginoasă.

Suprafaţa 4 (Pl. 8/1, 114)

Iniţiată în anul 2011 și finalizată pe parcursul campaniei din anul 2012, Suprafaţa 4 a fost amplasată la est de S.2, între acestea fiind păstrat un martor cu lăţimea de 0,5 m. Un prim plan de săpare a fost definit între actualul nivel de călcare și 0,3 m adâncime, fiind identificat aici un singur complex, C.35, sub forma unei aglomerări de lipitură de lut arsă, reprezentând o podină, care pe baza materialului arheologic surprins poate fi datată în prima epocă a fierului. Cel de-al doilea plan de săpare al suprafeţei a fost definit între -0,3 și -0,7 m, la baza căruia a fost posibilă conturarea celorlalte complexe arheologice. Stratigrafia generală a suprafeţei a fost compusă din aceleași trei straturi principale astfel:

– Stratul 1a: strat vegetal superficial, cu grosime medie de 5 cm, brun-închis, granulos.

– Stratul 1: sol brun-negricios, granulos-nisipos, reprezentând stratul arabil. Grosimea sa este în medie de 0,25 m, putând fi identificate în cadrul său sporadice fragmente ceramice încadrabile ambelor etape de dezvoltare ale epocii fierului;

– Stratul 2: sol cenușiu-negricios, granulos-lutos, cu flecuri de lipitură de lut arsă și fragmente ceramice în compoziţie reprezentând stratul de cultură. Acest strat a fost identificat în general la adâncimea de -0,3 m faţă de nivelul de călcare actual, având o grosime medie de 0,25 m. Exceptând profilul estic, unde stratul are o desfășurare liniară și o grosime constantă, pe celelalte profile, al doilea strat apare în unele zone mai consistent, datorită unor complexe. Pe profilul nordic, în acest strat, a fost identificat un nivel compact de lipitură de perete arsă, care se tasează în cadrul lui C.48. Nivelul, surprins pe profil, are o grosime de 5–10 cm.

d. Stratul 3: sol nisipos, de culoare brun-negricioasă, compact, cu flecuri de culoare gălbuie, reprezentând contactul dintre stratul de cultură și nisipul natural al grindului. Acest nivel apare odată cu adâncimea de -0,6 m, având o grosime medie de 0,1 m. La îndepărtarea acestui nivel a fost identificat sterilul arheologic, constând într-un sol nisipos fin, de

culoare galbenă, în cadrul căruia au fost practicate gropile complexelor de adâncime.

Suprafaţa 5 (Pl. 8/2, 114)

Iniţiată în anul 2012 și finalizată pe parcursul campaniei din 2013, ea a fost amplasată la est de S.4, fiind păstrat un martor cu grosimea de 0,5 m. Suprafaţa are aceleași caracteristici, sub aspectul dimensiunii și a metodologiei, ca și în cazul celor anterioare. Între nivelul actual de călcare și cel de conturare a sterilului arheologic au fost înregistrate trei planuri de săpare artificială. Sub stratul vegetal superficial (5 cm), Planul 1 al secţiunii coboară până la adâncimea de -0,2 m, reprezentând nivelul arabil. În general, materialul recoltat este amestecat, fiind încadrat atât primei, cât și celei de-a doua epoci a fierului. La baza acestui plan a fost posibilă conturarea, pe latura estică a secţiunii, a unei aglomerări ceramice denumită C.52. Ulterior s-a dovedit apartenenţa ei la locuinţa slavă denumită C.88. De asemenea, odată cu excavarea acestui nivel, au mai fost identificate în plan materiale arheologice (aglomerări compacte de lipitură de perete arsă, fragmente ceramice și osteologice) distribuite cu precădere în jumătatea nordică a suprafeţei, acestea putând fi puse în relaţie cu complexele C.89 și C.90a.

Planul 2 de săpare are o grosime care variază între 0,15 și 0,2 m, coborând deci la -0,35–0,4 m faţă de nivelul actual de călcare. La această cotă, tot în jumătatea nordică a suprafeţei, a fost conturată o aglomerare consistentă de materiale arheologice variate, definite ca și Complex 90a. Materialul ceramic poate fi încadrat în general primei epoci a fierului. Nu este exclus ca această aglomerare de materiale să fie în relaţie cu o locuinţă de suprafaţă, o astfel de structură fiind păstrată parţial la aceeași adâncime în suprafaţa alăturată, S.7, aflată spre est.

Planul 3 a avut o grosime de doar 0,1–0,15 m, până la adâncimea de -0,5–0,55 m faţă de nivelul actual de călcare, la această cotă conturându-se majoritatea complexelor. Odată cu săparea acestui plan, din latura vestică a secţiunii a fost recuperată lama unui cosor, piesă specifică civilizaţiei dacice (87/2).

Suprafaţa 6 (Pl. 9/1, 114)

Cercetată în cadrul campaniei din anul 2012, Suprafaţa 6 a fost amplasată în prelungirea Suprafeţei 2, la vest, fiind de asemenea încadrată magistralei, pe linia E–V, peste platou. S.6 este cea mai vestică dintre suprafeţele cercetate, aflându-se în vecinătatea limitei platoului „*Cetăţuicii*". Suprafaţa a fost adâncită prin intermediul a trei planuri artificiale și un al patrulea practicat numai în jumătatea sa estică. S.6 surprinde în zona sa mediană limita dintre terenul arabil al platoului (spre est suprapus de toate celelalte patru suprafeţe) și cel de pădure (a cărui nivel de călcare este mai jos cu 20–25 cm).

– Planul 1: la adâncimea de -0,3 m (-0,5 m în jumătatea estică a secţiunii unde nivelul de călcare este mai sus) a prilejuit descoperirea în colţul de SV a unei aglomerări de fragmente ceramice de factură dacică. Tot în această zonă a fost descoperită și o verigă de fier, în timp ce lângă profilul estic al suprafeţei a fost descoperită o furculiţă din același metal (86/1). Între nivelul de călcare și planul 1 au fost descoperite numeroase materiale arheologice constând în mare parte din fragmente ceramice, chirpici și sporadice fragmente litice și osteologice.

– Planul 2: la adâncimea de -0,45 m (-0,6 m în jumătatea estică) este primul în cadrul căruia se delimitează structuri, așa cum este groapa C.53, care continuă în profilul sudic, fragmentul de podină C.55 în zona mediană a suprafeţei sau groapa C.76, care continuă în profilul vestic al acesteia. În partea estică a suprafeţei s-a conturat o zonă de mari dimensiuni, prezentând un sol mai închis la culoare, aparţinând locuinţei adâncite C.19, a cărui limite însă nu se pot stabili în mod clar la acest nivel. Dintre cele două planuri, 1 și 2, a fost recoltată o cantitate asemănătoare de fragmente ceramice precum în nivelul anterior, numărul fragmentelor litice fiind ușor mai scăzut în timp ce sporadicele fragmente osteologice sunt puţin mai numeroase. La nivelul median al suprafeţei a fost descoperită o ceașcă cu brâu lobat, păstrată fragmentar (Pl. 59/1).

– Planul 3: la adâncimea de -0,55 m (-0,8 în jumătatea estică), a prilejuit conturarea de noi structuri arheologice. Pe profilul vestic, sub groapa denumită C.76 a fost delimitată locuinţa slavă (C.54), în timp ce în zona mediană a fost conturată groapa cu funcţionalitate incertă C.67, iar lângă profilul sudic groapa de stâlp C.68. Bordeiul C.19 este de la acest nivel delimitat în mod clar. Cu excepţia colţului de NE al suprafeţei, întregul plan se află pe solul steril arheologic. Din intervalul cuprins între planurile 2 și 3 a fost recoltată o cantitate mai restrânsă de fragmente ceramice în comparaţie cu intervalele precedente, remarcându-se descoperirea unei căniţe miniaturale fragmentate (Pl. 59/2) în colţul de NV al lui S.6.

– Planul 4: a fost excavat numai în jumătatea estică a suprafeţei pentru clarificarea situaţiei din colţul de NE, ajungându-se la -0,9 m adâncime. A fost delimitat mai clar conturul locuinţei adâncite C.19, în timp ce situaţia din colţul suprafeţei a fost clarificată, prin apariţia sterilului arheologic.

Straturile identificate în cadrul Suprafeţei 6 sunt comune cu ale celorlalte suprafeţe de pe platou, diferenţa constând în grosimea și conţinutul lor:

– Stratul 1a: strat vegetal superficial, cu grosime medie de 5 cm, brun-închis, granulos.

– Stratul 1: sol brun-cenuşiu, granulos-nisipos, având o grosime ce variază între 0,2–0,35 m şi reprezentând stratul arabil.

– Stratul 2: sol cenuşiu-negricios, granulos-lutos, reprezentând stratul de cultură. Are o grosime medie de 0,4 m.

– Stratul 3: nisip cu conţinut sporadic de pigmentaţie sau materiale arheologice având o grosime de 5–10 cm. Reprezintă contactul dintre stratul de cultură şi nisipul natural al grindului.

Suprafaţa 7 (Pl. 9/2, 114)

Iniţiată în anul 2014 şi finalizată pe parcursul campaniei din 2015, Suprafaţa 7 a fost poziţionată la est de S.5, fiind păstrat un martor de 0,5 m grosime, Este şi cel mai estic perimetru investigat din şirul unităţilor de cercetare amplasate în respectiva zonă a platoului. Dimensiunile au fost de 6 × 7 m, atât în zona nordică, cât şi în cea sudică au fost identificate gropi rituale a căror cercetare integrală a necesitat lărgirea unităţii de cercetare cu 1 m faţă de dimensiunile standard. Adâncimea maximă a suprafeţei a fost de -0,65 m faţă de nivelul actual de călcare. Adâncirea până la nivelul de conturare al sterilului arheologic s-a realizat prin intermediul a patru planuri de săpare şi un al cincilea parţial. Împărţirea carourilor, pentru identificarea spaţială a materialelor recoltate, s-a modificat faţă de celelalte situaţii, fiind reduse numeric la 9, iar dimensiunile lor au fost extinse la 2 × 2 m.

– Planul 1: a presupus adâncirea în sol cu 0,25 m faţă de nivelul actual de călcare, fără să fie identificată nicio situaţie de interes arheologic. Au fost recoltate fragmente ceramice încadrabile atât primei, cât şi celei de-a doua epoci a fierului, fragmente litice neprelucrate, dar şi sporadice fragmente osteologice. În cadrul materialului se individualizează o fibulă din bronz databilă în perioada regatului dac (Pl. 86/7).

– Planul 2: a fost cuprins între -0,25 m şi -0,4 m, conţinea cantităţi de material ceramic mai însemnate, comparativ cu planul precedent, ponderea de material ceramic încadrabil primei epoci a fierului este mai mare. În acest plan a fost identificat un ataş de toartă de factură romană, provenită de la un lighean de tip Eggers 91[46] (Pl. 86/8). Sunt delimitate în acest plan şi primele structuri, astfel în zona centrală şi estică au fost identificate mai multe aglomerări de lut netezit vitrifiat şi ceramică având aspectul unei podini de locuinţă (C.112). Structura se află la adâncimea de -0,35 m faţă de nivelul de conturare.

– Planul 3: a fost documentat între -0,4 şi -0,5 m adâncime în raport cu nivelul actual de călcare, unde se individualizează două aglomerări de lipitură de perete arsă şi ceramică, dispuse în partea nordică şi mediană a suprafeţei, definite ca C.118. În cadrul materialului descoperit s-a evidenţiat o amforă din prima epocă a fierului, bogat decorată cu caneluri (Pl. 84/1). De la acest nivel a fost posibilă identificarea mai multor complexe adâncite, dar şi solul steril, apărut pe latura de vest a suprafeţei.

– Planul 4: odată cu cel de-al patrulea plan, între -0,5 şi -0,65 m adâncime, au fost delimitate majoritatea complexelor arheologice cercetate în cadrul Suprafeţei 7, reprezentate de un bordei din prima epocă a fierului, trei gropi dacice, precum şi o serie de gropi de stâlp.

Stratigrafia suprafeţei este simplă, similară celorlalte unităţi de cercetare descrise, fiind compusă din trei straturi principale, pe lângă cel vegetal:

– Stratul 1a: strat vegetal superficial, cu grosime medie de 5 cm, brun-închis, granulos.

– Stratul 1: sol brun-negricios, granulos-nisipos, reprezentând stratul arabil. Grosimea acestuia este în medie de 0,25 m, cantitatea de ceramică recoltată fiind modestă.

– Stratul 2: sol cenuşiu-negricios, granulos-lutos, cu flecuri cărămizii şi fragmente ceramice în compoziţie şi structură compactă. Acest strat a fost identificat, în general, la adâncimea de 0,25 m faţă de nivelul de călcare actual, având o grosime medie de 0,4 m. Acest nivel apare ca fiind unul nederanjat, în cadrul lui fiind identificate la cote diferite aglomerări de lipitură de perete arsă, provenind cel mai probabil din pereţii unor locuinţe de suprafaţă. Asociat acestor aglomerări apare ceramica din prima epocă a fierului.

– Stratul 3: sol nisipos, de culoare brun-negricioasă, compact, cu flecuri de culoare gălbuie; reprezintă contactul dintre stratul de cultură şi nisipul natural al grindului. Grosimea este de 0,1–0,2 m, iar după îndepărtarea sa au fost identificate părţile inferioare ale complexelor adâncite, dar şi sterilul arheologic al grindului compus din nisip aluvionar.

IV.2.2. Descrierea complexelor arheologice

Complex 1 (Pl. 6, 113)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare, între metri 12–16, a fost descoperit parţial în cadrul Suprafeţei 1 şi continuă în pofilele de sud şi nord ale unităţii de cercetare. Este vorba despre o amenajare de lut, care poate fi urmărită începând de pe platoul superior al grindului şi se continuă pe versantul său estic, măsurând circa 4 m lungime (Straturile 4a şi 4c), cu o grosime de 0,2–0,4 m, surprinsă pe întreaga lăţime a Secţiunii 1. În partea sa estică, amenajarea

[46] Rogozea, Berzovan, 2016, p. 260–261.

C.1 este suprapusă de resturi vitrifiate ale unei aparente structuri din lut și lemn (Straturile 4c și 4d), a cărui funcționalitate o interpretăm în acest moment ca având rolul de a proteja marginea dealului *Cetățuica* de eroziune iar șanțul estic de colmatare și în intenția de a se păstra diferența de elevație dintre cele două zone (interior și exterior) ale „dealului". Structura a fost poziționată pe marginea estică a platoului superior al grindului, unde versantul începe să coboare. Aglomerarea de cărbune și lut vitrifiat, parțial întreruptă în zona sa mediană, este orientată pe axa N–S și are lungimea surprinsă de 3 m (lățimea secțiunii), lățimea medie de 0,8 m și maximă de 1,2 m (pe profilul nordic), iar grosimea de 20–30 cm. Nivelul de arsură urmărește căderea pantei dinspre V spre E, spre șanțul care delimitează grindul în această parte. Fragmentele consistente de cărbune au aspectul unor bârne de lemn, orientate pe aceeași direcție nord–sud. Nu au fost surprinse alte materiale arheologice. Analiza profilului general al secțiunii (Pl. 6/2, 113) ilustrează faptul că nivelul de arsură este încadrat unui nivel mai extins de lut compact, dispus spre platoul grindului, lipsit de materiale arheologice.

Amenajarea, în ansamblul ei, conține mai multe straturi, documentate pe profilul general, și care au primit indicativul 4, cu toate subdiviziunile, după cum urmează:

– Strat 4a: lut brun-gălbui, compact, reprezentând partea principală a amenajării; are o grosime care variază între 0,2–0,4 m și este lipsit de materiale arheologice.

– Strat 4b: lut brun-gălbui, cu flecuri cenușiu-deschis, compact; se află în zona mediană a amenajării, într-o groapă surprinsă de profilul secțiunii.

– Strat 4c: lut vitrifiat și cărbune (bârne carbonizate) având o grosime de 0,2–0,25 m.

– Strat 4d: sol brun-cenușiu cu pigmentație de chirpici și cărbune, având o grosime de 0,15–0,25 m.

– Strat 4e: sol cenușiu, cu pigmentație cărămizie și cărbune, având o grosime de 0,15–0,25 m.

La est de această amenajare, cu 1,2 m mai adâncă, urmărind panta versantului, a fost conturată o altă aglomerare de pământ vitrifiat și arsură (3 m lungime, 0,3–0,6 m lățime, 15 cm grosime), care a primit indicativul A al Complexului 1 (C.1 A/Stratul 4e), despre care credem că a fost generată tocmai de incendierea părții estice a acestei amenajări. Cel mai probabil Complexul 1 a fost o amenajare de lut și lemn incendiată la un moment dat, iar părți din aceasta s-au prăvălit pe panta versantului și au format un nivel subțire cu resturi incendiate (lut vitrifiat și cărbune).

Prospecțiunile magnetometrice ilustrează pe alocuri o structură liniară incendiată, surprinsă parțial pe latura estică și nordică a *Dealului Cetățuica* (Pl. 1–3). După poziția și aspectul său, poate fi vorba despre partea incendiată a *Complexului 1* (*Stratul* 4c).

Complexul 1 este suprapus și întretăiat la nivel median, pe toată lățimea Secțiunii 1, de șanțul C.7, care este încadrat cronologic între epoca migrațiilor și cea modernă.

Complexul 1 a fost lipsit de descoperiri arheologice care să permită o datare sigură. Asocierea stratigrafică cu descoperirile de pe fundul șanțului, deschis cel mai probabil în faza clasică a civilizației dacice (sec. I î.Hr.–I d.Hr.), ne sugerează faptul că amenajarea C.1 se datează în cea de-a doua epocă a fierului, concluzie pe care însă o lăsăm sub semnul întrebării în lipsa unor elemente sigure de datare.

Complex 2 (Pl. 15/1, 22/2)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,5 m față de nivelul actual de călcare, a fost descoperit lângă profilul nordic al Suprafeței 1 pe platoul superior al grindului. Este vorba despre o aglomerare de vase dacice fragmentare. Deși nu au fost descoperite în plan limitele clare ale unei structuri adâncite în care vasele să fi fost depuse, urme ale acesteia au fost vizibile pe profilul nordic general al S.1, unde se pot observa unele limite ale gropii, pornind de la adâncimea de 0,5 m. Astfel, limitele în plan ale complexului sunt reprezentate cu linie punctată, pe baza repartiției vaselor ceramice aflate pe fundul structurii. După dispunere și prin asocierea cu descoperirile asemănătoare ulterioare, vasele au fost probabil depuse într-o groapă, asemenea celorlalte complexe rituale dacice descoperite în partea nordică a platoului. Inventarul complexului este compus din patru oale specifice civilizației dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.), așezate pe același plan, după cum urmează:

– Vas 1: jumătate din vas dispusă în partea de est a aglomerării, culcat cu gura spre NE, fragmentele care îl întregesc regăsindu-se în jurul său sau sub el (Pl. 22, 88/1).

– Vas 2: aflat în partea de vest, spart în două, o jumătate cu gura spre NV, iar cealaltă jumătate, aflată la sud de prima, cu gura către E (Pl. 22, 88/3).

– Vas 3: relativ întreg, culcat cu gura spre SV, spre vasul 4 (Pl. 22, 88/2).

– Vas 4: amplasat în zona mediană a aglomerării, între celelalte patru vase, are înălțimea cea mai mică, fiind culcat cu gura spre E (Pl. 22, 88/4).

– Vas 5: relativ întreg, dispus în partea de N, culcat cu gura spre NNV.

Complex 3 (Pl. 14/1, 28)

Conturat în zona vestică a Suprafeței 1, pe platoul

grindului, la adâncimea de 0,5 m, complexul este reprezentat de o amenajare de lut vitrifiat netezită, având aspectul unei podini, care continuă în profilul nordic al secţiunii. Este păstrată numai într-o mică măsură, forma neregulată a aglomerării având lungimea de 0,55 m, lăţimea de 0,45 m și grosimea de circa 5 cm. Complexul 3 mărginește spre vest Complexul 4, o aglomerare consistentă de fragmente ceramice și oase databilă în prima epocă a fierului.

Complex 4 (Pl. 14/1, 28)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,4 m faţă de nivelul actual de călcare, a fost descoperit pe platoul superior al grindului, lângă profilul nordic al Suprafeţei 1, în care se și continuă. Complexul constă într-o aglomerare de fragmente ceramice și osteologice dispusă în plan, a cărei extensie maximă este de 1,4 × 1,1 m, cu o grosime de 10 cm. Materialul ceramic prezent în aglomerare încadrează complexul în prima epocă a fierului (Pl. 59/5–9). Spre vest, Complexul 4 este lipit de fragmentul de podină denumit C.3, în timp ce spre est se învecinează cu Complexul 2, aglomerarea de vase dacice aflată la circa 15 cm distanţă.

Complex 5 (Pl. 28)

Complexul a fost conturat în colţul de SV al Secţiunii 1, pe platoul superior al grindului, la adâncimea de 0,4 m faţă de nivelul actual de călcare, și continuă în profilul vestic și sudic al secţiunii. Se află pe același plan cu Complexul 4, cu care se aseamănă într-o anumită măsură. Este vorba despre o aglomerare consistentă de lipitură de perete arsă, iar în partea sa estică de fragmente ceramice care reconstituie partea superioară a unui vas (Pl. 59/10). Surprinsă parţial, extinderea în plan a aglomerării este de 1,9 × 1,3 m, cu o grosime de circa 10 cm. Materialul găsit aici poate fi atribuit perioadei primei epoci a fierului.

Complex 6 (Pl. 29)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare, a fost descoperit pe platoul superior al grindului în cadrul S.1 și este o groapă de formă circulară cu diametrul de 0,6 m, care se adâncește cu 0,2 m faţă de nivelul de conturare. Umplutura a fost omogenă, constând într-un sol compact de culoare neagră, din cadrul ei recoltându-se fragmente ceramice sporadice databile în prima epocă a fierului. Dimensiunile par să indice faptul că am avea de-a face cu o structură de susţinere a unui stâlp, funcţionalitatea ei fiind greu de precizat. În partea nordică, la doar 15 cm distanţă, Complexul 6 se învecinează cu aglomerarea de vase dacice care fac parte din Complexul 2.

Complex 7 (Pl. 29)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,3 m faţă de nivelul actual de călcare, a fost descoperit parţial în cadrul Suprafeţei 1, și continuă în direcţia profilelor de S și N. Reprezintă groapa unui șanţ cu profilul în formă de „U", care a fost poziţionat pe marginea estică a platoului superior al grindului. Segmentul surprins al șanţului este orientat pe axa N–S, are lungimea surprinsă de 3 m (lăţimea secţiunii), iar lăţimea este cuprinsă între 0,75 m în nord și la 1,2 m înspre profilul sudic. Adâncimea structurii este de 0,4 m faţă de nivelul său de conturare, iar umplutura complexului este omogenă, reprezentată de un sol de culoare brun-negricioasă, cu conţinut modest de fragmente ceramice, aflate în poziţie secundară. Cele mai târzii artefacte se încadrează epocii migraţiilor, însă ţinând cont de adâncimea mică de la care se conturează (imediat sub stratul vegetal), nu este exclusă posibilitatea ca structura să aparţină unei etape ulterioare epocii migraţiilor, adică epocii medievale sau chiar moderne. Complexul taie amenajarea de lut numită C.1 în partea mediană a sa.

Complex 8 (Pl. 29)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,3 m faţă de nivelul actual de călcare, a fost descoperit pe platoul superior al grindului, în cadrul lui S.1, continuă în profilul sudic și reprezintă o groapă de formă aparent circulară, surprinsă pe jumătate. Groapa are o lungime (posibil diametru) de 1,5 m și o lăţime surprinsă de 1 m, adâncindu-se cu 0,7 m faţă de nivelul său de conturare. Umplutura este omogenă, formată dintr-un sol brun-negricios, compact, cu pigmentaţie cărămizie. Din inventar au fost recuperate fragmente ceramice în cantităţi reduse, greu de încadrat cronologic. Conturarea de la un nivel superficial de adâncime, alături de surprinderea parţială și situaţia precară a materialelor descoperite în cadrul umpluturii acestei structuri, nu ne permit o încadrare cronologică lipsită de riscuri a C.8, datarea complexului rămânând sub semnul întrebării.

Complex 9 (Pl. 29)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare, a fost descoperit pe platoul superior al grindului și se continuă în profilul sudic al lui S.1. Are forma unei aglomerări de lut vitrifiat a cărei parte superioară a fost netezită. Este cel mai probabil vorba despre fragmentul unei vetre. În ceea ce privește dimensiunile, aceasta are o lungime păstrată de 0,5 m, lăţime de 0,45 m și o grosime de 10 cm. Vatra a fost amplasată deasupra unei amenajări din lut galben, având o grosime asemănătoare de circa 10 cm. Nu au fost descoperite materiale

arheologice, care să poată fi încadrate cu certitudine structurii și să o dateze. Ca relație cu alte complexe, C.9 este suprapus de amenajarea de lut C.1.

Complex 10 (Pl. 29)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,8 m față de nivelul actual de călcare, a fost descoperit pe platoul superior al grindului, în cadrul lui S.1. Este vorba despre o groapă circulară de stâlp, cu un diametru de 0,45 m și adâncime de 0,35 m de la conturare. Din groapă au fost recoltate sporadice fragmente ceramice încadrabile primei epoci a fierului.

Complex 11 (Pl. 12/4, 30)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,68 m față de nivelul actual de călcare, a fost descoperit pe platoul superior al grindului, în colțul de NV al Secțiunii 1, conturat în mare măsură pe profilul nordic și parțial pe cel vestic. Complexul reprezintă o groapă aparent circulară, cu pereții drepți și fundul asemenea, a cărei formă și dimensiuni susțin intepretarea de groapă de provizii transformată ulterior în groapă menajeră. Groapa se îngustează foarte ușor spre fund. Structura a fost surprinsă având o lungime de 0,9 m (parte din diametru ei, estimat la 1 m, pe profilul nordic) și o lățime surprinsă de 0,3 m (pe profilul vestic), adâncindu-se în sol până la 0,93 m față de nivelul său de conturare. Umplutura gropii C.11 este stratificată, fiind compusă din patru niveluri:

– Strat 1: sol cenușiu-negricios, granulos-nisipos, cu pigmentație de arsură, având 0,3 m grosime și conținând un nivel consistent de fragmente arse de lipitură de perete și sporadice fragmente ceramice.

– Strat 2: sol cenușiu, afânat, având 0,3 m grosime.

– Strat 3: sol gălbui-cenușiu, afânat, având 0,1 m grosime.

– Strat 4: sol cenușiu-brun, afânat, cu 0,25 m grosime și care conține numeroase fragmente ceramice și de lipitură de perete arsă de mari dimensiuni, dar și sporadice fragmente osteologice animale. Materialul ceramic descoperit în cadrul celor patru straturi este specific primei vârste a fierului (Pl. 76/1–2).

La finalul campaniei de cercetări, după excavarea și documentarea complexelor arheologice, s-a trecut la adâncirea generală a acestui sector din cadrul Secțiunii 1, pentru verificarea stratigrafică. Cu această ocazie, umplutura stratificată a gropii C.11 a putut fi mult mai vizibilă pe profilul general nordic al S.1.

Complex 12 (Pl. 15/2, 29)

Complexul, descoperit lângă profilul vestic al Suprafeței 2, este compus dintr-o aglomerare de vase specifice civilizației dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.) profund fragmentate, aflate în trei grupuri distincte reprezentând tot atâtea vase. Aglomerarea a fost dispusă sub forma unui nivel plan la adâncimea de 0,65 m, întinzându-se pe o axă E–V de circa 2 m lungime și 1 m lățime. Aglomerarea nu a fost amestecată cu alte tipuri de materiale. Vasele au fost numerotate, dinspre V spre E, după cum urmează:

– Vas 1: oală aflată lângă profilul vestic al suprafeței, neîntregibilă.

– Vas 2: vas de provizii întregit, aflat lângă vasul 1, la E de acesta (Pl. 89/2).

– Vas 3: oală întregită, aflată la S de vasul 2, fiind lipită de acesta (Pl. 89/1).

În vecinătatea vasului 2 și 3, spre est, a fost descoperită o aglomerare de mai multe fragmente dintr-o cană bitronconică, de asemenea de factură dacică.

Pe același plan, la puțin mai mult de 1 m distanță spre E și SE, au fost descoperite alte aglomerări ceramice contemporane de mai mică amploare și o cățuie aproape întreagă (Pl. 87/11). Aspectul descoperirii pledează pentru depunerea acestor vase sub formă fragmentată pe fundul unei eventuale gropi a căror limite nu au fost însă surprinse.

Complex 13 (Pl. 15/3, 30)

Complexul a fost conturat în colțul de SV al Suprafeței 2 și de SE al Suprafeței 6, ca o groapă circulară, conturată pe profilul sudic al celor două unități de cercetare și în martorul dintre ele. Groapa a fost conturată numai pe baza profilelor suprafețelor, la adâncimea de 1,05 m, limitele ei nefiind identificate în plan. Dimensiunile complexului au fost regăsite parțial, în timp ce forma este dificil de reconstituit. Diametrul maxim al C.13 este de circa 1,2–1,5 m, iar din cel de al doilea a fost cercetat circa 0,5 m. Adâncimea până la care a coborât complexul de la conturare este de 0,55 m. Umplutura gropii este reprezentată de sol cenușiu cu textură afânată. La 1,2 m adâncime, în partea estică a complexului (colțul de SV al lui S.2), a fost descoperită o mică aglomerare de obiecte: jumătatea unei căni bitronconice, în jurul căreia au fost găsite numeroase verigi de mici dimensiuni, care compun un lănțișor de bronz, extrem de fragmentat (Pl. 54/7), dar și o oglindă din același metal, de asemenea fragmentată (Pl. 88/6). Pe lângă acestea, au mai fost descoperite fragmente ceramice și osteologice, majoritatea databile în prima epocă a fierului, aflate în poziție secundară (ajunse aici în urma excavării gropii), dar și părți ale unor vase specifice civilizației dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.), care pot fi asociate cu obiectele de bronz menționate. Caracterul special al obiectelor sugerează faptul că avem de a face cu o posibilă depunere rituală, ceea ce ar explica funcționalitatea complexului. Atribuirea rămâne totuși la nivel de ipoteză ținând cont de lipsa unui context mai clar.

Complexul 13 taie partea sudică a bordeiului C.19, fiind excavată în straturile superioare ale acestuia.

Complex 15 (Pl. 30)

Complexul, conturat la 0,9 m adâncime față de nivelul actual de călcare, continuă în profilul sudic al lui S.3, și este reprezentat de o groapă circulară surprinsă pe jumătate, de formă conică, cu funcționalitate incertă. Diametrul gropii este de 1,25 m, în timp ce adâncimea ajunge până la 0,5 m de la nivelul de conturare. Umplutura este omogenă, de culoare brun-gălbuie, cu o textură lutoasă. În cadrul umpluturii au fost descoperite fragmente ceramice sporadice. Nu au fost recoltate obiecte care să ne sprijine în datarea structurii. Complexul este amplasat în vecinătatea cuptorului C.16 (datat în epoca migrațiilor), aflat la 1,5 m spre est, însă o relație cu el nu poate fi dovedită în acest moment.

Complex 16 (Pl. 20/1, 31)

Conturat la 0,86 m adâncime față de nivelul de călcare actual, complexul a fost surprins integral în cadrul S.3, în jumătatea estică a suprafeței. Este reprezentat de un cuptor menajer împreună cu groapa de deservire, atașată acestuia în partea de E–NE. Baza cuptorului are formă circulară, cu diametrul de 1 m, în timp ce groapa are formă ovală ușor neregulată, cu o lungime de 1,5 m, lățime maximă de 1,2 m și o adâncime de 0,37 m de la nivelul ei de conturare. Umplutura gropii de deservire a fost de culoare negru-cenușiu, cu o textură cenușoasă, conținând sporadice fragmente ceramice, de lut vitrifiat, cărbune și pigmentație de cenușă. Se remarcă prezența în această umplutură a unei părți dintr-o oală specifică epocii migrațiilor (Pl. 108/2). Vatra circulară are aspectul neted și o grosime de 3–5 cm. Pe suprafața ei a fost descoperită o aglomerare de lut vitrifiat, care pare a constitui parte din bolta prăbușită a structurii. Considerăm Complexul 16 ca fiind un cuptor menajer semisferic, a cărui parte superioară nu s-a păstrat, aparținând perioadei locuirii slave de pe *Dealu Cetățuica*.

Complex 17 (Pl. 15/4, 22)

Conturat la adâncimea de -0,8 m în cadrul lui S.2, este o groapă rituală de formă ovală (1,6 × 1,4 m), cu pereții alveolați spre fund, a cărui adâncime maximă se găsește la 0,7 m de la nivelul de conturare. Umplutura se compune dintr-un nivel omogen, de culoare brun-cenușiu închis, cu o nuanță ușor mai închisă spre fund, conținând flecuri de nisip și textură granulos-nisipoasă. Materialele descoperite în umplutură sunt consistente, fiind compuse din fragmente ceramice, lipitură de perete arsă sau fragmente osteologice animale, un ac din bronz (Pl. 90/6), un obiect din fier fragmentat cu funcționalitate incertă și două cute din gresie (Pl. 90/2–3). Din cadrul depunerilor, se remarcă existența a trei vase întregi specifice civilizației dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.), dispuse pe fundul gropii după cum urmează:

– vas 1: oală aflată lângă peretele de vest al gropii, culcată cu gura înspre N (Pl. 90/1).

– vas 2: oală miniaturală dispusă în partea estică a gropii, culcată cu gura spre E (Pl. 90/7).

– vas 3: pahar miniatural dispus în partea nordică a gropii, culcat cu gura către N (Pl. 90/5).

Pe fundul gropii, sub aglomerarea de ceramică, au fost descoperite pe alocuri urme de cenușă. În partea superioară a gropii, către nord, limitele complexului sunt lipite de cele sudice ale lui C.23, o altă groapă rituală dacică, o relație cronologică cu acest complex neputând fi însă stabilită.

Complex 18 (Pl. 31)

Conturat la adâncimea de 0,8 m în cadrul lui S.2, Complexul 18 este o groapă de formă neregulată în plan cu lungimea de 1,5 m, lățimea de 1,25 m și adâncimea de 0,25 m de la nivelul ei de conturare. Funcționalitatea nu poate să îi fie precizată. Umplutura complexului a fost stratificată, *stratul 1* fiind reprezentat de un sol negru, granulos, cu conținut de cărbune, în timp ce *stratul 2* constă dintr-un sol brun-negricios, granulos, cu pigmentație cărămizie. Limitele exterioare ale gropii au fost delimitate cu dificultate, mult mai clare fiind cele ale Stratului 1. Complexul 18 suprapune Complexul 25, reprezentat de o locuință semi-adâncită încadrabilă epocii migrațiilor. Materialele descoperite sunt consistente, fiind reprezentate prin fragmente ceramice, litice și osteologice, databile în prima și a doua epocă a fierului, toate aflate însă în poziție secundară. Se remarcă prezența în această umplutură a mai multor fragmente de zgură de fier, dar și a unui fragment dintr-un obiect litic, care după formă pare a fi un tipar pentru turnat metale (Pl. 108/3). Suprapunerea complexului peste locuința slavă, pe care o taie, datează momentul săpării lui C.18 după abandonul locuinței C.25 însă, cu unele rezerve, în aceeași epocă a migrațiilor, ținând cont de nivelul la care a fost conturată.

Complex 19 (Pl. 10, 32–34)

Complexul, reprezentat de groapa unei locuințe adâncite, a fost descoperit parțial în anul 2011, în cadrul Suprafeței 2, limitele sale continuându-se în profilul de vest și de sud al acesteia. Campania de cercetare din anul următor, 2012, avea să surprindă cealaltă parte a bordeiului C.19 (jumătatea sa vestică) în Suprafața 6, deschisă la jumătate de metru distanță (grosimea martorului) către vest față de

Suprafaţa 2. Din motive de siguranţă, martorul lat de 0,5 m, dispus de-a lungul zonei centrale a locuinţei, nu a putut fi excavat, rămânând necercetat, asemenea limitei sale sudice, aflată în afara magistralei E–V trasată peste platoul „Cetăţuicii". Complexul, conturat de la adâncimea de 0,7 m, dar delimitat clar de la -0,8 m, este o locuinţă adâncită de formă ovală, orientată N–S, cu pereţii drepţi, pe alocuri cuptoriţi. Lungimea structurii, surprinsă numai parţial (lipsește extremitatea sudică), este de 4,65 m, iar lăţimea sa de 4,3 m. Adâncimea medie a podinii locuinţei se găsește la -1,7 m faţă de nivelul de conturare, în timp ce adâncimea maximă, de pe fundul unei gropi interne, atinge cota de -2,3 m de la conturare. În cadrul structurilor interne ale bordeiului se distinge o treaptă dispusă pe fundul lui C.19, descoperită de-a lungul întregului perimetru al pereţilor locuinţei. Treapta este realizată în sol cruţat, partea de şezut a acesteia fiind dispusă la circa 1,1–1,3 m adâncime faţă de marginile superioare ale locuinţei, în timp ce înălţimea ei medie faţă de fundul bordeiului este cuprinsă între 0,5 și 0,7 m. Lăţimea treptei este de 0,7–0,8 m. În partea de sud a lui C.19, deși întreruptă de martorul stratigrafic, treapta pare a se închide, în timp ce înălţimea ei ajunge la doar 0,15–0,2 m faţă de fundul complexului. După dispunerea și dimensiunile ei, cel mai probabil treapta a servit ca suport pentru şezut/dormit. Alte tipuri de structuri interne sunt gropile de stâlp, surprinse numai pe treapta locuinţei, în partea sudică a acesteia. Aceste structuri prezintă diametre de 15–20 cm și adâncimi de 10–20 cm. Dacă în jumătatea sudică a lui C.19 singura groapă de stâlp surprinsă nu a primit un număr distinct, pentru jumătatea vestică cele cinci gropi descoperite au primit indicativele C.105, C.106, C.106a, C.106b și C.111. Aceste structuri ar fi putut susţine acoperișul locuinţei (groapa fără număr și C.111 din partea superioară a treptei) sau treptele necesare accesului (cele din partea joasă, sudică a treptei: C.105, C.106a, C.106b). O altă amenajare internă, de dimensiuni mai însemnate, a fost descoperită pe fundul locuinţei, în partea nordică, fiind vorba despre o groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,1 m, lăţimea de 0,4–0,5 m și adâncimea maximă de -0,55 m faţă de conturarea ei (fundul locuinţei). În funcţie de amplasare și dimensiuni, această groapă ar fi putut servi pentru drenarea apei pluviale. În diverse zone de pe fundul locuinţei s-a descoperit un strat subţire de lut cenușiu-negricios, foarte compact, parte din podina bordeiului, păstrată numai parţial.

Stratigrafie (Pl. 33–34)

Pentru determinarea și documentarea umpluturii interne a Complexului 19 au fost folosite în primul rând profilele secţiunilor S.2 – profilul vestic (2011) și S.6 – profilul estic (2012), martorul de 0,5 m dintre acestea, rămas necercetat, constituind de fapt profilul longitudinal al bordeiului (A–B, B'–A'). A fost documentată și situaţia stratigrafică în linie transversală (la nivel median, profilele C–D și E–F), prin metode diferite în fiecare dintre cele două campanii. Astfel, pentru anul 2011, în cazul jumătăţii estice a lui C.19 s-a procedat la golirea completă a sectorului sudic, cel nordic fiind excavat urmărind straturile antropice. Pentru jumătatea vestică a bordeiului, cercetată în campania anului 2012, s-a păstrat un martor de 30 cm grosime, încercându-se excavarea simultană a ambelor sectoare (sud și nord) în funcţie de dispunerea straturilor antropice.

Bordeiul C.19 are o stratigrafie complexă, ilustrând alternativ faze de reamenajare a gropii. Stratigrafia se compune din 12 straturi repartizate în general pe întreaga suprafaţă a complexului și alte patru regăsite local, în anumite zone. Din cadrul umpluturii a fost recoltată o cantitate foarte mare de materiale arheologice, structura fiind datată în prima epocă a fierului, faza târzie. Complexul 19 constituie singura situaţie în care numerotarea straturilor s-a făcut în ordinea depunerii antropice a straturilor, de la cel mai timpuriu la cel mai târziu, adică de pe fundul bordeiului și până la nivelul său de conturare, după cum urmează:

– Stratul 1: sol brun-închis, nisipos, dispus pe fundul locuinţei, regăsit în jumătatea estică a acesteia. Grosimea medie a stratului este de 10 cm, iar materialele arheologice descoperite au fost în cantităţi reduse (Pl. 71).

– Stratul 1A: nisip de diverse nuanţe (gălbui, brun) prezent numai în jumătatea vestică a lui C.19, sectorul său sudic. Foarte probabil ca acest strat să reprezinte o parte erodată din pereţii bordeiului. Conţinând o strachină miniaturală (Pl. 72/3), acest strat suprapune partea sudică a treptei interne a locuinţei, având o grosime medie de 20 cm.

– Stratul 1B: sol negricios, afânat, regăsit numai în jumătatea vestică a lui C.19, sectorul nordic. Cu o grosime medie de 10 cm, stratul are un conţinut bogat de fragmente ceramice și osteologice.

– Stratul 2: este reprezentat de un sol brun-deschis, nisipos, consistent, dispus pe întreaga suprafaţă a gropii bordeiului, având o grosime cuprinsă între 0,2–0,45 m. Materialele arheologice, descoperite în cantităţi restrânse, sunt compuse din fragmente ceramice, osteologice și de lipituri de perete arse (Pl. 70. 74/2).

– Stratul 2A: sol brun-deschis-cenușiu, nisipos, cu flecuri de lut, regăsit numai în partea vestică a lui C.19, observat în profilul transversal C–D, cu o grosime medie de 20 cm.

– Stratul 3: sol cenușiu, afânat, este cel mai

consistent ca volum, cu o grosime care variază între 0,2–0,5 m. Acest strat conţine a doua densitate de materiale arheologice dintre toate cele descoperite, între ele regăsindu-se numeroase fragmente ceramice, osteologice și litice (Pl. 68, 69). Se remarcă prezenţa unei căniţe aproape întregi (Pl. 51/4; 72/1), alături de o fusaiolă fragmentată (Pl. 74/7) sau părţi ale unor capace de lut (Pl. 51/5; 73/4, 6–7).

– Stratul 4: sol cenușiu-negricios, afânat, cu o grosime între 0,2–0,4 m. Stratul 4 conţine cea mai însemnată cantitate și varietate de materiale arheologice, reprezentând un nivel consistent de resturi menajere. Pe lângă numeroasele fragmente ceramice și resturile osteologice, se remarcă piese întregi sau întregibile din materiale diverse (Pl. 65/1–4, 66, 67, 72/2,5,6), cum ar fi: vase miniaturale, piese prelucrate din os și corn (manșon, spatulă, străpungătoare), piese de lut cu diverse funcţionalităţi sau diverse părţi ale unor elemente arhitectonice, de asemenea din lut. Tot din acest strat provine și o bucată de zgură din fier, singurul obiect din acest metal descoperit până acum în cadrul structurilor din prima epocă a fierului de la Unip-*Dealu Cetățuica*, element care poate indica o activitate de prelucrare a fierului în rândul comunității de aici.

– Stratul 5: lut galben, cu flecuri de sol acvatic (gri-albăstrui); reprezintă un nivel consistent de lutuire cu o grosime de 15–20 cm. Acest strat este prezent în zona central-vestică a bordeiului, partea vestică desenând un plan aproximativ patrulater. Stratul 5 este lipsit de materiale arheologice. Acest aspect, alături de forma în plan și pe profil, vine în sprijinul ipotezei că reprezintă un nivel de lutuire efectuat pentru reamenajarea locuinţei C.19.

Straturile 6, 7 și 8 au fost de asemenea prezente numai în zona central-vestică a C.19, deasupra Stratului 5, putând fi considerat a se afla în relaţie cu acesta și interpretate ca etape de reamenajare.

– Stratul 6: lut gălbui-deschis, compact, cu pigmentaţie feruginoasă și flecuri de sol acvatic (gri-albăstrui), are o grosime de 5–8 cm. Asemenea Stratului 5 și acest nivel de lutuire este lipsit de materiale arheologice.

– Stratul 7: sol brun, afânat, cu flecuri de lut gălbui, pigmentaţie cărămizie și arsură, are o grosime de 8 cm. Conţine sporadice fragmente ceramice.

– Stratul 8: lut galben-brun, având o grosime care variază între 4–8 cm, fără conţinut de materiale arheologice.

– Stratul 9: sol brun-închis, afânat, cu o grosime medie de 10–15 cm. Conţine și o lentilă de arsură, care a fost numerotată distinct, ca Strat 10. Materialele arheologice descoperite sunt sporadice. Din acest nivel, în partea estică a C.19, se conturează o aparentă groapă de stâlp, care penetrează Straturile 6 și 5, și a fost delimitată numai în cadrul profilului transversal E–F.

– Stratul 10: sol vitrifiat (nivel de arsură) de culoare brun-vișinie, având forma unei lentile cu o grosime de 3–5 cm, lipsită de materiale arheologice. Este încadrat Stratului 9.

– Stratul 11: sol brun-gălbui, afânat-nisipos, având o grosime cuprinsă între 10–20 cm, conţinând materiale arheologice sporadice.

– Stratul 11A: sol brun-deschis-gălbui, afânat, cu flecuri de lut, regăsit numai în partea vestică a lui C.19, observat în profilul transversal C–D, cu o grosime de circa 25 cm.

– Stratul 12 (nivelul de conturare a lui C.19): sol brun-cenușiu închis, granulos-afânat. Se află la contactul cu stratul de cultură al platoului grindului, are o grosime de 0,4 m în cadrul gropii Complexului 19 și este cel mai târziu nivel regăsit în limitele acestuia. Stratul este cuprins în intervalul 0,8–1,2 m faţă de nivelul actual de călcare, aflându-se la contactul cu diversele intervenţii și intruziuni ulterioare (faze cronologice mai târzii), care l-au afectat și deranjat. Stratul 12 a putut fi surprins și documentat numai în jumătatea vestică a lui C.19 (S.6/2012), jumătatea sa estică cercetată în precedenta campanie (S.2/2011) fiind parţial afectată la nivelul de suprafaţă de către diverse structuri databile în epoca dacică sau slavă. În jumătatea estică intruziunile de epocă dacică sunt reprezentate de o aglomerare de piese, între care se numără un ulcior bitronconic (Pl. 87/5), un călcător din lut (Pl. 87/5) și o aplică din fier (Pl. 86/4), descoperite în zona mediană a bordeiului, la -0,95 m faţă de nivelul călcare, dar care nu se asociază unei structuri delimitate clar. Partea de sud a bordeiului este profund afectată de săparea Complexului 13, o groapă din a doua epocă a fierului surprinsă atât în S.2/2011 cât și în S.6/2012, regăsită în intervalul -1,05–1,6 m adâncime și care taie straturile 12–4 ale structurii din prima epocă a fierului. În cazul intruziunii din epoca migraţiilor, locuinţa semi-adâncită C.25 taie limitele superficiale ale bordeiului (Stratul 12) în partea de NE. O altă intruziune o reprezintă C.24, o groapă circulară cu funcţionalitate și datare neprecizate, conturată din cadrul Stratului 12 și care se adâncește în C.19 până la 0,65 m, fiind excavată în Straturile 11, 9, 6 și 5 ale bordeiului. De asemenea, jumătatea estică a lui C.19, a fost la rându-i parţial afectată de intervenţii ulterioare de mai mică amploare, și anume trei gropi de stâlp (C.77, 79 și 102) și o groapă cu funcţionalitate neprecizată (C.78), care se adâncesc superficial în cadrul Stratului 12. Din cele 4 complexe niciunul nu poate fi încadrat cronologic, cu excepţia lui C.77, considerat, cu rezerve, o groapă de stâlp din epoca medievală. Materialele arheologice descoperite în Stratul 12 sunt consistente

din punct de vedere cantitativ, fiind compuse din fragmente ceramice și osteologice, remarcându-se fragmentul unui vas miniatural și a unui capac de lut, databile în prima epocă a fierului (Pl. 65/5–13, 72/8, 73/1).

Pe baza stratigrafiei în ansamblul ei, s-a putut constata faptul că majoritatea straturilor urmăresc aceeași tendință de tasare. De-a lungul bordeiului, se poate observa faptul că toate straturile majore se afundă către nord, fapt datorat gropii interne din această parte a locuinței. Analizând profilul dispus de-a latul bordeiului se observă că straturile se tasează spre centru, către podeaua acestuia, aflată mai jos față de treapta internă a lui C.19, care a și generat această tendință de înclinare.

Complexul 19 poate fi pus în relație cu o serie de gropi de stâlp din afara limitelor locuinței, aflate în vecinătatea estică (C.31 și C.32) și vestică (C.68), care ar fi putut aparține structurii acoperișului.

Complex 20 (Pl. 20/2, 35)

Complexul 20, reprezentat de groapa unei locuințe semi-adâncite, a fost descoperit în anul 2011, în colțul de NE al Suprafeței 2, și se continuă în direcția profilului de est. Campania de cercetare din anul următor, 2012, avea să surprindă cea mai mare parte a C.20 în Suprafața 4, deschisă la jumătate de metru distanță (grosimea martorului) spre est față de Suprafața 2. Locuința continuă și în profilul vestic. Complexul 20 s-a conturat la adâncimea de 0,55 m față de nivelul actual de călcare, cu formă patrulateră, relativ pătrată, cu colțuri rotunjite și adâncime medie de 0,35 m față de nivelul de conturare. Laturile locuinței au dimensiunile 3,2 × 2,9 m. Colțul de SE face excepție de la forma aproximativ regulată a complexului, acesta fiind cruțat pentru excavarea în interior a instalației de încălzit. Cuptorul menajer a fost surprins parțial, lipsindu-i bolta. Orientată pe linia E–V, cu gura spre V, groapa cuptorului are lungimea de 0,6 m, lățimea de 0,5 m, adâncimea la nivelul actual de păstrare de 0,35 m și deschiderea gurii de acces de asemenea de 0,35 m. Baza cuptorului este plană, asemenea fundului locuinței, acolo unde au fost descoperite două gropi de stâlp, care cel mai probabil au făcut parte din structura acoperișului. Cele două gropi, care s-au adâncit cu 15 cm față de nivelul de conturare (fundul C.20), au avut diametrul de 20, respectiv 30 cm. Alături de aceste structuri interne, mai multe gropi de stâlp aflate în vecinătatea locuinței pot fi puse în relație cu aceasta (C.42, 43, 72, 74). Umplutura complexului C.20 este compus dintr-un singur strat, reprezentat de un sol brun-cenușiu, granulos, cu flecuri de nisip. Din cadrul solului de umplere al gropii locuinței a fost recoltată o cantitate însemnată de fragmente ceramice, osteologice și de lipitură de perete arsă. Este de remarcat consistența materialelor descoperite în cadrul cuptorului sau în dreptul gurii de acces a acestuia, printre care se numără fragmentul unei tăvițe circulare de lut, mai multe fragmente de zgură și minereu de fier, dar și numeroase fragmente de lipitură de perete arsă și pământ vitrifiat. Materialul ceramic este specific epocii migrațiilor, manifestărilor culturale slave (Pl. 108/4–7). În colțul său de SV, locuința C.20 taie într-o mică măsură partea superioară a Complexului 29, o groapă de provizii care aparține primei epoci a fierului.

Complex 21 (Pl. 36)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,65 m față de nivelul actual de călcare, a fost descoperit parțial pe profilul estic al Suprafeței 2. Reprezintă o groapă circulară de stâlp, cu diametrul de 0,22 m și cu adâncimea maximă de 0,2 m față de nivelul de conturare. Pământul de umplutură a fost brun-negricios, nisipos, din cadrul gropii fiind recoltate fragmente arse de lipitură de perete, ceramică și fragmente osteologice.

Complex 23 (Pl. 16/1–2, 23)

Complexul a fost conturat la adâncimea de 0,8 m față de nivelul actual de călcare, cu o formă relativ circulară, iar funcționalitatea pe care o presupunem este de groapă rituală. În ceea ce privește dimensiunile, are 1,5 m pe axa E–V și 1,4 m pe axa N–S și adâncimea maximă de 0,6 m față de nivelul de la care a fost conturată. Umplutura gropii este omogenă, formată dintr-un sol brun-cenușiu închis, granulos-nisipos, ceea ce indică o umplere rapidă. Dacă în pământul de umplutură au fost identificate, în poziție secundară, materiale arheologice din prima epocă a fierului, pe fundul gropii a fost descoperită o aglomerare foarte consistentă de materiale arheologice, formată în majoritate din vase ceramice aparținând epocii dacice. Zona de NE a gropii păstrează cea mai însemnată densitate de material arheologic, de aici fiind întregite două oale (vas 1, vas 2 – Pl. 91/1–2) și mai multe cățui (vas 4, 9, 10 – Pl. 91/9–11). Dintre vasele păstrate întregi se numără două căni bitronconice cu toartă ușor supraînălțată, una culcată cu gura spre NV (vas 5 –Pl. 91/4), iar cealaltă cu gura spre SV (vas 6-Pl. 91/5). Se mai remarcă, de asemenea, prezența unui obiect din os (Pl. 92/3) și a două gresii de formă alungită (Pl. 93/2–3). În partea sud-estică a gropii a fost scos la lumină un material divers constând în două cățui de mici dimensiuni (vas 7, vas 8-Pl. 91/7–8), fragment din cupa unei fructiere, completată de un fragment din partea de NV a gropii (vas 3-Pl. 55/7, 91/6), dar și fragmente aparținând unor oale. Tot în această zonă a gropii a fost

identificat un manșon din corn de cerb[47], amplu decorat (Pl. 92/4), precum și partea superioară a unei râşniţe din bazalt scoriaceu (Pl. 93/4), aceasta din urmă fiind lipită de peretele gropii. Atât în spatele râşniţei, cât şi pe latura de sud a gropii au fost identificate două fusaiole (Pl. 92/1–2). Jumătatea vestică a gropii a fost caracterizată de o cantitate mai mică de material arheologic, astfel că în zona sud-vestică au fost documentate câteva fragmente ceramice atipice, o bucată de tablă de bronz perforată (Pl. 92/6). A mai fost recuperată şi o piesă de bronz turnată, cu două terminaţii, din care una era ruptă din vechime (Pl. 93/1). Din centrul gropii spre vest se remarcă o aglomerare de fragmente ceramice aparţinând, cel mai probabil, unui vas de provizii de mari dimensiuni. În ceea ce priveşte stratigrafia, groapa este suprapusă şi tăiată pe latura nordică, în partea superioară, de către locuinţa datată în epoca migraţiilor (C.25); la rândul ei, groapa C.23 distruge marginea vestică a gropii din prima epocă a fierului (C.29) cu care se învecinează. Relaţia Complexului 23 cu groapa rituală dacică C.17 a fost discutată în cazul lui C.17, o relaţie cronologică cu acest complex neputând fi stabilită cu precizie.

Complex 24 (Pl. 36)

Acest complex a fost conturat pe latura vestică a S.2, la adâncimea de 1,1 m faţă de nivelul actual de călcare, în cadrul stratului 12 al bordeiului C.19, având o formă circulară. Sub aspectul dimensiunilor, groapa are un diametru de 0,9 m şi se adânceşte faţă de limita de conturare cu 0,35 m, în timp ce funcţionalitatea nu-i poate fi stabilită. Umplutura complexului a fost omogenă, constând într-un sol granulos-nisipos, de culoare brun-închisă cu flecuri galbene. Fundul gropii atinge straturile 4 şi 5 ale Complexului 19, diferenţiate clar prin culoare şi vizibile pe fundul lui C.24. Din groapă au fost recuperate fragmente ceramice databile în prima epocă a fierului, precum şi o lamă de fier, acestea aflându-se cel mai probabil în poziţie secundară. Groapa suprapune Complexul 19, şi taie straturile 11, 9, 6 şi 5 ale acestuia.

Complex 25 (Pl. 20/3–4, 37)

Complexul a fost conturat la adâncimea de 0,9 m faţă de nivelul actual de călcare, fiind amplasat în partea de NV a Suprafeţei 2 şi se continuă parţial în profilul nordic al acesteia. Funcţionalitatea structurii se leagă de cea a unei locuinţe rectangulare, semi-adâncite, cu colţurile rotunjite, dimensiunile maxime surprinse fiind de 3,9 × 2,9 m, cu o adâncime medie de 0,3 m faţă de nivelul de conturare. Limitele locuinţei au fost surprinse doar pe trei dintre laturi, partea ei nordică găsindu-se în afara unităţii de cercetare. Umplutura internă a complexului este compusă dintr-un sol nisipos de culoare brun-închisă. O mare parte din zona mediană a umpluturii a fost afectată, în această zonă, de suprapunerea gropii C.18. În legătură cu structura acoperişului sunt intepretate cele trei gropi de stâlp identificate în interiorul complexului. Două dintre gropi au fost conturate pe latura sudică (C.30, C.34), cea de-a treia (C.34a) fiind surprinsă în colţul de NV al C.25. În colţul de NV al locuinţei, în interior, a fost descoperită instalaţia de încălzire, săpată în lutul cruţat. Vatra cuptorului a avut o lungime de 0,53 m, o lăţime de 0,49 m şi o grosime de 7 cm. Suprafaţa (primii 2 cm) este vitrifiată, având culoarea neagră, ceilalţi 5 cm fiind vitrifiaţi oxidant, la roşu. Deschiderea la gură a cuptorului a fost de 0,51 m, din interiorul lui fiind recuperate diverse materiale arheologice. Se remarcă numărul mare de piese de lut alungite (Pl. 56/4, 110/2), păstrate fragmentar, posibil greutăţi de război de ţesut, fragmente ceramice (Pl. 109/2–7, 110–1), dar şi un obiect de podoabă constând dintr-o mărgea de sticlă (Pl. 109/1). Astfel de materiale erau prezente şi în afara cuptorului, spre sud, pe o lungime de 1 m sub forma unor aglomerări. Revenind la întreg ansamblu locuinţei, sub aspectul relaţiei cu alte complexe, observăm că C.25, pe latura sudică, taie colţul de NE al Complexului 19, totodată atingând într-o mică măsură şi nivelurile superficiale ale lui C.23 şi C.29 pe limitele lor nordice.

Complex 26 (Pl. 36)

Identificat în zona mediană a S.2, la adâncimea de 0,8 m faţă de nivelul actual de călcare, C.26 reprezintă o groapă circulară de stâlp aflată în vecinătatea gropilor rituale dacice C.17 şi C.23. Cu un diametru de 0,23 m, se adânceşte în sol cu 0,2 m faţă de nivelul de conturare. Umplutura este omogenă, caracterizată de un sol de culoare brun-negricioasă şi textură nisipos-afânată. Din groapă au fost recuperate mici fragmente ceramice atipice.

Complex 27 (Pl. 36)

Complexul a fost identificat în cadrul S.2, intersectând parţial limitele estice ale bordeiului C.19, la adâncimea de 0,8 m faţă de nivelul actual de călcare. Complexul reprezintă o groapă de stâlp circulară cu diametrul de 0,25 m, care se adânceşte faţă de nivelul de conturare cu 0,2 m. Din umplutura brun-închisă nu au fost descoperite materiale arheologice.

Complex 28 (Pl. 36)

A fost identificat în cadrul Suprafeţei 2, la adâncimea de 0,8 m faţă de nivelul actual de călcare, şi

---

[47] Beldiman *et alii*, 2012; p. 161–164; Beldiman, 2012, p. 73–84; Ferencz, Beldiman, 2012, p. 61–64, 106–107, 157–164, 214–217, 356–359; Beldiman, Cârciumaru, 2013, p. 727–743.

reprezintă o groapă circulară de stâlp, dispusă între gropile C.17, C.23 și C.29. Are un diametru de 0,22 m și o adâncime de 0,18 m. Umplutura sa este omogenă, formată dintr-un sol de culoare brun-negricioasă cu textură cenușoasă. În cadrul complexului s-au evidenţiat sporadice fragmente de lipitură de perete arsă.

Complex 29 (Pl. 14/2, 36)

S-a conturat la adâncimea de 0,75 m, în partea estică a lui S.2. Funcţionalitatea sa se leagă de cea a unei gropi de provizii ulterior transformată în groapă menajeră. Forma este circulară, cu pereţii drepţi și fundul alveolat și se adâncește cu 0,85 m faţă de nivelul de conturare, diametrul la gură este de 1,75 m. În cadrul stratigrafiei au fost distinse mai multe straturi de umplere: Stratul 1- format dintr-o aglomerare de lipitură de perete arsă, apărut odată cu conturarea gropii, răspândit în plan pe aproape întreg diametrul complexului. Grosimea maximă a acestui strat a fost de 10 cm, în profil păstrându-i-se evidenţele doar în zona centrală a gropii. Stratul 2- pornește chiar de la nivelul de conturare al gropii, are o grosime de 0,4 m și este caracterizat de un sol de culoare brun-negricioasă, afânat, având în compoziţie un bogat material arheologic constând din fragmente ceramice și lipitură de perete arsă. Un aspect interesant îl reprezintă descoperirea, la adâncimea de 0,3 m, a unui "inel" reprezentat printr-un sol gălbui, lutos-nisipos, prezent pe întreaga circumferinţă a gropii, care pare a fi rezultatul prăbușirii malurilor, chiar în vechime (Strat 3), similar sterilului arheologic aparţinător grindului. Extinderea pe acest nivel de adâncime a stratului, sub aspect neomogen, până spre centrul gropii, sugerează o posibilă prăbușire a marginilor superioare ale complexului pe acest nivel de umplere. Mai jos, până pe fundul gropii, se găsește Stratul 4, cu o grosime cuprinsă între 0,2 și 0,5 m constând dintr-un sol cenușos, de culoare brun, afânat, lipsit aproape total de material arheologic. La -0,7 m faţă de nivelul de conturare al complexului a fost documentată o lentilă compactă de arsură (Strat 5) pe care au fost așezate trei fragmente ceramice, care întregesc o strachină lobată caracteristică primei epoci a fierului (Pl. 51/1; 76/10). Două dintre aceste fragmente se află pe latura estică a gropii, pe când cea de-a treia a fost poziţionată în zona laturii sudice. În cadrul lentilei de arsură, a cărei grosime variază între 5 și 15 cm, s-a găsit un vas miniatural dispus cu gura în jos (Pl. 51/2; 76/9). Tot din umplutura complexului a fost recuperat și un capac din lut, întreg (Pl. 51/6; 76/5). Latura vestică a gropii este afectată la nivel superficial de groapa rituală dacică C.23, în timp ce limita estică a fost suprapusă în partea ei superioară de groapa locuinţei slave C.20.

Complex 31 (Pl. 36)

Conturat la adâncimea de 0,8 m în partea sudică a S.2, Complexul 31 reprezintă o groapă de stâlp de formă circulară, cu un diametru de 0,3 m și o adâncime, de la nivelul de conturare, de 0,4 m. Umplutura este omogenă, fiind compusă dintr-un sol brun-negricios, nisipos. Din cadrul gropii au fost recuperate sporadice fragmente ceramice și de lipitură de perete arsă. C.31 se învecinează spre vest cu bordeiul C.19, iar spre est cu C.23, nefiind exclusă posibilitatea ca groapa să fi servit sistemului de acoperire al uneia din cele două structuri.

Complex 32 (Pl. 36)

A fost conturat în S.2 la adâncimea de 0,8 m faţă de nivelul actual de călcare, funcţionalitatea sa fiind cea de groapă de stâlp. Forma a fost circulară, cu diametrul de 0,3 m și adâncimea de 0,2 m. Umplutura a fost omogenă, formată dintr-un sol brun-negricios, nisipos. Din cadrul complexului au fost recoltate sporadice fragmente ceramice atipice. Structura se învecinează spre E și V cu cele două semi-bordeie C.20 și C.25, în timp ce la sud este mărginită de C.29.

Complex 33 (Pl. 36)

Conturat în partea nordică a lui S.2, la -0,8 m adâncime faţă de nivelul actual de călcare, este tăiată de limita estică a C.25 și reprezintă o groapă circulară de stâlp. Are un diametru de 0,2 m și adâncimea asemenea. În ceea ce privește umplutura, a constat dintr-un sol brun-negricios, granulos-nisipos, din care a fost posibilă recuperarea unor fragmente arse de lipitură de perete. Privitor la relaţia de stratigrafie orizontală, locuinţa slavă suprapune groapa pe latura sa vestică, C.33 fiind așadar anterioară acesteia.

Complex 35 (Pl. 14/3, 38)

A fost conturat la 0,3 m adâncime faţă de nivelul actual de călcare, în colţul de NE al Suprafeţei 4, și constă dintr-un nivel de lutuire, care suprapune un pat ceramic. Extensia maximă este de 0,52 m lungime, 0,4 m lăţime, stratul de lut având o grosime de 5 cm. Odată cu înlăturarea podinii s-a putut observa nivelul depus în plan al fragmentelor ceramice încadrabile cronologic primei epoci a fierului. După aspect, Complexul 35 reprezintă o parte a unei podini, aparţinând probabil unei locuinţe de suprafaţă.

Complex 36 (Pl. 16/3, 38)

A fost conturat la adâncimea de 0,7 m faţă de nivelul actual de călcare, profilându-se iniţial sub forma unei aglomerări ceramice. Odată cu adâncirea în plan și înlăturarea aglomerării de fragmente ceramice, complexul s-a delimitat sub forma unei gropi

relativ circulare, cu pereţii cuptoriţi în zona inferioară. Groapa are diametrul de 1,1 m, adâncindu-se în sol cu 1,37 m faţă de nivelul său de conturare, iar dimensiunile şi forma sa ne fac să-i atribuim funcţionalitatea iniţială de groapă de provizii. Umplutura complexului a fost stratificată:

– Stratul 1: sol brun-cenuşiu, granulos-nisipos, cu o grosime medie de 0,6 m.

– Stratul 2: sol brun-cenuşiu închis, afânat, cu o grosime cuprinsă între 0,4 şi 0,6 m.

– Stratul 3: sol de culoare brun-negricioasă, granulos-nisipos, cu o grosime medie de 8 cm.

– Stratul 4: sol cenuşiu-închis, afânat, cu o grosime medie de 0,2 m.

– Stratul 5: sol negricios, afânat, cu o grosime de 10 cm.

– Stratul 6: sol cenuşiu-negricios, afânat, cu o grosime de 8 cm.

În cadrul umpluturii gropii au fost identificate cantităţi importante de material arheologic constând din fragmente ceramice, de lipitură de perete arsă şi osteologice. Deşi majoritatea materialului ceramic poate fi atribuit primei epoci a fierului, descoperirile provenite de pe fundul structurii, din Stratul 6, care sunt de factură dacică, datează structura în a doua epocă a fierului, celelalte materiale ceramice aflându-se în poziţie secundară.

Complex 37 (Pl. 16/4, 23)

Conturat la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul de călcare actual în partea estică a Suprafeţei 4, Complexul 37 este o groapă rituală de formă circulară, cu fundul şi pereţii drepţi, având diametrul de 1,1 m şi adâncimea de 0,86 m faţă de nivelul său de conturare. După documentarea unui profil pe diametrul maxim al gropii, s-a golit jumătatea sudică, observându-se faptul că umplutura conţine două straturi. Până la adâncimea de 0,65 m solul de umplere este cenuşiu-închis, granulos, cu pigmentaţie cărămizie (*Stratul 1*), conţinând o cantitate mică de fragmente ceramice şi osteologice. În acest nivel are loc depunerea unui strat compus din părţi ale unor vase ceramice, de diferite forme, specifice civilizaţiei dacice, (sec. I î.Hr.–I d.Hr.). Alături de materialul fragmentar, lângă peretele de vest al gropii a fost depusă o oală (Pl. 95/1), în poziţie înclinată, având gura către E. Tot în acest nivel, lipit de peretele nordic al gropii, a fost descoperită o mandibulă de ovicaprină, în timp ce din partea de est a complexului a fost recoltată o căţuie miniaturală (Pl. 94/7). Sub nivelul de depuneri umplutura este cu totul diferită, fiind documentată ca *Stratul 2*. Este vorba despre un nivel eterogen, afânat, având o grosime de 20 cm, compus dintr-un sol brun-închis, amestecat cu unul brun-deschis şi un conţinut ridicat de sol vitrifiat, cenuşă şi cărbune, strat având aspectul unui nivel de incendiere. În acest strat au fost descoperite fragmente ceramice sporadice. Pe fundul lui C.37, identificat numai în partea estică a gropii, a fost documentat un sol negricios cu conţinut de arsură, denumit *Stratul 3*. Sub oală au putut fi observate mai multe aglomerări de sol vitrifiat, fapt care sugerează o posibilă incendiere, care a avut loc în vederea depunerii vasului.

Complex 38 (Pl. 38)

Conturată la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul actual de călcare în partea sudică a Suprafeţei 4, C.38 este o groapă de formă ovală, a cărei funcţionalitate nu poate fi precizată. Orientată N–S, groapa are lungimea de 1,6 m, lăţimea de 0,8 m şi adâncimea de 0,3 m faţă de nivelul de conturare. Solul de umplere al complexului este brun-cenuşiu, granulos-nisipos. Materialele arheologice descoperite în cadrul umpluturii sunt puţine, fiind compuse din fragmente ceramice de mici dimensiuni, dintre care cele mai târzii, şi care datează complexul, sunt specifice civilizaţiei dacice.

Complex 39 (Pl. 11, 39)

Conturat la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul actual de călcare, C. 39 este groapa unei locuinţe adâncite, surprinsă numai parţial în partea de SV a Suprafeţei 4, intrând în profilul sudic al acesteia. Forma structurii era cel mai probabil una circulară. Axa complexului surprinsă de-a lungul profilului suprafeţei are o lungime de 3 m, iar lăţimea este de 1,05 m, în timp ce adâncimea la care a fost documentat fundul complexului este de 1 m faţă de nivelul său de conturare. Pereţii structurii se rotunjesc uşor şi iau o formă cuptorită în zona inferioară. Pe fundul structurii, dispusă pe întreg planul cu excepţia marginilor, a fost surprins un strat de sol lutos-nisipos, cenuşiu, foarte compact, care cel mai probabil reprezintă podina locuinţei. Acest strat conţine pigmentaţie de arsură şi sporadice fragmente ceramice de mici dimensiuni. Decaparea primei "cruste" a prilejuit descoperirea altor două nivele de călcare cu aspect asemănător, cele trei straturi având 3–5 cm diferenţă de nivel între ele. Acest fapt sugerează amenajarea podinii locuinţei în mai multe etape.

Stratigrafia surprinsă în umplutura lui C.39 conţine patru straturi. De la conturare spre fundul structurii, straturile descoperite sunt:

– Stratul 1: sol brun-cenuşiu, granulos, având o grosime de 0,4 m.

– Stratul 2: lut galben cu flecuri de sol negricios, prezent în partea de vest a bordeiului, cu o grosime de 0,25–0,3 m.

– Stratul 3: sol brun, cenuşos, cu flecuri de nisip şi

pigmentaţie cărămizie, având o grosime care variază între 0,2–0,3 m.

– Stratul 4: nisip, steril arheologic.

Din cadrul umpluturii au fost recoltate numeroase fragmente ceramice și osteologice, lipitură de perete arsă și sporadice fragmente litice, care încadrează structura în prima epocă a fierului. Dintre artefacte se remarcă descoperirea unei căni întregibile (Pl. 77/10) și a unei bile de lut (Pl. 78/3).

Mai multe structuri de mici dimensiuni se află în vecinătatea locuinţei C.39, unele dintre acestea afectând superficial limitele superioare ale complexului. Astfel, C.39 este într-o mică măsură tăiat de C.40, o groapă ovală cu funcţionalitate incertă, datată în epoca dacică și de groapa de stâlp C.58, ambele aflate în partea de nord a bordeiului. Pe linia profilului sudic al suprafeţei, extremitatea estică a locuinţei este afectată de C.59, o groapă de stâlp, de asemenea, dificil de încadrat cronologic.

Complex 40 (Pl. 38)

Conturat la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul actual de călcare în partea de SV a Suprafeţei 4, C. 40 reprezintă o groapă de formă ovală a cărui funcţionalitate nu poate fi precizată. Aceasta are lungimea de 1,3 m, lăţimea de 1 m, și adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul de conturare, având pereţii drepţi și fundul ușor alveolat. Umplutura gropii a fost compusă din sol cenușiu-închis, granulos-afânat, cu conţinut de fragmente ceramice și litice, dintre care se remarcă fragmentul unei căţui dacice întregibile (Pl. 95/2). Limita sudică a complexului suprapune, într-o foarte mică măsură, marginea nordică a bordeiului C.39.

Complex 41 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul actual de călcare sub forma unei gropi circulare de stâlp, Complexul 41 este dispus în colţul de SV al Suprafeţei 4, având diametrul de 0,38 m și adâncimea de 0,36 m, pereţii drepţi și fundul plan. Solul de umplere al gropii a fost brun, nisipos, conţinând pigmentaţie de lipitură arsă de perete, fiind lipsit de alte materiale arheologice. Complexul se află la câţiva centimetri spre est faţă de C.39, nefiind exclus ca groapa de stâlp să facă parte din eventuala structură a acoperișului.

Complex 43 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul actual de călcare sub forma unei gropi circulare de stâlp, complexul are diametrul de 0,3 m și adâncimea de 0,36 m, pereţii drepţi și fundul alveolat. Solul de umplere a fost brun-închis, nisipos conţinând un fragment ceramic. Complexul este încadrat de o aglomerare de gropi de stâlp din zona mediană a Suprafeţei 4, structurile aflându-se cel mai probabil în relaţie una cu celalaltă.

Complex 44 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul actual de călcare sub forma unei gropi circulare de stâlp, complexul are diametrul de 0,25 m și adâncimea de 0,24 m, iar pereţii sunt drepţi. Solul de umplere a fost brun-închis, nisipos, conţinând un fragment ceramic atipic. Complexul este încadrat aglomerării de gropi de stâlp din zona mediană a Suprafeţei 4, structurile aflându-se cel mai probabil în relaţie una cu celalaltă.

Complex 45 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul actual de călcare sub forma unei gropi circulare de stâlp, are diametrul de 0,18 m, adâncimea de 0,50 m și pereţii drepţi. Solul de umplere al gropii a fost brun-închis, nisipos, lipsit de materiale arheologice. Complexul este încadrat de o aglomerare de gropi de stâlp din zona mediană a Suprafeţei 4, structurile aflându-se cel mai probabil în relaţie una cu celalaltă.

Complex 46 (Pl. 41)

Conturat la adâncimea de 0,6 m faţă de nivelul actual de călcare în partea de nord a Suprafeţei 4 și continuă în profilul aferent, C. 46 reprezintă o groapă de formă aparent ovală, surprinsă parţial. Tocmai din această cauză forma și funcţionalitatea complexului sunt greu de precizat. Lungimea gropii surprinse este de 2,2 m, lăţimea de 0,35–0,5 m, adâncimea de la conturare fiind cuprinsă între 0,2–0,4 m. Pereţii gropii sunt alveolaţi, iar fundul coboară, dinspre V spre E, cu circa 20 cm. Umplutura surprinsă în limitele C.46 este compusă din 2 straturi, Stratul 1 fiind reprezentat de un sol brun-închis, granulos, în timp ce Stratul 2 este un sol brun-cenușiu închis, cu flecuri de nisip, de asemenea granulos. În profil se poate constata faptul că un strat cu un conţinut consistent de sol vitrifiat, făcând parte din nivelul de cultură general al suprafeţei, se afundă în zona Complexului 46, intrând parţial în limitele superioare ale gropii din partea sa estică. Materialele descoperite sunt compuse dintr-o cantitate modestă de fragmente ceramice și de lipitură de perete arsă, alături de sporadice fragmente osteologice și litice. Se remarcă un fragment aparţinând unei străchini lobate (Pl. 78/8), databilă în prima epocă a fierului, care reprezintă elementul de datare al structurii. În partea sudică, marginea complexului este lipită de limita gropii de stâlp C.47, în timp ce în partea de vest C.46 se învecinează cu o altă groapă de stâlp, C.48. Deși nu este exclusă o relaţie între aceste trei structuri, corespondenţa este dificil de demonstrat.

Complex 47 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m față de nivelul actual de călcare sub forma unei gropi de stâlp circulare, complexul a fost descoperit în partea de nord a Suprafeţei 4, având diametrul de 0,32 m și adâncimea maximă de 0,18 m. Se remarcă prezenţa, în limitele mai largi conturate iniţial ale complexului, care se adâncește numai 8 cm, a unei gropi mai restrânse, cu diametrul de 0,16 m, care se adâncește încă 10 cm. Cele două aspecte diferite pot fi interpretate ca reprezentând groapa efectivă a stâlpului și groapa de implementare a acestuia. Solul de umplere al gropii a fost unul brun-gălbui, nisipos, lipsit de materiale arheologice. În partea sa nordică, limitele C. 47 sunt lipite de marginea sudică a C. 46.

Complex 48 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m față de nivelul actual de călcare, sub forma unei gropi circulare de stâlp, complexul a fost descoperit în partea de nord a Suprafeţei 4, având diametrul de 0,14 m, adâncimea maximă de 0,16 m și pereţii drepţi. Solul de umplere al gropii a fost brun-gălbui, nisipos, lipsit de materiale arheologice. În partea nordică, limitele Complexului 48 sunt lipite de marginea sudică a Complexului 46.

Complex 49 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,57 m față de nivelul actual de călcare, ca o groapă de formă ovală, complexul a fost descoperit în partea mediană a Suprafeţei 4, având lungimea de 0,4 m, lăţimea de 0,32 m și adâncimea maximă de 10 cm. Umplutura gropii a fost reprezentată de un sol brun-gălbui, nisipos, conţinând un fragment ars de lipitură de perete. Adâncimea foarte mică a C.49 și forma sa alveolată sugerează faptul că avem de-a face numai cu partea inferioară a unei gropi de stâlp.

Complex 51 (Pl. 40)

Conturată la adâncimea de -0,6 m față de nivelul actual de călcare, groapa de formă ovală a fost descoperită parţial în cadrul profilului vestic al Suprafeţei 4. Au fost ulterior descoperite limitele complete ale structurii, odată cu excavarea martorului dintre Suprafeţele 2 și 4. Având forma ovală și fundul neregulat, complexul al cărui funcţionalitate nu poate fi precizată, are lungimea de 1 m, lăţimea de 0,5 m și adâncimea medie de 15 cm. Umplutura gropii a fost brun-gălbuie, nisipoasă, lipsită de materiale arheologice, și nu permite încadrarea cronologică.

Complex 52 (Pl. 21/1, 42)

A fost identificat în partea de SE a Suprafeţei 5 odată cu îndepărtarea stratului arabil, adică la adâncimea de 0,3 m față de nivelul actual de călcare, și reprezintă o aglomerare consistentă și compactă de fragmente ceramice. Având o formă regulată (patrulateră), cu dimensiunile de 0,9 × 1,1 m, a fost constituită aproape exclusiv din material ceramic, remarcându-se aici părţi ale unor oale, dintre care una a fost întregită (Pl. 56/1; 111/1). Remarcăm și o greutate din lut de formă discoidală (Pl. 110/5). Materialele sunt de factură slavă. După îndepărtarea stratului ceramic, în cel de-al treilea plan artificial de săpare al suprafeţei, la adâncimea de 0,5 m, exact în zona aglomerării C.52, dar având limitele mai restrânse, s-a conturat cuptorul locuinţei semi-adâncite C.88, conţinând de asemenea artefacte de factură slavă. În acest context, cel mai probabil aglomerarea ceramică C.52 aparţine ansamblului Complexului 88, ale cărui limite au fost conturate clar ceva mai jos. Pentru delimitarea celor două situaţii din planuri diferite, aglomerarea a fost păstrată cu număr distinct de complex.

Complex 53 (Pl. 43)

Conturat la adâncimea de 0,37 m față de nivelul actual de călcare, complexul reprezintă o groapă circulară cu funcţionalitate neprecizabilă, surprinsă aproximativ pe jumătate, dezvoltându-se în direcţia profilului sudic al Suprafeţei 6. Măsurat pe linia profilului general, diametrul gropii este de 1 m. Analiza finală a profilului suprafeţei a ilustrat faptul că limitele gropii C.53 pornesc încă de la 0,15 m adâncime, sub stratul arabil, adâncimea complexului de la acest nivel de conturare fiind de 0,55 m. Pereţii structurii adâncite sunt drepţi, în timp ce fundul este alveolat. Umplutura gropii a fost compusă dintr-un sol brun-negricios, granulos, cu pigmentație de sol vitrifiat. Materialele arheologice, descoperite într-o cantitate relativ însemnată, sunt compuse din fragmente ceramice, un obiect litic, unul osteologic și o bucată de zgură de fier. Dintre obiectele cu caracter special amintim o piesă din fier (Pl. 112/3) și două din ceramică (Pl. 112/4–5), dintre care se remarcă un vas miniatural. Aspectul ceramicii și adâncimea mică de la care pornește groapa ne sugerează o datare relativă a C. 53, cu unele rezerve, în epoca medievală, ori chiar în perioada modernă.

Complex 54 (Pl. 21/2, 43)

S-a conturat la adâncimea de 0,6 m față de nivelul actual de călcare, reprezentând groapa cu formă patrulateră a unei locuinţe semi-adâncite, surprinsă parţial și continuată în profilul vestic al Suprafeţei 6. Din pricina documentarii incomplete, forma exactă a structurii este imposibil de precizat, partea surprinsă ilustrând o posibilă locuinţă patrulateră cu

colţuri rotunjite. Latura mai lungă documentată de noi, care pare să reprezinte, de fapt, lăţimea locuinţei, măsoară de-a lungul profilului general 3,25 m, în timp ce lăţimea surprinsă până la intrarea în profil (care pare să reprezinte o parte din lungimea structurii) este de 1,95 m. Fundul locuinţei este plan, adâncimea la care se găsește fiind de 0,4 m față de nivelul de conturare. În colţuri (NE și SE) au fost descoperite două gropi de stâlp circulare, care fac parte din structura acoperişului. Gropile ies parţial din linia urmată de locuinţă, fiind excavate într-o anumită măsură în solul steril din afara C.54. Groapa din NE are 0,3 m în diametru și 0,25 m adâncime față de fundul semi-bordeiului, în timp ce groapa din SE are 0,32 m în diametru și 0,15 m adâncime față de același reper. În partea superioară, umplutura C. 54 este tăiată/suprapusă de umplutura Complexului 76. Astfel, umplutura surprinsă în cadrul limitelor locuinţei C.54 este reprezentată de un sol brun-cenuşiu, nisipos, cu flecuri de nisip. Materialele arheologice descoperite sunt compuse dintr-o cantitate relativ mare de fragmente ceramice, de lipitură de perete arsă, litice și osteologice. Prezenţa pe fundul complexului a unui fragment ceramic specific epocii migraţiilor a permis încadrarea cronologică a structurii.

Complex 55 (Pl. 14/4, 43)

Conturat în zona mediană a Suprafeţei 6, la adâncimea de 0,6 m, complexul este reprezentat de o aglomerare de ceramică și sol vitrifiat având aspectul unei podini, păstrate numai într-o mică măsură. Este vorba despre un strat ceramic suprapus de unul de lut fățuit, forma neregulată a aglomerării având lungimea de 0,45 m și lăţimea de 0,35 m. Grosimea celor două straturi nu depășește 8 cm, Stratul 1 fiind compus din lut vitrifiat netezit în partea superioară, suprapus peste Stratul 2, un nivel cu fragmente ceramice conţinând mai multe fragmente din pereţii unor vase, unele decorate cu caneluri sau brâuri crestate, specifice primei epoci a fierului.

Complex 58 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m, complexul a fost descoperit în partea sudică a Suprafeţei 4, fiind vorba despre o groapă circulară de stâlp, cu diametrul de 0,3 m și adâncimea de 0,2 m. Solul de umplere a fost brun-cenușiu, nisipos, lipsit de materiale arheologice. Complexul taie limita nordică a C.39, fiind așadar ulterior acesteia.

Complex 59 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m, complexul a fost descoperit parţial și continuat în profilul sudic al Suprafeţei 4, cu aspectul unei gropi circulare, surprinsă pe jumătate, cu diametrul de 0,25 m și adâncimea de 0,4 m. Situaţia documentată pe profil a ilustrat că, de fapt, complexul pornește de la adâncimea de 0,5 m. Solul de umplere a fost brun-cenuşiu, fiind lipsit de materiale arheologice. C. 99 taie limita estică a locuinţei adâncite C.39.

Complex 60 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m, sub forma unei gropi circulare de stâlp, a fost descoperit în partea estică a Suprafeţei 4, continuat parţial în profilul general. Groapa are diametrul de 0,28 m, adâncimea maximă de 0,12 m și fundul alveolat. Solul de umplere a fost brun-gălbui, nisipos, conţinând fragmente ceramice sporadice. În partea nordică, C. 60 se învecinează cu C. 61, o altă posibilă groapă de stâlp, aflată la 10 cm distanţă.

Complex 61 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m, sub forma unei gropi circulare de stâlp, C.61 a fost descoperit, asemenea lui C.60, în partea estică a Suprafeţei 4, intrând parţial în profilul general. Groapa are diametrul de 0,26 m, adâncimea maximă de 0,14 m și fundul alveolat. Solul de umplere al gropii a fost brun-gălbui, nisipos, conţinând un fragment ceramic. În partea sudică, C.61 se învecinează cu C.60, aflat la 10 cm distanţă.

Complex 62 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m, sub forma unei gropi circulare de stâlp, a fost descoperit în partea estică a Suprafeţei 4, cu diametrul de 0,24 m, adâncimea de 0,28 m și pereţii drepţi. Solul de umplere a fost brun, nisipos, lipsit de materiale arheologice. Complexul 62 se învecinează spre sud cu C.37, aflată la circa 10 cm distanţă.

Complex 64 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m, sub forma unei gropi circulare de stâlp, a fost descoperit în zona mediană a Suprafeţei 4, cu diametrul de 0,2 m, adâncimea de 0,18 m și pereţii drepţi. Solul de umplere al gropii a fost brun-închis, cu pigmentaţie de cărbune, conţinând un fragment ceramic, dar și câteva fragmente osteologice și de sol vitrifiat. Complexul este încadrat unei aglomerări de gropi de stâlp din zona mediană a Suprafeţei 4, putând fi pus în relaţie cu acestea.

Complex 66 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m sub forma unei gropi circulare de stâlp, C.66 a fost descoperit în zona nordică a Suprafeţei 4, cu diametrul de 0,2 m și adâncimea de 0,14 m. Solul de umplere a

fost brun-gălbui, lipsit de materiale arheologice. Complexul poate fi pus în relaţie cu aglomerarea de gropi de stâlp din zona mediană a Suprafeţei 4.

Complex 67 (Pl. 41)

Observat încă de la adâncimea de 0,55 m, fără însă a putea fi conturat clar, C. 67 a fost delimitat, la adâncimea de 0,65 m, în zona mediană a Suprafeţei 6, fiind excavat de la această cotă. Este vorba despre o groapă de formă ovală, orientată E–V, cu lungimea de 0,8 m, lăţimea de 0,56 m şi adâncimea de la conturarea clară de 0,1 m. Groapa a avut fundul plat, în partea estică fiind uşor bulversat de o bioperturbaţie. Umplutura se compune din sol brun-cenuşiu închis, nisipos, conţinând mai multe materiale, unele de mari dimensiuni, dintre care se remarcă un fragment dintr-o strachină canelată databilă în prima epocă a fierului, a unui fragment dintr-un vas de tip *pseudo-kernos* (Pl. 78/10) şi a unui fragment litic de mari dimensiuni, faţetat pe o parte, dispus pe fundul gropii.

Complex 68 (Pl. 41)

Conturat la adâncimea de 0,68 m, sub forma unei gropi circulare de stâlp, complexul a fost descoperit în partea sudică a Suprafeţei 6, cu diametrul de 0,26 m şi adâncimea de 0,1 m. Solul de umplere a fost brun-cenuşiu, nisipos, compact, cu pigmentaţie cărămizie, dar lipsit de materiale arheologice. Complexul 68 se învecinează înspre est cu bordeiul C.19, pe care-l mărgineşte, putând fi pus în relaţie cu această structură, ca parte din ansamblul acoperişului.

Complex 72 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m, sub forma unei gropi circulare de stâlp, complexul a fost descoperit în zona central-nordică a Suprafeţei 4, având diametrul de 0,24 m şi adâncimea de 0,12 m. Solul de umplere a fost brun-gălbui, lipsit de materiale arheologice. Complexul este încadrat de o aglomerare de gropi de stâlp din zona mediană a Suprafeţei 4, putând fi pus în relaţie cu acestea.

Complex 73 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m sub forma unei gropi circulare de stâlp, complexul a fost descoperit în zona mediană a Suprafeţei 4, cu diametrul de 0,18 m şi adâncimea de 0,14 m. Solul de umplere a fost brun-gălbui, nisipos, conţinând trei fragmente ceramice de mici dimensiuni. Este încadrat unei aglomerări de gropi de stâlp din zona mediană a Suprafeţei 4 şi poate fi pus în relaţie cu acestea.

Complex 74 (Pl. 40)

Conturat la adâncimea de 0,6 m sub forma unei gropi circulare de stâlp, complexul a fost descoperit în partea nordică a Suprafeţei 4 şi se continuă parţial în profilul general. Are diametrul de 0,18 m, adâncimea maximă de 0,2 m şi fundul neregulat. Solul de umplere al gropii a fost brun-gălbui, nisipos, lipsit de materiale arheologice. Complexul se învecinează cu C.20 şi C.46, cu care ar putea fi pus în relaţie.

Complex 76 (Pl. 43)

S-a conturat ca o o groapă cu formă circulară, la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare, analiza profilului general al suprafeţei ilustrând faptul că limitele structurii pornesc mai sus, de la 0,25 m adâncime. C.76 a fost surprins parţial, el se continuă în profilul vestic al Suprafeţei 6, motiv pentru care atât dimensiunile, forma, cât şi funcţionalitatea structurii sunt deocamdată greu de precizat. Considerată a fi diametrul gropii, linia măsurată de-a lungul profilului vestic a S.6 măsoară 2,3 m, în timp ce adâncimea de la nivelul de conturare observat în profil este de 0,5 m. Pereţii sunt concavi, iar fundul este uşor alveolat. Umplutura surprinsă în C.76 este un sol cenuşiu-negicios, granulos, conţinând numeroase fragmente ceramice, litice şi osteologice. O descoperire aparte o reprezintă o piesă de fier având două capete teşite prinse între ele, obiect care-şi găseşte analogii în secolele VIII-IX (Pl. 56/5, 112/6). De asemenea a fost descoperită şi o fusaiolă din lut (Pl. 110/3). Complexul 76 a suprapus şi tăiat umplutura locuinţei semi-adâncite C.54, care a fost datată în epoca migraţiilor, fiind aşadar ulterioară acesteia. Ţinând cont de adâncimea mică de la care s-a conturat, este foarte probabil ca C.76 să se dateze într-o epocă ulterioară locuirii slave, cuprinsă între evul mediu şi epoca modernă.

Complex 77 (Pl. 41)

Conturat la adâncimea de 0,85 m, sub forma unei gropi circulare de stâlp, complexul a fost descoperit în partea estică a Suprafeţei 6, în cadrul nivelului superior al umpluturii bordeiului C.19 (Stratul 12). Are diametrul de 0,42 m, adâncimea maximă de 0,28 m şi fundul neregulat. Umplutura gropii este compusă din două tipuri diferite de sol, diferenţiate pe verticală, fiind vorba despre groapa de stâlp propriu-zisă şi cea de implementare a acestuia. Umplutura, denumită Stratul 1, este reprezentată de un sol brun-negricios, nisipos, în timp ce Stratul 2 (groapa de implementare) conţine un sol brun, nisipos. În cadrul complexului au fost descoperite sporadice fragmente ceramice, dar şi o fusaiolă fragmentară. În cadrul materialului ceramic se remarcă prezenţa a două fragmente tipice pentru Evul Mediu

(Pl. 112/7). Complexul 77 reprezintă cel mai probabil partea inferioară a unei gropi de stâlp săpată dintr-un plan superior celui la care a fost conturată, intruziune în stratul de suprafață al C. 19.

Complex 78 (Pl. 41)

S-a conturat ca un șanț în formă de „L" la adâncimea de 0,75 m față de nivelul actual de călcare, în cadrul nivelului superior al umpluturii bordeiului C.19 (Stratul 12), și este continuat în profilul sudic al Suprafeței 6. Analiza profilului general a ilustrat faptul că limitele structurii pornesc de mai sus, de la 0,3 m adâncime. Din cauza surprinderii sale parțiale, atât forma cât și funcționalitatea sunt dificil de precizat. Lungimea celor două segmente dispuse în unghi drept este de 1,2 respectiv 0,8 m, iar adâncimea de 0,2 m față de nivelul de la care a fost conturată de noi. Umplutura a fost reprezentată de un sol brun-închis, conținând fragmente ceramice, osteologice și de lipitură de perete arsă. C. 78 reprezintă o intruziune în stratul de suprafață al Complexul 19; observațiile efectuate pe profilul sudic al Suprafeței 6 au ilustrat o adâncime mică de la care a fost săpat șanțul, fapt care indică o datare mai recentă a sa, situație asemănătoare cu cea a C.53 (databilă larg, între perioada migrațiilor și cea modernă).

Complex 79 (Pl. 41)

Conturat la adâncimea de 0,85 m, sub forma unei gropi ovale de stâlp, complexul a fost descoperit în partea estică a Suprafeței 6, în cadrul nivelului superior al umpluturii bordeiului C.19 (Stratul 12). Are lungimea de 0,5 m, lățimea de 0,42 m și adâncimea maximă de 0,22 m. Asemenea C.77, complexul este format dintr-o groapă cu diametrul mai mic, dar de mai mare adâncime, reprezentând groapa stâlpului, înscrisă uneia mai largi și de mai mică adâncime, efectuată pentru implementarea acestuia. Nu s-a observat vreo diferență stratigrafică între cele două trepte, umplutura fiind reprezentată de un sol brun-cenușiu, nisipos. În cadrul complexului au fost descoperite sporadice fragmente ceramice și de lipitură de perete arsă, și un fragment osteologic. C. 79 reprezintă cel mai probabil partea inferioară a unei gropi de stâlp săpată dintr-un plan superior celui la care a fost conturată, intruziune în stratul de suprafață al C. 19, existând posibilitatea să fie asociată cu C.77, datată în perioada medievală.

Complex 81 (Pl. 17/1–3, 24)

S-a conturat în partea de NE a Suprafeței 5, la adâncimea de 0,4 m față de nivelul actual de călcare, inițial sub forma unei aglomerări de material arheologic având o distribuție spațială relativ compactă. Ulterior, după săpare, au putut fi definite și limitele structurii de care aparținea aglomerarea, fiind vorba despre o groapă circulară cu caracter ritual, având diametrul de 0,9 m, adâncimea de 0,3 m față de nivelul său de conturare și pereții alveolați spre fund. Umplerea complexului a fost rapidă, cu un sol brun-închis, granulos-nisipos, cu pigmentație cărămizie consistentă și arsură. La nivelul superior, încă de la conturare, a fost descoperită o strachină depusă cu gura în jos (vas 1-Pl. 55/5, 95/5). Imediat sub aceasta s-au aflat două oale (vas 2, vas 3-Pl. 95/6–7) dispuse sub forma mai multor fragmente, ușor dispersate. Odată cu excavarea umpluturii, la 0,15 m adâncime față de nivelul său de conturare a fost identificată o lespede de gresie de formă alungită (Pl. 96/1) reprezentând o cute de mari dimensiuni, poziționată în zona estică. Pe același nivel, în partea de nord a fost descoperită o oglindă circulară din bronz (Pl. 95/9). Din umplutura gropii, la diferite adâncimi, au mai fost recoltate alte trei piese din bronz (Pl. 95/10–12), trei din fier și o fusaiolă din lut (Pl. 95/8). Artefactele depuse în cadrul gropii C.81 sunt specifice civilizației dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.). Complexul 81 suprapune groapa C.82, aparținând primei epoci a fierului și șanțul C.86, neîncadrat cronologic.

Complex 82 (Pl. 44)

Conturat în colțul de nord-est al Suprafeței 5, reprezintă o groapă de formă circulară, care este probabil o groapă de stâlp. În ceea ce privește dimensiunile, ea a avut un diametru de 0,3 m, adâncindu-se în sol cu 0,35 m față de nivelul său de conturare. Umplutura a fost omogenă, reprezentată de sol brun-cenușiu, granulos-nisipos, compact, cu pigmentație cărămizie, sporadică. Limitele superficiale ale gropii sunt afectate pe latura sudică de groapa C.81, în timp ce la nord ea este tăiată de groapa de stâlp C.83.

Complex 83 (Pl. 44)

A fost conturat în colțul de nord-est a Suprafeței 5, la adâncimea de 0,4 m față de nivelul actual de călcare și continuă într-o mică măsură în profilul nordic. Funcționalitatea este cea a unei gropi de stâlp de formă circulară, păstrând în partea superioară un diametru de 0,4 m și îngustându-se la bază cu 0,2 m. Față de nivelul de conturare se adâncește cu 0,3 m. Umplutura a fost omogenă, formată dintr-un sol granulos-nisipos, de culoare brun-deschisă și o densitate mare de flecuri de nisip de culoare galbenă. C. 83 suprapune C.82, cu care se învecinează spre sud.

Complex 84 (Pl. 18, 25)

A fost conturat pe latura estică a Suprafeței 5 la adâncimea de 0,5 m, iar limita superioară se continuă într-o mică măsură în profilul estic general. C.84 este o groapă ale cărei caracteristici o înscrie

în seria complexelor rituale. Are formă circulară în plan și trapezoidală în profil, cu pereţii și fundul drepţi, având diametrul de 1,20 m, și adâncimea de 1,05 m faţă de nivelul de conturare. Umplutura a fost omogenă, formată dintr-un sol brun-cenușiu închis, granulos-nisipos, fapt care indică o umplere rapidă a gropii. C.84 se distinge dintre celelalte structuri de acest fel prin cea mai mare densitate de vase ceramice depuse. Este vorba despre 26 de vase cu diverse forme și dimensiuni, care au putut fi întregite, marea lor majoritate fiind depuse întregi (în momentul descoperirii erau fisurate sau parţial dispersate, din pricina greutăţii depunerilor de deasupra), de la adâncimea de 0,3 m faţă de nivelul de conturare al complexului și până pe fundul acestuia, la -1,05 m. Alte câteva vase au putut fi întregite numai parţial, iar în umplutura complexului s-a descoperit o cantitate mare de fragmente neîntregibile. Două mici piese de lut, un jeton (Pl. 97/3) și o fusaiolă (Pl. 97/4) completează tabloul inventarului. Adâncirea în interiorul umpluturii gropii s-a realizat pe planuri succesive, fiind definite artificial trei paliere de adâncime distincte pe care au fost documentate vasele depuse. Vom descrie cele trei paliere de documentare (numite "niveluri") pe rând, în ordinea descoperirii lor, de la conturare spre fund:

– Nivelul I: înregistrat în intervalul 0,3–0,8 m faţă de nivelul de conturare al gropii, este cel mai consistent ca volum al vaselor conţinute. Lipită de peretele vestic al gropii a fost descoperită o cană bitronconică de mari dimensiuni, înclinată cu gura către NE (vas 1-Pl. 55/1, 98/1). Lângă buza acesteia, în partea de NV, a fost descoperită cupa unei străchini cu picior, aflată cu baza spre perete și gura spre est (vas 2-Pl. 99/3). În partea central-sudică a fost descoperit un vas de provizii de tip "pepene", în poziţie înclinată, cu gura spre vest (vas 7-Pl. 100/6), iar lipită de acesta, spre vest, s-a aflat o cană bitronconică de mici dimensiuni, culcată cu gura către nord (vas 9-Pl. 98/4). Între vasul "pepene" și peretele sudic, a fost descoperit un alt vas de provizii, înclinat cu gura în jos, spre perete (vas 8-Pl. 55/8, 96/3), în timp ce, lângă peretele de SV a lui C.84, a fost găsit un alt vas de provizii de mari dimensiuni, culcat cu gura spre S, având partea superioară tasată (vas 12-Pl. 101/1). La 0,6 m adâncime, lângă peretele estic, a fost descoperită o cană bitronconică de mari dimensiuni, culcată, ușor înclinată cu gura în jos, spre SSE (vas 5-Pl. 55/2, 98/2). Alte două vase de provizii de mari dimensiuni se aflau în partea de NE, regăsite însă sub formă fragmentară și bulversate (vas 3-neîntregit, vas 11-Pl. 96/2). Tot din acest nivel au mai fost recoltate: o oală cu pereţii aproape drepţi (vas 13-Pl. 100/2), două căni bitronconice (vas 4-Pl. 98/7, vas 26-Pl. 98/6), o căţuie (vas 10-Pl. 97/5) și o a doua cupă de la o strachină cu picior (vas 6-Pl. 55/6, 99/1). Toate aceste vase au fost încadrate unui nivel foarte consistent de fragmente ceramice, cu o grosime de jumătate de metru, compus din părţi de vase amestecate.

– Nivelul II: cercetat între -0,8–0,9 m faţă de nivelul de conturare a complexului, conţine: o cană de formă bitronconică, lângă peretele vestic și înclinată cu gura spre nord (vas 14-Pl. 98/5), o oală lipită de peretele vestic, înclinată și cu gura spre nord (vas 16). Un aspect demn de precizat este că în interiorul acestui vas se găsea un altul de mici dimensiuni, care era folosit probabil ca pahar (vas 15-Pl. 99/5), înclinat în același fel cu precedentele două vase. În zona centrală au fost descoperite două fragmente din cupa unei străchini cu picior (vas 17-Pl. 99/2), ale cărei completări au fost descoperite 15 cm mai jos, pe fundul gropii, în nivelul 3, ceea ce demonstrează că depunerile au fost realizate cu același prilej. Deasupra, în zona central-nordică, a fost descoperită o depunere compactă compusă din pereţii unui vas de provizii de mari dimensiuni, așezată pe mai multe rânduri sub formă alungită (0,8 × 0,5 m). Ulterior acest vas a putut fi întregit, și s-a constatat că este cel mai voluminos din inventarul gropii rituale, fiind vorba despre un vas utilizat pentru păstrat/transportat lichide (vas 25-Pl. 101/2). Lângă peretele estic al gropii a fost descoperită o oală, spartă în mai multe fragmente, a cărui completare s-a găsit inclusiv pe fundul complexului, în nivelul III (vas 22-Pl. 100/1).

– Nivelul III: este compus din depunerile de pe fundul gropii, la -1,05 m faţă de nivelul de conturare, conţinând: un ulcior bitronconic, aflat pe latura de nord a gropii, culcat cu gura spre est (vas 20-Pl. 99/4), o căţuie de mici dimensiuni poziţionată în zona de est (vas 23-Pl. 55/4, 97/2), un vas de provizii de tip "pepene", sprijinit de peretele sudic al complexului, culcat cu gura spre est (vas 18-Pl. 100/5) în umplutura căruia a fost descoperită o fusaiolă de lut (Pl. 97/4), o cană bitronconică cu decor lustruită cu grafit (vas 24-Pl. 98/3), regăsită numai parţial fiind lipită de vasul "pepene", o strachină înaltă regăsită în mai multe fragmente în zona mediană (vas 21-Pl. 97/1), dar și o serie de fragmente ceramice provenite dintr-o strachină cu picior sau diferite oale.

În afara vaselor întregi sau întregibile au mai fost descoperite mai multe vase întregite parţial, dar și numeroase fragmente atipice neîntregibile, în general oale și, într-o mai mică măsură, vase de provizii, căţui și străchini cu picior. Alături de inventarul ceramic, printre vase au fost descoperiţi mai mulţi bulgări de sol vitrifiat până la topire, de mici dimensiuni.

Artefactele depuse în C.84 sunt specifice civilizaţiei dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.). Groapa rituală suprapune și taie șanţul cu funcţionalitate

incertă C.86, presupus a se data în prima epocă a fierului.

Complex 85 (Pl. 44)

A fost conturat la adâncimea de 0,5 m față de nivelul actual de călcare, în partea estică a Suprafeței 5, fiind lipită de limita vestică a gropii rituale C.84. Complexul reprezintă o groapă de stâlp cu formă circulară în plan și de pâlnie în secțiune, având un diametru de 0,3 m și o adâncime de 0,55 m în raport cu nivelul său de conturare. Umplutura gropii a fost omogenă, constând într-un sol nisipos, de culoare brună, în cadrul ei fiind prezente sporadice fragmente arse de lipitură de perete.

Complex 86 (Pl. 44)

Complexul a fost conturat în cadrul S.5, la adâncimea de 0,5 m față de nivelul actual de călcare și se întinde pe aproape întreaga limită estică a suprafeței cercetate. Structura reprezintă un șanț orientat N–S, surprins parțial și bulversat de alte structuri. Dimensiunile sale însumează o lungime păstrată de 2,35 m, o lățime medie de 0,45 m și adâncime de 0,3 m față de nivelul de conturare. Umplutura, acolo unde a putut fi documentată, a fost reprezentată de sol granulos-nisipos, de culoare brun-negricioasă și pigmentație de arsură. Șanțul este fragmentat, fiind tăiat în mai multe rânduri de complexe ulterioare: pe limita sudică este întrerupt de C.103 și C.88, marginea estică este în mare parte distrusă de C.81 și C.84, iar în extremitatea nordică este întrerupt de C.82 și C.83. Atât funcționalitatea cât și încadrarea cronologică a șanțului sunt dificil de precizat în acest moment.

Complex 87 (Pl. 44)

A fost conturat în partea de est a Suprafeței 5, la adâncimea de 0,5 m față de nivelul actual de călcare, în proximitatea cuptorului locuinței slave (C.88). Este vorba de o groapă de stâlp de formă circulară, cu diametru de 0,25 m și adâncime de 0,15 m. Umplutura era omogenă, formată din sol brun-negricios, lutos-nisipos, cu sporadice pigmentații cărămizii.

Complex 88 (Pl. 21/3–4, 42)

Conturat la adâncimea de 0,5 m față de nivelul actual de călcare, C.88 ocupă colțul de SE al Suprafeței 5 și continuă în direcția profilelor sudic și estic. Structura reprezintă groapa unei locuințe semi-adâncite slave, de formă neregulată. Limita sudică a rămas necercetată. Dimensiunile surprinse sunt de 3,5 × 3 m, iar adâncimea maximă de 0,4 m față de nivelul de conturare. Pe latura vestică, lipită de peretele ei, a fost descoperită o groapă de stâlp cu diametrul de 0,15 m, adâncită cu 0,2 m față de nivelul de conturare, cel mai probabil făcând parte din structura acoperișului. Locuința a fost prevăzută cu un cuptor, amplasat în zona mediană a peretelui nordic, construit parțial în lut cruțat la săparea gropii locuinței, dar și în solul lutos din afara limitelor structurii. Din interiorul instalației de încălzit au fost recuperate cantități însemnate de materiale arheologice constând în fragmente ceramice, litice și de lut vitrifiat. Pe fundul cuptorului, încadrată structurii acestuia, a fost descoperită o lespede din piatră de formă patrulateră. Având formă globulară alungită, cuptorul a avut o lungime de 0,68 m, lățime de 0,53 m și o înălțime păstrată de 0,7 m, partea superioară (cupola) lipsind.

Umplutura complexului a fost omogenă, constând într-un sol de culoare brun-negricioasă, granulos-afânat, cu pigmentație cărămizie și de arsură. Materialele recoltate constau într-o cantitate foarte mare de fragmente ceramice, majoritatea aflate în poziție secundară (databile în prima și a doua epocă a fierului), fragmente litice și o bucată de zgură de fier. Din interiorul și din preajma cuptorului au fost recuperate fragmentele a două vase ceramice care au putut fi întregite, având forma unor oale (Pl. 56/2–3; 111/4–3). Tot din rândul pieselor cu caracter special se numără trei fusaiole de lut (Pl. 111/8–10), fragmentul unui platou circular de lut de mari dimensiuni (Pl. 111/6), un jeton din lut (Pl. 111/7), dar și un obiect din același material, având o formă alungită cu impresiuni de degete (Pl. 111/5), care a folosit probabil olarului la testarea temperaturii cuptorulului.

De mare interes este aglomerarea fragmentelor ceramice dispuse chiar deasupra cuptorului, de aceeași factură cu cele din interior, aparținând aceleiași perioade slave, aglomerare care a fost documentată distinct, cu indicativul C.52 (vezi descrierea la *Complex 52*). O serie de gropi de stâlp descoperite în zonele învecinate ale locuinței pot fi puse în legătură cu structura de acoperire a acesteia. Din punct de vedere al stratigrafiei orizontale, complexul taie, pe latura sa de NE, o groapă dacică (C.103) și suprapune aproape în totalitate un bordei din primă epocă a fierului (C.104).

Complex 89 (Pl. 45)

A fost conturat la adâncimea de 0,5 m față de nivelul actual de călcare pe latura nordică a S.5 și continuă în direcția profilului general dinspre N. Este reprezentat de o groapă cu formă rectangulară (patrulateră cu colțuri rotunjite) a cărei funcționalitate este cel mai probabil de locuință semi-adâncită. Imaginea de ansamblu asupra complexului lipsește, fiind surprinsă doar jumătatea sudică. Sub aspectul dimensiunilor, groapa are o lungime de 1,73 m și o

lăţime de 1,3 m, adâncimea maximă fiind de 0,4 m. Anterior conturării gropii, la baza planului 2 de săpare a suprafeţei (-0,35 m), în zona Complexului 89 au fost surprinse urme ale unor pereţi de locuinţă, constând în aglomerări de lipitură de perete arsă, unele păstrând urmele împletiturii de nuiele. Totodată din acest plan a fost recoltat material ceramic şi osteologic. S-a constatat faptul că această aglomerare are legătură cu locuinţa C.89, dar a fost documentată distinct, sub indicativul Complex 90a. Umplutura gropii C. 89 a fost unitară, constituită dintr-un sol de culoare brun-închis, granulos-nisipos, cu pigmentaţie sporadică de arsură şi lipitură de perete arsă. Ca structuri interne, menţionăm că pe fundul complexului au fost identificate două gropi de stâlp. Prima se află în zona central-estică, are formă rotundă, diametru de 0,2 m şi o adâncime de 0,48 m raportat la fundul locuinţei. Cea de-a doua a fost amplasată în colţul de est, într-o platformă de lut cruţat aflată la 0,15 m adâncime raportat la cota de conturare a C.89. S-a adâncit faţă de nivelul acestei platforme cu 0,24 m şi are un diametru de 0,15 m. Din cadrul complexului au provenit cantităţi importante de material arheologic, îndeosebi lipitură de perete arsă, dar şi fragmente ceramice şi osteologice, încadrabile primei epoci a fierului.

Complex 90 (Pl. 45)

A fost conturat în cadrul Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare, şi reprezintă partea inferioară a unei gropi de stâlp, cu formă circulară, diametru de 0,4 m şi adâncime de doar 0,15 m. Umplutura a fost omogenă, formată din sol de culoare brun-deschisă, textură nisipoasă cu pigmentaţie cărămizie sporadică.

Complex 90a (Pl. 45)

A fost conturat în jumătatea nordică a Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,35–0,4 m faţă de nivelul actual de călcare, ca o aglomerare consistentă de lipitură de perete arsă şi alte materiale arheologice (fragmente ceramice, osteologice sau litice), care învecinează în partea vestică locuinţa C.89. Aglomerarea compactă de lipitură arsă este aliniată N–S având circa 1,8 m lungime, 0,5 m lăţime şi 5–10 cm grosime, intrând în profilul nordic al lui S.5. Fragmentele recuperate păstrează urmele unor nuiele sau ale unor bârne de lemn. Materialul ceramic poate fi încadrat în general primei epoci a fierului, remarcându-se o cană (Pl. 79/6) şi o ceaşcă miniaturală (Pl. 79/5). Nu este exclus ca această aglomerare de materiale să reprezinte parte din locuinţa semi-adâncită C.89, aflată spre est şi care conţine artefacte contemporane.

Complex 91 (Pl. 45)

S-a conturat pe latura nordică a S.5, la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare şi reprezintă groapa unui stâlp. Complexul are formă circulară, diametru de 0,26 m şi se adânceşte cu 0,2 m faţă de nivelul actual de călcare. Umplutura a fost omogenă, formată din sol de culoare brună, lutos-nisipos, compact.

Complex 92 (Pl. 45)

A fost identificat în colţul de nord-vest al Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare şi este o groapă cu formă dreptunghiulară cu colţuri rotunjite a cărei funcţionalitate pare a fi cea a unei locuinţe semi-adâncite. La nivelul de conturare, umplutura gropii a prezentat în zona centrală o aglomerare de lipitură de perete arsă. Complexul are o lungime de 1,76 m, o lăţime de 1,4 m şi adâncime medie de 0,3 m. În ceea ce priveşte umplutura, a fost unitară, sub aglomerarea de lipitură de perete arsă regăsindu-se un sol granulos-nisipos, de culoare brun deschisă, cu sporadice urme de arsură. Materialul arheologic descoperit în umplutură constă în cea mai mare parte din fragmente ceramice şi de lipitură de perete arsă. Se remarcă prezenţa unei ceşti cu toartă supraînălţată (Pl. 51/3; 79/7), identificată pe latura estică a complexului, găsită cu gura în jos. Totodată de aici provine şi un ac de bronz de tip *Kügelkopf* (Pl. 52/4), precum şi un fragment osteologic având urme de prelucrare (feţetat pe o parte). Artefactele încadrează Complexul 92 în prima epocă a fierului.

Complex 93 (Pl. 45)

S-a conturat în Suprafaţa 5, în zona sud-estică a C.92, la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare, şi este o groapă de stâlp cu formă circulară. În ceea ce priveşte dimensiunile, are un diametru de 0,32 m şi o adâncime de 0,2 m raportat la nivelul de conturare. Umplutura a fost unitară, constând într-un sol cu textură nisipoasă, de culoare brun închisă, din cadrul căruia au fost recoltate fragmente osteologice şi ceramice.

Complex 94 (Pl. 45)

A fost conturat în marginea vestică a Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,57 m faţă de nivelul actual de călcare, şi este o groapă de stâlp. A avut formă circulară, cu diametrul de 0,35 m şi adâncime de 0,2 m faţă de nivelul de conturare. Umplutura a fost omogenă, constând în sol cu textură nisipoasă, de culoare brună, în cadrul ei fiind descoperit un singur fragment ceramic atipic şi o lamă de silex (Pl. 79/8).

Complex 95 (Pl. 46)

A fost identificat în latura vestică a Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,57 m faţă de nivelul actual de călcare, și este o groapă de stâlp. A avut formă circulară a cărei diametru a fost de 0,28 m și adâncimea de 0,23 m raportat la nivelul de conturare. Umplutura a constat într-un sol omogen, de culoare brun-deschis și textură nisipoasă, conţinând sporadice fragmente ceramice. Spre est, C.95 se învecinează cu o groapă de stâlp identică, de care este lipită.

Complex 96 (Pl. 46)

A fost conturat pe latura vestică a Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,57 m faţă de nivelul actual de călcare și este o groapă de stâlp. Are formă circulară, diametru de 0,23 m, adâncindu-se cu 0,16 m faţă de nivelul de conturare. Umplutura a fost omogenă, reprezentată de sol de culoare brun-deschisă, cu textură nisipoasă, conţinând sporadice fragmente ceramice. Spre vest, C.96 este lipită de groapa de stâlp C.95.

Complex 97 (Pl. 46)

Conturat în cadrul Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,53 faţă de nivelul actual de călcare, complexul reprezintă o groapă de stâlp. A fost surprinsă și baza gropii de implementare, motiv pentru care forma complexului, în plan, este alungită, cu lungime de 0,53 m și lăţime de 0,3 m. Sub aspectul adâncimii, groapa de implementare este adâncită cu doar 0,14 m faţă de nivelul de conturare, iar cea de stâlp cu 0,42 m. Umplutura complexului a constat într-un sol de culoare brun-negricioasă, cu textură lutos-nisipoasă, structura fiind omogenă. Materialul arheologic este reprezentat de doar două fragmente ceramice.

Complex 98 (Pl. 46)

A fost conturat în cadrul Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,53 m faţă de nivelul de călcare actual și este o groapă circulară cu funcţionalitate incertă. În planul de conturare, pe suprafaţa gropii au fost identificate fragmente osteologice, ceramice și de lipitură de perete arsă. Forma gropii a fost relativ circulară, având un diametru de 0,5 m, structura adâncindu-se în sol cu 0,4 m. Umplutura gropii a fost omogenă, constând într-un sol de culoare negricioasă, granulos-nisipos, cu pigmentaţie cărămizie și de arsură. Din cadrul structurii au fost recoltate cantităţi destul de însemnate de materiale arheologice. Pe lângă materialul identificat pe planul de conturare, din groapă au mai fost recoltate fragmente arse de lipitură de perete, cu urme de nuiele, fragmente osteologice și ceramice, care aparţin primei epoci a fierului.

Complex 99 (Pl. 17/4, 26)

A fost conturat la adâncimea de 0,50 m faţă de nivelul actual de călcare, în colţul de SV al Suprafeţei 5, continuat parţial în profilul vestic al acesteia. Complexul reprezintă o groapă rituală, cu formă ovală, lungime de 1,3 m, lăţime de 1,1 m și adâncime de 0,9 m faţă de nivelul de conturare. Pereţii gropii sunt cuptoriţi. Umplutura este formată din două straturi, Stratul 1 constând dintr-un sol brun-cenușiu, compact, granulos, cu pigmentaţie cărămizie și de arsură, iar Stratul 2 dintr-un sol de culoare brună, nisipos. Importantă este extinderea Stratului 1 în groapa rituală C.100, vecină spre est cu C.99. Acest sol de umplere este comun ambelor complexe, ceea ce atestă o deschidere simultană a gropilor, cel puţin la acest nivel de adâncime. Din cadrul complexului provin cantităţi însemnate de material arheologic, aflat în mare parte în poziţie secundară și fragmentul unei cute din gresie. Pe fundul gropii, aflată în context primar, a fost descoperită o căţuie fragmentată (Pl. 102/2), amplasată lângă peretele din partea de NV, iar din zona centrală provine buza unui vas de mari dimensiuni (Pl. 102/1). Artefactele sunt specifice civilizaţiei dacice, faza clasică (sec. I î.Hr. – I d.Hr.). Un aspect de mare interes îl reprezintă relaţia complexului cu groapa alăturată, C.100. Situaţia stratigrafică, precum și contextul arheologic, sugerează că cele două gropi au funcţionat concomitent, nedespărţite. Urme concrete ale unui perete despărţitor nu au fost surprinse. Cel mai probabil, după ce acestea au fost deschise, iar obiectele au fost depuse, o mică parte dintr-un mal s-a prăbușit în zona dintre cele două structuri, urme ale acestui eveniment fiind surprinse în partea inferioară a celor două complexe, constând dintr-un strat de nisip compact de culoare gălbuie, lipsit de materiale arheologice, a cărui grosime este de 0,4 m (stratul 7). Urmărind în plan stratul amintit observăm că nu respectă conturul real al gropilor și că suprapune parţial un strat antropic, cu conţinut de artefacte. Stratigrafia indică o umplere rapidă dar eterogenă a celor două gropi, compusă din mai multe tipuri de pământ. Pe baza stratigrafiei putem opina că cele două gropi rituale dacice au fost săpate și cel mai probabil utilizate simultan.

Complex 100 (Pl. 17/4, 26)

A fost conturat în zona de sud a Suprafeţei 5, la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare. Complexul reprezintă o groapă rituală dacică de formă circulară a cărei diametru este de 1,5 m și care s-a adâncit în sol cu 0,9 m faţă de nivelul de conturare. Așa cum am menţionat, stratigrafia indică o umplere rapidă a gropii, compusă din mai multe tipuri de sol, după cum urmează:

– Strat 1: sol brun-cenușiu, compact, granulos, cu pigmentaţie cărămizie și de arsură; acest strat aparţine atât gropii C.100, cât și gropii descrise anterior, C.99.

– Strat 2a: sol brun-negricios, granulos-nisipos, cu pigmentaţie cărămizie și de arsură a cărui grosime variază între 0,2 și 0,34 m.

– Strat 3: sol brun-gălbui închis, lutos, a cărui grosime este de 0,26 m și 0,38 m.

– Strat 4: sol brun deschis, granulos-nisipos, cu pigmentaţie de arsură și chirpici a cărui grosime variază între 0,2–0,4 m.

– Strat 5: sol brun-gălbui, nisipos, reprezentând solul nativ murdar erodat de pe pereţii gropilor.

– Strat 6: sol brun-închis, nisipos, cu pigmentaţie de arsură și fragmente ceramice aflat pe fundul gropii și având o grosime cuprinsă între 0,1 și 0,2 m.

Materialele arheologice identificate în cadrul umpluturii acestei gropi sunt consistente, numeroase fragmente fiind însă în poziţie secundară. Cele mai importante descoperiri, depunerile pentru care structura a fost menită, se regăsesc pe nivelul fundului gropii. Situaţia din C.100 ilustrează cel mai sugestiv caz dintre gropile rituale cercetate până acum, în care se observă grija pentru poziţia în care vasele au fost depuse. În partea de SV a fost descoperit un ansamblu organizat de vase, compus din patru piese: lângă peretele gropii, a fost identificat un vas de provizii de mari dimensiuni (vas 6-Pl. 103/7), așezat culcat cu gura spre SE. Aparent, vasul a fost sprijinit de o căţuie (vas 5-Pl. 103/6) și de două cupe de strachină cu picior (vas 3-Pl. 103/3 și vas 7-Pl. 103/4), care mărginesc vasul pe latura dinspre centrul gropii. Căţuia a fost așezată cu gura în sus, fiind amplasată sub partea superioară a vasului de provizii. Una dintre cupele de strachină a fost depusă cu gura în jos în zona diametrului maxim al vasului de provizii, cea de-a doua aflându-se în dreptul fundului aceluiași vas de mari dimensiuni amintit anterior, fiind așezată pe cantul buzei, cu gura orientată spre sud. În cazul strachinilor nu au fost identificate și picioarele, ele fiind desprinse de cupe încă din vechime, probabil în mod intenţionat. În partea opusă, pe latura de NE au fost documentate fragmente ceramice care au întregit ulterior partea superioară a unei oale amplu decorate (vas 1-Pl. 103/1), iar pe latura de NV, la contactul cu groapa C.99, a fost identificat un vas miniatural (vas 2-Pl. 103/2). De asemenea, o căţuie de mici dimensiuni a fost recuperată din cadrul umpluturii gropii (vas 4-Pl. 103/5). După toate probabilităţile, C.100 este contemporană cu C.99, aflată la NV de ea (vezi descrierea situaţiei lui C.99), fiind vorba despre structuri aparţinând civilizaţiei dacice (sec. I î.Hr.–I d.Hr.).

Complex 101 (Pl. 46)

A fost conturat pe latura sudică a Suprafeţei 5, la -0,5 m faţă de nivelul actual de călcare, jumătatea sudică fiind continuată în profil. Complexul reprezintă o groapă de stâlp de formă ovală, formă dată de prezenţa gropii de implementare. Are o lungime de 0,7 m și o lăţime surprinsă de 0,25 m, adâncindu-se cu 0,52 m. Umplutura complexului a fost unitară, constând într-un sol granulos-nisipos, de culoare brun-negricioasă cu flecuri de nisip la bază. Din umplutură au fost recuperate fragmente ceramice încadrabile primei epoci a fierului, dar și mai târzii, aparţinând nivelului de locuire dacic.

Complex 102 (Pl. 41)

Conturat la adâncimea de 1,1 m, sub forma unei gropi circulare de stâlp, a fost descoperit în partea estică a Suprafeţei 6, în nivelul superior al umpluturii bordeiului C.19 (Stratul 12). Are diametrul de 0,3 m, adâncimea maximă de 0,12 m și fundul alveolat. Solul de umplere este cenușiu-negricios, granulos. În cadrul complexului au fost descoperite sporadice fragmente ceramice. Complexul 102 reprezintă o intruziune în stratul de suprafaţă al Complexul 19. Privită în plan, C.102 se învecinează cu C.77, conturată cu circa 20 cm mai sus. Nu este exclusă o eventuală relaţie cronologică între cele trei gropi de stâlp descoperite în acest areal al C.19, C.77, C.79 și C.102.

Complex 103 (Pl. 46)

Limitele i-au fost conturate la adâncimea de 1,05 m în raport cu nivelul actual de călcare, pe latura estică a Suprafeţei 5, reprezentând o groapă de formă circulară cu diametrul de 1,3 m. Tăierea și bulversarea limitelor gropii de către locuinţa slavă C.88 a făcut ca adâncimea să se păstreze pe numai 0,2 m. Observaţiile efectuate pe profilul general al suprafeţei permit conturarea structurii încă de la -0,8 m faţă de nivelul actual de călcare, având iniţial o adâncime totală estimată de 0,6 m. Astfel, partea surprinsă reprezintă fundul gropii, umplutura constând în sol de culoare cenușie-închis, nisipos-afânat. Lângă peretele nordic al gropii, la 5 cm deasupra fundului ei, a fost descoperit un ulcior bitronconic a cărui buză și toartă au fost sparte din vechime (Pl. 102/8). De asemenea, pe același plan cu vasul au fost documentate două schelete ale unor rozătoare mici. De pe fundul gropii a mai fost recuperată buza unei oale și un fragment ceramic decorat cu brâu alveolar. Materialele sunt specifice civilizaţiei dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.). Deși forma și dimensiunile lui C.103, atât cât s-au păstrat, trimit spre tipicul gropilor rituale de la Unip, inventarul acesteia, cu mult mai sărac în comparaţie cu al celorlalte gropi, fac ca încadrarea funcţională a structurii să fie

pusă sub semnul întrebării. În privința relației cu alte structuri, C.103 este suprapusă și tăiată de locuința semi-adâncită specifică slavilor timpurii (C.88), suprapunând și bulversând la rându-i limitele de NE ale unui bordei din prima epocă a fierului (C.104).

Complex 104 (Pl. 12/1–2, 47) (+ groapa internă de stâlp C.110)

Complexul, conturat la adâncimea de 0,87 m în raport cu nivelul actual de călcare, ocupă colțul de SE al Suprafeței 5, intrând în profilul sudic al acesteia, dar și în cel estic reprezentat de martorul dintre Suprafețele 5 și 7, rămas necercetat. Planul locuinței a fost surprins în mare parte în cadrul lui S.5, acesta fiind completat pe lungime prin cercetarea din S.7, unde a fost identificată latura estică. Limita sudică a locuinței a rămas necercetată, fiind continuată în profilul general. Structura reprezintă groapa unui bordei de formă patrulateră în plan, cu colțuri rotunjite, orientată E–V, cu o lungime de 4,1 m și o lățime medie surprinsă de 2,5 m, adâncindu-se în sol cu 0,85 m față de nivelul de conturare. Groapa bordeiului a fost umplută în timp, fapt ilustrat de mai multe straturi:

– Stratul 1: sol brun-gălbui, cu textură nisipoasă, având o grosime medie de 0,35–0,4 m, conținând fragmente ceramice și osteologice în cantități reduse.

– Stratul 2: sol de culoare cenușiu-închis, lutos-nisipos cu flecuri de lipitură de perete arsă și urme de cărbune sporadice, distribuit pe întreaga suprafață a locuinței, dar, punctual, luând contact și cu fundul acesteia. Grosimea stratului este de 0,25–0,3 m, fiind intepretat ca un nivel la care groapa a fost utilizată pentru depozitarea gunoiului, datorită "bogăției" în fragmente osteologice și ceramice. De aici a fost recuperată o greutate de formă piramidală, păstrată fragmentar (h = 16 cm, l = 15 cm, perforație: 2 cm diametru), perforată în zona mediană.

– Stratul 2A: lut cenușiu-gălbui, compact, încadrat Stratului 2, cu o grosime de 8–12 cm, repartizat numai în colțul de SE al complexului.

– Stratul 3: sol de culoare gălbui-închisă cu textură nisipoasă și flecuri feruginoase aflat în contact direct cu fundul bordeiului, în zona mediană și sudică. Este prezent numai local, în anumite zone de la baza locuinței, cu grosimea cuprinsă între 0,2–0,3 m și conținând sporadic fragmente ceramice. Pe fundul bordeiului, în zona de SE, s-a păstrat o parte din podina locuinței, constând într-un strat subțire de câțiva milimetri de sol nisipos-lutos, de culoare negricioasă, foarte compact. Dintre structurile interne ale locuinței precizăm descoperirea unei gropi de stâlp, conturată în zona centrală a bordeiului, cu diametru de 0,3 m și adâncime de 0,3 m de la nivelul său de conturare (fundul bordeiului). Având o umplutură compusă dintr-un sol cenușiu, nisipos-afânat, structura a primit indicativul C.110, și este probabil groapa centrală a stâlpului de susținere a acoperișului. Din umplutura sa au fost recoltate mai multe fragmente osteologice și ceramice. Cercetarea a surprins de-a lungul laturilor locuinței o treaptă păstrată în lutul cruțat, reprezentând un loc de șezut/dormit. Pe latura de vest ea este bine păstrată având o înălțime de 0,55 m în raport cu fundul locuinței și o lățime de 0,45 m. În colțul de NE treapta este păstrată mai precar, având o înălțime de 0,22 m și o lățime de 0,2 m. Pe latura nordică în cadrul treptei, cu rol de șezut, a fost surprinsă o cavitate, care poate fi interpretată ca parte dintr-o a doua groapă internă de stâlp. Materialele ceramice descoperite în umplutura locuinței C.104 se încadrează cronologic în prima epocă a fierului (Pl. 79/9–20, 80/1). În ceea ce privește relația cu celelalte complexe, bordeiul este tăiat pe latura nordică de groapa dacică C.103, ambele fiind suprapuse de locuința semi-adâncită slavă C.88, care a bulversat partea superioară a umpluturii bordeiului C.104.

Grupul complexelor 105, 106, 106a și 106b (Pl. 32)

Cele patru gropi de stâlp au fost surprinse în cadrul Suprafeței 6 în interiorul bordeiului C.19, pe treapta din partea sudică a locuinței; ele s-au delimitat la adâncimea de 1,4 m față de nivelul de conturare al bordeiului și la 0,25 m mai sus față de fundul acestuia. Au formă circulară, cu diametre cuprinse între 15–20 cm și adâncimi de 10–20 cm. Umplutura micilor structuri prezintă aceleași caracteristici și este reprezentată de sol cenușiu, lutos, cu pigmentație de arsură. Materiale arheologice au fost descoperite doar în C.105, un fragment osteologic și în C.106, un fragment litic de mari dimensiuni, fațetat pe una din laturi. Aceste mici structuri învecinate ar putea proveni de la o amenajare de intrare în bordeiului C.19, ipoteză incertă, dat fiind faptul că încă nu s-a cercetat această parte a locuinței.

Complex 107 (Pl. 46)

A fost conturat la 0,8 m față de nivelul de călcare actual, în cadrul Suprafeței 5, reprezentând o groapă a cărei funcționalitate nu poate fi precizată. Are formă ovală cu o extensie maximă de 0,63 × 0,5 m, adâncindu-se cu 0,65 m raportat la nivelul său de conturare. Umplutura a fost constituită dintr-un sol de culoare brun-negricioasă, afânat, cu fragmente arse de lipitură de perete și un fragment ceramic atipic, care pe baza pastei poate fi încadrat primei epoci a fierului.

Complex 108 (Pl. 12/2, 46, 47)

Conturat la adâncimea de 0,8 m față de nivelul

actual de călcare, complexul a fost descoperit pe latura sudică a Suprafeței 5 și continuă în profil. Structura reprezintă o groapă aparent de formă circulară, cu fundul ușor alveolat, având lungimea de 0,85 m, lățimea surprinsă de 0,25 m și adâncimea de 0,3 m față de nivelul de conturare. Umplutura este formată dintr-un sol cenușiu-închis, granulos-nisipos, cu flecuri de nisip. Materialele recoltate din cadrul umpluturii constau în fragmente ceramice și osteologice în cantități modeste. Se remarcă două vase ceramice pe latura vestică a gropii, constând din partea inferioară a unui vas, probabil de provizii, dar și piciorul unei străchini (Pl. 102/10). Materialele ceramice sunt tipice civilizației dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.). Groapa a suprapus partea superficială a umpluturii bordeiului din prima epocă a fierului C.104, fiind la rându-i tăiată de locuința slavă C.88, care i-a afectat partea superioară. Se poate presupune că groapa avea o adâncime mai mare, cei 0,3 m surprinși ai umpluturii reprezentând partea inferioară, nederanjată în epoca migrațiilor. Cercetarea într-o foarte mică măsură a gropii nu permite avansarea unor ipoteze realiste în privința funcționalității sale.

Complex 111 (Pl. 32)

Reprezentat de o groapă circulară de stâlp, a fost surprins în cadrul Suprafeței 6, în interiorul bordeiului C.19, pe treapta din partea vestică a locuinței. S-a conturat la adâncimea de 1 m față de nivelul de conturare al bordeiului și la 0,7 m mai sus față de fundul acestuia. Structura are diametrul de 0,2 m și adâncimea de 0,15 m. Umplutura este reprezentată de un sol brun-cenușiu, nisipos, conținând pigmentație de arsură. Alături de groapa de stâlp aflată pe latura opusă (estică) a bordeiului C.19, C.111 ar fi putut servi structurii acoperișului.

Complex 112 (Pl. 14/5–7, 48)

Este reprezentat de o aglomerare de ceramică și lut vitrifiat având aspectul unei podini, păstrate numai într-o mică măsură, conturată la adâncimea de 0,35 m în zona estică a Suprafeței 7 și se continuă în direcția profilului general. Este vorba despre un strat de ceramică suprapus de unul din lut fățuit, forma neregulată a aglomerării fiind păstrată pe lungimea de 1,9 m și lățimea de 1,45 m. Grosimea celor două straturi este de 8 cm, *Stratul 1* este compus din lut vitrifiat netezit în partea superioară, suprapus peste *Stratul 2*, un "pat" ceramic consistent, conținând numeroase fragmente ale unor vase specifice primei epoci a fierului. Prin documentarea profilului s-a putut surprinde sugestiv suprapunerea celor două amenajări, în zona în care s-a păstrat nivelul de lutuire remarcându-se forma luată de acesta înainte de ardere, care "copiază" profilul și chiar decorul anumitor fragmente ceramice (Pl. 14/6–7).

Complex 113 (Pl. 13, 49)

S-a conturat la adâncimea de 0,45 m în zona mediană-vestică a Suprafeței 7, fiind o locuință semiadâncită de formă ovală, cu lungimea de 3,5 m, lățimea de 2,9 m și adâncimea medie de 0,7 m. În partea superioară a complexului, la 0,45 m față de nivelul actual de călcare, s-a descoperit o aglomerare de lipitură de perete arsă și fragmente ceramice (A), aflată în zona nordică a Suprafeței 7, în timp ce o aglomerare de mai mici dimensiuni (B) a fost conturată în zona mediană a suprafeței. Aglomerarea A are o formă liniară, întinsă pe axa E–V, pe o lungime de 2,7 m și lățime de 0,5–0,7 m. Aflată la circa 1 m sud, aglomerarea B măsoară 0,6 m lungime și 0,4 m lățime. Cele două au între 10–15 cm grosime și aspectul unor strate consistente de lipitură de perete arsă, amestecată cu sol cenușiu afânat și arsură. Se remarcă prezența unei piese de lut de forma unui trunchi de piramidă (Pl. 13/2) (posibil element arhitectonic), dar și a unei piese de lut perforate, cu funcționalitate incertă (Pl. 82/1). În cadrul aglomerărilor se regăsesc numeroase fragmente ceramice. Cea mai importantă descoperire din cadrul complexului provine din partea vestică a aglomerării A, și anume o amforă parțial întregibilă, amplu decorată (vas 1-Pl. 84/1), păstrată fragmentar și dispersată.

După îndepărtarea acestor aglomerări, la adâncimea de 0,55 m față de nivelul actual de călcare, s-a putut delimita în întregime suprafața integrală a complexului, reprezentând limitele gropii, și s-a decis trasarea a două profile în cruce care să surprindă stratigrafia structurii de formă ovală. S-a putut constata faptul că aceasta se albiază în zona centrală. În afara adâncimii medii atinse la 0,7 m față de nivelul de său de conturare se remarcă în zona centrală a fundului locuinței prezența unei gropi cu diametrul de 0,65 m și 10–15 cm adâncime. Stratigrafia surprinsă urmărește într-o oarecare măsură linia fundului locuinței, straturile tasându-se spre zona centrală.

Este vorba despre trei straturi surprinse după cum urmează:

– Stratul 1: sol brun-cenușiu, nisipos-lutos, având o grosime de 0,3–0,4 m, conținând numeroase materiale arheologice compuse din fragmente ceramice, lipitură de perete arsă și fragmente osteologice.

– Stratul 2: sol brun-închis, afânat, cu o grosime cuprinsă între 0,25–0,35 m, reprezentând un nivel foarte consistent de resturi menajere. Este stratul cu cele mai numeroase materiale arheologice, reprezentate de fragmente arse de lipitură de perete de mari dimensiuni (cu urme de fățuire și nuiele), fragmente ceramice și osteologice de origine animală.

– Stratul 3: sol brun, nisipos-afânat, având o grosime de 0,1–0,15 m.

Dintre artefactele recoltate, în special din primele două straturi, se remarcă mai multe vase ceramice întregibile, printre care o strachină de dimensiuni normale (Pl. 83/4), mai multe străchini miniaturale (Pl. 82/2,4–6), un bol (Pl. 83/9), o ceașcă (Pl. 82/10), o fusaiolă (Pl. 82/8) și mai multe piese de lut a căror funcţionalitate nu poate fi precizată cu certitudine. Artefactele descoperite în umplutura bordeiului C.113 se încadrează în prima epocă a fierului. Locuinţa este suprapusă și parţial tăiată în partea de sud a limitelor sale de groapa rituală dacică C.119.

Complex 114 (Pl. 48)

Reprezentat de o groapă circulară de stâlp, a fost surprins în partea de SV a Suprafeţei 7, la adâncimea de 0,35 m faţă de nivelul actual de călcare. Structura are diametrul de 0,22 m și adâncimea de 0,14 m. Umplutura este reprezentată de un sol cenușiu-negricios, granulos-afânat, și lipsită de materiale arheologice. Complexul 114 se află în vecinătatea bordeiului C.113, în partea de SV; alături de gropile de stâlp C.117, C.121 și C.123, dispuse în apropiere, în părţile de NNE, NV respectiv SE faţă de aceeași structură. Foarte probabil cele patru gropi de stâlp să fi făcut parte din structura acoperișului.

Complex 115 (Pl. 19/1, 27)

Conturat la adâncimea de 0,47 m, în colţul de NV al Suprafeţei 7, Complexul 115 este o groapă rituală de formă circulară, cu fundul și pereţii drepţi, cu diametrul de 2,3 m și adâncimea de 1,15 m faţă de nivelul său de conturare. Umplutura gropii este unitară, fiind reprezentată de un sol brun-cenușiu închis, granulos-afânat. Materialele descoperite în cadrul umpluturii sunt compuse din numeroase fragmente ceramice și osteologice, aflate în poziţie secundară. Dintre materialele de factură dacică regăsite în umplutură remarcăm o strachină miniaturală fragmentară (Pl. 104/3). La 0,25 m adâncime a fost descoperită o bună parte dintr-o oală (Pl. 104/4), continuată în profilul vestic. De la circa 0,75–0,85 m adâncime provine un ac din fier (Pl. 105/6), în timp ce în partea inferioară a umpluturii gropii (-0,9–1,05 m) au fost descoperite o psalie de fier (Pl. 105/5), o plăsea de os (2 fragmente-Pl. 105/2), o sârmă de bronz (Pl. 105/4) și două piese din fier cu funcţionalitate incertă. Pe nivelul fundului gropii au fost descoperite depunerile, mai multe obiecte întregi sau întregibile aparţinând civilizaţiei dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–sec. I d.Hr.), după cum urmează: un vas de provizii de tip "pepene" (Pl. 104/7) lipit de peretele nordic, culcat cu gura către vest, acolo unde de buza lui este lipită o cană bitronconică de mari dimensiuni (Pl. 104/6), aflată în picioare. De sub cană a fost recoltată o sârmă de bronz (Pl. 105/3). În partea de SE a gropii, aproape de perete, a fost descoperiă o oală (Pl. 104/5), aflată de asemenea în picioare, ușor înclinată, în stare fragmentară. În zona mediană a fundului structurii s-a aflat un fragment dintr-o coastă de animal cu urme de prelucrare la un capăt (Pl. 105/1).

Complex 116 (Pl. 19/2, 50)

Conturat la adâncimea de 0,5 m faţă de nivelul actual de călcare, complexul a fost descoperit în campania anului 2014 în colţul de SE al Suprafeţei 7, și continuat în profilele generale de S și E. Campania 2015 a prilejuit extinderea profilului sudic cu 0,5 m, delimitându-se un plan mai larg al C.116, însă de asemenea incomplet. Din realităţile surprinse se poate spune că structura reprezintă o groapă aparent circulară, cu pereţii ușor bombaţi în zona mediană și alveolaţi înspre fundul plan, atins la adâncimea de 1,3 m faţă de nivelul de conturare al structurii. Diametrul complexului nu poate fi precizat, el fiind surprins trunchiat, pe o lungime de 1,2 m și o lăţime de 1 m. La adâncimea de 0,7 m faţă de nivelul de conturare, groapa prezintă pe latura nordică un nivel de sol lutos-nisipos compact, steril arheologic, având aspectul unui prag. Este posibil să fie prăbușirea unei părţi din peretele nordic al gropii după ce stratul 3 a fost depus. Nu putem exclude nici posibilitatea ca această parte să fi fost cruţată intenţionat în solul nativ. Umplutura gropii a fost multistratificată, după cum urmează:

– Stratul 1: sol cenușiu, granulos, cu flecuri de nisip și lipitură de perete arsă, având o grosime cuprinsă între 0,4–0,6 m și conţinea cea mai însemnată cantitate de materiale arheologice. Pe lângă fragmentele ceramice, osteologice și de lipitură de perete arsă, de la nivelul de conturare al complexului se remarcă descoperirea unei plăci de gresie (Pl. 105/11), sub care s-a aflat un obiect fragmentar de forma unei sârme de bronz (Pl. 105/7), iar din strat au fost recoltate și trei piese de fier fragmentate, având forma unor platbande teșite, a căror funcţionalitate pare să fie cea a unor scoabe. O altă piesă, având probabil rol de cute, din același material litic și de dimensiuni mai reduse, dar mai groasă, a fost descoperită la 0,2 m adâncime faţă de nivelul de conturare (Pl. 105/13). Menţionăm de asemenea și descoperirea unui picior provenit de la o strachină (Pl. 105/12). Descoperirea cea mai însemnată din C.116 o reprezintă un vas de provizii de tip "pepene", depus întreg la baza Stratului 1, la adâncimea de 0,6 m, descoperit culcat cu gura către NE (Pl. 105/14). Deși o parte din gura vasului a fost descoperită și documentată încă din timpul campaniei de cercetare, restul obiectului a ieșit fortuit la lumină după finalizarea campaniei de cercetare, odată

cu astuparea secţiunii. Cu această ocazie, surparea malului a dezvelit cea mai mare parte din vas, care a fost recuperat, fără a putea fi documentat prin fotografie sau desen. Poziţia sa în cadrul stratigrafiei este sugerată prin reprezentarea gurii, atât cât a fost vizibilă în timpul cercetărilor (Pl. 50).

– Stratul 2: sol brun-cenuşiu, granulos-afânat, cu o grosime medie de 0,4 m, conţinând o cantitate mai redusă de artefacte din aceleaşi categorii.

– Stratul 3: sol brun, nisipos, omogen, cu o grosime medie de 0,3 m, prezent la nivelul fundului gropii şi conţinând cea mai redusă cantitate de materiale arheologice dintre cele trei straturi întâlnite. Dintre artefactele descoperite în acest nivel se remarcă descoperirea a patru piese de fier, probabil scoabe, similare ca aspect celor regăsite în Stratul 1, groapa conţinând aşadar în total 7 astfel de piese metalice (Pl. 105/8–10). Inventarul C.116 este specific civilizaţiei dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–I d.Hr.), iar descoperirea vasului întreg alături de cele 8 piese metalice şi două lespezi din gresie sunt argumente pentru ca structura să fie inclusă în categoria gropilor rituale dacice. Adâncimea şi forma încă incertă a gropii, pledează însă pentru o altă funcţionalitate, aceea de groapă menajeră. Amplasamentul structurii în colţul suprafeţei a făcut dificilă extinderea limitelor, astfel că cercetarea complexului C.116 rămâne un subiect deschis.

Complex 117 (Pl. 50)

Conturat la 0,55 m faţă de nivelul actual de călcare, în partea de N a Suprafeţei 7, Complexul 117 este reprezentat de o groapă circulară de stâlp, cu diametrul de 0,32 m şi adâncimea de 10 cm. Structura era parte dintr-o alveolare/groapă ovală de dimensiuni mai mari, cu o lungime de 1,1 m, lăţime de 0,8 m şi aceeaşi adâncime, de 10 cm. Umplutura gropii de stâlp este reprezentată de un sol cenuşiu-negricios, granulos, cu conţinut ridicat de lipitură de perete arsă, dar şi fragmente ceramice, în timp ce solul de umplere al gropii ovale este unul brun-gălbui, nisipos. Complexul 117 se află în vecinătatea bordeiului C.113, în partea de NNE a acestuia; alături de gropile de stâlp C.114, C.123 şi C.121, dispuse în părţile de SV, SE respectiv NV faţă de C.113, este probabil ca cele patru gropi de stâlp să fi făcut parte din structura de acoperire a locuinţei îngropate.

Complex 119 (Pl. 19/3, 27)

Conturat la adâncimea de 0,58 m, în partea sudică a Suprafeţei 7, C. 119 este o groapă rituală de formă circulară, cu pereţii drepţi şi fundul alveolat, având diametrul de 1,3 m şi adâncimea de 0,9 m faţă de nivelul de conturare. Intercalarea complexului C.119 cu o locuinţă semi-adâncită a necesitat documentarea unui profil comun pentru cele două structuri, în urma analizei căruia am putut să observăm că solul de umplere al gropii se compune din două straturi, primul având culoarea brun-negricioasă, cu textură granuloasă şi o grosime de 0,2 m, în timp ce Stratul 2 este reprezentat de un sol brun-închis, nisipos. În zona fundului gropii, solul de umplere este mai închis la culoare, dar nu a putut fi delimitat clar un al treilea strat. De asemenea, s-a constatat faptul că groapa dacică C.119 taie locuinţa din prima epocă a fierului, C.113. În cadrul umpluturii gropii rituale au fost descoperite numeroase fragmente ceramice, litice, osteologice şi de lipitură de perete arsă, multe dintre acestea aflându-se în poziţie secundară. Se remarcă descoperirea a două piese din fier de mici dimensiuni, cu funcţionalitate dificil de precizat, recoltate din intervalul de 0,5–0,65 m adâncime. Cele mai importante descoperiri din C. 119 le reprezintă însă consistentul nivel de depuneri, aparţinând civilizaţiei dacice, faza clasică (sec. I î.Hr.–sec. I d.Hr.). Acest nivel, compus în marea lui majoritate din vase ceramice cu forme şi funcţionalităţi variate, a fost depus începând de la nivelul fundului gropii (vasele mari), în general pe lângă pereţi, vasele de dimensiuni mai mici fiind dispuse mai sus, unele chiar deasupra vaselor mari. În total au fost descoperite 13 vase ceramice întregi sau întregibile, a căror situaţie o vom descrie în cele ce urmează. Nivelul de adâncime pentru fiecare vas a fost considerat fundul/partea sa inferioară, adică cota pe care s-a găsit aşezat (depus sau alunecat).

– vas 1: vas de provizii de tip "pepene", descoperit deasupra cu 10 cm de fundul gropii, lângă peretele de nord, înclinat, având gura orientată în sus spre NV (Pl. 107/3).

– vas 2: oală descoperită la adâncimea de 0,4 m, deasupra vasului 1, lângă peretele de nord, având gura în jos (Pl. 106/6).

– vas 3: oală descoperită la adâncimea de 0,5 m, deasupra vasului 1, având gura în jos. Alături de vasul 2, aceste două oale au fost depuse între vasele de provizii de tip "pepene" 1 şi 5 (Pl. 106/3).

– vas 4: oală descoperită pe fundul complexului, sub căţuia cu nr. 8, lângă peretele de est, culcat, păstrat fragmentar (Pl. 106/5).

– vas 5: vas de provizii de tip "pepene", descoperit mai sus cu 15 cm faţă de fundul gropii, lipit de peretele de nord, înclinat, având gura în sus spre NE. Poziţia sa poate fi intepretată ca o imagine "în oglindă" a vasului 1, fiind învecinat cu acesta şi formând împreună o deschidere în forma literei "V" (Pl. 107/4).

– vas 6: strachină cu picior, descoperită mai sus cu 15 cm faţă de fundul gropii, fragmentată şi dispersată (Pl. 107/1). Piciorul vasului a fost descoperit pe

peretele gropii în partea de NE, ușor culcat, lipit de vasul "pepene" (nr. 5) spre nord și de o oală (nr. 7) și o cățuie (nr. 8) spre sud. Cupa a fost depusă sub forma a trei fragmente, unul pe peretele de nord, deasupra vasului "pepene" nr. 5, un altul în zona mediană a fundului gropii, lipit de fundului aceluiași vas, iar cel de-al treilea lângă peretele vestic al complexului, sub o altă strachină cu picior (nr. 11).

– vas 7: vas miniatural descoperit la 0,7 m adâncime, lipit de peretele gropii, în partea de NE (Pl. 106/4). Vasul, orientat cu gura în jos, se află deasupra de cățuia cu nr. 8, fiind încadrat în aceasta și lipit de piciorul strachinei nr. 6.

– vas 8: cățuie (Fig. 1) descoperită deasupra cu 15 cm față de fundul gropii, lipită de peretele acesteia, în partea de NE (Pl. 106/10). Orientat cu gura în sus, susține vasul miniatural nr. 7, fiind în același timp lipită de piciorul strachinei nr. 6.

– vas 9: vas miniatural descoperit la 0,6 m adâncime, lipit de peretele gropii, în partea de sud (Pl. 106/2). Este aproape culcat cu gura spre nord, ușor înclinată în sus, lipit spre vest de o posibilă cute, piesă litică fragmentată descoperită la același nivel de adâncime.

– vas 10: cană, descoperită la 0,6 m adâncime, lipită de peretele gropii, în partea de SV (Pl. 106/7). Vasul este culcat cu gura spre SE, învecinându-se spre nord cu strachina nr. 11.

– vas 11: fragment dintr-o strachină cu picior, descoperită la 0,6 m adâncime, fiind lipită de peretele gropii, în partea de vest. Vasul era culcat, fiind orientat cu deschiderea cupei către est (Pl. 107/2).

– vas 12: jumătate de cățuie, descoperită la 0,5 m adâncime, lipită de peretele dinspre vest, cu gura spre perete (Pl. 106/11). Vasul se învecinează spre sud cu strachina nr. 11.

– vas 13: oală descoperită la 0,8 m adâncime, lipită de peretele dinspre NV (Pl. 107/5). Orientat cu gura în jos, avea fundul ușor înclinat către est, fiind lipit spre nord de vasul de provizii de tip "pepene" nr. 1.

O descoperire cu totul aparte din această groapă rituală o constituie o piesă din bronz, cu formă circulară, de factură romană, reprezentând decorul (capul) unui picior de pat, descoperită la 0,65 m adâncime, lipită de peretele estic, ușor izolată față de depunerile de vase (Pl. 107/6). Ca poziție, piesa a fost descoperită cu orificiul spre perete. La nivelul fundului gropii (-0,9 m), din umplutură, au mai fost descoperite trei piese de fier de mici dimensiuni, cu funcționalitate incertă. Așa cum s-a amintit, Complexul 119 suprapune în partea sa nordică bordeiul din prima epocă a fierului C.113, tăind parțial limita sudică.

Complex 120 (Pl. 48)

Reprezentat de un șanț liniar, a fost surprins în partea de N a Suprafeței 7 la adâncimea de 0,55 m față de nivelul actual de călcare, fiind continuat în profilul de N al suprafeței și secționat de bordeiul C.113. Lungimea surprinsă a structurii este de 2 m, lățimea de 10 cm și adâncimea de 12 cm, fiind orientat pe direcția N–S. Umplutura este reprezentată de sol brun-închis, nisipos, și lipsită de materiale arheologice. Deși dimensiunile recomandă șanțul C.120 ca fiind o galerie de animal, forma sa liniară și marginile ferme păstrate de-a lungul a 2 metri sunt indici care se împotrivesc determinării sale ca bioperturbație. Pe de altă parte, dimensiunile reduse și surprinderea parțială nu permit o determinare a funcționalității pe care ar fi avut-o această mică structură în vechime. Ținând cont de faptul că C.120 se oprește în limitele bordeiului C.113, există două posibilități de încadrare cronologică a sa, ori să fie suprapus și întrerupt de acesta, fiind astfel anterior, ori să fie contemporan cu locuința, aspecte care însă nu pot fi verificate în nici un mod.

Complex 121 (Pl. 48)

Reprezintă o groapă circulară de stâlp surprinsă în partea de V a Suprafeței 7, la adâncimea de 0,55 m față de nivelul actual de călcare. Structura s-a conturat inițial ca o groapă cu formă ovală, având lungimea de 0,8 m și lățimea de 0,45 m, care s-a adâncit numai 5 cm, reprezentând fie o alveolare, fie fundul unei gropi de implementare. Groapa de stâlp propriu-zisă, conturată ulterior în partea vestică a alveolării, are diametrul și adâncimea de 0,3 m. Umplutura este reprezentată de un sol brun-cenușiu, granulos-afânat, conținând 2 fragmente ceramice și mai multe de lipitură de perete arsă. Complexul 121 se află în vecinătatea C.113, în partea sa de NV; alături de gropile de stâlp C.114, C.117 și C.123, dispuse în părțile de SV, NE respectiv SE față de aceeași structură, este foarte probabil ca cele patru gropi să fi făcut parte din structura de acoperire.

Complex 122 (Pl. 48)

O altă groapă circulară de stâlp a fost surprinsă în partea de SE a Suprafeței 7, la adâncimea de 0,68 m față de nivelul actual de călcare. Structura are diametrul de 0,18 m și adâncimea de 0,36 m. Umplutura este reprezentată de un sol brun-închis, nisipos-afânat, fiind lipsită de materiale arheologice. Complexul 123 se află în vecinătatea bordeiului C.113, în partea sa de SE; alături de gropile de stâlp C.114, C.117 și C.121, dispuse relativ simetric în părțile de SV, NE, respectiv NV față de aceeași structură, este foarte probabil ca cele patru gropi de stâlp să fi făcut parte din structura acoperișului.

V. PRIMA EPOCĂ A FIERULUI

V.1. Sfârșitul primei epoci a fierului în Banatul românesc. Istoricul cercetării

Perioada cuprinsă între sfârșitul secolului VII B.C. și apariția primelor evidențe de tip Latène desemnează, în Banatul românesc, finalul primei epoci a fierului. Această etapă este puțin documentată, ea legându-se în general de o serie de descoperiri cu caracter fortuit, cele cu contexte clare fiind sumar publicate sau zac în uitare, astfel referirile bibliografice privitoare la această etapă cronologică au mai mult un caracter de repertoriu, puține fiind cele care prezintă cercetări sau contexte arheologice. În rândurile următoare ne propunem să punctăm descoperirile care creionează evoluția culturală a acestui spațiu în ultima etapă cronologică a primei epoci a fierului.

O primă descoperire, accidentală, încadrabilă orizontului cronologic discutat, este coiful de la Berzovia-*Jidovin* (Fig. 18). Coiful este publicat pentru prima dată în 1897 de către Téglás Gábor, acesta încadrându-l din punct de vedere cronologic în perioada romană[48]. Autorul a realizat și o descriere a piesei în baza însemnărilor făcute de Budintinianu János, avocat din Bocșa, descoperitorul acesteia.

Mențiuni asupra coifului apar și în cel de-al doilea volum al *Délmagyarország Régiségleletei*[49], repertoriul însă neaducând informații noi, ci doar preluând descrierea coifului de la Téglás Gábor. Referiri privind această descoperire vor mai apărea abia în anul 1958, în contextul publicării coifului de la Gostavăț, județul Olt, de către Dumitru Berciu, cercetătorul încadrând descoperirea din Banat la începutul sau mijlocul secolului al V-lea î.Hr[50]. Marian Gumă revine asupra acestei descoperiri în 1991, încadrându-l variantei târzii a tipului Pflug IIIA, apreciind că acesta poate fi datat între a doua jumătate a secolului V î.Hr. și începutul secolului IV î.Hr[51].

Lipsit de context arheologic este și depozitul de bronzuri de la Drencova (Fig. 19), acesta fiind scos la lumină de lama buldozerului care executa lucrări la taluzul drumului din Clisura Dunării. Depozitul este compus din șapte piese distincte și mai multe fragmente de saltaleoni. În cadrul pieselor se remarcă garnitura unei teci de sabie, dar și două verigi duble cu protuberanțe care au reprezentat, de altfel, și bune elemente de încadrare cronologică. Dacă teaca are o circulație mai mare în timp, putând fi întâlnită atât în perioada mijlocie, cât și în cea târzie a epocii fierului, verigile au reprezentat argumentul încadrării depozitului în "Hallstatt D"[52].

Fig. 18. Coiful de la Berzovia-*Jidovin* (apud, Téglás 1897, 30)

De categoria descoperirilor fortuite se leagă și mormântul de incinerație de la Brebu, compus dintr-un vas borcan, o strachină invazată și inventar metalic din fier, reprezentat de două vârfuri de lance și un fragment de pumnal sau sabie[53]. Deși fără context, piesele coroborate relatărilor privitoare la condițiile de descoperire au permis paralelizarea acestora cu înmormântările de tipul celor din a doua fază a necropolei de la Ferigile, precum și cu cele din necropola de la Gogoșu[54]. Inventarul metalic al mormântului a fost analizat și de către Alexandru Vulpe în *Die Kurzschwerte, Dolche, und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumanien*, acesta încadrând fragmentul de sabie tipului Telești[55].

48 Téglás, 1897, p. 29–31.
49 Milleker, 1899, p. 90-92.
50 Berciu, 1958, p. 448.
51 Gumă, 1991, 93.
52 Iaroslavschi, 1973, p. 79–84.
53 Leahu, 1965, p. 159–160.
54 Leahu, 1965, p. 161–162.
55 Vulpe, 1990, 79; Taf.58-B/1–4.

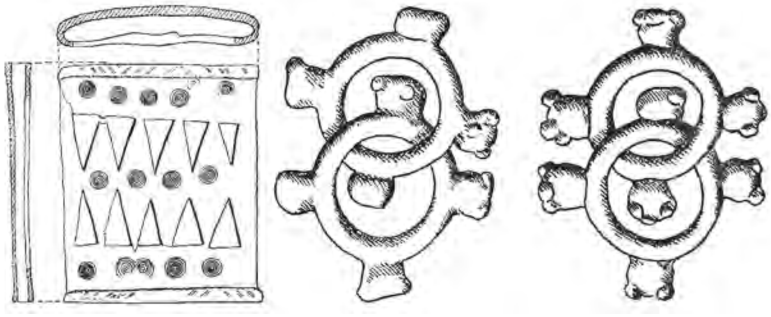

Fig. 19. Piese din depozitul de bronzuri de la Drencova: 1. Garnitura de teacă; 2. Verigi duble (Iaroslavschi, 1973, Fig. 2; Fig. 3a-b)

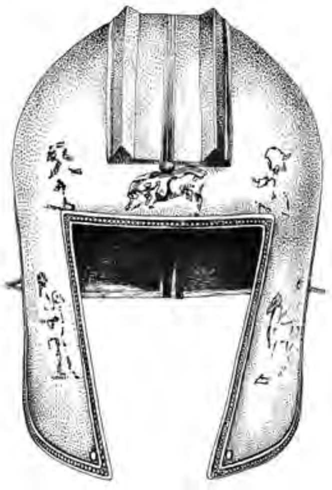
Fig. 20. Coiful de la Găvojdia (Sîrbu 2012, Fig. 4/1a)

Cea din urmă piesă cu context arheologic incert a fost recuperată în anul 2003 din zona unei exploatări de nisip din hotarul localităţii Găvojdia (judeţul Timiş), de către Florin Medeleţ şi Valentin Cedică. Aceasta reprezintă un coif din bronz atribuit seriei greco-ilire, tipul Pflug $IIIA_1$ şi datat în cea de-a doua jumătate a secolului al VI-lea î.Hr. (Fig. 20)[56].

Valeriu Sîrbu republică piesa în anul 2012, descriind în detaliu reprezentările figurative surprinse deasupra vizierei şi de pe cele două obrăzare ale coifului, realizând totodată şi o amplă analiză a acestora în contextul artistic al acelei vremi în Balcani[57]. Datarea coifului sau încadrarea tipologică a acestuia nu a fost modificată, însă cercetătorul consideră că piesa a aparţinut mai cu seamă unui potentat local al tracilor nordici şi nu unui "condotier ilir"[58]. Martina Blečic Kavur, în studiile privind coifurile ilire din zona de vest a Balcanilor, discută şi încadrează coiful de la Găvojdia tipului III AI-b, această subdiviziune fiind caracterizată prin coifuri personalizate şi decorate cu motive zoomorfe (motivul mistreţului flancat de lei), încadrarea cronologică legându-se de intervalul 550–500 B.C[59].

Prima cercetare sistematică din care provin materiale arheologice încadrabile manifestărilor specifice etapei de final a primei epoci a fierului din Banat este cea de la Vişag (judeţul Timiş), fiind realizată de către Ion Stratan în anul 1956, la poalele dealului „Ţăpuşa". Cercetarea a surprins „un singur nivel cultural"[60] din cadrul căruia a fost posibilă salvarea unor fragmente ceramice, care reconstituie forme precum ceştile, străchinile şi vasele borcan[61]. Lipsa unor complexe clare a fost determinată de amplasarea secţiunilor la poalele dealului, cercetându-se astfel un nivel de coluviu în cadrul căruia materialul s-a aflat în poziţie secundară. În 1958, Ion Stratan realizează săpături arheologice şi pe platoul „Dealului Păscoani" din hotarul satului Remetea Pogănici (judeţul Caraş Severin), prin deschiderea a cinci secţiuni. Au fost astfel documentate, în funcţie de poziţia unităţilor de cercetare pe platou, unul sau două nivele de cultură şi un posibil sistem de fortificare dispus pe latura nordică a aşezării[62]. Locuirea s-a individualizat exclusiv prin concentrări de material litic şi chirpici, vetre şi fragmente ceramice, fără a fi cercetată vreo structură clară de locuit.

În contextul cercetărilor complexe realizate cu ocazia construcţiei Hidrocentralei „Porţile de Fier I", între 1967 şi 1969, M. Nica desfăşoară investigaţii arheologice în hotarul localităţii Ieşelniţa (judeţul Mehedinţi), identificând aici o necropolă tumulară. Necropola a fost compusă din patru tumuli, trei dintre aceştia fiind legaţi între ei, diferenţierile apărând în ceea ce priveşte forma, organizarea internă şi ritualul[63].

Mormintele identificate sub mantaua tumulilor au fost în exclusivitate de incineraţie, inventarul fiind compus, deopotrivă, din material ceramic şi piese de metal. În general, resturile cremaţiei au fost depuse în urnă, deşi a fost posibilă şi documentarea unor morminte în care cenuşa a fost depusă direct pe sol sau în groapă. Ceramica provenită din cei patru tumuli a putut fi încadrată speciilor fină şi grosieră, iar din punct de vedere tipologic se individualizează clar strachina cu buza invazată decorată pe umăr, în unele cazuri, cu proeminenţe. Repertoriul formelor este completat de străchinile tronconice, mai rar cele evazate, ceştile pântecoase, cănile cu buza dreaptă

56 Medeleţ, Cedică, 2004, p. 98.
57 Sîrbu, 2012, p. 33–56.
58 Sîrbu, 2012, p. 40.
59 Blečić, 2007, p. 82; Blečić Kavur, Pravidur, 2012, p. 84, Sl. 18; Blečić Kavur, 2017, p. 33, Sl. 2.
60 Stratan, 1960, p. 163.
61 Stratan, 1960, p. 163–165.
62 Stratan, 1960, p. 166.
63 Nica, 1974, p. 7–9.

sau evazată și vasele borcan. Inventarul metalic a reprezentat atât un element de datare, cât și unul de încadrare etnică, acesta fiind compus din piese de harnașament, podoabe, unelte și arme[64]. Exceptând tumulul I, care prin inventarul recuperat a fost încadrat, de către autorul cercetării, manifestărilor de tip Insula Banului, ceilalţi trei au fost încadraţi perioadei de final a primei epoci a fierului, prezentând bune analogii în siturile de la Ferigile, Bârsești, Gogoșu sau Donja Dolina[65]. Descoperirile de la Ieșelnița, coroborate cu puţinătatea informaţiilor privind finalul primei epoci a fierului la acea vreme, l-au determinat pe M. Nica să propună aspectul sau grupul cultural Ieșelnița, încadrându-l complexului cultural Bârsești-Ferigile[66].

Mult mai apropiată ariei noastre de interes este cercetarea de la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor* (județul Timiș), coordonată de Florin Medeleţ care, în anul 1988, în cadrul secţiunii III, dezvelește integral groapa unei locuinţe cu trei faze de utilizare – din cadrul căreia a fost recuperat material ceramic tipic pentru manifestările culturale specifice "Hallstattului târziu" din Banat[67]. La nivelul celor trei faze de utilizare a locuinţei nu au fost constatate diferenţe majore în ceea ce privește ansamblul ceramic, acesta fiind caracterizat prin prezenţa cănilor cu două toarte puternic supraînălţate, a ceștilor cu toartă de tip "*ansa cornuta*", cea a străchinii cu buza invazată și decorată cu faţete sau caneluri dispuse în "stil turban", iar cu o frecvenţă mai redusă apar oala și vasul sac[68]. Discutând stratigrafia locuinţei, cât și posibilele analogii pentru materialul prezentat, Florin Medeleţ vedea ca singură posibilitate de încadrare cronologică a complexului, la acel moment, etapa Ha B_{2-3}[69], intuind bine faptul că descoperirea de aici reprezintă „un aspect cultural nou [...] izolat atât în Banat cât și în zonele înconjurătoare"[70]. Locuinţa a fost rediscutată de M. Gumă, acesta optând pentru datarea complexului în perioada post-Basarabi, cuprinsă între sfârșitul secolului VII î.Hr. și prima jumătate a secolului VI î.Hr.[71].

Abia în anul 1993, perioada primei epoci a fierului în Banat și, implicit, cea din urmă etapă de evoluţie a acesteia, a beneficiat de o monografie, acum fiind analizate într-o manieră critică toate descoperirile încadrabile acestei perioade de către cercetătorul Marian Gumă[72]. În contextul discutării etapei târzii din prima epocă a fierului, exceptând descoperirile prezentate mai sus, autorul mai menţionează materiale provenite de la Moldova Nouă, mormântul sau mormintele de la Ilidia-*Oblița*, precum și cercetarea de la Vrani-*Dealul Morișchii*[73], parte dintre acestea rămânând inedite.

Aflată pe rama sudică a Dealurilor Lipovei, fortificaţia de la Herneacova a fost cercetată prin săpătură arheologică pe parcursul a trei campanii, între 2003 și 2005, de către un colectiv al Muzeului Banatului din Timișoara, condus de Florin Medeleţ, primele sondaje fiind însă realizate de către cercetător, cu peste 30 de ani în urmă, în anii 1969–1970[74]. În cele trei campanii arheologice desfășurate la Herneacova-*Cetate* au fost cercetate trei segmente ale secţiunii magistrale (α1–3), care au relevat o stratigrafie simplă a sitului, solul steril fiind, de regulă, identificat la adâncimea de 0,8 m. Au fost cercetate două dintre șanţurile de apărare ale fortificaţiei[75], un complex de formă ovală cu dimensiunile de 4,75 × 3 m și 1,23 m adâncime[76], precum și alte două complexe cu funcţionalitate neprecizată. Materialul ceramic nu a fost ilustrat, însă acesta poate fi încadrat în etapa finală a primei epoci a fierului[77]. Investigaţiile arheologice de aici sunt, în general, puţin cunoscute, rezultatele rămânând inedite. Informaţii detaliate privind topografia fortificaţiei au fost culese în toamna anului 2006, în cadrul proiectului *eGISpat* Timiș, acum fiind precizate atât particularităţile naturale ale promontoriului, cât și cele antropice vizibile la suprafaţa terenului[78].

Excursul de mai sus ne-a permis, pe de-o parte, reiterarea unor descoperiri mai vechi și, totodată, readucerea în atenţia lumii știinţifice a unor descoperiri mai noi referitoare la perioada de final a primei epoci a fierului în Banat. Din cele douăsprezece puncte arheologice încadrabile acestei perioade,

[64] Nica, 1974, p. 18–34.

[65] Nica, 1974, p. 37–38. În ceea ce privește tumulul I, M. Gumă îl încadrează fazei timpurii a culturii Basarabi, analizând critic și apariţia în această structură a psaliei de fier cu cap de cal, considerând-o ca aparţinând unei înmormântări secundare (Gumă 1993, 238–239).

[66] Nica, 1974, p. 39. Conform autorului noul grup cultural ar fi avut o arie de răspândire cuprinsă între vestul Olteniei, depresiunile Târgu-Jiului și posibil sudul Banatului, definind o „populaţie autohtonă atât prin rit și ceramică, cât și prin rezistenţa acesteia faţă de lumea ilirică".

[67] Medeleţ, 1991, p. 63–67.

[68] Medeleţ, 1991, p. 67–73.

[69] Medeleţ, 1991, p. 81.

[70] Medeleţ 1991, 79. În discuţia privind cănile cu toartă de tip "*ansa cornuta*" sunt amintite ca analogii vase similare din necropolele orizontului scitic din Câmpia Ungară. Totodată trebuie menţionat faptul că, la momentul publicării acestei descoperiri, posibilităţile unor analogii, pentru etapa Fier IV, erau dintre cele mai puţine.

[71] Gumă, 1993, p. 242.

[72] Gumă, 1993, p. 235–242.

[73] Gumă, 1993, p. 240

[74] Cedică, Medeleţ, 2002, p. 85.

[75] Medeleţ *et alii*, 2004, p. 94; Mare, Cedică 2005, p. 634.

[76] Mare, Cedică 2005, p. 633.

[77] Materialul a fost studiat de către Florin Gogâltan și Valentin Cedică, cei doi cercetători încadrând materialul acestei perioade (informaţie amabilă Fl. Gogâltan).

[78] Măruia *et alii,* 2011, p. 207–214.

cinci au un caracter fortuit, cu rol pur informativ, care permit doar întrezărirea particularităţilor unor manifestări etno-culturale specifice acelor vremuri în arealul analizat. Nici în ceea ce priveşte siturile în care au fost realizate săpături arheologice situaţia nu este una mulţumitoare, doar locuinţa de la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor* şi necropola tumulară de la Ieşelniţa fiind prezentate complet, restul cercetărilor rămânând inedite sau fiind publicate sub forma unor rapoarte de săpătură.

După cum lesne se poate observa, perioada de final a primei epoci a fierului în Banat reprezintă o etapă de evoluţie culturală cvasi-necunoscută, definită pe baza unui număr redus de descoperiri, situaţie care se înscrie, de altfel, caracterului general al cercetării epocii metalelor în Banat.

V.2. Structurile de locuit și anexele gospodărești

Comunitatea care a ocupat „Dealul Cetăţuica" de la Unip (judeţul Timiş) în perioada de final a primei epoci a fierului se individualizează, pe lângă cultura materială, şi printr-o serie de amenajări care au permis desfăşurarea activităţilor cotidiene, în acest sens fiind identificate două tipuri de complexe arheologice, constând în spaţii de locuit şi anexe gospodăreşti. Deşi au fost cercetate 122 de complexe, doar 18 adâncite, în acest sens fiind documentate trei astfel de complexe, patru structuri de locuit semi-adâncite şi un posibil nivel cu locuinţe a căror structură s-a aflat în totalitate la suprafaţa terenului.

Locuinţe adâncite au fost cercetate doar în suprafeţele dispuse în zona nordică a platoului superior, acestea având o distanţă între ele de aproximativ 5 m, ceea ce ar indica existenţa unui spaţiu individual al fiecărei structuri, ocupat, cel mai probabil, de anexele gospodăreşti (Fig. 21). Locuinţele încadrate acestui tip sunt de formă ovală, o discordanţă în acest sens apărând la C.104, care prezintă o formă rectangulară cu colţurile rotunjite (Pl. 12/1, 47). Deşi nicio locuinţă adâncită nu a fost surprinsă în întregime, considerăm că acest tip de structură era de dimensiuni medii şi mari, suprafaţa unei astfel de locuinţe nefiind mai mică de 10 m^2 (o situaţie excepţională prezentând-o locuinţa C.19, aceasta având o suprafaţă de peste 20 m^2, pentru faza I de utilizare a gropii[79]). Dimensiunile gropilor surprinse pentru cele trei locuinţe adâncite variază între 1,05 × 3 m şi 4,3 × 4,65 m[80], axa lungă fiind dispusă pe direcţia N-S, aspect care ne indică şi orientarea lor. Adâncimea gropilor bordeielor se situează între 0,85 şi 1,7 m faţă de nivelul de conturare.

Profilul bordeielor diferă de la caz la caz, astfel locuinţele C.19 şi C.104 au avut pereţii drepţi până în zona mediană sau treimea inferioară, aici

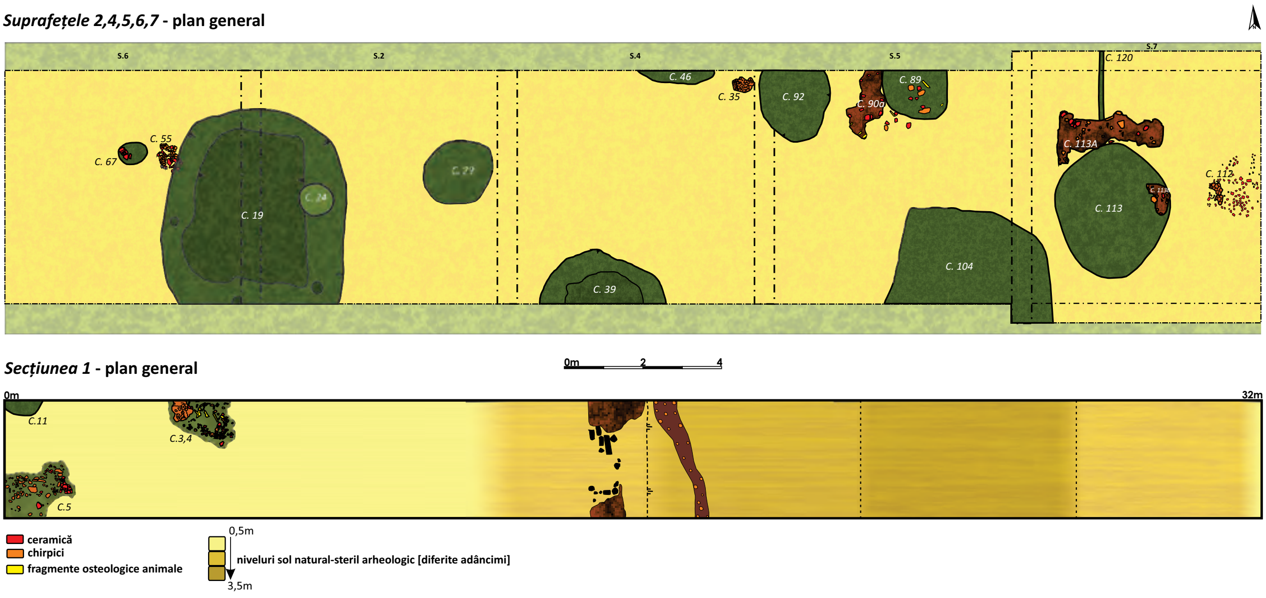

Fig. 21. Plan general al structurilor de prima epocă a fierului

dintre acestea pot fi atribuite cu certitudine primei epoci a fierului, acestora însă putându-li-se adăuga şi o serie de gropi de stâlp, distribuite pe cele cinci suprafeţe cercetate pe platoul superior (Fig. 21).

Arhitectura sfârşitului primei epoci a fierului, documentată la Unip, este constituită din locuinţe

[79] Dimensiunile axelor, dar şi valorile exprimate pentru suprafeţe se referă strict la conturul gropii, adică exclusiv la spaţiul în care se umbla în picioare. De altfel, se presupune că suprafaţa unei astfel de locuinţe era mai mare, spaţiul de gospodărit reprezentându-l zona din proximitatea marginii gropii (Lazarovici C.M., Lazarovici Gh., 2006, p. 145–146).

[80] Valorile exprimate se referă strict la dimensiunile documentate în cadrul săpăturii.

devenind neregulaţi din cauza amenajărilor interne (Pl. 33–34, 47). Doar în cazul bordeiului C.39 pereţii au fost uşor cuptoriţi în partea inferioară (Pl. 39). Accesul în locuinţe se realiza, cel mai probabil, prin zona sudică, celelalte laturi constituindu-se în pereţi drepţi, la baza acestora fiind identificate diferite amenajări.

În funcţie de dimensiunile bordeielor, diferă şi organizarea internă a acestora. Astfel, în cazul locuinţelor cu pereţii drepţi, ele erau prevăzute pe margini cu un prici realizat din lut cruţat, care se înălţa faţă de fundul gropii cu 0,5 m până la 0,7 m, având o lăţime care varia între 0,45 m şi 0,8 m (C.19 şi 104). În cazul locuinţei C.39, acest tip de amenajare a fost absent. Pe laturile de vest şi sud ale locuinţei C.19, în prici au fost identificate urmele unor gropi de stâlp (C.105, C.106a-c, C.111), iar pe latura nordică a bordeiului C.104 o astfel de groapă taie amenajarea din lut cruţat. Imaginea asupra modului de susţinere a acoperişului celei din urmă locuinţe menţionate este completată de groapa de stâlp investigată în zona centrală. De asemenea, legat de amenajările interne ale locuinţelor, menţionăm prezenţa unei gropi săpate, în latura nordică a bordeiului C.19, pe fundul acestuia, despre care considerăm că a avut mai cu seamă un rol în drenarea apei, nefăcând – în opinia noastră – parte din sistemul de susţinere a acoperişului, date fiind dimensiunile şi morfologia acesteia. Maniera de realizare a structurii de rezistenţă şi a acoperişului bordeielor rămâne, pentru moment, neclară, informaţiile obţinute fiind puţine şi inegal distribuite în cele trei locuinţe cercetate, lămurirea pe deplin a acestor probleme depinzând de posibilitatea de cercetare integrală, pe viitor, a acestui tip de locuinţă.

În schimb, amenajarea fundului bordeielor reprezintă o certitudine. În toate cele trei bordeie au fost identificate urme ale podirii prin aplicarea unui strat subţire de lut negru, compact, direct peste nisipul caracteristic grindului (Pl. 12/1, 32). În acest fel era obţinută o suprafaţă dreaptă, care permitea deplasarea lesnicioasă în cadrul locuinţei, împiedica distrugerea fundului acesteia prin frământarea nisipului şi limita infiltrarea apei la precipitaţii însemnate. De regulă, în cadrul locuinţelor a fost documentat un singur nivel de amenajare a podinii, doar în bordeiul C.39 fiind identificate trei nivele de refacere (Pl. 11/1), toate conform aceleiaşi tehnici de realizare a podinii.

Bordeiele cercetate nu au fost prevăzute cu instalaţii de încălzit, încăperile fiind încălzite, probabil, cu ajutorul unor vetre mobile. Se poate ca în cadrul unor astfel de vase să fi fost adus jar din vetrele utilizate pentru prepararea hranei, aflate la exteriorul locuinţelor, sau era întreţinut un foc, arzând vreascuri sau lemne de mai mici dimensiuni.

Dacă dimensiunile iniţiale ale bordeiului C.19 au permis reutilizarea gropii, prin reamenajarea acesteia ca şi un nou spaţiu de locuit, în restul bordeielor a fost documentată o singură fază de utilizare, odată cu dezafectarea ele devenind gropi menajere.

Stratigrafia locuinţei C.19 indică faptul că după încheierea locuirii iniţiale, bordeiul a funcţionat pentru o vreme ca şi groapă menajeră (straturile 1–4), ca mai apoi pe nivelul 4 să fie amenajată o nouă locuinţă, evidenţiată mai cu seamă prin podina ei, constând într-un nivel de lut galben cu flecuri gri-albăstrui, având o grosime de 0,15-0,2 m (Pl. 33–34). Noua locuinţă s-a adâncit cu 0,7 m faţă de nivelul de conturare, având o suprafaţă de doar 7,6 m^2 (2 × 3,8 m) şi o formă ovală. Întreaga suprafaţă a podinii locuinţei a presupus, la un moment dat, o refacere (stratul 6) realizată cu un lut gălbui deschis cu flecuri gri-albăstrui. De menţionat este faptul că luturile utilizate pentru podiri nu sunt caracteristice grindului sau zonelor din proximitatea acestuia, ele provenind din areale specifice, exploatate de către cei din comunitate cel mai probabil prin intermediul unor gropi de împrumut sau direct din falezele râului Timiş, pigmentarea gri-albăstruie indicând contactul acestuia, pe perioade mai lungi, cu mediul acvatic.

O nouă etapă de utilizare a gropii este reprezentată de următoarele două straturi, astfel, stratul 7 reprezintă, cel mai probabil, un nivel de rambleiere, dată fiind structura acestuia peste care a fost amenajată o nouă podină dintr-un lut galben-brun (stratul 8). Această etapă de locuire a putut fi reconstituită exclusiv stratigrafic, cercetarea etapizată a acesteia făcând ca planul complexului să fie greu de precizat.

Groapa complexului 19 încetează a mai fi utilizată odată cu colmatarea nivelului de călcare precizat prin stratul 8, peste acesta depunându-se straturi succesive de sol mai mult sau mai puţin bogate în material arheologic (straturile 9–11). Menţionăm că în profilul transversal a fost surprinsă o groapă de stâlp care taie straturile 5–7, aceasta aparţinând, în opinia noastră, unui nivel de locuire cu structura la suprafaţa solului.

Locuinţele de tipul celor semi-adâncite pot fi, de asemenea, precizate ca parte a arhitecturii "Hallstatt-ului D", cercetat pe „Dealu Cetăţuica". În categoria acestui tip de structură de locuit am inclus acele locuinţe a căror groapă se adânceşte în sol cu 0,4-0,8 m şi care se presupune că au avut pereţi în elevaţie, deasupra nivelului de călcare antic, apărând astfel resturi specifice (C.8, C.46, C.89, C.92 şi C.113).

Locuinţele semi-adâncite au fost, în majoritate, surprinse parţial, acestea fiind prinse în profilul

nordic al magistralei E-V a „dealului", excepţie făcând locuinţa C.113. Forma locuinţelor semi-adâncite a fost una relativ ovală, având o suprafaţă mică – care varia între 4 şi 10 m^2 – şi adâncimi cuprinse între 0,3 şi 0,8 m (Pl. 41, 45, 49). Datorită adâncimilor mici, profilul gropilor este, în general, unul albiat, acestea având fundul drept sau uşor concav.

În interiorul locuinţelor nu au fost surprinse amenajări, exceptând cele două gropi de stâlp cercetate în cadrul complexului 89 (cel mai probabil, stâlpii având rolul de a sprijini acoperişul). Totodată, sub aspectul amenajărilor interne, din cauza adâncimii mai mari la care a fost săpată groapa lui C.113, fundul acesteia a fost prevăzut cu o albiere, care probabil servea drenării apei. De asemenea, ca şi structură internă, pe latura sudică a complexului a fost documentată o treaptă amplasată la jumătatea distanţei dintre nivelul de conturare şi fundul locuinţei, reprezentând zona de acces în locuinţă (Pl. 49).

În toate cele patru cazuri, la nivelul de conturare al gropilor au fost identificate şi cercetate rămăşiţe ale pereţilor, constând în aglomerări mai mult sau mai puţin compacte de chirpici (ex. C.90a şi C.113A), care, în parte, păstrau urmele împletiturii de nuiele. La rându-i, împletitura de nuiele se sprijinea pe o succesiune de pari de lemn, dispuşi pe marginea gropilor locuinţelor, astfel încât, cu rezervele de rigoare, am putea asocia locuinţei C.46, gropile C.47 şi C.48, poate şi C.66. Totodată, posibil ca locuinţei C.89 să i se poată asocia gropile C.82, C.83, C.90, eventual C.86 şi C.91, dacă cea din urmă nu a făcut, cumva, parte din structura locuinţei C.92 (Pl. 114-S.5). Şi locuinţa C.113 este încadrată de patru gropi de stâlp (C.114, C.117, C.121 şi C.122), cele din latura nordică având surprinse şi gropile de implantare. Acoperişul acestor locuinţe este posibil să fi fost ancorat cu ajutorul unor greutăţi din lut, de formă piramidală, o astfel de piesă fiind identificată prin cercetarea Complexului 113 (Pl. 13/2).

După cum e lesne de remarcat, reconstituirea locuinţelor încadrate acestui tip este dificilă, din cauza absenţei unor elemente arhitecturale mai coerente. În momentul de faţă, fiecare complex cercetat ne-a oferit informaţii punctuale, referitoare doar la anumite părţi din structura locuinţelor.

Nivelul cu locuinţe de suprafaţă identificat pe platoul „dealului" de la Unip poate fi precizat datorită identificării a şase complexe arheologice (C.3–5, C.35, C.55, C.112), reprezentând rămăşiţele unor podini şi aglomerări de material (Pl. 14). Aceste structuri au fost realizate prin amenajarea, pe nivelul de călcare, a unei „fundaţii" constând în paturi de fragmente ceramice, aşezate orizontal, peste care s-a realizat lutuirea. În unele cazuri, la îndepărtarea lutuielii s-a constatat faptul că aceasta a luat forma fragmentelor ceramice sau chiar a decorurilor de pe acestea (Pl. 14/6–7). Grosimea acestor amenajări a fost de 5–10 cm, păstrându-se, în general, sub formă neregulată. De asemenea, acestui tip de structură considerăm că li se pot asocia şi numeroasele gropi de stâlp cercetate, dar care prin distribuţia lor, în stadiul actual de cercetare, cu greu conturează planuri ale unor eventuale locuinţe. Gropile de stâlp au diametre mari, cuprinse între 18 şi 50 cm, adâncimea acestora variind între 10 şi 55 cm.

Constituindu-se sub forma anexelor gospodăreşti, gropile cu această funcţionalitate sunt puţine ca număr (C.11 şi C.29), acestea putând fi identificate în suprafeţele 1 şi 2. Forma acestora în plan este circulară, iar în secţiune cilindrică sau bitronconică şi au un diametru, la gură, de 1 m, respectiv 1,75 m (Pl. 12/3–4, 14/2). Gropile au fost săpate în solul specific „dealului", coborând faţă de nivelul de conturare cu 0,9 m, nefiind identificate în interiorul acestora amenajări cu rol de izolare împotriva umezelii sau a rozătoarelor. Nu au fost identificate urmele unor eventuale capace sau structuri de lemn, cu rol de protecţie faţă de factorii externi de mediu. Funcţionalitatea celor două gropi se leagă de păstrarea rezervelor de hrană, mai apoi din raţiuni practice (şi mai puţin ecologice), acestea erau umplute cu deşeuri. Colmatarea celor două gropi, conform stratigrafiei s-a făcut în timp, dată fiind alternanţa dintre straturile cu deşeuri şi cele de steril arheologic provenite de la prăbuşirea marginilor superioare ale gropilor (Pl. 30, 36).

Încercarea de identificare a unor analogii cât mai apropiate spaţial şi cultural de descoperirile de această factură de pe *Dealu Cetăţuica* nu este un demers tocmai la îndemână. Informaţii privind habitatul sau structurile de locuit aparţinând comunităţilor de la sfârşitul primei epoci a fierului, de pe teritoriul Banatului, sunt puţine. Din datele deţinute observăm că aşezările sunt distribuite cu precădere în zonele deluroase, parte dintre acestea speculând formele de relief înalte având la bază raţiuni defensive[81], dar, pe de altă parte, avem şi aşezări care au

[81] În această categorie pot fi încadrate aşezările de la Herneacova-*Cetate* şi Remetea Pogănici-*Dealul Păscoani* care, prin specularea reliefului specific Dealurilor Lipovei, respectiv Dealurilor Poienii se constituie în adevărate aşezări de tip promontoriu barat. Pe de altă parte, dacă în cazul aşezării de la Herneacova stratigrafia este una simplă, confirmând contemporaneitatea dintre sistemul de fortificare şi aşezare, în ceea ce priveşte situl de la Remetea Pogănici situaţia este diferită. Aici morfologia terenului indică, cu rezervele de rigoare, existenţa unei fortificaţii, aceasta, însă, nefiind confirmată şi prin săpătură, şanţul practicat pe şaua de legătură dintre platou şi deal relevând „urme care par a indica existenţa unui şanţ de apărare" (Stratan, 1960, p. 166). Totodată, cercetătorii au identificat aici două nivele de locuire, Basarabi şi post-Basarabi, astfel în lipsa unei stratigrafi

preferat terasele din lunca unor râuri (ex. Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*, Vrani-*Dealul Morișchii*).

Apropiată zonei noastre de interes este locuinţa de la de la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*, aceasta având o formă ovală (faza I) sau patrulateră (fazele II şi III), o suprafaţă care a variat între 5,7 m^2 şi 9 m^2 şi o adâncime maximă a gropii locuinţei de 0,8 m faţă de nivelul antic, în funcţie de etapa evolutivă de care se face vorbire. Locuinţa a presupus o structură în elevaţie, fiind identificate urmele incendiate ale acesteia. Groapa locuinţei a avut trei etape de utilizare, pentru fiecare etapă putând fi precizată existenţa unei podini. Acoperişul, cel puţin în faza a treia de utilizare a gropii, s-a sprijinit pe o structură formată din stâlpi de lemn, fapt confirmat prin identificarea unei gropi în zona centrală a locuinţei[82]. Tot de o locuinţă s-ar putea lega şi groapa cercetată în campania 2004, la Herneacova-*Cetate*, aceasta acoperind, conform dimensiunilor parţiale, o suprafaţă de 14,2 m^2, coborând în sol cu 1,23 m. Informaţii mai detaliate asupra acestui complex nu avem, autorii cercetării neprecizându-i vreo funcţionalitate anume. De asemenea, la Remetea Pogănici-*Dealul Păscoani* a fost surprins un strat de cultură, fără a putea fi precizate structuri de locuit clare.

Descoperirile din zona Transilvaniei, încadrabile etapei „Ha D", se referă, cu precădere, la necropolele sciţilor, prezenţi în spaţiul transilvan ca populaţie alogenă la acea vreme, şi mai puţin la complexe cu caracter habitaţional[83]. Însă chiar şi în acest context al penuriei de informaţie putem face câteva precizări. La Chendu – „Podei" (jud. Mureş) în cursul campaniilor desfăşurate între 1979 şi 1981, V. Vasiliev identifică patru locuinţe şi cinci gropi. În mare parte, locuinţele au fost afectate de intervenţiile agricole moderne, doar pentru locuinţa 1 putându-se preciza planul, care a fost unul rectangular cu colţurile rotunjite şi care presupunea o suprafaţă de 9,12 m^2. Groapa locuinţei s-a adâncit cu 0,8 m faţă de nivelul actual al solului. Nu au fost identificate gropi de stâlp, ci doar fragmente de chirpici care purtau urme de nuiele. Ca amenajare internă a putut fi precizată existenţa unei vetre în colţul de nord-vest a locuinţei[84]. Gropile au avut în plan o formă ovală, adâncindu-se cu 0,8–1,53 m faţă de nivelul actual. Solul de umplutură a fost, în general, pigmentat cu arsură sau cenuşă, în cadrul acestuia fiind identificate, în diferite cantităţi, bucăţi de chirpici, fragmente osteologice, precum şi ceramice[85]. Gropile de aici au fost interpretate însă ca şi morminte şi nu ca anexe gospodăreşti[86]. O amenajare gospodărească, constituindu-se într-o vatră, surprinde şi H. Ciugudean cu ocazia cercetărilor de la Uioara de Jos-*La Pârloage* (jud. Alba), din care recuperează material pe care îl încadrează "Hallstatt-ului" târziu[87].

Importante pentru reconstituirea habitatului comunităţilor din aria grupului Sanislău-Nir sunt cercetările recente de la Porţ-*Paliş*. Cu ocazia săpăturilor de salvare specifice proiectului „Autostrada Transilvania" au fost cercetate urmele unei aşezări databile între a doua jumătate a secolului V î.Hr. – a doua jumătate a secolului IV î.Hr., presupunând cel puţin trei etape de evoluţie[88]. Au fost documentate 15 sau 16 locuinţe având o formă circulară sau ovală, doar una dintre acestea presupunând un plan rectangular aparţinând etapei finale de evoluţie a aşezării. Locuinţele au fost de suprafaţă, prevăzute cu câte o groapă care se adâncea cu doar 0,2-0,4 m faţă de nivelul de conturare. Într-o primă fază, aşezarea a fost una deschisă, pentru ca mai apoi, în jurul acesteia să fie construit un sistem de fortificaţie constând într-un şanţ cu palisadă, care închidea o suprafaţă de 1,2–1,5 ha. Aşezarea este distrusă violent prin incendiere, probabil la venirea primelor comunităţi celtice în Transilvania[89].

În Banatul sârbesc, în staţiunea de la Židovar, locuirea specifică etapei finale a primei epoci a fierului se constituie într-un strat de cultură în care au fost identificate materiale post-Basarabi cu influenţe specifice grupului Ferigile, precum şi materiale alogene care indică contacte cu valea Moravei şi cu lumea scitică[90]. Materialele de aici îşi găsesc analogii apropiate în situl de la Pančevo -*Vatrogasni dom*, aşezare rămasă inedită[91].

Mult mai complete sunt informaţiile referitoare la habitatul comunităţilor de sciţi din câmpia ungară, reunite sub denumirile de cultură Vekerzug[92] sau grup Alföld[93]. Aşezările acestora sunt poziţionate pe cursurile unor râuri, speculând terasele superioare ale acestora, locuinţele fiind săpate în general în nisipul sau lutul natural. Acestea din urmă erau prevăzute cu o singură încăpere, constituită într-o groapă a cărei adâncime putea să varieze între 0,3 m şi 0,9 m. Planul locuinţelor era de două feluri, alungit şi oval, suprafaţa acestora fiind de dimensiuni medii şi mari, acoperind între 10 şi 20 m^2. Locuinţele presupuneau pereţi din pământ susţinuţi de o structură de pari şi

clare este dificil de precizat dacă presupusul sistem de fortificaţie aparţine comunităţii de la sfârşitul primei epoci a fierului.

82 Medeleţ, 1991, p. 64–67.
83 Gogâltan, Nagy 2012, p. 110–112.
84 Vasiliev, Zrinyi, 1987, p. 106–109.
85 Vasiliev, Zrinyi, 1987, p. 111–114.
86 Vasiliev, Zrinyi, 1987, p. 115.
87 Ciugudean, 1997, p. 165–166, fig. 36/1–2.
88 Bejinariu, 2013, p. 463–464.
89 Pop, Bejinariu, 2010, p. 100.
90 Ljuština, 2010, 64; Ljuština, 2010a, p. 292–294.
91 Jevtić, 1992 *apud* Ljuština, 2010, p. 64.
92 Chochorowski, 1985.
93 Bottyán, 1955; Kemenczei, 2009.

împletitură de nuiele[94]. Locuințe au fost cercetate în siturile de la Budapesta-*Rákospalota*[95], Tiszavasvári-*Kapusz-Lapos*[96], Gyál[97], Máriapócs[98], Nyíregyháza-*Mandabokor*[99], sau Szolnok-*Zagyvapart*[100] etc.

Anexele gospodărești se constituie, în general, în cuptoare, gropi și mai puțin fântâni. Cuptoarele au fost exterioare locuințelor, vatra acestora fiind amenajată pe un pat de fragmente ceramice, peste care se aplica o lutuială. Gropile erau săpate, de regulă, în jurul locuințelor, acestea putând fi gropi de provizii, menajere sau gropi de împrumut[101].

V.3. Materialele arheologice descoperite

Materialul arheologic provenit din așezarea de prima epocă a fierului de la Unip-*Dealu Cetățuica* este bogat și constă în cea mai mare parte din fragmente ceramice, mai rar vase întregi, la care se adaugă fusaiolele, piesele de podoabă sau obiectele realizate din os, corn sau metal. Pentru datarea așezării importanța materialului ceramic este una crescută, reprezentând singurul mijloc de încadrare cronologică, dată fiind lipsa unor artefacte din metal mai relevante.

Studiile dedicate ceramicii încadrate perioadei de final a primei epoci a fierului sunt puține, astfel, dacă urmărim contribuțiile științifice, observăm că această problematică este una slab documentată, atât pentru zona Banatului românesc, cât și pentru zonele învecinate acestuia. O primă analiză tipologico-stilistică a unor astfel de materiale a fost prilejuită de cercetarea desfășurată la Ferigile (jud. Vâlcea), de către Alexandru Vulpe. Acesta, prin tipologia elaborată, stabilește formele directoare și categoriile de ornamente ale vaselor ceramice salvate din mormintele cercetate, autorul căutând în aceeași măsură să evite *„repetarea descrierilor și ilustrarea tipurilor identice"*[102]. Separarea principalelor categorii de forme întâlnite a avut la bază variațiile morfologice ale vaselor. Ca suport în interpretarea rezultatelor cercetării și în delimitarea fazelor de evoluție internă a sitului, autorul apelează și la analiza statistică cantitativă a materialului precum și la distribuția spațială a acestuia în cadrul sitului. În baza cercetărilor și a analizei materialului de aici a fost definit grupul cultural Ferigile. Într-o cercetare recentă privind pozițiile cronologice ale necropolelor de la Szentes-„Vekerzug" și Ferigile[103], tipologia celui din urmă sit a fost reconsiderată rezultând 22 de tipuri ceramice seriate[104]. Aceste tipuri au fost obținute prin serierea a 11 forme de vas distincte din tipologia lui Al. Vulpe și a motivelor decorative. Prin analiza distribuției spațiale a celor 22 de noi tipuri ceramice și prin serierea complexelor arheologice, a fost posibilă precizarea unor limite mai clare a etapelor de evoluție a necropolei.

În sinteza privind ceramica geto-dacică, publicată în anul 1969 de către Ion Horațiu Crișan, acesta abordează și vesela specifică „Hallstatului D", denumind-o ceramică protodacică. Un prim criteriu de clasificare a ceramicii din această perioadă o reprezintă tehnica de realizare a acesteia, fiind deosebite două categorii: ceramica rudimentară și cea fină[105]. Totodată au fost stabilite formele principale, variantele și tipurile, pentru fiecare categorie, fiind căutată originea și stabilită evoluția[106]. În zona Transilvaniei, de altfel, cercetarea face referire cu precădere la prezența sciților în acest spațiu, ca grup alogen. Valentin Vasiliev analizează, într-o formă monografică, descoperirile caracteristice acestei populații, sistematizându-le în cadrul unor serii tipologice[107]. Prin discutarea materialului ceramic – forme și decor – autorul a încercat să explice *„originea ceramicii în cadrul acestui grup"*, iar în clasificarea vaselor s-a ținut cont de elementele de decor și mai puțin de forma vasului în sine[108]. Alte abordări de sinteză, privind materiale provenite din contexte atribuite sciților, au fost realizate și de cercetători precum Gheorghe Marinescu[109] sau Raluca Gheorghiu[110]. Pentru zona de nord-vest a României, manifestările culturale de la finalul primei epoci a fierului au fost reunite de către Ioan Nèmeti în cadrul grupului cultural Sanislău-Nir[111], ceramica specifică acestui grup fiind categorisită în funcție de tehnica de confecționare a vaselor – cu mâna sau la roată – cu precizarea, mai apoi, pentru fiecare categorie, a formelor de vas și a ornamentelor[112]. În aceeași notă este abordat și materialul ceramic caracteristic comunităților de sciți din Câmpia Panonică, reunite

94 Scholtz, 2010, p. 82–83; Kemenczei, 2009, p. 23.
95 Horváth, 2002, p. 113.
96 Scholtz, 2008, p. 226
97 Dinnyés, 2001, p. 71.
98 Scholtz, 2010, p. 83.
99 Istvánovits, 1997, p. 76.
100 Cseh, 1990, p. 5.
101 Scholtz, 2010, p. 84.
102 Vulpe, 1967, p. 38.
103 Teleagă, Sârbu, 2015.
104 Teleagă, Sârbu, 2015, p. 23, Pl. 5.1.
105 Crișan, 1969, p. 30–31.
106 Crișan, 1969, p. 31–64.
107 Vasiliev, 1980, p. 61–124.
108 Vasiliev, 1980, p. 62; cercetătorul explică faptul că *„fiind vase lucrate cu mâna, „casnic", practic nici unul nu are profilul identic cu altele de aceeași formă. În clasificare se va pune deci accentul pe alte elemente, cum sunt proeminențele, dispunerea lor, canelurile și ornamentația."*
109 Marinescu, 1984, p. 47–83.
110 Gheorghiu, 2004, p. 65–84.
111 Nèmeti, 1972; Nèmeti, 1977a; Nèmeti, 1977b; Nèmeti, 1982; Nèmeti, 1984.
112 Nèmeti, 1982, p. 124–128; Nèmeti, 1984, p. 48–49; Nèmeti, 1988, p. 88–91, Fig. 1–2.

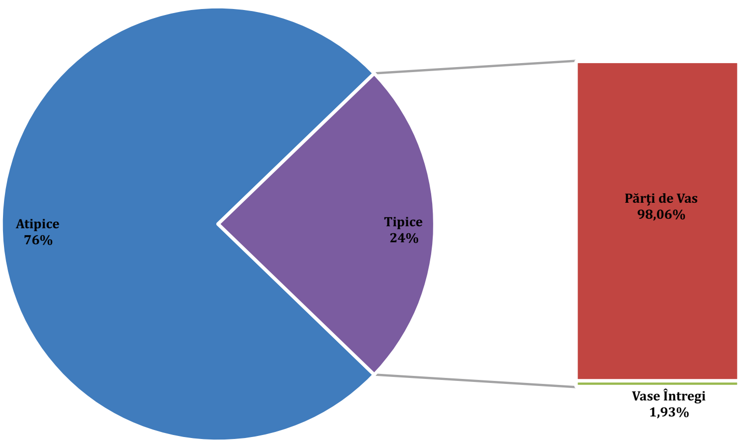

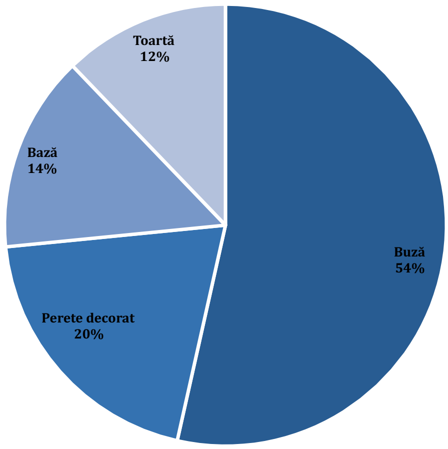

1 2

Fig. 22.Raportul dintre fragmentele ceramice tipice şi atipice (1) şi raportul dintre părţile de vas (2)

mai recent de către Tibor Kemenczei sub denumirea de grup Alföld[113].

Pentru zona de nord şi est a Serbiei, studiile mai vechi arată faptul că, în ceea ce priveşte ceramica, diferenţele tipologice dintre orizontul culturii Basarabi şi cea a „ceramicii canelate" sunt insesizabile. Deosebiri notabile au fost remarcate, însă, în maniera de ornamentare a vaselor[114]. Recent, Aleksandar Kapuran ordonează tipologic ceramica datată în perioada secolelor VI–IV î.Hr., realizând descrieri ale morfologiei vaselor, precum şi a ornamentelor de pe acestea[115].

În sfârşit, cât priveşte Banatul românesc, cantitatea restrânsă de material ceramic şi caracterul eterogen al acestuia, nu i-a permis lui Marian Gumă, în lucrarea sa de sinteză[116], realizarea unei analize tipologico-stilistice. Acesta reuşeşte însă, în baza analogiilor, să sistematizeze din punct de vedere cronologic descoperirile de aici, contribuţia fiind una de referinţă şi astăzi[117].

Datorită lipsei, sau al caracterului inedit, al cercetărilor arheologice sistematice din Banatul românesc, coroborate cu diferenţele culturale atestate începând cu finalul secolului VII î.Hr. în cuprinsul regiunilor menţionate anterior, am optat ca pentru ceramica de la Unip să realizăm o ordonare proprie a formelor şi ornamentelor, încercând ca aceasta să fie cât mai completă şi mai accesibilă celor interesaţi. Pornind de la acestea, în finalul capitolului, încercăm, de asemenea, să discutăm şi valoarea cronologică a materialelor de aici, în măsura în care stadiul actual al cunoaşterii o permite.

V.3.1. Ceramica. Analize calitative și cantitative

Materialul ceramic, analizat în vederea precizării caracteristicilor tehnologice şi morfologice ale acestuia, provine din complexele închise sau aglomerările ceramice specifice locuinţelor de suprafaţă sau semi-adâncite încadrabile primei vârste a Epocii Fierului. Nu a fost inclusă analizei şi ceramica provenită din straturile superioare, aceasta fiind amestecată cu material ceramic aparţinând şi celorlalte epoci documentate pe grindul de la Unip-*Dealu Cetăţuica*, deci în poziţie secundară.

Analiza a presupus observarea macroscopică a 4589 de piese ceramice cu precizarea însuşirilor acestora. Criteriile de analiză fac referire la elementele de tehnologie ceramică, morfologia şi tehnicile de ornamentare ale acesteia, precum şi la caracteristicile metrice, acolo unde documentarea lor a fost posibilă.

Materialul ceramic atribuit primei epoci a fierului se află într-o stare de conservare slabă, fragmentarea fiind una accentuată. Datele statistice ne indică faptul că din totalitatea pieselor ceramice analizate, doar 24% dintre fragmente sunt tipice, restul de 3363 de fragmente (76%) fiind atipice (Fig. 22/1). Categoria ceramicii tipice este formată, la rându-i, din părţi de vas prezente, în cadrul statisticii, în proporţie de 98,06%, restul de 1,93% fiind vase întregi (Fig. 22/1). În ansamblul materialului ceramic tipic, cele mai numeroase se dovedesc a fi buzele, ponderea acestora fiind de 54%. Pereţii de vas decoraţi sunt prezenţi prin cele 216 fragmente (19,9%), iar bazele şi torţile însumează 228 de fragmente (Fig. 22/2). Fragmentarea accentuată a materialului ceramic este explicabilă prin contextul arheologic din care acesta provine, fără excepţie materialul reprezentând

[113] Kemenczei, 2009, p. 95–109.
[114] Medović, 1990, p. 29; Popović, 1981, p. 29; Vasić, 1987, p. 541.
[115] Kapuran, 2013, p. 30–31.
[116] Gumă, 1993, p. 235–242.
[117] Gumă, 1993, p. 242.

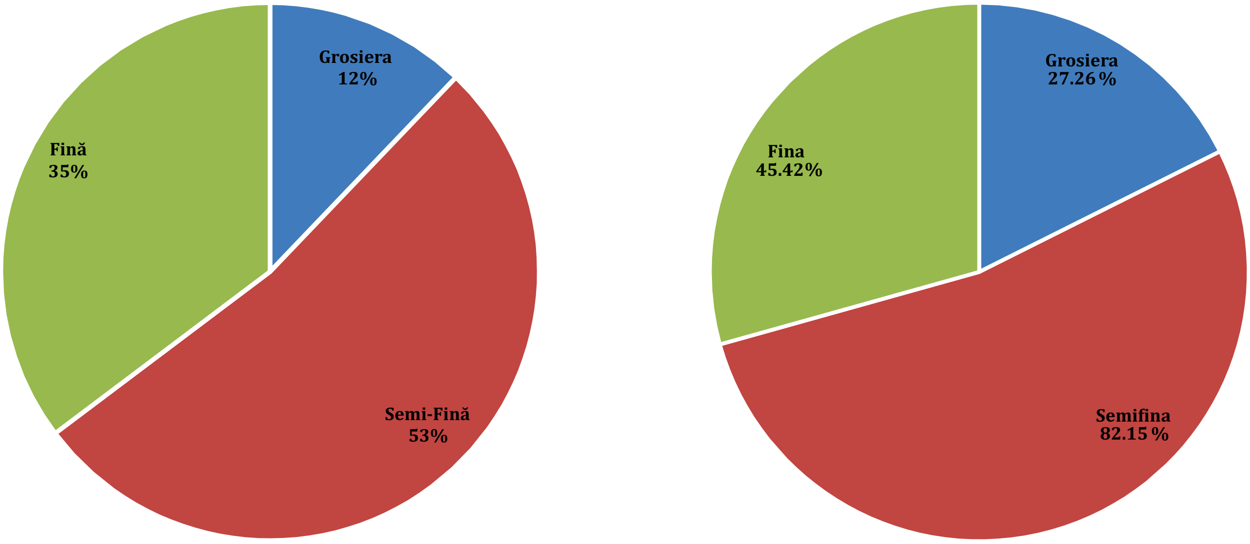

1 2

Fig. 23. Categoriile ceramice în funcţie de numărul de fragmente (1) şi masa acestora (2)

Tabel 1. Date statistice privind fragmentarea şi masa ceramicii

Fragmentare			Cantitate ceramică		
Categorie	**Nr. fragmente**	**Procent (%)**	**Categorie**	**Kg**	**Procent (%)**
Fina	540	12,1	**Fina**	45,42	29
Semifină	2236	52,6	**Semifină**	82,15	53
Grosieră	1569	35,3	**Grosieră**	27,26	18

deşeuri ale comunităţii care a ocupat *Dealu Cetăţuica* la finalul primei vârste a epocii fierului.

Fragmentele ceramice analizate pot fi încadrate, din punct de vedere al tehnologiei ceramice – amestec, tratarea suprafeţelor, ardere – şi a dimensiunilor metrice, în trei categorii: fină, semifină şi grosieră. În ceea ce priveşte gradul de fragmentare al ceramicii, clasificând materialul în funcţie de cele trei categorii, observăm ponderea crescută a ceramicii semifine (53%), urmată de ceramica fină – prin cele 1569 fragmente (35%). Ceramica grosieră are o pondere redusă (12%) raportat la celelalte două categorii, însumând doar 540 de fragmente (Fig. 23/1; Tabel 1). Raporturile între categoriile ceramice se modifică din punct de vedere al masei. Dacă ceramica semifină rămâne majoritară, din punct de vedere statistic, prin cele 82,15 kg (53%), ceramica fină îi urmează cântărind 45,42 kg (29%), pe când cea grosieră presupune doar 27,26 kg şi reprezintă 18% din total (Fig. 23/2; Tabel 1).

Ceramica grosieră nu deţine, din punct de vedere statistic, ponderea cea mai importantă în cadrul setului de date. Acestei categorii îi sunt specifice cu precădere vase precum oalele ($A_{I, III}$), pseudo-*kernosurile* (N), capacele ($M_{I, II}$) sau exemplarele unor străchini ($D_{I–II}$). Vasele încadrate acestei categorii au fost modelate rudimentar, dintr-o pastă slab frământată, degresată prin adaosul cioburilor pisate (49,8%), a nisipului cu bobul mare (21,5%) sau a nisipului fin (14%). În cantităţi reduse a fost preferată şi combinaţia dintre cioburile pisate şi nisip, aceasta având o pondere de 10,8% şi doar pentru 11 fragmente ceramice (2,1%) au fost utilizate pietricelele (Fig. 24/1). Într-un număr semnificativ de cazuri, în baza analizei, s-a observat faptul că degresanţi, precum cioburile pisate şi nisipul fin, au fost utilizaţi în cantităţi excesive, ceea ce a dus la scăderea plasticităţii lutului, totodată suprafeţele rămânând grunzuroase.

Meşterii olari nu au acordat o atenţie deosebită vaselor ceramice încadrate acestei categorii. O treime dintre fragmentele analizate nu au fost netezite pe nici una dintre suprafeţe (30,8%), iar 38,9% dintre fragmente au presupus netezirea doar a unei singure suprafeţe. De asemenea, remarcăm prezenţa în cadrul statisticii a 157 de fragmente ceramice (30,2%) care au fost netezite pe ambele suprafeţe, dar în cazul acestora arderea sau calitatea pastei sunt mai slabe (Fig. 25/1–2).

Caracteristică pentru ceramica de factură grosieră este arderea produsă în mediu bogat în oxigen, 57% dintre fragmentele ceramice analizate fiind arse oxidant. Doar 14,6% dintre fragmentele analizate au fost arse reducător. O pondere însemnată, de 26,5%, o deţin fragmentele ceramice care presupun

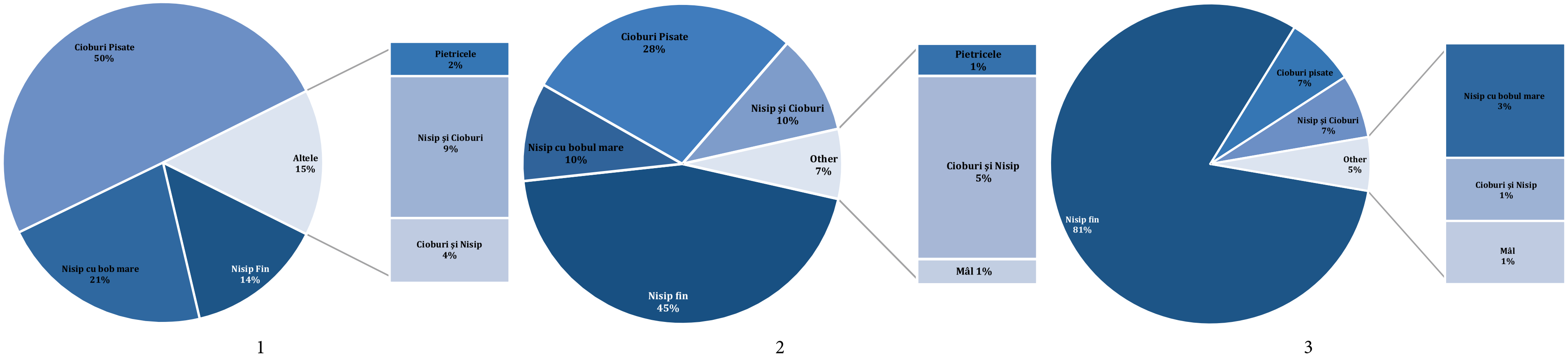

Fig. 24. Tipurile de materiale utilizate ca degresanţi în funcţie de categoria ceramică: grosieră (1), semi-fină (2) şi fină (3)

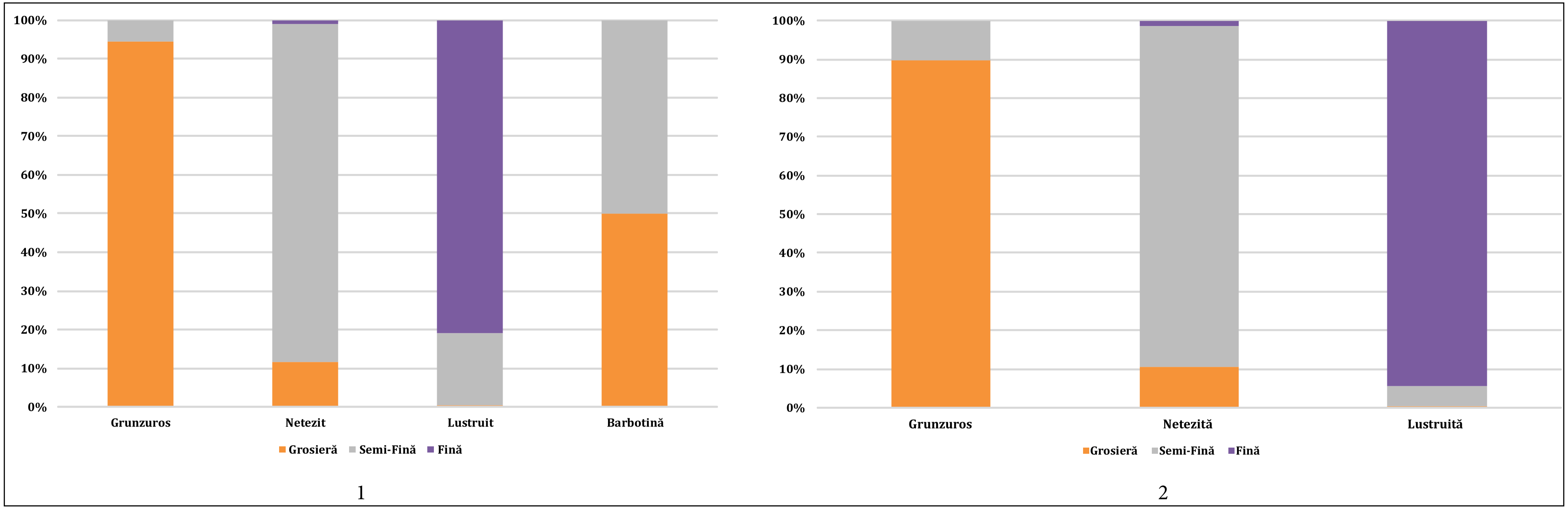

Fig. 25. Tratarea suprafeţei exterioare (1) şi interioare (2) a vaselor ceramice

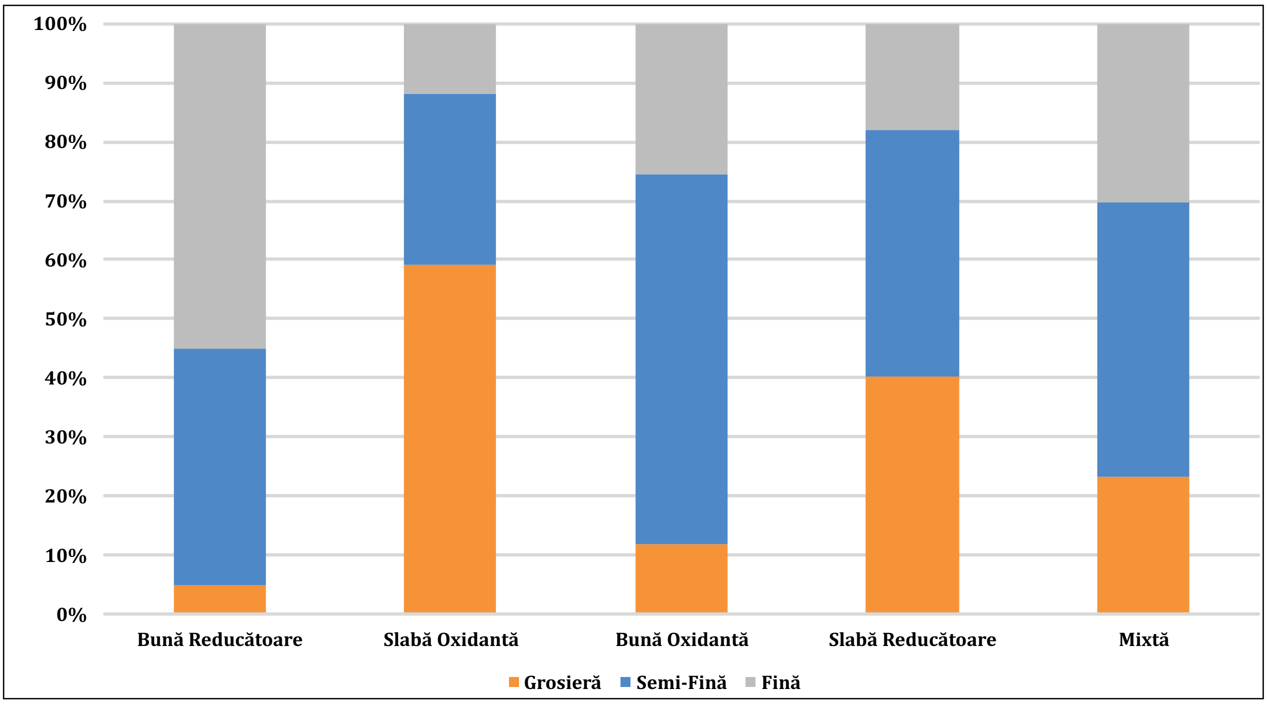

Fig. 26. Tipurile de ardere în funcţie de categoriile ceramice

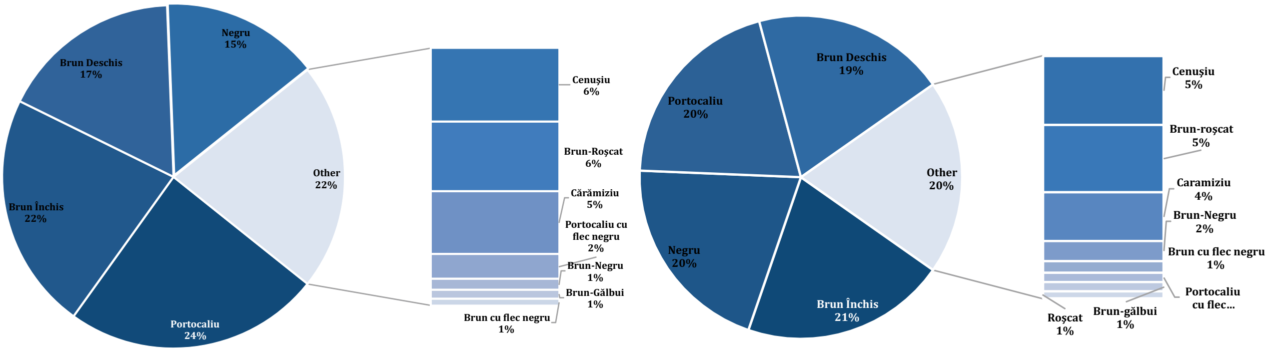

1 2

Fig. 27. Categoria grosieră – culorile prezente pe suprafaţa exterioară (1) şi interioară (2)

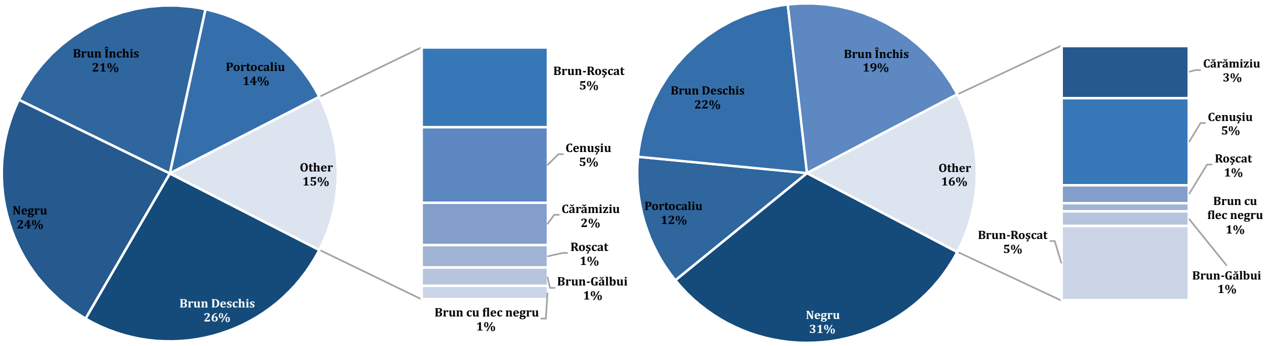

1 2

Fig. 28. Categoria semi-fină – culorile prezente pe suprafaţa exterioară (1) şi interioară (2)

variaţii calitative ale celor două tehnici de ardere, iar în 1,9% a fost constatată arderea mixtă. În cazul arderii mixte suprafaţa exterioară a vaselor presupune bicromie (Fig. 26). Analiza ceramicii ne-a prilejuit şi documentarea unor cazuri în care vasele au fost arse excesiv, proces care a dus la deformarea vaselor şi la creşterea porozităţii acestora, ele devenind, astfel, inutile din punct de vedere funcţional, putând

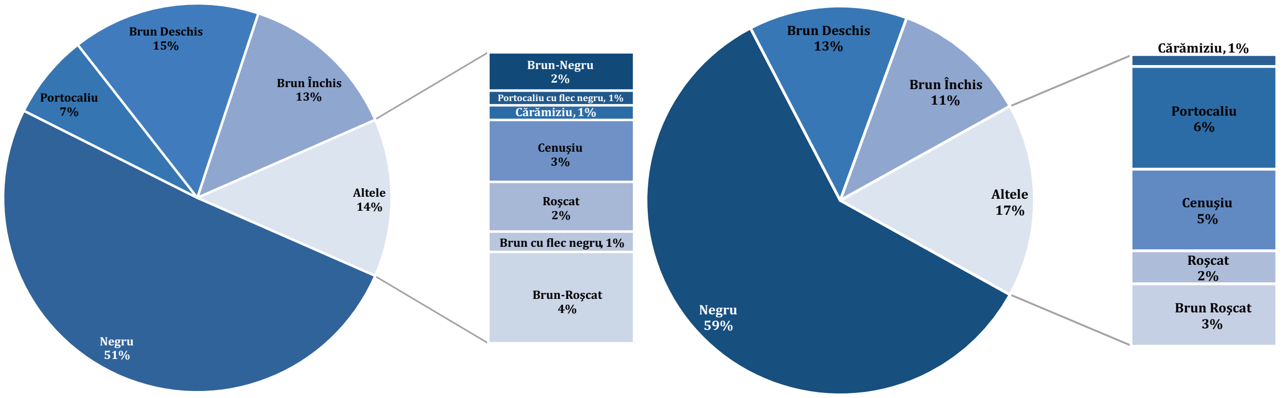

1 2

Fig. 29. Categoria fină – culorile prezente pe suprafaţa exterioară (1) şi interioară (2)

fi catalogate ca rebuturi tehnologice. Legată indisolubil de tehnica de ardere este cromatica ceramicii. Aceasta se dovedeşte a fi una diversă, culorile predominante la exterior fiind portocaliu (24%), brun închis (22%), brun deschis (17%), brun-roşcat (6%) sau cărămiziu (5%). Au fost documentate și culori specifice arderii reducătoare, astfel culoarea neagră este prezentă în proporţie de 15%, iar cea cenușie presupune o pondere de 6% (Fig. 27/1–2). Pe pereţii interiori ai vaselor regăsim aceleaşi culori ca şi la exterior, proporţiile acestora fiind într-o oarecare măsură similare.

Fragmentele ceramice incluse acestei categorii se grupează, din punct de vedere al grosimii, în intervalul 0,7–1 cm (63,7%), setul de date având o medie de 0,96 cm şi mediana de 1. 24,7% din totalul materialului ceramic grosier presupune grosimi care depășesc media valorilor, încadrându-se intervalului 1,1–1,5 cm. Pe de altă parte, remarcăm şi clasa valorilor de 0,5–0,6 cm, aceasta reunind 7,8% din total (Fig. 30).

Categoria ceramicii semi-fine este cea mai reprezentativă în cadrul eşantionului de materiale analizate, aceasta fiind alcătuită în principal din oale ($A_{I–III}$ sau $B_{I–II,\ III1–2}$) sau străchini ($D_{I–IV}$). Mai pot fi menţionate şi unele castroane (E_{II}) sau străchini miniaturale (F_{I}). Vasele încadrate acestei categorii au fost modelate dintr-o pastă omogenă, degresată prin amestecul cu nisip fin (44,7%) sau cioburi pisate (28,2%). Ca degresanţi au mai fost utilizaţi nisipul cu bobul mare, precum şi amestecul dintre nisip şi cioburi pisate, cele două având proporţii egale de 10% (Fig. 24/2). Caracteristică acestei categorii este tratarea ambelor suprafeţe ale vaselor prin netezire, în această categorie putând fi încadrate 82% dintre fragmentele ceramice analizate. Totodată apar şi fragmente ceramice lustruite la exterior şi netezite la interior, într-o proporţie de 12,9%. Ceramica cu suprafeţe grunzuroase aproape că dispare, proporţia acesteia fiind de sub 0,5%. Partea exterioară a vaselor a fost, de obicei, netezită în mod uniform, la interior, însă, aceasta s-a realizat mai neglijent, păstrându-se urme de degete sau unelte (Fig. 25/1–2).

Arderea este, în general, bună, dar nu întotdeauna uniformă, fiind realizată atât în prezenţa oxigenului în camera de ardere, cât şi reducător. Predomină şi pentru această categorie arderea oxidantă, ponderea acesteia fiind de 68,6%, urmată de cea reducătoare, prin cele 29,9 procente. Observăm, de asemenea, frecvenţa scăzută a fragmentelor care au presupus variaţii calitative ale celor două tipuri de ardere, acestea însumând 86 de fragmente. O pondere scăzută, de sub 1%, o are şi arderea mixtă (Fig. 26). Culorile pe care le găsim pe suprafaţa exterioară a vaselor confirmă ponderea crescută a arderii oxidante, acestea fiind brun deschis (26%), brun închis (21%), portocaliu (14%) sau brun-roşcat (5%). Cromatica este completată de culorile specifice arderii reducătoare, acestea fiind negru (24%) şi cenuşiu (5%). Situaţia nu diferă în ceea ce priveşte culorile regăsite la interiorul vaselor, doar culoarea neagră are o pondere mai mare, de 31% (Fig. 28/1–2).

Grosimea pereţilor vaselor încadrate categoriei semi-fine este distribuită între 0,1 cm şi 2,5 cm, având o medie a valorilor de 0,83 cm, mediana fiind de 0,8. Majoritatea fragmentelor ceramice se grupează, din punct de vedere al grosimii, în intervalul 0,6–1 cm, având un maxim în jurul intervalului 0,7–0,8 cm. Histograma indică şi alte dimensiuni modale, precum cele din intervalul 1,1–1,5 cm, acesta reunind aproximativ 12% din date. O altă categorie este reprezentată de intervalul 0,4–0,5 cm, aici fiind încadrate 5,2% din totalul fragmentelor analizate (Fig. 30).

Ceramica fină este prezentă în cadrul statisticii printr-un eşantion destul de important de fragmente ceramice. Acestei categorii îi sunt specifice vase precum străchinile ($D_{I–IV}$), vasele miniaturale (F, G),

ceștile (C) sau unele tipuri de oale ($B_{I, III}$). Lutul utilizat în vederea modelării vaselor este de calitate, bine frământat, fiind amestecat în vederea degresării cu nisip fin (81%) sau cioburi pisate mărunt (7,1%). A mai fost preferată și combinaţia dintre nisip și cioburile pisate mărunt (7,8%), nisipul cu bobul mare (2,6%) sau mâlul (Fig. 24/3). Suprafeţele au fost lucrate uniform, arătându-se faţă de acestea o grijă deosebită. Vasele au fost, aproape în totalitate, lustruite atât la interior cât și la exterior (97,7%), luciul având un aspect metalic. În 0,79% din cazuri, fragmentele au fost lustruite doar pe una dintre suprafeţe, iar în ceea ce privește ceramica exclusiv netezită, aceasta este prezentă într-o proporţie de 1,45% (Fig. 25/1–2).

Ceramica fină este caracterizată printr-o ardere reducătoare, uniformă. Aceasta este prezentă în proporţie de 55,1%, fără a neglija, însă, procentul crescut al fragmentelor arse oxidant, ele având o pondere de 41,8%. Variaţiile calitative ale celor două tipuri de ardere presupun ponderi scăzute. Astfel, în 1,5% din cazuri a fost documentată arderea slab oxidantă, iar în 0,8% dintre fragmentele analizate o ardere slab reducătoare. Remarcăm și prezenţa în cadrul eșantionului a unui lot de fragmente care poartă urme ale unei arderi mixte, ponderea acestora fiind de 0,8% (Fig. 5). Culoarea specifică ceramicii fine este negru, aceasta având o pondere de 51%, fiind completată de cenușiu (3%). Cromatica rezultată în urma arderii oxidante sunt diverse, ponderi mai însemnate avându-le culorile brun deschis (15%) și brun închis (13%). În procente mai scăzute apare portocaliu (7%), brun-roșcat (4%), roșcat (2%) sau cărămiziu (Fig. 29/1–2).

Ceramica fină are o grosime care variază între 0,2 cm și 1,8 cm, fiind reprezentativ intervalul 0,6–0,7 cm (42,6%). Media aritmetică a valorilor grosimilor ceramicii fine este de 0,69, iar mediana de 0,6. Au fost înregistrate și valori mai mici, cuprinse intervalului 0,3–0,5 cm, acestea având o pondere de 23,1%, pe când valorile mari – cuprinse între 0,9 cm și 1,3 cm – presupun 16,2% din totalul materialelor pe care s-au realizat măsurători (Fig. 30).

Din analizele matematico-statistice reiese faptul că, în ceea ce privește tehnologia ceramicii, există diferenţieri clare între cele trei categorii (Tabel 2). Procesul de producere al ceramicii a fost influenţat, pe de-o parte, de condiţiile naturale ale zonei, calitatea sursei de materie primă, dar mai ales de funcţionalitatea vaselor. Observăm, astfel, că recipientele, care veneau în contact cu focul deschis sau cele în care se păstrau proviziile, au în pastă degresanţi mai duri, precum cioburile pisate, nisipul cu bobul mare sau nisipul, în funcţie de categoria ceramică. Aceste tipuri de degresanţi confereau vaselor o rezistenţă sporită. În majoritatea cazurilor, pasta vaselor aparţinând categoriei fine a fost amestecată doar cu nisip fin, acest tip de incluziune oferind plasticitate lutului, permiţând modelarea unor vase de dimensiuni mici și mijlocii utilizate la consumarea alimentelor și a lichidelor, precum și a vaselor miniaturale.

Înaintea procesului de ardere, după uscarea prealabilă a recipientelor, suprafeţele vaselor erau tratate prin aplicarea unui strat subţire de lut fin sub forma unei angobe. De asemenea, observăm din statistică faptul că vasele din categoria semi-fină erau netezite pe ambele suprafeţe, pe când ceramica fină a fost

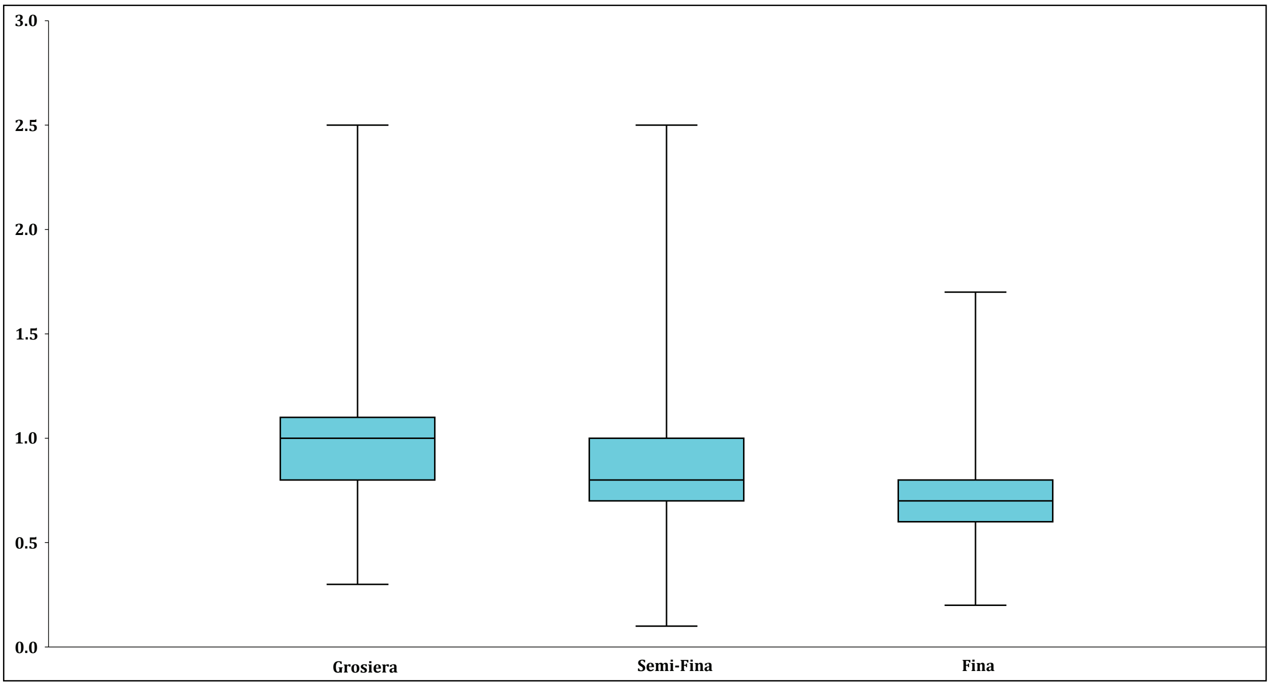

Fig. 30. Grosimea pereţilor de vas în funcţie de categoria ceramică (diagrama *Boxplot*)

Tabel 2. Date sumative privind criteriile de caracterizare tehnologică a ceramicii din prima epocă a fierului, distribuite pe categorii

Categoria ceramicii / **Caracteristici**	**Ceramica grosieră**	**Ceramica semi-fină**	**Ceramica fină**
	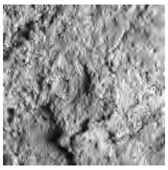		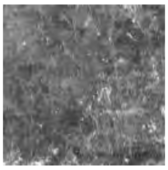
Degresant	Cioburi pisate (49,8%)	Nisip fin (44,7%)	Nisip fin (81%)
Tratarea suprafeţelor	Fragmente fără netezire (30,8%)	Netezirea ambelor suprafeţe (82%)	Lustruit (97,7%)
	Netezirea unei singure suprafeţe (38,9%)		
Ardere	Oxidantă (57%)	Oxidantă (68,6%)	Reducătoare (55,1%)
Cromatica	Portocaliu (24%)	Brun deschis (26%)	Negru (51%)
	Brun Închis (22%)	Brun Închis (21%)	Brun Deschis (15%)
Grosime (cm)	m_a=0,96 cm	m_a=0,83 cm	m_a=0,67 cm

exclusiv lustruită, având adesea un aspect metalic. Prin cele două tehnici pereţii vaselor erau impermeabilizaţi, iar unele recipiente precum străchinile, ceştile, cănile sau vasele miniaturale aveau un aspect estetic plăcut.

Meşterii olari stăpâneau ambele tehnici de ardere a ceramicii, aceasta fiind arsă atât oxidant cât şi reducător. Ceramicii grosiere, cât şi celei semi-fine îi este caracteristică arderea bună oxidantă, iar în ceea ce priveşte ceramica fină, o pondere mai însemnată o deţine cea arsă reducător. Cromatica repertoriată pe fragmentele ceramice este destul de unitară fiind caracterizată, în principal, de culoarea portocalie, nuanţele de brun, dar şi de culoarea neagră. Totodată, de precizat este faptul că bazele unor vase prezintă urme de ardere secundară.

Grosimea pereţilor de vas reprezintă un alt criteriu de clasificare al categoriilor ceramice. Vasele încadrate categoriei grosiere au pereţi groşi, media valorilor apropiindu-se de 1 cm, pe când ceramica semi-fină are o medie de 0,83 cm. Mai subţire remarcăm că este ceramica fină, aceasta având o medie a valorilor de 0,69 cm. Între cele trei medii aritmetice, specifice celor trei categorii ceramice, observăm o diferenţă care se apropie de valoarea de 0,13 cm.

V.3.1.1. Tipologia formelor ceramice

În măsura în care materialul ceramic din situl de la Unip ne-a permis, am alcătuit catalogul formelor de vas având la bază criterii de clasificare, care se leagă în primul rând de funcţionalitate. Pentru stabilirea tipurilor şi variantelor au fost urmărite variaţiunile morfologice ale recipientelor. Pe de-o parte alcătuirea repertoriului formelor de vase a fost condiţionată de materialul, destul de fragmentar, avut la dispoziţie, însă nu putem omite diferenţele minore existente între vasele studiate de noi şi cele provenite din contexte aparţinând culturii Basarabi, fapt care a înlesnit, într-o oarecare măsură, demersul de faţă. Trebuie menţionat şi faptul că meşterii olari ai vremii nu lucrau după şabloane standardizate, precum cel prezentat de noi, ci încercau doar să răspundă unor nevoi cotidiene ale comunităţilor pe care le deserveau. În consecinţă, ordonarea tipologică propusă reprezintă doar o proiecţie subiectivă, a noastră, în încercarea de a defini cât mai bine orizontul de civilizaţie cercetat. Astfel, pentru ceramica din prima epocă a fierului de la Unip au fost identificate următoarele categorii: vase pentru gătit (oale cu pereţi drepţi sau pântecoase), vase destinate păstrării, consumării şi transportului de lichide (ceşti, căni, pahare, amfore), vesela de masă (străchini, castroane şi boluri), vase miniaturale, capace şi vase cu destinaţie cultică (pseudo-*kernos*-uri) (Fig. 31, 32).

Categoria **vaselor pentru gătit alimente** sau oalele, reprezintă o formă bine documentată în cadrul aşezării din prima vârstă a epocii fierului de la Unip. În cadrul formei de bază a fost posibilă definirea a două tipuri (A şi B). Categoriei oalelor i-au fost atribuite 131 fragmente ceramice, reprezentând 28,2% din totalul lotului ceramic încadrat tipologic. Vasele din tipul AIII sunt cel mai bine reprezentate, având o pondere de peste 50% din totalul fragmentelor atribuite acestor recipiente, fiind urmate de cele din tipul AI, reprezentând 34%. Mult mai puţine sunt vasele aparţinând tipului II, acestea însumând doar 25 de fragmente.

Oalele de tipul AI–III reprezintă una dintre formele de bază ale ceramicii semi-fine, puţine exemplare fiind incluse categoriei ceramicii grosiere (21%). Majoritatea recipientelor de acest fel au fost

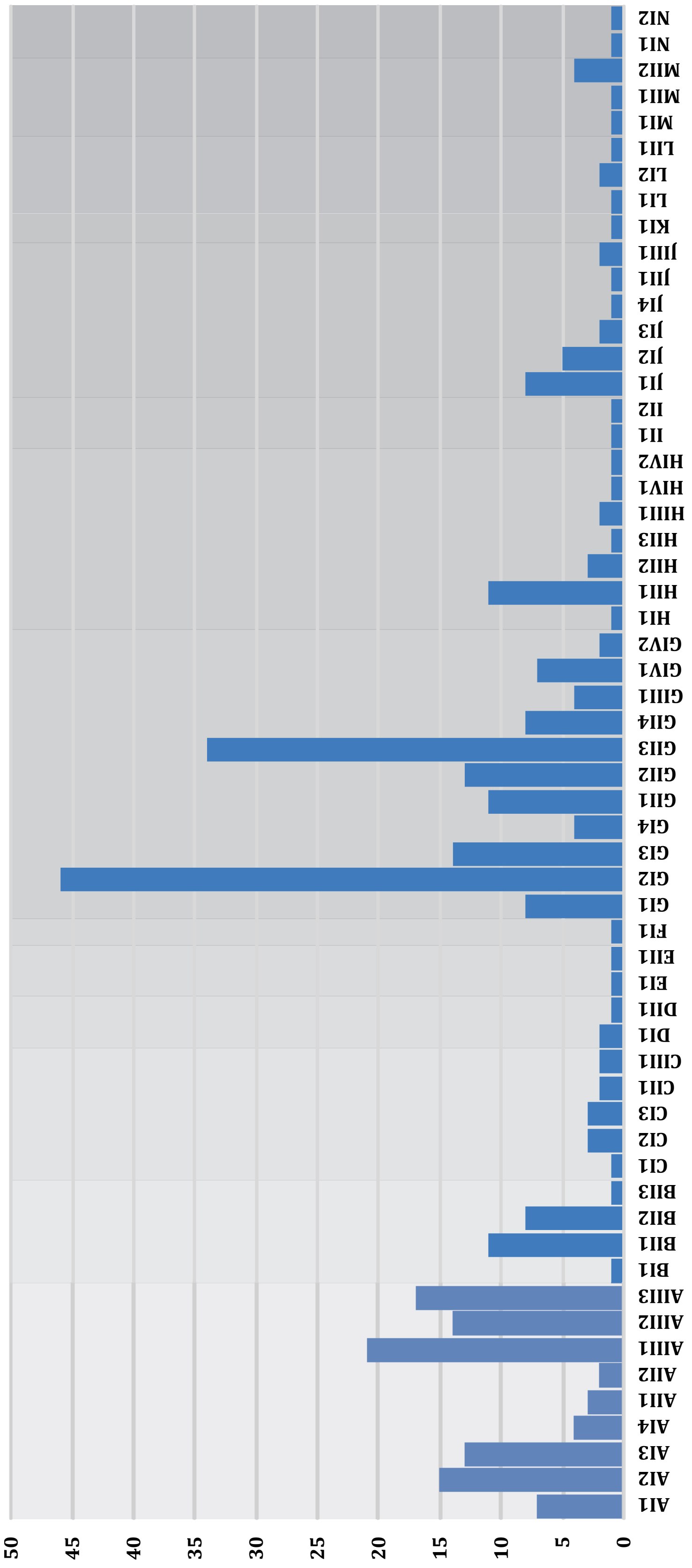

Fig. 31. Frecvența tipurilor de vase din prima epocă a fierului

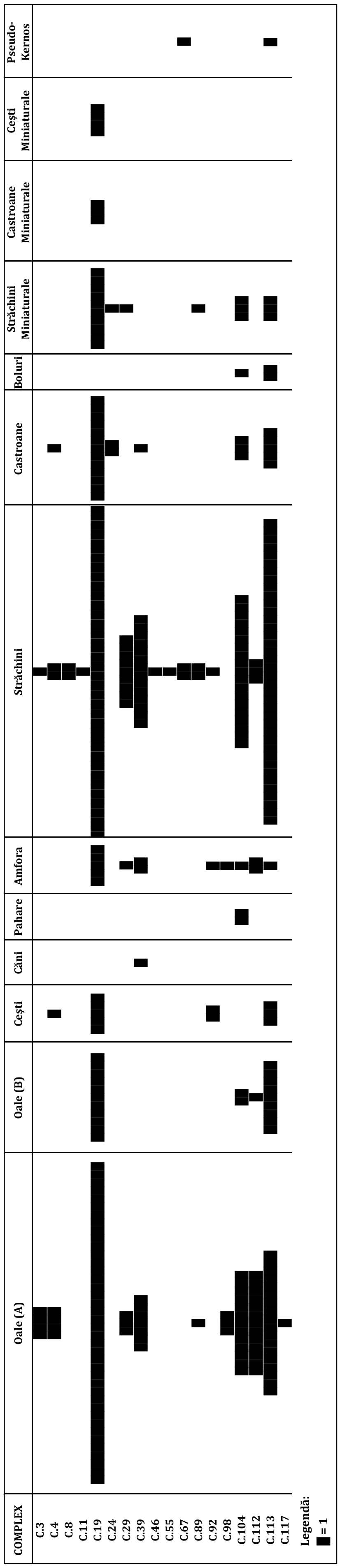

Fig. 32. Frecvența tipurilor de vase din prima epocă a fierului distribuită pe complexe arheologice

lucrate adesea dintr-o pastă omogenă, degresată cu ajutorul cioburilor pisate (49%), a nisipului cu bobul mare (19%), a nisipului fin (18%) sau a combinaţiei dintre nisip și cioburi (14%). Caracteristică acestor vase este arderea oxidantă (78%), exemplarele arse într-o atmosferă reducătoare fiind puţine. Variaţiile calitative ale celor două tipuri de ardere reprezintă excepţii, însumând 5% din total. Culorile întâlnite pe suprafaţa vaselor sunt brun închis (29%), portocaliu (26%), brun deschis (15%), brun-roșcat (11%) sau negru (14%). Oalele, prin funcţionalitatea lor, necesită pereţi impermeabili și rezistenţi, acest lucru fiind obţinut de către meșterii olari prin aplicarea pe pereţii vaselor a unui slip gros, urmat de netezirea acestuia. Astfel, în 83,7% dintre cazuri a fost documentată netezirea ambelor suprafeţe ale recipientelor de acest fel, doar în 7,4% dintre cazuri suprafeţele rămânând grunzuroase. Într-un singur caz a fost documentată barbotinarea suprafeţei exterioare a vasului, la interior acesta fiind netezit. Caracteristicile metrice documentate pentru vasele de păstrat provizii se referă la grosimea pereţilor și la diametrul gurii. Lipsa unor exemplare întregi ne împiedică să precizăm și alte dimensiuni. Aceste recipiente au, în general, pereţi groși, valorile fiind distribuite în intervalul 0,6–1,5 cm, media acestora fiind de 0,89 cm. Pe de altă parte, deschiderea la gură a oalelor din acest tip este în general medie, cuprinsă între 16 și 30 cm, media valorilor fiind de 22,8 cm. Vasele ale căror deschidere la gură se află în intervalul 30–42 cm sunt puţine, iar acestea aparţin, în general, tipului I.

Oala de tipul BI–II constituie o categorie de vase mai rar întâlnită în cadrul veselei de la Unip, reprezentând doar 6% din total. Forma dominantă este cea care aparţine tipului II – în special variantele 1 și 2 – aceasta totalizând 20 de fragmente, pe când oalele încadrate tipului I însumează doar 4 fragmente.

Oalele de acest tip aparţin atât categoriei fine (48%), cât și semi-fine (40%), fiind modelate dintr-o pastă omogenă, bine frământată, degresată în principal cu ajutorul nisipului fin (72%) sau a cioburilor pisate mărunt (20%). Arderea a fost, în general, bună reducătoare (52%), o pondere însemnată având-o și arderea oxidantă (40%). Pereţii acestor vase au, cel mai adesea, culoarea neagră (48%), brun închis (20%), brun deschis (12%), brun-roșcat, brun cu flecuri negre sau cărămiziu (3%). Suprafeţele vaselor au fost lustruite sau netezite, doar un singur fragment presupunând pereţi grunzuroși.

Oalele de acest fel au, în general, pereţii subţiri, grosimea acestora variază între 0,4–0,7 cm, media valorilor fiind de 0,56 cm. În ceea ce privește diametrul gurii, acesta variază între 10 și 28 cm, însă majoritatea valorilor aparţin intervalului 11–17 cm.

În lipsa unor vase întregi sau întregibile, la ordonarea tipologică s-au avut în vedere particularităţile morfologice ale buzelor și ale pereţilor, fiind definite mai multe tipuri și variante, astfel (Tabel 3):

Tipul AI. Reunește vasele cu o deschidere medie sau largă a gurii, a căror buză este în general rotunjită sau prezintă o îngroșare spre exterior, aceasta fiind de cele mai multe ori decorată. Pereţii sunt drepţi. Pentru stabilirea variantelor acestui tip s-a ţinut cont de morfologia buzei, astfel că distingem patru variante:

Varianta 1. Vas cu buza rotunjită și ușor evazată. Decorul este aplicat direct pe buza vasului; $Ø_{gură}$ = 18–40 cm (Pl. 57/5; 58/2; 59/6; 62/3; 80/4; 85/3).

Varianta 2. Vas cu buza îngroșată spre exterior, teșită drept sau ușor oblic spre interior. Pe zona îngroșată poate apărea sau nu decor; $Ø_{gură}$ = 17–40 cm (Pl. 66/4, 6; 69/3).

Varianta 3. Vas cu buza ușor îngroșată spre exterior, teșită drept. Zona îngroșată este dublată de un brâu dispus imediat sub buză. Atât zona exterioară a buzei, cât și brâul sunt decorate $Ø_{gură}$ = 17–42 cm (Pl. 63/1; 66/3).

Varianta 4. Vas cu buza îngroșată spre exterior, teșită drept și ușor evazată. Diferenţa majoră faţă de celelalte variante o reprezintă brâul aplicat pe gâtul vasului. Atât zona exterioară a buzei, cât și brâul sunt decorate; $Ø_{gură}$ = 16/40–42 cm; (Pl. 59/10; 80/6; 84/2; 85/4).

Tipul AII. Acest tip se referă la vasele de dimensiuni medii în ceea ce privește diametrul gurii. Vasele încadrate acestui tip au buza ușor îngroșată spre exterior sau dublată de un brâu aplicat. Gâtul vasului este arcuit spre interior, iar pereţii coboară oblic spre fund. Diametrul maxim este egal sau mai mare decât cel al gurii. Trecerea de la gâtul vasului la corpul acestuia este marcată, de regulă, printr-un brâu aplicat. Pe baza particularităţilor întâlnite la acest tip de vas, au putut fi stabilite două variante:

Varianta 1. Vasul are buza rotunjită, ușor evazată, iar gâtul este scurt și arcuit spre interior. Pereţii coboară oblic spre baza vasului. Trecerea dintre gâtul și corpul vasului este marcată printr-un brâu; $Ø_{gură}$ = 13–22 cm (Pl. 66/9; 85/1).

Varianta 2. Vas cu buza dreaptă, gât scurt și pereţi care coboară oblic spre fund. În general, aceste vase au diametrul maxim mai mare decât cel al gurii și al bazei, rezultând astfel o formă mai închisă și mai greoaie cu aspect ușor bitronconic. Atât sub buză cât și deasupra diametrului maxim a fost aplicat un brâu; $Ø_{gură}$ = 25 cm; $Ø_{max}$ = 27 cm (Pl. 77/9; 85/2).

Tipul AIII. Acest tip se referă la vasele cu aspect

tronconic datorat dispunerii oblice a pereţilor în raport cu buza recipientului. De regulă, buza vasului prezintă o îngroșare spre exterior, mai mult sau mai puţin evidentă, această zonă fiind decorată. Vasele au, în general, o deschidere medie la gură, mai rar aceasta fiind mare. În funcţie de particularităţile buzelor de vas, acestea au fost ordonate și au rezultat următoarele variante:

Varianta 1. Vas cu buza de forma literei „T"; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$ = 16–32 cm/40 cm (Pl. 62/2; 66/7; 69/2; 80/7; 83/8).

Varianta 2. Vas cu buza rotunjită, ușor îngroșată spre exterior; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$ = 18–27 cm (Pl. 62/6; 66/1).

Varianta 3. Vas cu buza teșită drept, îngroșată spre exterior; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$ = 16–33 cm (Pl. 62/5; 69/1; 79/16).

Tipul BI. Acest tip presupune vase de dimensiuni medii, cu deschidere mică a gurii, buza evazată, gât scurt de formă cilindrică și corp pântecos. Pe umărul vasului sunt dispuși butoni, marcând trecerea dintre gâtul și corpul vasului; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$ = 13 cm (Pl. 60/13).

Tipul BII. Reunește vase cu deschideri la gură în general medii, mai rar mari. Buza este dreaptă sau evazată, gâtul este slab precizat sau chiar absent, iar corpul e pântecos. Forma greoaie a acestui tip de vas este dată de diametrul maxim, care este mai mare decât cel al gurii. În funcţie de morfologia părţii superioare a vasului, au fost stabilite trei variante ale acestui tip:

Varianta 1. Vasul are buza dreaptă, iar pereţii sunt dispuși oblic, spre exterior, faţă de buză; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$ = 10–24 cm (Pl. 63/3; 64/7).

Varianta 2. Vasul are buza evazată, gâtul scurt precizat mai mult prin arcuirea buzei, iar pereţii sunt dispuși oblic spre exterior; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$ = 11–28 cm (Pl. 70/7; 82/3).

Varianta 3. Vasul are buza dreaptă, gât scurt și corp pântecos; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$ = 10 cm (Pl. 68/2; 77/5).

Vasele pentru păstrat, turnat și consumat lichide, deși diverse sub aspectul tipurilor de vas, acestea reprezintă doar 7,8% din vesela așezării din prima vârstă a epocii fierului de la Unip. În această categorie au fost reunite vase precum ceștile, cănile, paharele și amforele (Tabel 4).

Ceștile (C) sunt prezente într-o proporţie de 3,1% și însumează doar 9 vase întregi sau întregibile, acestea putând fi încadrate categoriei ceramicii fine. Vasele au fost realizate dintr-o pastă de calitate, bine omogenizată, ca degresant fiind folosit exclusiv nisipul fin. Arderea caracteristică acestor recipiente este cea reducătoare (77%), culoarea specifică fiind cea

Tabel 3. Tipologia vaselor pentru gătit alimente – Oale

<table>
<tr><td rowspan="5">VASE PENTRU GĂTIT ALIMENTE - OALE</td><td rowspan="3">A</td><td>Tipul I</td><td>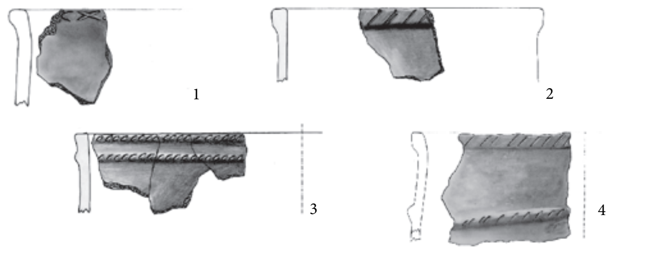</td></tr>
<tr><td>Tipul II</td><td> </td></tr>
<tr><td>Tipul III</td><td> </td></tr>
<tr><td rowspan="2">B</td><td>Tipul I</td><td>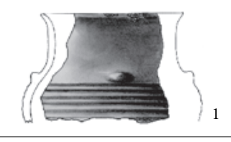</td></tr>
<tr><td>Tipul II</td><td> </td></tr>
</table>

neagră. În cazul ceştilor arse oxidant (22%) au fost obţinute, din punct de vedere cromatic, nuanţe de brun deschis. Suprafeţele ceştilor au fost lustruite, obţinându-se adesea un aspect metalic al acestora, un singur exemplar având ambele suprafeţe netezite. Ceştile pot fi descrise din punct de vedere dimensional ca fiind vase mici cu o deschidere a gurii cuprinsă între 6 şi 10 cm şi înălţimi care variază între 4,5 cm şi 6 cm. În cazul tipului I diametrul maxim este egal cu cel al deschiderii la gură, iar în ceea ce priveşte cel de-al doilea tip, fiind vorba de un vas pântecos, diametrul maxim îl depăşeşte pe cel al gurii. Bazele ceştilor sunt în general înguste, diametrul acestora fiind de 3 sau 4 cm. Acestea sunt caracterizate de pereţi subţiri, având grosimi cuprinse între 0,3 şi 0,5 cm, media valorilor fiind de 0,38 cm.

Variaţiunile morfologice ale ceştilor au determinat clasificarea lor în patru tipuri şi o serie de variante, după cum urmează:

Tipul I. Cuprinde ceştile de formă tronconică, cu buza dreaptă sau evazată, gât cilindric sau arcuit, pereţi dispuşi oblic spre bază, care este întotdeauna plată. Acest tip de ceaşcă poate fi sau nu prevăzut cu o toartă supraînălţată. Au fost identificate trei variante ale acestui tip:

Varianta 1. Ceaşcă cu buza dreaptă, gât cilindric, diametru maxim pronunţat şi pereţi dispuşi oblic spre bază. Aceasta din urmă este plată. Trecerea de la partea superioară a vasului la cea inferioară este marcată printr-o carenă sau muchie dispusă deasupra diametrului maxim, acesta fiind mai mare decât deschiderea la gură. Înălţimea vasului are o valoare apropiată de cea a diametrului gurii, ceea ce face ca forma să fie una greoaie; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 7 cm; $Ø_{max}$ = 9 cm; $Ø_{bază}$ = 3 cm; H = 6 cm (Pl. 58/12; 65/2; 82/9).

Varianta 2. Ceaşcă cu buza uşor evazată, gât cilindric, pereţi dispuşi oblic spre bază, aceasta fiind plată. Diferenţa majoră faţă de varianta descrisă anterior se referă la diametrul maxim, care are o valoare egală cu deschiderea la gură; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 8/10 cm; $Ø_{max}$ = 8/? cm; $Ø_{bază}$ = 4/3 cm; H = 5 cm (Pl. 72/1; 82/10).

Varianta 3. Ceaşcă cu buza evazată, gât cilindric şi diametrul maxim mai mic decât cel al gurii. Pereţii sunt mai puţin evidenţi, din dreptul diametrului maxim aceştia sunt traşi spre fund, care este plat; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 8–10 cm; $Ø_{max}$ = 6 cm; H = 5 cm (Pl. 63/4.

Tipul II. Ceaşcă de formă bitronconică, cu buză dreaptă şi gât lung arcuit spre interior. Demarcaţia dintre gâtul şi corpul vasului se face în dreptul diametrului maxim prin prezenţa decorului. Diametrul buzei nu îl depăşeşte pe cel maxim; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 6 cm; $Ø_{max}$ = 9 cm (Pl. 68/1).

Tipul III. Ceaşcă tronconică cu buza evazată, gât scurt, arcuit uşor spre interior şi pereţi orientaţi oblic spre bază. Diametrul gurii este egal cu diametrul maxim. Trecerea dintre partea superioară a vasului şi cea inferioară este realizată în dreptul diametrului maxim, acesta fiind decorat; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 8 cm; $Ø_{max}$ = 8 cm; $Ø_{bază}$ = 3 cm; H = 5 cm (Pl. 79/7).

Tipul IV. Ceaşcă pântecoasă cu buza uşor evazată, gât arcuit spre exterior, diametru maxim pronunţat şi bază plată. Din dreptul diametrului maxim, pereţii sunt arcuiţi spre exterior, apoi aceştia coboară oblic spre bază. Partea superioară a vasului se delimitează de cea inferioară printr-o muchie bine pronunţată dispusă deasupra diametrului maxim, pe acesta din urmă regăsindu-se dispuşi simetric patru butoni conici. Raportul dintre deschiderea la gură şi înălţime este de aproximativ ½; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 10 cm; $Ø_{max}$ = 11 cm; $Ø_{bază}$ = 5 cm; H = 6 cm (Pl. 57/1; 59/1).

Categoria **cănilor** (D) este formată din două vase, acestea având o pondere de doar 0,7% în cadrul veselei. Acestea sunt modelate dintr-o pastă fină, omogenă, degresată prin adaosul de nisip fin. Cele două căni au fost arse diferit, fiind astfel documentată atât arderea oxidantă cât şi cea reducătoare. Suprafeţele vaselor au fost lustruite, culorile documentate fiind cele de portocaliu şi negru. În acest caz vedem că deschiderea la gură şi înălţimea au proporţii apropiate, adică 10 cm, respectiv 11 cm. Diametrul maxim este mai pronunţat, având 13 cm, pe când baza la ambele vase este de 5 cm. Cănile din acest tip sunt de formă bitronconică, cu buză dreaptă, gât de formă cilindrică, diametrul maxim bine pronunţat şi fund plat. Din dreptul diametrului maxim pereţii coboară oblic spre bază. Vasul a fost prevăzut cu o toartă supraînălţată. Diametrul maxim este mai mare decât deschiderea la gură, acesta aflându-se la jumătatea înălţimii vasului. Forma este una zveltă; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 10–11 cm; $Ø_{max}$ = 13 cm; $Ø_{bază}$ = 5 cm; H = 10–11 cm (Pl. 77/10; 79/6).

Paharul (E) este o formă rară în cadrul materialelor discutate, reprezentând 0,4% din total. Practic, cele două exemplare provenite din Complexul 104, definesc fiecare câte un tip. **Tipul I** (EI) se referă la paharele cu buza dreaptă, corpul de formă cilindrică şi baza plată. Baza este mai îngustă decât celelalte părţi ale vasului. Acest tip de pahar este prevăzut cu o toartă uşor supraînălţată. Fragmentul cercetat de noi poate fi încadrat categoriei ceramice semi-fine, fiind modelat dintr-o pastă degresată cu ajutorul nisipului fin. Arderea a fost reducătoare, pe cele două suprafeţe netezite ale vasului regăsindu-se culoarea neagră. Paharul are o înălţime de 7 cm, o deschidere a gurii de 10 cm şi un diametru al bazei de 6 cm. Grosimea pereţilor este de 0,6 cm (Pl. 70/2; 79/13).

Tabel 4. Tipologia vaselor pentru turnat, consumat, păstrat și transportat lichide

<table>
<tr><td rowspan="8">VASE PENTRU TURNAT, CONSUMAT, PĂSTRAT ȘI TRANSPORTAT LICHIDE</td><td rowspan="4">CEȘTI
(C)</td><td>Tipul I</td><td>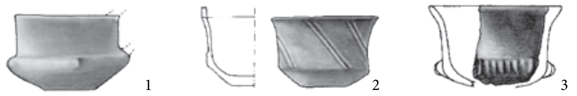</td></tr>
<tr><td>Tipul II</td><td>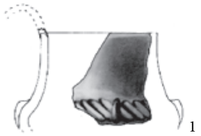</td></tr>
<tr><td>Tipul III</td><td> </td></tr>
<tr><td>Tipul IV</td><td> </td></tr>
<tr><td>CĂNI
(D)</td><td>Tipul I</td><td>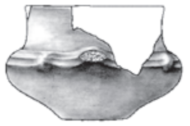</td></tr>
<tr><td rowspan="2">PAHARE
(E)</td><td>Tipul I</td><td>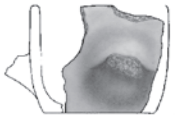</td></tr>
<tr><td>Tipul II</td><td> </td></tr>
<tr><td>AMFORA
(F)</td><td>Tipul I</td><td> </td></tr>
</table>

Paharul care definește **cel de-al doilea tip** (EII) are o formă tronconică, o buză uşor evazată, iar pereţii sunt dispuși uşor oblic spre bază. Deschiderea gurii în acest caz este mai mare decât diametrul maxim sau cel al bazei. Exemplarul analizat de noi aparţine categoriei ceramicii fine, fiind modelat dintr-o pastă omogenă, degresată prin amestecul cu cioburi pisate mărunt. Arderea a fost realizată într-o atmosferă oxidantă, cromatica regăsită pe suprafeţele lustruite ale vasului fiind compusă din nuanţe de brun deschis și închis. Și acest tip de pahar presupune o înălţime de 7 cm, deschiderea gurii fiind de 11 cm. Zona bazei este păstrată deosebit de fragmentar, deci, cu rezerve, menţionăm un diametru de 10 cm. Și acest tip de pahar are pereţi relativ groși, aceştia având o grosime de 0,7 cm (Pl. 79/14).

Amfora (FI1) recuperată din dărâmăturile locuinţei 113 reprezintă o descoperire singulară, până acum, pentru așezarea de pe *Dealu Cetăţuica*. Aceasta are o formă bitronconică, asimetrică, partea superioară fiind alungită, iar cea inferioară era, cel mai probabil, mai scurtă. Buza vasului este evazată, prezintă lobi, gâtul este scurt, iar pereţii sunt orientaţi oblic spre diametrul maxim, care, la rându-i, este bine delimitat. Amfora aparţine categoriei fine, fiind realizată dintr-o pastă degresată cu nisip fin. Vasul a fost ars într-o atmosferă oxidantă, ambele suprafeţe au culoarea portocalie, însă odată cu dezafectarea structurii în cadrul căreia a fost găsită, amfora a suferit transformări. Datorită temperaturilor înalte vasul s-a deformat, iar pe o parte din suprafaţa exterioară culoarea este cenuşie sau neagă. Suprafeţele interioară și exterioară au fost lustruite, iar înaintea coacerii vasului i s-a aplicat un slip în vederea impermeabilizării pereţilor. Dimensiunile amforei sunt legate de o deschidere a gurii de 20 cm, un diametru

maxim de 33 cm și o înălțime păstrată de 27 cm. Pereții vasului au o grosime de 0,7 cm (Pl. 84/1).

Categoriei amforelor (F) i-au fost atribuite și alte 13 buze de vas (Pl. 63/2; 64/6; 66/5; 80/8), acestea putând fi încadrate atât speciei ceramicii fine (53,8%) cât și celei semi-fine (46,2%). Buzele provin de la vase modelate dintr-o pastă bine frământată, degresată cu ajutorul nisipului fin (69,2%), a cioburilor pisate (15,4%), mai rar apărând nisipul cu bobul mare (7%) sau combinația dintre cioburi și nisip (7%). Arderea vaselor a fost în general oxidantă (69,2%), doar în cazul a patru fragmente fiind documentată arderea într-o atmosferă reducătoare. Cromatica este puțin diversă fiind împărțită între culoarea brun deschis (46,2%) și cea neagră (38,5%), cazuri singulare fiind portocaliul și nuanța de brun închis. În totalitatea cazurilor suprafețele vaselor au presupus aplicarea înainte de ardere a unui slip, acesta fiind netezit (46,1%) sau lustruit (53,9%). Caracteristicile dimensionale se referă la diametre ale gurii cuprinse între 15 și 32 cm, media valorilor fiind de 22,3 cm. Grosimea pereților nu variază foarte mult, valorile fiind distribuite în intervalul 0,6–0,9 cm, excepție făcând un fragment ceramic care a presupus o grosime de 1,2 cm. Media valorilor este de 0,78 cm.

Categoria **vaselor destinate consumării alimentelor** reunește străchinile, castroanele și bolurile, aceasta reprezentând aproape jumătate (47,6%) din vesela identificată în cadrul așezării de la Unip (Tabel 5).

Străchinile reprezintă forma dominantă, sub aspect cantitativ, în cadrul veselei destinată consumării mesei, ponderea acesteia fiind de 40,7% din total. În cadrul acestei forme de bază au putut fi diferențiate patru tipuri, cele mai numeroase fiind străchinile invazate (46,8%), urmate de cele tronconice (42,3%), mai rare fiind străchinile evazate (7,3%) sau cele cu aspect bitronconic, joase (3,6%).

Străchinile au fost modelate, de către meșterii olari, dintr-o pastă de bună calitate, degresată cu nisip fin (66,2%), cioburi pisate (17,3%), un amestec între nisip și cioburi (14,3%) și foarte rar prin intermediul nisipului cu bobul mare (2,3%). Vasele au fost bine arse, fiind utilizate ambele tehnici, astfel 57,4% dintre recipiente au fost arse reducător, iar 39,6% au fost arse în prezența tirajului de oxigen. Arderea slab oxidantă și cea mixtă reprezintă excepții, ponderea acestora fiind de 3%. Tehnica de ardere a influențat și paleta de culori regăsită pe aceste vase, astfel culoarea neagră a fost repertoriată pe 90 de fragmente (53,3%). Pe restul străchinilor au fost întâlnite nuanțe de brun închis (17,2%) sau deschis (13%), brun roșcat (2,4%), portocaliu (7,1%) sau cărămiziu (1,2%). O culoare inedită pentru cromatica ceramicii de prima vârstă a epocii fierului de la Unip o reprezintă roșcatul (1,2%), care a fost repertoriat pe două dintre străchini. Aspectul estetic plăcut al acestui tip de vas este dat și de maniera de tratare a suprafețelor, acestea fiind lustruite în majoritate (74,5%). Netezirea suprafețelor, atât la interior, cât și în exterior, este prezentă în cazul a doar 31 de fragmente ceramice, iar asocierea netezirii cu lustrul pe același vas se regăsește pe 12 astfel de recipiente.

Pentru două dintre străchini a fost posibilă repertorierea tuturor dimensiunilor, astfel că strachina evazată provenită din C.29 are o deschidere a gurii de 36 cm, un diametru al bazei de 9 cm și o înălțime de 10 cm. Pe de altă parte, fragmentul de strachină invazată din C.113 are un diametru al gurii de 28 cm, iar baza și înălțimea presupun aceeași valoare, 11 cm. Celelalte străchini presupun diametre ale gurii cuprinse între 9 cm și 40 cm, media tuturor valorilor fiind de 20,7 cm. Urmărind distribuția acestei valori în funcție de tipurile de vase observăm că valorile mai mici, ale căror medie nu depășește 20 cm, sunt specifice străchinilor invazate și tronconice. Celelalte două tipuri de străchini definite descriu forme mai deschise, având diametre între 15 cm și 40 cm, iar media valorilor depășește 24 cm.

În funcție de diversitatea atributelor întâlnite la această formă de vas au putut fi definite patru tipuri de străchini și mai multe variante ale acestora, astfel:

Tipul I. În cadrul acestui tip au fost reunite străchinile invazate, care în funcție de arcuirea buzei spre interior și dispunerea pereților în raport cu buza, au presupus patru variante:

Varianta 1. Strachină cu buza ușor invazată și pereți care coboară oblic spre fund. Forma vasului este una deschisă, având în vedere că buza se ridică aproape vertical în raport cu peretele vasului; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 15–29 cm (Pl. 61/2; 64/2; 79/15; 83/2).

Varianta 2. Strachină cu buza invazată și pereți drepți, care coboară oblic spre fund. Între buză și peretele vasului se formează un unghi deschis, forma fiind înaltă și zveltă. Pe umărul vasului sau imediat sub acesta se regăsesc de regulă butoni, decor realizat prin canelură sau combinații între acestea. Mai rar pot apărea și exemplare nedecorate; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 11–32 cm (Pl. 62/1; 66/14; 69/5–6; 70/5; 76/7; 78/11; 79/15).

Varianta 3. Strachină cu buza invazată și pereții coborând aproape orizontal spre fund. Unghiul format între buza vasului și pereți este deschis, însă forma este una joasă, dată fiind dispunerea pereților; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 14–32 cm (Pl. 59/5; 65/5; 66/15; 76/1; 77/2, 6; 80/5).

Varianta 4. Strachină cu buza puternic invazată și pereți care coboară aproape orizontal spre fund. Delimitarea dintre buza și corpul vasului este clar

precizată, prin prezența butonilor dispuși pe umărul vasului sau imediat sub acesta. Unghiul ascuțit, format între buză și pereții vasului, face ca forma să fie una joasă; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 15–19 cm (Pl. 65/7; 66/11–12; 71/2; 83/4).

Tipul II. Reunește străchinile de formă tronconică cu buza dreaptă și pereți ușor arcuiți sau drepți. În cadrul acestui tip au fost diferențiate patru variante:

Varianta 1. Strachină tronconică cu buza ascuțită și pereți ușor arcuiți spre exterior; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 9–17 cm (Pl. 65/3; 66/8; 70/6; 76/6; 79/1; 83/5).

Varianta 2. Strachină tronconică cu buza teșită drept și pereți ușor arcuiți spre exterior; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 15–33 cm (Pl. 66/8; 77/8; 83/2).

Varianta 3. Strachină tronconică a cărei buză prezintă o îngroșare accentuată spre interior, consecință a decorării acesteia prin canelare sub forma torsadării. Pereții sunt drepți și coboară oblic spre fund. Delimitarea dintre buză și corpul vasului se realizează printr-o muchie plasată imediat sub buză, în interiorul vasului; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 14–34 cm (Pl. 58/4; 61/3–5; 64/1; 66/10; 79/2; 83/1).

Varianta 4. Strachină tronconică cu buza îngroșată sub forma literei „T" și pereți drepți. Delimitarea dintre buză și fundul vasului se realizează printr-o muchie plasată imediat sub buză, în interiorul sau exteriorul vasului, în funcție de caz; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 14–19/24 cm (Pl. 57/4; 61/1).

Tipul III. Cuprinde străchinile bitronconice, joase. Aceasta prezintă o formă deschisă, dată de raportul mare dintre diametrul gurii și înălțimea vasului. Buza este ușor răsfrântă spre exterior, delimitarea dintre aceasta și umărul vasului realizându-se printr-o carenă bine precizată. Buza nu depășește diametrul maxim al vasului, acesta din urmă fiind marcat printr-un decor canelat sau prin prezența unor proeminențe. Diametrul maxim se găsește la jumătatea înălțimii vasului; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 19–24/33 cm (Pl. 59/7; 69/7, 9; 71/1).

Tipul IV. Se referă la străchinile evazate cu profil în „S". În cadrul acestui tip pot fi diferențiate două variante:

Varianta 1. Strachină cu buză evazată, delimitată față de corpul vasului printr-o carenă dispusă la interior. Pereții vasului coboară oblic spre bază, aceasta fiind plată. Diametrul gurii este mai mare decât cel maxim, iar acesta din urmă este plasat la două treimi față de bază. La interior buza este fațetată, totodată aceasta fiind prevăzută cu butoni. De asemenea, butoni se găsesc și deasupra diametrului maxim; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 21–40 cm; $Ø_{max}$ =?/34 cm; $Ø_{bază}$ =?/9 cm; H =?/10 cm (Pl. 76/10).

Varianta 2. Diferența față de varianta precedentă se referă la poziția diametrului maxim, acesta fiind plasat la jumătatea înălțimii vasului. În ceea ce privește această variantă, trecerea între partea superioară și cea inferioară a străchinii este marcată pe exterior prin îngroșarea diametrului maxim; dimensiuni: $Ø_{gură}$ = 15/29 cm; H = 6 cm (Pl. 59/8; 69/8; 76/8; 77/3–4; 78/8; 81/8, 11).

Castroanele reprezintă o categorie de vase rară în vesela de la Unip, însumând doar 27 de fragmente ceramice sau vase întregibile și întregi. Asemănarea acestei forme cu cea a străchinii este vădită, în consecință diferențierea dintre cele două categorii de vase s-a realizat pe baza raportului dintre diametrul gurii și înălțime. Vasele al căror raport dintre cele două dimensiuni a fost de ½, sau mai mare, au fost incluse acestei forme de bază.

Dintre cele patru tipuri definite, cea mai mare pondere o au castroanele din tipul II (HII1) însumând 11 fragmente, restul tipurilor având ponderi cuprinse între 4% și 8%. Castroanele aparțin categoriei semi-fine (52%), fiind documentate și vase care au fost încadrate categoriilor fină (36%) sau grosieră (12%). Pasta din care au fost modelate vasele este bine frământată, ca degresanți au fost folosiți cioburile pisate (56%) sau nisipul fin (20%). În proporții egale, de 8%, mai apar și nisipul cu bobul mare, asocierea dintre nisip și cioburi pisate sau cea dintre nisip și mică. Arderea a fost una de calitate, vasele fiind arse în majoritate oxidant (56%), restul cunoscând o ardere reducătoare (44%). Culorile obținute în urma arderii vaselor sunt negru (44%), brun deschis (24%), brun închis (20%) sau portocaliu (12%). Suprafețele castroanelor au fost atât lustruite (44,4%) cât și netezite (48,1%), în doar două cazuri acestea rămânând grunzuroase.

Vasele de acest fel sunt recipiente de dimensiuni medii și mari, diametrul gurii variind între 16 cm și 39 cm, media valorilor fiind de 28,5 cm. Castroanele au în general pereți groși, histograma indicându-ne două dimensiuni modale, una pe intervalul 0,9–1,1 cm, cealaltă pentru intervalul 0,7–0,8 cm. Celelalte valori sunt reprezentate fiecare prin câte un singur vas. Media valorilor este una ridicată, aceasta fiind de 0,9 cm.

Formele s-au dovedit a fi diverse, putându-se distinge trei tipuri ale acestui vas, după cum urmează:

Tipul I. Acest tip se referă la castroanele bitronconice. Exemplarul identificat în cadrul veselei are buza dreaptă și diametrul maxim decorat prin canelare. Diametrul gurii este mai mic decât diametrul maxim; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 16 cm (Pl. 68/7).

Tipul II. În cadrul acestui tip au fost încadrate castroanele tronconice, acestea având în general buza dreaptă sau ușor îngroșată spre interior, iar în funcție de dispunerea pereților în raport cu buza vasului a fost posibilă stabilirea a trei variante:

Varianta 1. Castron cu buza ușor îngroșată spre

Tabel 5. Tipologia vaselor pentru consumat alimente

VASE PENTRU CONSUMAT ALIMENTE	STRĂCHINI (G)	**Tipul I**	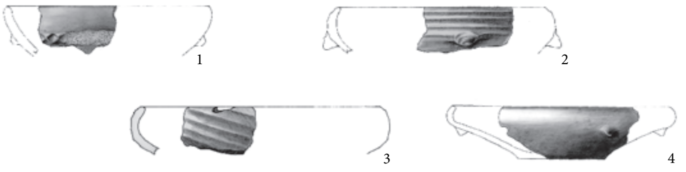
		Tipul II	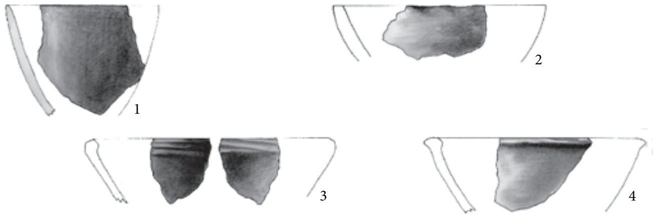
		Tipul III	
		Tipul IV	
	CASTROANE (H)	**Tipul I**	
		Tipul II	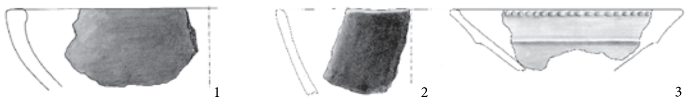
		Tipul III	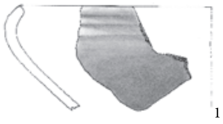
	BOLURI (I)	**Tipul I**	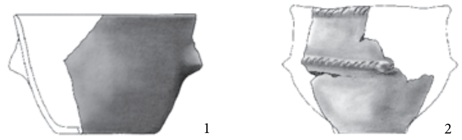
		Tipul II	

interior și pereți care se arcuiesc spre bază; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 18–39 cm (Pl. 66/13).

Varianta 2. Castron cu buză rotunjită și pereți drepți care coboară oblic spre bază; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 32–34 cm (Pl. 60/12).

Varianta 3. Diferența față de varianta precedentă constă în unghiul ascuțit dintre buza vasului și pereții care coboară oblic spre bază; dimensiune: $Ø_{gură}$= 24 cm (Pl. 83/6).

Tipul III. Cuprinde castroanele invazate, în consecință buza este arcuită spre interior, iar pereții sunt drepți și coboară oblic spre fund. Între buză și peretele vasului se formează un unghi deschis, forma fiind înaltă și zveltă; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 25–26 cm (Pl. 59/4; 77/1).

Bolurile constituie o categorie de vase reprezentată prin doar patru exemplare, fiecare dintre acestea definind o variantă. Aceste variante au fost reunite, la rândul lor, în cadrul a două tipuri, după cum urmează:

Tipul I. Reunește vasele de formă tronconică a cărui raport dintre deschiderea la gură și înălțime este de egal sau apropiat de 1:1. În funcție de dispunerea pereților au fost definite două variante:

Varianta 1. Bol cu buză dreaptă, pereţi drepţi orientaţi oblic spre bază, aceasta din urmă fiind plată. Vasul aparţine categoriei fine şi este modelat dintr-o pastă degresată cu nisip fin. Arderea a fost realizată într-o atmosferă oxidantă, culoarea de pe suprafaţa exterioară e brun-roşcat, iar la interior este negru. Suprafeţele au fost tratate prin aplicarea unui slip, care, la rându-i, a fost lustruit. Sub buză vasul a fost prevăzut cu butoni conici; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 17 cm; $Ø_{bază}$= 9 cm; H = 11 cm; Gr_{perete}= 0,7 cm (Pl. 59/3).

Varianta 2. Vasul are buza îngroşată spre exterior, gât scurt şi pereţi uşor arcuiţi, care din zona mediană a vasului coboară oblic spre bază. Baza vasului este uşor profilată. Trecerea de la partea superioară a vasului la cea inferioară este marcată prin prezenţa unui brâu asociat unor butoni. Vasul a fost modelat dintr-o pastă omogenă, degresată prin adaosul de cioburi pisate. Bolul a fost ars oxidant, la exterior acesta având culoarea cărămizie, iar la interior e cenuşiu. În vederea impermeabilizării, suprafeţele au fost acoperite cu un slip, fiind finisate prin netezire; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 13 cm; $Ø_{bază}$= 8 cm; H = 13 cm; Gr_{perete}= 0,9 cm (Pl. 83/9).

Tipul II. Se referă la bolurile pântecoase, cu buza dreaptă, gât scurt şi pereţi care se arcuiesc spre bază:

Varianta 1. Bol pântecos, cu buza dreaptă, gât scurt, diametrul maxim mai mare decât cel al buzei şi pereţi care coboară oblic spre bază. Trecerea de la gâtul vasului la pereţi se realizează printr-o carenă dispusă la exterior, aceasta fiind dublată de prezenţa unor butoni. Aspectul pântecos este dat de diametrul maxim al vasului, care este mai mare decât cel al buzei. Vasul poate fi încadrat categoriei semi-fine, fiind modelat dintr-o pastă degresată cu ajutorul nisipului fin. Arderea a fost şi în acest caz oxidantă, astfel cromatica vasului este una specifică, compusă din culorile brun deschis şi cărămiziu. Suprafeţele vasului au fost finisate prin netezire şi prin aplicarea unui slip; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 14 cm; $Ø_{max}$= 17 cm; Gr_{perete}= 0,6 cm (Pl. 83/7).

Varianta 2. Bol pântecos cu buza uşor arcuită la exterior, gât scurt şi diametru maxim accentuat printr-o carenă dispusă de asupra acestuia. Vasul a fost modelat dintr-o pastă semi-fină, degresată cu ajutorul nisipului fin şi ars oxidant. Culorile de pe suprafeţele vasului se referă la nuanţa de brun roşcat. Vasul a fost netezit atât la interior cât şi la exterior; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 19 cm; $Ø_{max}$= 19 cm; Gr_{perete}= 0,7 cm (Pl. 79/9).

Vasele miniaturale sunt puţine raportat la întreaga veselă (6,5%), formele documentate nefiind foarte variate (Tabel 6). În general sunt imitate forme de străchini, castroane sau ceşti. Dintre acestea, străchinile sunt cele mai numeroase, prezentând de asemenea şi o varietate tipologică mai însemnată fiind definite patru tipuri, astfel: străchinile tronconice joase (JI1) sau înalte (JI2), evazate (JIII1) sau uşor invazate (JIV1). Majoritatea străchinilor au fost modelate dintr-o pastă fină, degresată cu nisip fin (66,7%), un amestec de nisip fin şi cioburi pisate (23,8%) sau mâl (4,8%). Există şi câteva astfel de vase modelate din pastă semi-fină sau grosieră, degresate cu ajutorul cioburilor pisate (4,8%). Arderea străchinilor miniaturale s-au realizat atât în mediu reducător cât şi oxidant, producând culori specifice precum negru (54,5%), brun deschis (27,3%) brun închis şi portocaliu (9,1%). Suprafeţele vaselor sunt netede, majoritatea fiind lustruite şi nedecorate. Străchinile miniaturale au deschideri la gură cuprinse între 4 şi 11 cm, valorile înălţimii nedepăşind 3 cm. Doar strachina tronconică înaltă (JII1) are o înălţime de 8 cm. Bazele acestor vase sunt de obicei înguste, având dimensiuni cuprinse între 2 cm şi 4 cm, într-un singur caz diametrul presupunând 7 cm (Pl. 82/2). Pereţii sunt relativ groşi, raportându-ne la înălţimea şi diametrul gurii acestor vase, media valorilor fiind de 0,5 cm.

În funcţie de diversitatea atributelor întâlnite la această formă de vas au putut fi definite patru tipuri de vas şi mai multe variante, astfel:

Tipul I. Se referă la străchinile miniaturale tronconice. În funcţie de forma buzei şi pereţilor fiind posibilă delimitarea a patru variante:

Varianta 1. Strachină tronconică miniaturală cu buza rotunjită, pereţii uşor arcuiţi spre exterior şi baza plată; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 4–9 cm; $Ø_{bază}$= 2 cm; H = 1–2,5 cm (Pl. 72/5; 82/4).

Varianta 2. Strachină tronconică miniaturală a cărei buză poate fi îngroşată la exterior sau poate avea forma literei „T". Aceasta are pereţii drepţi şi fund plat; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 7–10 cm; $Ø_{bază}$ = 3–4/7 cm; H = 2–4 cm (Pl. 72/3; 79/12; 82/6).

Varianta 3. Strachină tronconică miniaturală cu buza teşită oblic spre exterior, pereţii drepţi şi fundul uşor concav. Forma este una mai deschisă, dat fiind raportul de 1:3 dintre diametrul gurii şi înălţimea vasului; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 6/10 cm; $Ø_{bază}$= 2–3 cm; H = 2 cm(Pl. 72/2; 82/5).

Varianta 4. Strachină tronconică miniaturală cu buza dispusă orizontal în raport cu corpul vasului, pereţi orientaţi oblic spre bază, aceasta din urmă fiind plată. Delimitarea dintre buză şi pereţii vasului se realizează printr-o muchie dispusă la interiorul vasului; dimensiuni: $Ø_{gură}$= 8 cm; $Ø_{bază}$= 3; H = 4 cm (Pl. 76/9).

Tipul II. Aici au fost integrate străchinile tronconice înalte, având buza dreaptă şi pereţi drepţi. Buza vasului este delimitată de corpul acestuia prin prezenţa unei carene pe care au fost aplicaţi butoni de formă conică. Cel mai probabil, vasul nu stătea în

Tabel 6. Tipologia vaselor miniaturale

VASE MINIATURALE	**STRĂCHINI (J)**	**Tipul I**	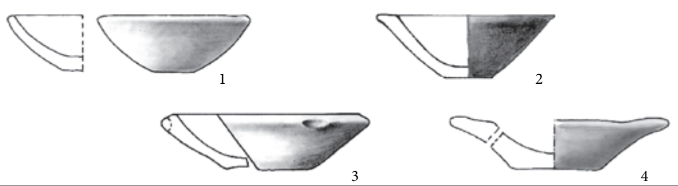
		Tipul II	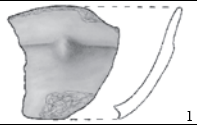
		Tipul III	
		Tipul IV	
	CASTROANE (K)	**Tipul I**	
		Tipul II	
	CEȘTI (L)	**Tipul I**	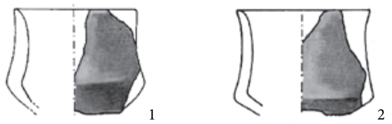
		Tipul II	

poziție verticală, dat fiind raportul dintre diametrul gurii și înălțime, coroborat cu diametrul bazei; dimensiuni: $Ø_{\text{gură}}$= 10 cm; $Ø_{\text{bază}}$= 2; H = 8 cm (Pl. 82/2).

Tipul III. Cuprinde vasele miniaturale care imită forma străchinii evazate cu profil în „S” (GIV). Similar formelor mari, buza este trasă spre exterior, delimitarea dintre aceasta și corpul vaselor realizându-se printr-o carenă dispusă la interior; dimensiuni $Ø_{\text{gură}}$= 7/11 cm (Pl. 77/3; 78/11).

Tipul IV. Strachină cu buza invazată și pereți dispuși oblic spre bază. La exterior, pe carena rezultată prin invazarea buzei, se găsesc butoni conici dubli; dimensiuni $Ø_{\text{gură}}$= 3 cm (Pl. 57/11).

În așezarea de la Unip au fost identificate două vase reprezentând variante miniaturizate ale castroanelor. Pentru includerea acestor vase în categoria castroanelor s-a ținut cont, ca și în cazul exemplarelor mari, de raportul dintre diametrul buzei și înălțimea vasului, care este apropiată sau egală cu ½. Un prim vas se referă la un castron de formă tronconică (Pl. 58/11) cu buza dreaptă, pereți care se arcuiesc spre bază, aceasta fiind ușor profilată (KI1). Vasul a fost modelat dintr-o pastă semi-fină, degresată prin adaosul de nisip și mică. Arderea s-a realizat într-o atmosferă oxidantă, culoarea portocalie fiind prezentă atât la exterior, cât și la interior. Suprafețele sunt netede, pe acestea fiind aplicat un slip. Vasul are un diametru al gurii de 10 cm, iar cel al bazei de 4 cm. Înălțimea vasului este de 6 cm. Cel de-al doilea vas se referă la un recipient cu buza ușor evazată și profil al vasului sub forma literei „S”. Delimitarea dintre partea superioară și cea inferioară a vasului se realizează printr-o carenă dispusă la jumătatea înălțimii (Pl. 57/12). Vasul este realizat dintr-o pastă semi-fină, degresată cu ajutorul fragmentelor ceramice pisate și arsă oxidant. Pe suprafețele netezite ale vasului regăsim nuanțe de brun. Vasul are un diametru la gură de 10 cm și o grosime a pereților de 0,4 cm.

Ceștile miniaturale (L) sunt restrânse ca număr, astfel cele patru vase reprezintă 1% din total. Pe baza morfologiei au fost distinse două tipuri, tronconice și bitronconice. Ceștile miniaturale au fost realizate atât din pastă semi-fină, cât și fină, iar ca degresant a fost utilizat nisipul fin. Într-un singur caz a fost documentată prezența nisipului cu bob mare. Trei dintre vase au fost arse oxidant, tehnica de ardere

Tabel 7. Tipologia capacelor

CAPACE (M)	**Tipul I**	
	Tipul II	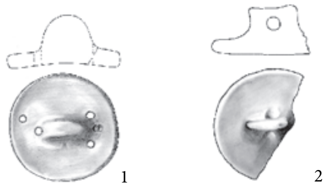

reducătoare fiind documentată în cazul unei singure cești. Cromatica nu este una variată, fiind formată din portocaliu, brun închis și negru. În funcţie de situaţie, angoba aplicată pe suprafeţele vaselor a fost netezită sau lustruită, în cazul celor din urmă lustrul având aspect metalic. Variantele miniaturizate ale ceştilor au fost împărţite în două tipuri, având următoarele caracteristici:

Tipul I. Ceașcă miniaturală bitronconică cu buza ascuţită, uşor evazată, gât lung uşor arcuit spre interior, corp scund. Demarcaţia dintre gâtul şi corpul vasului este realizată printr-o carenă bine precizată. Deschiderea la gură nu depășește diametrul maxim al vasului. În funcţie de poziţia diametrului maxim au fost stabilite două variante:

Varianta 1. În acest caz diametrul maxim este plasat la jumătatea înălţimii vasului, rezultând o formă zveltă; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$= 5 cm; Ø$_{\text{max}}$= 5 cm; Gr$_{\text{perete}}$= 0,6 cm (Pl. 60/1, 3).

Varianta 2. Diferenţa faţă de varianta descrisă anterior se referă la faptul că diametrul maxim este plasat în treimea inferioară a vasului; dimensiuni: Ø$_{\text{gură}}$= 5–6 cm; Ø$_{\text{max}}$= 5 cm; Gr$_{\text{perete}}$= 0,4/0,6 cm (Pl. 60/4).

Tipul II. Reuneşte ceştile tronconice cu buză dreaptă, pereţii drepţi dispuşi oblic spre bază, aceasta fiind plată. Vasul poate fi prevăzut cu o toartă supraînălţată, trasă din buză sau nu; dimensiuni Ø$_{\text{gură}}$= 6 cm; Ø$_{\text{bază}}$= 3 cm; H = 5 cm; Gr$_{\text{perete}}$= 0,4 cm (Pl. 59/2; 79/5).

Capacele, folosite pentru acoperirea oalelor, sunt prezente prin 24 de fragmente sau piese întregi (Tabel 7, Pl. 57/10; 58/8–9; Pl. 73). Capacele aparţin speciei ceramice grosiere (91,7%), doar două exemplare fiind încadrate categoriei semi-fine. Pasta din care acestea au fost confecţionate a fost degresată prin adaosul de cioburi pisate (78,3%), acest tip de incluziune conferind o rezistenţă sporită la expunerea la temperaturi înalte. Remarcăm de asemenea și prezenţa, în cadrul statisticii, ca degresant a nisipului cu bob mare (13%) sau a combinaţiei dintre nisip şi cioburi pisate (8,6%). Arderea acestor piese se leagă în general de cea oxidantă (78,3%), cinci piese fiind supuse unei arderi reducătoare. Culorile regăsite pe suprafaţa capacelor sunt destul de diverse, fiind reprezentate în general de nuanţe de brun închis, deschis (45,8%) sau brun gălbui (8,3%), cărămiziu (8,3%), portocaliu (8,3%), ori roșcat (4,2%). Mai apar și culori precum cenușiul (16,7%) sau negrul (8,3%), în unele cazuri acestea apărând ca rezultat al unor arderi secundare. Suprafaţa capacelor este de regulă netedă, fiind acoperită cu un înveliș de lut fin sub forma unei angobe (70,8%). O parte dintre capace au rămas însă nefinisate, suprafeţele fiind grunzuroase (29,2%). Capacele, din punct de vedere dimensional, se apropie de un standard, talpa acestora având un diametru de 10–12 cm, două exemplare reprezentând excepţii acestea fiind de 7 cm, respectiv 9 cm. Grosimea acestora este cuprinsă între 1,2 cm și 2 cm, media fiind de 1,52 cm. Capacele se potrivesc din punct de vedere al diametrului cu oalele din tipul BII$_{1-3}$, printre vasele de acest tip apărând și vase cu diametre la gură cuprinse între 10 și 12 cm.

Pe baza particularităţilor formei a fost posibilă delimitarea a două tipuri de capace după cum urmează:

Tipul I. Capac calotiform a cărui apucătoare este circulară și scurtă (Pl. 76/5).

Tipul II. Capace discoidale cu apucătoare plată. În funcţie de prezenţa sau absenţa orificiului în cazul apucătorii au fost stabilite două variante (Pl. 57/10; 73).

Pseudo-*kernos*-urile. În așezarea de al Unip au fost identificate și două fragmente ale unor pseudo-*kernos*-uri, acestea fiind modelate dintr-o pastă grosieră, degresată prin adaosul de pleavă sau a amestecului de nisip, cioburi pisate și pleavă. În ambele cazuri arderea a fost oxidantă, aceasta generând culori precum portocaliu, brun deschis sau închis. Dată fiind funcţionalitatea vaselor, suprafeţele acestora au rămas nefinisate. Piesele nu sunt înalte, însă au deschideri ale gurii de 32 cm, respectiv 50 cm. În cazul celei de-a doua variante a fost posibilă măsurarea diametrului bazei, aceasta fiind de 32 cm, precum și

Tabel 8. Tipologia veselor cu destinație cultică (tip pseudo-*kernos*)

VASE CU DESTINAȚIE CULTICĂ	**PSEUDO-KERNOS**	**Tipul I**	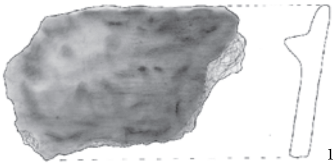 1 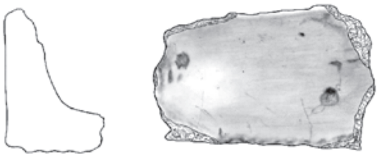 2

a înălțimii având o valoare de 9 cm. Pereții acestor vase sunt groși, având 2,2 cm, respectiv 2,5 cm.

În cazul vaselor de tip pseudo-*kernos* a fost stabilit **un singur tip** și două variante (Tabel 8, Pl. 78/10; 82/11). Vasele au o formă circulară, pereți drepți, buza dreaptă și baza plată. Diferența dintre cele două variante se referă la prezența sau absența bordurii, dispusă la interiorul vasului imediat sub buză.

Forme aparte

Din Complexul 19 provine un fragment ceramic care, prin caracteristicile sale morfologice, ar sugera forma unui altăraș (Pl. 64/8). Piesa a fost lucrată dintr-o pastă fină, degresată prin adaosul de nisip fin, arderea fiind bună oxidantă. Suprafețele piesei au fost netezite, atât la interior cât și la exterior, cromatica acestora fiind caracterizată prin culori de brun-închis și portocaliu. Din același complex, de la adâncimea de 1,65–1,75 m (echivalentul staturilor 10–11), a fost recuperat un picior al unui vas realizat din pastă fină, degresată prin adaosul de nisip. Recipientul a fost ars într-un mediu reducător, culoarea neagră fiind prezentă atât la interior, cât și la exterior. Suprafețele vasului au fost lustruite, având un aspect metalic (Pl. 72/11). Posibil ca piciorul să aparțină unor recipiente de forma celor găsite în mediul scitic la Budapesta-*Rákos* sau Cigánd[118], dar și a celor de la sud de Dunăre în situl Hisar-*Lescovac*[119] sau la Ruženjak[120].

Accesorii ale vaselor ceramice

Torțile și proeminențele aplicate sub forma apucătorilor reprezintă părți utilitare în ergonomia vaselor. Deși au un rol practic imediat, tratarea atentă, în special a torților, implică și o componentă estetică a acestora. Alte tipuri de proeminențe au fost tratate separat, reprezentând elemente ale repertoriului de ornamente.

Torțile apar în diferite variante, cele mai reprezentative fiind cele din tipul *ansa cornuta* (Pl. 57/6–7; 65/12; 67/12; 78/5; 79/3, 20), care pe partea vizibilă pot fi simple sau decorate cu două, respectiv trei rânduri de caneluri late sau înguste. Mai întâlnim, de asemenea, și torți cu o singură proeminență, care la fel pot fi decorate cu ajutorul canelurilor (Pl. 64/9; 78/4, 19; 81/9), torți carenate (Pl. 58/3; Pl. 65/13; Pl. 70/4) sau cu o nervură fină dispusă pe partea vizibilă (Pl. 67/8). Profilul torților poate rămâne constant pe lungimea traseului lor sau se poate modifica, distingând astfel forme circulare (Pl. 64/9; 78/4–5; 79/18; 81/9), semi-circulare (Pl. 65/11; 70/4; 78/6), ovoidale (Pl. 79/18, 20), rectangulare (Pl. 58/3; 60/8), hexagonale (Pl. 68/5) sau „în bandă”. În unele cazuri, modificarea profilului torților este marcată printr-o proeminență dispusă în partea superioară a acestora.

Torțile sunt specifice ceștilor și cănilor, în definirea celor două tipuri de vas prezența acestor accesorii fiind de bază. Ele au fost lipite în dreptul zonei de trecere de la gât spre pântecul vasului, marcat ca atare, sau în unele cazuri la jumătatea înălțimii vasului. Totodată acestea depășesc linia buzei cu peste 60% din înălțimea lor. Raritatea ceștilor sau a cănilor întregi, precum și numărul mare al fragmentelor de toartă identificate în cadrul așezării de la Unip, se datorează în principal acestei supraînălțări accentuate.

Apucătorile sunt puține, majoritatea sunt fragmentare și nu pot fi atribuite unor forme de vas. În ceea ce privește morfologia acestora, apucătorile sunt de cele mai multe ori rectangulare cu mai multe perforații (Pl. 58/10; 81/10) sau fără (Pl. 60/10; 76/3). Mai rar apar apucătorile de formă sferică ușor impresionată (Pl. 81/13), cele masive (Pl. 58/5) sau cele de formă alungită (Pl. 65/10; 76/3; 79/20).

V.3.1.2. Tehnici și maniere de ornamentare (Tabel 9, Fig. 33)

Ceramica provenită din așezarea încadrată

[118] Kemenczei, 2009, p. 97; Pl. 7/6, 11/2.
[119] Stojić, 2007, p. 181, Fig. 24.
[120] Kapuran, 2013, Pl. X/2.

primei epoci a fierului, cercetată pe *Dealu Cetățuica*, poate fi încadrată în două categorii – în funcţie de prezenţa sau absenţa decorului. Astfel, ceramica decorată reprezintă 11,28% din lotul de fragmente ceramice analizat, restul de 4071 fragmente (88,7%) sunt piese ceramice nedecorate. Ornamentarea ceramicii de la Unip-*Dealu Cetățuica* este destul de variată, dacă este privită în detaliu, fiind realizată prin tehnicile binecunoscute ale perioadei, și anume: prin adâncire în pasta crudă a vaselor și prin aplicarea în relief a unor elemente plastice. Clasificarea ornamentelor regăsite pe materialele ceramice a fost realizată în funcţie de categoriile de decor, de motivele rezultate, precum și de asocierile dintre acestea. În consecinţă a fost obţinut următorul repertoriu:

BRÂURI (A)

A_1 – brâu simplu;

A_2 – brâu alveolar asociat unei proeminenţe, decorată la rându-i cu impresiune;

A_3 – brâuri alveolare formând un unghi de 45°;

A_4 – brâu crestat;

A_5 – brâu decorat prin linii incizate dispuse în „X" încadrate de două crestături;

A_6 – brâu decorat printr-o linie incizată dispusă orizontal peste care au fost trasate linii dispuse oblic;

A_7 – brâu decorat prin linii incizate dispuse sub forma literei „X";

A_8 – brâu alveolar.

CANELURILE (B)

B_1 – canelură dispusă oblic pe buza vasului, dinspre stânga spre dreapta;

B_2 – caneluri dispuse orizontal;

B_3 – caneluri dispuse oblic;

B_4 – grup de caneluri dispuse orizontal, secondate de un grup de caneluri dispuse oblic;

B_5 – grup de trei caneluri scurte dispuse oblic pe umărul vasului;

B_6 – registru de caneluri fine dispuse vertical;

B_7 – caneluri late și scurte dispuse vertical;

B_8 – caneluri dispuse orizontal a căror terminaţii formează o proeminenţă;

B_9 – registre de caneluri dispuse oblic, separate prin proeminenţe;

B_{10} – registre de caneluri dispuse vertical, separate prin proeminenţe;

B_{11} – registru de caneluri dispuse vertical asociate unui registru de caneluri dispuse oblic, separate printr-o proeminenţă;

B_{12} – registru de caneluri dispuse orizontal asociat cu o proeminenţă conică simplă;

B_{13} – caneluri dispuse oblic asociate unei proeminenţe conice simple;

B_{14} – caneluri dispuse orizontal asociate unei proeminenţe conice canelate;

B_{15} – grup de trei caneluri dispuse oblic pe diametrul maxim al vasului asociat unei proeminenţe conice canelate orientate cu vârful în sus;

B_{16} – canelură dispusă circular la care se asociază caneluri dispuse radiar;

B_{17} – caneluri care formează un decor elaborat sub forma literei „X" asociate unor impresiuni;

B_{18} – caneluri dispuse sub forma unei volute;

B_{19} – caneluri dispuse circular;

B_{20} – caneluri dispuse concentric asociate unor linii canelate, care pornesc radiar din centrul cercului;

B_{21} – registru de caneluri dispuse orizontal din care pornesc caneluri curbate dispuse oblic;

B_{22} – registre de caneluri fine dispuse orizontal separate prin proeminenţe;

B_{23} – caneluri fine dispuse oblic.

IMPRIMAT (C)

C_1 – decor imprimat dispus oblic;

C_2 – decor imprimat sub forma șnurului fals (pseudo-șnur);

C_3 – decor imprimat rezultând un șir de „S"-uri înlănţuite încadrate unor linii imprimate.

INCIZII (D)

D_1 – linii incizate dispuse oblic;

D_2 – linii incizate dispuse oblic asociate unui brâu incizat;

D_3 – linii incizate dispuse în „X";

D_4 – linii incizate dispuse în zigzag;

D_5 – două linii incizate în zigzag dispuse una peste cealaltă (faţă de cele dispuse în registru, acestea sunt inegal dispuse una în raport cu cealaltă);

D_6 – linii incizate dispuse în reţea;

D_7 – decor incizat formând romburi umplute cu linii incizate;

D_8 – incizii realizate cu unghia;

D_9 – decor incizat dispus în reţea asociat unui brâu crestat;

D_{10} – incizii dispuse în unghi frânt;

D_{11} – grupuri de câte trei incizii a căror bază se află în poziţii diametral opuse;

D_{12} – decor incizat formând triunghiuri umplute cu linii incizate;

D_{13} – linii incizate dispuse orizontal asociate unor linii incizate scurte dispuse oblic.

PROEMINENŢE (E)

E_1 – proeminenţă trasă din buză;

E_2 – proeminenţă conică simplă;

E_3 – proeminenţă conică teșită la vârf;

E_4 – proeminenţă conică cu impresiune, asociat unui decor canelat dispus circular în jurul acestuia;

E_5 – proeminenţă cu impresiune de formă rectangulară;

E_6 – proeminenţă dispusă vertical, care desparte două registre de caneluri;

E_7 – două proeminenţe cu spaţiul dintre acestea faţetat;

E_8 – proeminenţă conică aplatizată în partea superioară, canelat în cea inferioară.

CRESTĂTURI (F)

F_1 – crestături dispuse vertical;

F_2 – registru format din două rânduri de crestături dispuse oblic;

F_3 – crestături dispuse oblic pe buză asociate unui brâu crestat.

IMPRESIUNEA (G)

G_1 – impresiune digitală.

PSEUDO-EXCIZIE (H)

H_1 – decor pseudo-excizat prezentând un motiv meandrat;

Tabel 9. Repertoriul tipologic al ornamentelor de pe ceramica din prima epocă fierului

BRÂURI A	1	2	3	4	5
	6	7	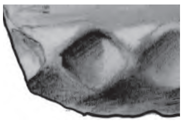 8		
CANELURI B	1	2	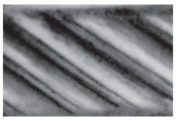 3	4	5
	6	7	8	9	10
	11	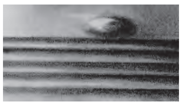 12	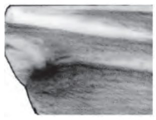 13	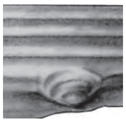 14	15
	16	17	18	19	20
	21	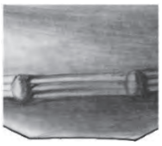 22	23		
IMPRIMAT C	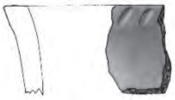 1	2	3		

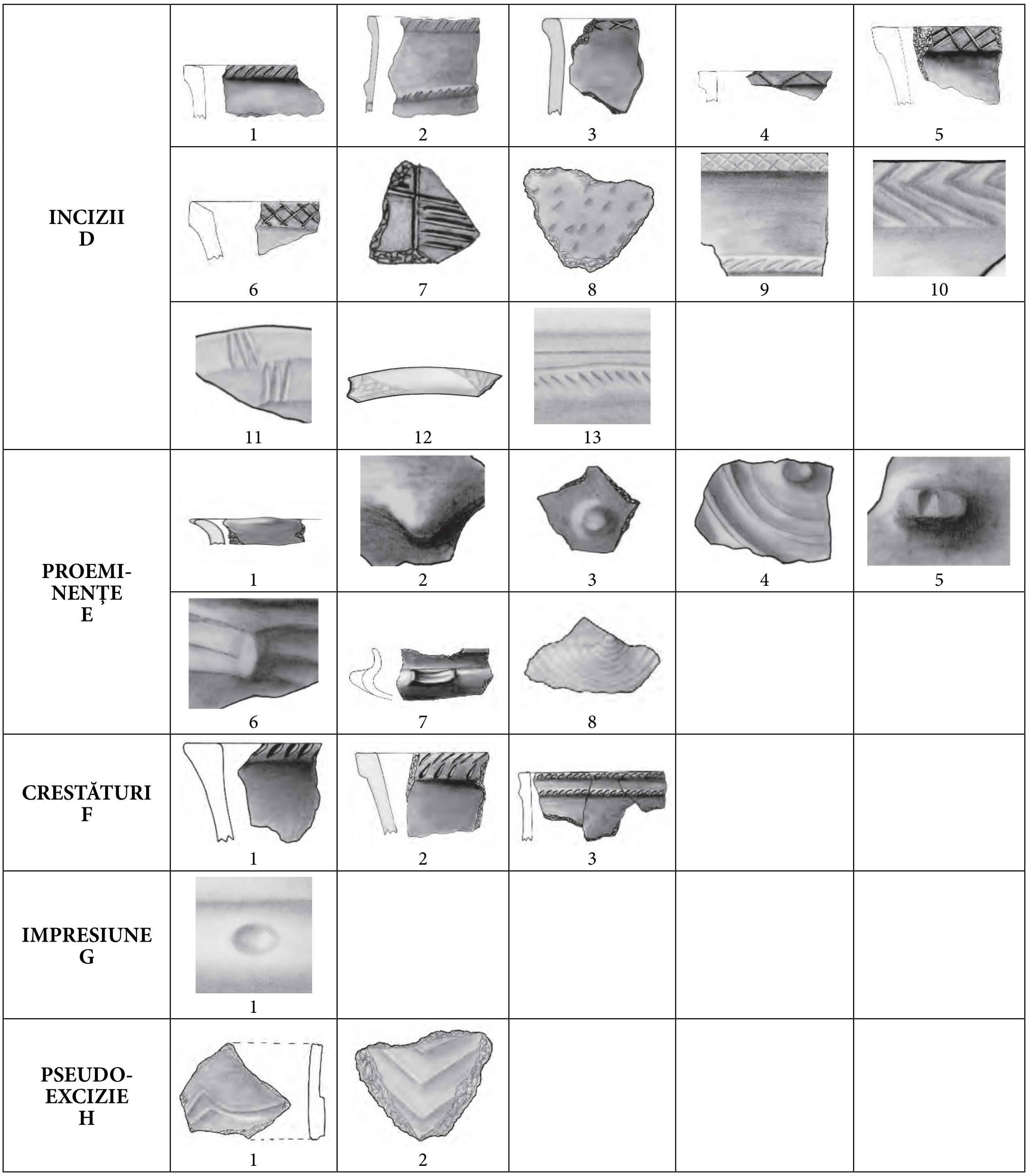

H_2 – decor pseudo-excizat prezentând un motiv sub forma unor linii frânte.

Brâurile aplicate (A) sunt întâlnite pe oalele din tipurile A_{I-III}, indiferent de varianta acestei forme (Pl. 59/10; 63/1, 66/3, 9; 77/9; 80/6–7; 83/8; 84/2; 85/1,4). Într-un singur caz brâul a fost asociat unei străchini (GI_1) (Pl. 61/2). Frecvența acestui ornament este însemnată, fiind documentat pe 23,2% din totalul materialelor ceramice decorate. Brâul crestat (A_4) este cel mai utilizat element decorativ de acest fel, fiind urmat de brâul alveolar (A_8), care, de asemenea, presupune o utilizare mai însemnată. Cele două tipuri de decor sunt poziționate, în general, sub buza vasului (Pl. 63/1; 66/3; 77/9), pe gâtul acestora (Pl. 59/10; 80/6–7; 83/8; 84/2; 85/1) sau în zona diametrului maxim (Pl. 66/9; 77/9; 85/1).

Mai puțin prezente sunt brâurile alveolare asociate unei proeminențe impresionate (A_2 – 1,9%) sau brâurile simple (A_1 – 1,5%). Excepții, prin numărul scăzut de fragmente, sunt celelalte tipuri de brâuri (A_3, A_{5-7}), asociate unor pereți, care, prin fragmentarea lor accentuată, nu permit realizarea de corelări cu forme de vas. Brâurile se asociază

exclusiv proeminențelor, nefiind identificate și alte combinații.

Deși brâurile aplicate presupun și un rol estetic, cel funcțional primează. Acestea au fost utilizate mai cu seamă la întărirea unor zone ale vaselor, precum gura și diametrul maxim sau reprezentau zone aderente pe suprafața recipientelor.

Canelurile (B) reprezintă forma majoră de ornamentare a ceramicii din prima vârstă a epocii fierului de la Unip-*Dealu Cetățuica*, având o pondere de 37,6% din total. Diversitatea acestui tip de decor este dată de numărul mare de variante repertoriate. Cele mai frecvente sunt canelurile dispuse orizontal (B_2 – 15,3%), care apar pe străchinile invazate (Pl. 59/5; 66/14–15; 69/5; 70/5; 78/11), pe gâtul unor amfore (Pl. 66/5;) sau urmăresc circumferința unor vase precum paharele din tipul II (Pl. 79/14). Totodată, o prezență de 12,2% în cadrul statisticii o au canelurile cu dispunere oblică, care apar pe buza străchinilor din tipul II_3 (Pl. 58/4; 61/4,5; 64/1; 66/10; 79/2; 83/1), pe umărul unor străchini din tipul I (Pl. 62/1; 65/5, 7; 66/11; 77/2; 78/11; 80/5) și pe diametrul maxim al castronului din tipul I (Pl. 68/7).

Registrele de caneluri dispuse orizontal sau oblic separate prin proeminențe ($B_{9–11, 22}$) reprezintă maniera specifică de ornamentare a ceștilor sau a străchinii din tipul III, ele fiind plasate în zona diametrului maxim al acestor recipiente (Pl. 63/4; 65/2; 68/1; 69/9; 79/7; 80/1). De asemenea, pe cești apar și caneluri foarte fine dispuse oblic (B_{23}), acestea fiind greu sesizabile pe suprafața vasului (Pl. 59/9). Variantelor miniaturizate ale ceștilor le sunt asociate grupurile de câte trei caneluri scurte dispuse oblic pe umărul acestora (B_5; Pl. 60/2) sau decorul format din registrul de caneluri dispuse orizontal din care pornesc caneluri curbate (B_{21}; Pl. 59/2). Remarcăm în cadrul repertoriului și canelurile dispuse sub forma unor cercuri concentrice (B_{19}; Pl. 78/2), în jurul cărora au fost dispuse radiar caneluri de formă liniară (B_{16}; Pl. 63/5) sau care încalecă cercurile concentrice (B_{20}; Pl. 78/1), toate fiind documentate pe interiorul unor fragmentele de strachină. Totodată, pe un fragment al bazei unui vas – probabil de mari dimensiuni – a fost identificat un decor realizat din caneluri late, puțin adânci, care formează un motiv cruciform (B_{17}; Pl. 64/10).

Celelalte tipuri de decor canelat apar în proporții reduse, cuprinse între 0,2% și 0,6%, majoritatea fiind identificate pe fragmente ceramice care nu ne permit reconstituirea formelor, dintre acestea remarcându-se grupul de caneluri fine dispuse vertical pe pântecul vasului (B_6; Pl. 71/3) sau caneluri care formează volute (B_{18}; Pl. 65/6).

Canelurile vedem că reprezintă, adesea, apariții singulare pe vasele ceramice, rareori fiind asociate unor proeminențe conice simple, teșite, cu impresiune sau chiar canelate.

Decorul **imprimat** (C) obținut prin ștampilare reprezintă o formă rară de ornamentare a ceramicii din așezarea de la Unip, având o pondere de 1% din totalul decorurilor repertoriate. Cele mai multe fragmente ceramice au fost decorate prin impresiuni cu șnur-fals (C_2), acestea fiind dispuse în benzi orizontale (Pl. 72/10; Pl. 81/1) sau în arcadă (Pl. 57/3). Imprimeuri au fost identificate și pe buza unei oale, acestea având o formă elipsoidală (C_1; Pl. 69/4). De pe un fragment din buza unei străchini au fost identificate impresiuni de forma literei „S", înlănțuite și încadrate unor linii (C_3; Pl. 76/7). Acesta se asociază unui decor canelat dispus oblic pe buza vasului (B_3). Acest tip de decor reprezintă, în unele cazuri, suport pentru incrustarea cu ajutorul unei paste de culoare albă.

Inciziile apar într-o proporție de 17,8% din totalul fragmentelor ceramice ornamentate. Decorul realizat prin incizie este destul de variat, fiind definite 13 variante, dintre care liniile incizate dispuse oblic (D_1) au ponderea cea mai mare și sunt asociate exclusiv oalelor, mai cu seamă celor din tipurile AI și AIII (Pl. 62/6; 66/1, 2, 6). Tot oalelor le sunt specifice și liniile incizate dispuse în zigzag (D_4; Pl. 62/4; 66/7; 69/3; 84/2), liniile incizate dispuse oblic, asociate unui brâu incizat (D_2) sau liniile incizate scurte, dispuse sub forma literei „X" (D_3; Pl. 62/3; 79/16; 80/4; 85/1,4). O pondere însemnată o au și liniile incizate dispuse în rețea ($D_{6–7}$; Pl. 58/2; 69/1–2; 80/6). Inciziile realizate cu unghia au fost dispuse sub forma unor linii frânte (Pl. 58/7), decorând bile de lut sau au o dispunere aleatorie (Pl. 63/6), asociindu-se pe același fragment ceramic cu un decor pseudo-excizat (H_2).

Apariții rare în cadrul statisticii se referă la decorul incizat sub forma romburilor (D_7; Pl. 69/10) sau a triunghiurilor hașurate (D_{12}; Pl. 57/9; 69/12; 81/2), a grupurilor de câte trei incizii a căror bază se află în poziții diametral opuse (D_{11}; Pl. 77/3) sau decorul compus din registrul de două linii incizate dispuse orizontal, asociate unor linii incizate scurte dispuse oblic (D_{13}; Pl. 83/3). Aceste motive sunt asociate străchinilor invazate sau variantelor miniaturizate ale străchinii evazate.

Proeminențele aplicate au o reprezentativitate de 12,5% din total. Acestea au forme simple (E_2), teșite (E_3), alungite și impresionate (E_5) sau duble (E_7).

Proeminențele conice simple (E_2), proeminențele teșite (E_3) și proeminențele dispuse vertical, care despart două registre de caneluri (E_6), apar în proporții însemnate, cuprinse între 21% și 23% din totalul acestor ornamente aplicate. Butonii conici (E_2) sunt aproape nelipsiți de pe străchinile invazate,

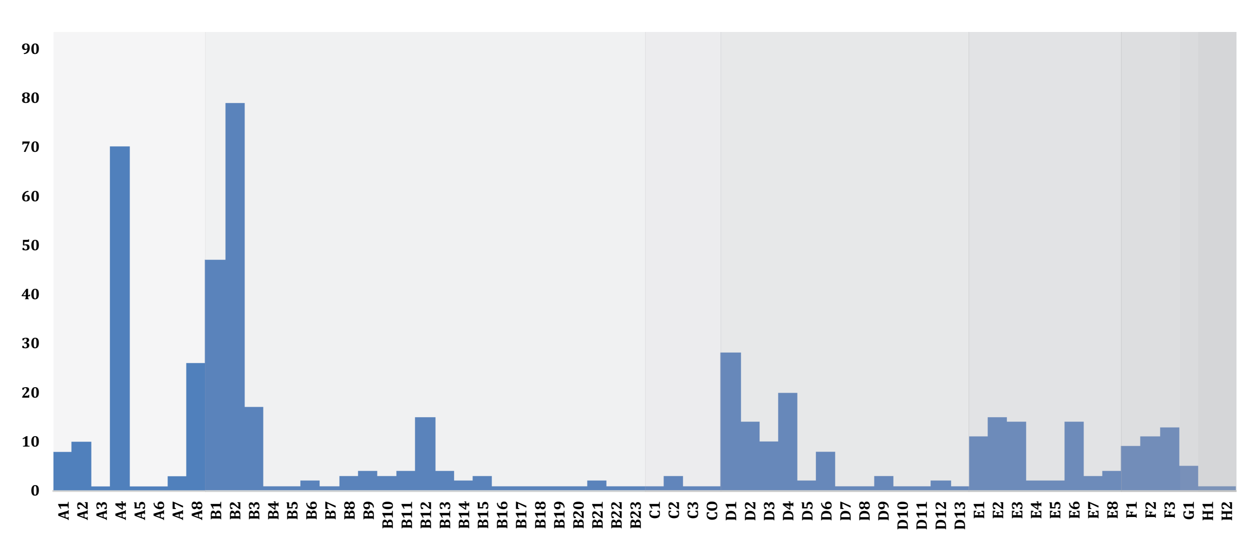

Fig. 33. Frecvenţa tipurilor de decor

fiind dispuşi simetric, câte patru, pe umărul acestor vase (Pl. 65/7; 71/2; 77/2; 78/11; 80/5; 83/11). În unele cazuri, aceştia sunt orientaţi cu vârful în jos (Pl. 66/14; 69/3–5; 70/5; 83/4). Mai rar, butonii apar pe ceşti (Pl. 57/1; 58/12; 59/1; 59/9; 60/1; 68/3; 83/7) sau căni (Pl. 79/6). Proeminenţa teşită (E_3) cu greu poate fi asociată unor forme (Pl. 60/5), însă cea din tipul E_6 apare pe boluri sau căni (Pl. 67/3; 80/3;). Proeminenţele trase din buza vaselor (E_1), sub forma unor mici lobi, deţin o pondere crescută, de 15% din totalul decorurilor de acest fel şi sunt caracteristice străchinilor tronconice şi evazate sau ceştilor (Pl. 60/11; 65/9; 66/2; 76/10; 77/6; 78/8; 79/1; 81/8, 11; 84/1; 85/1). În proporţie relativ egală, de 3–4%, apar şi restul variantelor de proeminenţe, majoritatea neputând fi corelate, însă, cu forme de vas. Doar în ceea ce priveşte proeminenţa dublă (E_7) putem menţiona că a fost întâlnită pe strachina miniaturală din tipul IV (Pl. 57/11).

Similar brâurilor, şi proeminenţele au mai cu seamă un rol practic, reprezentând pârghii de prindere ale vaselor. Acest tip de ornament se află adesea în asociere cu decoruri precum canelurile ($E_{4, 6, 8}$) sau brâurile aplicate (A_2).

Ornamente cu o reprezentare mai slabă sunt **crestăturile** (F; 6,4%), **impresiunile digitale** (G; 1%) sau **pseudo-excizia** (H; 0,2%). Cele trei variante ale decorului realizat prin crestare au fost întâlnite pe oale, fiind poziţionate pe zonele exterioare ale buzelor de vas (Pl. 62/5; 63/1; 66/3; 77/8; 80/7; 83/8; 85/2), pe buza bolului din tipul II_2 (Pl. 83/9) sau a castroanelor (Pl. 83/2). Impresiunile sunt specifice bolurilor (Pl. 79/9), străchinii evazate (Pl. 81/11), a unor străchini tronconice miniaturale (Pl. 16/4; Pl. 82/6) sau castroanelor (Pl. 83/6), acestea fiind regăsite pe buza sau pe diametrul maxim al vaselor. Ornamentele **pseudo-excizate** constau în ghirlande largi (H_1) şi linii frânte (H_2), apariţia acestora fiind singulară în cadrul repertoriului (Pl. 63/6; 81/4).

O situaţie aparte, din punct de vedere al ornamentării, o prezintă amfora identificată în cadrul Complexului 113 (Pl. 84/1). Aceasta are buza faţetată, din ea fiind trase spre exterior proeminenţe (E_1). Pe interiorul buzei apar mici butoni conici grupaţi în perechi de câte doi (E_2). Gâtul amforei poartă un decor constând într-un registru de caneluri crucişe, încadrat, atât în partea superioară cât şi în cea inferioară, de câte două linii obţinute, de asemenea, prin canelare. Atât corpul vasului cât şi zona diametrului maxim sunt decorate cu proeminenţe conice, asemănătoare unor tutuli, asociate unui decor canelat dispus sub forma unor cercuri concentrice. De asemenea, din muchia superioară a diametrului maxim au fost accentuate o serie de proeminenţe orientate cu vârful în sus.

Deşi repertoriul ornamentelor este unul destul de variat, numărul asocierilor dintre diferitele tipuri de decor este restrâns, cele mai frecvente fiind combinaţiile dintre proeminenţe şi caneluri. Distribuind tipurile de decor în funcţie de factura ceramicii, observăm că vasele grosiere tind să fie nedecorate sau presupun un decor constând în brâuri şi proeminenţe aplicate sau incizii realizate pe părţile îngroşate ale buzelor de vas. Decorul are, însă, o frecvenţă crescută în cazul vaselor fine şi semi-fine, ornamentele obţinute prin tehnica canelării fiind cele mai numeroase. Totodată, pe vasele încadrate acestor specii mai apar ornamente realizate prin incizie, crestare sau prin aplicarea unor brâuri şi proeminenţe.

V.3.2. Alte obiecte din ceramică

Printre materialele ceramice găsite cu ocazia cercetării structurilor încadrate primei vârste a epocii fierului din așezarea de la Unip se află și piese care descriu activități casnice, reprezintă piese de podoabă sau au o funcționalitate incertă.

Categoria *pieselor de uz casnic* este formată din patru **fusaiole** dintre care două au fost confecționate din lut, iar celelalte din piatră, respectiv os, atestând practicarea în cadrul așezării a unor activități precum torsul și țesutul. Diversitatea trăsăturilor care caracterizează piesele încadrate acestei categorii ne obligă la o tratare separată a fiecărui obiect, astfel:

Nr. Inventar: S0035; **Context**: Suprafața 2; Complex 19; **Piesă**: fusaiolă tronconică; Tehnică: realizată din material litic; **Dimensiuni**: $Ø_{max}$= 3,3 cm; H = 1,2 cm; ØP = 0,5 cm (Pl. 74/9).
Nr. Inventar: S0060; **Context**: Suprafața 2; Complex 19, Nivel 3; **Piesă**: fusaiolă elipsoidală/sferică cu capetele plate; **Tehnică**: realizată din pastă fină degresată cu cioburi pisate; ardere oxidantă; culoare brun deschis; suprafață lustruită; **Dimensiuni**: $Ø_{max}$= 3,5 cm; H = 1,1 cm; ØP = 0,7 cm (Pl. 74/7).
Nr. Inventar: S0162; **Context**: Suprafața 6; Complex 19, Nivel 4; **Piesă**: fusaiolă tronconică; **Tehnică**: realizată din os; aflată în stare slabă de conservare; **Dimensiuni**: $Ø_{max}$= 4,3 cm; H = 1 cm; ØP = 1 cm (Pl. 74/8).
Nr. Inventar: S0257; **Context**: Suprafața 7; Complex 113; **Piesă**: fusaiolă sferică; **Tehnică**: realizată din pastă semi-fină, degresată cu cioburi pisate; ardere reducătoare; culoare neagră; suprafață netezită; fusaiola prezintă pe circumferință o șănțuire; **Dimensiuni**: $Ø_{max}$= 2,5 cm; H = 2 cm; ØP = 0,8 cm (Pl. 82/8).

Din așezarea de la Unip provin și șase **bile de lut** (Pl. 58/7; 74/1–5; 78/3), realizate dintr-o pastă grosieră, degresată prin adaosul de nisip fin, adesea adăugat în exces. Bilele au fost arse oxidant, doar într-un singur caz fiind documentată arderea reducătoare (Pl. 74/3). Culorile rezultate au fost cele de brun deschis, portocaliu și cenușiu. Suprafețele acestor piese au rămas grunzuroase. Bilele sunt mai mari sau mai mici, diametrele variind între 1,5 cm și 4 cm. Două dintre aceste piese au fost decorate prin incizii realizate cu unghia (Pl. 58/7; 74/5). Acest decor este dispus sub forma unor registre de linii frânte acoperind întreaga suprafață a piesei sau doar o zonă mai restrânsă. Bilele de lut descrise au fost identificate în cadrul complexelor 19 și 39, excepție făcând piesa identificată în S.1, metrii 2–4 (Pl. 58/7), aflată în stratul superficial (0,1 m adâncime), a cărei datare este incertă.

O piesă interesantă provine din Complexul 113, constând într-un **con de lut** (Pl. 82/7) modelat dintr-o pastă semi-fină degresată cu ajutorul nisipului fin. Conul de lut a fost ars oxidant, rezultând astfel o nuanță de brun deschis, suprafața piesei fiind netezită. Conul este de dimensiuni mici, aceasta având o înălțime de 2,5 cm și un diametru al bazei de 2 cm. Menționăm totodată că la jumătatea înălțimii piesei au fost practicate două incizii, dispuse simetric, care însă nu perforează piesa dintr-o parte în cealaltă. Conurile de lut reprezintă una dintre cele mai numeroase categorii de piese identificate în cadrul așezărilor scitice din bazinul Niprului. Piese similare cu cea de la Unip se regăsesc în descoperirile din așezările de la Knyshovsky și Belsky, acestea fiind încadrate secolelor VII–V î.Hr.[121].

O altă piesă, de această dată fragmentară, provine din Complexul 46 constând în baza unui con (Pl. 78/7) – posibil un fragment de pintaderă[122] – realizat dintr-o pastă grosieră degresată prin adaosul de nisip fin. Piesa a fost arsă oxidant, fiind astfel obținute nuanțe de brun-deschis. Suprafața acesteia a fost netezită. În acest caz, diametrul bazei este mai mare, fiind de 3,12 cm, piesa păstrând o înălțime de 2,3 cm. Fragmentarea accentuată a piesei împiedică identificarea, cu claritate, a funcționalității acesteia sau a unor posibile analogii.

Din categoria pieselor de lut face parte și manșonul recuperat din cadrul complexului 19 (Pl. 72/6), modelat fiind dintr-o pastă grosieră degresată cu ajutorul cioburilor pisate. Piesa a fost arsă într-o atmosferă oxidantă, culoarea obținută pe suprafața piesei fiind brun închis. Diametrul piesei este de 3,7 cm, iar grosimea acesteia de 0,5 cm. În același timp, din umplutura complexului 103 a fost recuperată o piesă de formă tronconică (Pl. 102/5) modelată dintr-o pastă semi-fină degresată cu nisip fin. Aceasta a fost arsă într-o atmosferă oxidantă, fiindu-i caracteristică nuanța de brun închis. La interior piesa are culoarea neagră. Atât suprafața interioară, cât și cea exterioară au fost netezite. Piesa este de mici dimensiuni atât diametrul bazei, cât și înălțimea acestuia fiind de 4 cm, iar diametrul gurii este de 2 cm.

Mărgele din lut. Categoria pieselor de podoabă cercetate în cadrul așezării de la Unip-*Dealu Cetățuica* este restrânsă, fiind compusă din mărgele de lut și un ac de bronz.

Categoria mărgelelor de lut este slab reprezentată în cadrul așezării de la Unip-*Dealu Cetățuica* (două piese), acestea provenind din nivelul 4 al locuinței C.19, una dintre acestea având o stare de conservare precară. Astfel de piese de podoabă se dovedesc a fi puține pentru orizontul cronologic post-Basarabi, cele mai multe mărgele fiind realizate din sticlă, caolin, cochilii, chihlimbar, sau diverse metale[123].

[121] М.Н. Дараган, 2017, p. 141–169, Рис. 2–6, 13–14.
[122] Schwellnus, 2010, p. 207–225.
[123] Vasiliev, 1980, p. 99–102; Chochorowski, 1985, p. 51–56;

O piesă similară cu cele prezentate de noi, dar mai timpurie, a fost identificată în nivelul III de la Teleac[124], iar în ceea ce privește etapa Fier IV, analogii mulțumitoare am identificat doar în mediul scitic în necropola de la Teiuș-*Cetățuia*[125], în aria culturii Vekerzug[126], în mormântul 49 de la Tiszavasvári-*Dózsa-telep*[127], în mormântul 2 de la Tiszalök-*Vásárhalom*[128] sau la Törökszentmiklós în mormântul 1[129].

Nr. Inventar: S0165; **Context**: Suprafața 6; Complex 19, Nivel 4; **Piesă**: mărgea de formă bitronconică; **Tehnică**: realizată din pastă semi-fină degresată cu nisip fin; ardere oxidantă; culoare portocalie; suprafață netezită; **Dimensiuni**: $Ø_{max}$= 1,6 cm; H = 1,1 cm (Pl. 74/6).
Nr. Inventar: S0226; **Context**: Suprafața 6; Complex 19, Nivel 4; **Piesă**: mărgea de formă bitronconică; **Tehnică**: realizată din pastă semi-fină degresată cu nisip fin; ardere reducătoare; culoare neagră; suprafață netezită; **Dimensiuni**: $Ø_{max}$= 2 cm; H = 1,1 cm.

V.3.3. Obiecte din materii dure animale

Piesele realizate din os și corn sunt puține și provin exclusiv din straturile de umplere a locuinței adâncite C.19. Din oase de pasăre au fost prelucrate un ac, un străpungător și o spatulă, iar în ceea ce privește piesele din corn de cervide menționăm un manșon și un corn aflat în curs de prelucrare. Acul se păstrează fragmentar (Pl. 75/2), având o lungime păstrată de 3 cm. În secțiune, forma acestuia este elipsoidală, aceasta păstrându-se pe toată lungimea. Dată fiind dimensiunea și forma piesei, cel mai probabil aceasta era utilizată ca și ac de cusut. Străpungătorul (Pl. 75/5) este ascuțit la un singur capăt și are o lungime de 13 cm. În ceea ce privește spatula (Pl. 75/4), aceasta este teșită la unul dintre capete și presupune o lungime de 12 cm.

Din corn a fost prelucrat un manșon (Pl. 75/6) a cărui margini au fost teșite spre exterior, având un diametru de 2,5 cm și o înălțime de 3 cm. Funcționalitatea piesei nu poate fi precizată, nici piesa și nici contextul descoperirii nefiind favorabile unui astfel de demers.

V.3.4. Obiecte din metal

Piesele din metal aproape că lipsesc din complexele atribuite primei vârste a epocii fierului. Doar în Complexul 92 a fost găsit un ac din bronz de tipul *Kugelkopf*, aparținând variantei nedecorate. Corpul acului este circular în secțiune și are un diametru de 0,4 cm și o lungime de 12,5 cm. Capul este de formă sferică. Patina prezintă exfolieri, fiind parțial păstrată pe suprafața piesei și are o culoare verde deschis (Pl. 52/4).

Analogiile pentru piesa descrisă mai sus sunt puține, cele mai apropiate se referă la acul „*cu capul în formă de bulb de ceapă*" din depozitul de la Războieni-*Cetate* (Ocna Mureș, jud. Alba)[130], la acul de la Alba Iulia-*Recea*[131] și cel din depozitul de la Uioara de Sus (Ocna Mureș, jud. Alba)[132]. În același depozit de la Uioara mai apare un ac din tipul *Kugelkopf*, însă cu gâtul decorat cu ajutorul inciziilor fine dispuse orizontal[133]. În depozitul de la Alțâna (jud. Sibiu) este prezent, de asemenea, un fragment de ac cu capul sferic și gâtul decorat prin incizii fine dispuse în zigzag[134]. Piese similare au fost descoperite și pe malul stâng al Dunării, în zona municipiului Beograd (Serbia), astfel de la Zemun provin două astfel de ace, unul păstrat întreg[135], iar celălalt fragmentar[136]. Din localitatea Ritopek, aflată la est de Beograd, provine un alt ac de acest tip, păstrat în bune condiții[137]. Analogii mai găsim de asemenea și în zona localităților Kličevac-*Rastovača*[138], Požarevac[139], Velika Vrbica (oraș Kladovo)[140] sau Crni Vrh (oraș Jagodina)[141]. Din vestul Ungariei cunoaștem analogii la Románd[142] și Velemszentvid[143], sau piesa din depozitul de la Sióagárd-*Leányvár*[144].

Acele din acest tip, pentru zona Banatului, se limitează la orizonturile cronologice ale depozitelor de tip Uriu-Domănești și Cincu-Suseni (Bronzul Târziu II–III[145]), nefiind documentate ulterior[146]. Pe de altă parte, privite în ansamblu, pentru zona Serbiei, vestul Ungariei sau Morava, este menționată o perioadă mai lungă de utilizare al acelor de acest tip, astfel ele apar și după etapa Ha A din cronologia central

Kemeczei, 2009, p. 87–93.
124 Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1991, p. 65, Fig. 18/26.
125 Horedt, 1953, p. 803, Fig. 11/4 (piesa este decorată).
126 Chochorowski, 1985, p. 56.
127 Kemeczei, 2009, Taf. 111/4.
128 Kemeczei, 2009, Taf. 99/8.
129 Kemeczei, 2009, Taf. 128/2.
130 Petrescu-Dâmbovița, 1977, p. 104, Pl. 181/7.
131 Gheorghiu, Lascu, 2016, p. 152, Pl. II/5.
132 Petrescu-Dâmbovița, 1977, p. 116, Pl. 268/30.
133 Petrescu-Dâmbovița, 1977, p. 116, Pl. 268/36.
134 Petrescu-Dâmbovița, 1977, p. 81, Pl. 113/7.
135 Vasić, 2003, p. 58, 313, Taf. 21/313; Vukmanović, Radojčić, 1995, p. 62, nr. 101.
136 Vasić, 2003, p. 59, Taf. 21/315; Todorović, 1971, p. 68, Taf. 36/13.
137 Vasić, 2003, p. 58; Taf. 21/310; Vukmanović, Radojčić, 1995, p. 63, nr. 104.
138 Vasić, 2003, p. 58, 305; Taf. 21/305.
139 Vasić, 2003, p. 58, 306–308; Taf. 21/306–308.
140 Vasić, 2003, p. 58, 312; Taf. 21/312.
141 Vasić, 2003, p. 58, 304; Taf. 21/304.
142 Říhovský, 1983, p. 26, 169; Taf. 9/169.
143 Říhovský, 1983, p. 26–27; Taf. 9/179–183; Taf. 10/187, 189.
144 Váczi, 2013, p. 217, Fig. 6/40.
145 Gogâltan, 1999–2000, p. 40.
146 Gumă, 1993, p. 259.

Tabel 10. Analiza elementală a acului de bronz realizată prin EDX (rezultatele sunt date în procente masice-wt%)

ELEMENT	MIEZ CAP 1	MIEZ CAP 2	MIEZ TIJĂ	PULBERE CAP	PULBERE TIJĂ 1	PULBERE TIJĂ 2
Cu	97,81	97,71	59,32	38,39	29,59	28,31
Sn	2,19	2,29	**25,49**	–	33,08	28,24
Pb	–	–	–	–	6,01	4,77
Fe	–	–	1,53	1,68	0,64	0,78
Mg	–	–	–	0,59	–	–
Al	–	–	–	3,81	–	–
Si	–	–	4,23	11,54	1,79	1,59
Ca	–	–	–	0,48	–	–
P	–	–	5,06	0,71	2,97	3,59
K	–	–	–	1.00	–	–
S	–	–	1,47	4,32	1,27	1,32
Cl	–	–	2,90	–	1,19	2,38
O	–	–	–	37,46	23,47	29,02

europeană[147]. Pentru finalul primei vârste a epocii fierului astfel de ace din tipul *Kugelkopf* sunt documentate și în aria culturii Vekerzuk[148] sau a grupului Alföld[149], analogii fiind identificate în mormântul nr. 71 de la Tápiószele[150], în mormântul nr. 8 de la Alsótelekes[151], la Meszes în mormântul nr. 2[152] sau în mormântul B/27 de la Chotin[153].

Piesa a beneficiat de analize elementale, realizate în cadrul Departamentului de Materie Condensată al INCEMC Timișoara[154] și la Facultatea de Fizică din cadrul Universității de Vest din Timișoara[155]. Acul a fost analizat prin microscopie electronică de baleiaj (SEM), analiză elementală prin spectroscopie de raze X cu dispersie de energie (EDX) și difracţie de radiații X. Analizele SEM/EDX au fost realizate folosind un echipament Inspect S + EDAX Genesis XM 2i (FEI, Olanda), iar cele prin difracţie de radiații X au fost realizate cu ajutorul unui echipament PW 3040/60 X'Pert PRO (Panalitycal, Olanda), folosind radiaţia CuKα. Analizele au fost realizate pe trei zone distincte de pe suprafața piesei, două fiind distribuite pe capul acului și una pe tijă. Pentru a obține rezultate cât mai relevante, cu ajutorul unui scarpel, în cele trei zone menţionate, a fost îndepărtat oxidul astfel încât să fie posibilă și studierea materialului masiv din care a fost confecţionată piesa (Pl. 52/4). Atât pulberile rezultate în urma îndepărtării oxidului, cât și materialul masiv au fost analizate prin metodele menţionate.

Rezultatele analizelor sunt prezentate în cadrul tabelului 10. Analizele EDX indică faptul că acul a fost realizat dintr-un aliaj Cu-Sn, concentrația de Sn fiind diferită în funcţie de zona analizată (Pl. 53). Capul acului presupune o structură omogenă, cu un conţinut de Sn de 2,19 wt%, respectiv 2,29 wt%, elementele minoritare (micro-elementele) fiind absente. Situaţia este diferită dacă ne referim la tija piesei, în acest caz ponderea Sn fiind de 25,49 wt%, asociate fiind și o serie de elemente precum Fe, Si, P, S sau Cl în diferite proporţii. Rezultatele obţinute referitoare la analiza materialului masiv din care a fost confecţionată tija sunt interesante, deoarece din punct de vedere tehnologic utilizarea unei cantităţi într-atât de mari de Sn ar face ca piesa să fie casantă, deci inutilizabilă[156]. Dacă ar fi să ne referim la caracterizarea elementală a pieselor de bronz cu circulație în etapele BT II-III din zona Banatului acestea indică concentrații ale Sn de până în 10 wt%[157], iar pentru etapele ulterioare nu deţinem date. Pe de altă parte, nu omitem ca analiza să fi documentat, pe lângă materialul masiv și părți din oxidul prezent pe tijă, explicându-se în acest fel cantitatea mare de Sn rezultată.

Structura neomogenă a oxidului prezent pe toată suprafața piesei este sugerată atât de imaginile SEM (Pl. 52/1–3), cât și de rezultatele obținute prin analiza elementală a pulberilor. În cadrul pulberilor

[147] Vasić, 2003, p. 53; Říhovský, 1979, p. 74; Novotná, 1980, p. 102–106.

[148] Chochorowski, 1985, p. 68 (autorul menționează că din totalul acelor identificate în aria culturală Vekerzug 3,8% sunt din tipul *Kugelkopf*).

[149] Kemeczei, 2009, p. 71.

[150] Párducz, 1966, p. 42, Pl. XV, 12.

[151] Kemeczei, 2009, Taf. 133/27.

[152] Chochorowski, 1985, p. 67, Abb. 14/6; Kemeczei, 2009, Taf. 157/10.

[153] Dušek, 1966, Taf. LIII/12.

[154] Mulțumim și pe această cale dr. fiz. Marinela Miclău și dr. fiz. Paula Sfârloagă, care cu amabilitate au realizat analiza SEM-EDX.

[155] Mulțumim și pe această cale conf. univ. dr. Paul Barvinschi, care cu amabilitate a realizat analiza de difracţie de radiaţii X și a interpretat rezultatele.

[156] Ottaway, Roberts, 2008, p. 209. Gogâltan, 1999, p. 124.

[157] Mason *et alii*, 2016, p. 110–117 (piesele incluse în grupul Banat-Transilvania presupun o concentrație de Sn cuprinsă între 2,05 și 7,74%wt).

provenite de pe tija acului cantitatea determinată de Cu și Sn este aproape egală, mai mult, în cazul celor provenite de pe capul acului Sn este absent. Elementele minoritare sunt de asemenea prezente, în cantități mai mari apar astfel Si, S sau Pb.

Deși acele de acest tip sunt prezente în Banat cu precădere în intervalul BT II-III, observăm că acestea circulă și ulterior, regăsind exemplare ale unor astfel de ace în mediul scitic din Câmpia Pannonică sau Slovenia. Pentru ceașca (Pl. 79/7) asociată acului de tip *Kugelkopf* nu a fost posibilă identificarea unor analogii mulțumitoare în cadrul manifestărilor culturale specifice etapelor BT II-III din Banat, cel mai probabil aceasta putând fi încadrată manifestărilor etapei Fier IV.

V.4. Repere ale cronologiei așezării

Încadrarea în limite cronologice cât mai strânse a unor obiective sau fenomene arheologice reprezintă unul dintre dezideratele cercetării arheologice, deoarece înțelegerea evoluției unei comunități într-un anumit spațiu nu poate fi posibilă fără o cât mai exactă plasare în timp. De cele mai multe ori acest deziderat reprezintă un demers dificil. Cei 25 de ani care s-au scurs de la publicarea ultimei sinteze privind manifestările primei vârste a epocii fierului în Banat[158] nu au avut menirea de a îmbogăți semnificativ cercetarea acestei secvențe cronologice.

Interpretarea și încadrarea cronologică a descoperirilor din așezarea preistorică de la Unip-*Dealu Cetățuica* poate fi făcută, în consecință, prin raportarea la puținele surse bibliografice care tratează această secvență cronologică în cuprinsul Banatului românesc, precum și în contextul mai larg al cercetării acestei epoci în zonele învecinate vestului României.

Faza finală a culturii Basarabi în Banat este marcată – conform stadiului actual al cercetării – prin descoperirile din nivelul II al așezării de la Valea Timișului-*Rovină*, precum și printr-o serie de materiale provenite de la Gornea-*Țărmuri*[159]. Pentru stațiunea de la Valea Timișului se constată, la nivelul materialului ceramic, modificări sesizabile privitoare la frecvența și utilizarea anumitor tipuri de decor, precum și apariția unor forme ceramice care își găsesc analogii în orizonturi cronologice care descriu etapa finală a culturii Basarabi sau cea post-Basarabi. Decorul tradițional intră în regres, canelura, proeminențele și brâurile reprezintă principala modalitate de ornamentare a vaselor, iar decorul imprimat este prezent într-un procent de sub 10%[160]. Totodată la nivel tehnologic este remarcată scăderea cantității de ceramica neagră în favoarea celei care prezintă diferite nuanțe de brun[161]. Același regres al stilului ceramic Basarabi caracteristic perioadei sale clasice se constată și în zona Transilvaniei, printr-o serie de descoperiri realizate la Ghirbom-*Cânepi*[162], Sântimbru[163], în așezarea și necropola de la Chendu-*Podei*[164], acestea fiind sistematizate și discutate critic în contextul publicării studiului monografic privind așezarea de la Bernadea[165], sau mai recent în așezarea de la Gheorghieni-*Valea Mare*[166]. Situația nu diferă nici în zona de vest a Olteniei, caracteristice acestei etape sunt descoperirile din necropola de la Basarabi[167] și cele din faza a doua a necropolei de la Balta Verde[168].

Sfârșitul secolului al VII-lea î.Hr. marchează, pe de-o parte, dezintegrarea stilului Basarabi, iar pe de altă parte poate fi documentat și un larg proces de regionalizare prin individualizarea unor grupe culturale locale. În zona Banatului etapa Fier IV (Ha C_2-Ha D_1) este caracterizată printr-un număr restrâns de descoperiri[169], care își găsesc bune analogii cu precădere în grupul cultural Ferigile[170] din Oltenia. Manifestările culturale caracteristice acestei etape cronologice din zona Transilvaniei se leagă de descoperirile atribuite „grupului scitic" [171], acestea fiind legate indisolubil de problema orizontului „Ha D" din acest areal[172]. În zona de nord și est a Serbiei asistăm la același fenomen, unde stilul Basarabi decade, dar nu dispare, ci contribuie la formarea unor grupuri culturale precum Bosut III, Zlot, Srem sau Rača-Ljuljaci[173].

Realizarea încadrării cronologice a așezării preistorice de pe *Dealu Cetățuica* de la Unip reprezintă un demers dificil, aceasta putând fi realizată exclusiv prin analiza decorurilor și a formelor de vas. Lipsa pieselor de metal relevante din inventarul complexelor arheologice ne limitează posibilitățile de datare în limite cronologice strânse.

---

158 Gumă, 1993.
159 Gumă, 1977, p. 264; Pl. VI/1-9; Gumă M., Gumă N., 1977, p. 65–66, Pl. XVI-XVIII; Gumă, 1983, p. 97–98, 100–101.
160 Gumă, 1983, p. 101.
161 Gumă M., Gumă N., 1977, p. 66, n. 32.
162 Moga, Ciugudean, 1995, p. 98, nr. 79; Ciugudean, 1997, p. 141, nr. 21.
163 Ciugudean, 1997, p. 162–165.
164 Vasiliev, Zrinyi, 1987, p. 91–118.
165 Ursuțiu, 2002, p. 75.
166 Tecar, Nagy, 2010, p. 15–58.
167 Dumitrescu, 1968, p. 177–260.
168 Berciu, Comșa, 1956.
169 Gumă, 1993, p. 235–242; Ciugudean, 1996, p. 9.
170 Vulpe, 1967.
171 Vasiliev, 1980; Vasiliev, 1982, p. 262–269.
172 Vezi discuția pe larg asupra problemei la: Boroffka, 1998, p. 98–99; Ciugudean, 2010, p. 171; Ursuțiu, 2000, p. 225; Gogâltan, Nagy, 2012, p. 110–112.
173 Ljuština, 2009, p. 289–303; Ljuština, 2014, p. 143.

Studiind materialele ceramice – formele de vas și decorul – provenite din inventarul complexelor preistorice, nu putem să omitem elementele de legătură cu stilul „clasic" al ceramicii Basarabi. Acest aspect este reflectat prin apariția câtorva fragmente ceramice decorate în tehnica imprimării. Decorul din tipul C_2 regăsit pe fragmentele provenite din complexele 19 (nivel 1) și 113 au bune analogii la Valea Timișului-*Rovină*[174], Slatina Timiș-*Gura Ilovei*[175], Păuliș-*Dealu Bătrân*[176] sau Gradina na Bosut[177]. Totodată șirurile de „S"-uri înlănțuite și încrustate cu alb (C_3), precum cele de pe fragmentul de strachină din C.29, apar în stațiunile de la Berzasca-*Stația de pompare IFET*[178], Gornea-*Țărmuri I* și *II*[179], *Căunița de Jos*[180] sau Sânnicolau Mare-Colecția Khun[181]. Ornamentul din tipul C_1 – provenit din Complexul 19, nivel 1 – este rar întâlnit, o analogie mulțumitoare fiind reprezentată de fragmentul din buza unui vas provenit din Peștera Zlot (Bor, Serbia), care este decorat în aceeași manieră[182].

Atrag atenția, de asemenea, și motivele din tipul D_7 și D_{12}, obținute prin tehnica inciziei, care apar pe fragmentele ceramice din complexele 19 (nivel 3), 104 și 113. Romburi hașurate identificăm pe ceramica fină și semi-fină de la Gornea-*Țărmuri*[183] sau Berzasca-*Ogașu Odului*[184]. Triunghiurile hașurate, care apar pe fragmentele ceramice de la Unip, sunt realizate neglijent. În mediul Basarabi, analogii apropiate găsim la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*[185], utilizarea acestor motive fiind mai scăzută în etapele post-Basarabi, ele fiind documentate pe materiale precum fragmentul de strachină de Vișag-*Dealul Satului*[186], sau cele identificate în necropola de la Ferigile[187], ori Gradina na Bosut[188]. Restul motivelor incizate ($D_{1-6, 9-10}$), alături de ornamentele crestate (F) și brâurile aplicate (A), se găsesc exclusiv pe oalele din tipul A_{I-III}. Analogii pentru aceste tipuri de ornamente și forme de vas găsim în majoritatea stațiunilor cu descoperiri din perioada târzie a primei vârste a epocii fierului din Banat[189], Voivodina și Timok[190] sau Oltenia[191]. De notat este faptul că deși crestăturile și brâurile aplicate apar și pe oalele din mediului cultural Basarabi, inciziile – dispuse sub forma literei „X" (D_3), în zigzag (D_4) sau rețea(D_{5-6}) –, care decorează partea îngroșată a buzei acestor vase, sunt absente[192] și apar doar pe oalele aparținând descoperirilor etapei Fier IV. Totodată oalele încadrate tipului BII_{1-2}, își găsesc corespondențe în materialele de la Vlaha-Pad[193], Ilidia-Oblița[194] sau varianta miniaturizată de la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*[195]. Tot în cadrul decorurilor incizate remarcăm alăturarea dintre banda incizată formată cu ajutorul a două linii dispuse orizontal și liniile incizate scurte dispuse oblic (D_{13}), combinație regăsită și pe strachina din mediul Basarabi (Bosut IVb) de la Gradina na Bosut[196].

Canelura vedem că reprezintă forma cea mai întâlnită de ornamentare a ceramicii, aceasta fiind prezentă pe majoritatea tipurilor de vase. În repertoriul ornamentelor din această categorie se evidențiază motivele canelate, care apar pe interiorul bazelor unor străchini ($B_{16, 19-20}$), această practică fiind documentată la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*[197], Gradina na Bosut[198] sau Ferigile[199].

Tipologic, una dintre formele ceramice utile demersului de precizare a cronologiei descoperirilor preistorice de la Unip este reprezentată de către strachina cu buza invazată (GI_{1-4}). Modificările suferite de această formă în timp sunt lesne de observat datorită producerii sale neîncetate pentru aproape 1000 de ani, începând cu faza Bronz Târziu II (Bz D)[200], aceasta perpetuându-se în Banat – cu o mai mică intensitate – până în etapa Lt. B_2-C[201]. Modificări în morfologia acestui tip de strachină au fost constatate odată cu apariția comunităților Basarabi, începând cu etapa Fier III (Ha B_3), atât în Transilvania, cât și în Banat[202], când se observă că proeminențele conice aplicate pe străchinile invazate încep a fi orientate în jos. Această practică se generalizează în

174 Gumă, 1997, Pl. XV/15, XVIII/2.
175 Radu, 2008, Pl. 1/2, 6–8.
176 Pădureanu, 1990, Pl. 24/11.
177 P. Medovic, I. Medovic, 2011, Abb. 83/2, 4; Abb. 101/9; Abb. 109/13; Taf. 20/3–4.
178 Gumă, Dragomir, 1981, Pl. IV/3
179 Gumă, 1979, Pl. XIX/1, XX/1, XXII/1, 11, XXVII/10.
180 Gumă, 1979, Pl. XLII/1.
181 Cedică, 1998, Pl. 1/6.
182 Kapuran, 2013, Pl. Ia/22.
183 Gumă, 1993, Pl. LXII/4, 8; Pl. LXIII/1.
184 Gumă, 1993, Pl. LXXIX/2.
185 Gumă, 1993, LX/7, 19, 29.
186 Stratan, 1960, 165; Fig. 2/1.
187 Vulpe, 1967, Pl. XIII/28–29.
188 P. Medovic, I. Medovic, 2011, 242, Abb. 227/3.
189 Medeleț, 1991, Fig. 9/1; Stratan, 1960, Fig. 4/1, 3; Fig. 6/1–3, 6.
190 Ljuština, 2014, p. 181, Fig. 6/1, 3; Fig. 7/1–2; Kapuran, 2013, Pl. Ia/28–31; Pl. VI/11–12; Pl. IX/16–17, 19, 20–21.
191 Vulpe, 1967, Pl. XII/1–3, 6; Pl. XIII/32.
192 Gumă, 1983, p. 79; Gumă, 1993, p. 225; Ciugudean, 1976, p. 19; Ursuțiu, 2002, p. 46, 50.
193 Gogâltan *et alii*, 2008, p. 110, Abb. 2/1–3.
194 Gumă, 1993, Pl. CVI/2.
195 Medeleț, 1991, p. 69, Fig. 5/2.
196 P. Medović, I. Medović, 2011, p. 119, Abb. 109.
197 Medeleț, 1991, p. 75, Fig. 12 A–B; 76, Fig. 16 A–B.
198 P. Medović, I. Medović, 2011, p. 166, Abb. 148/14.
199 Vulpe, 1967, Pl. II/13, 15; Pl. III/1–4, 8, 11, 13.
200 Gogâltan, Nagy, 2012, p. 112–113; Kapuran, 2013, p. 30; Булатовић, 2010, p. 104.
201 Plantos, Popa, 2001, p. 109, Pl. VIII/8–10. Petrescu, 2000, p. 74, Pl. CXXV/3; Pl. CXXVI/5; Pl. CXXVIII/1–4, 6–7; Pl. CXXIX/1–2, 4–6; Pl. CXXX/1, 36, 8; Pl. CXXXI/1–2, 5.
202 Gumă, 1983, Pl. VIII/2.

etapa Fier IV, când străchinile invazate cu astfel de proeminențe devin un bun comun, mai ales, în mormintele atribuite sciților din Transilvania[203]. Astfel de recipiente au fost identificate și la Unip – tipurile $GI_{2 \text{ și } 4}$ – în complexele 19 (nivel 12; Pl. 65/7; nivel 4, Pl. 66/12, 14; nivel 3, Pl. 69/5–6; nivel 2, Pl. 70/5), 64 (Pl. 78/11) sau 113 (Pl. 83/4), bune analogii fiind reperate în descoperirile de la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*[204], strachina de la Vlaha-Pad[205], cele de la Ferigile[206], Gogoșu[207], Padina și Hajdučka vodenica[208], Crăciunelu de Jos[209], Sântimbru[210] sau Turdaș-*Luncă*[211]. Totodată, străchinile din tipul GI_3, majoritatea decorate cu caneluri orizontale sau oblice (B_{2-3}) și fără a prezenta proeminențe, își au originea, de asemenea, în mediul cultural Basarabi[212]. Acest tip de strachină se perpetuează ulterior și în etapa Fier IV, cu precădere în aria extracarpatică[213], pentru necropolele scitice acestea reprezentând apariții mai rare[214]. Străchinile din tipul GI_1 sunt în general nedecorate, însă atrage atenția exemplarul provenit din C.19, nivel 12, care sub buză poartă un brâu alveolat (A_8) și pentru care nu am identificat analogii mulțumitoare.

Străchinile tronconice (GII) sunt prezente într-un număr important în majoritatea locuințelor de la Unip, precum și în groapa C.29. Variantele GII_{2-4} își găsesc corespondențe în necropola de la Ferigile – prin tipurile IB_{1-3}[215] – acestea fiind caracteristice subfazei IIB, conform cronologiei elaborate de către Alexandru Vulpe[216]. În cronologia necropolei, realizată pe baza serierii materialelor, acest tip de vas a fost încadrat grupului ceramic combinatoriu A[217], a cărui poziție cronologică se referă la un orizont post-Basarabi – plasat după 650 B.C – încadrare susținută și de inventarul metalic[218]. Strachina din tipul GII_1 are de asemenea bune analogii în mediul cultural al tribalilor, în structura IX de la Mihajlov ponor, încadrată secolului VI î.Hr.[219].

Străchinile evazate (GIV_{1-2}) cu profilul în „S” (Tabel 5), față de perioada anterioară, tind să devină mai puțin adânci și mai deschise, deși se vor perpetua și vechile forme. Pentru perioada de final a epocii fierului, în Banat, au fost descoperite astfel de străchini la Remetea Pogănici[220], acestea fiind însă mai adânci decât cele de la Unip și fragmentul de strachină de la Vișag[221], care se apropie ca formă de varianta GIV_2 propusă de noi. O bună analogie pentru strachina din Complexul 29, care definește de altfel varianta GIV_1, este reprezentată de strachina de la Rgotina-*Bela stena* (Bor, Serbia), descoperirile de aici fiind datate în „Hallstatt-ul târziu”[222]. În necropola de la Ferigile acest tip de strachină, similar situației de la Unip, are o prezență scăzută, de doar 9%[223], pe când la Bârsești aceasta este forma majoră a inventarului ceramic[224]. În mediul scitic astfel de străchini apar mai rar – exemplare avem la Ciumbrud[225], Szentes-Vekerzug[226], Szirmabesenyő[227] sau Chotin[228] – morfologia acestora fiind însă diferită de cea a străchinilor de la Unip.

Străchinile cu aspect bitronconic ($GIII_1$) apar exclusiv în cadrul Complexului 19. Cea mai apropiată descoperire de acest fel o întâlnim în Peștera Zlot[229], vasul de aici fiind decorat cu caneluri dispuse orizontal și este similar străchinii din nivelul 3 de umplere al locuinței adâncite (Pl. 69/7) și se apropie sub aspectul formei de celelalte piese încadrate acestui tip (Pl. 69/9; 71/1).

Castroanele imită formele străchinilor tronconice sau invazate, fiind doar mai adânci. Rare sunt cazurile în care acestea sunt decorate. Se remarcă, în cadrul tipologiei, castronul de formă bitronconică (HI1), decorat pe diametrul maxim cu caneluri dispuse oblic (B_3), o bună analogie reprezentând-o exemplarul de la Hajdučka vodenica[230].

---

203 Discuția pe larg la: Gogâltan, Nagy, 2012, p. 113; Vasiliev, 1980, p. 66.
204 Medeleț, 1991, Fig. 5/1,3; Fig. 8/1.
205 Gogâltan, Nagy, 2012, Pl. 5/2.
206 Vulpe, 1967, Pl. 1/5, 9, 12, 15, 22.
207 Berciu, Comșa, 1956, Fig. 139/6; Fig. 167/7.
208 Kapuran, 2013, Pl. IX/7; Pl. VIII/1.
209 Paul, 1971, p. 98, Pl. I/7; III/1.
210 Ciugudean, 1996, p. 5–6, Fig. 1/3.
211 Luca *et alii*, 2013, p. 20.
212 Berciu, Comșa, 1956, p. 553, Fig. 92; Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1991, p. 85–86, Fig. 46/1; Ursuțiu, 2002, p. 45; Gumă, 1993, p. 226, Pl. LIV/11, 13, 21; Pl. LVII/1, 9, 18; LXIII/11.
213 Stratan, 1960, p. 168, Fig. 5/5; Vulpe, 1967, Pl. I/3, 13.
214 Cristescu, Bărbat, 2016, p. 14, Pl. $IV/1_{a-b}$; Pl. VII; Pl. VIII; Vasiliev, 1972, p. 26, 30, 52, Pl. II/c, III/a, VII/5; Vasiliev, 1979, p. 52, Pl. XXIII/5; Vasiliev, 1980, p. 66, Pl. 8/3; Zrinyi, 1965, p. 37, Pl. XIV, Fig. 36; Kemeczei, 2009, p. 97, Taf. 76/3.
215 Vulpe, 1967, p. 38–39.
216 Vulpe, 1977, p. 86–88.
217 Teleagă, Sârbu, 2016, p. 23.
218 Teleagă, Sârbu, 2016, p. 25.
219 Jevtić, 2006, p. 279, 284, Fig. 17/10.
220 Stratan, 1960, p. 168, Fig. 5/1, 3.
221 Gumă, 1993, Pl. CV/A/1.
222 Јевтић, 2004, p. 159, 161; Kapuran, 2011; Булатовић *et alii*, 2011.
223 Vulpe, 1967, p. 43. În repertoriul formelor de străchini de la Ferigile tipurile Db_1 și Db_3 reprezintă bune analogii pentru materialele prezentate de noi.
224 Morintz, 1957, p. 221, Fig. 2/4; Morintz, 1959, p. 232; Morintz, 1959a, p. 358; Morintz, 1960, p. 203. Și străchinile de acest tip de la Bârsești-*Lacul Dumbrăvii* presupun forme mai adânci decât cele identificate de noi la Unip.
225 Ferenczi, 1967, p. 22–26.
226 Kemeczei, 2009, p. 293, Taf. 71/12.
227 Kemeczei, 2009, p. 300, Taf. 78/16.
228 Dusek, 1966, Taf. XXXII/3; Taf. XL/11; Taf. XLVIII/18.
229 Tasić, 1969; Kapuran, 2013, Pl. Ia/22.
230 Васић, 1984, Taf. I/2, 3; Jevtić, 1983, Taf. VI/9; Kapuran, 2013, Pl. VIII/11 (în n. 29 se menționează faptul că în fazele mai vechi ale locuirii Bosut IVc încă se păstrează motive sub

Pentru încadrarea cronologică a așezării preistorice de la Unip importantă este, cu siguranţă, amfora identificată în dărâmăturile locuinţei 113 (Pl. 84/1). Sub aspectul formei de vas nu a fost posibilă identificarea unor analogii mulţumitoare, însă decorul canelat dispus pe gâtul recipientului este unul caracteristic etapei de final a epocii fierului. Această manieră de ornamentare se regăsește pe un fragment ceramic de la Ieșelniţa[231], în mediul Ferigile din necropola eponimă, la Târgușorul Vechi, Curtea de Argeș[232] sau Tigveni[233], dar și în mediul scitic la Chotin[234]. Pentru tipurile și variantele de cești regăsite în inventarul veselei de la Unip analogiile sunt relativ limitate, astfel doar ceașca din tipul I_1 își găsește analogii la Ieșelniţa[235] sau Židovar[236] și cea din tipul II la Moldova Veche[237] și în Peștera Zlot[238], acestea fiind încadrate secolelor VI–V î.Hr. O analogie oarecum apropiată ca formă pentru ceașca din tipul $CIII_1$ o găsim la Kostolac-*Pécine*, aceasta din urmă are însă pereţii drepţi și este mai înaltă. Ceașca pântecoasă (CIV_1) însă este larg răspândită atât în Banat[239], nordul Serbiei[240], sau în mediul Ferigile[241]. Cât privește cănile (DI_1), acestea sunt puţine în situl de la Unip, iar sub aspectul formei, ele își găsesc analogii în inventarul locuinţei de la Remetea Mare[242].

Deși fragmentare, ceștile și cănile de la Unip poartă, atât pe corp, cât și pe partea superioară a buzei, urmele de îmbinare ale unor toarte adesea supra-înălţate, parte din acestea fiind de tip *ansa cornuta*. Clasificarea toartelor de acest tip și a vaselor purtătoare a unor astfel de accesorii, realizată de Karoly Tanko, încadrează descoperirile din Banatul românesc[243] în categoria formelor atipice, acesta plasându-le cronologic în a doua jumătate a secolului VI î.Hr. și prima jumătate a secolului V î.Hr.[244].

Categoria paharelor este, după cum am văzut, reprezentată prin două fragmente ceramice care provin din Complexul 104. Pentru paharul din tipul I (EI_1) cea mai apropiată analogie o găsim la Zlot[245]. În ceea ce privește paharul tronconic (EII_1) analogiile lipsesc în mediul cultural al sfârșitului primei vârste a epocii fierului din Banatul românesc. Fără a face neapărat o paralelă, remarcăm faptul că la Židovar apare un pahar tronconic, acesta fiind încadrat tipului Rača-Ljuljaci[246]. Astfel de pahare au mai fost găsite, pe malul drept al Dunării, în necropola Pećine de lângă Viminacium[247] și în zona centrală a Serbiei[248], fiind încadrate la sfârșitul secolului VI î.Hr. – secolul V î.Hr.

Vasele denumite adesea în literatura de specialitate ca vetre portative[249], reinterpretate ca pseudo-*kernos*-uri[250], au fost cercetate și la Unip în cadrul complexelor 67 și 113. Acest tip de vas apare încă din secolul VII î.Hr., descoperiri în acest sens avem la Bernadea și Ostrovu Corbului[251]. Totodată ele sunt prezente și pe parcursul secolelor VI–V î.Hr. prin exemplarele de la Oprișor, Balanești, Ocnele Mari[252] sau Ferigile[253]. În Banatul sârbesc, la Židovar, a fost identificat un fragment dintr-un astfel de vas, fiind interpretat ca și un altar pentru libaţii[254]. Totodată, pentru acest sit mai sunt menţionate și alte fragmente de acest fel, dar cu pereţi mai subţiri, fiind interpretate ca vetre portative pentru încălzirea locuinţelor[255]. Astfel de vase au mai fost identificate, în aria grupului Bosut, la Gradina na Bosut[256], Popov Salaš sau Feudvar[257], fiind datate în intervalul secolelor VI–V î.Hr..

Pe lângă analiza formelor de vase și a tipurilor de ornamente, pentru încadrarea cronologică au fost utilizate și instrumente de datare absolută, prin intermediul metodelor ^{14}C și a termoluminiscenţei (TL).

Vârstele absolute au fost obţinute pentru materiale arheologice provenite din cadrul locuinţei C.19, constând în materiale osteologice și piese ceramice. Datarea prin metoda radiocarbonului (AMS^{14}C) a fost realizată la Debrecen, în cadrul Isotoptech

forma unor "S"-uri ștampilate ca reminiscenţe ale perioadei Basarabi).

231 Nica, 1974, Fig. 10/5.

232 Vulpe, 1967, p. 54–55; Fig. 18/2; Teleagă, Sârbu, 2016, p. 23–25 (decorul discutat de noi apare aici pe tipurile ceramice ID-d2, IIA-d2 și IV_Vd2 aparţinând grupurilor ceramice B și C).

233 Vulpe, Popescu, 1972, Fig. 3/5.

234 Dusek, 1966, p. 110, Abb. IV/14; Kozubová, 2018, p. 22, Abb. 6/a3.

235 Nica, 1974, Fig. 13/3.

236 Ljuština, 2010, p. 78, Pl. 10/2.

237 Gumă, 1993, Pl. CVI/1.

238 Kapuran, 2013, Pl. I/16;

239 Stratan, 1967, p. 168, Fig. 5/8, 10.

240 P. Medović, I. Medović, 2011, Abb. 137/4; Kapuran, 2013, Pl. Ia/19.

241 Vulpe, 1967, Pl. VII; Pl. VIII/1–2, 4; Berciu, Comșa, 1956, Fig. 59/1; Fig. 64/3; Fig. 96/3; Fig. 154/2.

242 Medeleţ, 1991, Fig. 5/4 A-B; Fig. 7/A-B; Fig. 13.

243 Stratan, 1967, p. 168, Fig. 5/9.

244 Tanko, 2005, p. 157, 160; Fig. 3.

245 Kapuran, 2013, p. 30, Pl. I/10.

246 Ljuština, 2010, p. 61, Fig. 3.

247 Benac, 1987; Ljuština, 2014, p. 180, Fig. 2.

248 Стојић, Јацановић, 2008.

249 Moscalu, 1990, p. 117–118; Petre-Govora, Vulpe, 1994, p. 26.

250 Ursuţiu, 2000, p. 11–21.

251 Ursuţiu, 2000, p. 14.

252 Petre-Govora, 1995, p. 68; Ursuţiu, 2000, p. 12–13, III.IV-fig. 4–5; III.V-fig. 1.

253 Vulpe, 1967, p. 77, Fig. 25.

254 Gavela, 1952.

255 Ljuština, 2010a, p. 292.

256 P. Medović, I. Medović, 2011, p. 158, Abb. 139.

257 Medović, 1978, p. 37, T. CXV/4–6, CXVI/1, 2; Vasić, 1987, p. 548.

Tabel 11. Data radiocarbon provenită de la Unip-*Dealu Cetăţuica*, Complex 19

AMS^{14}C Lab Code	HEKAL Sample Nr.	Sample Name	Conventional ^{14}C age (yrsBP) (±1σ)	δ13C	Calibrated Calendar Age (calBC) (2σ)
DeA–13405	I/1612/1	UDC-C19-N1	2631±31	–25‰	841–774

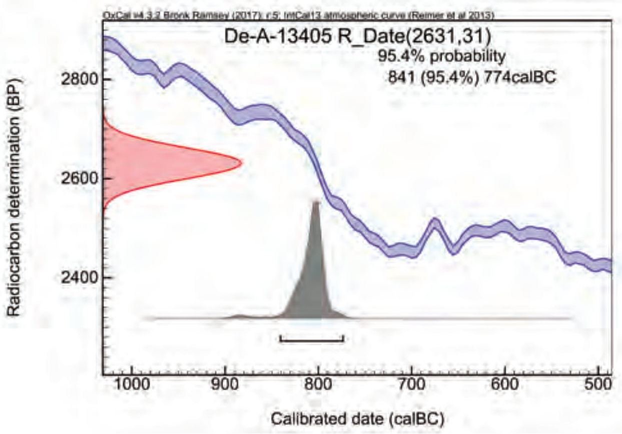

Fig. 34. Graficul datei radiocarbon calibrată pentru proba Unip, Complex 19, Nivel 1

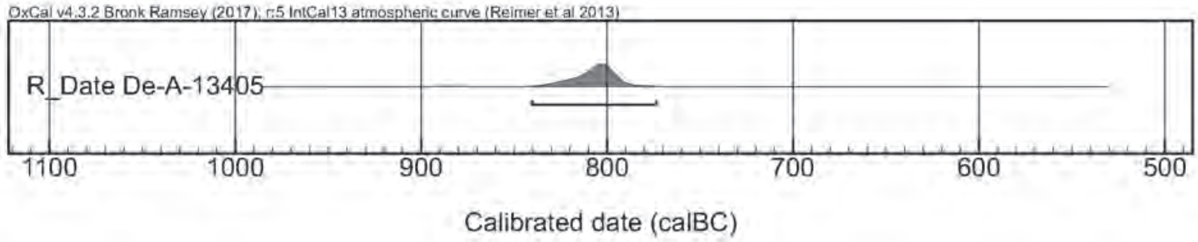

Fig. 35. Intervalul calibrat al probei măsurate

Zrt.[258], pe o probă reprezentând metatars-ul unui *Bos taurus*[259] provenit din nivelul I al locuinţei (Tabel 11). Data obţinută pentru proba DeA–13405 este 2631±31 BP[260], calibrarea acesteia[261] oferind un interval cuprins între 841–774 calBC (Fig. 34, 35).

Data obţinută plasează astfel primul nivel (N.1) de colmatare al locuinţei C.19 în etapa Fier II (Ha B_{2-3}). La acest orizont cronologic, pentru teritoriul Banatului, sunt caracteristice descoperirile specifice fazei a doua a manifestărilor culturale de tip Gornea-Kalakača. Având în vedere inventarul acestui prim nivel de umplere al locuinţei, data este în mod cert mult prea timpurie şi deci nereprezentativă pentru acest complex, fragmentul osteologic aflându-se cel mai probabil în poziţie secundară.

În staţiunea de la Unip nu au fost cercetate până în prezent complexe sau nivele de locuire aparţinând grupului Gornea-Kalakača. Într-o locuinţă a slavilor timpurii (C.20) apare, totuşi, în poziţie secundară, un fragment ceramic tipic acestor manifestări culturale. Fragmentul este realizat din pastă semi-fină, degresată cu nisip şi ars reducător. Pe suprafeţele netezite ale fragmentului se regăsesc culori specifice de negru şi cenuşiu deschis. Decorul este unul tipic, constând într-o bandă incizată formată din trei linii dispuse în zigzag (Pl. 57/8). În ceea ce priveşte analogiile, cele mai apropiate le identificăm la Giroc-*Mescal*[262], sit aflat la 2 km în amonte faţă de staţiunea de la Unip. Totodată astfel de materiale mai apar şi la Satchinez[263], Dejan[264], Iaz-*Dâmb*[265], Gornea-*Căuniţa de Sus*[266] sau *Pod Păzărişte*[267].

Atât datarea realizată pe material faunistic, cât şi fragmentul ceramic, deşi aflat în poziţie secundară, atestă că, la un moment dat, pe *Dealu Cetăţuica*, a existat o locuire de tip Gornea-Kalakača, care, se pare, a fost deranjată de reutilizările succesive ale platoului şi care, astăzi, pentru moment, nu mai poate fi decelată. Menţionăm, pe de altă parte, că vârstele ^{14}C, care sunt apropiate de 2450 BP, pot fi influenţate şi de efectul de platou ("Hallstatt plateau")[268] şi se calibrează de regulă în intervalul 800–400 BC, indiferent de precizia măsurătorii. După cum observăm, nu este cazul probei de la Unip, însă exemple în acest sens întâlnim în mediul grupului cultural Ferigile, prin proba din necropola de la Valea Stânii (jud. Argeş), unde datarea radiocarbon realizată pe

[258] Datarea AMS ^{14}C a fost realizată din fondurile proprii ale autorului acestui capitol.
[259] Determinarea a fost realizată cu amabilitate de către dl Cristian Oprean.
[260] Molnár *et alii*, 2013, p. 338-344; Molnár *et alii*, 2013a, p. 665–676.
[261] Ramsey, 2009; Reimer *et alii*, 2013.
[262] Gogâltan, 1996, p. 35; Abb.7/4; 9/1.
[263] Gumă, 1993, Pl. XLV/2–3, 6, 13.
[264] Gumă, 1993, Pl. XL/5.
[265] Gumă, 1993, Pl. LIX/3, 6.
[266] Gumă, 1979, p. 143–144, Pl. VII/2, 5; Pl. VIII/4, 6.
[267] Gumă, 1979, p. 174, Pl. XXXIX/6.
[268] Jacobsson *et alii*, 2018, p. 219.

Fig. 36. Probe utilizate în datarea cu termoluminiscenţă (TL), provenite din S.6, C.19: 1. Proba 1 – nivel 4; 2. Proba 2 – zona podinii; 3. Proba 3 – nivel 9.

Tabel 12. Rezultatele TL privind materialele provenite de la Unip-*Dealu Cetățuica*, Complex 19

Nr.Crt	ID PROBĂ	D*	±D*	De	±De	Age	±age	From (BC)	To (BC)
1028	UNIP C 19-Podina	4.08	0.32	10.79	0.26	2.64	0.21	850	420
1029	UNIP C 19-Niv4–1	4.08	0.32	12.14	0.42	2.97	0.25	1220	710
1030	UNIP C 19-Niv9–1	4.08	0.32	12.20	0.23	2.99	0.24	1220	740

material osteologic calcinat provenit din tumulul 4[269], a oferit vârsta de 2550±30 BP (Poz–86140)[270]. De asemenea, din necropola de la Bârsești provin trei date calibrate larg între 806 și 541 BC[271], iar în ceea ce privește proba din necropola scitică de la Simeria vârsta radiocarbon obținută este 2660±24 BP[272].

Pentru locuința C.19 au fost obținute date absolute și prin metoda termoluminiscenței (TL). Datările au fost realizate în cadrul Departamentului de Geografie Fizică și Geoinformatică a Universității din Szeged[273], probele constând din trei fragmente ceramice provenite de pe podina locuinţei, precum și din nivelele 4 și 9 (Fig. 36).

Datele obținute prin intermediul TL sunt cu mult mai relative față de data radiocarbon prezentată mai sus. Acestea, după cum putem observa, ne oferă intervale largi de timp, care plasează probele de-a lungul câtorva secole. Pentru probele 1029 și 1030 limita superioară de timp este plasată la 1220 BC, adică în orizontul Bronz Târziu II (Bz. D), moment la care zona de câmpie joasă a Banatului era ocupată de comunitățile Cruceni-Belegiš. Pe de altă parte, limita inferioară a celor două date corespunde cu limita inferioară a datei ^{14}C. Nici în ceea ce privește fragmentul provenit de pe podina locuinței 19 (1028) datarea obținută nu este de acuratețe (850–420 î.Hr.), dar în linii mari surprinde și secvența cronologică în care poate fi încadrat și materialul de la Unip (Tabel 12).

*

* *

Așezarea preistorică de pe *Dealu Cetățuica* surprinde o secvență cronologică încă slab documentată în Banatul românesc. Materialul arheologic de la Unip nu oferă repere suficiente, care să permită discuții detaliate privind cronologia așezării, dar, totuși, din analiza ceramicii se pot desprinde o serie de observații. În baza analizei de corespondență (CA) și a serierii complexelor, în funcție de ornamente, tipurile de vas și prezența pieselor de metal, a fost posibilă definirea a două grupuri sau clusteri (Fig. 37, 38).

Primul grup este format din Complexele 19, 29, 104 și 113, acestea reprezentând locuințe de tip bordei sau semi-bordei, precum și una dintre anexele gospodărești . O caracteristică principală a acestui grup sunt ornamentele caracteristice stilisticii culturii Basarabi, precum decorul imprimat, romburile și triunghiurile hașurate sau „S”-urile înlănțuite. Totodată elemente caracteristice grupului sunt și ornamentele pseudo-excizate (G) ori impresiunile (H). Tipologic observăm că străchinile tronconice (GII)

269 Măndescu *et alii*, 2017, p. 15, 17.

270 Măndescu *et alii*, 2017, p. 32–33, tabel 4, Fig. 5 (autorii menționează că rezultatul este influențat de lipsa colagenului, data fiind obținută prin măsurarea ^{14}C în structura carbonaților).

271 Teleagă *et alii*, 2015, p. 12–13, n. 10.

272 Soficaru *et alii*, 2018, p. 22, Fig. 14; data absolută este cu mult mai timpurie decât cronologia relativă presupusă de descoperirea în sine.

273 Datările au fost realizate în cadrul proiectului HURO 1101/126/2.2.1 *EnviArch*-Dezvoltarea laboratoarelor de geocronologie și geofizica pentru salvarea siturilor arheologice și rezolvarea problemelor de mediu.

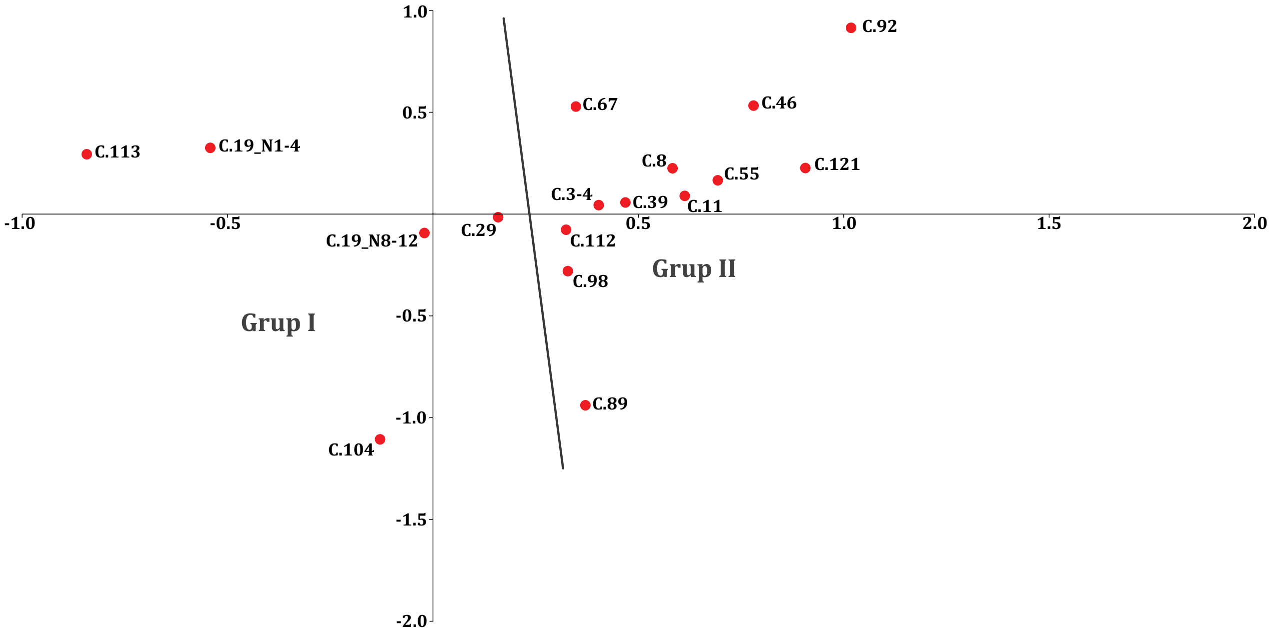

Fig. 37. Rezultatele analizei de corespondeţă privind complexele de prima epocă a fierului de la Unip – *Dealu Cetăţuica*

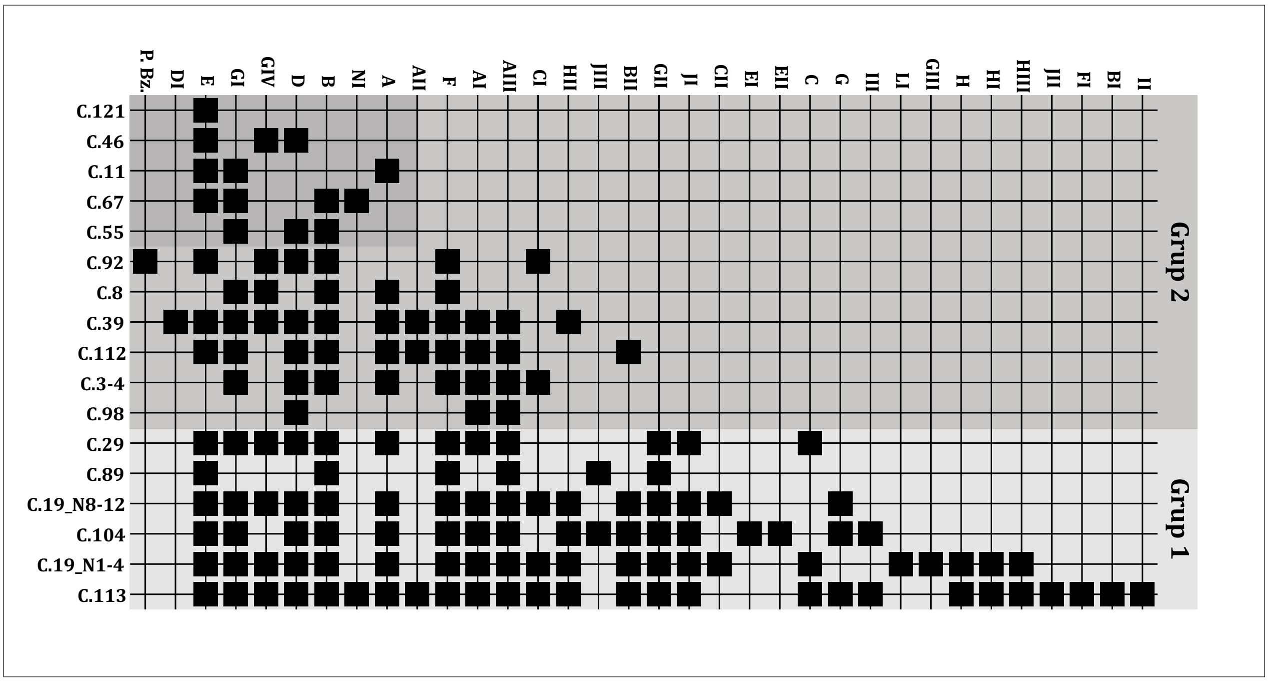

Fig. 38. Serierea bazată pe analiza de corespondeţă privind complexele de prima epocă a fierului de la Unip – *Dealu Cetăţuica*

şi cele miniaturale din tipul JI aparţin exclusiv complexelor încadrate acestui cluster, pe când paharele (EI-II), amfora (FI), castronul şi bolurile din tipul I (HI; II) se regăsesc doar în anumite complexe din cadrul grupului. De asemenea, oalele din tipul BII şi castroanele din tipul HII reprezintă o prezenţă constantă a acestui grup, regăsindu-se doar sporadic în celelalte.

Cel de-al doilea grup reuneşte o singură locuinţă de tip bordei (C.39), trei locuinţe semi-adâncite (C.8, C.46, C.92) şi şase complexe legate de nivelul cu locuinţe de suprafaţă (C.3–4, C. 55, C. 67, C.98, C.112, C.121). Materialul ceramic specific acestui grup este caracterizat prin forme care se rezumă la oale (AI-III; BII), străchini invazate (GI) sau evazate (GIV), ceşti (CI) sau castroane (HII-III). În C.67 a fost cercetat un fragment dintr-un vas de tip pseudo-*kernos* (NI). Decorul este mai puţin variat, faţă de situaţia descrisă anterior rezumându-se la caneluri (B), incizii (D) şi crestături (F), care decorează părţile îngroşate ale

buzelor de vas, la care se adaugă brâurile și proeminențele. Elemente aparte sunt reprezentate de cana provenită din bordeiul C.39 și acul de tip Kugelkopf din C.92, acestea fiind apariţii singulare.

Stadiul cercetărilor din așezarea preistorică de la Unip este întrucâtva la început și nu permite încă delimitări foarte clare ale etapelor de evoluţie internă a așezării. Chiar dacă materialul ceramic presupune un eșantion reprezentativ, acesta provine din structuri puţin variate. Ponderea complexelor reprezentate de bordeie și locuinţe semi-adâncite este vădit mai mare, pe când elementele care descriu nivelul cu locuinţe de suprafaţă sunt firave. În acest context, pe viitor, o importanţă crescută o vor avea materialele provenite din locuinţele de suprafaţă identificate prin intermediul prospecţiunilor geofizice și confirmate de cercetarea din campania 2018.

Pe de altă parte, dăinuirea unor elemente de tip Basarabi și asocierea acestora cu materiale, care în mod clar pot fi încadrate etapei de final a primei epoci a fierului, indică posibilitatea ca structurile arheologice specifice primului grup să fie cele mai timpurii în cadrul așezării, iar încadrarea cronologică a acestora să se lege de sfârșitul secolului VII î.Hr. – prima jumătate a secolului VI î.Hr. Materialele provenite din cadrul complexelor celui de-al doilea grup presupun ornamente și forme, care circulă cu precădere pe parcursul secolului VI î.Hr., analogiile fiind numeroase în acest sens.

Deși perioada despre care facem vorbire este încă puţin cunoscută atât în zona Banatului românesc cât și în regiunile vecine, cercetările din ultimii ani par să contureze în linii mari caracteristicile generale ale epocii. Conform analogiilor și rezultatelor obţinute prin analiza statistică a materialului, așezarea de la Unip poate fi plasată într-o etapă ulterioară culturii Basarabi, care debutează odată cu sfârșitul secolului VII î.Hr. și continuă pe tot parcursul secolului VI î.Hr. – etapa Fier IV (Ha C_2-D_1) – fiind astfel contemporană cu descoperiri precum cele de la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*, Remetea Pogănici, Ieșelniţa, cele de tip Vlaha din Transilvania, cu cele din arealul grupului Ferigile din Oltenia sau a celor provenite din siturile zonei de nord a Serbiei.

VI. A DOUA EPOCĂ A FIERULUI

VI.1. Complexele de cult și alte structuri

Pentru zona Banatului de câmpie, așezările databile în a doua epocă a fierului sunt puţin cunoscute. În ceea ce privește așezările din faza târzie a epocii, atribuite dacilor, cercetările arheologice au cunoscut, până nu demult, doar pe acelea aflate în zonele de limită a regiunii, așa cum sunt cele dispuse de-a lungul Dunării (Divici[274], Liubcova[275], Pescari[276], Socol[277]), ori cele aflate pe cursul râului Mureș (Pecica[278], Vărădia de Mureș[279], Săvârșin[280]). Excepţie face așezarea dacică de la Židovar[281], din partea sârbească a regiunii istorice bănăţene, dispusă într-o zonă de câmpie din interiorul regiunii. În acest context, săpăturile arheologice întreprinse pe *Dealu Cetăţuica* de la Unip au scos la lumină, pentru prima dată, un sit arheologic de la sfârșitul epocii fierului în zona Banatului de câmpie românesc.

Mai multe complexe arheologice cercetate pe *Dealu Cetăţuica* de la Unip aparţin epocii dacice (Fig. 39). Mai exact, sunt 13 gropi cu dezvoltări mari, plasate în partea central–nordică a grindului și poate câteva de dimensiuni mici, interpretate ca „gropi pentru stâlpi"[282]. Identificarea lor s-a datorat modului în care a fost abordată cercetarea, care a avut ca obiectiv investigarea zonei central-nordice a platoului grindului *Cetăţuica*, prin suprafeţe cu arii egale (6 × 6 m), în lungul unei axe, pe direcţia E–V. Cele mai multe dintre complexele datate în epoca dacică au în inventar seturi de vase din ceramică depuse întregi sau sparte din vechime, care aparţin mai multor categorii funcţionale: vase pentru gătit, vase în care erau păstrate proviziile, vase pentru mâncat și băut, formând așa-numitul „serviciu de masă". Alături de acestea au fost depuse și alte tipuri de obiecte, de cele mai multe ori fragmentare sau chiar numai părţi din obiecte. Între ele se remarcă fragmentele de râșniţă (Pl. 93/4) și cutele pentru ascuţit (Pl. 90/2–3; 93/2–3; 96/1). Alte artefacte, fragmentare și de mici dimensiuni, este posibil să fi ajuns întâmplător în umplutura unor gropi.

Datele privind distribuţia spaţială a structurilor în ansamblul sitului nu sunt relevante în acest moment. Numai în momentul în care va fi cercetată întreaga suprafaţă a sitului, sau o mare parte a sa, vom putea ști dacă avem de a face cu o „zonă sacră" în cadrul unei așezări sau cu depuneri *printre* ori în apropierea unor structuri de locuire. Prezenţa unor gropi menajere (C.36, C.103, C.108, C.116, la care eventual se pot adăuga și C.38 și C.40, a căror funcţionalitate este deocamdată dificil de înţeles) face ca ipoteza unei „zone sacre", izolată de spaţiul locuit, să fie puţin probabilă.

Acumularea stratului arheologic din care au fost recoltate diverse obiecte (Pl. 86–87) este un argument care susţine că cercetarea s-a desfășurat într-o zonă intens frecventată în epoca dacică.

Prezenţa unor gropi cu ofrade în zonele locuite ale unor așezări nu este singulară. O groapă conţinând un depozit de vase (G4/95) a fost descoperită și la Sighișoara[283], iar la Grădiștea (jud. Brăila) gropile cu depuneri de vase, asemănătoare celor de la Unip, se aflau răspândite pe întreaga suprafaţă a sitului, în apropierea unor locuinţe sau a unor gropi menajere[284].

Pe baza acestor considerente credem că locuinţe, dependinţe și alte tipuri de structuri vor fi descoperite pe parcursul extinderii cercetărilor.

---

274 Gumă, Luca, Săcărin 1987; Gumă, Rustoiu, Săcărin 1995; Gumă, Rustoiu, Săcărin 1997; Gumă, Rustoiu, Săcărin 1999; Rustoiu, 2005, p. 64–67; Rustoiu, 2006–2007; Rustoiu, Ferencz, Drăgan, 2017; Rustoiu, Ferencz, 2018.

275 Gumă, 1977; Gumă, 1992; Rustoiu, 2005; Rustoiu, Ferencz, Drăgan, 2017; Rustoiu, Ferencz, 2018.

276 Medeleţ, Soroceanu, Gudea, 1971; Matei, Uzum, 1973; Gumă, 1992, 39–40; Rustoiu, 2005, p. 63–64.

277 Gumă, Rustoiu, Săcărin. 1997, 381; Rustoiu. 2005, 67–68; Săcărin, Rancu. 2009.

278 Crișan, 1978.

279 Barbu, Zdroba, 1977; Barbu, 1978; Berzovan, 2014.

280 Barbu, Hurezan 1982; Hügel *et alii* 2007; Hügel *et alii* 2008; Hügel *et alii* 2009; Hügel *et alii* 2010.

281 Lazić, 1997; Jevtić, Lazić, Sladić, 2006; Rustoiu, Ferencz, Drăgan, 2017, p. 203–204.

282 Vezi Cap. III.2.

283 Andriţoiu, Rustoiu, 1997, p. 178–179.

284 Sîrbu, 1996, p. 12, vezi și planul atașat lucrării.

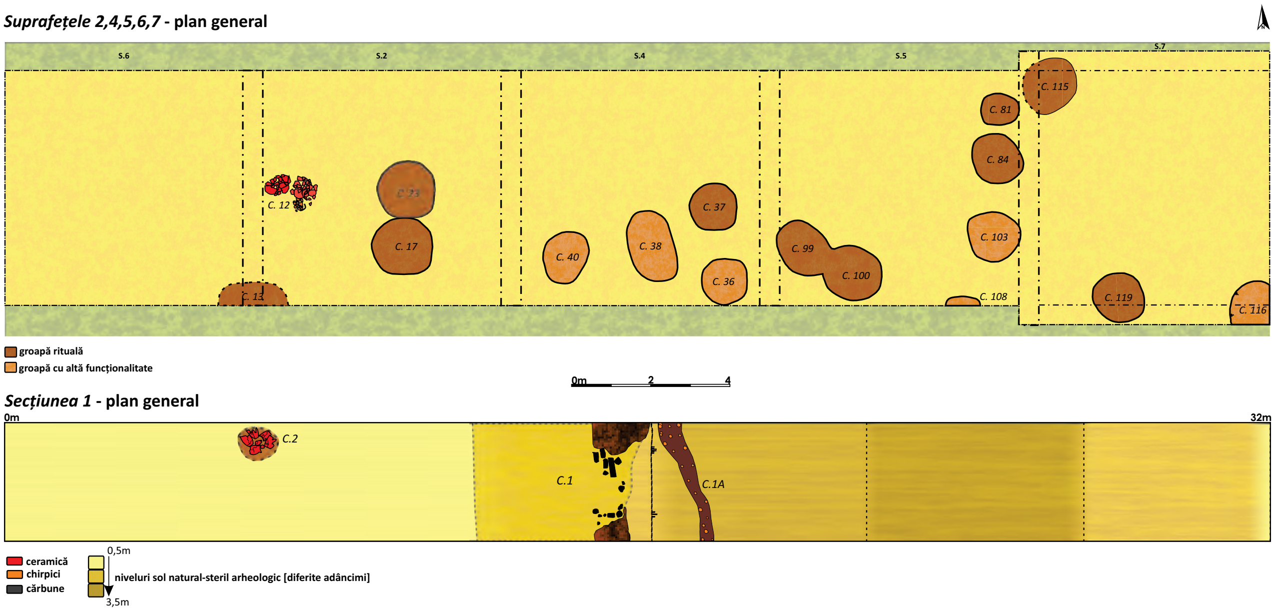

Fig. 39. Plan general al structurilor din a doua epocă a fierului

O mai bună înțelegere a semnificației complexelor cercetate la Unip rezultă din analiza comparativă a inventarelor. Dintr-o asemenea perspectivă s-a conturat, cu mai multe detalii, imaginea structurilor cu depuneri de vase și de alte obiecte prin intermediul dendrogramelor.

O primă clasificare a fost realizată în funcție de numărul pieselor de metal din inventarul gropilor. Dendrograma grupează complexele în doi clusteri, la care se adaugă și gropile C.81 și C.116, care nu se corelează (Fig. 40). Un prim cluster are în vedere gropile în care nu au fost depuse obiecte de metal (C.2, C.12, C.36, C.37, C.40, C.84, C.99 și C.103). Dacă prima grupare a complexelor este una omogenă, cel de-al doilea cluster este mai nuanțat. Se poate observa că în gropile C.23 și C.115 au fost găsite un număr egal de piese de metal, două din bronz și câte una din fier, cele două fiind grupate separat față de gropile C.13, C.100 și C.119, în cadrul cărora au fost identificate doar câte o piesă pentru fiecare metal menționat. Acestora li se adaugă groapa C.17, în cadrul căreia a fost depus doar un ac de bronz. Prezența unei piese de fier și a celor trei obiecte realizate din bronz în C.81, precum și a scoabelor din fier identificate în C.116, fac ca cele două gropi să nu se coreleze din punct de vedere al conținutului de metale.

Pe baza acestui model de clasificare observăm cu ușurință că avem de a face cu două tipuri de depuneri, în funcție de prezența obiectelor metalice în structura inventarelor. Este de remarcat și faptul că majoritatea inventarelor nu conțin obiecte metalice. Prezența aproape în exclusivitate a ceramicii susține interpretarea lor ca „gropi cu depozite de vase". În fapt, în complexele dacice de la Unip, cu excepția gropilor care par să fi funcționat ca gropi de provizii sau mai probabil menajere, în afara recipientelor din ceramică, numărul obiectelor de alt fel este mic. Este vorba despre un ac bronz (Pl. 90/6) și o cute (Pl. 90/2–3), două obiecte din corn (probabil un mâner (Pl. 92/3) și o piesă frumos decorată, dar cu funcționalitate incertă – așa-zisul manșon[285] ilustrat în Pl. 54/1; 92/4), ultimele provenite din C.23; obiecte din fier fragmentare (tablă de fier, dintre care una cu un decupaj rotund – Pl. 92/5–6), două prâsnele de fus din ceramică (Pl. 92/1–2), un fragment de râșniță (Pl. 93/4), o cute (Pl. 93/2–3) și un rest de turnare, din bronz (Pl. 93/1), recoltate din C.23; o fusaiolă (Pl. 95/8), o oglindă din bronz (Pl. 10/9) și alte obiecte mărunte, din bronz, cu funcționalitate incertă (Pl. 95/10–12, dintre care doar primul obiect ilustrat poate fi un pandantiv cu analogie la Divici[286]) și un obiect din piatră cu funcționalitate necunoscută (poate cute(?) Pl. 96/1), toate din C.81. Acestora li se adaugă o fusaiolă (Pl. 97/4) și un jeton(?) (Pl. 97/3), ambele din C.84, un fragment de corn de cerb (P. 102/9; C.103) și alte câteva obiecte diverse din os, corn, piatră și fier, unele cu funcționalități necunoscute (Pl. 105/1–6). Între ele se regăsește și un fragment de psalie (Pl. 105/5; C.115). Ar mai putea să fie menționate și câteva obiecte din fier, care pot să fie interpretate ca piese folosite în construcții (Pl. 105/6–10), provenind din C.116.

Mai trebuie subliniat și faptul că elementul de picior de pat, piesă care poate să fie considerată

[285] Beldiman, 2012, p. 83; Beldiman, Cârciumaru, 2013, p. 730–731.

[286] Piesa este inedită, informație amabilă Aurel Rustoiu.

„exotică” în inventarul sitului de la Unip și în general în Dacia, provenind din C.119 (Pl. 54/ 5–6; 107/6), credem că trebuie interpretat, în contextul descoperirii, ca substitutul unui vas.

Trebuie să remarcăm faptul că, de cele mai multe ori, obiecte care nu se încadrează în categoria veselei au fost descoperite pe fundul gropilor. Ele sunt de mici dimensiuni și de cele mai multe ori foarte fragmentare. De aceea, unele dintre ele pot să fi ajuns accidental în inventarul gropilor, antrenate odată cu pământul săpat. Cele care au dimensiuni mai mari, cum sunt fragmentele de cute sau în orice caz pietre cu calităţi abrazive, ori fragmentul de râșniță, pot fi puse în legătură cu activitățile de servire a mesei.

Într-o altă dendrogramă este prezentată analiza clusterială realizată pe baza frecvenţei principalelor forme de vase din complexele dacice cercetate la Unip-*Dealu Cetățuica* (Fig. 41). Dintr-o privire, se pot identifica două grupe. Prima grupă cuprinde gropile C.23 și C.119, cele două corelându-se în primul rând datorită numărului însemnat al oalelor și vaselor utilizate pentru iluminat. De asemenea, în cadrul celor două gropi a fost identificat un număr apropiat de străchini și căni. Și de această dată cel de-al doilea cluster prezintă anumite nuanțări. Astfel, distingem o primă grupare formată din gropile C.100, C.115 și C.116. Elementul comun al acestora îl reprezentă numărul egal de vase pentru păstrat proviziile și cel al străchinilor. Cea de-a doua grupă din cadrul clusterului corelează complexele 12, 99 și 103 datorită numărului similar de oale. O altă grupă construită pe baza numărului relativ apropiat de oale cuprinde complexele 2, 17, 36, 37 şi 81. La distanţă mare faţă de cei doi clusteri descrişi, fără a se corela cu aceştia, se află groapa C.84 de unde au fost recuperate un număr semnificativ de vase sau fragmente ceramice aparţinând tipologic oalelor (44), vaselor pentru păstrat proviziile (14), cănilor (8), „cățuilor” (5) străchinilor (4) și castronului sau ulciorului (1).

Integrând analizelor clusteriale toate artefactele identificate în cadrul complexelor dacice de la Unip-*Dealu Cetățuica* putem să observăm că situația nu se modifică (Fig. 42). Prezența în cadrul analizei a pieselor de metal, a celor prelucrate din os și corn, sau a celor litice reclasifică și grupează complexele în alte zone ale dendrogramei fără ca asocierile să se modifice.

Frecvența artefactelor provenite din inventarele gropilor rituale poate să fie urmărită cu ușurință și din tabel (Fig. 43). Se distinge cu claritate cum oala – recipientul interpretat ca fiind utilizat pentru gătit –este forma cea mai bine reprezentată. În același timp, obiectele care nu sunt recipiente, deși variate din punctul de vedere al materialului din care sunt realizate, sunt puţine ca număr.

Revenind la produsele de olărie, care reprezintă cea mai mare cantitate de obiecte în cadrul inventarelor, este de menţionat că poziţia recipientelor în fiecare complex trebuie să fi avut semnificaţii precise. Cu toate că interpretările foarte detaliate ar fi hazardate în acest stadiu al cercetărilor, analiza realizată asupra poziţiei fiecărui recipient este relevantă.

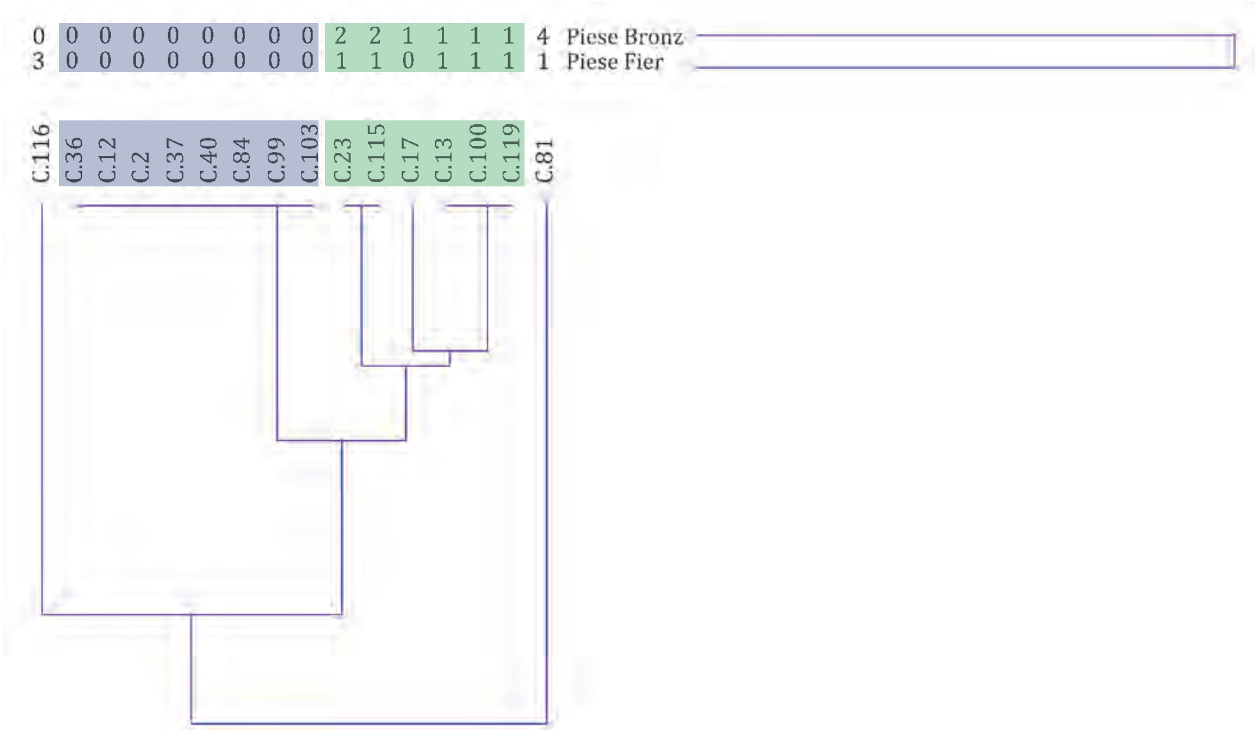

Fig. 40. Clasificarea complexelor arheologice dacice realizată în funcție de numărul pieselor de metal din inventar

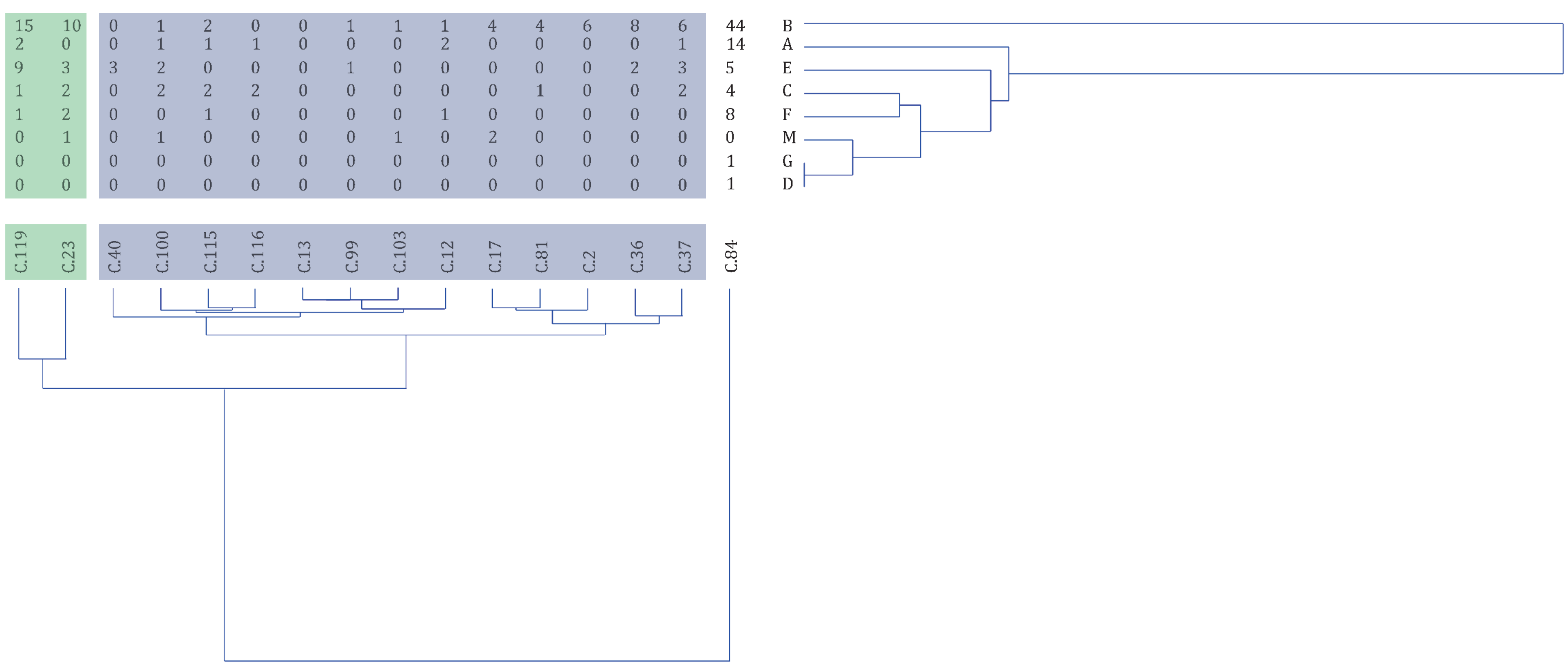

	C.119	C.23	C.40	C.100	C.115	C.116	C.13	C.99	C.103	C.12	C.17	C.81	C.2	C.36	C.37	C.84
B	15	10	0	1	2	0	0	1	1	1	4	4	6	8	6	44
A	2	0	0	1	1	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1	14
E	9	3	3	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	3	5
C	1	2	0	2	2	2	0	0	0	0	0	1	0	0	2	4
F	1	2	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	8
M	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
G	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
D	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Fig. 41. Clasificarea complexelor arheologice dacice realizată în funcţie de frecvenţa principalelor forme de vase

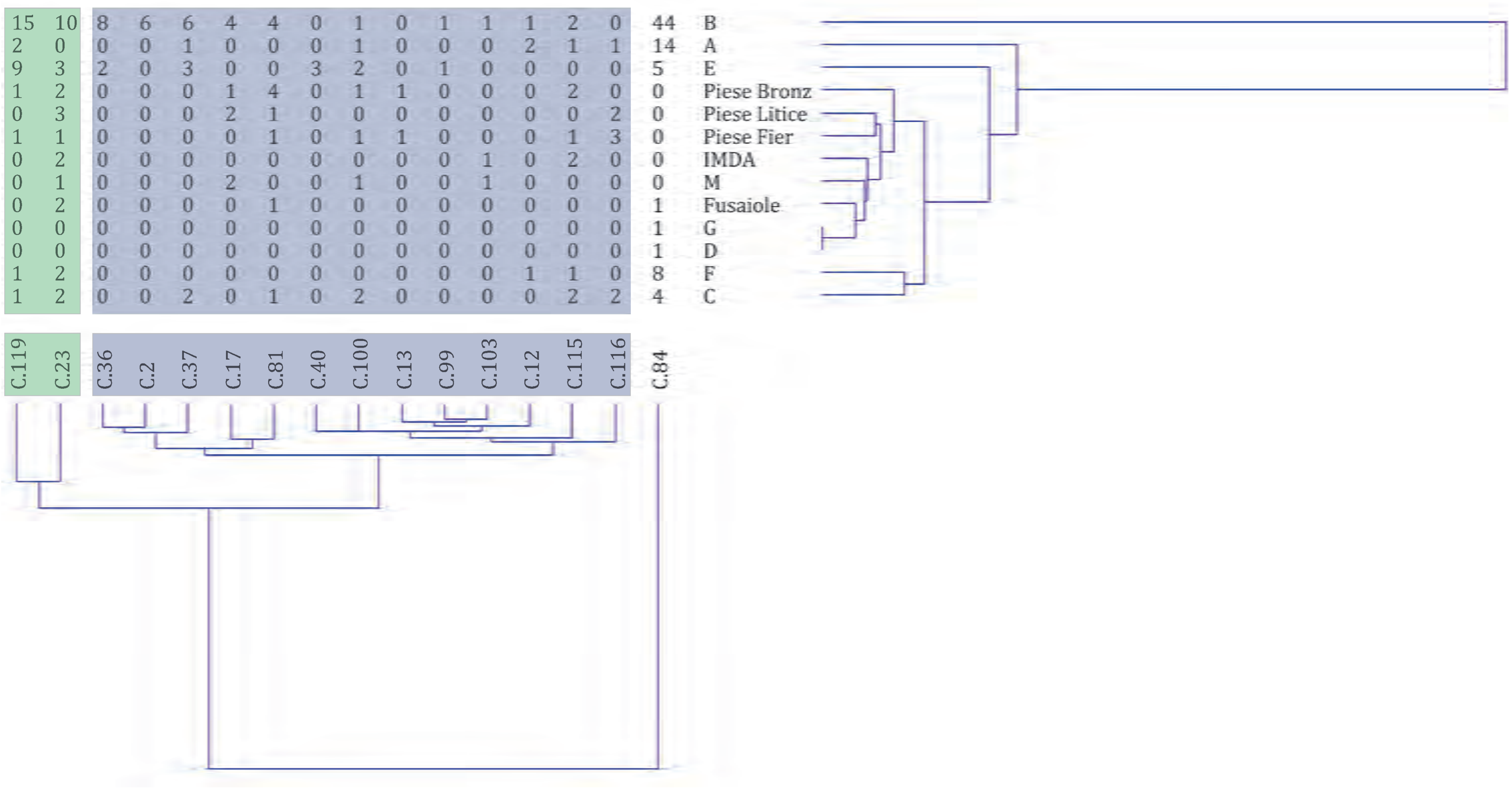

Fig. 42. Clasificarea complexelor arheologice dacice realizată în funcţie de întregul inventar

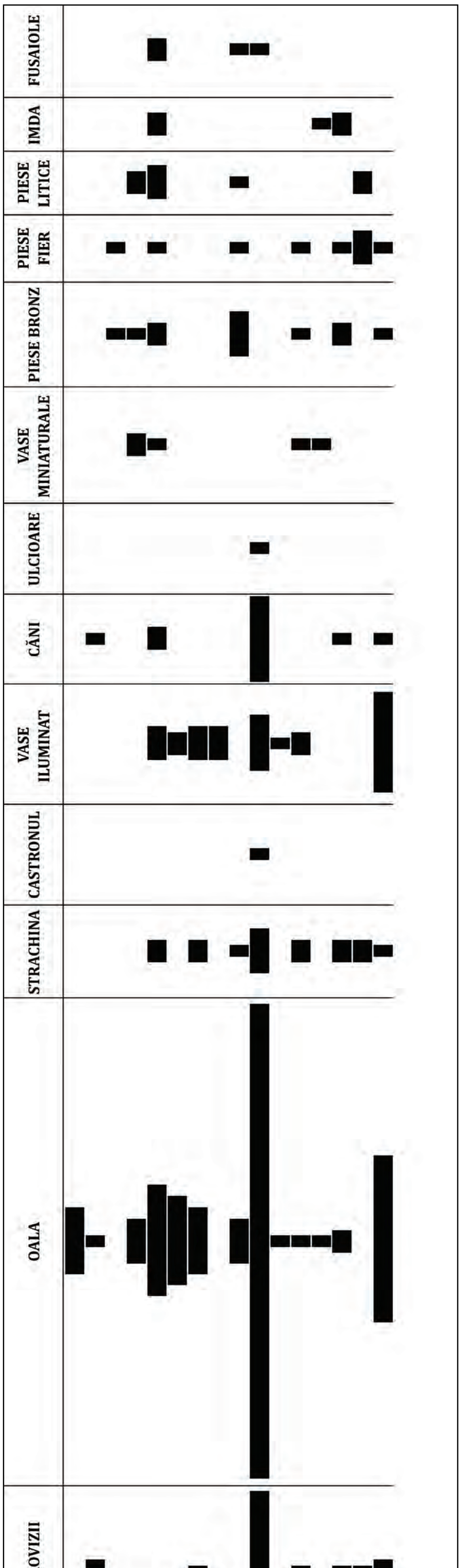

Fig. 43. Frecvența artefactelor în cadrul gropilor rituale dacice

Având la bază înregistrarea unor detalii semnificative ale poziției fiecărui vas, ne-am întrebat dacă există un model al depunerii ofrandelor în cadrul gropilor rituale. Pentru a răspunde s-a repertoriat poziția topografică a fiecărui obiect și s-au realizat o serie de grafice de tip „radar”. Rezultatul acestui experiment îl prezentăm în rândurile care urmează:

– *Vase utilizate pentru păstrarea proviziilor* au fost identificate în patru dintre gropi (C.84, C.100, C.115 și C.119), iar pentru depunere au fost preferate cu precădere laturile de nord și sud ale gropilor (Fig. 44/1).

Un caz particular a fost constatat în C.84. Probabil că, datorită numărului mare de recipiente și implicit a complexității depunerii, vasele de provizii au ocupat mai multe zone. Astfel, trei dintre ele se găseau pe latura sudică și sud-vestică a complexului, alte două în zona nordică (spre nord și nord-est). Un alt asemenea vas a putut să fie întregit din fragmentele ceramice din care era realizat „patul” așezat pe fundul gropii.

Pentru a detalia și alte situații atragem atenția că, în Complexul 100, chiupul a fost depus pe latura de sud-vest a gropii, în poziție culcată, sprijinit de trei fructiere. Vasele de păstrat provizii din complexele 115 și 119 au fost depuse la nord.

În ceea ce privește chiupurile (forma AI), numărul redus face dificilă identificarea unei „reguli” după care să fi fost depuse. În stadiul actual al cercetărilor putem doar constata că au fost amplasate atât pe latura nordică, cât și pe cea sudică.

Dar se poate observa că vasele din tipul II (AII_1), mai numeroase, au fost cu precădere amplasate în latura de nord a gropilor. Excepție fac doar două recipiente de acest tip, așezate pe latura de sud.

În ceea ce privește zona sudică a gropilor rituale constatăm că a fost în general rezervată vaselor din tipul III ($AIII_1$). Un alt vas de acest fel a fost reconstituit din „patul” de ceramică de pe fundul complexului 84.

– *Oalele* sunt cea mai reprezentată categorie de vase la Unip. Ele au fost depuse cu precădere pe laturile de nord, nord-est și est ale gropilor rituale (Fig. 44/2). Pentru recipientele de acest fel înregistrăm și unele excepții. Astfel, patru vase au fost depuse pe latura vestică, alte două în zona centrală și numai unul la sud. Oalele descoperite pe laturile de nord, nord-est și est ale gropilor aparțin cu precădere tipului BII_{2-3} și tipurilor BI_1, $BIII_{1-2}$ sau BIV_1. Oale depuse pe aceste părți ale gropilor au fost cercetate în C.2, C.23, C.37, C.84, C.100 sau C.119.

Vasele aflate pe latura vestică aparțin tipurilor BI1 și BII1 și provin din complexele: 2, 17 și 84. Dintre cele două care au fost depuse zona centrală, numai unul, din C.2, a putut fi încadrat tipologic (BI_2). În zona sudică a complexului 119 a fost identificată o oală cu pereți drepți (BI_2). Analiza statistică ne arată faptul că oalele cu pereții drepți au fost depuse aparent fără a fi respectată o regulă. Ele sunt prezente în toate direcțiile cardinale

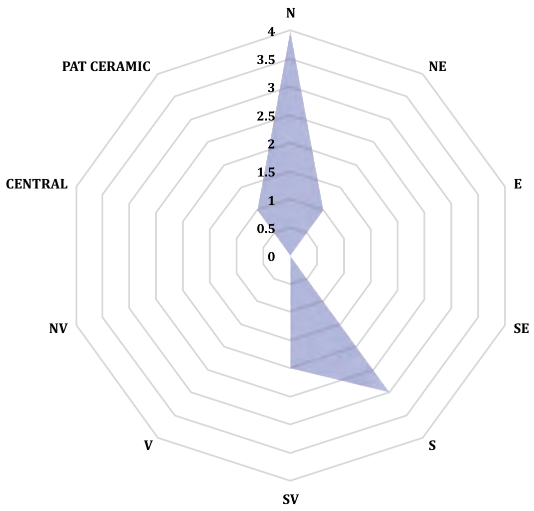

1

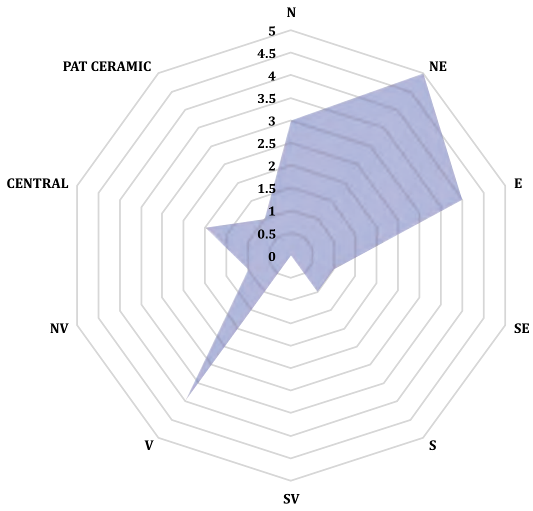

2

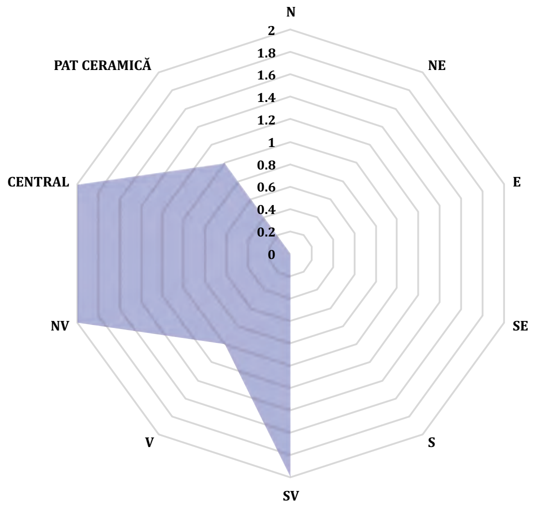

3

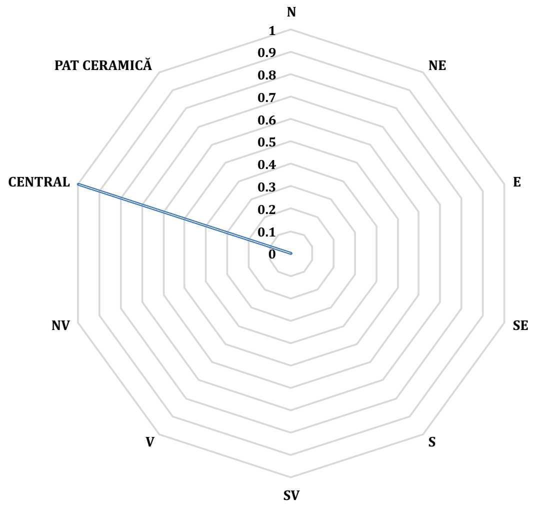

4

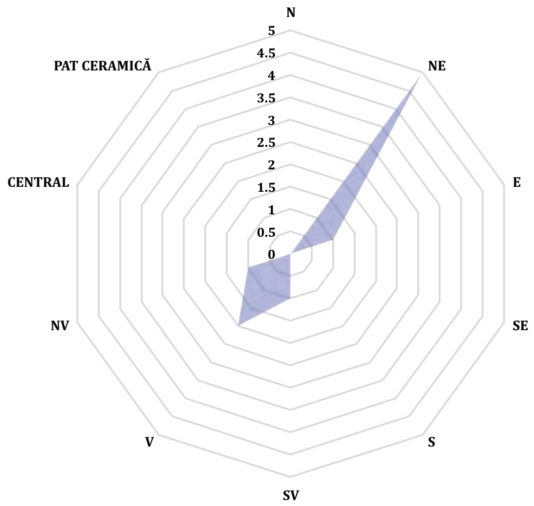

5

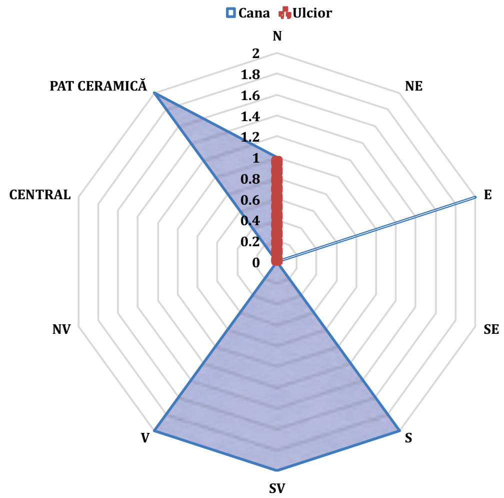

5

Fig. 44. Poziţia vaselor ceramice în cadrul gropilor rituale: 1. Vase pentru păstrat proviziile; 2. Oale; 3. Străchini; 4. Castroane; 5. Vase pentru iluminat; 6. Vasele pentru turnat şi consumat lichide

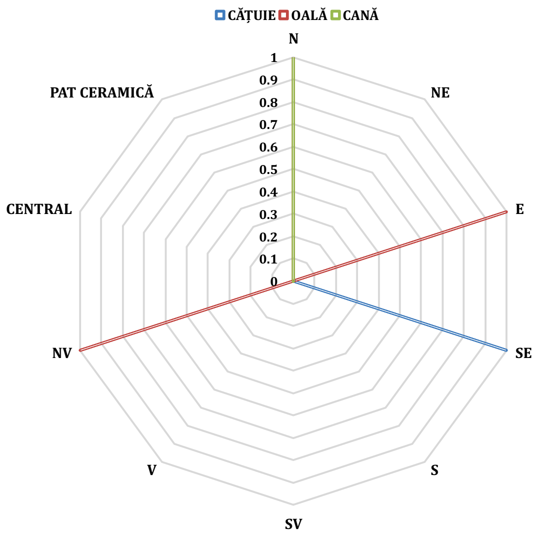

1

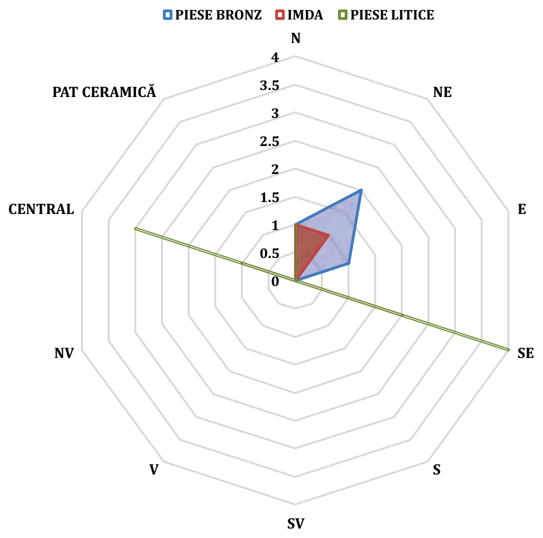

2

Fig. 45. Poziţia vaselor miniaturale (1), a pieselor din bronz, din os şi a celor litice (2) în cadrul gropilor rituale dacice

majore, precum şi în zonele centrale ale gropilor. Iar oalele din tipul II au fost depuse cu precădere pe laturile vestice şi estice ale gropilor. Excepţie fac şi în acest caz două exemplare așezate în zona de nord a complexelor. Pe de altă parte, datele ne arată faptul că vasele de tipul BIII şi BIV se regăsesc exclusiv în jumătatea nordică (mai exact: nord, nord-est şi nord-vest).

– *Străchinile* repertoriate aparţin în totalitate tipului II şi arată o „preferinţă" pentru depunerea pe laturile de nord-vest, sud-vest şi în centrul gropilor (Fig. 44/3). Una dintre străchini, dar care nu a putut să fie determinată tipologic, era pe latura vestică a complexului 119. Singurul *castron* dacic descoperit până acum la Unip era depus în zona centrală a gropii C.84 şi a fost reconstituit din cadrul aglomerării de fragmente care formau „patul" de ceramică (Fig. 44/4).

– Majoritatea aşa-ziselor *vase pentru iluminat*, încadrate tipului $EIII_{1-2}$, au fost aşezate în partea de nord-est a gropilor (Fig. 44/5), definind un cluster pentru acest punct cardinal. Două dintre „căţui" au fost identificate pe latura vestică a gropilor C.37 şi C.119. Astfel ele formează un al doilea cluster în cadrul graficului. În complexul 84 au fost identificate două excepţii: „căţuia" aparţinând tipului EI_1 depusă în zona centrală, iar o alta, aparţinând tipului $EIII_1$, provine din zona sud-estică. De asemenea, în cadrul complexului 100, la sud-vest, a fost depusă o „căţuie" din tipul $EIII_1$.

– Deşi puţine din punct de vedere numeric, *vasele pentru păstrat şi consumat lichide*, definesc în general trei clusteri, când ne referim la poziţia în care au fost depuse. Primul este definit de cele depuse în zona nordică (căni din tipurile I şi II -Fig. 44/6). Ele provin din complexele 103 şi 115. De asemenea, la nordul complexului 84 a fost identificat şi un ulcior din tipul GI_2.

Al doilea cluster are în vedere zonele cuprinse între laturile de vest şi sud ale gropilor (Fig. 44/6). În zone aflate spre această direcţie au fost depuse toate tipurile de căni dacice de la Unip (FI-III). Menţionăm că vasele care au fost aşezate pe latura de sud-vest provin din gropile C.23 şi C.119, iar cele identificate pe laturile de sud sau vest provin exclusiv din C.84. Cel de-al treilea cluster se referă la cele două vase aşezate pe latura de est a gropilor C.23 şi C.84, încadrate tipurilor FII_2 şi FI_1 (Fig. 44/6).

În sfârşit, cele patru *vase miniaturale* au fost identificate în diferite părţi ale gropilor rituale, sau mai exact: în zona de nord, nord-vest şi est ale gropilor (Fig. 45/1), iar vasul având forma unei „căţui" provine din zona de sud-est a Complexului 23 (Fig. 45/1).

Un caz deosebit îl reprezintă fragmentul unui picior de pat, descoperit în C.119[287] (Pl. 54/5–6; 107/6). Piesei, provenind din lumea greco-romană, i-a fost conferită de către locuitorii aşezării, care au făcut depunerea, o altă întrebuinţare: aceea de vas, poate pentru băut. Dimensiunile şi volumul obiectului sunt argument pentru o astfel de interpretare.

În acest stadiu al cercetărilor a fost investigată prin metode intruzive doar o mică parte a sitului. Totuşi, pe baza datelor acumulate încercăm să înţelegem categoria de sit care a funcţionat în epoca dacică la Unip. Valeriu Sîrbu şi Marilena Pană au realizat un

287 Micle *et alii*, 2016, p. 104, fig. 4c.

demers asemănător, în încercarea de a explica descoperirile de la Bălănești-*Dealul Domnii* (jud. Prahova). În demersul lor, cei doi interpretează ansamblul monumentelor identificate prin cercetări arheologice pe baza "metodei excluderii". Astfel, rând, pe rând argumentează imposibilitatea includerii sitului în categorii precum cea a cetăților, a așezărilor sau a necropolelor[288]. Concluzia finală este aceea că au de a face cu un loc de cult, cu depuneri votive[289]. Mai exact, cei doi înscriu situl în categoria așa-ziselor "câmpuri de gropi"[290]. Acestea sunt, după cum constată și autorii: *„concentrări de gropi, foarte rar cu schelete umane sau de animale, uneori asociate cu aglomerări de materiale și vetre la nivelul de călcare, situate în afara așezărilor, cetăților și necropolelor, ce au o serie de trăsături comune și care sunt rezultatul unor acte rituale"*. Iar fenomenul este foarte răspândit în mediul tracic[291]. Astfel de locuri sunt prezente la nord de Dunăre în secolele II î.Hr. – I d.Hr.[292].

Regretatul Tudor Arnăut a analizat problema spațiilor sacre din spațiul Carpato-Balcanic din mileniul I î.Hr.[293]. Cu acel prilej a clasificat spațiile de cult în felul următor: sanctuare naturale și epifanii de cult; peșteri și caverne; spații sacre private și comunitare[294]. Dintr-un astfel de punct de vedere, descoperirile de la Unip se încadrează în cea de-a treia categorie enunțată. Aceste spații sacre private și comunitare cuprind, după părerea aceluiași autor, așa-zisele cenușare, dar și gropile cu depuneri de ofrande ceramice, vegetale sau oase de animale. Tot din aceeași categorie fac parte și gropile cu depuneri de schelete umane în conexiune anatomică sau de schelete incomplete, ori numai fragmente și pe de altă parte și anumite depozite de metal[295].

Repertoriul gropilor de cult înregistrate cu acel prilej în nordul Peninsulei numără peste 110 puncte, dintre care, cele mai multe, se datează între mijlocul și a doua jumătate a mileniului I î.Hr.[296]. Însă la nord de Dunăre, cele mai numeroase astfel de complexe se datează în secolele I î.Hr. – I d.Hr.[297].

T. Arnăut a mai observat și faptul că gropile cu caracter ritual sunt izolate, sau formează grupuri în număr de până la câteva zeci și chiar sute, constituind adevărate câmpuri de gropi rituale[298]. Această observație au mai făcut-o și alți cercetători cu alte ocazii[299]. Iar zona întinsă în care este întâlnit fenomenul, precum și intervalul cronologic larg, la care se adaugă caracterul artefactelor depuse în vederea atingerii unui anumit scop magico-religios, dovedesc caracterul complex al practicilor efectuate[300]. Fiecare caz are particularitățile sale, așa cum rezultă și din descrierea generală a complexelor (Cap. III.2). Și pentru a sublinia această complexitate putem să exemplificăm cu un caz întâlnit la Unip, cel al structurii C.84, care a avut peste 25 de vase suprapuse unele peste altele, începând de pe fundul gropii și până în partea ei superioară. Și dintre toate, ultimul în ordinea umplerii este și cel mai consistent în artefacte. Acest fapt poate să indice că intensitatea ritualului a sporit pe măsură ce s-a apropiat de final. Însă ceea ce nu vom cunoaște, poate niciodată, este ponderea utilizării materiilor organice (lichide, alimente perisabile etc.) în desfășurarea actului ceremonial.

În mod particular, ofrandele ceramice pot să fie interpretate ca mărturii ale predestinației sacre a artefactelor respective. Depunerea de ofrande ceramice este practicată de comunitățile din spațiul Carpato-Balcanic încă din faza finală a bronzului tardiv[301].

Și în ceea ce privește forma gropilor din această categorie, așezarea de la Grădiștea se constituie ca o bună analogie pentru situația arheologică corespunzătoare epocii dacice de la Unip. Este importantă observația lui Valeriu Sîrbu, care a constatat că: *„gropile cu depuneri au de obicei formă cilindrică sau tronconică cu adâncimi între 1–1,5 m"*[302]. Și tot o formă cilindrică are și complexul cercetat la Sighișoara[303]. Formă tronconică în profil (circulară în plan) au gropile cu depuneri de vase și alte obiecte identificate la Bănești-*Dealul Domnii* (jud. Prahova)[304]. La rândul său, Tudor Arnăut observa că una dintre caracteristicile gropilor cu depuneri de ofrande constă tocmai în forma de clopot, cilindrică, bitronconică sau complexă[305]. În fapt, aceste detalii ale formelor în care au fost amenajate complexele de felul celor descrise de noi au fost remarcate de numeroși cercetători și a fost subliniată importanța observației, încă de la mijlocul secolului al XX-lea[306].

Pe baza acestor considerente, fără nici o îndoială, putem spune că unele dintre complexele cercetate pe grindul *Cetățuica* de la Unip reprezintă manifestări

[288] Sîrbu, Peneș, 2011, p. 444–445. Un demers asemănător la Valeriu Sîrbu (Sîrbu, 1994, p. 44–47).
[289] Sîrbu, Peneș, 2011, p. 445.
[290] Sîrbu, Peneș, 2011, p. 445.
[291] Sîrbu, Peneș, 2011, p. 445.
[292] Sîrbu, Peneș, 2011, p. 445.
[293] Arnăut, 2014.
[294] Arnăut, 2014, p. 53–54.
[295] Arnăut, 2014, p. 96.
[296] Arnăut, 2014, p. 96.
[297] Sîrbu, 1994, p. 41; Sîrbu, Peneș, 2011, p. 445.
[298] Arnăut, 2014, p. 140.
[299] Vezi spre exemplu Sîrbu, 1994, p. 41–42, care consideră că trebuie incluse în categoria "incintelor sacre".
[300] Arnăut, 2014, p. 140.
[301] Arnăut, 2014, p. 104.
[302] Sîrbu, 1996, p. 52.
[303] Andrițoiu, Rustoiu, 1997, p. 178–179.
[304] Sîrbu, Peneș, 2011, p. 442.
[305] Arnăut, 2014, p. 140.
[306] Vezi spre exemplu Vulpe, 1950, p. 51.

de cult. Ne referim mai exact la structurile: C.17, C.23, C.37, C.81, C.84, C.99–100, C.115, C.119. În cadrul ariilor locuite de geţi şi daci astfel de manifestări îmbracă forme cât se poate de diverse[307], iar inventarul este cel care se compune dintr-o varietate de materiale. Uneori conţine urme ale unor incendieri[308], dar şi fragmente de vatră sau de pereţi ai unor edificii[309], oase de animale[310], pietre sau vase fragmentare. Sunt situaţii în care sunt depuse vase întregi, piese de armament, podoabe, unelte sau ustensile, dar şi schelete sau părţi din scheletele unor animale sau chiar oameni[311]. Ansamblurile osteologice pomenite sunt prezente rareori în astfel de gropi[312], iar la Unip, aşa cum s-a văzut, ele lipsesc cu desăvârşire[313]. Podoabe, unelte şi ustensile sunt prezente de obicei pe fundul gropilor[314]. Tot în acelaşi fel se întâmplă şi la Unip cu cele două fusaiole din C.23, găsite pe fundul gropii sau cea din Complexul 81. De pe fundul complexului 23 provine şi un rest de turnare[315], piesa fiind o dovadă a prelucrării bronzului[316].

Tot de pe fundul unui complex (C.17) provine o tijă de bronz, un obiect din fier, în formă de bandă, o plăcuţă de fier şi o alta din bronz din C.23. Din C.81 provine un fragment de pandantiv, din bronz, o oglindă dintr-un aliaj care conţine cupru (poate bronz) şi trei alte obiecte fragmentare, două din bronz, iar altul din fier, a căror funcţionalitate nu am reuşit să o distingem, iar din C.115 un fragment de psalie din fier, două obiecte care ar putea să fie fragmente ale unor fibule filiforme în curs de realizare şi un obiect din fier, cu forma unei tije a cărui funcţionalitate nu ne este cunoscută.

Dată fiind starea fragmentară a multora dintre ele şi poziţia în care au fost găsite, credem că putem lua în considerare şi presupunerea că unele au ajuns accidental în inventarul complexelor respective. Alte artefacte ar fi putut să fi fost depuse simbolic, ca părţi componente ale unor obiecte, care simbolizau întregul. Un exemplu în acest sens poate să fie fragmentul de psalie provenind din C.115, care are şi urme evidente de trecere prin foc. Şi mai trebuie evidenţiat şi faptul că uneori piese întregi, altele decât recipientele, erau de asemenea depuse. Aşa este cazul unei fusaiole din lut depusă într-un vas de provizii, în nivelul 3 de documentare (primul) al C.84.

Un alt tip de monument prezent la Unip este reprezentat de depuneri de vase ceramice întregi şi fragmentare pe sol (C.2, C.12) sau într-o groapă de mică adâncime (C.81). De fapt, nici în cele două cazuri menţionate nu este exclusă existenţa unor gropi în vechime, care nu au fost însă surprinse în plan în timpul cercetărilor[317]. Depunerile pe sol au fost denumite de către Valeriu Sîrbu „*aglomerări de materiale*"[318]. Pentru complexele de acest fel cercetate la Bălăneşti-*Dealul Domnii* (jud. Prahova), autorii cercetărilor din acel loc au observant că pentru amenajarea locului în care au depus vasele respective a fost îndepărtat stratul de călcare antic. Şi numai în unele dintre cazuri locul a fost delimitat cu pietre[319]. Analogii între situaţiile cercetate în cele două situri pot exista. Iar adâncimea mică a gropii lui C.81 (cca 30 cm), în comparaţie cu a celor mai multe dintre gropile rituale ar putea reprezenta o amenajare asemănătoare celor identificate în situl prahovean.

Dacă pentru a susţine caracterul ritual al depunerilor descrise anterior credem că există numeroase argumente[320], credem că este hazardat să emitem presupuneri în legătură cu destinaţia ofrandelor depuse[321]. Astfel de încercări au mai fost făcute, atât pentru descoperirile de la Unip[322], cât şi pentru alte situri[323]. În ceea ce ne priveşte, credem că în acest stadiu al cercetărilor este prea devreme să ne pronunţăm. Dar putem să ne punem o serie întreagă de

307 Conovici, Trohani, 1988, p. 207.
308 În C.37 a fost documentat un nivel cu numeroase urme de arsură, iar incendierea pare să fi avut loc chiar în groapă, înaintea depunerii de vase. Urme de arsură se regăsesc şi în C.99–100.
309 La Unip, Complexele 116 şi 119 conţin şi fragmente de perete ars.
310 În complexele de la Unip a căror rol ritual este vizibil materialul osteologic este foarte rar. Cu excepţia celor câteva cazuri în care au fost depuse obiecte realizate din materii dure animale, sau obiecte cu urme de prelucrare, din aceeaşi materie primă, numai din C.37 provine o mandibulă de ovicaprină.
311 Sîrbu, 1994, p. 41; Popa, Simina, 2004, p. 72; Sîrbu, Peneş, 2011, p. 445.
312 Sîrbu, Peneş, 2011, p. 445.
313 Material osteologic provine din complexe atribuite dacilor numai din C.7, C.15, C.23, C.115 şi este vorba, cu o singură excepţie (un fragment de coastă de bovideu cu urme de prelucrare la un capăt), de obiecte (mâner, plăsele, manşon etc). Însă acestea nu pot să fie considerate ca făcând parte din categoria "scheletelor" sau a părţilor de schelete.
314 Sîrbu, Peneş, 2011, p. 445.
315 Interpretată ca fiind o statuetă reprezentând un cervideu cu două capete (Berzovan, 2013, p. 315).
316 La Unip au mai fost descoperite şi alte obiecte care documentează activităţi de prelucrare a bronzului: creuzetul din C.13 şi fibula în curs de prelucrare din C.115.

317 Vezi Cap. III.2.
318 Sîrbu, Peneş, 2011, p. 441.
319 Sîrbu, Peneş, 2011, p. 441.
320 Au fost şi cercetători care au luat în calcul şi posibilitatea ca monumentele de acest fel să fi reprezentat simple depozite de vase, transferând astfel tipul de descoperire în sfera profanului. Vezi în acest sens Ursachi, 1995, p. 96–97.
321 Sîrbu, 1994, p. 47.
322 Alexandru Berzovan, în nume personal şi alături de colaboratori, încearcă să desluşească semnificaţia ritualului pentru depunerile rituale de la Unip (Berzovan, 2013, p. 323–324; Berzovan *et alii*, 2014, p. 18).
323 Spre exemplu în cazul descoperirilor de la Şimleul Silvaniei s-a presupus că au legătură cu anumite culte solare (Pop, 1993, p. 97), iar pentru groapa G 4 de la Lancrăm-*Glod* autorii acceptă că ritualul ar fi putut avea diverse motivaţii (Popa, Simina, 2004, p. 72).

întrebări. Una dintre ele se referă la Complexele 99 și 100, care au fost săpate în același timp și au fost acoperite în același timp (stratul de sus, numerotat cu „1", este comun în cele două gropi). Ținând cont de faptul că amândouă au caracteristici care atestă caracterul ritual ne putem pune întrebarea dacă sunt depunerile a două familii? Sunt depuneri dedicate pentru două divinități diferite? Și seria de întrebări poate să continue în aceeași notă.

În ceea ce îi privește pe dedicanți, considerăm pertinentă presupunerea că este vorba de grupuri mici, poate familii[324]. Din acest punct de vedere, ele se înscriu în clasificarea lui Tudor Arnăut, ca *„spații sacre private"*[325].

Seria observațiilor trebuie extinsă și asupra altor complexe, care ar fi putut să aibă legătură cel puțin cu unele dintre gropile cu depuneri de vase ceramice. Ne referim aici la gropile cu dimensiuni mici, interpretate ca gropi pentru stâlpi. Dispunerea unora dintre ele ne poate indica faptul că cel puțin unele dintre complexele cu ofrande erau acoperite. În același timp credem că este posibil să fi fost semnalizate prin stâlpi sau cu alte marcaje care implicau fixarea de stâlpi în pământ. Când facem această observație avem în vedere pe cele aflate în apropierea unor complexe, precum C.17 sau C.23, care ar putea să fie interpretate și în acest fel.

Cercetarea arheologică de până acum, la Unip, a oferit indicii care ne fac să credem că zona a fost locuită[326], iar situația nu ar fi singulară. La Sighișoara-*Wietenberg* gropi cu depuneri de vase se află în arii în care se găsesc și locuințe contemporane[327]. Tot aceeași este situația la Grădiștea[328] sau la Moigrad[329].

Câteva dintre complexele de la Unip au caracteristicile unor gropi de provizii, care au fost transformate, la un moment dat, în gropi menajere[330]. Între acestea se numără C.36. C.103, C.108 și C.116. Umplutura gropii C.36 se caracterizează prin straturile succesive care formează umplutura. Tot în aceeași serie credem că se înscriu gropile C.103 (în care materialul este foarte fragmentar, cu toate că există și o cană căreia îi lipsește doar toarta). Tot din aceleași considerente în categoria complexelor de acest fel ar trebui incluse C.108 și C.116. Alături de acestea groapa notată C.13 are în componență materiale puține și foarte fragmentate[331], de aceea credem că poate fi una menajeră. Însă în legătură cu interpretarea C.13 nu suntem foarte siguri. În primul rând, limitele sale nu au putut să fie conturate în plan, ci doar pe profil[332]. Complexul pare să aibă anumite similitudini cu un altul, descoperit la Sighișoara[333], unde, pe fundul unei gropi cercetate în anul 1991, a fost depusă o lespede semicirculară din piatră în jurul căreia au fost așezate mai multe vase-borcan și fragmente ale unei strachini cu picior (fructieră). Sub lespede și în jurul ei au fost găsite cărbune, cenușă, oase calcinate, dar și nearse, două verigi din fier, fragmente dintr-un șirag de mărgele de coral și sticlă și resorturile a două fibule, toate trecute prin foc[334]. La Unip, în jurul și sub un vas ceramic, au fost găsite oase calcinate și fragmentele unui obiect de podoabă (Pl. 54/7). Nu știm dacă oasele calcinate descoperite la Unip sunt de origine umană sau animală, dar fragmentele de „verigi" din bronz seamănă foarte bine cu fragmentele de resort de la Sighișoara. Și, în general, complexul descoperit în sud-estul Transilvaniei este foarte asemănător cu cel de la Unip. Privit dintr-o astfel de lumină, dar ținând cont și de rezervele exprimate anterior, credem că posibilitatea ca obiectele depuse în cadrul unei procesiuni cultice este la fel de mare ca aceea conform căreia întregul inventar să fie unul menajer.

Despre complexele C.38 și C.40, având caracteristici care le diferențiază atât de gropile cu depuneri de vase, cât și cele menajere, putem să spunem doar că au avut o destinație care nu a putut să fie clarificată până în acest moment.

Unele artefacte provin din nivelul bulversat de lucrări agricole. Așa este cazul unui obiect(?) din lut ars sub forma unei bile. Ea pare să fie o piesă arheologică, iar forma și dimensiunile pledează pentru a fi interpretată drept bilă de praștie. Însă proveniența sa (S1, m 2–4, adâncime 0,10 m) nu ne ajută cu încadrarea cronologică și culturală. Ea poate aparține oricărui nivel de locuire identificat până în prezent la Unip. Un obiect asemănător provine din S4, caroul 2, adâncime 0,5 m și pare să fie tot o bilă de praștie. Și un alt obiect din piatră, care provine de pe fundul complexului 23, din S2, ar fi putut să fie un proiectil[335].

Obiectele cu întrebuințare diversă descoperite în

---

324 Berzovan, 2013, p. 324; Berzovan *et alii*, 2014, p. 18.
325 Arnăut, 2014, p. 53–54.
326 Vezi și Berzovan, 2013, p. 325; Berzovan *et alii*, 2014, p. 19.
327 Andrițoiu, Rustoiu, p. 72.
328 Sîrbu, 1996, p. 12–14.
329 Matei, Pop, 2001, p. 254–255 .
330 Considerații generale în legătură cu gropile pentru provizii și cele menajere din cadrul unor așezări, vezi Ferencz, 2007, p. 32–33.
331 Din inventar făceau parte o cățuie, un creuzet, o oglindă și mai multe fragmente de sârmă de bronz care compuneau zalele unui lanț sau resortul unei sau al unor fibule, trecute prin foc. Împreună cu fragmentele de bronz se găsesc și fragmente de foarte mici dimensiuni de oase incinerate.
332 Vezi Cap III.2.
333 Rustoiu, 1994.
334 Rustoiu, 1994, p. 23–24.
335 Utilizarea praștiei în mediul getic este puțin atestată (vezi Măndescu, 2007). În spațiul intracarpatic sau în Câmpia de Vest, în mediul cultural dacic nu sunt atestate proiectile sau alte dovezi ale utilizării praștiei.

stratul de cultură (Pl. 86–87) susțin din plin presupunerea că cercetarea se desfășoară în interiorul unei așezări și că prin extinderea investigațiilor, numărul complexelor de locuire va spori. De cele mai multe ori sunt obiecte fragmentare, care documentează o activitate intensă în zonă. Însă nu lipsesc și piese întregi, uneori păstrate într-o stare foarte bună. Așa este cazul sfredelului descoperit în S.1, în dreptul metrului 22 și la -0,8 m adâncime (Pl. 87/1). Și tot din strat provin și obiecte cu valoare cronologică, cum sunt fibulele (Pl. 86/6–7). Una dintre cele două piese de port este confecționată din bronz și se datează la începutul epocii imperiale[336], iar cealaltă, din fier, se datează în al doilea sau al treilea sfert al secolului I d.Hr.[337].

Este de remarcat că ustensilele folosite în mod frecvent în cadrul unor activități casnice sunt puține; este vorba despre un călcător, care provine din S2/2011, de la adâncimea de 0,98 m și de fusaiolele din C.23 și C.81. Însă anumite meserii sunt atestate de unelte și de alte obiecte. Astfel, prelucrarea lemnului este documentată de sfredelul menționat anterior, iar prelucrarea bronzului este indicată de creuzetul din C.13, restul de turnare din C.23 și fibula în curs de prelucrare din C.115.

Nu putem trece cu vederea nici obiectele provenind din spațiul mediteranean. Este vorba despre patru artefacte: două fragmente de vase din bronz (Pl. 54/ 3–4; 86/2, 8)[338], un fragment de „furculiță" din fier pentru scos carnea fiartă (Pl. 86/1) și fragmentul unui picior de pat (Pl. 54/5–6; 107/6). Cele două fragmente de obiecte din bronz se datează în cea de a doua jumătate, poate până la sfârșitul secolului I d.Hr.[339], iar furculițele din fier de felul celei ilustrate sunt specifice aceleiași perioade[340]. În ceea ce privește fragmentul de picior de pat, pe baza analogiilor, dar și a asocierilor de materiale din complexul în care a fost identificat, el se încadrează în a doua jumătate a sec. II î.Hr. și în prima jumătate sau eventual pe parcursul întregului sec. I î.Hr. Această datare este susținută și de restul inventarului gropii în care a fost descoperită piesa în discuție[341].

Rarități în cadrul sitului pot fi considerate „jetonul" din C.84 și idolul antropomorf, care provine din S.5, din planul 1 de săpare, caroul 2/3, de la adâncimea de 0,2 m. Lipsa contextului clar face încadrarea culturală și cronologică nesigură.

VI.2. Materialele arheologice descoperite

VI.2.1. Ceramica. Analize calitative și cantitative

Fragmentele recipientelor din ceramică reprezintă ponderea cea mai mare a materialelor arheologice descoperite prin cercetări, fie ele sistematice, preventive sau chiar întâmplătoare. La o primă vedere această categorie de artefacte pare să nu prezinte prea mult interes și pare să fie mai puțin importantă decât obiectele din metal, spre exemplu. Cu toate acestea, vesela din ceramică oferă cercetătorului informații numeroase și diverse privind viața de zi cu zi a comunităților umane, completând informațiile oferite de relatările anticilor, adesea sărace sau care chiar lipsesc. Aceste date se referă la diferitele activități casnice, dar ne oferă și detalii privind relațiile comerciale sau chiar asupra poziției sociale ori a unora sau a altora dintre membrii unor comunități.

Utilizată pe scară largă de mai multe milenii, începând cu cea de a doua epocă a fierului s-au răspândit o serie de inovații tehnice care au revoluționat acest meșteșug. Este vorba de roata olarului și de cuptoarele specializate[342]. Aceste inovații au fost preluate și de către meșterii daci din mediul greco-elenistic ori de la celți, sporind astfel în mod semnificativ calitatea produselor.

Pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului XX au apărut sintezele dedicate diferitelor obiectele specifice civilizației dacilor. Între acestea, analiza ceramicii a reprezentat o provocare. Ion Horațiu Crișan a fost cel care și-a asumat sarcina realizării primei analize complexe a acestui tip de materiale arheologice. Disertația sa de doctorat, redactată sub îndrumarea profesorului Constantin Daicoviciu și susținută în anul 1967 la Cluj Napoca, a văzut lumina tiparului în anul 1969[343]. Lucrarea a fost și rămâne una de referință, iar denumirile categoriilor și formelor identificate de învățatul clujean sunt și astăzi, în cea mai mare parte, utilizate. Tot lui I. H. Crișan, chiar dacă indirect, îi datorăm și primele analize fizico-chimice asupra unor fragmente ceramice dacice[344]. Dintr-o perspectivă mai largă, cuprinzând olăria pe un interval cronologic mai extins, a apărut la distanță de un deceniu și jumătate sinteza

[336] Se încadrează în tipul 22a din clasificarea propusă de Aurel Rustoiu (Rustoiu, 1997, p. 56).

[337] Ar putea să fie încadrată în tipul 23b din tipologia propusă de Aurel Rustoiu (Rustoiu, 1997, p. 56–57). Astfel de fibule provin din mediul germanic și sunt rare în Dacia preromană. Între materialele dacice cu valoare cronologică de la Unip, artefactul este cel mai târziu. Iar distanța în timp față de celelalte obiecte din aceeași categorie pare să fie de o generație sau chiar două. Proveniența sa din strat, fără un context clar ne permite să presupunem că ar putea să fi ajuns la Unip cândva după încetarea locuirii dacice.

[338] Rogozea, Berzovan, 2016.

[339] Rogozea, Berzovan, 2016, p. 261.

[340] Egri *et alii*, 2018.

[341] Rustoiu *et alii*, 2018.

[342] Vezi, spre exemplu: Crișan, 1977, p. 11–12; Moscalu, 1983, p. 92–93.

[343] Crișan, 1969.

[344] Morariu, Ardeleanu, Bogdan, 1978.

lui Emil Moscalu[345], care vine să o completeze pe cea a lui I. H. Crișan.

Pornind de pe aceste baze, studiul și analiza veselei descoperite în situri cercetate au pus în valoare descoperirile arheologice în mai multe monografii și rapoarte extinse de cercetare (Arpașu de Sus[346], Pecica[347], Slimnic[348], Brad[349], Căpâlna[350], Tilișca[351], Divici[352], Brad[353], Sighișoara[354], Poiana[355], Solotvino[356], Lancrăm[357] și lista poate continua).

Au văzut lumina tiparului și studii dedicate acestui tip de material arheologic. Între acestea, contribuția lui Ioan Glodariu poate să fie considerată un exemplu de metodă în studiul ceramicii dacice[358]. Pentru Câmpia Română, rezumatul tezei de doctorat al lui George Trohani reprezintă un punct de referință[359]. De asemenea, trebuie amintite sinteza lui Gelu Florea asupra ceramicii pictate[360] și studiul lui Paul Pupeză[361], care anunța capitolul din sinteza bazată pe teza de doctorat[362]. De curând, ceramica „de curte", descoperită în complexe închise la Grădiștea Muncelului, a fost analizată de către Cătălin Cristescu pe parcursul unui stagiu doctoral la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca[363].

Toate aceste studii au continuat direcția de cercetare imprimată de Ion Horațiu Crișan descriind forme caracteristice ale vaselor dacice (ceștile – opaiț, așa-zisele „fructiere", vasele mari, pentru provizii, de tip *dolium*, cănile cu toartă, vasele de tip *kantaros*, cu câte două torți, la care se adaugă o mare varietate de castroane și de oale, având diverse utilități). În timp, pentru unele dintre ele au fost propuse și alte denumiri, pe baza funcționalității presupuse pentru acele recipiente.

*

* *

Caracterizarea, din punct de vedere tehno-tipologic al ansamblului ceramici dacice provenite din situl Unip-*Dealu Cetățuica* a fost precedată de analiza macroscopică a 1965 de piese ceramice constând în fragmente sau vase întregi. Pentru fiecare obiect s-a avut în vedere precizarea caracteristicilor legate de proveniența acestora, de natura micro-fabricului, a morfologiei vaselor și a dimensiunilor metrice. Au fost analizate doar materialele provenite din complexele închise, adică gropile rituale, cele din straturile superioare nefiind cuantificate dată fiind poziția lor secundară. Deși dispunem de un eșantion ceramic reprezentativ, datele obținute în urma analizelor nu vor putea, pentru moment, să fie încadrate unor serii deoarece ne lipsește elementul de comparație. Prelucrările matematico-statistice reflectă, pe de-o parte, tehnologia ceramicii dacice, iar pe de altă parte, comparând materialele din gropi, am încercat să verificăm dacă există un model al depunerii rituale a ofrandei.

Materialul ceramic dacic din situl de la Unip se află într-o stare de conservare relativ bună, dacă ținem cont de faptul că până acum a fost posibilă reîntregirea a 83 de vase, fapt influențat nu de calitatea ceramicii, ci mai cu seamă de contextul în care acesta a fost depus în Antichitate. În afara numărului mare de vase întregite, avem la dispoziție și un eșantion reprezentativ de fragmente ceramice, care, din punct de vedere al prelucrării pastei, tratării suprafețelor, al ardeii, precum și al grosimii pereților, a putut să fie clasificată în trei categorii: fină, semifină și grosieră[364]. Analizând fragmentele ceramice în funcție de cele trei categorii, din perspectiva fragmentării, remarcăm disproporțiile. Categoria cu cea mai mare reprezentativitate este cea grosieră, care însumează 827 de piese (71,4%) și este urmată de categoria ceramicii semifine a cărei proporție nu depășește 20%. Ceramica fină are o pondere extrem de redusă, aparținându-i doar 95 de piese (8,3%). Din punct de vedere al masei, remarcăm un anumit echilibru între ceramica grosieră (126,3 kg) și cea semifină (101,5 kg), diferența fiind de numai 10%. Ceramica fină cântărește doar 8,74 kg, adică 4% din total. Raportul între cele trei categorii de ceramică poate să fie distins din grafice (Fig. 46).

Datele statistice obținute nu au darul să ne surprindă pentru că ele descriu o situație firească pentru ceramica dacică[365]. Ponderea crescută a ceramicii grosiere este explicabilă și prin prezența în număr mare a vaselor, care, din punct de vedere funcțional, este necesar să fie realizate dintr-o pastă care pare de o calitate inferioară. Acestea sunt mai ales oalele

345 Moscalu, 1983.
346 Macrea, Glodariu, 1976.
347 Crișan, 1978.
348 Glodariu, 1981b.
349 Ursachi, 1995.
350 Glodariu, Moga, 1989.
351 Lupu, 1989.
352 Gumă *et alii*, 1995.
353 Sîrbu, 1996.
354 Andrițoiu, Rustoiu, 1997.
355 Vulpe, Teodor, 2003
356 Vasiliev *et alii*, 2002.
357 Popa, Simina, 2004.
358 Glodariu, 1981a.
359 Trohani, 2001–2002.
360 Florea, 1998.
361 Pupeză, 2010.
362 Pupeză, 2012, p. 273–327.
363 Cristescu, 2012.

364 Majoritatea analizelor care fac referire la ceramica dacică precizează doar două categorii, fină și grosieră sau de uz comun. Caracteristicile categoriei semifine a ceramicii analizate în cadrul sitului vor fi precizate pe parcursul acestui capitol.
365 Vezi Trohani, 2001–2002.

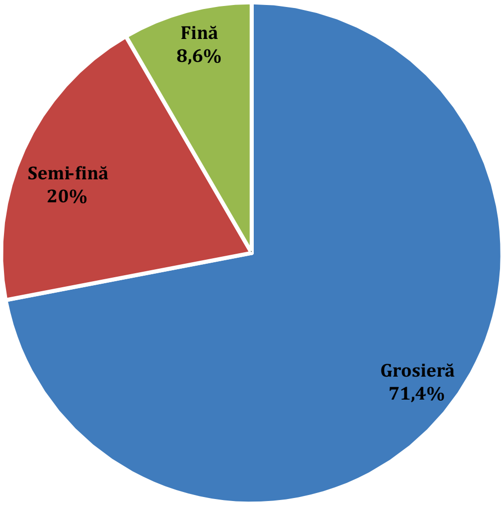

1

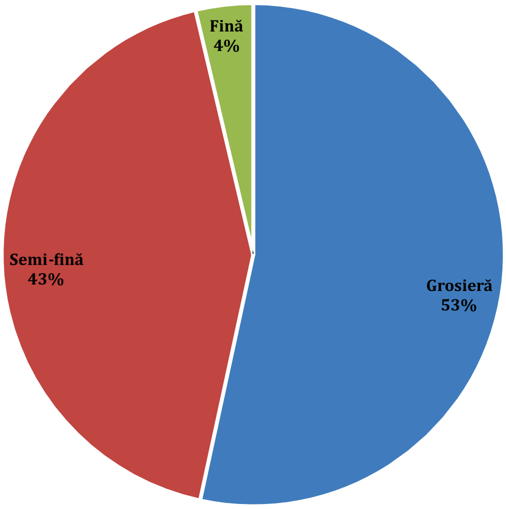

2

Fig. 46. Categoriile ceramice în funcţie de numărul de fragmente (1) şi masa acestora (2)

Tabel 13. Date statistice privind fragmentarea şi modelarea ceramicii dacice.

Fragmentare			Cantitate ceramică		
Categorie	**Nr. fragmente**	**Procent (%)**	**Categorie**	**Kg**	**Procent (%)**
Fina	95	8,3	**Fina**	8,74	4
Semifină	225	19,6	**Semifină**	101,51	43
Grosieră	827	71,4	**Grosieră**	126,32	53
Modelare					
Mână	**Nr. fragmente**	**Procent (%)**	**Roată**	**Nr. fragmente**	**Procent (%)**
	1133	98,9		14	1,2

destinate gătitului pe vatră, sub acţiunea directă a flăcării. Din acest motiv era esenţială realizarea lor dintr-o pastă care să asigure vasului porozitate ridicată, pentru a se putea îmbiba cu lichidul din vas şi astfel să fie protejat[366].

Ceramica grosieră are ponderea cea mai mare şi reprezintă vase modelate exclusiv cu mâna (Tabel 13). Această categorie ceramică cuprinde formele cele mai uzuale ale veselei dacice, precum oalele (B_{I-V}) sau căţuile (E_{I-III}), mai rar străchini (C), vase pentru păstrat alimente (A) sau căni (F). Pasta recipientelor încadrate acestei categorii a fost degresată prin amestecul cu cioburile pisate (46,4%), nisipul cu bobul mare (19,8%) sau nisipul fin (17,8%). În procente mai mici apar şi degresanţi rezultaţi din combinaţia nisipului cu cioburile pisate, reprezentând 14,5% (Fig. 47/1). Doar 8 fragmente au în componenţă mica, reprezentând 1% din total. Pe baza analizei am observat că degresanţii, precum cioburile pisate, nisipul sau combinaţia dintre acestea, au fost utilizaţi de regulă în exces. Acest fapt a condus la scăderea plasticităţii lutului din care au fost modelate vasele. Scăderea gradului de plasticitate a lutului a făcut, pe de-o parte, ca cel puţin una dintre suprafeţele vasului să aibă un aspect grunzuros (de obicei pe suprafaţa interioară). În acelaşi timp procesul de ardere al vaselor a condus la apariţia unor mici crăpături pe suprafaţă.

S-a putut observa şi o anumită grijă pentru tratarea suprafeţelor. Aceasta rezultă din faptul că la exterior majoritatea au fost netezite (61,9%), iar categoria ceramicii care nu a fost netezită la exterior însumează 38,1%. Suprafaţa interioară a vaselor este grunzuroasă în mai mult de jumătate din cazuri (54,7%), iar în 369 de cazuri (45,3%) suprafaţa este netezită. Cele două categorii, după cum se observă sunt reprezentate aproximativ egal (Fig. 48).

Arderea, deşi bună în majoritatea cazurilor, este de multe ori inegală pe nivelul întregii suprafeţe a vaselor (Fig. 49). Statistic observăm ponderea mare a celor arse oxidant, (82,8%), doar 14,8% fiind arse

[366] Ferencz, 1997, p. 87, 101.

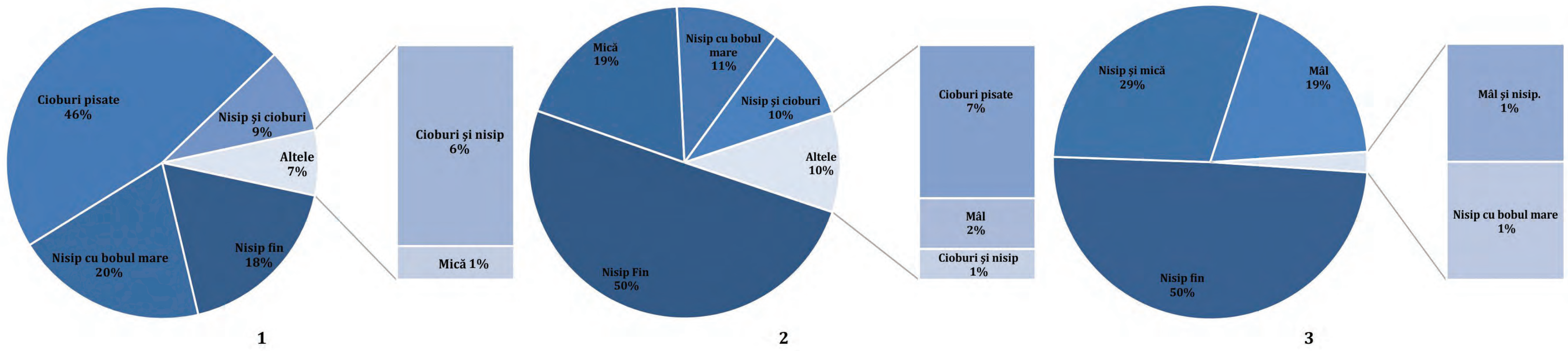

Fig. 47. Tipurile de materiale utilizate ca degresanţi în funcţie de categoria ceramică: grosieră (1), semi-fină (2) şi fină (3)

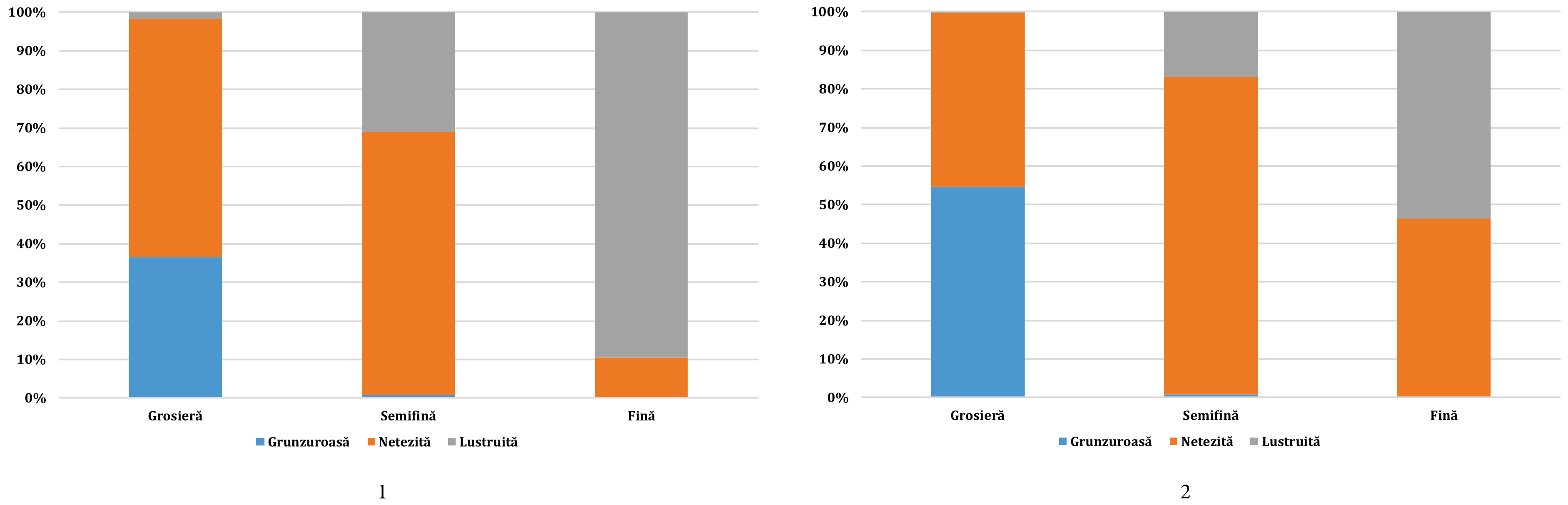

Fig. 48. Tratarea suprafeţelor vaselor

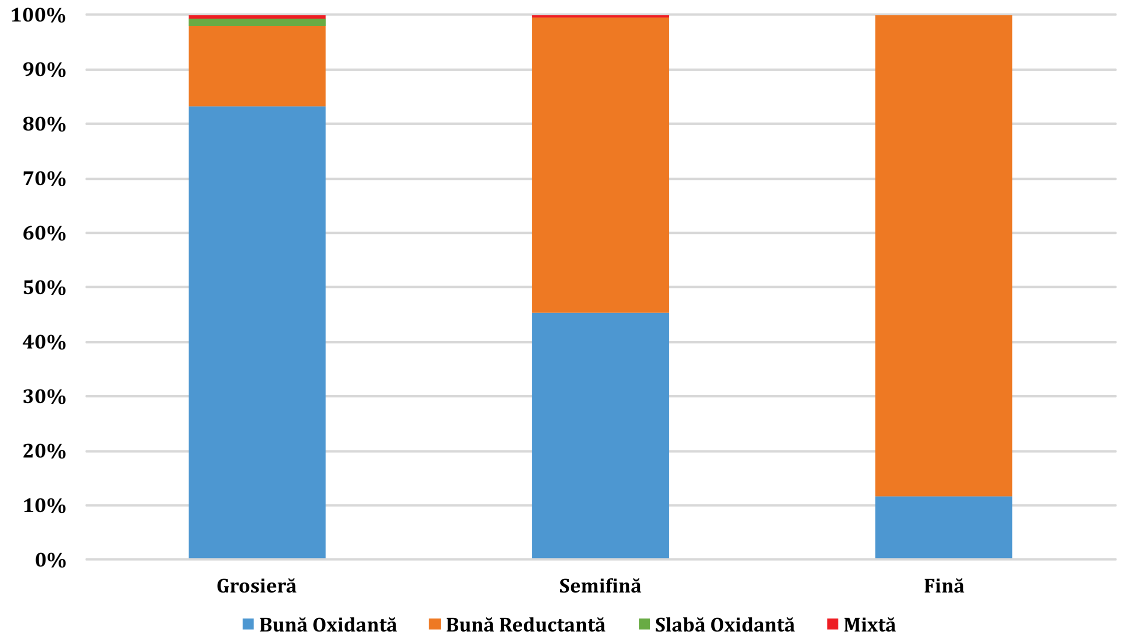

Fig. 49. Tipurile de ardere în funcţie de categoriile ceramice

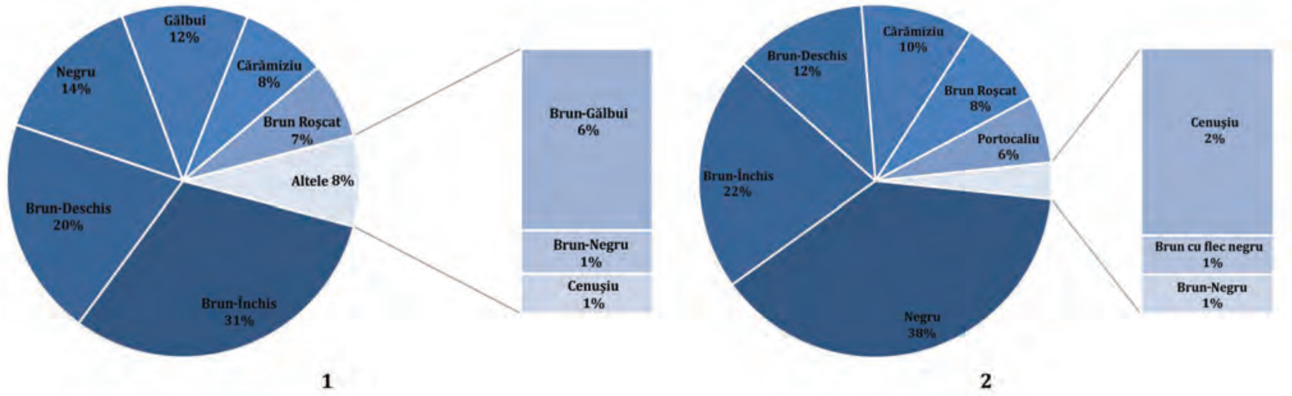

Fig. 50. Categoria grosieră – culorile prezente pe suprafaţa exterioară (1) şi interioară (2)

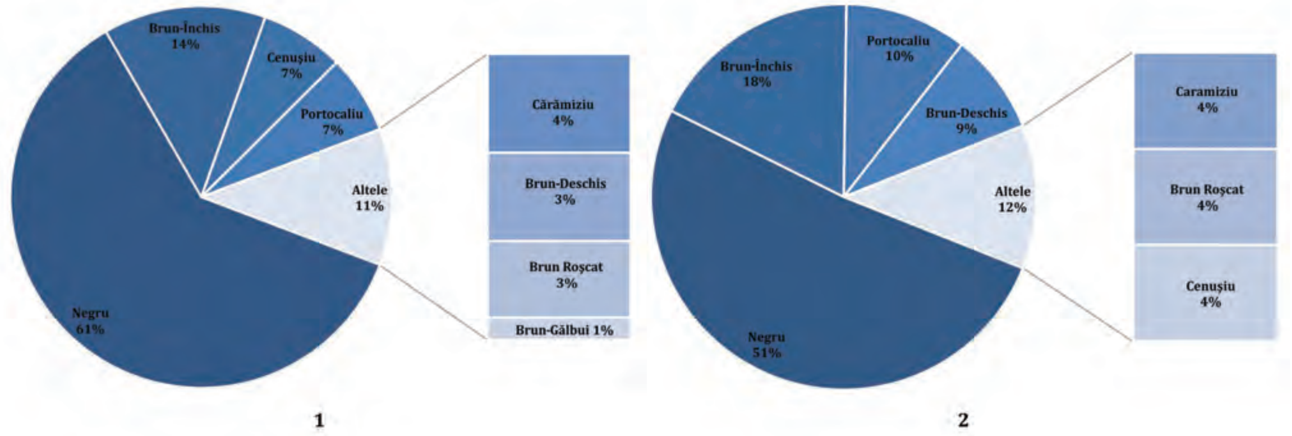

Fig. 51. Categoria semi-fină – culorile prezente pe suprafaţa exterioară (1) şi interioară (2)

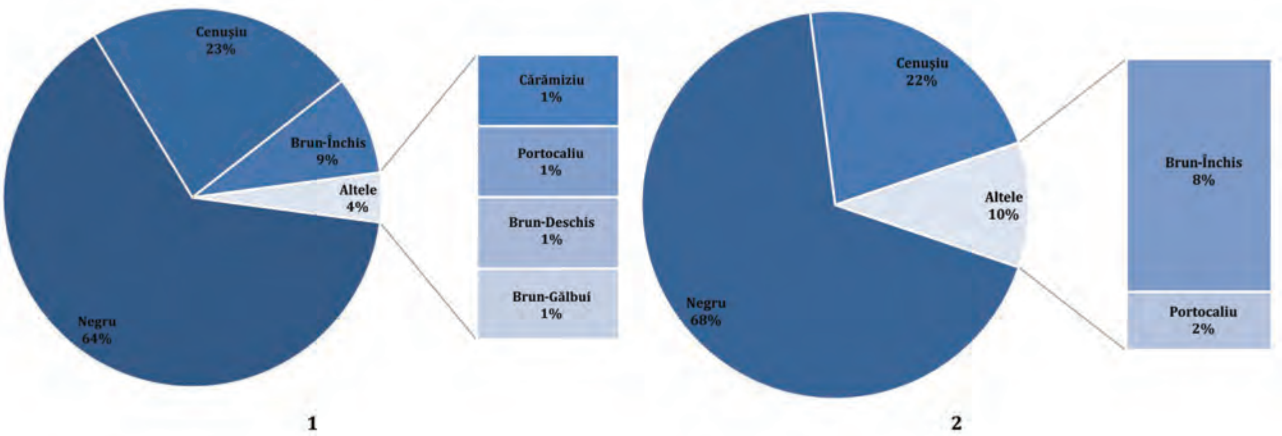

Fig. 52. Categoria fină – culorile prezente pe suprafaţa exterioară (1) şi interioară (2)

reducător. În 3% din cazuri au fost documentate variaţii calitative ale celor două tipuri de ardere. Totodată vasele caracteristice acestei categorii, prin funcţionalitatea lor, presupun contact direct cu focul, ulterior procesului de ardere, care face ca pe suprafaţa lor să apară urme, mai mult sau mai puţin vizibile, ale arderii secundare.

În directă legătură cu tehnica de ardere a vaselor este culoarea acestora, mai cu seamă cea de pe exteriorul vaselor, coacerea realizându-se de la exterior spre interior. Predomină culoarea brun închis (30,7%), brun deschis (19,9%), gălbui (11,5%) confirmând ponderea crescută a vaselor arse în atmosferă bogată în oxigen.

Culorile specifice arderii reducătoare, sunt negrul (14,1%) și cenușiul (1,2%). Situația se modifică în ceea ce privește culoarea de pe suprafața interioară, la nivel individual, unde predomină negrul (38,1%), însă chiar și așa, însumate, culorile specifice arderii oxidante depășesc 60% (Fig. 50/1,2).

Mai mult de jumătate din fragmentele ceramice analizate au o grosime cuprinsă între 0,7–0,8 cm (53,9%). Poate să fie precizat și intervalul 0,9–1 cm (28,1%) sau grosimea de 0,6 cm, care este specifică unui număr de 78 de vase (Fig. 54).

Categoriei ceramicii semifine i s-a putut atribui un eșantion restrâns de piese (Tabel 13), comparativ cu cel descris mai sus, vasele de acest fel sunt modelate exclusiv cu mâna, dintr-o pastă de bună calitate, dar mai puţin fină, pentru degresarea căreia a fost utilizat nisipul fin, în aproape jumătate dintre fragmentele analizate (49,8%). Alte tipuri de degresanţi sunt: mica (18,7%), nisip cu bobul mare (10,7%) și amestecul dintre nisip și cioburi (9,8%) (Fig. 47/2). O caracteristică a ceramicii semifine o reprezintă grija pentru tratarea suprafeţelor, astfel că procentul exemplarelor cu suprafeţele lipsite de netezire este de sub 1%. Majoritatea cazurilor au caracteristică netezirea ambelor suprafeţe ale vasului (64,8%). Vasele precum cănile, cele utilizate pentru păstrat proviziile sau unele străchini cu picior (așa-zisele „fructiere") au fost lustruite cel puţin pe una dintre părţi. Pe baza datelor statistice remarcăm că 17,3% dintre vase au fost lustruite la exterior și netezite la interior, iar 13,7% au fost lustruite pe ambele suprafeţe (Fig. 48).

Arderea este una de calitate, exemplarele distribuindu-se aproape în mod egal între cele două tehnici, astfel arderea bună reducătoare a fost observată în 54,2% dintre cazuri, pe când 45,3% dintre piesele analizate au fost arse în prezenţa oxigenului în cadrul cuptorului. Arderea mixtă este prezentă în proporţie de 0,4%, distingându-se printr-o bicromie a suprafeţei exterioare (Fig. 49). Acest aspect a afectat și calitatea recipientelor ceramice. Cromatica întâlnită pe ceramica semifină este dominată de negru, atât pe suprafaţa exterioară (50,1%) cât și pe cea interioară (60,9%). De asemenea au fost documentate și culori precum portocaliu, cărămiziu, dar și variaţiuni ale culorii brune, acestea fiind prezente atât pe suprafaţa exterioară (44,9%), cât și pe cea interioară (32%) (Fig. 51/1,2).

În privinţa grosimii, ceramica semifină se distribuie în intervalul 0,4–1,5 cm, dar valorile medii sunt cuprinse între 0,7 și 0,8 cm. Cele două clase însumează 59,5% din totalul materialelor analizate. Celelalte clase valorice ating un procent de 10%, fiind reprezentate de un număr restrâns de exemplare (Fig. 54).

Ceramica fină are o pondere redusă, însumând doar 95 de piese (Tabel 13). Pasta este de calitate, bine frământată, fiind amestecată adesea cu nisip fin (49,5%), mică (29,5%) sau mâl (18,9%), obţinându-se vase al căror pereţi au o micro-structură bine omogenizată și compactă (Fig. 47/3).

Vasele specifice acestei categorii au fost modelate exclusiv la roată, obţinându-se străchini cu picior (C_{II}), dar și anumite tipuri de căni (F_{III}). Suprafeţele vaselor, atent lucrate, erau cu precădere

Tabel 14. Date sumative privind criteriile de caracterizare tehnologică a ceramicii dacice distribuite pe categorii.

Caracteristici	Ceramica grosieră	Ceramica semifină	Ceramica fină
Modelare	Mână	Mână	Roată
Degresant	Cioburi pisate (46,4%)	Nisip fin (49,8%)	Nisip fin (49,5%)
Tratarea suprafeţei exterioare	Netezit (61,9%)	Netezit (68%)	Lustruit (89,5%)
		Lustruit (31,1%)	
Tratarea suprafeţei interioare	Fără netezire (54,7%)	Netezit (82,2%)	Lustruit (53,2%)
		Lustruit (16,9%)	
Ardere	Oxidantă (82,8%)	Reducătoare (54,2%)	Reducătoare (87,4%)
		Oxidantă (45,3%)	
Culoarea suprafeţei interioare	Negru (38,1%)	Negru (50,1%)	Negru (68,4%)
Culoarea suprafeţei exterioare	Brun închis/ deschis (50.6%)	Negru (60,9%)	Negru (64,9%)
Grosime (cm)	0,7–0,8 cm (53,9%)	0,7–0,8 cm (59,5%)	0,7–0,8 cm (48,4%)

lustruite, puţine fiind exemplele doar netezite (Fig. 48). Arderea este de calitate, majoritatea în mediu reducător (87,4%), obţinându-se, atât la interior cât şi la exterior, nuanţe de negru sau cenuşiu (Fig. 49, 52/1,2). În mod surprinzător, pereţii vaselor au valori ale grosimii apropiate de cele menţionate pentru celelalte două categorii ceramice. Mai exact, majoritatea celor încadrate categoriei ceramicii fine au o grosime de 0,7–0,8 cm (48,4%), intervalul 0,9–1 cm reprezentând 22,1% din total (Fig. 55).

Majoritatea pieselor care compun vesela analizată a fost realizată cu mâna (98,9%). Numai ceramica fină fiind modelată la roată (1,2%) şi este reprezentată prin exemplare de străchini cu picior şi căni (Tabel 14). Numărul redus al vaselor lucrate cu roata a fost remarcat de toţi cei care au studiat ceramica dacică[367]. De aceea, presupunem că ele erau folosite mai puţin şi poate numai în ocazii speciale. În activităţile zilnice erau utilizate vase mai rezistente şi mai puţin pretenţioase, realizate cu mâna. Analogii etnografice pot să ne ajute să înţelegem mai bine aceste aspecte[368].

Chiar dacă deocamdată lipsesc analizele petrografice asupra ceramicii de la Unip, credem că este posibil ca lutul să provină din depozitele holocene fluviatil-lacustre, specifice zonei, bogate în astfel de materii prime[369]. Pasta vaselor de factură grosieră a fost amestecată de cele mai multe ori cu cioburile pisate, reprezentând o incluziune dură, care conferea rezistenţă vaselor la şocurile termice constante la care erau supuse. Totodată, în cazul ceramicii semifine sau fine observăm preferinţa pentru nisipurile cu granulaţie mică.

După uscarea prealabilă a vaselor, suprafaţa era de obicei netezită, în cele mai multe cazuri fiind observată şi finisarea prin aplicarea unui înveliş de lut fin, sub forma unui slip sau a unei angobe. Pe lângă netezire, o caracteristică a vaselor semifine, dar mai cu seamă a celor fine, o reprezintă lustruirea. Cele două tehnici de tratare a suprafeţelor asigurau o impermeabilizare şi totodată confereau unor recipiente, precum cănile sau străchinile cu picior, un aspect plăcut. Pe lângă tratarea suprafeţelor, grija manifestată pentru anumite vase rezidă şi din documentarea unor cazuri în care anumite vase au fost reparate sau întărite prin „coasere”[370] şi prin utilizarea unor răşini pentru lipirea fisurilor (Pl. 55/3, 103/7)[371].

Arderea ceramicii a fost – în cele mai multe cazuri – de bună calitate fiind utilizate ambele tehnici, astfel că majoritatea vaselor grosiere au fost arse oxidant, pe când cele semifine şi mai cu seamă cele fine au fost arse cu preponderenţă în mediu reducător. În general, cromatica este uniformă pe suprafeţele vaselor, iar cazurile în care secţiunea fragmentului ceramic a fost bicoloră sau de tip „sandwich” sunt puţine în comparaţie cu mărimea eşantionului analizat. Este de menţionat şi faptul că de cele mai multe ori oalele au urme de ardere secundară în zona fundului şi a diametrului maxim, iar suprafaţa vasului devine pe alocuri neagră.

[367] Vezi spre exemplu Trohani, 2001–2002, p. 246; Pupeză, 2012, p. 327.

[368] Vezi Ferencz, 2007, p. 102–103.

[369] Floca, 2013, p. 61–62. Trebuie totuşi să remarcăm că în momentul de faţă nu ştim *unde* sau *dacă* la Unip funcţionau în epoca dacică ateliere. Nu ştim nici dacă ceramica provine dintr-un singur atelier şi nu ştim nici măcar dacă ceramica depusă în gropi provine dintr-o singură aşezare sau mai multe, dacă provine chiar de la Unip, de la mică distanţă sau de la distanţă mare. De aceea, presupunerea rămâne în limitele speculaţiei. Iar experimentul realizat de Cristian Floca, împreună cu un meşter olar din Maramureş, dovedeşte doar calitatea materiei prime din zonă, nu şi faptul că a fost exploatată în antichitate.

[370] Este vorba de vasul provenind din C81 ilustrat în Pl. XVI, 1.

[371] Un vas cu dimensiuni mari, descoperit în C.100, a suferit reparaţii în zona bazei. Au fost practicate găuri pentru ca cele două fragmente să fie “cusute” şi a fost folosită o răşină pentru lipirea lor (Ledeţi *et alii*, 2019).

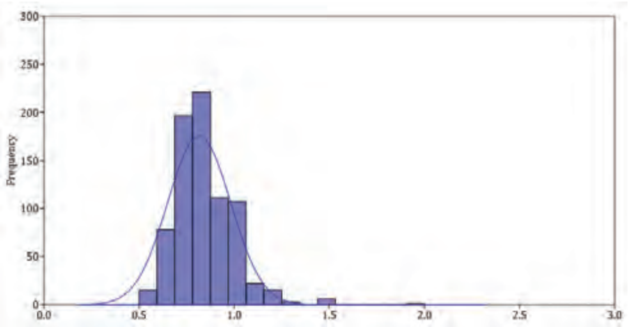

Fig. 53. Grosimea ceramicii din categoria „grosieră"

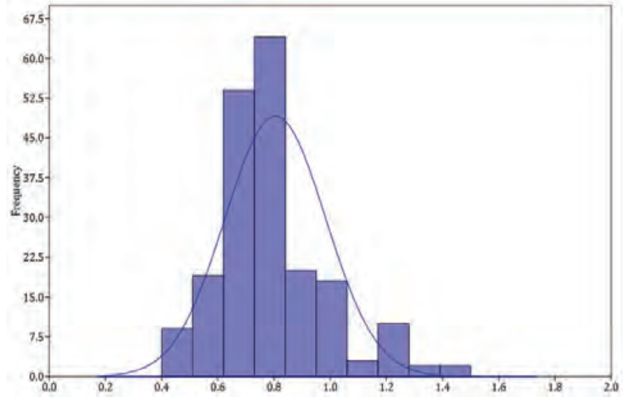

Fig. 54. Grosimea vaselor semifine

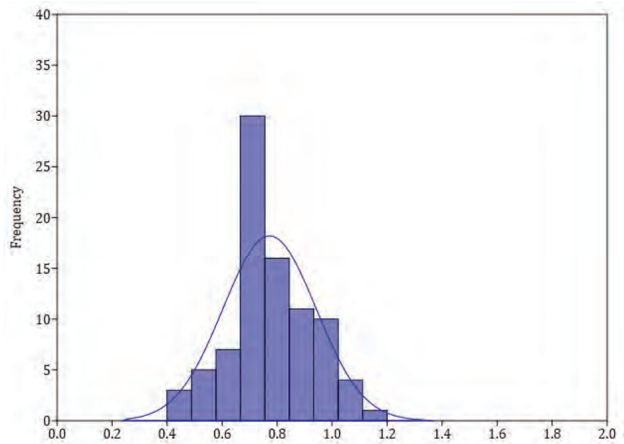

Fig. 55. Grosimea vaselor fine

Grosimea pereților vaselor dacice nu reprezintă un criteriu de clasificare, atât media, cât și mediana valorilor măsurate, se clasează în jurul valorii de 0,8 cm. În consecință, pentru fiecare categorie ceramică ponderea cea mai mare o are intervalul 0,7–0,8 cm (Fig. 53–55).

VI.2.1.1.Tipologia formelor ceramice

În cadrul descoperirilor datând din epoca Regatului Dac se regăsesc vase din ceramică realizate cu mâna și deopotrivă cu roata olarului. Fiecare dintre aceste piese a avut o destinație precisă, a folosit unui anumit scop și s-a perfecționat în timp sau a păstrat aceleași caracteristici în timp[372].

Astfel, s-a reușit într-o bună măsură înțelegerea rostului celor mai importante vase utilizate de către daci, precum și modul în care forma și aspectul recipientelor au evoluat în funcție de nevoi, de modă sau poate chiar de unele modificări ale obiceiurilor culinare sau a celor cu privire la modul în care era servită masa. Un exemplu, care reflectă cu multă claritate anumite schimbări în ceea ce privește modul în care se servea masa, îl reprezintă scăderea numărului străchinilor în cadrul veselei dacice, la sfârșitul secolului al II-lea î.Hr. și la începutul secolului care a urmat. Acest fenomen s-a desfășurat în paralel cu generalizarea utilizării unei alte forme de vas, anume așa-zisa „fructieră dacică", în fapt o strachină cu picior, denumită în așa fel în mod evident forțat, datorită asemănării cu vasele de astăzi destinate servirii fructelor la masă. Se pare că motivul acestei modificări a fost de fapt modificarea modalității de a servi masa, anume, din străchinile cu picior se mânca din poziția șezând, poate cu picioarele încrucișate, iar piciorul are rostul de a ridica recipientul cât mai aproape de o poziție confortabilă pentru consum[373].

Un exemplu de tip de vas a cărui formă rămâne neschimbată, pe parcursul întregului interval pus în lumină de noi, este oala pentru gătit pe vatră, așa-numitul „vas borcan"[374]. Stabilitatea acestei forme în timp se datorează foarte probabil faptului că modul în care era preparată hrana nu s-a modificat pe toată această durată, chiar dacă nu este exclus să fi apărut „rețete" noi de preparate culinare în cadrul bucătăriei dacice.

Pentru a fi analizată ceramica dacică sunt luate în considerare diferite criterii: unele privesc aspecte tehnologice, altele aspecte morfologice și, bineînțeles, criterii funcționale. Nu există un punct de vedere unitar cu privire la abordarea acestui subiect. O serie de autori preferă o abordare în care criteriul funcționalității ocupă un rol important. Între aceștia se numără Silviu Sanie[375], Valeriu Sîrbu[376] sau Aurel Rustoiu[377]. O astfel de abordare a fost preferată și de noi, cu diferite prilejuri[378]. Alți autori consideră criteriul morfologic ca fiind cel mai potrivit pentru clasificarea olăriei[379]. În ce ne privește, vom aborda și în cadrul acestui demers ceramica pornind de la

[372] Ferencz, 2011, p. 10–11.
[373] Macrea, Glodariu, 1976, p. 87; Glodariu, 1981b, p. 54, 75–76; Andrițoiu, Rustoiu, 1997, p. 86.
[374] Crișan, 1969, p. 162.
[375] Sanie, 1988, p. 68–69.
[376] Sîrbu, 1996, p. 16–18.
[377] Andrițoiu, Rustoiu, 1997, 83–91; Vasiliev *et alii*, 2002, p. 47–52, 62–68.
[378] Ferencz, 1997, p. 82–98; Ferencz, 2011, p. 10–20.
[379] Vezi spre exemplu Pupeză, 2012, p. 279–327.

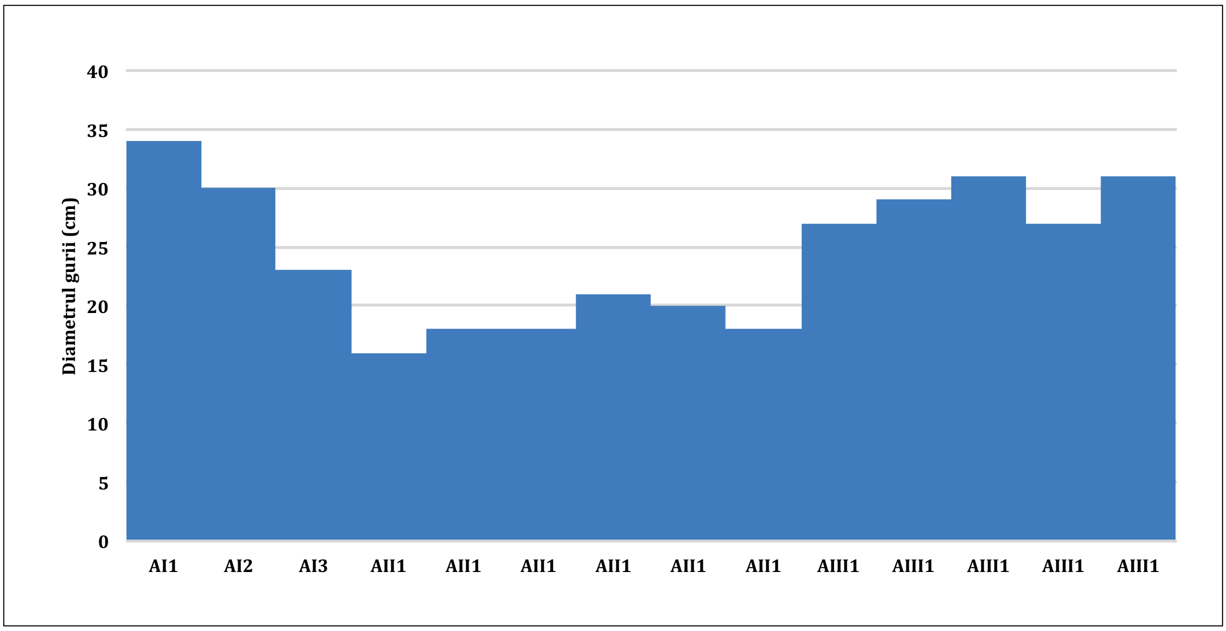

Fig. 56. Vasele pentru păstrat proviziile – diametrele gurilor

criteriul funcţional, pe care îl vom completa cu toate informaţiile pe care le avem la dispoziţie.

Vasele pentru păstrat proviziile provenite din complexele cercetate la Unip-*Dealu Cetăţuica* sunt reprezentate prin mai multe exemplare. Am încadrat în această categorie recipiente precum chiupurile, dar şi vase de dimensiuni mari, a căror formă nu diferă de cea a oalelor, despre care credem că erau folosite pentru gătit. Am distins 22 de exemplare. Din punct de vedere statistic, un procent de 31,8% dintre ele pot doar să fie asociate vaselor de mari dimensiuni, dar nu putem să le încadrăm tipologic cu mai multă precizie. Însă dintre cele a căror formă poate să fie determinată, cele mai numeroase sunt vasele din tipul II (27,3%) şi III (22,7%). Se poate observa şi procentul redus al chiupurilor (18,2%). Fiecare exemplar al acestui tip este reprezentat numai de câte o variantă.

Vasele pentru păstrat provizii au fost modelate cu mâna, dintr-o pastă semifină, degresată cu nisip fin, mai rar cu nisip cu bobul mare, cioburi pisate sau amestecul dintre acestea şi nisip. Arderea vaselor a fost de calitate, predominând tehnica reducătoare, de aceea sunt caracteristice culorile negru şi cenuşiu. Se observă grija meşterilor olari pentru obţinerea unor suprafeţe netede, acoperite în general de slip gros. În unele cazuri a fost documentată şi lustruirea pe cel puţin una dintre feţe, de regulă pe cea exterioară. Atât netezirea, coroborată cu aplicarea unui slip, cât şi lustruirea făceau ca vasele să fie impermeabile şi mai rezistente.

O imagine de ansamblu asupra valorilor diametrelor recipientelor încadrate în acest tip se poate distinge din diagrama ilustrată în cele ce urmează (Fig. 56).

Caracteristicile metrice, acolo unde au putut să fie determinate, definesc şi ele într-o anumită măsură această categorie de vase. Între ele, deschiderea la gură trece adesea de 20 cm (Fig. 56). Diametrul maxim este specific unor vase pântecoase, valorile caracteristice acestui indice fiind mai mari în comparaţie cu diametrul la gură sau cel al bazei. În ceea ce priveşte dimensiunile bazelor, valorile sunt cuprinse în intervalul 12–19 cm. Vasele de provizii sunt în general recipiente înalte, depăşind 36 cm. Media înălţimilor este de 47,9 cm. Valorile maxime sunt caracteristice în principal chiupurilor, care ating şi 70 cm în înălţime. Corelând diametrul gurii cu înălţimea vaselor de păstrat provizii s-a conturat gruparea în doi clusteri dimensionali (Fig. 57). Primul reuneşte vasele de provizii din tipul II, grupându-se în intervalul valoric de 16–21 cm pentru deschiderea la gură şi intervalul 40–45 cm pentru înălţime.

În cel de-al doilea cluster se grupează vasele din tipul III, fiind încadrate în intervalul 26–31 cm reprezentând deschiderea la gură şi cu înălţimea cuprinsă între 36–53 cm. Chiupurile nu formează un cluster deoarece sunt puţine şi aşa cum am mai menţionat fiecare vas este reprezentat de câte o variantă, iar distribuţia în cadrul diagramei este aleatoare.

În funcţie de diversitatea atributelor întâlnite la această formă de vas au putut fi stabilite trei tipuri de vas dintre care unul cu trei variante (Tabel15), care pot fi descrise în felul următor:

Tipul I. Cuprinde aşa-numitele „chiupuri". Vasele sunt de mari dimensiuni, au forme greoaie, o înălţime care depăşeşte 0,45 m, iar corpul este pântecos,

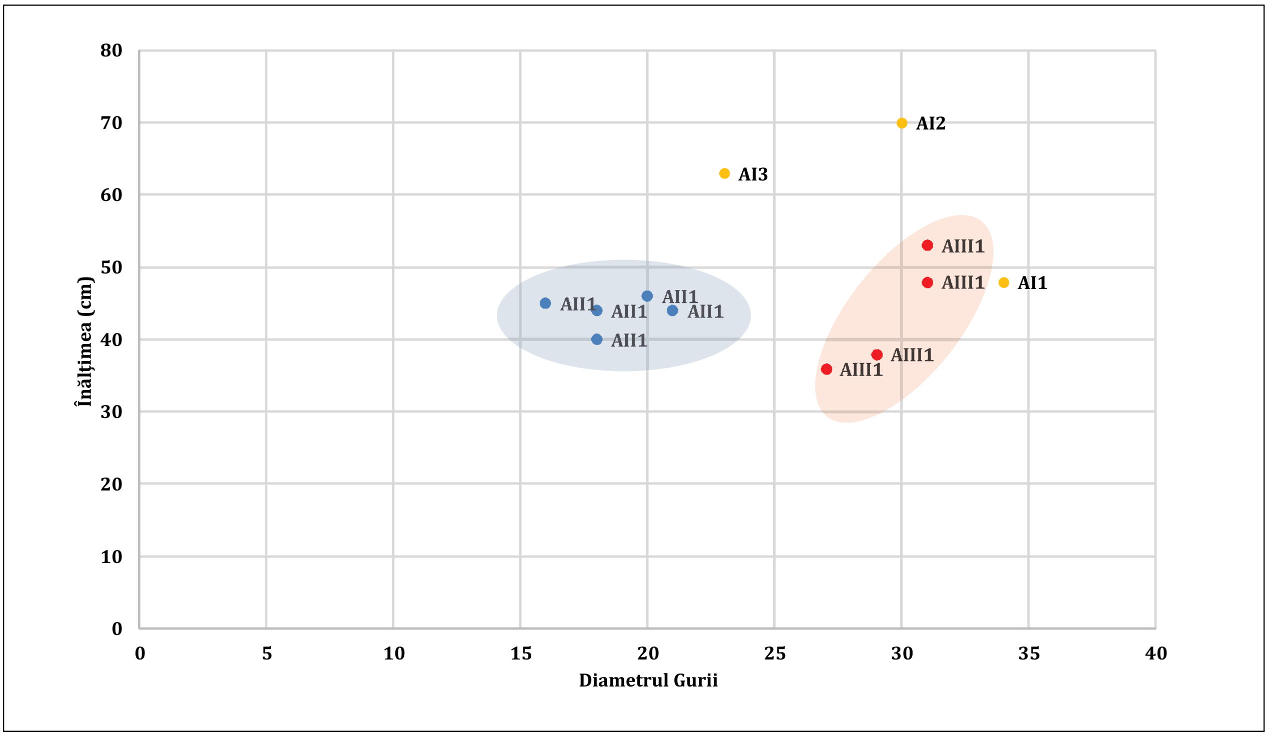

Fig. 57. Gruparea vaselor pentru păstrarea proviziilor în funcţie de raportul între înălţime şi diametrul gurii

baza este de regulă îngustă, iar deschiderea la gură variază în funcţie de morfologia generală a exemplarului. În situl de la Unip-*Dealu Cetăţuica* acest tip este reprezentat prin trei variante (Fig. 5).

Varianta 1. Chiup cu deschidere mare la gură, buza dreaptă, pereţii arcuiţi spre exterior şi fund profilat. Diametrul maxim este poziţionat imediat sub buză ($Ø_{bază}$ = 17 cm; $Ø_{gură}$ = 34 cm; $Ø_{max}$ = 42 cm; H = 48 cm).

Varianta 2. Chiup de formă bitronconică cu buza puternic răsfrântă la exterior, corp pântecos şi fund plat. Este bine echilibrat, diametrul maxim fiind dispus la jumătatea distanţei dintre buză şi fund. Din cauza îngustimii fundului şi a dimensiunilor vădit mai mari ale buzei şi ale diametrului maxim vasul nu stă în picioare, pentru utilizare era cel mai probabil îngropat sau semi-îngropat ($Ø_{bază}$ = 14 cm; $Ø_{gură}$ = 30 cm; $Ø_{max}$ = 50 cm; H = 70 cm).

Varianta 3. Chiup cu buza răsfrântă, gât scurt, corp pântecos şi fund plat. Delimitarea dintre buză şi gât se realizează printr-o muchie precizată la interiorul vasului, iar cea dintre gât şi corp printr-o nervură ($Ø_{bază}$ = 19 cm; $Ø_{gură}$ = 23 cm; $Ø_{max}$ = 40 cm; H = 63 cm).

Tipul II. Cuprinde vasele cunoscute în literatura mai veche cu denumirea de „vase de tip pepene"[380]. Sunt caracterizate prin deschiderea mică a gurii în comparaţie cu înălţimea. În cazul exemplarelor de la Unip buza este evazată şi dispusă oblic faţă de peretele vasului ($Ø_{gură}$ = 0,16–0,31 m), are un corp pântecos şi fund plat sau uşor profilat ($Ø_{bază}$ = 0,13–0,17 m). Unele exemplare sunt prevăzute deasupra diametrului maxim cu apucători dispuse diametral opus ($Ø_{max}$ = 0,24–0,27 m). Înălţimea acestui tip de vas este cuprinsă între 0,4 şi 0,46 m.

Tipul III. Vasele încadrate acestui tip sunt apropiate ca formă de cea a oalei (în tipologia noastră BII_2), cu diametrul gurii apropiat sau egal cu cel maxim, însă înălţimea variază între 38 şi 50 cm. Din punct de vedere morfologic vasele de acest tip au buza evazată, corpul pântecos şi fundul plat şi îngust. Trecerea de la buză la corpul vasului se realizează printr-o arcuire a pereţilor spre interior. Vasele din acest tip sunt prevăzute cu apucători amplasate în zona umărului.

Categoria **vaselor pentru gătit şi servit masa** reunesc forme precum oala (B), strachina (C) şi castronul (D) (Tabel 16). **Oalele** sunt cele mai numeroase vase dacice în cadrul descoperirilor de la Unip-*Dealu Cetăţuica*. O explicaţie a acestui fapt poate să fie dată de utilizarea zilnică în bucătărie, unde riscul distrugerii prin manipulare este unul crescut. Însă o astfel de explicaţie poate fi argumentată pentru ceramica din locuinţe. La Unip avem de a face cu recipiente provenind mai ales din gropi cu depuneri de vase şi alte categorii de obiecte. Din acest motiv, explicaţia numărului mare de oale, în comparaţie cu alte tipuri de recipiente trebuie să fi avut alte raţiuni. Şi chiar dacă în acest moment nu le putem desluşi, trebuie să remarcăm că alegerea a fost clar una deliberată. În

[380] Crişan, 1969, p. 163–165; Crişan, 1978, p. 115–118.

Tabel. 15. Tipologia vaselor pentru păstrarea proviziilor

VASE PENTRU PĂSTRAT ALIMENTE	A	**Tipul I**	1 2 3
		Tipul II	1
		Tipul III	1

cadrul gropilor rituale au fost identificate 104 oale, fragmentare sau întregi. Majoritatea lor, datorită gradului de fragmentare, nu au putut să fie atribuite unui anume tip (57,3%). Ele au fost încadrate, în general, în categoria oalelor. Pe de altă parte, vasele a căror formă a putut să fie determinată și încadrate tipului II s-au dovedit a fi cele mai numeroase. Ele sunt urmate de oalele cu pereţii drepţi (tipul I) și de cele pântecoase (tipul III), reprezentând un procent de 13,6% și respectiv 7,8%. Cele aparţinând tipurilor IV și V reprezintă excepţii, fiind reprezentate prin câte un singur exemplar.

Oalele au fost modelate cu mâna, dintr-o pastă adesea neomogenă, degresată cu cioburi pisate (43,7%), nisip cu bobul mare (20,4%) sau nisip fin (19,4%). Urmărind distribuţia degresantului în funcţie de tipurile de vase, observăm că doar în cazul recipientelor din tipul BII a fost preferat nisipul cu bobul mare și nisipul fin în detrimentul cioburilor pisate. Această observaţie ar putea avea ca explicaţie o funcţionalitate diferită, pentru cele cu nisip, în comparaţie cu celelalte. Dar credem că doar prin cercetări experimentale s-ar putea elucida acest mister.

Arderea a fost de calitate, într-un mediu oxidant (88,2%), fapt care face să predomine nuanţele de brun închis, brun deschis, brun roșcat, brun gălbui sau portocaliu. Dată fiind funcţionalitatea presupusă a acestui tip de vas, majoritatea oalelor au urme de ardere secundară. Aceste semne se regăsesc cu precădere la bază, dar sunt prezente și în zona diametrului maxim sau a gurii. De cele mai multe ori suprafeţele oalelor nu au fost netezite, rămânând grunzuroase, fapt datorat și incluziunilor cu granulaţie mare sau utilizarea acestora în exces. În unele cazuri suprafaţa exterioară a vaselor a fost totuși netezită. În vederea impermeabilizării pe majoritatea oalelor s-a aplicat un slip subţire, păstrat însă precar.

Oalele sunt în general vase de dimensiuni medii, a căror înălţime este cuprinsă între 12 și 40 cm. Histograma înălţimilor ne arată două dimensiuni modale, la 15 cm și la 22 cm. Celelalte valori sunt reprezentate fiecare prin câte un singur vas. Clasificând aceste valori în funcţie de tipuri, observăm că oalele cu pereţii drepţi definesc o dimensiune modală, în cadrul histogramei, în jurul valorii de 12 cm, iar cele din tipul II o altă dimensiune, în jurul valorii de 22 cm. Deschiderea la gură este în general de 16–17 cm, dar conform histogramei identificăm vârfuri și în jurul valorilor de 13–15 cm sau 18–20 cm. Vasul încadrat tipului IV are o deschidere mai largă a gurii, de 25 cm, iar oala din cadrul complexului 17 (Pl. 90/1) are diametrul gurii de 26 cm.

Coroborând diametrul buzei cu valorile diametrului maxim, al bazei și cele ale înălţimii oalelor observăm că se grupează în trei clustere (Fig. 58). Primul reunește oalele de dimensiuni mai reduse – tipurile BI_1, BI_2, BII_3 și $BIII_2$ –, care sunt caracterizate printr-un diametru la gură de 8–10 cm, un diametru maxim de 10–11 cm, diametrul la bază de 7–8 cm și o înălţime de 12–13 cm. Cel de-al doilea cluster caracterizează în special vasele mai pântecoase – tipurile BII_2 și $BIII_1$ –, dar și exemplare ale unor vase cu pereţi drepţi din tipul BI_1. Aceste oale sunt caracterizate printr-un diametru la gură de 14–18 cm,

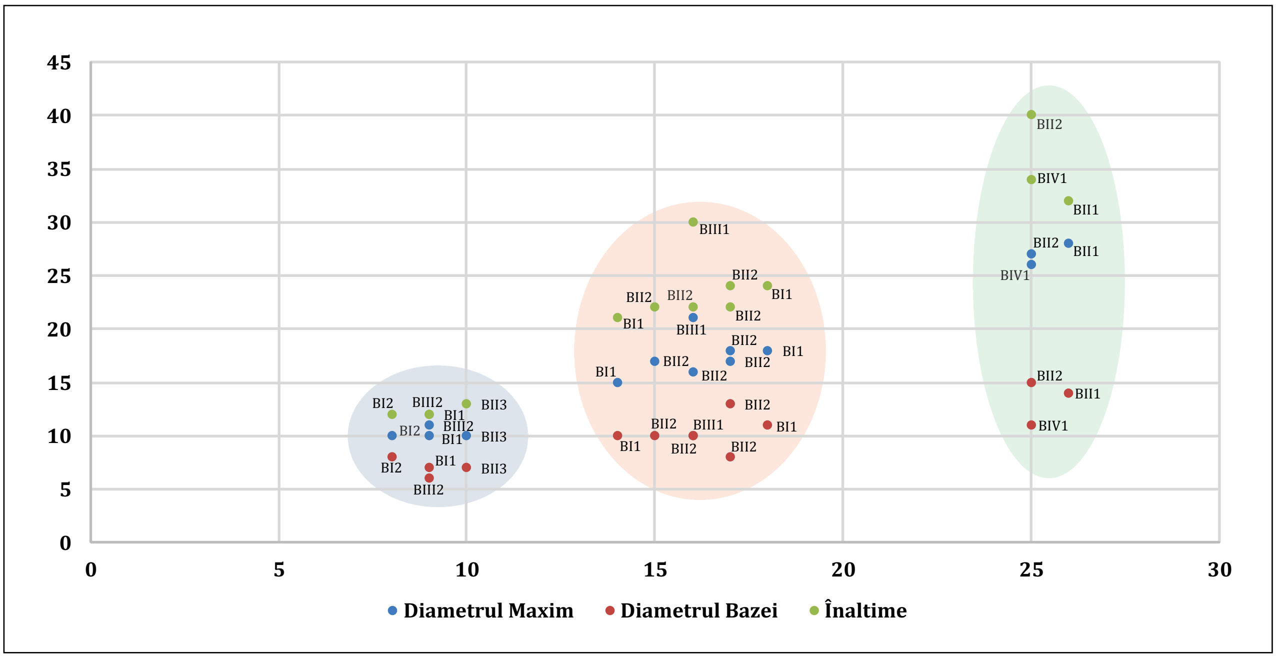

Fig. 58. Raportul între diametrul maxim, cel al bazei şi înălţimea oalelor

un diametru maxim cuprins în intervalul 13–21 cm, o bază a cărui diametru se încadrează intervalului 8–13 cm și o înălțime de 16–30 cm. Clusterul trei este constituit dintr-un număr mai mic de exemplare, reprezentând oalele de dimensiuni mai mari din tipurile BII$_1$, BII$_2$ și BIV$_1$, a căror diametru la gură (14–18 cm) este aproximativ egal cu cel maxim (13–21 cm) și baza îngustă (8–13 cm). Grosimea pereţilor se încadrează valorilor generale constatate pentru ceramica dacică, histograma indicându-ne două dimensiuni modale în jurul valorilor de 0,7–0,8 cm și izolat în jurul valorilor de 2–2,2 cm.

Oala (B)

Tipul I. Cuprinde vasele cu pereţi drepţi în morfologia cărora se remarcă absenţa gâtului, iar forma buzei împarte aceste vase în două variante:

Varianta 1. Buza este uşor răsfrântă.

Varianta 2. Buza este dreaptă.

Tipul II. Oale cu pereţii arcuiţi spre exterior, gât scurt, buza răsfrântă la exterior şi fundul drept. Pentru acest tip de vas, diametrul maxim şi cel al buzei sunt caracterizate, în general, de dimensiuni foarte apropiate.

Varianta 1. Oală cu pereţii arcuiţi, buza răsfrântă la exterior şi umăr pronunţat (Ø$_{fund}$ = 14 cm; Ø$_{buză}$ = 26 cm; Ø$_{max}$ = 28 cm; H = 32 cm).

Varianta 2. Diferenţa faţă de varianta de mai sus se referă la faptul că vasul nu mai are umăr, iar buza este trasă spre exterior direct din peretele vasului (Ø$_{fund}$ = 7–15 cm; Ø$_{buză}$ = 9–25 cm; Ø$_{max}$ = 10–27 cm; H = 12–40 cm).

Varianta 3. Legătura dintre buza vasului şi corp este realizată printr-o carenă sau o muchie bine precizată dispusă la interiorul vasului (Ø$_{fund}$ = 13–16 cm; Ø$_{buză}$ = 10–14 cm; Ø$_{max}$ = 10–13 cm; H = 13–16 cm).

Tipul III. Cuprinde recipiente cu pereţi arcuiţi spre exterior, buza trasă direct din corpul vasului şi evazată la exterior şi cu baza plată. Diametrul maxim este mai mare decât cel al gurii, rezultând astfel o formă închisă. A fost posibilă identificarea a două variante:

Varianta 1. Când raportul între înălţime şi deschiderea la gură este de ½, ceea ce conferă vaselor o oarecare zvelteţe (Ø$_{fund}$ = 10 cm; Ø$_{buză}$ = 15 cm; Ø$_{max}$ = 21 cm; H = 30 cm);

Varianta 2. Când înălţimea este mai mică decât în cazul variantei anterioare, iar deschiderea la gură are o valoare apropiată de cea a înălţimii, ceea ce face ca forma să determine un aspect de vas greu (Ø$_{fund}$ = 6 cm; Ø$_{buză}$ = 9 cm; Ø$_{max}$ = 11 cm; H = 12 cm).

Tipul IV. Oală cu buza trasă direct din corpul vasului, răsfrântă la exterior şi fund plat. Între bază şi diametrul maxim pereţii sunt oblici, iar între diametrul maxim şi buză sunt drepţi (Ø$_{fund}$ = 11 cm; Ø$_{buză}$ = 25 cm; Ø$_{max}$ = 26 cm; H = 34 cm).

Tipul V. Oală tronconică cu buza evazată şi trasă direct din pereţii vasului, care sunt dispuşi oblic spre fund (Ø$_{buză}$ = 26 cm).

Străchinile (C) nu sunt prezente în număr mare. Ele au fost grupate în două tipuri, majoritare fiind cele cu picior (CII – 76,5%), mai cu seamă cele încadrabile variantei I (CII$_1$ – 47,1%). Strachina fără picior este prezentă prin exemplarul identificat în Complexul 81 (Pl. 95/5), de factură grosieră,

modelată cu mâna, dintr-o pastă degresată cu nisip cu bobul mare, arderea fiind oxidantă. Atât pe suprafaţa interioară, cât şi pe cea exterioară, care nu au fost netezite, se pot distinge variaţiuni ale culorii brune.

Aproape toate străchinile de felul aşa-ziselor „fructiere" au piciorul retezat încă din vechime. Faptul poate fi explicat datorită contextului ritual în care au fost identificate. De aceea, modalitatea de clasificare a acestora a fost în funcţie de morfologia buzei. O singura strachină de acest fel întreagă a fost identificată în groapa complexului 119 (Pl. 107/1). Exemplarul respectiv a fost modelat cu mâna, dintr-o pastă fină, degresată cu nisip fin şi arsă reducător. Este de culoare neagră, având ambele suprafeţe lustruite. Vasul are 28 cm înălţime, piciorul 20 cm, iar cupa doar 8 cm. Deschiderea la gură este mare, de 30 cm, pe când diametrul bazei este de doar 13 cm. Exceptând cupele, au mai fost identificate şi picioare ale unor astfel de vase (în C.108, Pl. 102/10 şi C116, Pl. 105/12), sau fragmente provenind din zonele de îmbinare dintre acestea şi cupă (C.119, Pl. 107/2).

Străchinile cu picior au fost modelate în general cu mâna, doar două exemplare fiind realizate la roata olarului. Cele realizate cu mâna aparţin categoriei semifine (45,5%) sau celei grosiere (18,2%). Ele sunt confecţionate dintr-o pastă relativ omogenă, degresată cu ajutorul nisipului fin (45,5%), a nisipului cu bobul mare (18,2%), a amestecului dintre nisip şi cioburile pisate (18,2%) sau a micăi (18,2%). Arderea a fost cu precădere reducătoare (72,7%), mai rar oxidantă (27,3%), rezultând astfel culori care variază între cenuşiu şi negru. Cromatica este completată şi de nuanţe de cărămiziu sau portocaliu. Suprafeţele acestui tip de strachină au fost uneori netezite, lustruite şi uneori lustrul are aspect metalic.

Fructierele modelate la roată, încadrate în tipul CII1, au fost realizate dintr-o pastă fină, omogenă degresată cu mică sau mâl. Ele au fost arse într-o atmosferă reducătoare, cromatica având nuanţe de negru şi cenuşiu. În ambele cazuri, suprafeţele interioară şi exterioară au fost lustruite.

Tipul I. Este reprezentat de exemplarele tronconice joase, cu fund drept, pereţi oblici şi uşor arcuiţi spre interior şi cu buza evazată. Trecerea dintre buză şi corpul vasului este realizată printr-o carenă.

Tipul II. Cel de-al doilea tip grupează străchinile cu picior, dar singurul vas care s-a întregit provine din C.119. De aceea singurul element de clasificare pentru acest tip de strachină, la Unip, a fost profilul buzei, în funcţie de care au fost definite două variante:

Varianta 1. Străchinile cu buza răsfrântă şi evidenţiată prin practicarea unei carene la trecerea dintre buză şi peretele vasului ($Ø_{buză}$ = 22–35 cm; $H_{cupă}$ = 7–9 cm).

Varianta 2. Străchinile cu buza îngroşată în forma literei „T", de regulă spre exterior ($Ø_{buză}$ = 28–36 cm; $H_{cupă}$ = 7–12 cm).

Castronul (D) este prezent în cadrul veselei de la Unip printr-un singur exemplar, provenit din Complexul 84 (Pl. 97/1). Este realizat cu mâna, din pastă semi-fină degresată cu ajutorul nisipului fin. Vasul a fost ars oxidant şi ca urmare la exterior este brun-roşcat, iar la interior este negru. Ambele suprafeţe ale castronului au fost netezite şi tratate prin aplicarea unui slip. Forma este tronconică, cu fund drept, pereţi oblici şi buza evazată. Trecerea dintre buză şi corpul vasului este realizată printr-o carenă.

Vase pentru iluminat[381] se identifică prin aşa-zisele căţui (E) sau „ceştile dacice", care sunt vase de formă tronconică, cu deschidere mare la gură, pereţii oblici şi fundul plat, existând şi excepţii când baza este profilată. Elementul de diferenţiere între tipuri şi variante l-a reprezentat poziţia şi morfologia torţii. Exemplarele identificate în gropile de la Unip-*Dealu Cetăţuica* au fost clasificate în trei tipuri şi mai multe variante (Tabel 17). Totuşi, o însemnată parte a vaselor atribuite acestui tip nu au putut fi determinate cu exactitate (53,3%), fiind reprezentate prin diferite părţi de vas, de obicei buza. Cele mai multe căţui au putut fi încadrate tipului III (36,7%), celelalte variante fiind reprezentate fiecare prin câte un singur exemplar.

Căţuile sunt vase de factură grosieră, modelate în totalitate cu mâna din pastă degresată cu ajutorul nisipului (26,7%), utilizat uneori în exces, cioburile pisate (23,3%), combinaţia dintre nisip şi cioburi (20%) sau nisipul cu bobul mare (13,3%). Arderea s-a realizat cu precădere în mediu oxidant (90%), puţine exemplare au fost arse în atmosferă

[381] Vasele de acest fel sunt interpretate ca fiind "căţui" şi se crede că, folosind un combustibil precum grăsimea animală şi un fitil din material textil, cu astfel de dispozitive era iluminat interiorul locuinţelor. Această interpretare a fost propusă de Ion Horaţiu Crişan (Crişan 1969, p. 115) şi este susţinută şi de urmele de ardere secundară prezente în zona buzei şi la interior, de obicei în partea opusă torţii. Aşa este cazul unui exemplar descoperit în S2, în caroul 2/3, la adâncimea 0,7m (exemplar neilustrat). Totuşi, exemplarele de mari dimensiuni puteau să fie folosite şi pentru alte scopuri (Horedt, 1983; Rustoiu, Berecki, 2015, p. 103–107). Horea Pop, analizând funcţionalitatea unor vase din ceramică, având aspectul unui capac, ţinând cont şi de contextul descoperirii, este de părere că exemparul respectiv ar fi putut să fie folosit pentru *„coptul pâinii"* (Pop, 2015, p. 418–419). În acelaşi timp, autorul este de părere că anumite forme de vase puteau avea funcţionalităţi multiple, care pot fi distinse uneori doar pe baza contextelor în care au fost descoperite (Pop, 2015, p. 419).

Tabel. 16. Tipologia vaselor pentru gătit şi servit masa

VASE PENTRU GĂTIT ȘI SERVIT MASA	OALA (B)	**Tipul I**	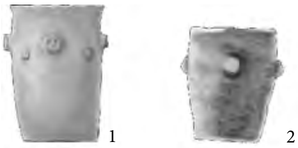
		Tipul II	
		Tipul III	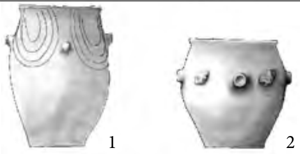
		Tipul IV	
		Tipul V	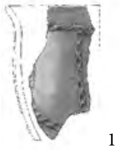
	STRACHINA (C)	**Tipul I**	
		Tipul II	
	CASTRONUL (D)	**Tipul I**	

reducătoare (10%). Cățuile se integrează unei cromatici compuse din nuanțe de culori precum brun închis (40%), brun roşcat (16,7%), brun deschis, portocaliu (13,3%) și cărămiziu. Aspectul grosier al acestui tip de vas este dat și de faptul că majoritatea recipientelor nu sunt netezite nici la exterior, nici la interior (53,3%). Pe de altă parte, constatăm că 46,7% au fost netezite, atât la interior cât și la exterior. Ele sunt de dimensiuni variate. S-a putut observa că în funcţie de deschiderea la gură ele se grupează pe trei dimensiuni modale. O primă categorie are deschidere la gură între 8 și 15 cm, reprezentând cățuile de dimensiuni mici, cea de-a doua între 15 și 19 cm, reprezentând exemplarele de dimensiuni medii, iar a treia le cuprinde pe cele cu deschideri cuprinse între 20 și 29 cm (Fig. 59). În general, raportul dintre diametrul gurii și înălțimea vaselor se apropie de ½. Cele două seturi de date sunt corelate pozitiv, indicele de corelaţie fiind de 0,8. Ele au în general baza îngustă, raportat la deschidere, în cazul de față aceasta încadrându-se intervalului 4–9 cm. Iese în evidență cățuia de dimensiuni mari care provine din Complexul 23 (Pl. 91/10) cu un diametru al bazei de 17 cm.

Tipul I. În acest cadru au fost reunite cățuile fără toartă sau apucătoare, cu formă tronconică și buza rotunjită. Pe baza morfologiei fundului au fost identificate două variante ($Ø_{fund}$ = 4–6 cm; $Ø_{buză}$ = 10–12 cm; H = 5–6 cm):

Varianta 1. Vas a cărui fund este plat;

Varianta 2. Vas a cărui fund este inelar, dar slab profilat.

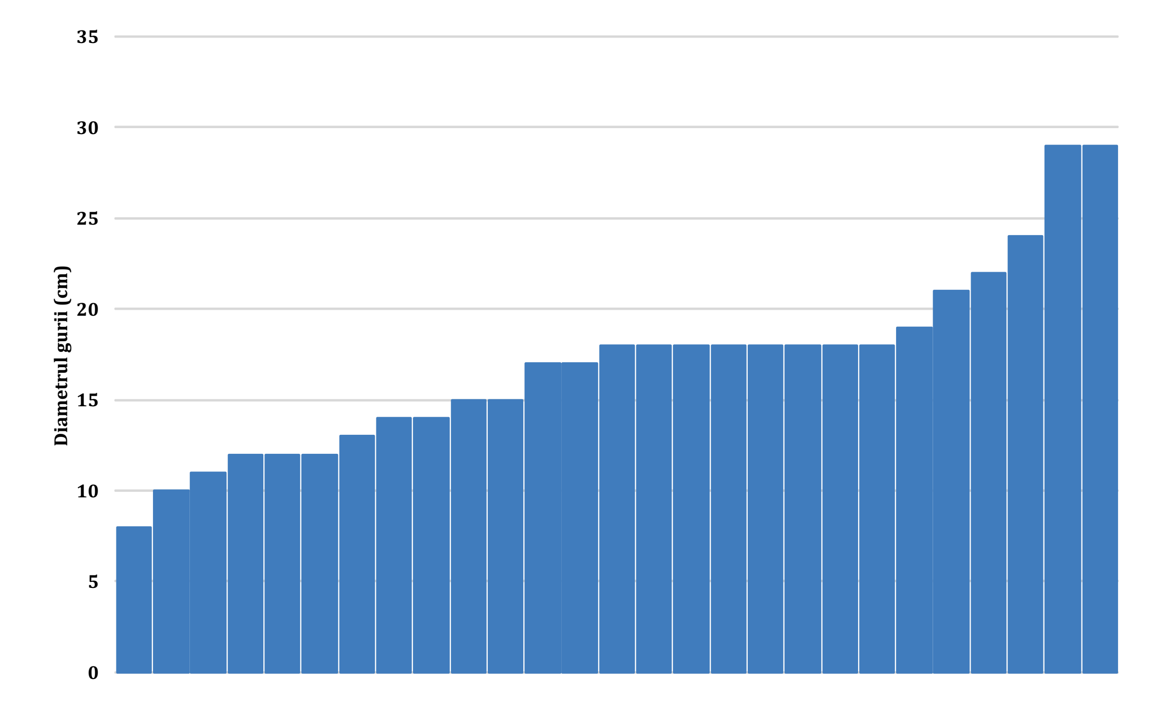

Fig. 59. Vasele pentru iluminat – diametrele gurilor

Tabel. 17. Tipologia vaselor pentru iluminat

VASE PENTRU ILUMINAT	**CĂȚUIE**	**Tipul I**	1 2
		Tipul II	1
		Tipul III	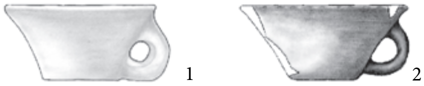 1 2

Tipul II. Cățuie prevăzută cu o apucătoare ($Ø_{fund}$ = 5 cm; $Ø_{buză}$ = 8 cm; H = 4 cm).

Tipul III. Acest tip reunește vasele prevăzute cu toartă, în funcţie de poziţia acesteia fiind definite două variante.

Varianta 1. Vasul este prevăzut cu o toartă dispusă pe toată înălţimea vasului, care pornește din buză și se unește cu peretele vasului în zona bazei. Toarta în acest caz reprezintă o continuare a fundului, ceea ce asigură vasului o mai mare stabilitate.

Varianta 2. Diferenţa faţă de varianta anterioară o reprezintă dispunerea torţii pe o înălţime mai mică decât cea a vasului. Ea poate ocupa treimea superioară, cea inferioară sau mijlocul vasului.

Vasele pentru turnat și consumat lichide reunesc cănile și ulcioarele și se regăsesc în cadrul sitului în număr mic. Cănile sunt prezente prin 13 exemplare, iar ulcioarele doar prin două recipiente de acest fel (Tabel 18). În ceea ce privește cănile, două dintre ele au fost încadrate în mod general acestui tip de vas (15,4%), tipurile FI_1 și $FIII_1$ sunt prezente în mod egal prin câte patru exemplare (30,8%), tipul FII_2 este reprezentat prin două exemplare (15,4%), iar FII_1 printr-un singur exemplar (7,7%). Cănile sunt în general vase din categoria semi-fină (61,5%). Din acest punct de vedere, ies în evidenţă recipientele din tipul FIII, tip care este reprezentat și de piese modelate dintr-o pastă fină (23,1%). Totodată tipul FII_2 cuprinde și un exemplar grosier.

Două dintre căni, provenind din Complexele 84 (Pl. 98/5) și 119 (Pl. 106/7), au fost modelate la roată, dintr-o pastă fină, degresată cu nisip fin și mică, ambele suprafeţe fiind lustruite. Cele două exemplare au fost arse reducător și au nuanţe de negru și cenușiu.

Vasele modelate cu mâna au fost confecţionate din

Tabel 18. Tipologia vaselor pentru turnat şi consumat lichide

VASE PENTRU TURNAT ȘI CONSUMAT LICHIDE	**CANĂ**	**Tipul I**	1
		Tipul II	1 2
		Tipul III	1
	ULCIOR	**Tipul I**	1 2

pastă degresată cu nisip fin (90%) şi nisip cu bobul mare (10%) şi arse reducător (60%), doar o parte din ele au fost arse oxidant. Cromatica este puţin diversă, predomină negrul (60%), urmat de nuanţele de brun închis (30%) sau deschis (10%). Pentru că este vorba de vase în care se ţineau lichide, impermeabilitatea era importantă, astfel că 60% din vasele analizate au fost lustruite, iar 40% au avut suprafaţa netezită, peste care s-a aplicat un slip sau o angobă. Eșantionul mic al cănilor nu ne permite să realizăm prea multe clasificări dimensionale, cert este că dimensiunile mari sunt specifice cănilor din tipul I, pe când cele din tipurile II şi III sunt vase de dimensiuni medii şi mici.

Ulcioarele sunt reprezentate prin două exemplare, unul provenind din Complexul 84 (Pl. 99/4), iar celălalt din caroul 1/3 (al suprafeţei S2) (Pl. 87/5). Ambele ulcioare au fost modelate cu mâna, dintr-o pastă semi-fină, degresată cu nisip fin şi au fost arse într-o atmosferă reducătoare. Din acest motiv ele se caracterizează prin culoare neagră prezentă pe ambele suprafeţe. Cele două ulcioare au fost lustruite, atât la interior cât şi la exterior. Vasele sunt de dimensiuni relativ apropiate, înălţimea lor fiind de 18 cm, iar diametrul bazei de 6 cm, cel al buzei de 8 cm, respectiv 11 cm, iar diametrul maxim de 13 cm, respectiv 14 cm.

Cana (F)

Tipul I. Cană de formă bitronconică joasă, cu buza evazată, fund plat şi toarta trasă din buza vasului. Toarta are formă ovală în secţiune şi poate fi supraînălţată (sunt prezente şi exemplare a căror toartă nu este supraînălţată). Diametrul maxim, bine pronunţat, se află plasat la două treimi faţă de buza vasului, amănunt care face ca acest tip de cană să reprezinte o formă greoaie ($\varnothing_{fund}$ = 10–11 cm; $\varnothing_{buză}$ = 15–19 cm; $\varnothing_{max}$ = 21/28 cm; H = 28–34 cm).

Tipul II. Cană de formă bitronconică, cu buza uşor evazată, fund plat sau inelar şi gât mai mult sau mai puţin evidenţiat. Vasele acestui tip au diametrul maxim dispus la jumătatea distanţei dintre buză şi fund, ceea ce face ca forma să fie una echilibrată şi zveltă comparativ cu a celui prezentat anterior. În cadrul acestui tip, în funcţie de morfologia gâtului, au fost stabilite două variante ($\varnothing_{fund}$ = 6–7 cm; $\varnothing_{buză}$ = 7–10 cm; $\varnothing_{max}$ = 11–14 cm; H = 14–17 cm).

Tipul III. Cană de formă globulară, cu buza evazată, fund plat, gât scurt şi arcuit, a cărui toartă este trasă din buza vasului, putând fi simplă sau cu nervură centrală. Se observă că raportul dintre diametrul buzei şi înălţimea vasului este în general de ½ ($\varnothing_{fund}$ = 5–10 cm; $\varnothing_{buză}$ = 8–11 cm; $\varnothing_{max}$ = 12–17 cm; H = 15–22 cm).

Ulcioare (G). Așa cum s-a văzut, au fost identificate două ulcioare încadrabile aceluiași tip, cu două variante:

Varianta 1. Ulcior cu corp bitronconic, care se continua cu un gât de formă cilindrică și buza dreaptă. De asemenea fundul vasului este tăiat drept ($Ø_{fund}$ = 6 cm; $Ø_{buză}$ = 8 cm; $Ø_{max}$ = 14 cm; H = 18 cm).

Varianta 2. Diferenţa faţă de varianta precedentă o reprezintă forma buzei, aceasta individualizându-se faţă de gât printr-o muchie dispusă la exteriorul vasului ($Ø_{fund}$ = 6 cm; $Ø_{buză}$ = 11 cm; $Ø_{max}$ = 13 cm; H = 18 cm).

Vasele miniaturale reprezintă o categorie specială în cadrul veselei dacice descoperite prin cercetări arheologice (Tabel 19). Ele sunt prezente în majoritatea așezărilor și cetăţilor dacice, dar sunt specifice și altor medii culturale și unor civilizaţii mai vechi. Un exemplu este dat chiar de descoperirile de la Unip, unde astfel de vase au fost scoase la lumină în complexe aparţinând atât primei cât și celei de a doua epoci a fierului.

Dificultatea interpretării unor astfel de obiecte a condus la enunţarea mai multor ipoteze privind funcţionalitatea lor. Specialiștii consideră că se pot distinge trei posibilităţi funcţionale ale acestei categorii de artefacte[382]. Prima dintre ele le atribuie semnificaţii cultuale[383]. Argumentul ţine cont de faptul că dimensiunile lor mici le fac inutilizabile ca recipiente folosite în viaţa de zi cu zi[384]. De aceea sunt, probabil, obiecte care urmau a fi consacrate divinităţilor[385]. A doua posibilitate de interpretare este aceea că pot avea un rol practic pe care nu reușim să îl distingem. Cea de a treia modalitate de interpretare este că ele ar reprezenta jucării[386]. În legătură cu toate aceste încercări de interpretare a rolului sau funcţionalităţii vaselor miniaturale contextul descoperirii este cel care ne ajută cel mai mult să le înţelegem rostul. Astfel se poate presupune că uneori ele puteau să fi fost jucării, în alte cazuri este posibil să fi avut un rol în practici legate de vrăjitorie sau de ritualuri, iar în altele, unele dintre piese puteau să aibă utilitate practică în viaţa de zi cu zi[387].

Între formele de vase miniaturale descoperite la Unip-*Dealu Cetăţuica* se numără:

Căţuie (H). Din punct de vedere al morfologiei sunt prezente două tipuri de așa-zise „cești dacice" miniaturale.

Tipul I. Căţuie care nu este prevăzută cu toartă sau apucătoare. Acest vas miniatural imită forma EI_1 din tipologia generală, fiind identificat în secţiunea 2, caroul 3/3, la adâncimea de 0,55 cm. Vasul a fost modelat cu mâna, dintr-o pastă grosieră, degresată cu un amestec format din nisip și cioburi pisate și ars oxidant. Ambele suprafeţe au fost netezite, având o culoare portocalie. Deschiderea la gură a vasului este de 5 cm, diametrul bazei este de 2,5 cm, iar înălţimea de 3,5 cm (Pl. 87/7).

Tipul II. Căţuie care are o toartă trasă din buză și care ocupă întreaga înălţime a vasului. Piesa identificată în Complexul 23 imită forma $EIII_1$ a tipologiei noastre. Căţuia a fost modelată, cu mâna, dintr-o pastă grosieră degresată cu ajutorul nisipului fin. Și acest vas a fost ars oxidant, având ambele suprafeţe netezite și are o nuanţă de brun-închis. În ceea ce privește dimensiunile, deschiderea la gură este de 7 cm, diametrul bazei de 4 cm, iar înălţimea de 3 cm (Pl. 91/8).

Oala (I). Vasele miniaturale imitând forma oalei au putut să fie grupate în două tipuri:

Tipul I. Este reprezentat de o oală miniaturizată cu fundul, buza și pereţii drepţi, tranziţia de la o parte a vasului la alta nefiind marcată în vreun fel. Vasul provine din Complexul 17, fiind modelat cu mâna, dintr-o pastă grosieră, degresată cu nisip fin, având ambele suprafeţe netede. Arderea vasului a fost oxidantă, rezultând astfel o culoare brun închis. Decorul crestat (F1) este dispus pe buză. Vasul are o deschidere la gură de 5 cm, un diametru al bazei de 3 cm, cel maxim fiind de 7 cm. Totodată are o înălţime de 6 cm (Pl. 90/5).

Tipul II. Este reprezentat de o oală cu fund tăiat drept, pereţii arcuiţi spre exterior și buza ușor evazată. Vasul imită formele din tipul III, conform tipologiei oalelor, fiind modelat cu mâna dintr-o pastă grosieră, degresată cu nisip și cioburi pisate, iar suprafeţele sunt netede. Arderea a fost oxidantă rezultând o culoare brun deschisă. Decorul este compus din butoni de formă conică (C1) dispuși pe diametrul maxim și brâuri alveolare scurte dispuse vertical de sub buză până sub diametrul maxim. Deschiderea la gură este de 6 cm, diametrul maxim este de 7 cm, pe când cel al bazei de 4 cm. Înălţimea este de 8 cm (Pl. 103/2).

Cana (J). Vasul reprezintă varianta miniaturizată a cănii din tipul FII2 din cadrul tipologiei noastre. A fost modelat cu mâna din pastă semi-fină, degresată cu nisip fin, ambele suprafeţe fiind lustruite.

---

382 Andriţoiu, Rustoiu, 1997, p. 99; Ferencz, 2011, p. 19.
383 Arnăut, 2014, p. 173–176.
384 Sîrbu, 1996, p. 24.
385 Căpitanu, 1987, 83–84; Ursachi, 1995, p. 199.
386 Mihai Macrea și Ioan Glodariu, în legătură cu exemplarele descoperite la Arpașu de Sus, credeau că puteau să fi reprezentat jucării sau păhărele (Macrea, Glodariu, 1976, p. 53). Și tot în același fel, Ioan Glodariu și Vasile Moga au interpretat un vas miniatural, de forma unei oale, descoperit la Căpâlna, ca fiind „*păhărel*" (Glodariu, Moga, 1989, p. 88).
387 Sanie, 1988, p. 66; Andriţoiu, Rustoiu, 1997, p. 99–101, cu o discuţie mai largă; Ferencz, 2011, p. 19.

Tabel 19. Tipologia vaselor miniaturale

VASE MINIATURALE	**CĂȚUIE**	**Tipul I**	1
		Tipul II	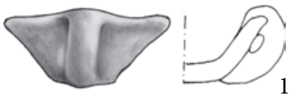 1
	OALA	**Tipul I**	1
		Tipul II	1
	CANA	**Tipul I**	1

Recipientul a fost ars oxidant, rezultând nuanțe specifice de portocaliu. Deschiderea la gură este de 7 cm, diametrul maxim și cel al bazei fiind de 9 cm, respectiv 5 cm. Înălțimea este de 12 cm (Pl. 102/8).

Forme aparte

În Complexul C.115 a fost descoperit și un fragment dintr-un vas de dimensiuni mari (Pl. 104/1) de tip „situla". Este realizat cu mâna, dintr-o pastă degresată cu ajutorul nisipului fin, ars în mediu oxidant. Pe suprafața exterioară a căpătat o nuanță de brun închis, iar la interior este negru. Pereții au fost neteziți, după care, înainte de ardere, a fost aplicat un slip, care se păstrează în bune condiții. El are buza îngroșată și o nervură reliefată, dispusă sub buză. Din peretele propriu-zis al vasului s-a păstrat doar o bucată foarte mică, dar suficient cât să se observe că pe corpul său era ornamentat cu striuri verticale, realizate cu pieptenul; dimensiuni: $\varnothing_{buză}$ = 14 cm; Gr_{perete} = 0,6 cm.

Vase de acest fel sunt numeroase în mediul cultural din zona central-europeană, unde de cele mai multe ori conțin grafit în pastă[388]. Însă în numeroase așezări au fost descoperite și vase de acest tip fără grafit în pastă[389]. O bună analogie pentru forma vasului descoperit la Unip provine din așezarea de la Sighișoara-*Wietenberg*[390], chiar dacă fragmentul respectiv avea și grafit în componența pastei, spre deosebire de cel de la Unip.

Imitații ale vaselor de tip situla cu grafit în pastă, realizate cu mâna, sunt prezente în ultimul nivel de locuire al așezării de la Pecica[391], datat de autorul cercetărilor poate prea larg pe parcursul secolelor I î.Hr. – I d.Hr.[392].

Repertoriul vaselor pentru băut trebuie completat cu un fragment dintr-un vas lucrat la roată, din pastă cu nisip fin, arsă în mediu reducător, unde a căpătat o nuanță de cenușiu deschis (Pl. 71/7). Provine din Suprafața S6, din sectorul nordic al complexului C 19 – o locuință datată în prima epocă a fierului. Se păstrează doar un fragment din peretele recipientului decorat cu o nervură bine reliefată și cu un ornament lustruit dispus „în rețea". Caracteristicile morfologice ale exemplarului ne permit să îl încadrăm din punct de vedere tipologic. Forma vasului din care provenea avea pereții drepți, probabil o buză rotunjită, fundul inelar și două toarte. Este vorba despre un *kantharos* local. În Bazinul Carpatic și mai ales în zonele sudice ale acestui areal au fost imitate vase elenistice cu două toarte (*kantharos*) de la începutul secolului III î.Hr.[393]. Acest tip de vas și-a găsit locul în cadrul obiceiurilor locale și s-a integrat în repertoriul olăriei din centrul Europei. Diferite forme au fost create pe parcursul secolului al III-lea. Vencelas Kruta și Miklós Szabó le-au numit

388 Pentru vasele de tip situla cu grafit în pastă vezi Rustoiu, 1993; Pop, 1994; Rustoiu, Popa, 2000; Ferencz, 1997, p. 95–96.
389 Rustoiu, 1993, p. 135.
390 Andrițoiu, Rustoiu, 1997, p. 101, Fig. 109, 3.
391 Crișan, 1978, p. 139–140, Pl. 10.
392 Crișan, 1978, p. 166.
393 Rustoiu, Egri, 2011, p. 115.

„kantharoi danubieni”[394]. La începutul secolului II î.Hr., în cea mai mare parte a Bazinului Carpatic nu se mai regăsesc în inventarele necropolelor și al așezărilor. Însă vase cu două toarte, a căror morfologie este apropiată de cea a kantharoilor iliro-panonici, sunt prezente într-un număr tot mai mare în mediul cultural scordisc[395].

Exemplarelor descoperite în mediul dacic sau în cel getic nu le-a fost încă dedicat un studiu. Însă în mare, formele descriu corpuri cilindrice sau altele bitronconice, cu aspect mai mult sau mai puțin globular. Au fost descoperite în numeroase situri, precum la Pecica[396], Ocnița[397], Căpâlna[398], Tilișca[399], Grădiștea[400], Sighișoara[401], Pietroasa Mică[402] etc.

Unele dintre ele nu au decor, altele sunt ornamentate cu pictură[403], însă numeroase vase de acest fel sunt decorate prin lustruire, cu linii verticale sau „în rețea”[404], precum este și fragmentul de la Unip.

În cadrul așezărilor de la Arpașu de Sus și Slimnic astfel de recipiente sunt prezente în complexe închise datate la sfârșitul sec. I î.Hr. și începutul sec. I d.Hr.[405]. Pentru o astfel de datare optăm și în ceea ce privește fragmentul descris.

VI.2.1.2. Tehnici și maniere de ornamentare

În perioada Regatului Dac decorarea vaselor s-a făcut prin lustruire, incizare, aplicare în relief, sub forma unor striuri sau pictură[406]. Nu de puține ori aceste decoruri aveau pe lângă rolul estetic și o aplicabilitate practică precum sporirea rezistenței vaselor sau diminuarea porozității pereților. Anumite tipuri de ornamente sunt specifice numai unor tipuri anume de vase. Astfel, ca să exemplificăm, veselei utilizate pentru prepararea hranei (oale sau așa-zisele „vase-borcan”) îi sunt caracteristice aplicațiile în relief, alveolele și inciziile[407]. Varietatea formelor pe suprafața cărora este aplicată este mai mare[408].

Așa-zisele „cești-opaiț” sunt în cea mai mare parte lipsite de ornamente. Însă atunci când ele există, sunt cu preponderență din categoria inciziilor, alveolelor și a aplicațiilor în relief[409], iar pictura este întâlnită foarte rar[410]. O altă tehnică de ornamentare, lustruirea, este specifică atât vaselor lucrate cu mâna, cât și celor realizate la roată[411].

În sfârșit, ornamentele pictate sunt prezente pe corpul unor recipiente confecționate cu ajutorul roții olarului[412]. Deși varietatea tipologică a exemplarelor ornamentate în acest fel este foarte mare, există și forme pentru care nu sunt cunoscute vase pictate[413]. În plus, pentru aria apropiată de Grădiștea Muncelelui, mai exact zona așa-numiților „Munți ai Orăștiei”, formele de vase pictate, dar și tehnica de ornamentare și motivistica, sunt de multe ori diferite de *„…tot ce este cunoscut în Dacia preromană …”*[414].

Ceramica dacică din stațiunea de la Unip poate fi împărțită – în mod convențional – din punct de vedere al aspectului fizic, dar și al tratării suprafeței, în două mari categorii: ceramică decorată și nedecorată. Deși decorurile sunt variate, prima categorie este puțin numeroasă (12%), cea de-a doua numărând 1011 piese ceramice (88%). Decorurile prezente pe fragmentele și vasele ceramice dacice de la Unip pot fi clasificate în funcție de mai multe criterii, astfel dacă vorbim despre tehnica de realizare a acestora distingem: decorurile adâncite realizate prin intervenția mecanică asupra pastei crude, decorurile plastice aplicate și decorurile obținute prin lustruirea suprafeței vaselor. Am preferat însă clasificarea decorurilor în funcție de tipuri și variante, după cum urmează (Tabel 20):

BRÂURI (A)

A_1 – brâu alveolar (Pl. 88/1, 90/4, 95/4, 102/7, 103/1, 106/2)

A_2 – brâu alveolar dispus sub forma literei „J” (Pl. 91/3)

A_3 – brâu alveolar dispus în ghirlandă (Pl. 95/4, 103/1)

A_4 – brâu alveolar scurt dispus pe corpul vasului (Pl. 103/2)

A_5 – decor compus dintr-un brâu alveolar dispus orizontal pe circumferința vasului și un brâu dispus în ghirlandă (Pl. 94/4)

394 Kruta, Szabó, 1983.
395 Rustoiu, Egri, 2011, p. 118.
396 Crișan, 1978, p. 134–136, Pl. 37, 1, Pl. 38, 1.
397 Berciu, 1981, Pl. 55, 1, Pl. 56, 2, Pl. 60, 1–2, Pl. 61, 7, Pl. 64, 2, 4, Pl. 74, 1 etc.
398 Glodariu, Moga, 1989, p. 91–92, Fig. 69, 1–4.
399 Lupu 1989, Pl. 8, 7.
400 Sîrbu, 1996, p. 25, Fig. 19, 4, Fig. 50, 10, Fig 78, 6, Fig. 86, 8–9.
401 Andrițoiu, Rustoiu, 1997, p. 87–88, Fig. 58, Fig. 37, 1, Fig. 41, 1.
402 Dupoi, Sîrbu, 2001, p. 25, Fig. 83–84; Sîrbu, Matei, Dupoi, 2005, p. 55, Fig. 48, 12, Fig. 60, 11; Fig. 61, 6 etc.
403 Florea, Rustoiu, 1997, p. 32, Pl. IX, 1–2; Florea, 1998, p. 99–108, Pl. 2–5; Ferencz, 2013, p. 166, Pl. II, 1–3; Sîrbu, Dupoi, 2001, p. 25, Fig. 113, 6–9, Fig. 114, p. 1, 4.
404 Vezi spre exemplu Crișan, 1978, Pl. 37, 5,8, Pl. 38, Pl. 2–3, 5; Berciu, 1981, Pl. 102, 4, Pl. 63, 4; Sîrbu, Matei, Dupoi, 2005, Fig. 67, 3.
405 Glodariu, 1981a, p. 153, 169, Fig. 2, Fig. 4.
406 Crișan, 1978, p. 110–113.
407 Crișan, 1969, p. 162; Glodariu, 1981a, p. 162; Glodariu, Moga, 1989, p. 88; Andrițoiu, Rustoiu, 1997, p. 85.
408 Crișan, 1978, p. 112.
409 Crișan, 1969, p. 154.
410 Crișan, 1969, p. 154.
411 Crișan, 1978, p. 112.
412 Florea, 1998. p. 99–143.
413 Florea, 1998, p. 99.
414 Florea, 1998, p. 155–205.

A_6 – brâu crestat dispus orizontal

A_7 – brâu crestat dispus vertical (Pl. 104/4)

A_8 – brâu alveolar dispus în semi-arcadă

A_9 – brâu alveolar asociat unor butoni cu două impresiuni digitale

A_{10} – brâu alveolar scurt dispus în formă de semicerc orientat cu capetele în jos

A_{11} – brâu alveolar scurt dispus în formă de semicerc orientat cu capetele în sus

INCIZII (B)

B_1 – șir de incizii scurte dispuse vertical

B_2 – șir de incizii scurte dispuse oblic

B_3 – linie incizată cu o dispunere meandrică (Pl. 102/7)

B_4 – linii incizate dispuse sub forma literei „U" (Pl. 91/3)

B_5 – linii incizate dispuse sub forma unor semiarcade (Pl. 100/2)

B_6 – linie incizată

B_7 –grup de două linii incizate

B_8 – grup de trei linii incizate dispuse oblic (Pl. 106/3)

B_9 – succesiune de linii incizate dispuse sub forma literei „U" (Pl. 91/2)

B_{10} – benzi incizate realizate cu pieptenul dispuse vertical (Pl. 88/3)

B_{11} – benzi incizate realizate cu pieptenul dispuse în semi-arcadă (Pl. 89/1, 94/8, 103/1)

B_{12} – decor incizat din benzi realizate cu pieptenul dispuse vertical și în arcadă

B_{13} – decor incizat format din benzi scurte realizate cu pieptenul, dispuse sub forma unui arc frânt cu vârful orientat spre dreapta

B_{14} – decor incizat format dintr-o bandă realizată cu pieptenul, dispus în arcadă cu arcele inegale

B_{15} – decor incizat realizat cu unghia

B_{16} – decor incizat realizat cu pieptenul având o dispunere sub forma unor arce frânte cu capetele petrecute

BUTON (C)

C_1 – buton conic (Pl. 99/5, 103/2, 106/2, 5)

C_2 – buton teșit

C_3 – buton circular cu impresiune (Pl. 90/1)

C_5 – buton cu două impresiuni dispuse vertical (Pl. 94/3, Pl. 100/2, Pl. 102/1, Pl. 103/1, Pl. 106/6)

C_6 – buton circular cu trei impresiuni digitale (Pl. 88/1, Pl. 100/2)

C_7 – buton circular cu patru impresiuni digitale (Pl. 88/2, Pl. 90/7, Pl. 102/7)

C_8 – buton circular cu cinci impresiuni digitale

C_9 – buton circular cu șase impresiuni digitale (Pl. 94/9)

C_{10} – buton cu trei impresiuni dispuse vertical

C_{11} – buton circular decorat cu incizie dispusă în cruce cu segmente egale

C_{12} – buton de formă alungită cu impresiune digitală (Pl. 94/6, Pl. 95/1)

C_{13} – apucătoare (Pl. 100/1, Pl. 105/14, Pl. 107/5)

C_{14} – buton de formă ovală decorat cu o linie incizată

PASTILĂ DE LUT (D)

D_1 – pastilă de lut (Pl. 106/4)

IMPRESIUNI (E)

E_1 – șir de impresiuni de formă circulară (alveole) (Pl. 63/7, 88/1, 29/6, 100/2, 104/5, 106/6)

E_2 – șir de impresiuni de formă rectangulară (Pl. 106/3)

E_3 – impresiuni dispuse pe buza vasului (Pl. 90/5, 94/1)

CRESTĂTURA(F)

F_1 – șir de crestături dispuse pe buză; acestea modifică morfologia buzei prin adâncimea lor

F_2 – crestături fine dispuse pe buza vasului

NERVURA (G)

G_1 – nervură dispusă în arcadă (Pl. 96/3)

G_2 – grup de două nervuri dispuse sub forma literei „V" (Pl. 94/5)

LUSTRU (H)

H_1 – decor lustruit constituind o bandă dispusă orizontal

H_2 – decor lustruit formând un motiv circular

H_3 – decor lustruit format din trei linii dispuse sub forma unei semi-ghirlande (Pl. 98/3)

H_4 – decor lustruit format din mai multe grupuri, primul având forma literei „e" inversată, iar cea de-a doua având o organizare neregulată (Pl. 98/3).

H_5 – decor lustruit compus dintr-o bandă dispusă orizontal urmărind circumferința vasului, din aceasta pornind benzi dispuse radial (Pl. 104/6).

Asocieri între decorurile de mai sus au fost constatate în cazul a 35 de piese ceramice, dar chiar și așa am preferat divizarea decorului vaselor și clasificarea separată a fiecărui element decorativ.

Brâurile aplicate apar pe oale, în general pe cele din tipul I și II, reprezentând o manieră de ornamentare specifică a acestor vase și are o frecvență care atinge un procent de 16% din totalitatea tipurilor de decor definite. Brâul alveolar simplu (A_1) este cel mai utilizat element decorativ aplicat. El se găsește dispus de obicei sub buza vasului, pe diametrul maxim sau deasupra acestuia, în acest caz fiind dispus sub formă meandrică sau orizontal și este însoțit de butoni

Tabel 20. Repertoriul tipologic al ornamentelor de pe ceramica dacică

BRÂURI (A)	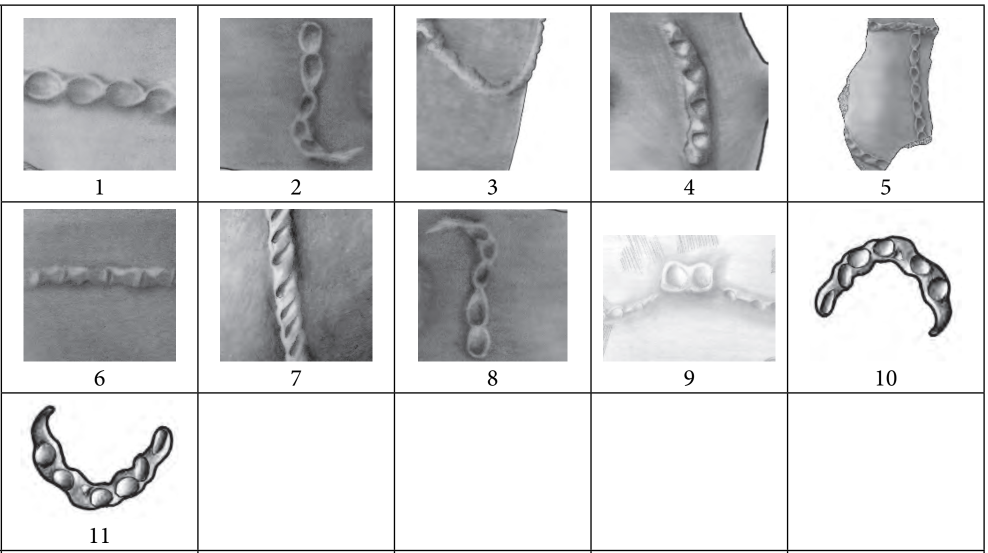 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11
INCIZII (B)	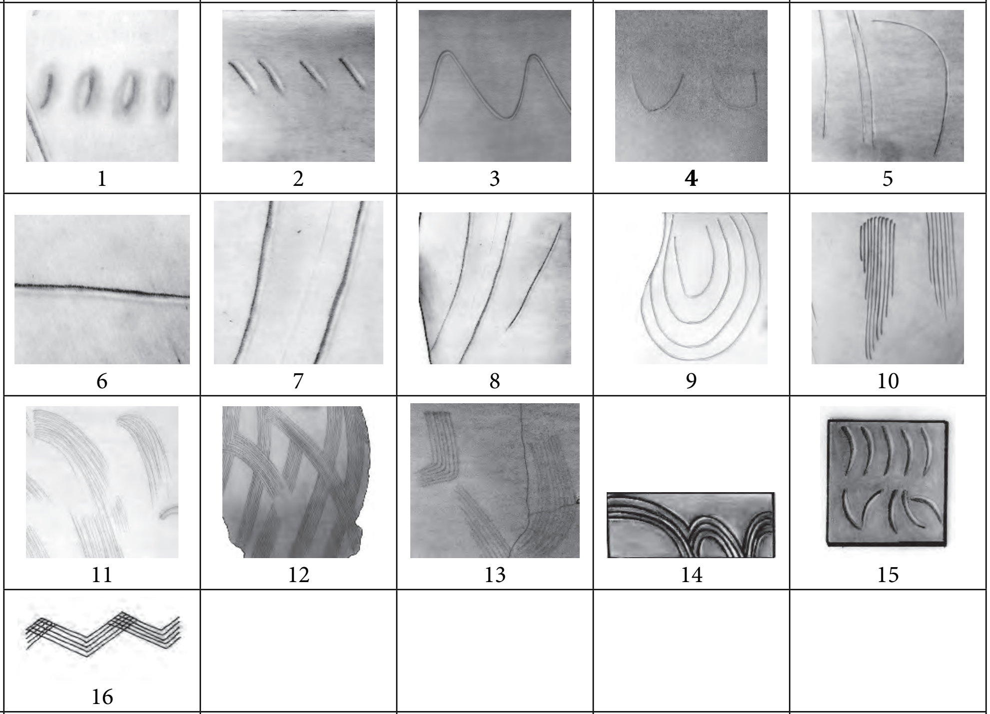 1, 2, 3, **4**, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
PROEMINENȚE (C)	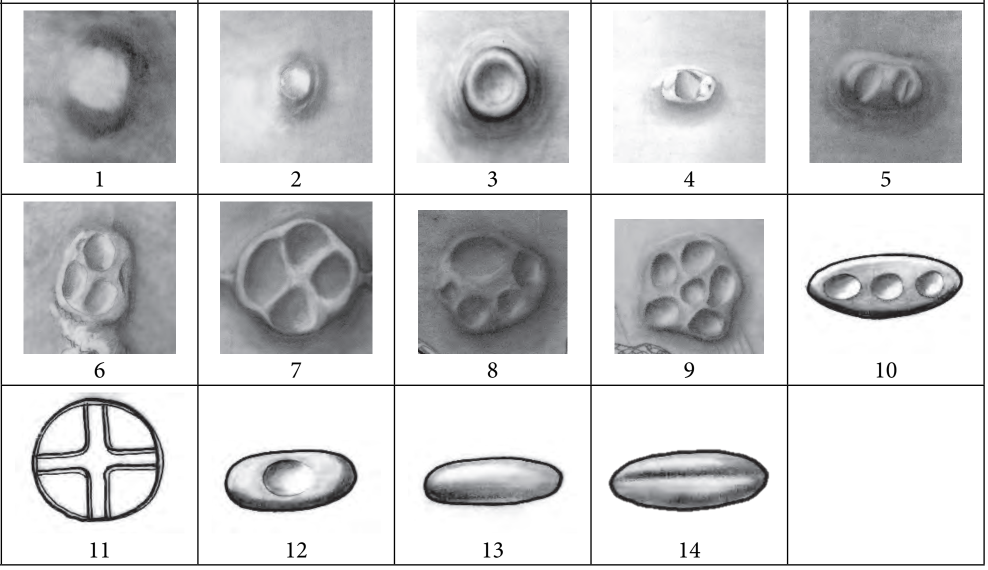 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14

PASTILE DE LUT (D)	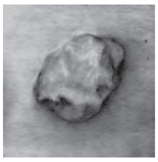 1				
IMPRESIUNE (E)	1	2	3		
CRESTĂTURA (F)	1	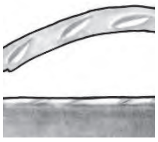 2			
NERVURA (G)	1	2			
LUSTRU (H)	1	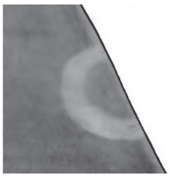 2	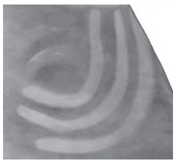 3	4	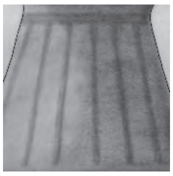 5

circulari cu patru impresiuni digitale sau conici. Mai rar, brâul de acest tip este dispus în ghirlandă (A_3), ocupând jumătatea inferioară a vasului, capetele ghirlandei sunt marcate prin butoni circulari cu trei impresiuni digitale. De asemenea poate forma decoruri mai complexe (A_5), chiar și sub forma unor variante scurte (A_2, A_8, A_{10-11}).

Brâurile crestate sunt rare și sunt dispuse vertical pe vas, în ghirlandă sau sub forme mai scurte în cazul unui vas miniatural.

În general, pe lângă rolul de înfrumusețare, brâurile care urmăresc circumferința vaselor au și o funcție practică, întărind astfel vasele în zonele mai sensibile, precum diametrul maxim sau gura. De fapt, acesta este rolul lor, în condițiile în care pereții sunt expuși flăcării deschise.

Brâurile pot apărea în diferite combinații, fiind repertoriate de obicei alături de incizii (B_1, B_4, B_3, B_{11}), butoni (C_{1-4}) și mai rar pastilele de lut (D_1).

Inciziile reprezintă cea mai variată categorie de decor identificată pe ceramica dacică de la Unip, în cadrul acesteia fiind definite 16 variante, dintre care semi-arcadele realizate cu pieptenul (25%), linia incizată simplă (17%), linia incizată cu dispunere meandrică (13%) și șirul de incizii scurte dispuse vertical (11%), sunt cel mai des întâlnite. La fel ca și în cazul brâurilor, inciziile se găsesc pe oale, aceasta fiind și cea mai numeroasă categorie de vase identificate la Unip. Pe formele întregi inciziile apar pe întreaga suprafață a vasului, constituind benzi realizate cu pieptenul dispuse în semi-arcadă sau drept, precum și în linii simple incizate formând semi-arcade. Sub buza vasului a fost documentată linia incizată dispusă meandric, linii scurte incizate dispuse sub forma literei „U" sau grupuri de câte patru linii care pornesc din buza vasului, ocupând treimea superioară a acestuia.

Asocierile dintre incizii și celelalte tipuri de decor sunt multiple, cele mai frecvente fiind cele cu pastilele de lut (D_1), butonii ($C_{1-2, 4-5, 7}$), dar și diversele tipuri de brâuri alveolare sau crestate($A_{1-2, 11}$).

Proeminențele aplicate, asemeni inciziilor, sunt dintre cele mai diverse, iar ca frecvență sunt prezente într-o proporție de 43% din totalul decorurilor repertoriate. Cei mai comuni sunt butonii conici (C_1), urmați de cei circulari cu impresiune (C_3) sau cei circulari cu una sau două impresiuni (C_{4-5}). De regulă, butonii se găsesc pe diametrul maxim al vaselor sau imediat deasupra acestuia, într-un singur caz fiind documentată dispunerea asimetrică, unul fiind

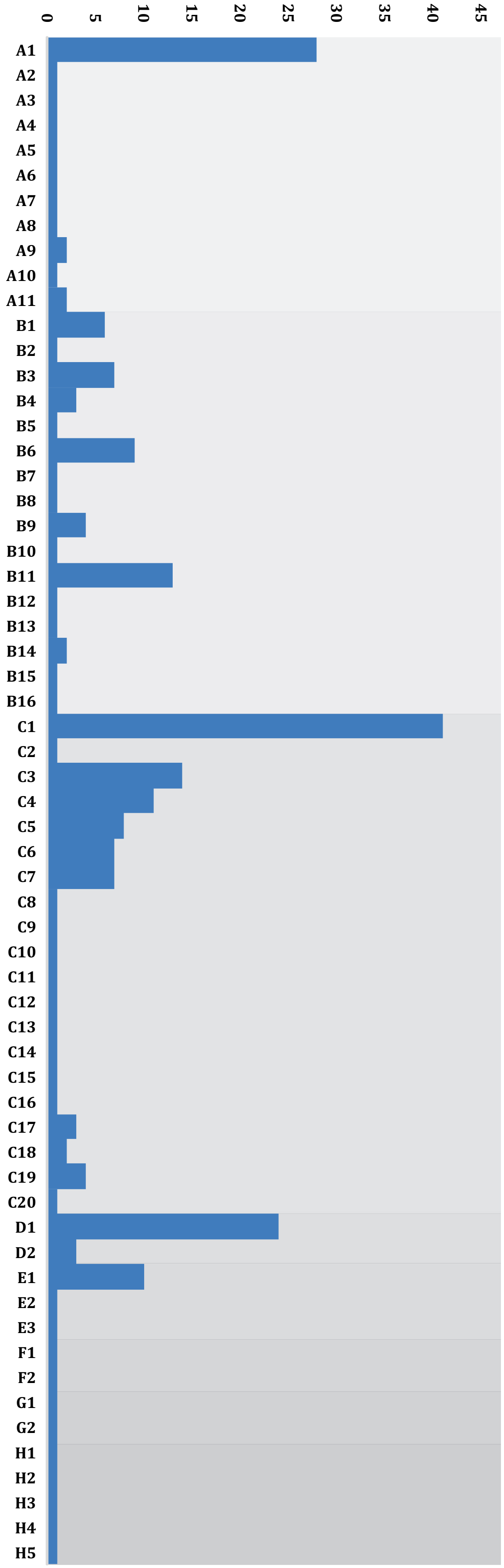

Fig. 60. Frecvența decorurilor pe vasele ceramice

amplasat pe diametrul maxim, iar celălalt deasupra acestuia. Similar cazurilor de mai sus, proeminențele aplicate au fost documentate în majoritate pe oale, pe cele de dimensiuni mai mari unde sunt orientate în sus. Butoni conici, asociați cu brâuri alveolare (C_4) mai apar pe o formă miniaturizată a oalei (III1), iar apucători (C_{13}), fără rol decorativ, au fost identificate pe vase de provizii (AIII1).

Proeminențele s-au asociat cu pastilele de lut amplasate între butoni sau într-un registru aflat deasupra acestora. De asemenea, proeminențele le găsim asociate brâurilor ($A_{1-2, 7, 9, 11}$). Butonii puteau fi integrați acestora în cazul în care brâul era dispus orizontal, reprezentau puncte de legătură între buclele ghirlandelor sau pur și simplu găsim asocieri ale celor două decoruri pe suprafața aceluiași vas. În asemenea cazuri brâiele sunt aplicate în variantele mai scurte. Asocierea dintre proeminențe și decorul incizat nu este surprinzătoare, cele două fiind de altfel și cele mai variate ornamente identificate pe ceramica dacică. În patru cazuri a fost documentată și combinarea unor butoni cu șirurile de impresiuni de formă circulară.

Decor specific al ceramicii dacice, pastilele de lut apar într-o proporție de 10,8%, acestea ornamentând vasele de uz comun. Mai puțin prezente sunt decorurile precum **impresiunile**, **crestăturile** sau **nervurile**. Dacă primul tip de decor a fost întâlnit pe oale, crestăturile au fost documentate pe vase precum cățuile sau pe o variantă miniaturizată a oalei, în cele două cazuri acestea fiind dispuse pe buză. Nervurile aplicate au fost identificate exclusiv pe vasele de păstrat alimente, acestea ocupând zona diametrului maxim.

Decorul lustruit (H) a fost întâlnit pe două dintre cănile bitronconice (FI1) descoperite pe *Dealu Cetățuica*. Cele două au fost modelate dintr-o pastă semifină, degresată cu nisip cu granulație fină și arse reducător, culoarea neagră fiindu-le astfel specifică. Înaintea realizării decorului, suprafața a fost lustruită primind un aspect metalic. Pe unul dintre vase decorul a fost surprins întreg, acesta constând într-o bandă lustruită, dispusă în jurul gâtului cănii, de la aceasta, radiar, pornind benzi lustruite spre dimetrul maxim. În cazul cănii provenite din C.84, decorul lustruit se găsește atât pe partea vizibilă a buzei, cât și pe jumătatea superioară a vasului. Decorul distribuit între buză și diametrul maxim constă într-o bandă lustruită dispusă în jurul gâtului, sub care sunt dispuse trei benzi în formă de semi-ghirlandă. De asemenea, sub aceste registre putem identifica și un motiv circular de mai mici dimensiuni. Pe buza vasului a fost identificat un decor care formează un motiv în forma literei „e" inversată, urmat de un motiv unghiular.

Analogii pentru toate tipurile de decor se cunosc în număr mare din toate așezările dacice sau getice enumerate. Din acest motiv, credem că o detaliere nu este necesară.

O privire de ansamblu asupra frecvenţei tipurilor de decor prezente pe vesela din ceramică descoperită la Unip este ilustrată în cadrul diagramei (Fig. 60).

*

* *

În gropile cu depuneri de vase întregi și întregibile, descoperite în zona nord-balcanică, au fost identificate și alte categorii de materiale: pietre, cu sau fără urme de ardere, fragmente de râșnițe, obiecte din metal, sticlă, os, lut ars, bucăţi din vetre și din pereţi de edificii, cărbune, cenușă (depusă uneori în straturi de 2–3 cm), oase de animale sau de oameni și altele[415]. Așa cum s-a putut observa, la Unip a fost distinsă o situaţie asemănătoare. Din stratul de cultură au fost, de asemenea, recoltate o serie de obiecte care pot să fie încadrate din punct de vedere tipologic și cronologic în cea de a doua epocă a fierului. În cele ce urmează vom trece în revistă obiectele respective.

VI.2.2. Alte obiecte din ceramică

Nr. Inventar: S0093; **Context**: Suprafața 4; Carou 2/2; - 0,5 m; **Piesă:** Obiect din ceramică, sub forma unei bile din argilă; **Tehnică**: arsă în mediu oxidant, necontrolat, datorită petelor cenușii de pe suprafața acesteia; **Dimensiuni**: Ø = 4 cm; Masa = 45 g (neilustrat).

Nr. Inventar: S0042; **Context**: Suprafața 2; Complex 13; - 1,6 m; **Piesă:** Creuzet din ceramică; se păstrează fragmentar – îi lipsește fundul și o parte din perete, iar o altă parte din perete este exfoliată. A fost folosit pentru topirea unor metale – este ușor și are urme de vitrifiere sub forma unei bile din argilă (Pl. 88/5).

Nr. Inventar: S0040; **Context**: Suprafața 2; Carou 1/3; - 0,98 m; **Piesă:** Posibil călcător; **Tehnică**: Este modelat din lut sub forma unei suprafeţe ușor curbată, ca o „talpă", din care se ridică perpendicular o tijă. A fost ars în mediu oxidant, astfel că are culoare brună, dar se observă și numeroase urme de ardere secundară, sub forma unor pete negre, în special în partea inferioară (pe „talpă"). Suprafața întregii piese este lustruită și are urme de uzură pe „talpă"; (Pl. 87/4).

Nr. Inventar: S0077; **Context**: Suprafața 2; Complex 23; fundul gropii; **Piesă:** Fusaiolă din lut; **Tehnică**: Lucrată cu mâna și netezită, arsă oxidant, culoare brun-deschis, este ciobită în apropierea găurii (Pl. 92/1).

Nr. Inventar: S0078; **Context**: Suprafața 2; Complex 23; fundul gropii; **Piesă:** Fusaiolă din lut; **Tehnică**: A fost lucrat cu multă îngrijire, sub forma unei sfere turtite. Pereţii sunt neteziţi la exterior și a fost găurită. Unul dintre capetele orificiului a fost degroșat. A fost ars în mediu oxidant, fapt care i-a conferit culoarea cărămiziu. Cu toate acestea, pe suprafața piesei se pot observa flecuri cenușii (Pl. 92/2).

Nr. Inventar: S0117; **Context**: Suprafața 5; Complex 81; **Piesă:** Fusaiolă din lut; **Tehnică**: Realizată sub forma unei sfere turtite și perforate, arsă în mediu oxidant, astfel că are culoare cărămizie, cu flecuri cenușii (Pl. 95/8);

Nr. Inventar: S0102; **Context**: Suprafața 5; Carou 2/3; -0,2 m; **Piesă:** Idol antropomorf- Are formă cilindrică și se termină la un capăt printr-un piciorуș (cel de al doilea este rupt). Pe una dintre feţe are două umflături, care simbolizează fesele; **Tehnică**: A fost confecţionat din pastă cu nisip cu granulaţie mare și ars oxidant neuniform (la exterior este cărămiziu, iar la interior (în ruptură) este cenușiu închis. Este spart în partea superioară și în faţă. Încadrarea culturală și cronologică nu este sigură dat fiind contextul în care a fost găsit (Pl. 87/8).

Proiectile de praștie nu sunt atestate în mediul dacic din spaţiul intracarpatic sau din zonele vestice în care a fost răspândită civilizaţia dacică. În zonele estice, locuite de geţi, ele sunt totuși atestate, chiar dacă exemplarele cunoscute sunt din piatră și sunt datate în ultimele cinci secole î.Hr.[416]. Din acest motiv, prezenţa celor două obiecte la Unip suscită anumite semne de întrebare în privința funcţionalităţii, pe de o parte și a apartenenţei culturale, pe de alta. Lipsa contextelor arheologice ne îndreptăţește să le atribuim oricăruia dintre etapele cronologice pentru care au fost descoperite vestigii la Unip. În ceea ce privește primul dintre exemplarele descrise (Pl. 58/7), provenienţa sa din stratul arabil ne poate duce cu gândul că ar fi putut aparţine oricărei epoci istorice. Cu toate acestea, forma, dimensiunile și masa celor două pot să argumenteze într-o măsură atribuirea unei astfel de funcţionalităţi.

După cum s-a putut constata, masa celor două obiecte nu este egală. Cea a primei piese este foarte apropiată de valoarea unei *uncii*, în timp ce a doua este apropiată de cea a două uncii romane[417]. În lumea romană, acolo unde unităţile de prăștieri aveau un rol bine precizat, proiectilele erau realizate din diverse materiale (piatră, plumb, ceramică)[418] cu scopul de a fi a fi aruncate cu putere spre inamic. Amândouă exemplarele ar fi putut să fie aruncate cu o praștie obișnuită sau cu mâna. În cetatea dacică de la Ardeu au fost descoperite proiectile din piatră, însă ele au fost cel mai probabil vehiculate de romani, în timpul asediului sau, și mai probabil, cu

[415] Crișan, 1986, p. 421; Sîrbu, 1994, p. 91.

[416] Măndescu, 2007.

[417] Libra romană cântărea 326,16 g (Garbsch, 1993, p. 274), dar uneori este luată în considerare și valoarea de 327,45 g (Abu-Baker *et alii*, 2014, p. 183). Valoarea unei *uncii* (1/12 dintr-o *libra*) romane era de cca 27,2875 g, iar a unei *sextans* era dublă, adică de 54,575 g (Garbsch, 1993, p. 273). Unii cercetători iau în considerare o valoare medie a unciei, de 27,29 g (Abu-Baker *et alii*, 2014, p. 183).

[418] Rațiu-Stoian, 2014, p. 321–322.

prilejul asaltului final, în urma căruia a fost cucerită cetatea[419].

Călcătoarele sunt prezente în cele mai multe dintre așezările din spațiul carpato-danubian, datate la sfârșitul celei de a doua epoci a fierului[420]. Ele apar în descoperiri începând de la jumătatea secolului al II-lea î.Hr. și sunt prezente până la începutul secolului al II-lea d.Hr.[421]. Utilitatea obiectelor incluse de noi în această categorie a reprezentat un subiect de discuție pe parcursul a numeroase decenii în literature arheologică din România. Multă vreme au fost considerate „lustruitoare pentru ceramică", așa cum a presupus Ion Andrieșescu[422], pentru ca ulterior să fie propusă o altă interpretare, anume aceea că ele ar fi calapoade, utilizate în procesul de modelare a vaselor[423]. Numeroși cercetători au adoptat acest punct de vedere[424].

În urmă cu puțin timp, pe baza studiului traseologic al urmelor de utilizare a acestor obiecte, Vladimir Kotigoroško a emis o altă ipoteză, conform căreia obiectele în cauză pot fi încadrate în categoria ustensilelor, fiind folosite pentru netezirea cusăturilor și a suprafeței pieilor[425]. Ele erau încălzite în foc în repetate rânduri (ca dovadă fiind petele de arsură prezente pe talpă) și apoi suprafața pieselor de îmbrăcăminte era presată cu ajutorul lor. În fapt aceste călcătoare pot să fie considerate precursoarele fierului de călcat modern[426]. Remarca lui Paul Pupeză cum că rămâne un semn de întrebare privind modelarea ceramicii în perioada anterioară apariției acestor ustensile[427] o considerăm a fi de bun simț. Trebuie să ținem cont și de faptul că unele tipuri de vase au fost utilizate perioade îndelungate de timp, și nu au fost remarcate îmbunătățiri odată cu apariția ustensilelor în cauză. În ceea ne privește, suntem de acord cu ipoteza argumentată de Vladimir Kotigoroško, asemenea altor cercetători[428].

Fusaiolele, având rolul de a mări turația fusului, sunt și ele prezențe obișnuite în descoperiri arheologice. Analogiile sunt foarte numeroase, sunt practic nelipsite în inventarul așezărilor, de aceea nu vom insista asupra lor.

Plastica antropomorfă este reprezentată doar printr-o singură piesă. A fost descoperită aproape de suprafața solului, în stratul de sol deranjat de lucrări agricole, de aceea este dificil de atribuit unei epoci sau alteia. Pe baza morfologiei nu se pot face diferențieri cronologice[429]. Ținând cont și de locuirea din Prima epocă a fierului de la Unip, credem că exemplarul poate să fie datat pe toată durata epocii fierului.

Statuete de felul celei descrise sunt specifice arealului nord-balcanic și sunt frecvent asociate cu contexte atribuite tracilor, la sfârșitul epocii fierului[430]. Valeriu Sîrbu a repertoriat mai mult de 250 de exemplare[431], iar Tudor Arnăut 280[432], dar ele sunt rare în descoperirile din aria vestică a acestui areal[433]. Pentru cele mai multe dintre exemplarele cunoscute sexul nu este indicat[434], așa cum este și cazul exemplarului de la Unip. Din punct de vedere tipologic piesa poate să fie încadrată în Grupa a V-a din tipologia propusă de Valeriu Sîrbu[435].

În ceea ce privește contextele în care au fost descoperite, ele apar uneori în locuințe cu preponderență în apropierea vetrelor, dar și lângă vetrele aflate în afara locuințelor[436]. Sunt destul de numeroase cazurile când au fost descoperite în adevărate truse de magie[437], sau în gropi, asociate cu alte obiecte, ori în morminte[438]. Tudor Arnăut consideră că, alături de alte obiecte, figurinele antropomorfe erau instrumente prin intermediul cărora se realizau practici de cult[439], cu toate că lipsesc din inventarul unor edificii de cult datate în epoca Regatului Dac[440].

VI.2.3. Obiecte din piatră

Nr. Inventar: S0076; **Context**: Suprafața 2; Complex 23; pe fundul complexului; **Piesă:** Obiect din piatră – se observă cu ușurință lustrul, care indică proveniența din albia unui râu. Pe marginea unei fețe se disting urme de frecare, care par să fie intenționate. Funcționalitatea

[419] Ferencz *et alii*, 2016.
[420] Analogiile sunt foarte numeroase. O listă a descoperirilor a fost publicată de Mircea Babeș (Babeș, 1980, p. 25–26) și a fost completată de Cristian Ioan Popa și Marcel Simina (Popa, Simina, 2002, p. 74) și de alții.
[421] Babeș, 1980, p. 26–27; Pupeză, 2012, p. 273.
[422] Andrieșescu, 1924, p. 79–80.
[423] Babeș, 1980, p. 30.
[424] Între aceștia se numără Valeriu Sîrbu (Sîrbu, 1996, p. 34), Cristian Ioan Popa (Popa, Simina, 2004, p. 74) sau Paul Luca Pupeză (Pupeză, 2012, p. 273–274).
[425] Kotigoroško, 1995, p. 91–92.
[426] Ioan Andrieșescu remarcase, încă din anul 1924, că piesa descrisă de el „*... are forma unui fier de călcat ...*". Însă nu și-a închipuit că are și aceeași funcționalitate (Andrieșescu, 1924, p. 79).
[427] Pupeză, 2012, p. 273–274.
[428] Vasiliev *et alii*, 2002, p. 70–71.
[429] Sîrbu, 1993, p. 61; Georgescu, 2013, p. 204.
[430] Georgescu, 2013, p. 204.
[431] Sîrbu, 1993, p. 58–61.
[432] Arnăut, 2014, p. 177.
[433] Valeriu Sîrbu nu a repertoriat nici un exemplar din Banat (Sîrbu, 1993, p. 60), în timp ce Tudor Arnăut menționează două exemplare (Arnăut, 2014, Fig. 109). Andrei Georgescu a publicat de curând o astfel de piesă, provenind de la Pecica (Georgescu, 2013).
[434] Sîrbu, 1993, p. 59.
[435] Sîrbu, 1993, p. 60.
[436] Sîrbu, 1993, p. 60.
[437] Sîrbu, 1993, p. 60; Arnăut, 2014, p. 182, 185.
[438] Sîrbu, 1993, p. 61.
[439] Arnăut, 2014, p. 147–186.
[440] Sîrbu, 1996, p. 61.

este dificil de desluşit, cu toate acestea am putea să ne gândim că ar fi putut să fie utilizată pentru lustruit ceramică (?) sau ca proiectil. Cea de a doua presupunere ar putea să fie susţinută de masa de 41 g, apropiată de cea a uneia dintre cele două bile din ceramică, interpretate ca proiectil (INV S0093, provenind din stratul de cultură). Prezenţa sa pe fundul complexului 23 (S2/2011) poate să fie întâmplătoare, dar poate să aibă şi o altă semnificaţie, pe care nu o distingem în acest moment[441]; Masa = 41 g (neilustrat).

Nr. Inventar: S0075; **Context**: Suprafaţa 2; Complex 23; pe fundul complexului; **Piesă:** Obiect din piatră, cu formă alungită şi cu o şănţuire pe una dintre feţe. Din acelaşi context provine şi un rest de turnare. De aceea, obiectul din piatră împreună cu piesa din bronz este posibil ca să ilustreze o ofrandă cu trimitere spre un meşteşug, poate cel de bronzier. Din acelaşi complex provine şi un manşon realizat din corn de cerb, o piesă unică, care ar putea să fie interpretată şi ca rezultatul muncii specifice unui alt meşteşug – cel al prelucrării materiilor dure animale. Pe platoul superior al cetăţii dacice de la Ardeu, jud. Hunedoara fost cercetat un atelier în care erau confecţionate obiecte din fier, din bronz şi din materii dure animale . Din inventar fac parte şi o cute din gresie, dar şi ustensile, zgură, materii prime din os şi corn şi piese finite, ca dovadă că erau prelucrate diverse materii prime; Masa = 41 g (Pl. 93/3).

Nr. Inventar: S0074; **Context**: Suprafaţa 2; Complex 23; **Piesă:** Obiect din piatră – este o bucată de gresie cu formă alungită, de culoare cenuşiu. Deşi nu are urme de uzură, forma pledează pentru interpretarea ei ca fiind o cute (Pl. 93/2).

Nr. Inventar: S0030; **Context**: Suprafaţa 2; Complex 17; **Piesă:** Obiect din piatră – are formă alungită şi pe suprafaţa sa se disting urme de utilizare. A fost probabil folosită ca şi cute, datorită proprietăţilor abrazive (Pl. 90/2).

Nr. Inventar: S0031; **Context**: Suprafaţa 2; Complex 17; - 0,7 m **Piesă:** Obiect din piatră cu formă alungită, a fost realizată dintr-o gresie de culoare cenuşiu-gălbuie, care are în componenţă şi mică. Pe suprafaţa ei se observă urme de utilizare. Este posibil să fi fost o cute, datorită proprietăţilor abrazive (Pl. 90/3).

Nr. Inventar: S0073; **Context**: Suprafaţa 2; Complex 23; - 0,6 m **Piesă:** Râşniţă rotativă – parte superioară; Realizată din piatră (bazalt scoriaceu). În Complexul 23 a fost depusă doar una dintre cele două părţi principale, anume cea care ocupa partea de sus. (Pl. 93/4).

Nr. Inventar: S0118; **Context**: Suprafaţa 5; Complex 81; **Piesă:** Obiect din piatră de formă triunghiulară, care a fost realizată dintr-o gresie de culoare cenuşie. Cele două feţe ale piesei sunt netede, pe când în zona muchiilor pot fi observate crestături, reprezentând urme ale utilizării piesei. Piesa a fost o cute, datorită proprietăţilor abrazive; **Dimensiuni**: L = 46 cm; l = 16 cm; Grosime: 7 cm (Pl. 96/1).

Nr. Inventar: S0249; **Context**: Suprafaţa 7; Complex 116; **Piesă:** Obiect din piatră de formă alungită, care a fost realizată dintr-o gresie de culoare cenuşie. Acesta se păstrează într-o stare de conservare precară, reprezentând mai cu seamă o exfoliere a unei piese de ascuţit; **Dimensiuni**: L = 27 cm; l = 12 cm; Grosime: 1,8 cm (Pl. 105/11).

Nr. Inventar: S0266; **Context**: Suprafaţa 7; Complex 116; **Piesă:** Obiect din piatră de formă neregulată, care a fost realizată dintr-o gresie de culoare cenuşie. Acesta se păstrează într-o stare fragmentară, dar chiar şi aşa forma şi proprietăţile abrazive îl încadrează categoriei şlefuitoarelor; **Dimensiuni**: L = 32 cm; l = 21 cm; Grosime: 6 cm (Pl. 105/13).

Nr. Inventar: S0271; **Context**: Suprafaţa 7; Complex 119; - 0,7 m **Piesă:** Obiect din piatră – are o faţă plată a cărei suprafaţă este realizată antropic. Toate celelalte feţe au suprafeţe neregulate. Materialul poate fi un tuf vulcanic sau andezit. Funcţionalitatea credem că este dificil de dedus, dar din înregistrarea etichetei rezultă că a fost interpretat de descoperitori ca fiind şlefuitor (neilustrat).

După cum se poate vedea, numărul obiectelor din piatră nu este mare, iar diversitatea este chiar mai redusă. Pietrele cu rol abraziv sunt cele mai numeroase.

Eugen Iaroslavschi remarca faptul că gresiile folosite pentru ascuţit sunt nelipsite în toate aşezările[442]. Numărul mare de astfel de obiecte prezente în zona cetăţilor din munţii Orăştiei este explicabil datorită numărului mare de ateliere de făurărie[443].

Râşniţele rotative (lat: *molla versatilis*) în Antichitate erau realizate din două elemente din piatră, suprapuse: partea de jos, numită *meta* şi cea de sus: *catilus*. Ele erau fixate prin intermediul unui ax metalic. Partea superioară era învârtită cu ajutorul unui mâner din lemn fixat de ea, iar ca urmare, prin frecarea dintre cele două pietre, erau măcinate seminţele de cereale[444].

VI.2.4. Obiecte din materii dure animale

Nr. Inventar: S0009; **Context**: Suprafaţa 1; Carou 25/1; - 3,1 m (pe fundul şanţului, din nivelul de coluviu acvatic) **Piesă:** Fragment de corn de cerb, cu urme de tăiere – este o eboşă. Se observă urme de cuţit în zona a două dintre capete. Un capăt este sigur tăiat (poate retezat cu toporul) celelalte două par să fie rupte. Posibil să fi fost „cules" (Pl. 87/3).

Nr. Inventar: S0079; **Context**: Suprafaţa 2; Complex 23; - 0,6 m (pe fundul complexului) **Piesă:** Obiect din os

441 Spre exemplu, recent, Aurel Rustoiu a oferit un punct de vedere interesant în legătură cu câteva obiecte din piatră descoperite în zona unui Mithraeum cercetat la Alba Iulia. Este vorba de trei unelte preistorice, "redescoperite" în perioada provinciei romane Dacia şi reutilizate în conformitate cu credinţele din acea epocă. Pietre şlefuite erau considerate ca fiind materializarea trăsnetului divin şi erau îngropate în locuri lovite de trăsnet sau predispuse la astfel de evenimente (Rustoiu, 2018).

442 Iaroslavschi, 1997, p. 35.

443 Iaroslavschi, 1997, p. 35.

444 În legătură cu râşniţele rotative există o vastă literatură. Vezi spre exemplu: Iaroslavschi, 1997, p. 34–35; Wefers, 2011; Ljuština, 2011; Ljuština, 2012; Ljuština, 2013. Despre simbolistica râşniţelor vezi studiul lui Susan Watts (Watts, 2014).

– Osul a fost tăiat la ambele capete și polizat, astfel că are muchii drepte. A fost scoasă măduva, astfel că acum are forma unui tub. Pe suprafaţa exterioară se observă urme de tăiere cu un cuţit, în partea mai groasă. De asemenea se observă zgârieturi (sau incizii fine) dispuse longitudinal. Acestea pot să fie urme de utilizare. De fapt, suprafaţa foarte netedă este un indiciu că piesa a fost folosită intens, poate ca o piesă ce fixa teaca sau mânerul unui cuţit sau a unei săbii/spade, o piesă ornamentală pentru păr . Și nu excludem posibilitatea să fi avut o altă utilitate, pe care nu o bănuim (Pl. 92/3).

Nr. Inventar: S0083; **Context**: Suprafaţa 2; Complex 23; - 0,6 m (pe fundul complexului) **Piesă:** Manșon din corn de cerb[445]; Piesa este fasonată aproape integral prin înlăturarea reliefului anatomic al cornului în partea superficială externă a ţesutului compact, iar în interior ţesutul spongios a fost înlăturat aproape integral prin excavare. Extremităţile sunt rectilinii, quasiparalele. În partea centrală, pe un registru/bandă lată de 89 mm a fost realizat un decor compus din 14 cercuri duble gravate, în centru cu câte o alveolă circulară, de profil conic sau semisferic; cercurile sunt quasiidentice, obţinute prin gravarea probabil cu două instrumente metalice speciale de tip compas, cu extremităţi ascuţite, care trasau cercuri de diametre diferite. În prealabil se amenaja alveola centrală prin rotaţia unui vârf metalic, al compasului sau cu vârful cuţitului. Cercurile sunt dispuse pe două rânduri (2 × 7). Decorul nu acoperă și faţa inferioară a manșonului; motivaţia probabilă este aceea că faţa respectivă a obiectului nu se vedea, în mod curent, în timpul utilizării. Manșonul era, probabil, un element decorativ sau functional-decorativ care expunea vederii trei dintre feţe, acestea fiind decorate, în timp ce partea care nu se vedea, în timpul folosirii, a rămas nedecorată. Se poate avansa ipoteza utilizării piesei ca manșon fixat la partea terminală a unei teci de lemn pentru cuţit sau pentru sabie; stare de conservare foarte bună **Dimensiuni piesă:** L = 40,30 mm; $Ø_{max}$ = 50,42 mm; **Dimensiuni decor:** Ø cercuri gravate: 9–9,2 mm (cercuri exterioare); 4,80–4,84 (cercuri interioare); 1,4 mm (alveole) (Pl. 54/1; 92/4).

Nr. Inventar: S0265; **Context**: Suprafaţa 7; Complex 115; de pe fundul complexului **Piesă:** Obiect din os – Coastă de vită (?) având suprafaţa „patinată”, iar la un capăt pot fi observate urme de prelucrare (Pl. 105/1).

Nr. Inventar: S0262; **Context**: Suprafaţa 7; Complex 115; - 1 m; **Piesă:** Obiect din os (două bucăţi) – Coastă de vită (?) având suprafaţa „patinată”, iar la un capăt pot fi observate urme de prelucrare (Pl. 105/2). Au forma unor plăcuţe și pot să fi fost plăsele. Una dintre ele este perforată, iar alta are o porţiune decupată, într-un loc în care obiectul este rupt din vechime. Cele două au fost realizate din oase lungi (Pl. 105/2).

Nici obiectele realizate din materiale dure animale (IMDA)[446] nu sunt numeroase. Dintre toate se remarcă „manșonul” (Pl. 54/1; 92/4), prin evidentele calităţi artistice.

VI.2.5. Obiecte din metal

Nr. Inventar: S0158; **Context**: Suprafaţa 6; Carou 6/3; - 0,55 m; **Piesă:** Furculiţă (“gheară”) din fier – piesa a fost realizată dintr-o bară de fier despicată, în așa fel încât să se obţină două braţe. Toate cele trei capete au fost ascuţite, unul pentru a putea să fie înfipt în coada de lemn, iar celelalte două au fost de asemenea ușor încovoiate, pentru a putea să agaţe carnea fiartă din cazan. Este nerestaurat și deși este oxidat, are o stare bună de conservare. (Pl. 86/1)

Nr. Inventar: S0000; **Context**: extremitatea de NE a *Dealului Cetăţuica*, în dreptul panoului de semnalizare a sitului; ▼ 0,2 m; **Piesă:** Toartă de vas din bronz – bazin (lighean)[447] – Realizat prin turnare în tipar, are formă aproape ovală, cu latura care se fixa de atașul vasului (probabil un lighean din bronz de tip E 91–92). Pe latura dreaptă, la interior are două tije cu rol de „distanţoare” pentru atașul de care era fixată toarta. Starea de conservare este foarte bună. Este acoperit cu patină de culoare verde deschis, care a fost lovită pe alocuri, pe ambele feţe. A fost găsit întâmplător, cu prilejul amplasării panoului de semnalizare a sitului. (Pl. 54/4, 86/2)

Nr. Inventar: S0237; **Context**: Suprafaţa 7, Carou A/2, - 0,22 m; **Piesă:** Ataș de lighean[448] – piesa este masivă, realizată din bronz, prin turnare. Partea inferioară, care era fixată pe corpul vasului, are forma literei „X”, iar partea superioară, curbată, este mărginită de două nervuri și, de asemenea, are două nervuri, sub forma unei creste, pe mijloc (Pl. 54/3, 86/8)

Nr. Inventar: S0287; **Context**: Suprafaţa 7, Complex 119; **Piesă:** Element component al unui picior de pat – realizat prin îmbinarea a două părţi confecţionate din bronz prin turnare și strunjire, partea superioară fiind ornamentată cu muluri concentrice. Obiectul este bitronconic în secţiune și a constituit un element component al unui picior de pat (kline). Gol pe dinăuntru, el era fixat în extremitatea superioară a piciorului, deasupra cadrului de lemn al patului, ca un capac; **Dimensiuni:** $Ø_{superior}$ = 52 mm; $Ø_{max}$ = 91 mm; $Ø_{inferior}$ = 53 mm; H = 25 mm (Pl. 107/6).

Nr. Inventar: S0122; **Context**: Suprafaţa 5, Complex 81; **Piesă:** Oglindă din metal (aliaj) – se păstrează în întregime, chiar dacă este lipită din mai multe bucăţi. La suprafaţă se observă oxizi activi, dar pe alocuri se poate observa

[445] Analiza și descrierea piesei îi aparţine lui C. Beldiman, informaţiile regăsindu-se în cadrul mai multor studii: Beldiman *et alii*, 2012, p. 161–164 și ilustraţiile; Beldiman, 2012, p. 73–84; Beldiman, 2012a, p.61-64; Ferencz, Beldiman, 2012, p. 61–64, 106–107, 157–164, 214–217, 356–359; Beldiman, Cârciumaru, 2013, p. 727-743.

[446] Denumirea a fost propusă de Corneliu Beldiman, iar acum este în mod curent utilizată (Beldiman, 2007, p. 43, cu bibliografia).

[447] Publicat de Octavian Rogozea și Alexandru Berzovan, care o consideră „*Piesă de bronz cu funcţionalitate incertă*”. Cu toate că identifică foarte corect analogiile din Dacia și deși recunosc că „*există similitudini vădite cu toartele de la vasele de tip E 91 sau 92*”, consideră tot atât de posibil să fi fost o cataramă sau piesă de harnașament (Rogozea, Berzovan, 2016, p. 261–262, Fig. 2).

[448] Rogozea, Berzovan, 2016, p. 260–261, Fig. 1.

aliajul argintat (argintiu) și suprafața lustruită. Este o oglindă a cărei parte metalică era fixată într-un cadru de lemn; **Dimensiuni:** Ø = 6,5 cm; (Pl. 54/2, 95/9).

Nr. Inventar: S0044; **Context**: Suprafața 2, Complex 13; -1,15 m; **Piesă:** Oglindă din metal. Starea de conservare este slabă (patina nu este formată și se observă numeroși oxizi nestabilizați, pe ambele fețe). Pe o porțiune se observă marginea rotunjită, care a fost fixată în rama de lemn sau din alt material. Sunt necesare analize pentru stabilirea aliajului din care este confecționat (Pl. 88/6).

Nr. Inventar: S0039; **Context**: Suprafața 2, Carou 1/3; -0,98 m; **Piesă:** Se păstrează sub forma a două fragmente și pare să fi fost rectangulară și perforată la colțuri. De asemenea, pare să fi fost traforată și la mijloc. Poate să fi fost ferecătura metalică a unui mecanism pentru încuietoare a unei casete sau a unui cufăr (Pl. 86/4).

Nr. Inventar: S0023; **Context**: Suprafața 2, Carou 4/3; -0,35 m; **Piesă:** Obiect din fier – foarte probabil că este agățătoarea unei paftale din fier placată cu bronz. Realizată din bară de fier, prin forjare, are forma unei tije subțiate, modelate sub forma unui buton aplatizat (ca să poată fi introdus în gaura centurii din piele) și ușor îndoită la un capăt. Celălalt capăt, care era atașat paftalei, este drept. Pare să fi fost lucrat cu neglijență, poate de un meșter mai puțin priceput. Starea de conservare este destul de bună (a fost stabilizat) (Pl. 86/3).

Nr. Inventar: S0240; **Context**: Suprafața 2, Carou 4/3; -0,35 m; **Piesă:** Fibulă din bronz – se păstrează fragmentar, arcul este puternic curbat și are un nod, bine individualizat, care pare să delimiteze arcul de picior. Piciorul este păstrat fragmentar, lipsind portagrafa. Resortul este format din 3+3 spire și are coardă exterioară susținută de un cârlig. Fibula poate fi încadrată în categoria celor cu „arcul frânt" (Rustoiu 22a)[449]. Pare să se păstreze în întregime și agrafa (acul). În Dacia se găsesc puține exemplare (la Brad și Răcătău, iar în Transilvania doar la Sighișoara), însă aria lor de răspândire cuprinde mai ales zonele Alpine și de la nord de limesul roman și se datează în perioada de început a epocii imperiale[450] (Pl. 86/7).

Nr. Inventar: S0020; **Context**: Suprafața 2, Carou 3/4; -0,55 m; **Piesă:** Fibulă (din fier) – Se păstrează fragmentar, a fost realizată din bandă de fier prin forjare. Arcul aplatizat are forma unei bucăți de tablă, puternic arcuit, iar pe suprafața sa poate fi observată o nervură, foarte discretă. În locul de unde începe piciorul se află o nodozitate. Capătul piciorului, cu portagrafa, este rupt. Resortul nu s-a păstrat, dar în capătul arcului a fost sudat un cârlig care susținea resortul și trei butoni (doi se păstrează, iar unul este rupt). Starea de conservare este precară, deși a fost stabilizată, încă se desprind bucăți din piesă. Se încadrează în categoria "fibulelor cu ochi" (Rustoiu 23b)[451]. "Ochii" lipsesc pe capul arcului, de aceea probabil că aparține variantei "b" (caracterizată tocmai prin lipsa acelor "ochi"). Originea sa este în provinciile germanice, de unde s-au răspândit în imperiu și în lumea barbară. În Dacia sunt puțin numeroase și se datează în al doilea și al treilea sfert al secolului I dHr[452] (Pl. 86/6).

Nr. Inventar: S0033; **Context**: Suprafața 2, Complex 17; -0,7 m; **Piesă:** Tijă din bronz (?) – Este ascuțită la ambele capete și are secțiunea pătrată, este mai gros pe o jumătate. Putea să fie tija care susținea resortul unei fibule cu resort bilateral cu multe spire. Starea de conservare este foarte bună și are patină de culoare verde închis, inegală. Pe alocuri se observă luciul auriu al bronzului (Pl. 90/6).

Nr. Inventar: S0246; **Context**: Suprafața 7, Complex 115; **Piesă:** Obiect din fier – se păstrează fragmentar, sub forma unei tije ascuțită la unul dintre capete. Este posibil să fi fost un ac de fibulă (Pl. 105/6).

Nr. Inventar: S0123; **Context**: Suprafața 5, Complex 81; **Piesă:** Obiect din bronz – realizat din tablă metalică, se păstrează fragmentar (a fost tăiat din antichitate) și are formă triunghiulară. Din vârf pornește o tijă (realizată prin baterea capătului sau prin debitare sau prin turnare) îndoită, sub formă de cârlig. Baza triunghiului este ușor încovoiată. Este probabil un pandantiv[453]. Starea de conservare este slabă ("patina" nu a reușit să acopere întreaga suprafață și nu s-a stabilizat) și se observă numeroși oxizi activi (Pl. 95/10).

Nr. Inventar: S0261; **Context**: Suprafața 7, Complex 115; -0,9 m; **Piesă:** Psalie din fier – se păstrează fragmentar, însă are toate elementele pentru a putea fi încadrată tipologic. Este realizată din fier, prin batere la cald, dintr-o bară. La capete era lățită sub formă de triunghi, iar verigile ("urechile") de prindere aveau formă rectangulară. Unul dintre capete și o bună parte din corpul piesei lipsesc. Starea de conservare este precară, fiind într-o stare avansată de oxidare. Acest fapt este sporit și pentru că a fost „trecută prin foc" (Pl. 105/5).

Nr. Inventar: S0002; **Context**: Secțiunea 1, m_{22}, -0,8 m; **Piesă:** Sfredel din fier – realizat din bară de fier, cu secțiunea rectangulară, care a fost bătută la cald, astfel încât în zona mediană corpul este aproape pătrat, iar pe alocuri chiar rotund în secțiune. Partea activă este torsionată și ascuțită, iar muchiile, care au fost ascuțite, au urme de utilizare. Capătul opus a fost îndoit pentru a putea să îi fie atașat un mâner. Starea de conservare este bună, a fost stabilizat, dar reapar oxizii activi de fier (Pl. 87/1).

Nr. Inventar: S0108; **Context**: Suprafața 5, Carou 1/5, -0,25 m; **Piesă:** Obiect din fier – se păstrează fragmentar și pare să fi fost trecut prin foc, incident în urma căruia pare să se fi decălit. Este puternic oxidat, de aceea se exfoliază. Pe una dintre fețe par să se observe urmele unui obiect din lemn. Ca funcționalitate, piesa poate să fi fost un cuțit curb, care a fost distrus (tăiat) din antichitate (Pl. 87/2).

Nr. Inventar: S0103; **Context**: Suprafața 5, Carou 1/5, -0,25 m; **Piesă:** Obiect din fier – Păstrat fragmentar sub forma unei tije cu secțiune pătrată, care se lățește la unul dintre capete. Funcționalitatea este dificil de stabilit. Ar putea să fie o unealtă (poate spatulă?) (neilustrat).

Nr. Inventar: S0024; **Context**: Suprafața 2, Carou 4/4, -0,65 m; **Piesă:** Tijă din fier – cu secțiune rectangulară,

[449] Rustoiu, 1997, p. 56.

[450] Rustoiu, 1996, p. 56.

[451] Rustoiu, 1996, p. 56–57.

[452] Rustoiu, 1996, p. 57.

[453] O piesă asemănătoare a fost descoperită la Divici (exemplar inedit; informație amabilă Aurel Rustoiu).

se îngustează spre unul dintre capete, în timp ce la celălalt capăt este tăiat drept. Chiar dacă a fost stabilizat, s-au păstrat urme consistente de oxizi de fier, mai ales în jumătatea dinspre capătul mai gros, care este bont. Avem de a face mai probabil cu capătul tăiat al unei cozi de unealtă (poate un cleşte?) (neilustrat).

Nr. Inventar: S0156; **Context**: Suprafaţa 6, Carou 5/5, -0,2 m; **Piesă:** Piron din fier – realizat dintr-o bară de fier cu secţiune pătrată, cu floarea uşor lăţită. A fixat un obiect din lemn, poate o bârnă, fiind îndoit în jurul acelui obiect (Pl. 86/5).

Nr. Inventar: S0080; **Context**: Suprafaţa 2, Complex 23; **Piesă:** Placă de fier – placă realizată din tablă de fier cu margini drepte, cu formă rectangulară, degroşată la unul din capete, în timp ce la celălalt este uşor rotunjită. Tabla este uşor arcuită şi din loc în loc pare să fi fost prinsă cu nituri sau cuie de un suport. Doar la unul dintre aceste nituri sau cuie se observă mai bine, atât „floarea", cât şi tija, care la celelalte exemplare se disting cu dificultate. Se păstrează fragmentar, fiind ruptă din vechime (două bucăţi păstrate). Funcţionalitatea nu a putut să fie stabilită (Pl. 92/5).

Nr. Inventar: S0267; **Context**: Suprafaţa 7, Complex 116; **Piesă:** Obiect din fier – are forma unei bare îndoită la ambele capete şi cu cel puţin unul dintre capete ascuţit. Se păstrează fragmentar şi a fost cel mai probabil o scoabă (Pl. 105/8).

Nr. Inventar: S0288; **Context**: Suprafaţa 7, Complex 116; **Piesă:** Obiect din fier – are forma unei bare îndoită la ambele capete şi cu cel puţin unul dintre capete ascuţit. Pare să fi fost îndoită la mijloc încă din antichitate prin fixarea pe un obiect din lemn sau în urma desprinderii de un astfel de obiect. Se păstrează fragmentar şi a fost cel mai probabil o scoabă (Pl. 105/9).

Nr. Inventar: S0268; **Context**: Suprafaţa 7, Complex 116; **Piesă:** Obiecte din fier – sub forma unei bucăţi de sârmă ascuţită la unul dintre capete. Sub forma unei sârme îndoită în forma literei „U" şi ascuţită la ambele capete. Puteau să fi fost scoabe (Pl. 105/10).

Nr. Inventar: S0081; **Context**: Suprafaţa 2, Complex 23; **Piesă:** Plăcuţă din tablă bronz – se păstrează fragmentar, în mijloc are un orificiu rotund, decupat/traforat (dacă ar fi fost perforat, pe marginea orificiului ar fi fost prezente bavuri), iar în colţuri are mici orificii pentru fixare, păstrate în trei dintre colţuri. A fost probabil o aplică fixată pe o curea de piele (centură sau harnaşament). Pare să fi fost decupată dintr-un alt obiect şi transformat într-o aplică (piesa poate să reprezinte un indiciu privind prelucrarea bronzului) (Pl. 92/6).

Nr. Inventar: S0082; **Context**: Suprafaţa 2, Complex 23; **Piesă:** Obiect din bronz – Are o bază aproape dreaptă din care pornesc două ramuri. Una dintre cele două ramuri pare că se desparte şi ea în alte două, dar este posibil dintr-un obiect care a fost turnat în tehnica „într-un tipar de lut". A rezultat în urma turnării unui/unor obiecte după metoda cerii pierdute. Eboşa a fost detaşată de piesele turnate prin debitare (Pl. 54/8, 93/1).

Nr. Inventar: S0084; **Context**: Suprafaţa 2, Complex 23; **Piesă:** Obiect din fier – Păstrat precar, puternic oxidat, se poate totuşi distinge o bandă din fier, cu urme de tăiere cu dalta la ambele capete. Funcţionalitate dificil de atribuit (neilustrat).

Nr. Inventar: S0120; **Context**: Suprafaţa 5, Complex 81; **Piesă:** Obiect din bronz – Se păstrează fragmentar, fiind rupt la unul dintre capete, are secţiune semirotundă şi formă triunghiulară. Are o perforaţie, iar o a doua se întrevede în locul în care a fost rupt. Funcţionalitate necunoscută (Pl. 95/11).

Nr. Inventar: S0125; **Context**: Suprafaţa 5, Complex 81; **Piesă:** Obiect din bronz – se păstrează fragmentar, fiind rupt la ambele capete din vechime. Are secţiunea ovală şi un canal longitudinal. Pe suprafaţa sa pot să fie observate urmele (oxizi) unui (sau a mai multor) obiect (obiecte) din fier în apropierea căruia s-a aflat sau care a umplut o perforaţie (ca un cui sau un nit). Funcţionalitatea ne este necunoscută (Pl. 95/12).

Nr. Inventar: S0263; **Context**: Suprafaţa 7, Complex 115; **Piesă:** Obiect din bronz – realizat din sârmă cu secţiune pătrată este ascuţit la unul dintre capete. Funcţionalitate incertă (ac de fibulă?) (Pl. 105/3).

Nr. Inventar: S0264; **Context**: Suprafaţa 7, Complex 115; **Piesă:** Obiect din bronz – realizat din sârmă, cu secţiunea rotundă. La unul din capete este ascuţit, iar la celălalt este încovoiat. Funcţionalitate incertă (ac de fibulă?) (Pl. 105/4).

Nr. Inventar: S0246; **Context**: Suprafaţa 7, Complex 115; **Piesă:** Obiect din fier – realizat dintr-o bară (sau sârmă) cu secţiunea rotundă. Este ascuţit la unul dintre capete şi are o funcţionalitate incertă. Poate a fost un cui (Pl. 105/6).

Nr. Inventar: -; **Context**: Suprafaţa 7, Complex 116; **Piesă:** Obiect metalic (fier, bronz?) – uşor îndoit, se păstrează fragmentar, a fost turnat. Funcţionalitate incertă (Pl. 105/7).

Nr. Inventar: S0003; **Context**: Secţiunea 1, $m_{18,5}$, -0,5 m – mai exact din umplutura pantei estice, din stratul nr. 8, reprezentat de un sol gălbui, lutos (aluviune); **Piesă:** Obiect din fier – se păstrează sub forma unei platbande în care sunt fixate două nituri. Capetele niturilor se păstrează suficient de bine, ca să fie observată forma de calotă. Tija, cu secţiune probabil rotundă, se păstrează la amândouă niturile, însă la unul pe o lungime mai mare. Starea de conservare este destul de bună, chiar dacă piesa este puţin corodată. Poziţia în care a fost descoperit nu ajută la o datare precisă. Ca funcţionalitate, credem că este un element de legătură, fără a putea face mai multe precizări (neilustrat).

Nr. Inventar: S0021; **Context**: Suprafaţa 2, Caroul 4/2;, -0,65 m; **Piesă:** Tijă din fier – Realizată din bară de fier, prin forjare şi păstrată fragmentar şi precar. Pare să fi fost încovoiată şi ascuţită la un capăt. Poate să fi fost un cui, dar în acelaşi timp, poate să reprezinte şi un „dinte" de la o unealtă (greblă?) (neilustrat).

Nr. Inventar: S0085; **Context**: Suprafaţa 2, Complex 25; **Piesă:** Tijă din fier – Stare de conservare slabă. Tija are secţiune rectangulară (cca 0,5 × 0,2 cm) şi se ascute la unul dintre capete, iar la celălalt pare să fi fost rupt. Este probabil tija unui cui sau un „dinte" de la o unealtă; **Dimensiuni**: L = cca. 5,2 cm (neilustrat).

Nr. Inventar: S0043; **Context**: Suprafaţa 2, Complex 13, -1,04 m; **Piesă:** Obiecte din bronz – Se păstrează fragmentar sub forma unor zale neînchise, unite între ele, având aspectul unor jumătăţi de resort. Printre ele se găsesc şi

fragmente de oase incinerate disparate și fragmente mici de cărbune. Au fost recoltate de sub un vas fragmentar (jumătatea inferioară a unui vas bitronconic). Din același complex provine și o oglindă fragmentară (Pl. 54/7).
Nr. Inventar: S0032; **Context**: Suprafaţa 2, Complex 17; **Piesă:** Obiect din fier – Sub formă de „bandă" de mici dimensiuni (cca 2 × 1,5 cm). Starea de conservare este slabă, fiind puternic oxidat. Funcţionalitate necunoscută (neilustrat).
Nr. Inventar: S0119; **Context**: Suprafaţa 5, Complex 81; **Piesă:** Obiect din fier – Este realizat din tablă de fier și se păstrează fragmentar (2 bucăţi). Funcţionalitatea este necunoscută (neilustrat).
Nr. Inventar: S110; **Context**: Suprafaţa 5, -0,4 m; **Piesă:** Obiect din bronz – Are forma unei table, este acoperită foarte puţin de patină și este dificil de înţeles funcţionalitatea sa (neilustrat).
Nr. Inventar: S0107; **Context**: Suprafaţa 5, Carou 6/5, -0,25 m; **Piesă:** Obiect din fier – Are forma unei benzi care se îngustează la unul dintre capete. Funcţionalitatea este necunoscută (neilustrat).

Obiectele metalice nu sunt foarte numeroase în comparaţie cu vesela din ceramică, însă dacă luăm ca reper obiectele din piatră sau pe cele realizate din materii dure animale, balanţa înclină vizibil în direcţia celor realizate din metal. Între acestea se disting câteva categorii care grupează unul sau mai multe artefacte, după cu urmează.

Importuri

Se poate observa că obiectele provenite din alte spaţii geografice nu sunt multe, însă dacă ţinem cont și de suprafaţa cercetată până în prezent, restrânsă în raport cu întreaga suprafaţă a sitului, cantitatea lor nu este neglijabilă. Și tot în același fel trebuie să remarcăm diversitatea artefactelor alogene.

Furculiţa (Pl. 86/1): O bună analogie provine din cetatea dacică de la Piatra Coziei[454]. Asemenea obiecte erau folosite pentru scos carnea fiartă din recipientul în care era pregătită, în timpul unor ospeţe. De curând au intrat în atenţia cercetătorilor români, care au distins mai multe tipuri de astfel de obiecte și le-au precizat cronologia, provenienţa, aria de răspândire și funcţionalitatea[455].

Vase de metal (Pl. 54/3, 4; 86/2, 8): Cele două fragmente aparţin unor "lighene" semisferice de tip E 91 sau 92[456]. Fragmente ale unor astfel de vase au fost găsite în diverse situri[457] și au fost folosite din a doua jumătate a secolului I î.Hr. și până la mijlocul secolului următor[458]. Funcţionalitatea lor, în contextele în care au fost descoperite în Dacia, nu este întotdeauna clară[459], însă, în general, sunt interpretate ca veselă utilizată, alături de alte tipuri de obiecte, în practici conviviale[460].

Elementul provenind de la un picior de pat, descoperit în C.119 (Pl. 54/5, 6; 107/6) este o piesă cu totul rară în descoperirile din Dacia[461]. Contextul descoperirii, dar și datarea elementelor de pat, în general pledează pentru o încadrare cronologică într-un interval care cuprinde sfârșitul secolului II î.Hr. și tot secolul I î.Hr.[462]. În ceea ce privește semnificaţia piesei în contextul în care a fost descoperit, credem că artefactul a fost „reinventat". Dacă luăm în considerare forma sa, credem că ar fi putut să fi fost reutilizată de membrii comunităţii de la Unip ca un vas (poate castron sau bol). Dimensiunile sale corespund în mare cu cele ale celor două oale în miniatură, care au făcut parte din inventarul gropii, de aceea credem că nu este exclus să fi folosite într-o manieră asemănătoare[463].

Ferecătura de casetă (Pl. 86/4) reprezintă, la rândul său, parte componentă a unui obiect provenind din lumea greco-romană. Prezenţa unor asemenea casete sau lăzi este atestată în numeroase cetăţi și așezări dacice prin garnituri din bronz și fier, mânerele metalice, cuie și ţinte etc[464]. În Dacia au avut diverse întrebuinţări, cum este cazul bine cunoscut al acelei „truse medicale" descoperite la Grădiștea de Munte[465], unde toate componentele erau păstrate într-o casetă din lemn.

Oglinzile de felul celor două de la Unip (Pl. 88/6, 95/9) sunt prezente în număr mare în inventarul așezărilor și cetăţilor dacice. Ele au fost repertoriate de Ioan Glodariu în urmă cu aproape cinci decenii[466], iar lista a fost completată ulterior de Aurel Rustoiu[467]. Ele se datează de la sfârșitul secolului II î.Hr. și sunt prezente în descoperiri pe toată durata Regatului Dac[468].

Piesele de port și podoabă: Sunt puţin numeroase și reprezentate doar de două fibule (Pl. 86/6–7), de un fragment al unei paftale de fier placate cu tablă de bronz (Pl. 86/3) și un pandantiv (Pl. 95/10). Una

[454] Glodariu, Iaroslavschi, 1979, p. 120, Fig. 64/9.
[455] Florea, 2014; Egri *et alii*, 2018.
[456] Rogozea, Berzovan, 2015, p. 260–262.
[457] Rustoiu, 2005, p. 79–80; Rogozea, Berzovan, 2015, p. 261–262.
[458] Rustoiu, 2005, p. 79–80.
[459] Florea, 2004, p. 520.
[460] Florea, 2004, p. 520; Egri, Rustoiu, 2014, p. 154–155.
[461] O descriere amănunţită a piesei, împreună cu interpretarea contextului și a prezenţei sale la Unip este în curs de publicare (Ferencz *et alii*, 2019).
[462] Rustoiu *et alii*, 2018; Ferencz *et alii*, 2019.
[463] Rustoiu *et alii*, 2018; Ferencz *et alii*, 2019.
[464] Pe larg despre casete în Dacia preromană, cu o listă a descoperirilor, vezi la Ferencz, 2010.
[465] Crișan, 2007, p. 166, fig. 33.
[466] Glodariu, 1974, p. 84–85, 249–250.
[467] Rustoiu, 1996, p. 169.
[468] Rustoiu, 1996, p. 169.

dintre cele două fibule este confecţionată din bronz și se datează pe parcursul secolului I î.Hr. și până la începutul epocii imperiale[469]. O astfel de încadrare cronologică este în acord cu datarea generală a descoperirilor de la Unip. Cea de a doua, însă aparţine unui tip care se datează în al doilea sau al treilea sfert al secolului I d.Hr.[470]. Prezenţa ei ar putea să indice orizontul de timp în care încetează locuirea dacică la Unip sau o prezenţă sporadică pe suprafaţa sitului după încetarea locuirii. Paftalele din fier placate cu tablă de bronz sunt piese de port care au fost purtate într-o zonă întinsă[471]. Starea precară de conservare nu ne ajută în privinţa datării. În general, paftalele de acest tip se datează cu preponderenţă în secolul I î.Hr., chiar dacă există și excepţii[472]. Exemplarul de la Unip poate să fie atribuit secolului al II-lea î.Hr.

Piese de harnașament: Până în acest moment fragmentul de psalie este singura componentă a unei piese de harnașament descoperită la Unip (Pl. 105/5). Exemplare de acest fel descoperite în Dacia au fost încadrate de Ioan Glodariu și Eugen Iaroslavschi în tipul III[473]. În studiul lui Wolfgang M. Werner ele sunt încadrate în tipul VIII[474]. Ele au fost folosite într-un interval lung de timp, cuprins de la sfârșitul secolului II î.Hr. și până la cucerirea Daciei de romani[475].

Unelte: Sfredelul din fier de tipul celui descoperit la Unip (Pl. 87/1) reprezintă deocamdată o raritate în mediul cultural dacic. Exemplarele cunoscute au partea activă sub forma unor linguriţe[476]. Exemplare de felul celui ilustrat de noi se pare că sunt specifice lumii romane[477].

Obiecte care ilustrează prelucrarea metalelor

În această categorie putem include cu certitudine cele două fibule în curs de prelucrare (Pl. 105/3–4), eboșa (Pl. 93/1) și creuzetul (Pl. 88/5). Deși până în prezent nu avem atestată existenţa unui atelier, cele trei piese documentează activităţi legate de prelucrarea metalelor neferoase în așezare sau în legătură cu locuitorii așezării.

Materialele de construcţii

Sunt și ele relativ numeroase. Sunt reprezentate în special de cuie piroane și scoabe. Acestea atestă existenţa unor construcţii realizate din lemn sau într-o măsură oarecare din lemn. Ele sunt abundente în Dacia[478], de aceea nu este necesar să insistăm asupra acestui subiect.

Multe dintre obiectele metalice au fost găsite într-o stare de conservare care ne împiedică să recunoaștem utilitatea lor. De aceea au fost catalogate ca având „funcţionalitate incertă". Unele dintre ele se găsesc într-o astfel de stare chiar din antichitate și presupunem că între ele se numără fragmente de artefacte ieșite din uz sau deteriorate. Poate că unele au ajuns accidental în solul care a umplut anumite complexe. Dar în acest stadiu al cercetărilor este dificil să optăm pentru o poziţie fermă. Cu toate acestea, menţionarea lor întregește imaginea de ansamblu a descoperirilor de la Unip.

*

* *

Rezumând cele expuse, credem că, pe baza rezultatelor cercetărilor, în epoca dacică la Unip a funcţionat o așezare. Chiar dacă până în prezent nu au fost descoperite locuinţe, gropile menajere și materialele acumulate în stratul arheologic documentează o activitate intensă în urma căruia a fost acumulat stratul arheologic. Gropile menajere sau pentru păstrarea proviziilor au fost săpate, fără doar și poate, datorită unei necesităţi ale unei comunităţi umane.

În același spaţiu, sunt prezente și monumente a căror rol cultic este indicat prin inventar și modalităţile complexe de depunere a obiectelor. Comunitatea, sau poate doar anumite părţi ale ei, care locuia grindul aflat în lunca râului Timiș, se pare că a desfășurat o serie de activităţi private din sfera sacrului. Nu putem ști în acest moment dacă este vorba de o zonă din cadrul sitului în care se desfășurau astfel de ceremonii urmate de depunerea unor obiecte (la Unip este vorba de veselă ceramică, mai ales). Este posibil ca cercetările viitoare să demonstreze că ele sunt prezente numai în această arie, sau dimpotrivă, că ele sunt răspândite pe întreaga suprafaţă a sitului, intercalate sau nu de alte structuri.

Obiectele cu valoare cronologică, dar și tipologia ceramicii indică o perioadă de funcţionare a așezării din a doua jumătate sau de la sfârșitul

[469] Se încadrează în tipul 22a din clasificarea propusă de Aurel Rustoiu (Rustoiu, 1997, p. 56).

[470] Ar putea să fie încadrată în tipul 23b din tipologia propusă de Aurel Rustoiu (Rustoiu, 1997, p. 56–57). Astfel de fibule provin din mediul germanic și sunt rare în Dacia preromană. Între materialele dacice cu valoare cronologică de la Unip, artefactul este cel mai târziu. Iar distanţa în timp faţă de celelalte obiecte din aceeași categorie pare să fie de o generaţie sau chiar două. Provenienţa sa, din strat, fără un context clar, ne permite presupunerea că ar putea să fi ajuns la Unip cândva după încetarea locuirii dacice.

[471] Mai pe larg despre paftale din fier placate cu bronz, cu bibliografia subiectului la Ferencz, 2013.

[472] Babeş, 1983, p. 214; Rustoiu, 1996, p. 121.

[473] Glodariu, Iaroslavschi, 1979, p. 125; Iaroslavschi, 1997, p. 107.

[474] Werner, 1988, p. 48–51, vezi și Taf 24.

[475] Rustoiu, 1996, p. 110.

[476] Glodariu, Iaroslavschi, 1979, p. 92–93.

[477] Glodariu, Iaroslavschi, 1979, p. 93. În ce ne privește, nu am reușit să consultăm lucrarea citată de cei doi și nu am identificat în literatura consultată exemplare de acest fel.

[478] Glodariu, Iaroslavschi, 1979, p. 112–119.

secolului II î.Hr., până la sfârșitul secolului I î.Hr., sau poate în primul sfert al secolului I d.Hr. Fibula din fier (Pl. 86/6) ar fi putut ajunge pe grindul *Cetățuica* mai târziu, în condiţii care nu pot fi deocamdată deslușite pe baza datelor pe care le avem la dispoziţie.

Piesele provenind de la mari distanţe, chiar dacă sunt puţine, ne arată că așezarea de la Unip era conectată la lumea înconjurătoare contemporană ei. Numărul mic de astfel de obiecte poate reflecta stadiul actual al cercetărilor, sau poate indica o anumită "impermeabilitate" la artefactele provenind din alte medii culturale. În orice caz, amplasamentul sitului, pe malul Timișului, într-un loc favorabil dezvoltării unor reţele de drumuri, ar fi putut favoriza schimburile comerciale.

VII. EPOCA MIGRAȚIILOR

Mai multe descoperiri efectuate în cadrul cercetărilor de pe *Dealu Cetățuica* din Unip pot fi încadrate perioadei migrațiilor, mai precis comunităților slave. Deși descoperirile aparținând acestei perioade sunt rare, ele nu sunt singulare, cele mai apropiate comunități slave cercetate sistematic în arealul Banatului se află pe linia Dunării, deci destul de departe de Unip, într-un context geografic, politic și socio-cultural diferit de cel cercetat de noi.

VII.1. Izvoarele istoriografice cu privire la slavii timpurii

Pentru buna înțelegere a contextului cultural-istoric, considerăm mai mult decât necesară prezentarea izvoarelor istorice literare, acestea fiind instrumentale în vederea realizării unei imagini de ansamblu a fenomenului cultural slav, cu toate nuanțele și particularitățile sale. Totuși, fiind o monografie de sit și nu o lucrare de sinteză asupra originii slavilor, vom aminti doar pe scurt cele mai importante și relevante izvoare.

Unul dintre primii autori antici, care și-a îndreptat atenția asupra acestor populații enigmatice, este Procopius din Caesareea, autor al unor lucrări remarcabile, cu caracter istoriografic, politic și geografic. În lucrarea sa *De bellis* (*Războaiele*), Procopius relatează evenimentele tumultoase survenite în urma urcării la tron a împăratului Iustinian (527–'65), fiind amintite atacurile hunilor, ***sclavinilor*** și ***anților***[479]. Aceștia din urmă atacau constant provinciile imperiului. Incursiunile lor vizau în special Iliria și Tracia, în anumite cazuri fiind afectate și așezările din zona Golfului Ionic. ***Sclavinii*** sunt prezentați ca fiind neobișnuit de înalți și puternici, cu tenul închis la culoare, părul roșcat și sunt constant acoperiți de mizerie. Stilul lor de viață este unul dur, primitiv, locuințele sunt sărăcăcioase, îngropate în pământ, dispersate[480]. De asemenea, Procopius menționează că aceștia își părăseau foarte des locuințele în favoarea unor locuri mai bune, fie din pricina unor cauze militare (războaie, jafuri) sau pentru a găsii noi resurse. Tot de la Procopiu avem și primele informații legate de universul social al slavilor, de religie și de calitățile lor marțiale. Se pare că mult timp aceștia au avut o organizare oarecum democratică, puterea nefiind atribuită unui singur individ, șef de trib sau rege, ci mai degrabă unui grup de indivizi, care erau aleși de către membrii tribului[481]. Universul lor spiritual avea în centru un singur zeu, creatorul fulgerului (viitorul Perun), căruia i se aduceau periodic sacrificii implicând în mod special tauri, dar și alte animale. În război preferau modul de luptă pedestru, se înarmau doar cu un scut și o suliță și luptau cel mai adesea fără armură[482].

Informațiile de la Procopius sunt completate de către împăratul Mauritius (582–602), autorul lucrării *Strategikon* (*Arta militară*). În această operă slavii apar din nou cu aceleași două denumiri, ***sclavini*** și ***anți***, și sunt descriși ca fiind un popor numeros, dar dezorganizat și fără disciplină sau conducători. Cu toate acestea nici un alt popor sau imperiu nu a reușit să îi cucerească[483]. De asemenea este menționat faptul că suportă cu ușurință intemperiile naturale și nu pun mare preț pe vestimentație. Trăiesc în locuri greu accesibile, precum pădurile sau mlaștinile, alegând aceste locuri cel mai probabil din considerente strategice[484].

Localizarea slavilor înainte de secolul V, pe baza izvoarelor istorice, este foarte dificilă, denumirea de „slavi" nu apare în textele antice anterior perioadei migrațiilor. Totuși, de-a lungul timpului s-a încercat identificarea slavilor cu anumite populații menționate în operele lui Pliniu cel Bătrân, Ptolemeu și Tacitus. Poporul care a primit cea mai mare atenție a fost cel al „***veneților***" sau „***venethi***", aceștia fiind cel mai des socotiți ca strămoșii slavilor, sau chiar slavi propriu-ziși.

479 Procopiu, 1970, p. 439–441.
480 Procopiu, 1970, p. 443.
481 Procopiu, 1970, p. 443.
482 Procopiu, 1970, p. 443.
483 Mauritius, 1970, p. 557.
484 Mauritius, 1970, p. 557.

În operele lui Pliniu cel Bătrân (sec. I d.Hr.) și cele ale lui Ptolemeu din Alexandria (sec. II d.Hr.) aceștia apar ca stăpânitori ai unui vast teritoriu, localizat la est de Oder și la sud de Marea Baltică[485]. Cei care au analizat mai amănunțit acest izvor sunt de părere ca este vorba de două entități diferite, ***venedii***, care ocupau zona din jurul Mării Baltice și ***veneții***, care se aflau așezați în Europa Centrală. La rândul său, la finalul sec. I d.Hr., Tacitus îi localizează pe ***veneți*** în silvo-stepa și zonele împădurite din estul Europei, la est de **suebi**, între **peucini** (populație care probabil locuia în stepa din jurul Mării Negre) și ***fenni*** (plasați la limita nord-estică a Europei). ***Veneții*** lui Tacitus ocupă același areal geografic ca și ***stavanoii*** lui Ptolemeu (aceștia sunt asociați cu slavii), vecinii celor din urmă fiind sarmații alani așezați în stepele nord pontice[486]. Aproximativ cinci secole mai târziu, mai exact în prima jumătate a sec. VI d.Hr., Iordanes, în lucrarea sa *Getica*, menționează că la nord de Carpați, aproape de izvoarele Vistulei, se află tribul ***veneților***, împărțiți la rândul lor în ***sclavini*** și ***anți***[487]. Aceste două triburi se pare că locuiau într-un areal cuprins la nord de izvorul Vistulei, la sud de cetatea Noviodunum și lacul Mursianus, limita estică fiind Nistrul.

VII.2. Pătrunderea slavilor pe teritoriul României

Stabilirea unei cronologii privind pătrunderea slavilor pe actualul teritoriu al României reprezintă una dintre cele mai frecvente chestiuni discutate în cadrul cercetării arheologice românești. De asemenea, demersul este unul dificil, acest lucru datorându-se în special lipsei unei uniformității în ceea ce privește metodologia de cercetare abordată de arheologii și istoricii care s-au ocupat de această problemă. De cele mai multe ori, cercetătorii au tratat problema descoperirilor slave raportat la populația locală, încercându-se în acest fel dovedirea unei eventuale continuității a „populației daco-romane" sau romanice de pe teritoriul vechii Dacii. Din nefericire, nu se poate specifica cu certitudine un interval cronologic corect și în același timp restrâns, valabil pentru toată România, privind apariția primilor slavi. Această situație se datorează în primul rând circumstanțelor geo-politice diferite pentru fiecare regiune în parte, dar și din cauza caracterului dinamic al populației din sec. V–VI. Aceste mișcări de populație au declanșat o serie de reacții social-politice, vădit resimțite în perioada mai sus amintită. Pentru a asigura firul logic al textului, vom trata acest subiect împărțind teritoriul avut în vedere, în patru zone, folosind Munții Carpați drept reper geografic.

Pentru regiunile situate la sud de Carpații, data pătrunderii slavilor este strâns legată de cronologia internă a culturii Ipotești-Ciurel-Cândești, dar din păcate cronologia în cauză este în continuare un subiect intens dezbătut în literatura de specialitate, din analiza întreprinsă de noi reieșind că nu s-a ajuns la un consens până în momentul de față. Coroborând informațiile survenite în urma cercetărilor arheologice de la Dulceanca, Sărata Monteoru și din așezările atribuite orizontului Ipotești-Ciurel-Cândești, cercetătorii consideră mijlocul sec. VI ca fiind o dată plauzibilă în ceea ce privește primele urme concrete ale slavilor în regiunile aflate la sud de Carpați[488]. O situație similară întâlnim în regiunile est-carpatice, unde orizontul Costișa-Botoșana reprezintă punctul focal al cercetării secolelor VI–VII. Dan Gh. Teodor a semnalat prezența slavă începând cu ultimele trei decenii ale sec. VI, în spatele acestei afirmații aflându-se analiza complexelor din așezarea de la Botoșana[489]. De asemenea, în așezarea de la Davideni, jud. Neamț, au fost găsite fragmente ceramice care prezintă anumite caracteristici similare cu ceramică slavă și care au fost datate în prima jumătate a sec. VI[490]. O altă situație interesantă apare în cadrul așezării de la Iași-*Nicolina*, locație unde influențele slave, similare cu cele descoperite la Davideni și Botoșana, apar încă de la finalul sec. V și mijlocul sec. VI[491].

În cazul regiunii intra-carpatice, situația este mult mai complexă și mai dificil de abordat. Pentru această zonă, prezența slavă a fost mult timp tributară „grupului Mediaș", însă așa cum a remarcat și Ioan Stanciu[492], inventarul sărac al mormintelor nu permite o atribuire corectă din punct de etnic și cronologic, mai ales în ceea ce privește semnalarea unui eventual caracter slav timpuriu al acestor morminte. Maria Comșa a indicat pătrunderea slavilor în sud-estul Transilvaniei în două etape distincte: una care a avut loc la începutul sec. VI și a doua care s-a desfășurat în a doua jumătate a sec. VI. Totuși, marea majoritate a cercetătorilor români, în special autorii cercetărilor arheologice desfășurate în sec. XX, preferă începutul sec. VII ca dată a pătrunderii primilor slavi în sud-estul Transilvaniei[493]. În urma analizei materialelor arheologice din așezările de la Poian și Cernat, în baza raportului dintre prezența în complexe a ceramicii lucrate cu mâna (inclusiv

485 Kobylinski, 2008, p. 527.
486 Kobylinski, 2008, p. 527.
487 Iordanes, 2014, p. 209.
488 Stanciu, 2001, p. 115–116.
489 Teodor, 1984, p. 14;63–72.
490 Stanciu, 2001, p. 118.
491 Stanciu, 2001, p. 119.
492 Stanciu, 2001, p. 121.
493 Stanciu, 2001, p. 122.

ceramică lucrată cu mâna similară cu cea de tip Praga) și cea a vaselor lucrate cu roata olarului, I. Stanciu este de părere că nu se poate vorbi despre o posibilă prezență slavă în zona sud-estică a Transilvaniei înainte de mijlocul sec. VII[494]. O altă situaţie interesantă o întâlnim în cazul cimitirului 3 de la Bratei și a așezărilor Bratei-*1* și -*2*[495], unde sunt semnalate artefacte (ceramică, fibule și pandantive) pe care autorii cercetării le consideră aparţinând unui orizont slav cuprins cronologic între a doua jumătate a sec. VI și prima parte a sec. VII. Astfel, așa cum am menţionat, stabilirea unei cronologii relative privind cele mai vechi urme ale unor comunităţi slave pe teritoriul Transilvaniei este un demers dificil. În continuare rezultatele cercetărilor arheologice care vizează perioada sec. VI–VIII nu sunt integral publicate, iar cele care sunt deja introduse în circuitul ştiinţific par să indice un palier cronologic cuprins între a doua jumătate a sec. VI și prima parte sau mijlocul sec. VII. Pentru regiunea de nord-vest a României, așezarea de la Lazuri-*Lubi tag* reprezintă etalonul ştiinţific cu privire la sec. VI–VII în această zonă a ţării. În urma unei analize acribice a inventarului arheologic (îndeosebi cel ceramic)[496], cercetătorul I. Stanciu este de părere că locuirea slavă în cadrul acestei așezări este prezentă în intervalul cronologic cuprins între prima jumătate a sec. VI și a doua jumătate a sec. VII[497].

VII.3. Slavii timpurii. Istoricul cercetării

VII.3.1. Cercetările de pe teritoriul României

Orizontul cultural al slavilor s-a aflat în centrul atenţiei cercetătorilor încă din deceniile 4 și 5 ale secolului trecut, și a rămas un subiect de actualitate până astăzi, păstrându-și caracterul enigmatic, care a captivat atenția istoricilor și arheologilor de-a lungul timpului. Menţionarea tuturor lucrărilor ştiinţifice care au tratat acest vast subiect ar fi de prisos, astfel ne vom rezuma la a menţiona doar cele mai reprezentative contribuţii care au vizat perioada discutată de noi.

M. Comșa s-a aflat printre primii cercetători români care și-au îndreptat atenţia asupra acestui orizont cultural și care și-a dedicat cariera studierii problemei slave pe teritoriul actual al României. Astfel, studiile publicate în anii 1958[498], 1959[499], 1960[500] au tratat chestiunea prezenţei slave pe teritoriul României, precum și posibilele căi de penetrare ale acestora în Transilvania și nu numai, concluziile fiind trasate din prisma descoperirilor arheologice realizate până în acel moment. Necropola de la Sântana de Monteoru, cercetată și introdusă în circuitul ştiinţific de către Ion Nestor[501], în anul 1957, constituie în continuare unul din argumentele cele mai importante în discuţia pătrunderii comunităţilor slave în teritoriul aflat la sud de Carpaţi. Asemenea Mariei Comșa, I. Nestor și-a îndreptat atenţia spre problematica așezărilor slave de pe teritoriul României, cu privire specială la zonele extra-carpatice. Lucrările publicate în anii 1959[502] și 1961[503] reprezintă o dovadă în acest sens. Demne de menţionat sunt și studiile realizate de către Victor Teodorescu asupra culturii Ipotești-Cândești, acestea contribuind la realizarea unei imagini de ansamblu privind comunităţile slave din regiunile sud-carpatice[504]. În completarea studiilor realizate de către acesta, vine sinteza cu privire la locuirea slavă din situl de la Ciurel[505], precum și lucrarea cercetătoarei Suzana Dolinescu-Ferche, care tratează problema culturii Ipoteșt-Ciurel-Cândești pentru întregul teritoriu al Valahiei[506]. Cercetările desfășurate în situl arheologic de la Davideni, jud. Neamţ, au scos la iveală noi informaţii[507], la aceea vreme, privind primele etape ale stabilirii slavilor în regiunile situate la est de Carpaţi, precum și relaţiile dintre descoperirile de la Davideni și cele de la Botoșana.

În ceea ce privește zona intra-carpatică, concludente sunt cercetările întreprinse de Székely Zoltán, în bazinele superioare ale Oltului și Târnavelor[508]. În baza rezultatelor acestor cercetări, autorul a emis anumite ipoteze privind o eventuală prezenţă slavă în aceste zone anterioară sec. VII. Unele dintre cele mai însemnate situri arheologice, strâns legate de cultura arheologică a slavilor din Transilvania, se află în hotarul localităţii Bratei, jud. Sibiu. Cimitirul nr. 2 de la Bratei[509], precum și așezările Bratei 1[510] și Bratei 2[511], reprezintă noi elemente de discuţie în favoarea prezenţei slave în sud-estul Transilvaniei în sec. VI–VII. Un studiu de o însemnătate deosebită pentru orizontul slav timpuriu în nord-vestul ţării, dar și pentru cronologia generală a așezării slavilor pe teritoriul actual al României, este cel al lui I.

494 Stanciu, 2015, p. 114.
495 Stanciu, 2015, p. 120–122.
496 Stanciu, 1998–1999.
497 Stanciu, 2015, p. 133.
498 Comșa, 1958.
499 Comșa, 1959.
500 Comșa, 1960.
501 Nestor, 1957.
502 Nestor, 1959.
503 Nestor, 1961.
504 Teodorescu, 1964; Teodorescu, 1971.
505 Dolinescu-Ferche, 1979.
506 Dolinescu-Ferche, 1984.
507 Mitrea, 1981; Mitrea, 1992; Mitrea, 1994; Mitrea, 1995.
508 Székely, 1970; Székely, 1988; Székely, 1992.
509 Zaharia, 1977.
510 Bârzu, 1994–1995.
511 Zaharia, 1977; Zaharia, 1989.

Stanciu, privind așezarea slavă de la Lazuri-*Lubi tag*, jud. Satu Mare[512].

Demnă de menționat este și cartea reputatului cercetător Florin Curta, care tratează subiectul apariției slavilor în regiunea Dunării de Jos, în sec. VI–VIII[513]. Deși aria geografică discutată de către F. Curta depășește granițele teritoriale moderne ale României, această lucrare nu poate lipsi dintr-o discuție a cărei temă o reprezintă slavii timpurii. La fel de importantă este și lucrarea lui Dumitru Protase, privind cimitirul slav de la Ocna Sibiului, jud. Sibiu[514]. Necropola în cauză reprezintă una din cele mai remarcabile descoperiri de acest fel de pe teritoriul României și în același timp constituie un important reper cronologic în evoluția orizontului slav în regiunile intra-carpatice. Pentru ultima decadă, demne de menționat sunt studiile[515] lui Ioan Stanciu, aportul adus de către lucrările acestuia în cercetarea slavilor din nord-vestul României, și nu numai, fiind definitoriu.

VII.3.2. Cercetările din Banatul românesc

În ceea ce privește regiunea Banatului, descoperirile arheologice care pot fi atribuite cu certitudine unei populații slave sunt foarte puține, iar până la ora actuală nu există dovezi clare ale prezenței unei populații slave timpurii în partea de vest a țării. Cu toate acestea, o situație interesantă o întâlnim în zona de sud a Banatului, pe culoarul Dunării, între Baziaș și Drobeta Turnu-Severin. În anul 1970, în punctul *Izlaz* din hotarul localității Svinița, jud. Mehedinți, în urma unor cercetări arheologice invazive a fost descoperit un bordei, datat, pe baza inventarului, în ultima parte a sec. VI și începutul sec. VII[516]. În umplutura complexului au fost descoperite doar două fragmente ceramice; primul dintre acestea prezintă anumite particularități întâlnite în cazul ceramicii de tip slav, fiind lucrat cu mâna, dintr-o pastă de factură grosieră degresată cu nisip și micro-prundișuri. Fragmentul ceramic nu presupune ornamentare[517]. În schimb, cel de-al doilea fragment este lucrat cu roata rapidă, dintr-o pastă de factură fină.

În anul următor, cercetările au continuat în punctul menționat mai sus. Cu acest prilej au fost descoperite urmele unei locuințe de suprafață. Inventarul ceramic al acestui complex a fost compus din fragmente aparținând unui vas de tip borcan. Acesta din urmă a fost confecționat dintr-o pastă grosieră, cu un conținut ridicat de pietricele, lucrat cu mâna și ars într-o atmosferă reducătoare. De asemenea, a ieșit la iveală și un număr redus de fragmente ceramice realizate dintr-o pastă de o calitate mai bună, cu suprafețele interioare și exterioare netezite. Cercetătoarea M. Comșa este de părere că această locuința este posterioară bordeiul amintit mai sus, datorită caracteristicilor locuinței și a calității superioare a ceramicii, fiind datat în secolul al VII-lea[518].

Aceeași situație, în care ceramica lucrată la mână și cea lucrată la roată coexistă, este menționată în așezarea de pe Insula Decebal, punctul *Unca* sau *Hunca*, din preajma localității Moldova Veche, jud. Caraș-Severin. Ceramica lucrată cu mâna este caracterizată prin lipsa decorului și culoarea cenușie, în timp ce fragmentele prelucrate cu roata olarului sunt ornamentate cu incizii, dispuse alternativ orizontal și în val[519]. Colectivul de cercetare a plasat cronologic această așezare în secolul al VII-lea și a concluzionat prezența unei populații slave timpurii, în baza unor analogii găsite în zona Munteniei[520] .

Menționați de o serie de autori antici, printre care Pliniu cel Bătrân, Ptolemeu, Tacitus, Iordanes, Procopius și Mauritius, *sclavinii* din neamul *veneților*, apar pe scena istoriei încă din sec. I d.Hr. Coborând în timp dinspre nordul spre sudul Europei, acest neam pătrunde în spațiul carpato-danubiano-pontic în sec. VI, după cum o atestă cercetările arheologice din așezările Ipotești-Ciurel-Cândești, Costișa-Botoșana sau Bratei. În acest sens, analiza contextului general privind problematica căilor de pătrundere în spațiul actual românesc, precum și coroborarea cu descoperirile arheologice, este foarte importantă, cu atât mai mult cu cât în Banatul românesc, până acum, nu au fost identificate și cercetate arheologic decât două așezări (la Svinița, jud. Mehedinți și la Moldova Veche, jud. Caraș-Severin).

VII.4. Structurile de locuit și anexele gospodărești

Cercetările de pe *Dealu Cetățuica* de la Unip au scos la lumină un număr de 6 complexe arheologice, care pot fi atribuite cu certitudine comunităților slave și alte două posibil încadrabile acestei perioade (Fig. 61). Chiar dacă, în acest stadiu al cercetării, ele par puține, sunt suficiente date arheologice care să prefațeze caracterul acestei mici comunități rurale, forma de habitat, cultura materială și universul ocupațional al locuitorilor săi.

Elementele de habitat vor reprezenta întotdeauna un indice relevator în vederea stabilirii unei

512 Stanciu, 1998–1999.
513 F. Curta, 2001.
514 Protase, 2005.
515 Stanciu, 2011; Stanciu 2012; Stanciu, 2013; Stanciu 2015; Stanciu 2017.
516 Comșa, 1974, p. 91.
517 Comșa, 1974, p. 92.
518 Comșa, 1974, p. 93.
519 Comșa, 1974, p. 93.
520 Tudor, 1965, p. 401.

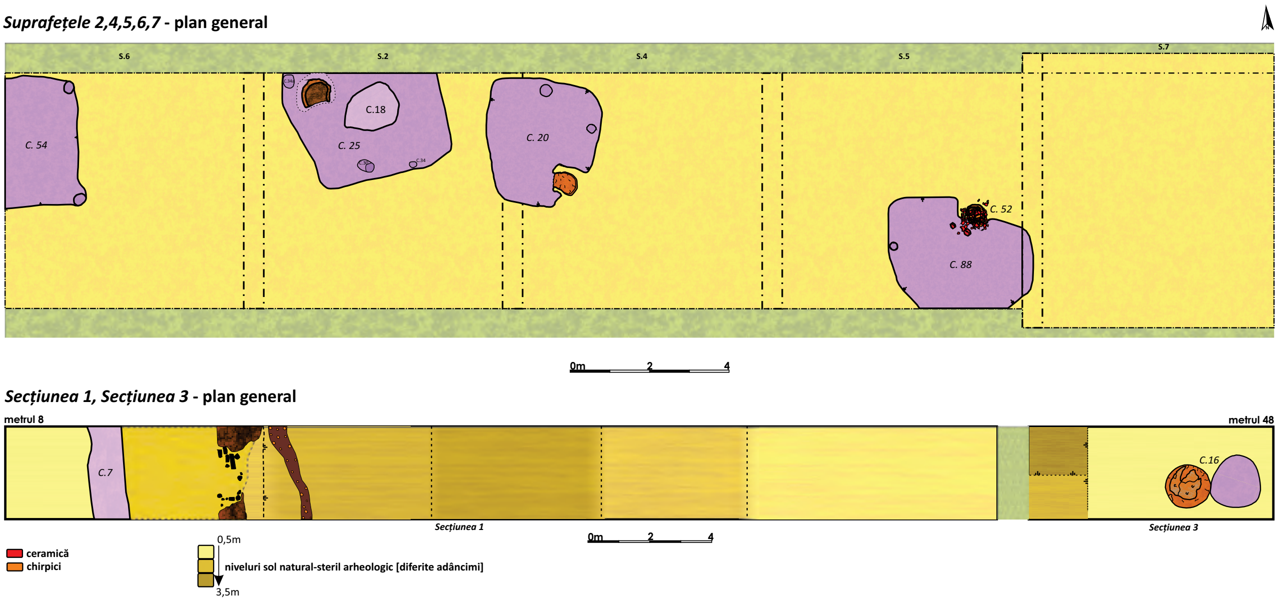

Fig. 61. Plan general al structurilor din epoca migrațiilor

cronologii sau a apartenenței la o cultură a unei comunități. Habitatul antropomorf se încadrează în anumite standarde, existând diferite tipologii și categorii, care pot fi valabile pentru un areal geografic vast și diferit. Astfel, în două zone geografice diferite, aflate la o distanță considerabilă una față de cealaltă, putem avea locuințe a căror planimetrie și arhitectură este similară, dar diferă materialele de construcție. Acest fenomen este unul normal, ținând cont de resursele naturale disponibile într-o locație sau alta. Utilizarea unui anumit tip de materie primă, raportat la un altul, poate influența planimetria locuințelor, acest fapt datorându-se încercării meșterilor de a se adapta materialului folosit și de a-i exploata calitățile.

Discutând la Unip-*Dealu Cetățuica* despre o locuire succesivă a aceluiași loc la momente cronologice diferite, observăm că așezarea slavă, de cele mai multe ori, este în relație directă cu celelalte structuri. Această situație se observă atât în teren, la momentul conturării și excavării complexelor, dar și odată cu analiza artefactelor. Așezarea, care se datează în epoca migrațiilor, suprapune complexe din prima sau a doua epocă a fierului.

Până în acest moment au fost cercetate 6 complexe arheologice, care pot fi atribuite cu certitudine slavilor, majoritatea surprinse numai parțial. Patru dintre acestea sunt locuințe semi-adâncite, de formă patrulateră, cu colțurile ușor rotunjite (C.20, C.25, C.54 și C.88, care include aglomerarea C.52) și sunt grupate în partea de N a „dealului" (Pl. 114). În cadrul a trei dintre locuințe au fost surprinse și instalațiile termice sub forma unor cuptoare (C.20, C.25, C.88), situație care nu este exclusă nici în cazul celei de-a patra locuințe (C.54), cercetată deocamdată numai în parte. Cel de-al cincilea complex (C.52) reprezintă o aglomerare de material arheologic, formată în cea mai mare parte din ceramică și lipitură, care în fapt a suprapus unul din cuptoarele locuințelor menționate anterior (C.88) și face cel mai probabil parte din această locuință.

Structurile a căror datare este nesigură (epoca migrațiilor-ev mediu) sunt reprezentate de un șanț (C.7), cercetat parțial de-a lungul limitei estice a platoului (Pl. 113) și o groapă cu funcționalitate incertă (C.18), care suprapune locuința C.25 (Pl. 114-S.2).

Toate cele 4 locuințe pe care le vom discuta aparțin, din punct de vedere tipologic, modelului de locuință semi-adâncită. La rândul lor, în bibliografia de specialitate, acestea sunt catalogate în funcție de adâncimea la care se găsește podeaua. În cazul de față, cele 4 locuințe au o adâncime finală cuprinsă între 0,2 și 0,4 m, fiind astfel definite drept locuințe semi-îngropate. Din punct de vedere al formei în plan, cele patru structuri sunt patrulatere, având colțurile rotunjite. Prezența gropilor de stâlpi a fost semnalată în toate locuințele, poziția acestora variind de la caz la caz. În interiorul complexului 54 au fost conturate două gropi de stâlp, amplasate în colțurile locuinței la o adâncime de aproximativ 0,2–0,3 m (Pl. 43). În cazul locuinței C.25 au fost identificate trei gropi de stâlp, două dintre acestea fiind amplasate pe marginea sudică, la aproximativ 1 m una față de cealaltă, în timp ce cea de-a treia s-a conturat pe latura vestică (Pl. 37). Deoarece limitele ferme ale locuinței au fost surprinse doar pe trei dintre laturi – cea nordică este condiționată de prezența profilului general al secțiunii – nu au putut fi documentate și eventualele gropi de stâlp corespondente acelora identificate pe latura sudică. Cât privește locuința

C. 20, în cadrul acesteia au fost surprinse doar două gropi de stâlp, poziționate pe laturile de nord și de est (Pl. 35), iar în cazul locuinței C.88 singura groapă de stâlp surprinsă a fost documentată pe latura vestică a structurii (Pl. 42).

Locuințele au fost prevăzute cu instalații complexe de încălzire și gătit, reprezentate aici de către trei cuptoare surprinse în interiorul a trei din cele patru structuri de locuit. Primul dintre acestea aparține complexului 25, fiind amplasat în colțul de nord-vest al locuinței și a fost realizat prin scobirea unei cavități, în interiorul unui bloc de lut cruțat, acesta din urmă fiind construit independent de pereții structurii. În profil, acesta are o formă ușor trapezoidală, având colțurile rotunjite asemenea literei "U". Forma blocului de lut a fost una paralelipipedică. Din interiorul cuptorului a fost recuperat material arheologic variat, format din căței de vatră și fragmente ceramice. O altă instalație termică, similară celei descrise anterior, a fost cercetată în Complexul 88. Aceasta a fost construită prin specularea laturii nordice a locuinței. Datorită stării precare de conservare a părții superioare, este dificil de precizat cu certitudine forma inițială a cuptorului, în profil, însă putem afirma, cu rezervele de rigoare, că avea o posibilă formă de "pară". Din umplutura cuptorului au fost recuperate materiale arheologice, constând din fragmente ceramice, fragmente osteologice și materiale litice. Cele două instalații termice sunt similare din punct de vedere al orientării spațiale, ambele fiind orientate pe axa nord-sud, având gura spre sud. Nu în ultimul rând, în colțul de sud-est al Complexului 20 a fost surprins un alt cuptor menajer, săpat într-una din marginile locuinței și aflat într-o stare slabă de conservare, lipsindu-i în totalitate partea superioară. Asemănător instalației termice cercetată în Complexul 25, și aceasta are o formă ușor trapezoidală, cu colțurile rotunjite. Spre deosebire de celelalte două cuptoare, acesta este orientat pe axa est-vest, având gura plasată înspre vest.

Cea de-a șasea descoperire încadrată perioadei migrațiilor, aparent izolată, este reprezentată de un cuptor menajer (C.16), aflat în exteriorul platoului *Cetățuicii*, pe grindul inferior aflat la E de „deal" (Pl. 31). Este foarte probabil ca acest tip de cuptor să fi avut un rol dublu în economia acestei așezări, utilizat fie la arderea vaselor ceramice, fie pentru a coace pâinea. Astfel de amenajări sunt întâlnite în nord-vestul țării, la Zalău-*Bulevardul Mihai Viteazu*, Lazuri-*Lubi tag*, Tășnad-*Sere*[521] și în Muntenia la Radovanu[522] și la Dulceanca-*I*[523].

Referitor la dimensiunea structurilor de locuit, putem să remarcăm o oarecare similaritate între cele patru complexe descrise. Locuința C.20, singura a căror laturi au fost surprinse integral, are o suprafață de circa 9,3 m^2, în timp ce Complexul 88, surprins aproape integral, are o suprafață estimată de 10,5 m^2. Desigur, nu putem omite faptul că două dintre cele patru locuințe au fost surprinse doar parțial, neavând posibilitatea de a calcula dimensiunile suprafeței totale. Astfel, groapa locuinței C. 25 a fost surprinsă având o suprafață de 11,4 m^2, iar în ceea ce privește Complexul 54 suprafața sa cercetată este de numai 6,3 m^2. Cu toate acestea, putem presupune faptul că suprafața finală a structurilor cercetate parțial, se apropie de cea a complexelor 20 și 88, suprafețele estimate fiind cuprinse între 10–12 m^2.

Pentru perioada avută în vedere, cea a secolelor VII–VIII, în Transilvania, Banat și nord-vestul țării există numeroase exemple de locuințe și instalații de încălzire. În bibliografia de specialitate ele apar cel mai des împărțite în trei categorii. Criteriul folosit pentru clasificarea lor face strict referire la adâncimea locuințelor, sau mai exact la adâncimea podelei acestora. Astfel, vorbim de *locuințe adâncite* (adâncimea podelei este cuprinsă între -0,80 m și -1,50 m), *locuințe semi-adâncite* (podeaua găsită între -0,20 m și -0,80 m) și *locuințe de suprafață* (podeaua apare între -0,10 și -0,20 m)[524]. Planimetric, locuințele sunt împărțite din nou în trei categorii: cele de formă dreptunghiulară, cu colțurile mai mult sau mai puțin rotunjite, cele de formă pătrată și locuințe ovale sau ușor neregulate. Cercetătorii opinează că locuințele dreptunghiulare cu colțuri rotunjite reprezintă orizontul cel mai timpuriu, dar și "moda" care dăinuie cel mai mult, de-a lungul secolelor VI–VII. Totodată, locuințele ovale și pătrate sunt specifice perioadei cuprinse între mijlocul secolului VII și pe întreg parcursul secolului VIII. În strânsă legătură cu forma locuinței, un alt criteriu de clasificare este reprezentat de către suprafața interioară a acestora. Întâlnim astfel trei tipuri: mici (sub 7 m^2), mijlocii (între 7–15 m^2) și mari (peste 15 m^2)[525].

În literatura de specialitate, unul dintre cele mai importante elemente de analiză și clasificare ale unei locuințe îl reprezintă gropile de stâlpi. Prezența sau lipsa acestora pot face diferența în ceea ce privește contextualizarea culturală sau cronologică a unei structuri de locuire. Aceste elemente pot preciza tipul de acoperiș, suprastructura locuinței sau chiar modalitatea de ridicare a pereților sau de îmbinare a unor eventuale bârne, unde este cazul. Din nefericire, de multe ori, în anumite situații, conturarea gropilor de stâlpi este foarte dificilă, fie datorită

521 Stanciu, 2013, p. 163.
522 Dolinescu-Ferche, 1984, p. 129, fig. 5.
523 Stanciu, 2013, p. 164.
524 Cosma, 1996, p. 264–265.
525 Stanciu, 1998–1999, p. 119–120.

superficialității acestora, fie a diferenței insesizabile de culoare sau textură a solului. Cert este că ambele tipuri de locuință, cu sau fără gropi de stâlpi, se regăsesc atât pe parcursul sec. VI–VII cât și VII–VIII. În situațiile în care gropile de stâlp sunt identificate, acestea sunt plasate în colțurile locuinței, pe laturile acesteia sau în ambele locații. Există situații în care au fost descoperite și gropi amplasate în zona centrală a locuinței, sugerând prezența unor stâlpi axiali meniți să confere un plus de rigiditate suprastructurii. Desigur, există și cazuri în care au fost identificate gropi amplasate în poziții aleatorii, oarecum dezordonate, acestea fiind cel mai probabil rezultatul unor lucrări de consolidare a suprastructurii. În toate cele patru locuințe slave de la Unip (C.20, C.25, C.54, C.88) au putut fi cercetate gropi de stâlp. Acestea au fost dispuse atât în colțurile (C.54), cât și pe laturile structurilor de locuit (C.20, C.25, C.88). Stâlpii aveau menirea de a susține pereții și acoperișul locuinței. Aceasta din urmă era, de cele mai multe ori, construit în două ape utilizând materiile prime aflate la îndemână, precum lemnul, paiele sau stuful. Pereții, la rândul lor, au fost cel mai probabil construiți prin utilizarea de bârne din lemn, prinse între ele cu legături de nuiele. În anumite cazuri împletitura de nuiele era acoperită cu lipitură de lut.

În ceea ce privește locuințele în cazul cărora nu au fost identificate gropi de stâlp, acest lucru nefiind valabil în cazul nostru, acestea sunt construite prin înălțarea pereților folosind tehnica bârnelor suprapuse, tehnică care poartă numele de *Blockbautechnik*[526]. Înălțarea pereților începea fie de la baza gropii locuinței, fie din jurul acesteia, de pe nivelul de călcare. În anumite situații este posibilă identificarea amprentei bârnelor, arheologic fiind documentate printr-un "șanț" dispus pe marginile interioare ale locuinței, asemenea celor descoperite la Zalău[527].

Așa cum am amintit deja, instalațiile de încălzire și preparare a hranei sunt întâlnite aproape în toate locuințele. În general, fiecare locuință este prevăzută cu o astfel de instalație, însă sunt cazuri în care apar și două sau chiar trei astfel de instalații. Acest fapt dovedește refacerea locuinței după o perioadă de părăsire a ei[528]. Din punct de vedere tipologic, de cele mai multe ori aceste instalații sunt clasificate pornind de la criterii clasice, precum tehnica de construire, materialele utilizate în acest proces sau chiar poziția acestora în cadrul locuinței. Astfel, cercetătorul I. Stanciu împarte aceste cuptoare în patru categorii, pornind de la criteriile mai sus amintite[529]:

1. Cuptoare confecționate din piatră.
2. Cuptoare scobite în bloc de lut cruțat.
3. Cuptoare scobite într-unul din pereții locuinței.
4. Vetre simple, individuale.

Desigur, în cazul primei categorii, astfel de instalații au fost identificate doar în zone în care piatra se numără printre materiile prime avute la îndemână. După cum am văzut, instalațiile termice analizate de noi aparțin tipului 2 și 3, tipurile 1 și 4 nefiind documentate până în acest moment. Așa cum sugerează și denumirea, cuptoarele scobite în bloc de lut sunt confecționate prin săparea unei cavități într-un bloc de lut cruțat, independent de marginile locuinței. Odată creată cavitatea, aceasta era lutuită pe interior, confecționându-se mai apoi vatra, aceasta fiind situată la o distanță relativ mică față de podeaua locuinței. În cazul instalației termice din interiorul locuinței 25, nu putem preciza cu certitudine dacă a existat o gură de alimentare propriu-zisă sau dacă cuptorul era complet deschis spre interiorul locuinței, alimentarea făcându-se prin spațiul lăsat liber. În ceea ce privește cuptoarele scobite în unul dintre pereții structurii, acestea erau construite prin decuparea formei cuptorului în peretele locuinței sau prin scobirea unei cavități semisferice, ușor turtite, într-un bloc de lut legat de pereții locuinței.

Din punct de vedere al compartimentării, structurile descrise de noi sunt cu siguranță monocelulare, nefiind identificate urme ale unor eventuale compartimentări. Cel mai adesea, intrarea în astfel de locuințe era amplasată într-unul din colțuri sau pe una din laturile scurte, în partea opusă instalației de încălzire. Totodată, dispunerea intrării era influențată de deplasarea maselor de aer, fiind totuși tributară micro-morfologiei locale. În cazul locuințelor de la Unip, din lipsa unor urme arheologice certe, nu putem preciza cu siguranță amplasarea intrării.

În concluzie, cele patru locuințe descoperite până acum în așezarea de la Unip-*Dealu Cetățuica*, se încadrează, din punct de vedere tipologic și funcțional, în categoria spațiilor de locuit semi-adâncite, patrulatere cu colțurile rotunjite, prezentând nelipsitele cuptoare de încălzit. Analogii se găsesc, atât pentru acest tip de locuințe, cât și a instalațiilor de încălzit, în tot spațiul locuit de slavi de pe teritoriul României, în special în zona de nord-vest a țării[530]. Totuși, trebuie să remarcam anumite similitudini și diferențe între structurile discutate de noi și mai vechile descoperiri amintite în zona de sud a Banatului. Astfel, în cazul celor două bordeie cercetate, în anii 1970 și 1971, la Svinița (jud. Mehedinți), singurele asemănări între locuințele de la Unip și acestea se leagă stric de caracterul adâncit al structurilor, la Svinița nefiind identificate instalațiile de încălzire sau elementele

526 Stanciu, 2011, p. 119.
527 Stanciu, 2011, p. 119,
528 Ferenczi, 1970, p. 569–570.
529 Stanciu, 2011, p. 135–146.
530 Stanciu, 2011, p. 110–155.

de susţinere a suprastructurii[531]. În schimb, unul din bordeiele descoperite pe Insula Banului (Ostrovul Golu, jud. Mehedinţi) prezintă o oarecare similaritate cu locuinţele cercetate în situl de la Unip. Bordeiul A (denumit convenţional „complexul A" de către colectivul de cercetare) s-a prezentat sub forma unei structuri adâncite, de formă patrulateră, fiind dotată cu un cuptor poziţionat în colţul de SSE, construit din pietre și cărămizi de epocă romană, în interiorul acestuia fiind descoperite fragmente ceramice[532].

Deși avem descoperite și cercetate un număr mic de complexe arheologice atribuite slavilor, acesta este doar un stadiu al cercetărilor, deoarece până acum s-a excavat un perimetru foarte mic raportat la suprafaţa întregului sit. Planimetria, densitatea, precum și localizarea în economia sitului, ne îndreptăţesc să credem că numărul locuinţelor este mult mai mare, chiar dacă materialul ceramic este destul de sărăcăcios.

VII.5. Materialele arheologice descoperite

Materialul arheologic rezultat în urma cercetării complexelor aparţinând orizontului epocii migraţiilor este unul variat, atât din punct de vedere al formei cât și a structurii. Așa cum este firesc, ponderea cea mai mare o ocupă materialul ceramic, reprezentat de vase pentru gătit, fragmente de platouri, greutăţi și vălătuci de lut. Materialul menţionat anterior este completat de un obiect din metal și o podoabă, cea din urmă categorie fiind reprezentată printr-o singură mărgea de sticlă.

VII.5.1. Ceramica

Materialul ceramic este alcătuit în primul rând din fragmente de vase, însumând un total de 158 fragmente, din care 12 fragmente de buză (Pl. 108/2, 6; Pl. 109/2, 3, 4, 5, 6, 7), aparţinând unor vase de tip oală, 6 funduri de oală și 140 de fragmente de pereţi de vas (Pl. 108/4, 5). Din punct de vedere al tehnologiei ceramice, toate piesele sunt lucrate la mână. În urma analizei materialului, a fost posibilă identificarea a patru tipuri de degresant folosit în prelucrarea lutului. În cazul a 48 de fragmente întâlnim ca și degresant pietricelele, alte 25 de piese au fost prelucrate dintr-un lut degresat cu cioburi pisate și nisip, în timp ce 14 fragmente au prezentat doar urme de nisip cu bobul mare în pastă. Degresantul cu frecvenţa cea mai mare o reprezintă combinaţia de cioburi pisate și pietricele, întâlnită în 71 de cazuri.

În ceea ce privește tratamentul termic, arderea oxidantă este de departe cea mai des întâlnită. Nu mai puţin de 117 de fragmente au fost tratate termic în acest fel, calitatea arderii variind de la un fragment la altul. Restul de 41 de piese analizate, au fost supuse unui tratament termic de natură reducătoare. Culorile dobândite în urma tratamentului termic variază în funcţie de natura acestuia. Astfel, în cazul fragmentelor arse într-o atmosferă oxidantă, acestea prezintă nuanţe de portocaliu, roșu, brun, gălbui și portocaliu cu flecuri negre sau brune. Piesele arse reducător prezintă culori care se referă la nuanţe de negru. Referindu-ne la tratamentul suprafeţei exterioare, 134 din piesele analizate prezintă urme de netezire a acesteia, în timp ce în cazul celorlalte 24 de fragmente suprafaţa nu este netezită. Din lotul de materiale analizat, un singur fragment prezintă posibile urme de decor, fiind vorba despre o serie de ciupituri realizate în pasta moale și dispuse pe peretele vasului (Pl. 108/4). Totuși, dimensiunile reduse ale fragmentului, precum și lipsa altor astfel de piese decorate, impune o oarecare rezervă în încadrarea acestui material.

Cercetarea complexelor arheologice slave au scos la iveală trei vase întregi sau întregibile, acestea fiind importante pentru încadrarea cronologică și culturală a materialului și a așezării de pe *Dealu Cetăţuica*. Primul vas (Pl. 111/1) se referă la o oală, realizată cu mâna, dintr-o pastă degresată cu nisip și pietricele, aceasta fiind arsă într-o atmosferă oxidantă. Suprafaţa exterioară a vasului este netezită și nu prezintă decor. Vasul are culoarea portocalie, totodată prezentând flecuri de brun și brun-roșcat. Înălţimea vasului este de 24 cm, diametrul gurii de 18 cm, cel al fundului de 10 cm și o circumferinţă maximă de 80 cm. Din punct de vedere tipologic, vasul se încadrează în tipologia stabilită de Gabriel Fusek și utilizată de către I. Stanciu, aparţinând tipului IV2b[533]. Cel de al doilea vas analizat (Pl. 111/3) aparţine, de asemenea, categoriei oalelor și este confecţionat cu mâna dintr-o pastă degresată cu cioburi pisate și nisip. Tratamentul termic de natura oxidantă a dat vasului o culoare portocalie, pe suprafaţa acestuia fiind prezente și pete de culoare neagră sau brun-roșcat. Suprafaţa exterioară este netezită și nu prezintă decor. Oala are un diametru al gurii de 12,5 cm, circumferinţa maximă de12,8 cm, diametrul fundului de 8 cm și înălţimea de 15 cm. Utilizând aceleași criterii tipologice propuse de către G. Fusek, vasul se încadrează în tipul II1bC[534]. Cel din urmă vas care s-a reîntregit se referă tot la o oală (Pl. 111/4). Aceasta are caracteristici similare cu cele descrise anterior, fiind realizată cu mâna, dintr-un lut degresat cu cioburi pisate și nisip. Vasul a fost ars într-o atmosferă reducătoare, culoarea acestuia

531 Comșa, 1974, p. 91–92.
532 Comșa, 1974, p. 94.
533 Stanciu, 2011, p. 180, fig. 61.
534 Stanciu, 2011, p. 179, fig. 59.

variind de la negru la brun-închis. Nici această oală nu este ornamentată, în schimb ea prezintă două orificii de formă circulară, cu diametrul de 0,7 mm, situate imediat sub buză. O posibilă funcţionalitate a acestor orificii este legată de ataşarea unei toarte mobile, prin introducerea unei sfori prin cele două cavităţi. Astfel, toarta oferea posibilitatea agăţării sau suspendării vasului, şi în acelaşi timp înlesnea transportul acestuia. Piese cu astfel de perforaţii au fost descoperite la Zalău-*Bulevardul Mihai Viteazu* şi Lazuri-*Lubi tag*[535]. Cu rezervele de rigoare, atribuim acest vas, din punct de vedere tipologic, tipului III3aA[536]. Oala are un diametru al gurii de 12 cm, circumferinţa maximă de 14 cm, diametrul fundului de 8 cm şi înălţimea de 18 cm.

În cadrul veselei se remarcă şi două tăviţe din lut, de formă circulară (Pl. 1/7; Pl. 3/1). Ambele a fost confecţionate dintr-o pastă semi-fină, degresată cu nisip şi pietricele cu dimensiuni reduse, comparativ cu cele surprinse în pasta vaselor şi a fragmentelor descrise mai sus. Acestea a fost lucrat cu mână şi arse într-o atmosferă oxidantă. Suprafaţa exterioară a celor două vase are o culoarea portocalie, fiind netezită şi nedecorată. Tăviţa păstrată integral (Pl. 1/7) are un diametru de 18 cm şi o înălţime de 4 cm, în timp ce a două tăviţă analizată (Pl. 3/1) are un diametru de aproximativ 14 cm, înălţimea neputând fi calculată din pricina fragmentării obiectului. Astfel de piese au fost descoperite atât în nord-vestul ţării[537] cât şi în spaţiul intra-carpatic[538]. Deşi se presupune că acest tip de platouri erau folosite cu predilecţie în vederea coacerii lipiilor, în cazul nostru, lipsa urmelor de ardere secundară, rezultate în urma contactului prelungit cu focul, sugerează posibilitatea ca acest platou să fi avut mai degrabă o funcţie secundară, utilizat drept farfurie.

Platourile de lut reprezintă o mică parte din lotul de materiale analizat, fiind descoperit un număr redus de fragmente aparţinând acestui tip de obiect. Acestea au o formă rectangulară cu colţurile rotunjite, înălţimea pereţilor variază între 8,5 cm şi 9 cm, sunt lucrate cu mâna dintr-o pastă grosieră, de proastă calitate, degresată cu pleavă. Arderea acestora a fost realizată într-o atmosferă oxidantă, fiind de slabă calitate şi totodată neuniformă (Pl. 111/2, 6). Funcţionalitatea acestor obiecte din lut este strâns legată de utilizarea lor drept anexe pentru cuptoare, fiind cel mai probabil montate deasupra acestora şi folosite la uscarea seminţelor[539].

[535] Stanciu 2011, p. 261, fig. 143.
[536] Stanciu, 2011, p. 187, fig. 68.
[537] Stanciu, 2011, p. 290, fig. 161; p. 293, fig. 165.
[538] Botár, 2018, p. 34, fig. 9, fig. 11.
[539] Stanciu, 2011, p. 259.

VII.5.2. Alte obiecte din ceramică

Greutăţi de lut. În interiorul cuptorului din locuinţa C.25, dar şi în vecinătatea acestuia, a fost descoperită o cantitate impresionantă de piese din lut, alungite, peste 200 de fragmente, cu capete rotunjite, având dimensiuni variate. Dintre acestea s-a observat că unele prezintă orificii, fapt pentru care, din punct de vedere funcţional, acestea pot fi încadrate categoriei greutăţilor pentru războiul de ţesut vertical. Totuşi, datorită faptului că aceste piese au fost descoperite în interiorul şi în preajma cuptorului, bănuim că au fost folosite şi în vederea păstrării inerţiei termice a instalaţiei de încălzit. Dintre toate fragmentele, o singură piesă a putut fi reîntregită. Asemenea celorlalte piese, ea este realizată dintr-o pastă care nu a necesitat degresarea prin adaosul de alte materiale, presupunând o ardere slab oxidantă. Acest fapt este confirmat şi de rezistenţa mecanică scăzută a obiectului în cauză (Pl. 110/2). Piesa are o formă cilindrică şi este prevăzută cu o perforaţie centrală, încadrându-se tipului III din tipologia stabilită de către I. Stanciu[540].

Tot în această categorie de obiecte amintim greutăţile de mici dimensiuni prezente până acum la Unip prin câteva exemplare. Acestea au fost lucrate la mână, dintr-o pastă degresată cu nisip şi arse oxidant. Culoarea lor variază de la portocaliu-deschis la gălbui, fiecare dintre acestea prezentând o perforaţie centrală. Diametrul variază între 2,5 şi 5 cm, în timp ce înălţimea acestora este cuprinsă între 1 şi 2,2 cm. Cinci dintre greutăţile analizate au o formă asemănătoare unui disc aplatizat, (Pl. 108/1; Pl. 110/5; Pl. 111/8, 9, 10), în timp ce una din ele prezintă o formă cilindrică (Pl. 110/3). În bibliografia de specialitate, astfel de obiecte au fost puse în legătură cu activităţile legate de pescuit, considerându-se că acestea ar fi funcţionat drept greutăţi pentru plasa de pescuit[541]. Caracteristicile morfologice ale acestor piese le limitează funcţionalitatea, în acest sens, artefacte asemănătoare fiind descoperite la Lazuri-*Râtul lui Béla*, jud. Sălaj[542].

Obiecte din lut cu utilitate neclară. În această categorie se înscriu două piese, prima dintre acestea se referă la un obiect din lut cu vizibile urme de impresiuni realizate cu degetul (Pl. 111/5). Aceasta are o lungime de 7 cm şi o lăţime de aproximativ 3 cm.

Cel de al doilea obiect este confecţionat din lut, are o formă discoidală şi un diametru de 2,5 cm (Pl. 111/7). Una din posibilele întrebuinţări ale piesei este cea de jeton. Având în vedere, însă, slaba documentare a unor astfel de obiecte provenite din

[540] Stanciu, 2011, p. 275.
[541] Stanciu, 2011, p. 276.
[542] Stanciu, 2011, p. 276.

contexte arheologice încadrate epocii migraţiilor, suntem obligaţi să fim rezervaţi în ceea ce priveşte funcţionalitatea piesei descrisă mai sus.

VII.5.3. Obiecte din sticlă

Categoria podoabelor este reprezentată de o mărgea de sticlă, descoperită în interiorul cuptorului din locuința C.25 (Pl. 109/1). Aceasta se păstrează fragmentar. Mărgeaua are o formă prismatică cu colţurile teșite, fiind monocromă, de culoare albăstruie. Piese similare, din punct de vedere al formei și al cromaticii, au fost descoperite în contexte funerare, în timpul cercetării cimitirului de la Carei-*Kozard*, jud. Satu Mare[543]. Necropola menţionată anterior a fost pusă în legătură cu mormintele gepide din zona Tisei, mărgelele de acest fel fiind produse în atelierele romane provinciale, acestea circulând mai apoi în lumea barbară[544]. Având în vedere faptul că regatul gepid a fost cucerit și asimilat de către avari în anul 567 d.Hr., precum și faptul că aceste podoabe s-au bucurat de o largă circulaţie în lumea barbară, mărgeaua analizată de noi nu prezintă un element de datare concludent.

Din cadrul obiectelor de metal, a fost descoperită o singură piesă realizată din fier, având o formă asemănătoare unei tije, curbată spre mijloc, cu o lungime de aproximativ 6 cm (Pl. 110/4). Fragmentarea accentuată a piesei nu ne permite încadrarea funcţională a acesteia.

*
* *

Putem observa, deci, că din analiza artefactelor descoperite până acum în așezarea slavă de la Unip-*Dealu Cetăţuica* reiese faptul că avem de-a face cu o comunitate rurală, care se ocupa cu agricultura de subzistenţă şi, probabil, creşterea animalelor. Nu e o comunitate foarte mare și nici foarte bogată. Din punct de vedere al materialului arheologic descoperit, putem spune chiar că este o așezare modestă. Importante ni se par însă aspectele culturii materiale, care ţin de un oarecare conservatorism etnic, dar și funcţional. Deși pare să fie cel mai sud-vestic grup de slavi documentat până acum pe teritoriul actual al României, el și-a păstrat caracteristicile etnice și culturale nealterate, analogii pentru obiectele de uz gospodăresc sau podoabele descoperite aici găsindu-se în aproape toate celelalte așezări descoperite în Transilvania, Muntenia sau Moldova.

VII.6. Repere ale cronologiei așezării

Descoperirile de factură slavă la Unip-*Dealu Cetăţuica* sunt importante pentru istoria Banatului de câmpie în sec. VI–VIII. Ele reprezintă rezultatele unor cercetări sistematice, demers metodologic care nu a mai surprins până acum un orizont slav în acest areal geografic. Atât locuinţele cât și materialul arheologic de epoca migraţiilor cercetat pe *Dealu Cetăţuica* de la Unip au oferit oportunitatea unei încadrări cronologice și culturale pertinente a slavilor din această regiune.

Problema aşezării slavilor în Banat, precum şi caracteristicile culturale ale acestora, a reprezentat un mister pentru o lungă perioadă de timp. Lipsa informaţiilor documentare şi arheologice au creat o pată albă pe harta teritoriilor ocupate de aceste triburi, literatura de specialitate mai veche fiind ambiguă sau chiar contradictorie pe marginea acestui subiect.

În timp ce în alte zone slavii erau bine documentaţi, în zona Banatului românesc se cunoşteau doar locuirile de la Svinița[545] (jud. Mehedinţi) şi Moldova Veche[546] (jud. Caraş-Severin). Însă acestea pot fi puse în legătură cu o altă realitate geografică decât cea de câmpie, deoarece cele două descoperiri amintite mai sus se află pe culoarul Dunării, cale de acces care a favorizat circulaţia diverselor popoare, dar și a valorilor culturale pe axa est-vest, dinspre Europa centrală către Marea Neagră și invers.

Descoperirile de la Unip-*Dealu Cetăţuica* dovedesc faptul că este doar o carenţă de cercetare și că, mai devreme sau mai târziu, vor apărea dovezi concludente pentru stabilirea unei cronologii coerente, precum și pentru înţelegerea modului de viaţă a slavilor.

Locuinţele semi-adâncite de la Unip-*Dealu Cetăţuica*, de formă patrulateră cu colţurile rotunjite, au podeaua la o adâncime care variază între 20 și 40 cm de la conturare. Elemente care fac parte din sistemul de susţinere a suprastructurii, gropile de stâlp, au fost identificate în cadrul tuturor celor patru locuinţe, acestea regăsindu-se fie în colţurile locuinţelor, fie pe laturile acestora. Instalaţiile de încălzire săpate în lutul cruţat, se împart în două categorii din punct de vedere al tehnicii de construcţie: trapezoidale, cu colţurile rotunjite, având o forma literei "U" sau formă de "pară". În legătură directă cu aceste instalaţii găsim vălătucii din lut, aceştia fiind prezenţi atât în interiorul cuptoarelor, cât şi în proximitatea acestora, descoperiţi în diverse stadii de fragmentare. Elementele arhitecturale, precum şi caracteristicile instalaţiilor termice, dar şi prezenţa vălătucilor de lut, par să indice o asemănare cu realităţile

543 Stanciu, 2011, p. 62.
544 Stanciu, 2011, p. 63.
545 Comșa, 1974, p. 91.
546 Tudor, 1965, p. 401.

Tabel 21. Rezultatele TL privind materialele provenite de la Unip-*Dealu Cetățuica*, Complex 88

Nr.Crt	ID PROBĂ	D*	±D*	De	±De	Age	±age	From (BC)	To (BC)
1034	UNIP C88–1	4.08	0.32	6.03	0.19	1.48	0.12	410	660

orizontului slav, de la mijlocul sec. VI şi mijlocul sec. VII, din nord-vestul ţării, dintre care amintim descoperirile de la Lazuri-*Lubi tag*[547], Zalău-*Bulevardul Mihai Viteazu*[548] și Badon-*Doaște*[549].

Deși elementele arhitecturale ale structurilor de locuit pot oferii indicii concludente în vederea realizării unei încadrări cronologice, esenţială în acest demers este analiza materialului arheologic, în special a ceramicii. Așa cum am arătat în capitolul destinat descrierii materialului, acesta din urmă este format preponderent din piese confecţionate din lut, fie că este vorba despre fragmente ceramice atipice sau vase întregi. Ceramica este realizată exclusiv cu mâna, nedecorată, iar puţinele fragmente de buze aparţin unor vase de tip oală, în aceeaşi categorie a veselei putând fi încadrate şi cele trei vase întregi. Materialele utilizate ca și degresanţi se prezintă variat, astfel constatăm că au fost folosite cioburile pisate, pietricele, combinaţia dintre pietricele și cioburile pisate sau nisip. Tratamentul termic cel mai des întâlnit este cel de natură oxidantă, fiind obţinute culori specifice.

Fragmentele aparţinând tăviţelor de lut reprezintă un alt element important în ceea ce privește încadrarea cronologică. Celelalte piese analizate, precum greutăţile de lut, podoabele și piesele metalice, contribuie și ele la înțelegerea universului ocupaţional și al stilului de viaţă a comunităţii.

Materialul ceramic, reprezentat de vasele de tip oală, întregi sau fragmentate, precum şi tăviţele sau platourile lut, prezintă caracteristici morfologice şi stilistice similare cu materialele descoperite în nord-vestul ţării, în aşezările de la Lazuri-*Lubi tag*[550], Badon-*Doaște*[551], precum şi cu piesele descoperite în spaţiul intracarpatic, la Miercurea Ciuc-*Fodor-kert*[552].

În ceea ce priveşte aspectele cronologice ale aşezării, prezenţa exclusivă a ceramicii lucrată la mână, formele de vase identificate, caracteristicile pastei, precum şi prezenţa tăviţelor de lut, sugerează o încadrare cronologică în prima jumătate a secolului VII. Discuţia privind încadrarea cronologică a aşezării de la Unip-*Dealu Cetăţuica* este completată de rezultatele analizelor de termoluminiscenţă realizate

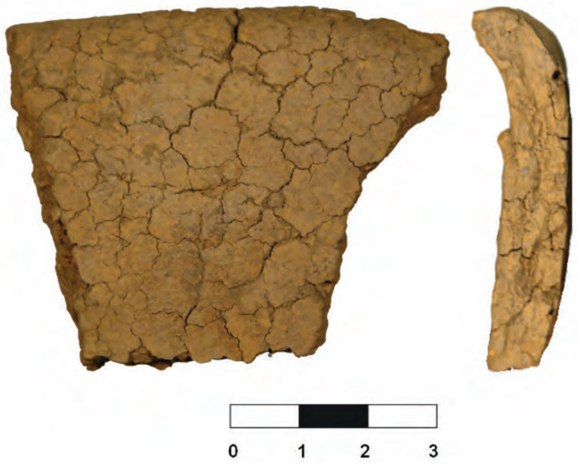

Fig. 62. Probă utilizată în datarea cu termoluminiscenţă (TL), provenită din S.5, C.88

pe o probă, constând într-un fragment ceramic, provenit din Complexul 88 (Fig. 62)[553].

În urma analizei a fost obţinută o vârstă absolută cuprinsă între 410 şi 660 d.Hr. Deşi intervalul cronologic este foarte larg pentru perioada studiată, totuși, stabilirea unei limite cronologice superioare, în cazul de faţă anul 660 d.Hr., adică jumătatea secolului VII, confirmă încadrarea realizată pe baza materialului arheologic (Tabel 21).

În stadiul actual al cercetării, considerăm aşezarea slavă de la Unip-*Dealu Cetăţuica* ca fiind una rurală prin excelenţă, până în acest moment nefiind identificate elemente de fortificare, care să permită alte analize sau interpretări legate de funcţionalitatea şi caracterul acesteia. Numărul redus de complexe şi piese descoperite reprezintă stadiul actual al cercetării şi îngreunează, în momentul de faţă, discuţiile referitoare la relaţiile dintre zona de vest a ţării şi celelalte regiuni în care s-au făcut descoperiri similare. Cu toate acestea, nu putem exclude posibilitatea existenţei unei astfel de relaţii în special cu regiunea nord-vestică a României, existând deja o mai veche ipoteză cu privire la înaintarea unor grupuri de slavi, de-a lungul Tisei până pe linia Dunării[554]. Viitoarele campanii de cercetare în situl de la Unip, precum şi informaţiile survenite în urma acestora, vor avea o importanţă deosebită în continuarea discuţiei privind prezenţa şi evoluţia comunităţilor slave în vestul ţării.

547 Stanciu, 2011, p. 113–155.
548 Stanciu, 2015, p. 128–130.
549 Stanciu, Băcueț-Crișan, 2018, p. 357–362.
550 Stanciu, 2011, p. 171–240
551 Stanciu, Băcueţ-Crişan, 2018, p. 363–364.
552 Botár, 2018, p. 34, fig. 8, 9, 10, 11.

553 Datările au fost realizate în cadrul proiectului HURO 1101/126/2.2.1 EnviArch-Dezvoltarea laboratoarelor de geocronologie şi geofizica pentru salvarea siturilor arheologice şi rezolvarea problemelor de mediu.
554 Stanciu, 2015, p. 139.

VIII. EPOCA MEDIEVALĂ

Cercetările întreprinse în cele două zone de pe *Dealu Cetăţuica* au surprins, pe lângă cele trei aşezări bine definite, şi câteva structuri de mici dimensiuni, parţial cercetate, încadrabile în perioada Evului Mediu.

VIII.1. Structurile descoperite

Structurile care se pot încadra Evului Mediu descoperite la Unip sunt reprezentate de patru complexe arheologice datate cu o oarecare certitudine (C.53-Pl. 43, C.76-Pl. 43, C.77-Pl. 41 şi C.79-Pl. 41) şi alte două structuri a căror încadrare cronologică este deocamdată incertă (C.7-Pl. 29, C.78-Pl. 41), acestea putând fi datate larg, din perioada migraţiilor şi până în cea modernă .

Toate cele patru structuri încadrate mai sigur Evului Mediu se grupează în marginea vestică a magistralei cercetate, mai exact în Suprafaţa 6. Este vorba despre complexe arheologice de dimensiuni reduse, aflate sub forma unor gropi circulare de dimensiuni variate, reprezentând gropi de stâlp (C.77, C.79) ori cu funcţionalitate incertă (C.53, C.76). Acestea din urmă intră în profilul suprafeţei, observându-se cu această ocazie conturarea lor de la o adâncime foarte mică, imediat sub stratul vegetal (15-20 cm), fapt care atestă excavarea lor într-o fază cronologică mai recentă.

Dintre structurile neîncadrate cronologic clar, în partea sudică a "dealului" Suprafaţa 1 a surprins un singur complex arheologic (C.7), şi anume un şanţ de dimensiuni însemnate (1 m lăţime medie şi 40 cm adâncime), dispus longitudinal pe limita estică a platoului, element al cărui întindere, datare şi funcţionalitate se află încă sub semnul întrebării.

VIII.2. Materialele arheologice descoperite

Materialul arheologic databil în epoca medievală, deşi slab cantitativ, este unul divers din punct de vedere cronologic, fiind repartizat pe o lungă perioadă de timp.

Dintre cele mai timpurii descoperiri de acest fel se numără o piesă din fier descoperită în cadrul Complexul 76. Este vorba despre o verigă cu capetele teşite şi unite printr-un nit, cu o lungime de 4,8 cm (Pl. 112/6). În ceea ce priveşte funcţionalitatea acesteia, a fost sugerată iniţial ipoteza unei podoabe sau a unui obiect de port[555], însă lipsa de analogii în lumea slavă şi dimensiunile mari a acesteia, par să infirme această posibilitate. O posibilă funcţionalitate la care se găsesc analogii încadrează piesa ca urechiuşa de prindere a unei găleţi, sau a unui alt vas de uz casnic asemănător unei căldări. Astfel de urechiuşe se găsesc cu precădere în perioada sec. VIII-IX, semnificative în acest sens fiind descoperirile de la Nuşfalău[556], Alba Iulia-*Dealu Furcilor*[557] şi Porţ-*La baraj*[558].

O descoperire izolată care se remarcă, datată câteva secole mai târziu, este reprezentată de o oală întregită, descoperită izolat, în Stratul 10 al Secţiunii 1, în dreptul metrului 18, la 1.7 m adâncime (Pl. 112/8). Aceasta este prelucrată dintr-o pastă fină, degresată cu nisip şi arsă într-o atmosferă oxidantă, produsul final dobândind o culoare brun-roşiatică. Buza este evazată, tăiată relativ drept şi decorată prin caneluri. Imediat sub buză, pe umărul vasului, putem observa o serie de incizii realizate în pasta moale, cu unghia sau spatula şi dispuse vertical, una lângă alta, pe toată circumferinţa vasului. Pe baza indicilor morfologici şi stilistici ai vasului, îl putem încadra în perioada cronologică cuprinsă între sec. XII-XIII. Vase similare au mai fost descoperite în vestul ţării la Biled[559], Hodoni-*Pocioroane*[560],Opatiţa[561], Gornea-*Zomoniţe*[562] şi Moldova Veche-*Rît*[563].

Una din cele mai clare descoperiri ca şi context şi

---

555 Vlad, Micle, Ferencz, Stavilă, Floca, 2014, p. 79, fig. 74.
556 Comşa, 1960b, p. 520–521.
557 Băcueţ-Crişan, 2014, p. 619–620.
558 Matei, Băcueţ-Crişan, 2011, p. 51.
559 Mare, 2004, p. 159.
560 Draşovean, 1991, p. 209; Bejan, 1995, p. 119.
561 Rădulescu, 1999–2001, p. 51–52.
562 Uzum, 1983, p. 252.
563 Uzum, 1979, p. 226–229.

datare provine din groapa de stâlp C. 77, fiind vorba despre buza unei oale databile două secole mai târziu. Vasul este confecţionat dintr-o pastă fină, degresată cu nisip (Pl. 112/7). Culoarea fragmentului este una negricioasă, fapt ce sugerează o ardere de tip reducător. Buza este evazată și tăiată drept, singurul element decorativ întâlnit fiind reprezentat de către un „şanţ" canelat, dispus pe umărul vasului. Cronologic vorbind, vasul aparţine secolelor XIV-XV, descoperiri asemănătoare fiind semnalate la Ciuchici-*Luncă*[564], Cuptoare-*Sat Bătrân*[565] și la Dudeștii Noi[566].

Cele mai târzii descoperiri încadrabile epocii medievale, databile la finele acestui ev, au fost descoperite atât în partea nordică a "dealului" cât și în cea sudică. Din context clar, provenind din umplutura gropii C.53 se numără un vas miniatural aproape întreg (Pl. 112/5) și gâtul unui urcior (Pl. 112/4), dar și o piesă de fier, care de asemenea se pare că a fost nituită, dar cu o stare de conservare slabă (Pl. 112/3), neputând fi încadrată cronologic cu certitudine, decât prin asocierea cu fragmentele ceramice, încadrabile secolelor XVI-XVII.

Din același palier cronologic, dar aflate în poziţie secundară, în cadrul Secţiunii 1, pe versantul estic al *Dealului Cetăţuica* (Strat 10, metrul 18, -1,6m) s-au găsit două fragmente ceramice aparţinând unor urcioare (Pl. 112/1,2). Unul dintre acestea reprezintă gâtul unui astfel de vas, confecţionat dintr-o pastă fină, arsă reducător, decorat prin caneluri succesive, orizontale și paralele între ele, având în același timp pictură de culoare brun-vișinie, dispusă deasupra canelurilor (Pl. 112/2). Ambele piese sunt întâlnite în perioada sec. XVI-XVII, analogii găsindu-se la Dudeștii Noi[567], Covaci[568] și Făget-*Cetate*[569].

*
* *

Privind în ansamblu, putem spune că descoperirile încadrate Evului Mediu de la Unip atestă o prezenţă antropică pe *Dealu Cetăţuica*, cel puţin pentru parcursul secolelor IX-XV, însă cu mai multe semne de întrebare, dată fiind puţinătatea artefactelor și, mai ales, poziţia descoperirii lor (în poziţie secundară sau complexe surprinse parţial, cu funcţionalitate incertă). Pe de altă parte, în cele șapte suprafeţe cercetate până acum la Unip, nu au fost identificate structuri databile în Evul Mediu cu caracter gospodăresc, neputând fi vorba, până în prezent, de o așezare în adevăratul sens al cuvântului, databilă în acest palier cronologic.

[564] Ţeicu, 1987, p. 336; Ţeicu, 1998, p. 95; Mare, 2004, p. 165.
[565] Ţeicu 2005, p. 369.
[566] Craiovan, Rogozea, 2016, p. 110.
[567] Craiovan, Rogozea, 2016, p. 111.
[568] Craiovan, Rogozea, 2016, p. 111.
[569] Rusu, 1998, p. 13; Rădulescu, 1999–2001, p. 65.

IX. CONCLUZII ȘI PERSPECTIVE

Istoria fortificației de la Unip-*Dealu Cetățuica* împletește discret realitatea cu legenda. Asemenea altor "cetăți" și "cetățuici" păstrate în mentalul colectiv de-a lungul secolelor sau chiar al mileniilor în spațiul românesc, și *Cetățuica* de la Unip s-a păstrat vie în memoria locului, chiar dacă au trecut peste ea mai bine de 2000 de ani. Localnicii o știu dintotdeauna, "dealul" distingându-se semeț cu ai săi 3 metri peste profilul ținuturilor mlăștinoase din jur, imposibil de ratat din orice parte ai privi, cât și prin conștiința prezenței aici a unei vechi așezări umane, pe care legenda a păstrat-o cu numele de "cetate". Peisajul în care se află astăzi situl, profund antropizat în ultimele trei secole, păstrează numai în parte urme ale peisajului antic, în care așezările din zonă au viețuit. Din ce putem reconstitui, ne dăm seama că *Cetățuica* se afla într-o rețea densă de brațe de apă active sau fosile, învecinate de o vegetație bogată, elemente care formau o veritabilă "fortăreață" naturală. Faptul că geografia și-a pus decisiv pecetea asupra istoriei și în cazul de față, se constată prin analiza cadrului natural din zona Unipului, cuprinsă în *Capitolul I*.

Situl arheologic Unip-*Dealu Cetățuica* este situat în hotarul localității Unip (comuna Sacoșu Turcesc, județul Timiș), în *Câmpia Timișoarei*, una din subdiviziunile *Câmpiei Timișului*, componentă a *Câmpiei Banatului*. Din punct de vedere geomorfologic, situl este amplasat în cea mai mare parte pe suprafața plană a unui grind fluvial cu contur lobat, mărginit de pante mari, de peste 20°, învecinate cu zone depresionare alungite, aflate azi în diverse stadii de colmatare. În comparație cu acest grind, cel situat imediat la est, dincolo de șanțul de apărare, are un contur trapezoidal, este mai scund cu 1–1,5 m și poate să reprezinte un rest dintr-un grind dintr-o generație mai veche, remodelat în fazele ulterioare de evoluție ale râului Timiș. Faptul că șanțul despărțitor, care mărginește grindul principal la E, are un traseu liniar, ușor curbat spre capete, sugerează o ajustare antropică a sa, bazată pe o opțiune strategică.

Caracteristicile hidrografice ale zonei sunt date de apele subterane și de apele de suprafață, arterele hidrografice reprezentative fiind Timișul și afluentul său Pogănișul, a cărui gură de vărsare se află astăzi la circa 4 km în amonte de sit, dar care în timpuri istorice s-a aflat chiar și în aval de acesta, aspect surprins chiar și de cartografia din zorii epocii moderne.

Aflată departe de căile de comunicație actuale, *Cetățuica* Unipului a rămas oarecum izolată de mersul lumii. Acest fapt, deși a privat-o de o cercetare mai timpurie, a ferit-o de activitățile antropice moderne (agricultură intensivă, construcții), situl prezentându-se într-o stare de conservare foarte bună.

Dacă localnicii vor fi știut de acest loc din timpuri imemoriale, oamenii de știință par să cunoască locul numai din a doua jumătate a veacului XX, dar o dată precisă pentru aceasta nu cunoaștem, informațiile fiind vagi. Un scurt istoric al studiilor referitoare la *Dealu Cetățuica*, publicate în cea mai mare măsură în ultimii 10 ani, formează *Capitolul al II-lea* al lucrării de față. Situl fiind unul inedit, iar cercetarea arheologică sistematică debutând abia în 2009, istoricul cercetărilor face referire cu predilecție la publicațiile echipei de cercetare sau ale colaboratorilor.

Începutul mileniului al treilea a venit cu noi instrumente și oportunități, pe care a încercat să le exploateze și echipa noastră în cercetările arheologice de teren. Odată cu identificarea sitului arheologic de pe *Dealu Cetățuica* de la Unip, din anul 2007, se constată importanta locului, pe baza bogăției și a varietății materialului arheologic observabil la suprafața solului. Așa se face că, începând cu anul 2009, acesta devine șantierul-școală al Catedrei de Istorie din cadrul Universității de Vest din Timișoara, conducerea instituției asigurând an de an suportul științific și material al desfășurării cercetărilor.

Încă de la început s-a optat pentru utilizarea mai multor mijloace de investigare non-invazivă (topografie, magnetometrie, tomografie electrică) în vederea documentării suprafeței solului, dar și a substratului acestuia, metode ale căror rezultate le-am ilustrat în cadrul *Capitolului al III-lea*. Atât investigațiile magnetometrice, cât și cele ale tomografiei

electrice indică un perimetru aparent fortificat, cu un singur şanţ de apărare antropic în partea de est și sud, în timp ce pe laturile de nord și vest "dealul" beneficiază de o protecţie naturală exercitată de cursul activ al râului Timiş. Pe platoul interior al sitului au fost identificate pe magnetogramă o serie de structuri antropice de formă rectangulară, care par a fi locuinţe aliniate pe o stradelă.

Săpăturile propriu-zise au fost demarate din vara lui 2009 și continuate prin tabere anuale, până în 2015, nucleul activităţii fiind susţinut de studenţi practicanţi și masteranzi voluntari. În fond, unul dintre obiectivele principale ale cercetărilor de la Unip a fost acela pedagogic, prin care fiecare generaţie de studenţi istorici să deprindă baza metodelor de cercetare arheologică invazivă. De aceea, ritmul și metodele de cercetare au decurs din latura didactică a șantierului.

Cele 7 campanii au cumulat un volum mare și o colecţie variată de materiale și date. Începută parţial încă de pe săpătură, prin spălarea și sortarea artefactelor, laborioasa etapă de procesare s-a desfășurat ulterior, pe parcursul mai multor ani de zile. Pe de o parte, ea a constat în prelucrarea materialelor prin inventariere, sortare, restaurare, desenare, fotografiere, analiză fizică și chimică, ambalare și depozitare; de cealaltă parte, procesarea datelor a avut menirea de a sintetiza și transforma în text și imagine tot bagajul de informaţii documentate în teren sau desprinse din prelucrarea artefactelor. A rezultat în primul rând descrierea textuală a structurilor și situaţiilor descoperite, reunită în *Capitolul al IV-lea*. În al doilea rând, rezultatele cercetărilor, pornind de la cele mai vechi și urmând firul cronologic, fac subiectul următoarelor 4 capitole (*Capitolele V, VI, VII și VIII*), unde are loc o analiză de ansamblu a structurilor și materialelor arheologice descoperite, pentru fiecare epocă în parte.

Perioada cuprinsă între sfârșitul secolului VII î.Hr. și apariţia primelor evidenţe de tip Latène desemnează, în Banatul românesc, finalul primei epoci a fierului. Această etapă este puţin documentată, ea legându-se în general de o serie de descoperiri cu caracter fortuit, cele cu contexte clare fiind sumar publicate sau zac în uitare.

Arhitectura primei epoci a fierului documentată la Unip este constituită din locuinţe adâncite, în acest sens fiind documentate trei astfel de complexe, patru structuri de locuit semi-adâncite și un posibil nivel cu locuinţe a căror structură s-a aflat în totalitate la suprafaţa terenului.

Locuinţe adâncite au fost identificate doar în suprafeţele dispuse în zona nordică a platoului superior. Locuinţele încadrate acestui tip sunt de formă ovală, o discordanţă în acest sens apărând la C.104, care prezintă o formă rectangulară cu colţurile rotunjite. Bordeiele sunt de dimensiuni mari, suprafaţa lor fiind cuprinsă între 10 m^2 și peste 20 m^2, iar adâncimea gropilor acestora variază între 0,85 și 1,7 m faţă de nivelul de conturare. Accesul în locuinţe se realiza, cel mai probabil, prin zona sudică, celelalte laturi constituindu-se în pereţi drepţi, la baza acestora fiind identificate diferite amenajări. În toate cele trei bordeie au fost identificate urme ale podirii prin aplicarea unui strat subţire de lut negru, compact, direct peste nisipul caracteristic grindului. Bordeiele cercetate nu au fost prevăzute cu instalaţii de încălzit, încăperile fiind încălzite, probabil, cu ajutorul unor vetre mobile.

Locuinţele de tipul celor semi-adâncite pot fi, de asemenea, precizate ca parte a arhitecturii "Hallstattului D", cercetat pe *Dealul Cetăţuica*. În categoria acestui tip de structură de locuit am inclus acele locuinţe a căror groapă se adâncește în sol cu 0,4-0,8 m și care se presupune că au avut pereţi în elevaţie, deasupra nivelului de călcare antic, apărând astfel resturi specifice (C.8, C.46, C.89, C.92 și C.113). Forma locuinţelor semi-adâncite a fost una relativ ovală, având o suprafaţă mică – care varia între 4 și 10 m^2 – și adâncimi cuprinse între 0,3 și 0,8 m. În cadrul acestui tip de locuinţă nu au fost surprinse amenajări, ci au putut fi documentate doar gropi de stâlp. La nivelul de conturare al gropilor au fost identificate și cercetate rămășiţe ale pereţilor, constând în aglomerări mai mult sau mai puţin compacte de chirpici (ex. C.90a și C.118), care, în parte, păstrau urmele împletiturii de nuiele.

Nivelul cu locuinţe de suprafaţă identificat pe platoul "dealului" de la Unip poate fi precizat datorită identificării a șase complexe arheologice (C.3–5, C.35, C.55, C.112), reprezentând rămășiţele unor podini și aglomerări de material. Aceste structuri au fost realizate prin amenajarea, pe nivelul de călcare, a unei "fundaţii" constând în paturi de fragmente ceramice, așezate orizontal, peste care s-a realizat lutuirea. Acestui tip de structură considerăm că li se pot asocia și numeroasele gropi de stâlp cercetate, dar care prin distribuţia lor, în stadiul actual, cu greu conturează planuri ale unor eventuale locuinţe. Gropile de stâlp au diametre mari, cuprinse între 18 și 50 cm, adâncimea acestora variind între 10 și 55 cm. Habitatul din prima epocă a fierului de la Unip este completat de anexele gospodărești, prezente prin cele două gropi de provizii (C.11 și C. 29) transformate, după dezafectare, în gropi menajere.

Materialul arheologic provenit din așezarea de primă epocă a fierului de la Unip-*Dealu Cetăţuica* este bogat și constă în cea mai mare parte din fragmente ceramice, mai rar vase întregi, la care se adaugă fusaiolele, piesele de podoabă sau obiectele

realizate din os, corn sau metal. Analiza materialului ceramic a avut în vedere piesele provenite din cadrul complexelor cercetate, cele din straturile superioare nefiind incluse analizei. Astfel, au fost cercetate macroscopic 4589 de piese ceramice cu precizarea însușirilor acestora. Criteriile de analiză fac referire la elementele de tehnologie ceramică, morfologia şi tehnicile de ornamentare ale acesteia, precum şi la caracteristicile metrice, acolo unde documentarea lor a fost posibilă. Fragmentarea accentuată a materialului ceramic este explicabilă prin contextul arheologic din care acesta provine, fără excepţie materialul reprezentând deşeuri ale comunităţii care au ocupat *Dealu Cetăţuica* la finalul primei vârste a epocii fierului.

Au fost documentate trei categorii ceramice, iar din datele statistice reiese faptul că în ceea ce priveşte tehnologia ceramicii, există diferenţieri clare între acestea. Observăm, astfel, că recipientele care veneau în contact cu focul deschis sau cele în care se păstrau proviziile, au în pastă degresanţi mai duri, precum cioburile pisate, nisipul cu bobul mare sau nisipul. Aceste tipuri de degresanţi confereau vaselor o rezistenţă sporită. Cât priveşte categoria ceramicii fine, pasta acesteia a fost amestecată doar cu nisip fin, acest tip de incluziune oferind plasticitate lutului, permiţând modelarea unor vase de dimensiuni mici şi mijlocii utilizate la servitul mesei sau la consumatul lichidelor, precum şi a vaselor miniaturale.

În măsura în care materialul ceramic din situl de la Unip ne-a permis, am alcătuit catalogul formelor de vas, având la bază criterii de clasificare care se leagă în primul rând de funcţionalitate. Pentru stabilirea tipurilor și variantelor au fost urmărite variațiunile morfologice ale recipientelor. Ordonarea tipologică propusă reprezintă doar o proiecţie subiectivă, în încercarea de a defini cât mai bine orizontul de civilizaţie cercetat. Pentru ceramica din prima epocă a fierului de la Unip au fost identificate următoarele categorii: vase pentru gătit (oale cu pereţi drepţi sau pântecoase), vase destinate păstrării, consumării şi transportului de lichide (ceşti, căni, pahare, amfore), vesela de masă (străchini, castroane și boluri), vase miniaturale, vase cu destinaţie cultică (*pseudo-kernos*-uri) și ca accesorii, capacele.

Sub aspectul ornamentării, ceramica provenită din așezarea cercetată aici poate fi încadrată în două categorii – în funcție de prezența sau absența decorului. Ornamentarea ceramicii de la Unip-*Dealu Cetățuica* este destul de variată, dacă este privită în detaliu, fiind realizată prin tehnicile bine-cunoscute ale perioadei, și anume: prin adâncire în pasta crudă a vaselor și prin aplicarea în relief a unor elemente plastice. Clasificarea ornamentelor regăsite pe materialele ceramice a fost realizată în funcţie de categoriile de decor, de motivele rezultate, precum şi de asocierile dintre acestea.

Categoria obiectelor din ceramică este completată și de alte piese precum fusaiolele, bilele din lut, un con de mici dimensiuni, un posibil fragment de pintaderă și un manșon de lut. Categoria podoabelor este slab reprezentată, în cadrul acesteia fiind încadrate două mărgele din lut și un ac din tipul *Kugelkopf*, varianta nedecorată. Piesele realizate din os şi corn sunt puţine şi provin exclusiv din straturile de umplere a locuinţei adâncite C.19. Din oase de pasăre au fost prelucrate un ac, un străpungător și o spatulă, iar în ceea ce privește piesele din corn de cervide menționăm un manșon și un corn aflat în curs de prelucrare.

Stadiul cercetărilor din aşezarea preistorică de la Unip este întrucâtva la început şi nu permite încă delimitări foarte clare ale etapelor de evoluţie internă a aşezării. Chiar dacă materialul ceramic presupune un eşantion reprezentativ, acesta provine din structuri puţin variate. Ponderea complexelor reprezentate de bordeie şi locuinţe semi-adâncite este vădit mai mare, pe când elementele care descriu nivelul cu locuinţe de suprafaţă sunt firave. În acest context, pe viitor, o importanţă crescută o vor avea materialele provenite din locuinţele de suprafaţă identificate prin intermediul prospecţiunilor geofizice și confirmate de cercetarea din campania 2018.

Pe de altă parte dăinuirea unor elemente de tip Basarabi și asocierea acestora cu materiale care în mod clar pot fi încadrate etapei de final a primei epoci a fierului indică posibilitatea ca structurile arheologice specifice primului grup să fie cele mai timpurii în cadrul așezării, iar încadrarea cronologică a acestora să se lege de sfârșitul secolului VII î.Hr. – prima jumătate a secolului VI î.Hr. Materialele provenite din cadrul complexelor celui de-al doilea grup presupun ornamente și forme care circulă cu precădere pe parcursul secolului VI î.Hr. analogiile fiind numeroase în acest sens.

Deşi perioada despre care facem vorbire este încă puţin cunoscută atât în zona Banatului românesc, cât şi în regiunile vecine, cercetările din ultimii ani par să contureze în linii mari caracteristicile generale ale epocii. Conform analogiilor și rezultatelor obținute prin analiza statistică a materialului, așezarea de la Unip poate fi plasată într-o etapă ulterioară culturii Basarabi, care debutează odată cu sfârșitul secolului VII î.Hr.. și continuă pe tot parcursul secolului VI î.Hr.. – etapa Fier IV (Ha C_2-D_1) – fiind astfel contemporană cu descoperiri precum cele de la Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*, Remetea Pogănici, Ieşelniţa, cele de tip Vlaha din Transilvania, cu cele din arealul grupului Ferigile din Oltenia sau a celor provenite din siturile zonei de nord a Serbiei.

Cele mai interesante complexe arheologice cercetate pe *Dealu Cetățuica* de la Unip aparţin epocii dacice. Până acum au fost descoperite 13 gropi cu dezvoltări mari, plasate în partea central–nordică a grindului și poate câteva de dimensiuni mici, interpretate ca "gropi pentru stâlpi". Cele mai multe dintre complexele datate în epoca dacică au în inventar seturi de vase din ceramică depuse întregi sau sparte din vechime, care aparţin mai multor categorii funcţionale: vase pentru gătit, vase în care erau păstrate proviziile, vase pentru mâncat și băut, formând așa-numitul "serviciu de masă". Alături de acestea au fost depuse și alte tipuri de obiecte, de cele mai multe ori fragmentare sau chiar numai părţi din obiecte. Între ele se remarcă fragmentele de râșniță și cutele pentru ascuțit. Un caz deosebit îl reprezintă fragmentul unui picior de pat, descoperit în C.119 ce reprezintă un import din lumea romană.

În acest stadiu al cercetărilor a fost investigată prin metode intruzive doar o mică parte a sitului. Totuși, pe baza datelor acumulate am încercat să înţelegem categoria de sit care a funcţionat în epoca dacică la Unip. Fără nici o îndoială, putem spune că unele dintre complexele cercetate pe grindul *Cetățuica* de la Unip reprezintă manifestări de cult. Ne referim mai exact la structurile: C.17, C.23, C.37, C.81, C.84, C.99–100, C.115, C.119. În cadrul ariilor locuite de geţi și daci astfel de manifestări îmbracă forme cât se poate de diverse, iar inventarul este cel care se compune dintr-o varietate de materiale. Sunt situaţii în care sunt depuse vase întregi, piese de armament, podoabe, unelte sau ustensile, dar și schelete sau părţi din scheletele unor animale sau chiar oameni. Ansamblurile osteologice pomenite sunt prezente rareori în astfel de gropi, iar la Unip, așa cum s-a văzut, ele lipsesc cu desăvârșire. Podoabe, unelte și ustensile sunt prezente de obicei pe fundul gropilor. Tot în același fel se întâmplă și la Unip cu cele două fusaiole din C.23, găsite pe fundul gropii sau cea din Complexul 81. De pe fundul Complexului 23 provine și un rest de turnare, iar piesa este o dovadă a prelucrării bronzului.

Tot de pe fundul unui complex (C.17) provine o tijă de bronz, un obiect din fier, în formă de bandă, o plăcuță de fier și o alta din bronz din C.23. Din C.81 provine un fragment de pandantiv, din bronz, o oglindă dintr-un aliaj care conţine cupru (poate bronz) și trei alte obiecte fragmentare, două din bronz, iar altul din fier, a căror funcţionalitate nu am reușit să o distingem. Din C.115 provine un fragment de psalie din fier, două obiecte care ar putea să fie fragmente ale unor fibule filiforme în curs de realizare și un obiect din fier, cu forma unei tije a cărui funcţionalitate nu ne este cunoscută.

Dată fiind starea fragmentară a multor piese și poziţia în care au fost găsite, credem că putem lua în considerare și presupunerea că unele au ajuns accidental în inventarul complexelor respective. Iar alte artefacte ar fi putut să fi fost depuse simbolic, ca părţi componente ale unor obiecte, care simbolizau întregul. Un exemplu în acest sens poate să fie fragmentul de psalie provenind din C.115, care are și urme evidente de trecere prin foc. Mai trebuie evidenţiat și faptul că uneori piese întregi, altele decât recipientele, erau de asemenea depuse. Așa este cazul unei fusaiole din lut depusă într-un vas de provizii, în nivelul 3 de umplere (primul) al C.84.

Un alt tip de monument prezent la Unip este reprezentat de depuneri de vase ceramice întregi și fragmentare pe sol (C.2, C.12) sau într-o groapă cu adâncime mică (C.81). De fapt, în nici unul din cele două cazuri menţionate nu este exclusă existenţa unor gropi în vechime, care nu au fost însă surprinse în plan în timpul cercetărilor.

Dacă pentru a susţine caracterul ritual al depunerilor descrise anterior credem că există numeroase argumente, este încă hazardat să emitem presupuneri în legătură cu destinaţia ofrandelor depuse. Astfel de încercări au mai fost făcute, atât pentru descoperirile de la Unip, cât și pentru alte situri. În ceea ce ne privește, opinăm că în acest stadiu al cercetărilor este prea devreme să ne pronunţăm. Seria observaţiilor trebuie extinsă și asupra altor complexe, care ar fi putut să aibă legătură cel puţin cu unele dintre gropile cu depuneri de vase ceramice. Ne referim aici la gropile cu dimensiuni mici, interpretate ca gropi pentru stâlpi. Dispunerea unora dintre ele ne poate indica faptul că cel puţin unele dintre complexele cu ofrande erau acoperite. În același timp credem că este posibil să fi fost semnalizate prin stâlpi sau cu alte marcaje care implicau fixarea de stâlpi în pământ. Când facem această observaţie avem în vedere pe cele aflate în apropierea unor complexe, precum C.17 sau C.23, care ar putea să fie interpretate și în acest fel.

Cercetarea arheologică de până acum, la Unip, a oferit indicii care ne fac să credem că zona a fost locuită, iar situaţia nu ar fi singulară. La Sighișoara-*Wietenberg* gropi cu depuneri de vase se află în arii în care se găsesc și locuinţe contemporane. Tot aceeași este situaţia la Grădiștea sau la Moigrad.

Câteva dintre complexele de la Unip au caracteristicile unor gropi de provizii, care au fost transformate, la un moment dat, în gropi menajere. Între acestea se numără C.36. C.103, C.108 și C.116.

În acest stadiu al cercetărilor credem că, pe baza rezultatelor de până acum, în epoca dacică la Unip a funcţionat o așezare. Chiar dacă până în prezent nu au fost descoperite locuinţe, gropile menajere și materialele acumulate în stratul arheologic

documentează o activitate intensă. Iar gropile menajere sau pentru păstrarea proviziilor au fost săpate, probabil, datorită unei necesități ale unei comunități umane.

În același spațiu, sunt prezente și monumente a căror rol cultic este indicat prin inventar și modalitățile complexe de depunere a obiectelor. Comunitatea, sau poate doar anumite părți ale ei, care locuia grindul aflat în lunca râului Timiș, se pare că a desfășurat o serie de activități private din sfera sacrului. Nu putem ști în acest moment dacă este vorba de o zonă din cadrul sitului în care se desfășurau astfel de ceremonii urmate de depunerea unor obiecte (la Unip este vorba de veselă ceramică, mai ales). Este posibil ca cercetările viitoare să demonstreze că ele sunt prezente numai în această arie, sau dimpotrivă, că ele sunt răspândite pe întreaga suprafață a sitului, intercalate sau nu de alte structuri.

Obiectele cu valoare cronologică, dar și tipologia ceramicii indică o perioadă de funcționare a așezării din a doua jumătate sau de la sfârșitul secolului II î.Hr., până la sfârșitul secolului I î.Hr., sau poate în primul sfert al secolului I d.Hr.

Mai multe descoperiri efectuate în cadrul cercetărilor de pe *Dealu Cetățuica* de la Unip pot fi încadrate perioadei migrațiilor, mai precis comunităților de slavi timpurii. Până în acest moment au fost cercetate șase complexe arheologice, care pot fi atribuite cu certitudine slavilor, majoritatea surprinse numai parțial. Patru dintre acestea sunt locuințe semi-adâncite, de formă patrulateră, cu colțurile ușor rotunjite (C.20, C.25, C.54 și C.88-care include și aglomerarea C.52), fiind grupate în partea de nord a "dealului".

În cadrul a trei dintre locuințe au fost surprinse și instalațiile termice sub forma unor cuptoare (C.20, C.25, C.88), situație care nu este exclusă nici în cazul celei de-a patra (C.54), cercetată deocamdată numai în parte. Cel de-al cincilea complex (C.52) reprezintă o aglomerare de material arheologic, formată în cea mai mare parte din ceramică și lipitură, care în fapt a suprapus unul din cuptoarele locuințelor menționate anterior (C.88) și face parte din aceasta. Toate cele patru locuințe aparțin, din punct de vedere tipologic, modelului de locuință semi-adâncită, podeaua fiind identificată la adâncimi cuprinse între 0,2 și 0,4 m. Din punct de vedere al formei în plan, cele patru structuri sunt patrulatere, având colțurile rotunjite. Referitor la dimensiunea acestor structuri de locuit, putem să remarcăm o oarecare similaritate între cele patru complexe descrise. Locuința C.20, singura a căror laturi au fost surprinse integral, are o suprafață de circa 9,3 m^2, în timp ce C.88, surprins aproape integral, are o suprafață estimată de 10,5 m^2. Desigur, nu putem omite faptul că două dintre cele patru locuințe au fost surprinse doar parțial, neavând posibilitatea de a calcula dimensiunile suprafeței totale. Prezența gropilor de stâlpi a fost semnalată în toate cele patru structuri, poziția acestora variind de la caz la caz. Locuințele au fost prevăzute cu instalații complexe de încălzire și gătit, reprezentate aici de către trei cuptoare. Unul dintre cuptoare a fost realizat dintr-un bloc de lut crutat, fiind construit independent față de pereții locuinței, pe când celelalte speculează una dintre laturile acestora.

Materialul arheologic rezultat în urma cercetării complexelor aparținând orizontului epocii migrațiilor este unul variat, atât din punct de vedere al formei cât și al structurii. Așa cum este firesc, ponderea cea mai mare o ocupă materialul ceramic, reprezentat de vase pentru gătit, fragmente de platouri și greutăți de lut. Materialul menționat anterior este completat de un obiect din metal și o podoabă, cea din urmă categorie fiind reprezentată printr-o singură mărgea de sticlă.

Materialul ceramic este alcătuit în primul rând din fragmente de vase, însumând 158 fragmente, cercetarea scoțând la iveală și trei vase întregi sau întregibile, acestea fiind importante pentru încadrarea cronologică și culturală a materialului și a așezării. În funcție de caracteristicile morfologice și metrice ale vaselor acestea au putut fi încadrate pe rând tipurilor IV2b, II1bC sau III3aA, aparținând categoriei oalelor. Platourile de lut au fost documentate prin două fragmente, reprezentând anexe ale cuptoarelor fiind cel mai probabil montate deasupra acestora și folosite la uscarea semințelor.

Categoria pieselor de lut este completată de greutățile de mici dimensiuni de forma unor discuri aplatizate sau de formă cilindrică, considerându-se că acestea ar fi funcționat drept greutăți pentru plasa de pescuit. Din aceeași categorie a greutăților de lut face parte și cea provenită de la un război de țesut vertical. În categoria podoabelor a fost inclusă o mărgea din sticlă de formă prismatică cu colțurile teșite, fiind monocromă, de culoare albăstruie.

Din analiza artefactelor descoperite până acum în așezarea slavă de la Unip-*Dealu Cetățuica*, reiese faptul că avem de-a face cu o comunitate rurală, care se ocupa cu agricultura de subzistență și, probabil, creșterea animalelor. Din punct de vedere a materialului arheologic descoperit, putem spune că așezarea este una modestă. Importante ni se par însă aspectele culturii materiale care țin de un oarecare conservatorism etnic, dar și funcțional. Deși pare să fie cel mai sud-vestic grup de slavi documentat până acum pe teritoriul actual al României, el și-a păstrat caracteristicile etnice și culturale nealterate, analogii pentru obiectele de uz gospodăresc sau podoabele descoperite aici, găsindu-se în aproape toate celelalte așezări descoperite în Transilvania, Muntenia

sau Moldova. Analiza materialelor, precum și cea a arhitecturii de la Unip-*Dealu Cetățuica* par să indice o asemănare cu realitățile orizontului slav cuprins între mijlocul secolului VI și cel al secolului VII, documentat temeinic în nord-vestul României.

Cercetările întreprinse în cele două zone de pe *Dealu Cetățuica* au surprins, pe lângă cele trei așezări bine definite, și câteva structuri de mici dimensiuni, parțial cercetate, încadrabile în perioada Evului Mediu. Este vorba despre patru complexe arheologice datate cu o oarecare certitudine (C.53, C.76, C.77 și C.79) și alte două structuri a căror încadrare cronologică este deocamdată incertă (C.7, C.78), acestea din urmă putând fi datate larg, din perioada migrațiilor și până în cea modernă.

Toate cele patru structuri încadrate mai sigur evului mediu se grupează în marginea vestică a magistralei cercetate, mai exact în Suprafața 6. Este vorba despre complexe arheologice de dimensiuni reduse, aflate sub forma unor gropi circulare de dimensiuni variate, reprezentând gropi de stâlp (C.77, C.79) ori cu funcționalitate incertă (C.53, C.76).

Materialul arheologic databil în epoca medievală, deși slab cantitativ, este unul divers din punct de vedere cronologic, fiind repartizat pe o lungă perioadă de timp.

Dintre cele mai timpurii descoperiri de acest fel se numără o piesă din fier descoperită în cadrul C. 76, reprezentând probabil urechiușa de prindere a unei găleți, sau a unui alt vas de uz casnic asemănător unei căldări, cu analogii în perioada sec. VIII-IX.

O descoperire izolată care se remarcă, datată câteva secole mai târziu, este reprezentată de o oală întregită, descoperită izolat în Stratul 10 al Secțiunii 1, în dreptul metrului 18, la 1.7 m adâncime, încadrabilă între sec. XII-XIII.

Una din cele mai clare descoperiri ca și context și datare provine din groapa de stâlp C. 77, fiind vorba despre buza unei oale databile în perioada secolelor XIV-XV.

Cele mai târzii descoperiri încadrabile epocii medievale, databile la finele acestui ev, au fost găsite în poziție secundară, în cadrul Secțiunii 1, aflate pe versantul estic al *Dealului Cetățuica* (Strat 10, metrul 18, -1,6 m). Este vorba despre două fragmente ceramice aparținând unor urcioare (Pl. 30/1,2) specifice perioadei secolelor XVI-XVII.

Privind în ansamblu, putem spune că descoperirile încadrate Evului Mediu de la Unip atestă o prezență antropică pe *Dealu Cetățuica*, cel puțin pentru parcursul secolelor IX-XV, însă cu mai multe semne de întrebare, dată fiind cantitatea mică de artefacte și, mai ales, poziția descoperirii lor (în poziție secundară sau complexe surprinse parțial, cu funcționalitate incertă). Pe de altă parte, în cele șapte suprafețe cercetate până acum la Unip, nu au fost identificate structuri medievale cu caracter gospodăresc, neputând fi vorba, până în prezent, de o așezare în adevăratul sens al cuvântului, databilă în acest palier cronologic.

*
* *

După cum se poate observa, rezultatele primilor șapte ani de săpătură arheologică sistematică la Unip-*Dealu Cetățuica* reflectă un stadiu al cercetărilor. În unele cazuri, descoperirile de până acum au ridicat mai multe probleme decât au lămurit. Totuși, incontestabil este faptul că ne aflăm în fața unui sit arheologic deosebit, cu descoperiri remarcabile și oportunități pe măsură.

Este unul dintre puținele situri arheologice din zona de SV a României încadrabile în Hallstatt D, unul dintre puținele situri dacice cu utilizări rituale din spațiul românesc și cel mai bine documentat sit slav din Banat. Nu e puțin lucru nici faptul că s-a încercat o abordare metodologică interdisciplinară încă de la debutul cercetării, astfel încât să se fructifice toate oportunitățile oferite de noile tehnologii sau de expertiza specialiștilor care au colaborat de-a lungul etapelor de muncă în teren sau laborator, de la analiza elementelor de arheologia peisajului la prospecțiuni geofizice, analize fizico-chimice sau biologice.

Unele dintre aceste studii nu sunt încă finalizate sau, dat fiind eșantionul de probe foarte mic, ele nu sunt reprezentative în acest moment. Suntem însă convinși că situl nu și-a deconspirat toate secretele și campaniile următoare ne vor oferi multe surprize.

Preconizăm ca, în condițiile în care se vor strânge mai multe fragmente osteologice, să realizăm o analiză exhaustivă a faunei și implicit a dietei acestor comunități care au viețuit aici. Resturile de semințe identificate până acum vor completa datele despre vegetația din jur, dar și despre economia locuitorilor. Puținele obiecte din piatră, precum și resturile litice utilizate în arhitectura locuințelor sau în gospodărie, sunt adunate cu atenție deoarece sunt rare în zona de câmpie inundabilă a Banatului, unde materia primă o constituie lutul și lemnul.

Buna colaborare cu departamentele de chimie (prin intermediul prof. univ. dr. Titus Vlase) și fizică (prin intermediul conf. univ. dr. Paul Barvinschi) s-a concretizat deja, punctual, prin studii interdisciplinare aplicate diverselor obiecte descoperite în săpătura arheologică. Dar procesul de coroborare a metodelor și a datelor este destul de laborios, deoarece cercetătorii provin din domenii diferite și nu au mai colaborat până acum în domeniul patrimoniului

arheologic. În cele mai dese cazuri suntem în faza în care învățăm reciproc unii de la alţii și descoperim oportunitățile care ni se deschid.

Noile protocoale de colaborare cu IFIN HH Măgurele (pentru cronologie absolută), cu IML Timiș (pentru analize ADN), cu Universitatea „Ștefan cel Mare" Suceava (pentru analize dendrologice), cu Centrul de Transfer Tehnologic CENTUM – INCEMC Timișoara (pentru analize fizico-chimice) și cu Universitatea din Szeged (pentru termoluminiscenţă) creează cadrul legal și instituţional pentru a continua și diversifica studiile pe artefacte și ecofacte, materii prime și reziduale, sau asupra osemintelor umane.

În măsura în care vom reuși să păstrăm echipa actuală, entuziasmul și spiritul viu al curiozității științifice, sperăm ca viitorul volum să reunească un corpus de studii mai pregnant interdisciplinare, care să reflecte eforturile depuse și profesionalismul celor implicați.

UNIP–*DEALU CETĂŢUICA*. RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH BETWEEN 2009–2015

Summary

Introduction

Opened in 2009 as an archaeological school-site of the West University of Timişoara, the archaeological site at Unip-*Dealu Cetăţuica* led, during the seven research campaigns (2009–2015), to the discovery of numerous archaeological finds dating back to various historical ages. The seven investigated areas (S.1–S.7) cover a surface of 340 m^2 altogether, located in two different parts of the "hill", within whose limits 108 archaeological complexes were found (Pl. 113, 114). To date, results have shown that the "hill" was inhabited in three different ages, starting with the First Iron Age (5th–6th centuries B.C.), then the Second Iron Age, the phase of the Dacian Kingdom (2nd century B.C – 1st century A.D.), and finally the migration age (7th century A.D.).

Location and natural environment

The archaeological site at Unip-*Dealu Cetăţuica* is located in the fields of Unip village (commune of Sacoşu Turcesc, Timiş County, Romania), 3 km NW of the Orthodox Church in Unip, the village from where the site is most accessible. *Dealu* is closer to the village of Urseni (commune of Moşniţa Nouă), 2.5 km SSW of the village church, from which it is separated by the Timiş River, of which *Cetăţuica* lies today at a distance of only 250 m south. As a wider geographical area, the site lies in the central part of Timiş County (Fig. 2), while from a physical-geographic viewpoint, it is situated in the Timişoara Plain, a subdivision of the Timiş River Plain, which in its turn is a component of the Banat Plain. In a straight line *Dealu Cetăţuica* lies only 8 km away from the southern edge of the city of Timişoara.

From a geomorphological point of view, the most of the site is situated in the plane area of a lobe-shaped fluvial sand bank, bordered by wide slopes of over 20°, neighbouring on long depression areas which are today in various stages of clogging. In relation to this sand bank, the one immediately next to it, beyond the defence ditch, has a trapezoid shape, a lower elevation by 1–1.5m, and may represent the remains of an older sand bank that was reshaped by subsequent stages in the evolution of the Timiş River. The fact that the dividing ditch bordering the main sand bank to the east has a linear trajectory and is slightly curved at both ends suggests an anthropic adjustment due to a strategic option.

The hydrographic features of the area are given by underground water and surface watercourses, the main hydrographic courses being the Timiş River and its tributary Pogăniş, whose mouth is today about 4 km upstream of the site but which in historical ages was downstream of the site; this aspect was mapped as early as the dawn of the modern age (Fig. 5).

Early iron age

The period between the end of the 7th century B.C. and the appearance of the first La Tène evidences designates, in the Romanian Banat, the end of the First Iron Age. This is a little documented age, as it is generally connected to a series of fortuitous discoveries, the ones with clear contexts having been only briefly published, or are lying somewhere forgotten.

A first and accidental discovery, datable to the time period mentioned above, is the helmet found at Berzovia – *Jidovin*; it was classified as Pflug type IIIA, dated back to sometime between the latter half of the 5th century B.C. and the beginning of the 4th century B.C[570]. With no clear archaeological back-

570 Gumă, 1991, p. 93.

ground is also the deposit of bronze pieces found at Drencova, which consists of seven different pieces and several fragments of saltaleoni. Based on two of the pieces, the deposit was dated to the larger Hallstatt D age. Another fortuitous find is the incineration grave at Brebu, whose inventory allows us to draw a parallel to the funerals from the second phase of the necropolis at Ferigile, as well as to those from the necropolis at Gogoşu[571]. The last piece with an uncertain archaeological context was recovered from the area of a sand excavation in the fields of the village of Găvojdia (Timiş County) in 2003 by Florin Medeleţ and Valentin Cedică. It is a bronze helmet assigned to the Greek-Illyrian series, Pflug type $IIIA_1$ and dated to the latter half of the 6th century B.C[572].

The first systematic research yielding archaeological materials traceable to the manifestations typical of the final stage of the First Iron Age in Banat is the one at Vişag (Timiş County)[573], followed by the one on the *Dealul Păscoani* plateau, in the fields of the village Remetea Pogănici. At this last site two layers of culture were documented[574], the one on top being assigned materials dating from the final stage of the First Iron Age. Between 1967 and 1969, M. Nica carried out archaeological investigations in the fields of the village of Ieşelniţa (Mehedinţi County), where he researched a tumular necropolis. The inventory materials have analogies at Ferigile, Bârseşti, Gogoşu and Dojna Dolina[575]. Much closer to our area of interest is the research at Remetea-Mare –*Gomila lui Gabor* (Timiş County) from where ceramic material was recovered, typical of „late Hallstatt" culture in Banat[576].

It was only in 1993 that a monograph was written on the First Iron Age in Banat and, implicitly, its last evolution stage[577]. In this context, in addition to what had already been known about the 6th–5th centuries B.C., the author mentioned materials from Moldova Nouă, the grave or graves at Ilidia – *Obliţa*, as well as the research at Vrani – *Dealul Morişchii*[578].

Situated on the southern border of the Lipova Hills, the fortification at Herneacova underwent archaeological excavation in three archaeological campaigns, carried out between 2003 and 2005 by a group of researchers from the Banat Museum of Timişoara. During the three campaigns at Herneacova – *Cetate*, there were investigated three segments of the master-section (α1–3), two of the defence ditches of the fortification[579], and other archaeological features whose functionality could not be established.

As it can easily be seen, the final stage of the First Iron Age in the Romanian Banat represents a quasi-unknown stage of cultural evolution, whose definition relies on a reduced number of finds; actually, the situation is generally the same for the research into the metal age in Banat.

The architecture of the First Iron Age documented at Unip consists of in-ground pitted dwellings; in this respect there were documented three such complexes, four semi-pitted living structures and a possible layer of dwellings whose structure was completely above ground level.

Pitted dwellings were identified only in the northern areas of the upper plateau. The dwellings assigned to this type are oval-shaped, with the exception of Complex (C.) 104, which is a rectangular shape with rounded corners (Pl. 12/1, 47). The huts are large in size, their area ranging between 10 m^2 and over 20 m^2, whereas the depths of the pits varies between 0.85 and 1.7 m in relation to the outlining level. The profiles of the huts are different; thus, dwellings C.19 and C.104 had straight walls up to the middle area or their lower thirds, where walls became uneven because of interior design (Pl. 33–34, 47). Only in the case of hut C.39 were the walls slightly concave at the bottom (Pl. 39). The dwellings were most likely accessed by the southern area, while the other sides were straight walls, at the basis of which several dug out clay steps were found. It was observed that the dwellings with straight walls were fitted with hard beds made of dug out clay, which was absent in the other cases. The arrangement of the hut bottom is certain. In all three huts there were identified traces of flooring by application of a thin layer of dark compact clay right over the sand typical of the sand bank (Pl. 11/1, 12/1, 32). The investigated huts did not have heating installations, and the rooms were probably heated by some mobile hearths.

Semi-pitted dwellings can also be mentioned as part of the "Hallstatt D" architecture, investigated at *Dealu Cetăţuica*. We included in this type of structure those dwellings whose pit is in-ground by 0.4-0.8 m, and which is assumed to have had walls elevated above the ancient stepping level, thus resulting typical remains (C.8, C.46, C.89, C.92 and C.113). The shape of the semi-pitted dwellings was relatively oval, with a small overall area – ranging between

[571] Leahu, 1965, p. 161–162.
[572] Medeleţ, Cedică, 2004, p. 98.
[573] Stratan, 1960, p. 163–165.
[574] Stratan, 1960, p. 166.
[575] Nica, 1974, p. 37–38. With regard to the first tumulus, M. Gumă dates it back to the early phase of Basarabi culture, critically analyzing the appearance in this structure of the iron horse head psalia, considering it as belonging to a secondary burial (Gumă 1993, 238–239).
[576] Medeleţ, 1991, p. 63–67.
[577] Gumă, 1993.
[578] Gumă, 1993, p. 240
[579] Medeleţ *et alii*, 2004, 94; Mare, Cedică 2005, p. 634.

4 and 10 m^2 – and depths between 0.3 and 0.8 m (Pl. 41, 45, 49). Due to the shallow depths, the profile of the pits is generally waterbed-like. No decorations were found in such dwellings but post holes could be documented, while in the case of C.113 also the step that facilitated access to the dwelling. In terms of the outlining of the pits, we identified and investigated remains of the walls, consisting of more or less compact agglomerations of adobe (e.g. C.90a and C.118), which in part retained wattle traces. As it can easily be observed, reconstructing this type of dwelling is difficult because of the absence of more coherent architectural elements. To date, each investigated complex has provided punctual information concerning only certain parts of the dwelling structure.

The level of surface dwellings identified on the Unip „hill" plateau may be accounted for due to the identification of six archaeological complexes (C.3–5, C.35, C.55, C.112), representing the remains of some wood floorings and agglomerations of material (Pl. 14) These structures were made by laying, on the stepping level, a „foundation" consisting in beds of ceramic fragments placed horizontally, over which clay was spread. We consider that this type of structure can be associated with the many investigated post holes, which, by their distribution, at their present stage, barely outline the planes of potential dwellings. The post holes are wide in diameter, ranging between 18 and 50 cm, while their depth varies between 10 and 55 cm.

The habitat at Unip dating from the First Iron Age is completed by annexes, represented by two storage pits (C.11 and C.29), which were later transformed into waste disposal pits.

The archaeological material recovered from the settlement dated to the First Iron Age at Unip – *Dealu Cetățuica* is rich and mostly consists in ceramic fragments, more rarely complete vases, to which are added spindle whorls, jewellery or objects made of bone, horn or metal. For the dating of the settlement ceramic material is crucial, representing the only means of chronological dating, given the absence of more relevant metal artefacts.

The analysis of the ceramic material focused on the pieces recovered from the investigated complexes; the ones in the upper layers were not included in the analysis. Thus, 4589 ceramic pieces were analysed macroscopically and their features were described. The analysis criteria refer to elements of ceramic technology, its morphology and ornamentation techniques, as well as its metric characteristics in the cases where their documentation allowed it.

The ceramic material assigned to the First Iron Age is in a poor stage of preservation, as it is heavily fragmented. Of all the analysed ceramic pieces, only 24% of the fragments are typical, whereas the rest of 3363 fragments (76%) are atypical (Fig. 22/1). The heavy fragmentation of the ceramic remains may be explained by the archaeological contexts they emerge from, as the material represents, with no exception, traces of the community that lived on *Dealu Cetățuica* at the end of the First Iron Age.

Three ceramic categories were documented, and the statistical data reveal that, as regards ceramic technology, there are clear differences between them. We can thus observe that pots getting in contact with open fire or in which supplies were kept include harder degreasing agents in their paste, like grounded shards or (large-grain) sand. Such degreasing agents gave pottery increased durability. As concerns the category of fine pottery, the paste was only mixed with fine sand, which made the clay more elastic, allowing for the modelling of small and medium-sized pots used for serving food or drinking liquids, as well as for miniature pots.

Before the baking of the clay, the vessels surface was covered with engobe, and statistics reveal that semi-fine pottery was smoothed over both surfaces, while fine pottery was exclusively polished, often having a metallic aspect. By both these techniques the pot walls were waterproofed and given a pleasant aesthetic aspect.

Master potters knew well both techniques of clay baking, in both an oxidant and a reductive medium. Coarse ceramic, as well as semi-fine ceramic, is characterised by good oxidant baking, whereas fine ceramic is mostly characterised by reductive baking. The chromatic inventory of the ceramic fragments is fairly unitary and mainly features orange, shades of brown, but also black. At the same time, it should be noted that the bottoms of some pots show traces of secondary baking. The wall thickness of the pots is another classification criterion for ceramic categories. The pots assigned to coarse ceramic have thick walls, of about 1 cm on average, while semi-fine ceramic is about 0.83 cm thick on average. Fine ceramic has thinner walls, 0.69 cm thick on average. We observe a 0.13 cm difference between the three averages typical of the three pottery categories.

As far as the ceramic material at the Unip site allowed us, we compiled a catalogue of pot shapes, relying on classification criteria primarily based on functionality. To establish types and variants, we investigated the morphological variations of the pots. Compiling the inventory of pot shapes was in part influenced by the rather fragmented material at our disposal, but we cannot overlook the minor differences between the pots that we investigated and those recovered from sites belonging to the Basarabi culture, which facilitated our endeavour to some extent.

It must also be noted here that the master potters of the age did not work with standardised moulds, like the one we present here, but they merely tried to answer the daily needs of the communities they serviced. As a result, the proposed typology represents our subjective projection in an attempt to define the civilisation age under investigation as well as possible. The following categories were established for the pottery dated to the First Iron Age: cooking vessels (straight-walled or large-bellied pots), vessels for storing and consuming liquids (cups, mugs, handleless cups and amphorae), tableware (plates, large and small bowls), miniature vessels, ritual vessels (pseudo-kernoi), and lids in terms of accessories.

As regards ornamentation, the ceramic recovered from the settlement under investigation may be classified in two categories depending on the presence or absence of decoration. Thus, decorated pottery represents 11.28% of all the ceramic fragments analysed, while the rest of 4071 fragments (88.7%) are undecorated ceramic pieces. The ornamentation of the ceramic at Unip-*Dealu Cetățuica* is fairly varied if considered in detail; it was done by the well-known techniques of the age, namely: by impression into the unbaked paste of pots and by embossing some graphic elements. The classification of ornaments found on the ceramic material was done according to decoration categories, the emerging motifs, as well as their associations.

The category of ceramic objects is completed by other pieces such as spindle whorls, clay balls, a small-sized cone, a possible pintadera fragment and a clay cuff. The category of jewellery is poorly represented, as it only counts two clay beads and an undecorated Kugelkopf pin. Bone and horn pieces are few and were exclusively found in the filling layers of the C.19 pitted dwelling. Bird bones were the materials from which were carved a pin (Pl. 75/2), a piercer (Pl. 75/5) and a spatula (Pl. 75/4); deer horn pieces are represented by a cuff (Pl. 75/6) and another piece in the process of crafting.

The prehistoric settlement on *Dealu Cetățuica* captures a chronological period still poorly documented both in the Romanian Banat and its neighbouring areas. The archaeological material at Unip does not provide sufficient reference points to allow for detailed discussions about the chronology of the settlement; however, a series of observations can be drawn from the analysis of the pottery. Based on the correspondence analysis (CA) and the series of complexes, depending on ornaments, vessel types and metal pieces, it was possible to establish two groups or clusters.

The first group is formed of complexes 19, 29, 104 and 113, which represent hut or semi-hut dwellings, as well as an annexe. A principal characteristic of this group is represented by such ornaments typical of the Basarabi culture as incised decoration, hatched diamonds and triangles, or winding lines. Furthermore, characteristic of this group are also pseudo-excised decorations (G) and impressions (H). In terms of typology, we observe that truncated-cone shaped plates (GII) and miniature plates of the JI type belong exclusively to the complexes assigned to this cluster, while the handleless cups (EI-II), the amphora (FI), the large bowl and the small bowls of type I (HI; II) are found only in certain complexes in the group. Moreover, the BII cooking pots and the HII large bowls are a constant presence in the group, and only sporadically found in the others.

The second group consists in a single hut dwelling (C.39), three semi-pitted dwellings (C.8, C.46, C.92) and six complexes from the level of surface dwellings (C.3–4, C.55, C.67, C.98, C.112, C.121). The ceramic material typical of this group is characterised by tableware consisting of cooking pots (AI-III), flanged plates (GI) or incurving rimmed plates (GIV), cups (CI) or large bowls (HII-III). In C.67 a fragment from a pseudo-kernos vessel (NI) was investigated. Compared to the previously mentioned group, decoration is less varied, limited to grooves (B), incisions (D) and notching (F), which decorate the thicker rim parts of the vessel, to which are added girdles and embossed elements. Special pieces are represented by the mug found in hut C.39 and the Kugelkopf pin in C.92 but they are singular finds.

The research stage concerning the prehistoric settlement at Unip is still at the beginning and does not yet allow us to clearly establish internal evolution ages for the settlement. Although the ceramic material involves a significant sample, it comes from structures of little variation. The percentage of complexes represented by huts and semi-pitted dwellings is obviously higher, whereas elements pertaining to the surface level dwellings are scarce. In this context, increased importance will be given to materials recovered from surface dwellings identified by means of geophysical prospections and confirmed by the research campaign in 2018.

On the other hand, the preservation of Basarabi culture elements and their association to materials that can clearly be assigned to the final stage of the First Iron Age suggests that archaeological structures typical of the first group may be the earliest within the settlement, and their chronological dating may be established to the end of the 7th century B.C. – former half of the 6th century B.C. Materials found in the complexes of the second group include decorations and shapes circulating mostly throughout the 6th century B.C., and analogies abound in this respect.

Although the period under discussion is little known both in the Romanian Banat region and its surrounding areas, recent research seems to provide a general outline of the age. According to the analogies and results obtained by means of the statistical analysis of the material, the settlement at Unip may be dated to a time period subsequent to the Basarabi culture, which starts at the end of the 7th century B.C. and continues throughout the 6th century B.C. – the fourth Iron Age (Ha C_2-D_1), thus being contemporary to discoveries such as those at Remetea Mare-*Gomila lui Gabor*, Remetea Pogănici, Ieşelniţa, discoveries of Vlaha type in Transylvania, the discoveries in the area of Ferigile in Oltenia, or at archaeological sites in northern Serbia.

Late iron age

Several archaeological complexes investigated on *Dealu Cetățuica* at Unip belong to the Dacian age. More exactly, there are 13 wide pits, located in the central-northern part of the sand bank and maybe some smaller sized ones interpreted as "post holes". Most of the complexes dated to the Dacian age inventory pottery sets deposited complete or broken in ancient times and belonging to several functional categories: cooking pots, storage pots, vessels for eating and drinking, forming the so-called "tableware". Alongside these, there were inventoried other types of objects, most often fragmented or even object parts only. Notable among these are grinder fragments (Pl. 93/4) and sharpening ridges (Pl. 90/2–3; 93/2–3;. 96/1). A special case is that of the fragment of a bed leg decoration discovered in C.119[580] (Pl. 107/6).

At this stage of the research, only a small part of the site area was investigated by intrusive methods. However, based on the collected data, we try to establish the site category functioning during the Dacian age at Unip. Without a doubt, we may say that some of the complexes investigated on the *Cetățuica* sand bank at Unip represent ritual structures. More specifically, these are the cases of C.17, C.23, C.37, C.81, C.84, C.99–100, C.115, and C.119. Within the areas inhabited by Getae and Dacians, such structures are as diverse as possible[581], and their inventory includes a wide range of materials. There are situations where there were found complete vessels, weapon pieces, jewellery, tools and utensils, but also skeletons or skeleton parts of animals or even humans[582]. Bone repositories like these are rarely present in such pits[583], and they are completely absent at Unip[584]. Jewellery pieces, tools and utensils are usually found at the bottom of pits. The situation at Unip was the same, as the two spindle whorls in C.23, or the one in Complex 81, were found on the bottom of the pit[585]. Still on the bottom of Complex 23 some casting remains was found[586] but the piece is evidence of working with bronze[587].

Also from the bottom of a complex (C.17) comes a bronze shaft, an iron object shaped like a band, while an iron plate and a bronze plate were dug in C.23. In C.81 was found the fragment of a pendant, a mirror made of a copper alloy (possibly bronze) and three other fragmented objects, of which two are made of bronze and another of iron, whose functionality could not be established so far. In C.115 were found a fragment of iron psalia, two objects which might be fragments of wire fibulae in the process of making and a shaft-shaped iron object, whose functionality is not known to us.

Given the fragmented state of many pieces and the position in which they were found, we may also assume that some of them just happened to be in the inventory of the respective complexes. Other artefacts might have been symbolically deposited, as components of objects symbolizing the whole. An example in this respect may be the psalia fragment in C.115, which shows evident marks of burning. It must also be noted that sometimes whole pieces, other than vessels, were also deposited. That is the case of a clay spindle whorl deposited in a supply vessel in layer three of the filling (the first) of C.84.

Another type of finding at Unip is represented by whole and fragmented pottery deposited on the soil surface (C.2, C.12) or in a shallow pit (C.81). In fact, neither of these cases excludes the existence of ancient pits, which were not captured in profile during the research.

Whereas we believe there are numerous arguments to support the ritualistic character of the deposits described above[588], we also believe that it is hazardous to issue assumptions as to the purpose

580 Micle *et alii*, 2016, 104, fig. 4c.
581 Conovici, Trohani, 1988, p. 207.
582 Sîrbu, 1994, 41; Popa, Simina, 2004, 72; Sîrbu, Peneş, 2011, p. 445.

583 Sîrbu, Peneş, 2011, 445.
584 Osteological material comes from features assigned to Dacians only from C.7, C.15, C.23, C.115 and it is, with an exception (a bovine coastal fragment with processing traces at one end), of objects (handle, hilts, collar etc). However, they can not be considered as falling within the category of "skeletons" or skeleton parts.
585 Sîrbu, Peneş, 2011, p. 445.
586 Incorrectly interpreted as a statuette representing a two-head cervid (Berzovan, 2013, p. 315).
587 At Unip, other objects have been discovered that document bronze processing activities: the melting pot from C.13 and the under processing fibula from C.115.
588 There were also researchers who considered the possibility that monuments of this kind were simply warehouses, thus

of these offerings[589]. Such attempts have been made before both for the research at Unip[590] and for other sites[591]. As far as we are concerned, we believe that at this stage of the research it is too early to make a definite statement but we may raise a series of questions. One such question refers to complexes 99 and 100, which were excavated at the same time and covered at the same time (the surface layer, numbered „1", is common to both digs). Taking into account that they both show features confirming the ritualistic aspect leads us to ask whether they are the offerings made by two families. Are they offerings for two different deities? And the questions can continue in the same key. As regards the offerers, we consider pertinent the assumption that they are small groups, perhaps families[592].

The series of observations must be extended to other complexes, which might have been connected to at least some of the pits with pottery offerings. Here we refer to the small-sized pits interpreted as post holes. The arrangement of some of them may indicate that at least some of the complexes containing offerings were covered. At the same time, we believe they might have been signalled by poles or by other markings involving poles dug in the ground. In making this observation we are taking into account those in the vicinity of some complexes like C.17 or C.23, which might be interpreted in this way.

Archaeological research at Unip has so far yielded clues that make us infer that the area was inhabited[593], and the situation would not be singular. At Sighişoara-*Wietenberg* pits containing pottery deposits were found in areas where other contemporary dwellings exist[594]. The situation is the same at Grădiştea[595] and at Moigrad[596].

Some of the complexes at Unip have the features of supply pits, which were at some point converted into waste disposal pits[597]. It is the case of C.36, C.103, C.108 and C.116 among others.

Summarizing the above, we believe that, based on the results of the research, there was a settlement at Unip in the Dacian age. Even though no dwellings have been found so far, disposal pits and the materials accumulated in the archaeological layer testify to an intense activity. Moreover, waste disposal pits or pits for the preservation of supplies were undoubtedly dug because of the human community's needs.

Within the same space there are also monuments whose ritualistic role is shown by their inventory and the complex means of depositing objects. The community, or perhaps parts of it, living on the sand bank in the floodplain of the Timiş River seems to have performed a series of private sacred rituals. At this time we cannot know whether it is an area within the archaeological site where such ceremonies were performed, followed by the offering of objects (at Unip there are especially ceramic vessels). Future research may prove that they exist only in this area, or on the contrary, that they are spread out over the entire area of the site, interposed or not with other structures.

Chronologically valuable objects, as well as ceramic typology, point to the settlement being functional from the latter half or at the end of the 2nd century B.C. until the end of the 1st century B.C., or perhaps the first quarter of the 1st century A.D.

Migration period

Several discoveries made during the research on *Dealu Cetăţuica* at Unip may be assigned to the period of migrations, more exactly to communities of early Slavs. To date, six archaeological complexes have been investigated, which can definitely be attributed to the Slavs; most of them were only partly captured. Four of them are quadrangular semi-pitted dwellings with slightly rounded corners (C.20, C.25, C.54 and C.88 – which also includes the agglomeration C.52), all grouped in the northern part of the „hill" (114).

In three of the dwellings heating installations in the form of ovens (C.20, C.25, C.88) were also captured; this may also be the case of the fourth dwelling (C.54), investigated only in part so far. The fifth complex (C.52) represents an agglomeration of archaeological material, mostly made of ceramic and clay and chaffe, which actually overlapped one of the ovens of the previously mentioned dwellings (C.88) and is embedded in it. All four dwellings are classified as types of semi-pitted dwellings, whose flooring was established at depths ranging between 0.2 and 0.4m. From the point of view of plane drawing, the four structures are quadrangular with rounded corners. In relation to the size of these living structures,

transferring the type of discovery into the profane sphere. See Ursachi, 1995, p. 96–97.

589 Sîrbu, 1994, p. 47.

590 Alexandru Berzovan, in person and with collaborators, tries to understand the meaning of the ritual for depositions from Unip (Berzovan, 2013, p. 323–324; Berzovan *et alii*, 2014, p. 18).

591 For example, in the case of the discoveries from Şimleul Silvaniei were supposed to be related to certain solar worship (Pop, 1993, 97), and for the G4 pit at Lancram-*Glod* the authors accepted that the ritual could have various motivations (Popa, Simina, 2004, 72).

592 Berzovan, 2013, p. 324; Berzovan *et alii*, 2014, p. 18.

593 See Berzovan, 2013, p. 325; Berzovan *et alii*, 2014, p. 19.

594 Andriţoiu, Rustoiu, p. 72.

595 Sîrbu, 1996, p. 12–14.

596 Matei, Pop, 2001, p. 254–255.

597 General considerations about storage pits and those of rubbish in some settlements, see Ferencz, 2007, p. 32–33.

we may note a certain similarity between the four described complexes. Dwelling C.20, the only one whose sides were captured completely, has an area of about 9.3 m^2, while C.88, captured almost completely, has an estimated area of 10.5 m^2. Of course, we cannot leave out the fact that two of the four dwellings were captured only in part, not allowing for the calculation of their overall areas. The presence of post holes was signalled in all four structures, their position varying from case to case. The dwellings were fitted with complex heating and cooking installations, represented here by three ovens. One of the ovens was dug in a block of clay, built separately from the dwelling, while the other ovens were dug in the dwelling walls.

The archaeological material recovered following the investigation of the complexes from the migration age is varied in terms of both form and structure. Naturally, the highest percentage is given by ceramic material, represented by cooking pots, fragments of platters and baked clay weights. In addition, there is a metal object and a piece of jewellery represented by a single glass bead.

The ceramic material consists firstly of fragments of pottery, amounting to 158 fragments; the research brought to light three complete or completable pots, which are important for the chronological and cultural dating of the material and settlement. Based on their morphologic and metric characteristics, these pots could be assigned in turn to types IV2b[598], II1bC[599] and III3aA[600], belonging to the category of cooking pots. The baked clay platters were documented by means of two fragments representing annexes to the ovens, most likely fitted over them and used for drying seeds[601].

The category of clay pieces is completed by the small-sized weights in the shape of flattened discs (Pl. 108/1; Pl. 110/6; Pl. 111/8, 9,10) or cylinders (Pl. 110/3), which are assumed to have been weights for fishing nets[602]. To the same category of baked clay weights belongs the weight from a vertical loom (Pl. 110/2). The piece is cylindrical in shape, has a central perforation and belongs to type III in the typology established by Ioan Stanciu[603]. Uncertain functionality is attributed to the two clay objects, one of which I shaped like a disc (Pl. 111/7), while the other is long-shaped with visible finger impression marks (Pl. 111/5).

In the category of jewellery there is a prismatic bluish monochrome glass bead with bevelled margins (Pl. 109/1).

Upon analysis of the artefacts discovered so far at the early Slavic settlement at Unip-*Dealu Cetățuica*, it is revealed to have been a rural community, which practised subsistence agriculture and, perhaps, animal farming. From the viewpoint of the archaeological material discovered, we may say that the settlement was a modest one. However, we consider important the aspects of material culture pertaining to a certain ethnic and functional conservatism. Although this seems to be the most south-western group of Slavs documented so far on the territory of present-day Romania, it preserved its ethnic and cultural characteristics unaltered, as analogies for household use items or jewellery pieces discovered here can be found in all the other such settlements in Transylvania, Muntenia and Moldova. The analysis of the materials, as well as of the architecture at Unip-*Dealu Cetățuica* seems to suggest a parallel to the realities of the Slavic horizon between the middle of the 6th century and the middle of the 7th century, thoroughly researched in north-western Romania.

The medieval age

Investigations carried out in the two areas on *Dealu Cetățuica* captured, in addition to the three well defined dwellings, a few small-sized structures, partially investigated and dating to the Middle Ages. These count four archaeological complexes dated with some certainty (C.53, C.76, C.77 and C.79) and two other structures whose chronological dating is uncertain for now (C.7, C.78), yet they can be dated largely from the migration to the modern age.

All the four structures dated with more certainty to the Middle Ages are grouped in the western border of the master-section investigated, specifically in S.6. They are small-sized archaeological complexes, in the form of circular pits of varying sizes, representing pole pits (C.77, C.79) or having an uncertain functionality (C.53, C.76).

The archaeological material datable to the Middle Ages, albeit scarce quantitatively, is diverse from a chronological point of view, being assigned to a long time span.

Among the earliest discoveries of this kind is an iron piece discovered in Complex 76, most likely representing a small bail of a pail or of another household vessel such as a cauldron, with analogies in the period between the 8th–9th centuries A.D. (Pl. 112/3).

A notable but isolated discovery, dated a few centuries later, is a completed pot (Pl. 112/8), found in Layer 10 of Section 1, at meter 18, 1.7m deep and datable to the 12th–13th centuries.

598 Stanciu, 2011, 180, fig, 61.
599 Stanciu, 2011, 179, fig. 59.
600 Stanciu, 2011, 187, fig. 68.
601 Stanciu, 2011, p. 259.
602 Stanciu, 2011, p. 276.
603 Stanciu, 2011, p. 275.

One of the clearest discoveries in terms of context and dating comes from the pole pit C.77; it is the rim of a cooking pot datable to the 14th–15th centuries (Pl. 112/6).

The latest discoveries datable to the end of the Middle Ages were found in secondary position within Section 1, on the eastern slope of *Dealu Cetăţuica* (layer 10, meter 18, 1.6m deep). They are two ceramic fragments of jugs (Pl. 112/1, 2) typical of the 16th–17th centuries.

Overall, we may say that the Unip discoveries datable to the Middle Ages confirm anthropic presence on *Dealu Cetăţuica* at least for the time span between 9th–15th centuries; nevertheless, there still are unanswered questions owing to the scarcity of artefacts and especially the position in which they were discovered (secondary position or partly captured complexes, with uncertain function). On the other hand, in the seven areas investigated at Unip so far, we could not identify medieval structures of the household type; therefore, we cannot so far talk of a settlement in the true meaning of the word, datable to this chronological horizon.

Translated by Andreea Șerban

Bibliografie

Abu-Baker *et alii,* 2014	Abu-Baker Ahmad, Al Sekhaneh Wassef, Shiyab Atef, Dellith Jan, Scheffel Andy, Alebrahim M. Anwar, Popp Jürgen, *Analitical investigation of five Roman Pb-based scale weights (Qasr Ar-Rabbah, Jordan): A case study*, în *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 14, No. 1, p. 181–190.
Andrieşescu, 1924	Andrieşescu Ioan, *Piscul Crăsani*, Bucureşti, 1924.
Andriţoiu, Rustoiu 1997	Andriţoiu Ioan, Rustoiu Aurel, *Sighișoara – Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică*, Bibliotheca Thracologica, XXIII, Bucureşti 1997.
Aquaproiect, 2007	Aquaproiect S. A., *Plan pentru prevenirea, protecţia și diminuarea efectelor inundaţiilor în S. H. Banat*, Vol. I: *Memoriu*, 2007, 371 pg. (*ms*).
Ardelean, Zăvoianu, 1979	Ardelean Victor, Zăvoianu Ion, *Judeţul Timiş*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1979, 176 pg.
Arnăut, 2014	Arnăut Tudor, *Spaţii sacre și practice funerare din mileniul I a. Chr., în arealul Carpato Balcanic*, Chișinău 2014, 564 pg.
Babeş, 1980	Babeş Mircea, *Unelte geto-dacice pentru modelarea ceramicii*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 31, 1, 1980, p. 22–30.
Babeş, 1983	Babeş Mircea, *Paftalele Latène târzii din sud-estul Europei*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 34, 3, 1983, p. 196–221.
Băcueţ, 2014	Băcueţ-Crişan Dan, *O locuinţă medievală timpurie descoperită în anul 1995 la Alba Iulia Dealul Furcilor. Câteva consideraţii privind locuirile medievale timpurii de pe teritoriul orașului Alba Iulia*, În: *Apulum LI*, 2014, p. 615–643.
Bârzu, 1994–1995	Bârzu Ligia, *La station no. 1 de Bratei, dép. de Sibiu (IVe-VIIe siecles), avec une expertise de Maria Bulai-Ştirbu*, În: *Dacia*, N.S. 38–39, 1994–1995, p. 239–296.
Bejan 1995	Bejan Adrian, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, 1995, 230 pg.
Bejan *et alii*, 2010	Bejan Adrian, Micle Dorel, Măruia Liviu, Cîntar Adrian, *86. Unip, com. Sacoșu Turcesc, jud. Timiș, Punct: Dealu Cetăţuica*, În: Angelescu Mircea Victor, Bem Carmen, Oberländer-târnoveanu Irina, Vasilescu Florela (Ed.), *Cronica Cercetărilor Arheologicedin România. Campania 2009*, p. 199–203 și ilustraţiile.
Bejan *et alii*, 2012	Bejan Adrian, Micle Dorel, Măruia Liviu, Berzovan Alexandru, Stavilă Andrei, Floca Cristian, Bolcu Lavinia, Borlea Oana, *87. Unip, com. Sacoșu Turcesc, jud. Timiș, Punct: Dealu Cetăţuica*, În: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2011*, București, 2012, p. 156–165 și ilustraţiile.
Bejinariu, 2013	Bejinariu Ioan, *Strategie și Prestigiu. Incinte fortificate preistorice și antice în zona trecătorii de la Marca (Valea Barcăului, jud. Sălaj)*, în Stavilă Andrei, Micle Dorel, Cîntar Adrian, Floca Cristian, Forţiu Sorin (Ed.), *Arheovest, Nr. I, In memoriam Liviu Măruia. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Szeged, 2013, 461–472.
Beldiman, 2007	Beldiman Corneliu, *Industria materiilor dure animale în preistoria României. Resurse naturale, comunităţi umane și tehnologie din Paleoliticul superior până în Neoliticul mijlociu*, București 2007.
Beldiman, 2012	Beldiman Corneliu, *The Dacian red deer antler sleeve discovered at Unip, Timiş County*, în: *Annales d'Université Valahia Târgoviște, Section d'Archaéologie et d'Histoire*, XIV, 1/2012, p. 73–84.
Beldiman, 2012a	Beldiman Corneliu, *Un artefact de corn de cerb special: Manșonul descoperit la Unip – „Dealul Cetăţuica"*, în Ferencz Iosif Vasile, Beldiman Corneliu, *Artă și meșteșug în epoca regatului dac. Artefacte de os și corn. Catalog (Art and craftsmanship during Dacian Kingdom. Bone and antler artefacts. Catalogue)*, Mega Publishing House, Cluj-Napoca 2012, p. 61–64.

Beldiman, Cârciumaru, 2013	Beldiman Corneliu, Cârciumaru Marin, *Ritual, Artefact, Symbol. Red deer antler sleeve in a complex from dacian fortress of Unip, Timiș Conty*, În: Stavilă Andrei, Micle Dorel, Cîntar Adrian, Floca Cristian şi Forţiu Sorin (Ed.), *ArheoVest,* Nr. *I: In Memoriam Liviu Măruia*, Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie (Timişoara, 7 decembrie 2013), Vol. I, p. 727–743, *on-line:* http://arheovest.com/simpozion/arheovest1/44_727_743.pdf
Beldiman *et alii*, 2012	Beldiman Corneliu, Cârciumaru Marin, Bejan Adrian, Măruia Liviu, Berzovan Alexandru, Stavilă Andrei, Sztancs Diana-Maria, Iamandi Daniela, *Industria materiilor dure animale descoperită în campania 2011*, În: Bejan *et alii*, 2012, p. 161–164 și ilustrațiile.
Benac, 1987	Benac Alojz, *Praistorija jugoslavenskih zemalja V: željezno doba*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 1987, 1180 pg.
Berciu, 1958	Berciu Dumitru, *La casque greco-illyrien de Gostavat (Olténie)*, în *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne*, II, 1958, p. 437–450.
Berciu, 1981	Berciu Dumitru, *Buridava dacică*, București 1981.
Berciu, Comșa, 1956	Berciu Dumitru, Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, II, București, 1956, p. 251–490.
Berzovan, 2013	Berzovan Alexandru, *Considerații privind gropile rituale dacice de la Unip-"Dealu Cetățuica", comuna Sacoșu Turcesc, jud. Timiș (sec. I î.Hr. – sec. I d.Hr.)*, În: Stavilă Andrei, Micle Dorel, Cîntar Adrian, Floca Cristian şi Forţiu Sorin (Ed.), *ArheoVest,* Nr. *I: In Memoriam Liviu Măruia*, Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie (Timişoara, 7 decembrie 2013),Vol. I, p. 309–341, *on-line* http://arheovest.com/simpozion/arheovest1/19_309_341.pdf
Berzovan *et alii*, 2014	Berzovan Alexandru, Micle Dorel, Stavilă Andrei, Floca Cristian, Rogozea Octavian, *The Dacian ritual pits from Unip – „Dealu Cetățuica"*, în *Musaios*, Buzău, 2014, p. 11–32.
Blečić, 2007	Blečić Martina, *Status, symbols, sacrifices, offerings. The diverse meanings of illyrian helmets*, în *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s., XL, 73–116.
Blečić Kavur, Pravidur, 2012	Blečić Kavur Martina, Pravidur Adrijana, *Ilirske kacige s područja Bosne i Hercegovine*, în *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arheologija*, 53, 2012, p. 35–136.
Blečić Kavur, 2017	Blečić Kavur Martina, *Ilirske kacige iz Crne Gore*, În: *Nova antička Duklja*, VIII, 31–57.
Bolcu, 2011	Bolcu Lavinia, Șantierul arheologic Unip-*"Dealu Cetățuica". Rezultatele preliminare ale campaniilor 2007–2010*, Disertaţie, Universitatea de Vest, Timișoara, 2011, 245 pg. (*ms*).
Boroffka, 1998	Boroffka Nikolaus G. O., *Ein neues hallstattzeitliches Grab aus Siebenburgen*, În: Arheološki Vestnik, 49, 1998, p. 93–100.
Botár, 2018	Botár István, *Finally, slavs! Early Slavic infiltration into the Eastern Carpathians*, În: *Hungarian Archaeology*, 2018, p. 30–35.
Bottyán, 1955	Bottyán Árpád, *Szkíták a magyar Alföldön*, în *Régészeti Füzetek*, I, Budapest, 80 pg.
Булатовић, 2010	Булатовић А. Порекло и дистрибуција благобиконичних здела фасетираног или канелованог обода са краја бронзаног и почетака гвозденог доба на Балканском полуострву, în *Сӣарinар*, LIX, 2010, p. 89–108.
Булатовић *et alii*, 2011	Булатовић А., КаКпуран А., Јовановић И., Латенски налази у околини Бора-прилог проучавању латенске културе у Тимочкој Крајини, în *Зборњик Нароњоī тузеја,* 20, 2011, p. 119–128.
Campana, Piro, 2008	Campana Stefano, Piro Salvatore, *Seeing the unseen. Geophysics and Landscape Archaeology*, Boca Raton, London, New York, Leiden, 2008, 376 pg.
Căpitanu, 1987	Căpitanu Viorel, *Ceramica geto-dacică descoperită în dava de la Răcătău*, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1987, p. 103–214.
Cedică, 1998	Cedică Valentin, *Descoperiri din prima epocă a fierului făcute la Sânnicolau Mare (jud. Timiş) (Fragmente ceramice din colecţia Kűhn)*, În: *Analele Banatului. Serie Nouă*, 1998, p. 209–214.
Cedică, Medeleţ, 2002	Cedica Valentin, Medeleţ Florin, *Fortificaţia de pământ de la Herneacova (com. Recaș, jud. Timiș)*, În: *Patrimonium Banaticum*, 1, 2002, p. 85–86.
Chochorowski, 1985	Chochorowski Jan, *Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der funde*, Varşovia-Cracovia, 1985, 162 pg.
Ciugudean, 1976	Ciugudean Horia, *Cultura Basarabi pe teritoriul județului Alba*, În: *Apulum- Acta Musei Apulensis*, XIV, p. 9–22.
Ciugudean, 1996	Ciugudean Horia, *Late Hallstatt Discoveries from Sântimbru*, În: *Ephemeris Napocensis*, VI, 1996, p. 5–10.

Ciugudean, 1997	Ciugudean Horia, *Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*, Alba Iulia, 1997, 230 pg.
Ciugudean, 2010	Ciugudean, Horia, *The Late Bronze Age in Transylvania (with primary focus on the central and southern areas)*, În: *Studii și Comunicări. Satu Mare*, XXVI/I, p. 157–202.
Comșa, 1958	Comșa Maria, *Slavii de răsărit pe teritoriul RPR și pătrunderea elementului romanic în Moldovei în baza dovezilor arheologice*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche,*, Tomul IX, nr. 1, 1958, p. 73–89.
Comșa, 1959	Comșa Maria, *Slavii pe teritoriul R.P.R. În secolele VI-IX, în lumina cercetărilor arheologice*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche,*, Tomul X, nr. 1, 1959, p. 65–80.
Comșa, 1960	Comșa Maria, *Discuții în legătură cu pătrunderea și așezarea slavilor pe teritoriul R.P.R*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche,*, Tomul XI, nr. 1, 1960, p. 159–166.
Comșa, 1960b	Comșa Maria, *Săpăturile de la Nuşfalău*, În: *Materiale și cercetări arheologice*, Nr. VII, 1960, p. 519–539.
Comșa, 1974	Comșa Maria, *Unele date cu privire la Banatul de Sud în sec. IV-VII*, În: *In Memoriam Constantin Daicoviciu*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 85–97.
Conovici, Trohani, 1988	Conovici Niculae, Trohani George, *Sanctuare și zone sacre la geto-daci*, în *Revista de Istorie*, 41.2/ 1988, p. 205–217.
Cosma, 1996	Cosma Călin, *Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania sec. VIII-X*, În: *Ephemeris Napocensis*, nr VI, 1996, p. 261–279.
Craiovan, 2017	Craiovan Bogdan, *Locuirea slavă de la Unip-"Dealu Cetățuica"*, Disertație, Universitatea de Vest, Timișoara, 2017, 76 pg. (*ms*).
Craiovan, Rogozea, 2016	Craiovan Bogdan Alin, Rogozea Octavian-Cristian, *Contribuții la repertoriul așeză-rilor atribuite Evului Mediu din vestul României*, în *Patrimonium Banaticum*, VI, 2016, p. 101–138.
Cristescu, 2012	Cristescu Cătălin, *Ceramica dacică descoperită în complexe închise la Sarmizegetusa Regia (Grădiște de Munte, jud. Hunedoara)*, rezumatul tezei de doctorat, disponibi-lă *on-line* la: https://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica /rezumate/2012/istorie/ Catalin_Cristescu_RO.pd
Cristescu, Bărbat, 2016	Cristescu Cătălin, Bărbat Ioan Alexandru, *Noi descoperiri privind sfârșitul primei epoci a fierului în Transilvania. Contextele funerare de la Bacea (jud. Hunedoara)*, în *Sargetia. Acta Musei Devensis (Serie Nouă)*, VII, 2016, 11–44.
Crișan, 1969	Crișan Ion Horațiu, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, București 1969, 363 pg.
Crișan, 1977	Crișan Ion Horațiu, *Burebista și epoca sa*, ed. a II-a, București 1977, 477 pg.
Crișan, 1978	Crișan Ion Horațiu, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare" din anii 1960, 1961, 1962, 1964.* [*Die ausgrabungen der jahre 1960, 1961, 1963 und 1964 vom „Șanțul Mare"*]. Übersetzt von A. Tarnavschi, Arad, 1978, 325 p.
Crișan, 1986	Crișan Ion Horațiu, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*, București 1986, 448 pg.
Crișan, 2007	Crișan Ion Horațiu, *Medicina în Dacia*, București, 2007, 264 pg.
Cseh, 1990	Cseh János, *Egy szkíta ház Szolnok–Zagyvapartról*, în *Múzeumi levelek*, 63–64, 1990, p. 3–18.
Curta, 2001	Curta Florin, *The making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700*, Editura Cambridge University Press, Londra, 2001.
Дараган М.Н., 2017	Дараган М.Н., О Находках Глиняных Конусов На Городищах Скифского Времени Украинской Левобережной Лесостепи (Археологические Контексты И Пространственный Анализ), în Археология Евразийских Степей, 3, 2017, 141–169.
Dinnyés 2001	Dinnyés István, *Gyál, 7–7A lelőhely: szkíta településrészlet. Gyál, site 7–7A: Scythian settle-ment fragment*, În: *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 1999, 2001, 71–84.
Dolinescu-Ferche, 1979	Dolinescu-Ferche Suzana, *Ciurel, habitat des VIe-VIIe siècles de notre ére*, În: *Dacia*, nr. 23, 1979, p. 179–230.
Dolinescu-Ferche, 1984	Dolinescu-Ferche Suzana, *La culture „Ipotești-Ciurel-Cândești" (Ve-VIIe siecles). La situa-tion en Valachie*, În: *Dacia*, nr. 28, 1984, p. 117–148.
Doniță, 1983	Doniță Nicolae, *Pădurile*, În: Badea Lucian, Bugă Dragoş, Cioflica Grațian (Ed.), *Geografia României*, vol. I: *Geografia fizică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1983, 662 pg. + 5 pl.; p. 409–419.
Doniță *et alii*, 2005	Doniță Nicolae, Paucă-Comănescu Mihaela, Popescu Aurel, Mihăilescu Simona, Biriş Iovu-Adrian, *Habitatele din România*, Editura Tehnică Silvică, București, 2005, 496 pg.

Drașovean, 1991 — Drașovean Florin, *Așezarea vinciană Hodoni / Die Vinča Siedlung Hodoni*, Muzeul Banatului Timișoara, Timișoara, 1991, 34 pg.

Drașovean, 2011 — Drașovean Florin, *Cuvânt înainte*, În: Măruia *et alii*, 2011, p. 8–9.

Dumitrescu, 1968 — Dumitrescu, Vladimir, *La nécropole tumulaire du premier âge du fer de Basarabi (dép. Dolj, Olténie)*, În: *Dacia-Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Serie*, XII, 1968, 177–260.

Dupoi, Sîrbu, 2001 — Dupoi Vasile, Sîrbu Valeriu, *Pietroasele – Gruiul Dării. Incinta dacică fortificată (I)*, Buzău, 2001.

Dušek, 1966 — Dušek Mikulaš, *Trakisches gräberfeld der hallstattzeit in Chotin*, Bratislava, 1966, 174 pg.

Egri, Rustoiu, 2014 — Egri Mariana, Rustoiu Aurel, *Sacred conviviality in the Lower Danube region. The case of the Sâncrăieni hoard*, în Studia Universitatis Babeş Bolyai-Historia, 59, 1, iunie 2014, *Banquets of gods, banquets of men. Conviviality of the ancient world*, p. 153–188.

Egri *et alii*, 2018 — Egri Mariana, Ferencz Iosif Vasile, Rustoiu Aurel, *Local meat and foreign wine – feasting in Late Iron Age Dacia*, comunicare în cadrul conferinţei: *Between the Aegean and the Danube. Thracian, Greeks and Celts in the Balkans during the Classical and the Hellenistic periods,* Sofia, 19–22.09.2018.

Fassbinder, 2015 — Fassbinder Jörg. W. E., *Seeing beneath the farmland, steppe and desert soil: magnetic prospecting and soil magnetism*, în *Journal of Archaeological Science*, 56, 2015, 85–95.

Ferencz, 2007 — Ferencz Iosif Vasile, *Celții pe Mureșul Mijlociu*, *Bibliotheca Brukenthal*, XVI, Sibiu, 2007, 220 pg.

Ferencz, 2010 — Ferencz Iosif Vasile, *Despre o casetă de valori descoperită la Ardeu*, În: *Terra Sebus. Acta Musei Sebesiensis*, 2, 2010, p. 225–233.

Ferencz, 2011 — Ferencz Iosif Vasile, (coord), *Artă și meșteșug în epoca regatului dac. Ceramica*, Cluj-Napoca – Deva, 2011, 45 pg.

Ferencz, 2012 — Ferencz Iosif Vasile, *Cetățuia dacică de la Ardeu*, în Ferencz, Beldiman, 2012

Ferencz, 2013 — Ferencz Iosif Vasile, *The Dacian painted pottery discovered at Ardeu,Hunedoara county, Romania*, În: *Sargetia (Serie Nouă)*, IV (XL), 2013, p. 165–176.

Ferencz, 2013 a — Ferencz Iosif Vasile, *O pafta din fier placată cu bronz descoperită la Ardeu, jud. Hunedoara*, În: Stavilă Andrei, Micle Dorel, Cîntar Adrian, Floca Cristian, Forţiu Sorin (Ed.), *Arheovest I – In memoriam Liviu Măruia Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie,* (Timișoara, 7 decembrie 2013), Szeged, 2013, p. 215–224.

Ferencz, Beldiman, 2012 — Ferencz Iosif Vasile, Beldiman Corneliu (coord.), *Artă și meșteșug în epoca regatului dac. Artefacte de os și corn. Catalog / Art and craftsmanship during the dacian kingdom. Bone and antler artefacts. Catalogue*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012, 360 pg., ISBN 978–606–543–281–9.

Ferencz, Bodó, 2003 — Ferencz Iosif Vasile, Bodó Cristina, *Über eine in Ardeu (gem. Balșa, kr. Hunedoara, Rumänien) entdeckte unvollendete fibel*, În: *Instrumentum*, 18, 2, 2003, p. 20–21.

Ferencz *et alii*, 2016 — Ferencz Iosif Vasile, Căstăian Mihai Cristian, Socol Ionuţ, *Proiectile din piatră descoperite la Ardeu, com. Balșa, jud. Hunedoara*, În: Micle Dorel, Stavilă Andrei, Oprean Cristian, Forţiu Sorin, (Ed.), *Arheovest IV – In Honorem Adrian Bejan. Interdisciplinaritate în Arheologie*, (Timișoara, 26 noiembrie 2016), Szeged, 2016, p. 265–277.

Ferencz *et alii*, 2019 — Ferencz Iosif Vasile, Rustoiu Aurel, Micle Dorel, *Exotica. A Mediterranean bronze bed fitting from the Dacian settlement at Unip (Timiş county)*, În: *Ephemeris Napocensis*, XXVIII, 2019 (*in press*).

Ferenczi, 1967 — Ferenczi Istvan, *Cimitirul „scitic" de la Ciumbrud (partea a III-a)*, În: *Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, p. 19–45.

Ferenczi, 1970 — Ferenczi István, *O descoperire slavă timpurie în Transilvania*, În: *Acta Musei Napocensis*, nr. VII, 1970, p. 565–573.

Floca, 2013 — Floca Cristian, *Liebling. Monografie arheologică*, Timișoara, 2013, 223 pg.

Florea, Rustoiu, 1997 — Florea Gelu, Rustoiu Aurel, *Ceramica dacică pictată de la Sighișoara-Wietenberg*, În: *Ephemeris Napocensis*, VII, 1997, p. 31–55.

Florea, 1998 — Florea Gelu, *Ceramica pictată. Artă, meșteșug și societate în Dacia preromană* (sec. I a. Chr – I p. Chr), Cluj Napoca, 1998, 292 pg.

Florea, 2004 — Florea Gelu, *Dacians and Wine (1st century BC – 1st century AD)*, În: Ruscu Ligia, Ciongradi Carmen, Ardevan Radu, Roman Cristian, Găzdac Cristian (Ed.), *Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Cluj 2004, p. 517–522.

Florea, 2014	Florea, Gelu, *Quel type de festin en Dacie, à la fin de l'*âge du Fer? Ustensiles à server la viande, în *Studia Universitatis Babeş Bolyai-Historia*, 59, 1, iunie 2014, *Banquets of gods, banquets of men. Conviviality of the ancient world*, p. 106–114.
Gaffney, 2008	Gaffney Chris, *Detecting trends in the prediction of the buried past: a review of geophysical techniques in archaeology*, în Archaeometry, 50, 2008, p. 313–336.
Gaffney, Gater, 2003	Gaffney Chris, Gater John, Revealing the buried past: geophysics for archaeologists, 2003, 208 p.
Garbsch, 1993	Garbsch, Jochen, *Gewichte gleicharmiger Römisscher waagen in der Prähistorischen Staatssammlung München*, în *Budapest Regisegei*, 30, 1993, p. 273–280.
Gavela, 1952	Gavela B. Branko, *Keltski oppidum Židovar*, Beograd, 1952, 70 pg.
Georgescu, 2013	Georgescu Andrei, *An anthropomorphic figurine from Pecica-„Şanţu Mare"*, În: *Tibiscum. Arheologie*, *Serie Nouă*, 3, 2013, p. 203–212.
Gheorghiu, 2004	Gheorghiu Raluca, *Tipologia inventarului funerar la sciţi*, în *Buletinul Cercetărilor Ştiinţifice Studenţeşti*, 10, p. 65–84.
Gheorghiu, Lascu, 2016	Gheorghiu Raluca, Lascu Ilie, *Piese de bronz descoperite în situl de la Alba Iulia-"Recea"*, În: *Apulum- Acta Musei Apulensis*, LIII, 2016, p. 151–164.
Glodariu, 1974	Glodariu Ioan, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Bucureşti 1974, 393 pg.
Glodariu, 1981 a	Glodariu Ioan, *Contribuţii la cronologia ceramicii dacice în epoca Latène târzie*, În: *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981.
Glodariu, 1981 b	Glodariu Ioan, *Aşezări dacice şi daco-romane la Sliminc*, Bucureşti 1981, 192 pg.
Glodariu, Iaroslavschi 1979	Glodariu Ioan, Iaroslavschi Eugen, *Civilizaţia fierului la daci*, Cluj Napoca, 1979, 188 pg.
Glodariu, Moga 1989	Glodariu Ioan, Moga Vasile, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, Bucureşti, 1989, 237 pg.
Gogâltan, 1996	Gogâltan Florin, *Die späte Gornea-Kalakača – Siedlung von Giroc und die Frage des Beginns der Basarabi-Kultur im Südwesten Rumäniens*, În: *Der Basarabi Komplex in Mittel – und Südosteuropa. Kolloquium in Drobeta Turnu Severin, 7–9 November 1996*, Bucureşti, 1996, p. 33–51.
Gogâltan, 1999	Gogâltan Florin, *Bronzul timpuriu şi mijlociu în Banatul românesc şi pe cursul inferior al Mureşului. Cronologia şi descoperirile de metal*, Timişoara, 1999, 366 p.
Gogâltan, 1999–2000	Gogâltan Florin, *Aspecte privind metalurgia bronzului în Bazinul Carpatic. Ciocanele şi nicovalele cu toc de înmănuşare din România*, În: *Ephemeris Napocensis*, IX-X, 1999–2000, p. 5–59.
Gogâltan, Nagy, 2012	Gogâltan Florin, Nagy József-Gábor, *Profane or Ritual? A Discovery from the End of the Early Iron Age from Vlaha–Pad, Transylvania*, În: Berecki Sándor (Ed.), *Iron Age Rites And Rituals In The Carpathian Basin, Proceedings Of The International Colloquium From Târgu Mureş, 7–9 October 2011*, Târgu Mureş, 2012, p. 105–132.
Gogâltan *et alii*, 2008	Gogâltan Florin, Emese Apai, Kelemen Imola, *Leben mit den Toten. Ein Ältereisenzeitliches Grab Von Vlaha, Kr. Cluj*, În: Sârbu Valeriu, Vaida Lucian Dan (Ed.), *Funerary Practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe. Proceedings of the 9th International Colloquium of Funerary Archaeology, May 9th–11th*, Cluj Napoca, 2008, p. 109–124.
Grindean *et alii*, 2015	Grindean Roxana, Lăzărescu Vlad-Andrei, Diaconu Andrei-Cosmin, Opreanu Coriolan Horaţiu, Fărcaş Sorina, Tanţău Ioan, *The Usefulness of Interdisciplinary Studies: Palaeoecological and Archaeological Aspects from NW Romania*, În: *Ephemeris Napocensis*, XXV, 2015, p. 105–134.
Gumă, 1977	Gumă Marian, *Unele probleme şi perspective ale cercetării primei epoci a fierului în judeţul Caraş-Severin*, În: *Studii şi Comunicări de Etnografie-Istorie*, 2, Caransebeş, 1977, p. 251–274.
Gumă, 1979	Gumă Marian, *Date noi privind descoperirile hallstattiene de la Gornea*, În: *Banatica*, V, 1979, p. 115–180.
Gumă, 1983	Gumă Marian, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Basarabi în Banat*, În: *Banatica*, VII, 1983, p. 65–138.
Gumă, 1991	Gumă Marian, *Câteva precizări asupra unor tipuri de coifuri de la sfârşitul primei epoci a fierului şi începutul celei de-a doua descoperite în SV României*, În: *Thraco-Dacica*, XII, 1–2, 1991, p. 85–103.
Gumă, 1993	Gumă Marian, *Civilizaţia primei epoci a fierului în sud-vestul României*, Bucureşti, 1993, 306 pg.

Gumă, 1997 — Gumă Marian, *Epoca bronzului în Banat. Orizonturi cronologice și manifestări culturale,* Timişoara, 1997, 260 pg.

Gumă M., Gumă N., 1977 — Gumă Marian, Gumă Nicoleta, *Săpături de salvare la Valea Timișului*, În: *Banatica*, IV, 1977, p. 45–67.

Gumă, Dragomir, 1981 — Gumă Marian, Dragomir Ion, *Câteva descoperiri din prima și a doua epocă a fierului în Clisura Dunării*, În: *Banatica*, VI, 1981, p. 107–124.

Gumă *et alii*, 1995 — Gumă Marian, Rustoiu Aurel, Săcărin Caius, *Raport preliminar asupra cercetărilor efectuate în cetatea dacică de la Divici între anii 1988–1994. Principalele rezultate*, În: *Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracă*, 1, București, 1995, p. 401–426.

Horedt, 1953 — Horedt Kurt, *Cercetările arheologice din regiunea Hoghiz – Ugra și Teiuș*, În: *Materiale Arheologice privind Istoria Veche a R.P.R*, Vol. I, 1953, p. 785–815.

Horedt, 1983 — Horedt Kurt, *Zur Verwendung der dakischen Henkelschalen*, în *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 13, 1983, p. 233–234.

Horváth 2002 — Horváth, M. Attila, *Előzetes jelentés a Bp.XVII. ker. Rákospalota – Újmajor ban előkerült szkíta kori településrészletről. Vorbericht über den Siedlungsteil aus skythischer Zeit in Rákospalota-Újmajor, 15*, în *Budapest Régiségei*, 35, 2002, p. 103–123.

Ianoş, Puşcă, 1998 — Ianoş Gheorghe, Puşcă Iulian, *Solurile Banatului*, Vol.III: *Prezentare cartografică a solurilor agricole,* Editura Mirton, Timişoara, 1998, 106 pg.

Iaroslavschi, 1973 — Iaroslavschi Eugen, *Un depozit de bronzuri de la Drencova (jud. Caraș-Severin)*, În: *Banatica*, II, 1973, p. 79–84.

Iaroslavschi, 1997 — Iaroslavschi Eugen, *Tehnica la daci*, Cluj-Napoca 1997, 215 pg.

Iordanes, 2014 — Iordanes, *Getica*, Editura Uranus, București, 2014, 400 pg.

Istvánovits 1997 — Istvánovits Eszter, *Nyíregyháza–Mandabokor. Kora vaskori település a Kr. e. VI–IV. századból*, în Raczky P., Kovács T., Anders A. (eds.), *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései (Path into the past, Rescue excavations on the M3 motorway)*, Budapest, p. 75–80.

Jacobsson *et alii*, 2018 — Piotr Jacobsson, William Derek Hamilton, Gordon Cook, Anne Crone, Elaine Dunbar, Helen Kinch, Philip Naysmith, Brian Tripney, Sheng Xu, *Refining the Hallstatt Plateau: Short-Term ^{14}C Variability and Small Scale Offsets in 50 Consecutive Single Tree-Rings from Southwest Scotland Dendro-Dated to 510–460 BC*, În: *Radiocarbon*, Vol. 60, 1, p. 219–237.

Jevtić, 1983 — Jevtić Miloš, *Keramika starijeg gvozdenog doba na centralnobalkanskom području*, Centar za arheološka istraživanja, Filozofskog fakulteta, 1983, Beograd, 59 pg.

Jevtić, 1992 — Jevtić Miloš, *Basarabi kultura na teritoriji Srbije*. Teză de doctorat (*ms.*), Facultatea de Filosofie, Belgrad.

Јевтић, 2004 — Јевтић М., Гвоздено доба у околини Бора, у: Бор н околина у праисторији, антици и средњем веку, ур. М. Лазић, Музеј рударства и металургије и Центар за археолошка истраживања Филозофског факултета, Бор-Београд, p. 127–164.

Jevtić, 2006 — Jevtić Miloš, *Sacred groves of the Tribali on Miroč Mountain*, În: *Starinar*, LVI, 2006, p. 271–290.

Kapuran, 2013 — Kapuran Aleksandar, *Late Hallstatt Pottery from North-Eastern Serbia (6th to 4th century BC)*, în *Starinar*, LXIII, 2013, p. 23–51.

Kemeczei, 2009 — Kemenczei Tibor, *Studien zu den Denkmälern Skythisch Geprägter Alföld Gruppe*, În: *Inventaria Praehistorica Hungariae*, 12, Budapesta, 2009, 410 pg.

Kobylinski, 2008 — Kobylinski Zbigniew, *The Slavs*, În: Paul Fouracre (Ed.), *The new Cambridge Medieval History*, vol I, 2008, p. 524–547.

Kotigoroško, 1995 — Kotigoroško Vjaceslav G., Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î. E. n. – IV e. n. (Perioadele La Tène şi romană), București, 1995, 338 pg.

Kozubová, 2018 — Kozubová Anita, *Kopfschmuck der Vekerzug-Kultur am Beispiel der Gräberfelder in Chotín*, în *Musaica Archaeologica*, 1, 2018, p. 13–63.

Kruta, Szabó, 1982 — Kruta Venceslas, Szabó Miklós, *Chantares Danubiens du IIIe siècle avant notre ère. Un exemple d influence hellénistique sur les Celtes Orientaux*, în *Etudes Celtiques*, 19, 1982, p. 51–67.

Kvamme, 2006 — Kvamme Kenneth L., *Magnetometry: Nature's gift to archaeology*, în Johnson Jay K. (ed.), *Remote sensing in archaeology: An explicitly North American perspective*, Alabama, 2006, 205–233.

Lazarovici C.M., Lazarovici Gh., 2006 — Lazarovici Cornelia Magda, Lazarovici Gheorghe, *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România. Neoliticul*, vol. I, în *Bibliotheca Archaeologica Moldaviae*, 4, Iaşi, 2006, 734 pg.

Leahu, 1965 Leahu Valeriu, *Mormânt hallstattian descoperit la Brebu*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 16, 1, 1965, p. 159–162.

Ledeţi *et alii*, 2019 Ledeţi Ionuţ, Ledeţi Adriana, Vlase Gabriela, Vlase Titus, Rogozea Octavian-Cristian, Micle Dorel, *An Ancient Method of Mending a Dacian Vessel. Analysis ATR-FTIR of a binder* (Manuscris).

Linington, 1963 Linington Richard E., *The application of geophysics to archaeology*, în *American Scientist*, 51, 1963, p. 48–70.

Ljuština, 2009 Ljuština Marija, *Southern Banat after disintegration of Basarabi Complex – Case Study of Židovar*, În: *The Thracians and Their Neighbours in Antiquity. Studia in Honorem Valerii Sîrbu*, Brăila, 2009, p. 289–303.

Ljuština, 2010 Ljuština, Marija, *The Late Hallstatt Communities in the Serbian Part of the Danube Basin*, În: Berecki Sándor (ed.), *Iron Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings Of The International Colloquium From Târgu Mureș,9–11 October* 2009, Târgu-Mureş, Romania, Cluj Napoca, 2010, p. 59–78.

Ljuština, 2011 Ljuština Marija, *Rotary quern from Židovar – a glimpse into Late La Tène economy*, În: Mitja Guštin, Miloš Jevtić (Ed.), *The Eastern Celts: the Communities between the Alps and the Black Sea*, Koper-Beograd, 2011, p. 143–149.

Ljuština, 2012 Ljuština Marija, *Rotary querns from the territory of the Scordisci and potential routes of food technology transfer*, În: Claudia Tappert, Christiana Later, Janine Fries-Knoblach, Peter C. Ramsl, Peter Trebsche, Stefanie Wefers, Julian Wiethold (Ed.), *Wege und Transport: Beiträge zur Sitzung der AG Eisenzeit während der 80. Verbandstagung des West und Süddeutscher Verbandes für Altertumsforschung e.V. in Nürnberg 2010*, Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 69 – Langenweissbach, 2012, p. 145–155.

Ljuština, 2013 Ljuština Marija, *In Quest for Quality Stone: La Tène Rotary Querns from Židovar, South Banat*, În: Christian Schuster, Ovidiu Cârstina, Marian Cosac, George Murătoreanu (Ed.), *The Thracians and their Neighbours in the Bronze and Iron Ages. Proocedings of the 12th International Congress of Thracology, 10th–14th September 2013,* Vol. I, Târgoviște, 2013, p. 225–236.

Ljuština, 2014 Ljuština Marija, *Regiunea sudică a Bazinului Carpatic în secolul al IV-lea î. Hr. și primele sale contacte cu lumea La Tène: studiu de caz asupra arealului „Confluenței Belgradului", Serbia / Southernmost Part of the Carpathian Basin in 4th c. BC and its First contacts with La Tène World: Case Study of „Belgrade's Confluence", Serbia*, În: *Istros*, XX, 2014, p. 139–185.

Luca *et alii*, 2013 Luca Sabin Adrian, Georgescu Adrian, Natea Gheorghe Vasile, Teodorescu Raluca Maria, Urduzia Claudia, Munteanu Claudiu Iuliu, Palaghie Vasile, Luca Adrian, *Cercetarea Preventivă. Provocarea arheologică a zilelor noastre*, Sibiu, 2013, 83 pg.

Lupu, 1989 Lupu Nicolae, *Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățănaș*, București 1989, 160 pg.

Macrea, Glodariu 1976 Macrea Mihail, Glodariu Ioan, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*, București 1976, 111 pg.

Mare, 2004 Mare Mircea, *Banatul între secolele IV-IX, Vol. I*, Timişoara, 2004, 42 pg.

Mare, Cedică, 2005 Mare Mircea, Cedică Valentin, *Cercetările arheologice de la Herneacova-Cetate (or. Recaș, jud. Timiș). Campaniile 2004–2005 (II)*, În: *Analele Banatului* (*Serie Nouă*), XII-XIII, (2004–2005), 2005, p. 633–635.

Marinescu, 1984 Marinescu, Gheorghe, *Die jüngere Hallstattzeit in Nordostsiebenbürgen*, În: *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Serie*, XXVIII, p. 47–83.

Mason *et alii*, 2016 Mason A. H., Powell W. G., Bankoff H. A., Mathur R., Bulatović A., Filipović V., Ruiz J., *Tin isotope characterization of bronze artifacts of the central Balkans*, În: *Journal of Archaeological Science*, 69, 2016, p. 110–117.

Matei, Băcueţ-Crișan, 2011 Matei Vasile, Dan Băcueţ-Crișan, *Contribuții arheologice privind topografia și structura internă a satului medieval timpuriu din nord-vestul României. Așezarea de la Porț–La baraj (județul Sălaj)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, 196 pg.

Matei, Pop, 2001 Matei Alexandru V., Pop Horia, *Măgura Moigradului – zonă sacră (sec. I î. Hr.) și așezare dacică fortificată (sec. I d. Hr.)*, În: Crișan Viorica, Florea Gelu, Gheorghiu Gabriela, Iaroslavschi Eugen, Suciu Mateescu Liliana (Ed.), *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu,* Cluj-Napoca, 2001, p. 253–277.

Mauritius, 1970 Mauritius, *Arta Militară*, În: *Fontes Historiae Dacoromanae*, vol II, 1970, p. 553–567.

Măndescu, 2007 Măndescu Dragoş, *Praștia – o armă mai puțin cunoscută utilizată de geţi*, În: *Tyragetia, Arheologie-Istorie Antică*, Serie Nouă, 1, nr.1. p. 269–273.

Măndescu *et alii*. 2017	Măndescu Dragoş, Mihalache Maria, Stănculescu Ioana, Constantinescu Mihai, *Contribuţii la studiul pieselor de port și podoabă din mediul cultural Ferigile. Mărgelele de caolin descoperite în necropola Hallstattiană de la Valea Stânii (județul Argeș)*, În: *Peuce, Serie Nouă*, XV, 2017, p. 7–48.
Măruia, 2012	Măruia Liviu, *Cuvânt înainte*, În: Forţiu Sorin, *Ziridava în context ptolemeic*, Editura „Sfântul Ierarh Nicolae", Brăila, 2012, V + 134 pg. (3 hărţi, o ridicare topografică, Résumé in English language), ISBN 978–606–577–912–9; p. [I]-V.
Măruia, Bolcu, Horak, 2013	† Măruia Liviu, Bolcu Lavinia, Horak Florin-Petru, *Situl arheologic de la Unip-"Dealu Cetăţuica", Com. Sacoşu Turcesc, jud. Timiş. Un istoric al cercetărilor*, În: Stavilă Andrei, Micle Dorel, Cîntar Adrian, Floca Cristian şi Forţiu Sorin (Ed.), *ArheoVest,* Nr. *I*: *In Memoriam Liviu Măruia*, Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie (Timişoara, 7 decembrie 2013), Vol. I, p. 295–308; *on-line* http://arheovest.com/simpozion/arheovest1/18_295_308.pdf
Măruia *et alii*, 2011	Măruia Liviu, Micle Dorel, Cîntar Adrian, Ardelean Mircea, Stavilă Andrei, Bolcu Lavinia, Borlea Oana, cu contribuţii de: Horak Petru, Timoc Călin, Floca Cristian, Vidra Lucian, *ArheoGIS. Baza de date a siturilor arheologice cuprinse în Lista Monumentelor Istorice a judeţului Timiş. Rezultatele cercetărilor de teren*, Editura BioFlux, Cluj-Napoca, 2011, 602 pg., ISBN 978–606–8191–23–2.
Medeleţ, 1991	Medeleţ, Florin, *O locuinţă hallstattiană de la Remetea Mare „Gomila lui Gabor" (jud. Timiş)*, În: *Thraco-Dacica*, XII, 1991, p. 63–83.
Medeleţ, Bugilan, 1987	Medeleţ Florin, Bugilan Ioan, *Contribuţii la problema și la repertoriul movilelor de pământ din Banat*, În: *Banatica*, 9, 1987, p. 87–198.
Medeleţ, Cedică, 2004	Medeleţ Florin, Cedică Valentin, *Coiful greco-ilir de la Găvojdia (jud. Timiș)*, În: *Analele Banatului* (*Serie Nouă*), X-XI/1, 2004, p. 97–100.
Medeleţ *et alii*, 2004	Medeleţ Florin, Cedică Valentin, Mare Mircea, Chiu Florentina, Rogozea Petru, *Cercetările arheologice de la Herneacova – Cetate (com. Recaș, jud. Timis). Campania 2003 (I)*, În: Analele Banatului (*Serie Nouă*), X-XI, 2002–2003, 1, 2004, p. 93–95.
Medović, 1978	Medović Predrag, *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*, Beograd, 1978, 141 pg.
Medović, 1990	Medović Predrag, *Early Iron Age in the Serbian Danube valley*, în J. Jevtović (Ed.) *Masters of Silver: the Iron Age in Serbia*, Beograd, 1990, p. 75–84.
Medović P., Medović I., 2011	Medović Predrag, Medović Ildiko, *Gradina na Bosutu – naselje starijeg gvozdenog doba*, Novi Sad, 2011, 355 pg.
Micle *et alii*, 2016	Micle Dorel, Stavilă Andrei, Floca Cristian, Ardelean Adrian, *Unip, com. Sacoșu Turcesc, Punct: Dealu Cetățuica, jud. Timiș*, În: *Cronica Cercetărilor Arheologice*. Campania 2015, Târgu Jiu, 2016, p. 103–104.
Mihăilescu, 1966	Mihăilescu Vintilă, *Dealurile și câmpiile României*, Editura Științifică, București, 1966, 352 pg.
Milleker, 1899	Milleker Bódog, *Délmagyarország Régiségleletei*, vol. II, Timișoara, 1899, 205 pg.
Mitrea, 1981	Mitrea Ioan, Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din cercetarea de la Davideni (sec. VI-VII), În: *Memoria Antiquitatis*, nr. 6–8 (1974–1976), 1981, p. 65–92.
Mitrea, 1992	Mitrea Ioan, *Noi descoperiri arheologice în așezarea din sec. V-VII de la Davideni-Neamţ*, În: *Memoria Antiquitatis*, nr. 18, 1992, p. 203–232.
Mitrea, 1994	Mitrea Ioan, *Așezarea din sec. V-VII de la Davideni, jud. Neamţ. Cercetările arheologice din anii 1988–1991*, În: *Memoria Antiquitatis*, nr. 19, 1994, p. 279–332.
Mitrea, 1995	Mitrea Ioan, *Davideni. Un sat din epoca etnogenezei românilor*, În: *Anuarul Liceului „Georghe Bacovia", Bacău*, Seria Nouă, nr. 2, 1995, p. 95–108.
Moga, Ciugudean, 1995	Moga Vasile, Ciugudean Horia (Red.), *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995, 272 pg.
Molnár *et alii*, 2013	Molnár M., Rinyu L., Veres M., Seiler M., Wacker L., Synal H-A., *EnvironMICADAS: a mini ^{14}C AMS with enhanced Gas Ion Source Interface in the Hertelendi Laboratory of Environmental Studies (HEKAL), Hungary*, În: *Radiocarbon*, Vol. 55, 2–3, 2013, p. 338–344.
Molnár *et alii*, 2013a	Molnár M., Janovics R., Major I., Orsovszki J., Gönczi R., Veres M., Leonard A.G., Castle S.M., Lange T.E., Wacker L., Hajdas I., Jull A.J.T, *Status report of the new AMS ^{14}C sample preparation lab of the Hertelendi Laboratory of Environmental Studies (Debrecen, Hungary)*, În: *Radiocarbon*, Vol. 55, 2–3, 2013, p. 665–676.
Morariu, Ardeleanu, Bogdan, 1978	Morariu V. V., Ardeleanu I., Bogdan M., *Studiul fizic al ceramicii din epoca latène*, În: Crișan Ion Horațiu, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare" din anii 1960, 1961, 1962, 1964*, Arad, 1978.

Morintz, 1957 — Morintz Sebastian, *Săpăturile de la Bârsești. Raport preliminar*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, III, 1957, p. 219–226.

Morintz, 1959 — Morintz Sebastian, *Săpăturile de la Bârsești (r. Vrancea, reg. Galați)*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, IV, 1959, 231–236.

Morintz, 1959a — Morintz Sebastian, *Săpăturile de la Bârsești-Vrancea (r. Vrancea, reg. Galați)*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, V, 1959, p. 355–361.

Morintz, 1960 — Morintz Sebastian, *Săpăturile de la Bârsești (r. Vrancea, reg. Galați)*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, VII, 1960, p. 201–207.

Moscalu, 1983 — Moscalu Emil, *Ceramica traco-getică*, București 1983, 514 pg.

Moscalu, 1990 — Moscalu Emil, *Noi materiale aparţinând culturii tracice Basarabi de la Ostrovu Corbului (jud. Mehedinţi)*, În: *Thraco-Dacica*, XI, 1–2, 1990, p. 117–123.

Munteanu, 1998 — Munteanu Rodica Maria, *Bazinul hidrografic al râului Timiş: Studiu hidrologic*, Editura Mirton, Timișoara, 1998, 210 pg.

Nèmeti, 1972 — Németi Ioan, *Necropola hallstattiană de la Sanislău*, În: *Studii și Comunicări. Satu Mare*, II, 1972, p. 121–149.

Nèmeti, 1977a — Németi Ioan, *Contribuţii la cunoașterea epocii fierului din nord-vestul R. S. România*, În: *Acta Musei Porolissensis*, I, 1977, p. 47–56.

Nèmeti, 1977b — Németi Ioan, *Descoperiri hallstattiene târzii din nord-vestul României (Aspecte de cronologie)*, În: *Acta Musei Porolissensis*, I, 1977, p. 57–62.

Nèmeti, 1982 — Németi Ioan, *Das späthalstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău*, În: *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Serie*, XXVI, 1982, p. 115–144.

Nèmeti, 1984 — Németi Ioan, *Contribuţii la istoricul hallstattului târziu din nord-vestul României în lumina noilor descoperiri arheologice*, În: *Acta Musei Porolissensis*, VIII, 1984, p. 129–146.

Nèmeti, 1988 — Németi Ioan, *Unele aspecte ale evoluţiei ceramicii din a doua epocă a fierului în nord-vestul R. S. România (Latène B-C)*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 39, 2, 1988, p. 87–111.

Nestor, 1957 — Nestor Ion, *La nécropole slave d'époque ancienne de Sărata Monteoru*, În: *Dacia*, nr. 1, 1957, p. 289–296.

Nestor, 1959 — Nestor Ion, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina documentelor arheologice*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche,* nr. X, 1959, p. 7–49.

Nestor, 1961 — Nestor Ion, *L'établissement des slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologique récentes*, În: *Dacia*, nr. 5, 1961, p. 429–448.

Nica, 1974 — Nica M., *Complexul de tumuli hallstattieni de la Ieșelniţa (judeţul Mehedinţi)*, În: *Historica*, III, 1974, p. 7–42.

Nicorescu, 2014 — Nicorescu Lavinia Magdalena, *Cercetări arheobotanice și arheozoologice în așezarea dacică de la Unip-Dealul Cetățuica, județul Timiș*, Disertație, Universitatea de Vest, Timișoara, 2014, 57 pg. (*ms*).

Novotná, 1980 — Novotná Mária, *Die Nadeln in der Slowakei*, Munchen, 1980, 203 p.

Oros, 1991 — Oros Eugen, *Cutremurele de pământ din Câmpia Banatului*, Editura Grafitti, Timișoara, 1991, 30 pg.

Ottaway, Roberts, 2008 — Ottaway S. Barbara, Roberts Ben, *The emergence of Metalworking in Europe*, În: Jones A. (ed.), *Prehistoric Europe: Theory and Practice*, Oxford, p. 193–224.

Párducz, 1966 — Mihály Párducz, *The scythian age cemetery at Tápiószele*, În: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 18, 1966, p. 35–91.

Paul, 1971 — Paul Iuliu, *O nouă descoperire „scitică" în Transilvania – Cimitirul de inhumaţie de la Crăciunelul de Jos*, jud. Alba, În: *Apulum-Acta Musei Apulensis*, IX, p. 93–101.

Pădureanu, 1990 — Pădureanu D. Eugen, *Noi descoperiri arheologice în așezarea fortificată de la Păuliș-Dealul Bătrân, jud. Arad*, În: *Thraco-Dacica*, XI, 1–2, 1990, p. 157–192.

Petre-Govora, 1995 — Petre-Govora Gheorghe, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu-Vâlcea, 1995, 90 pg.

Petre-Govora, Vulpe, 1994 — Petre-Govora Gheorghe, Vulpe Alexandru, *Depozitul de vase ceramice de la Bistriţa (Vâlcea)*, În: *Arhivele Olteniei. Serie Nouă*, 9, 1994, p. 25–41.

Petrescu, 2000 — Petrescu Sorin Marius, *Locuirea umană a peșterilor din Banat până în epoca romană*, Timișoara, 2000, 180 pg.

Petrescu-Dâmboviţa, 1977 — Petrescu-Dâmboviţa Mircea, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, 390 pg.

Plantos, Popa, 2001 — Plantos Cristinel, Popa Cristian Ioan, *Asupra vaselor ceramice canelate și fațetate din cea de a doua epocă a fierului de pe teritoriul României*, În: *Apulum-Acta Musei Apulensis*, XXXVIII, 1, 107–128.

Pop, 1993 Pop Horia, *Contribuţii metodologice privind cercetarea spiritualităţii dacice reflectată în descoperirile arheologice*, În: *Acta Musei Porolissensis*, XVII, 1993, p. 91–95.

Pop, 1994 Pop Horia, *Ceramica La Tène D cu grafit în pastă din judeţul Sălaj*, în Acta Musei Porolissensis, XVII, 1994, p. 37–45.

Pop, 2015 Pop Horia, *Un tip special de vas dacic descoperit în așezarea fortificată de pe Măgura Moigradului, jud. Sălaj*, în Forţiu Sorin, Stavilă Andrei (Ed.), *Arheovest III*, *In memoriam Florin Medelaţ. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Szeged, 2015, p. 411–422.

Pop, Bejinariu, 2010 Pop Horia, Bejinariu Ioan, *Late Hallstatt-Early La Tène Settlement from Porţ-Paliș (com. Marca, Sălaj County, Romania)*, În: Berecki, Sándor (Ed.), *Iron Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 9–11 October 2009*, Cluj-Napoca, 2010, p. 99–105.

Popa, Simina, 2004 Popa Cristian Ioan, Simina Nicolae-Marcel, *Cercetări arheologice la Lancrăm-„Glod"*, Alba Iulia, 2004, 232 pg.

Popović, 1981 Popović Dragan, *Keramika starijeg gvozdenog doba u Sremu*, Beograd, 1981, 126 pg.

Popović, 2005 Popović Petar, *„cum a Scordiscis Dacisques premeretur"*, În: Dobrzanska Halina, Megaw V., Poleska Paulina (Ed.), Celts on the Margin. Studies in European Cultural Interaction 7th Century BC – 1st Century AD Didicated to Zenon Wozniak, Krakow, 2005, p. 77–83.

Popović, 2006 Popović Petar,*Central Balkans between the Greek and Celtic world: case study Kale-Krševica*, În: Tasić Nikola; Grozdanov Cvetan (Ed.), *Homage to Milutin Garašanin*, Belgrade, 2006, p. 523–536.

Posea, 1995 Posea Grigore, *Câmpia de Vest a României (Câmpia Banato-Crișană)*, Editura Fundaţiei „România de Mâine", București, 1995, 325 pg.

Procopiu, 1970 Procopiu, *Despre Războaie*, În: *Fontes Historiae Dacoromanae*, vol II, 1970, p. 433–477.

Protase, 2005 Protase Dumitru, *Cimitirul slav de la Ocna Sibiului (sec. VIII-IX)*, *Bibliotheca Septemcastrensis*, nr. VIII, Editura Economică, București-Sibiu, 2005, 102 pg.

Pupeză, 2010 Pupeză Paul-Luca, *Ceramica daco-getică din interiorul arcului Carpatic (sfârșitul sec. III a Chr. – începutul sec. I a. Chr)*, În: *Revista Bistriţei*, XXIV, 2010, p. 129–162.

Pupeză, 2012 Pupeză Paul-Luca, *Veacul întunecat al Daciei. Arheologie și istorie în spaţiul Carpato-Danubian de la sfârșitul secolului III a. Chr. Până la începutul secolului I a. Chr.*, Cluj-Napoca 2012.

Radu, 2008 Radu Adriana, *Raport preliminar privind săpăturile de salvare de la Slatina Timiș „Gura Ilovei"*, În: *Banatica*, 18, 2008, p. 123–140.

Ramsey, 2009 Ramsey Bronk Christopher, *Bayesian Analysis of Radiocarbon Dates*, În: *Radiocarbon*, Vol. 51, 1, 2009, p. 337–360.

Raţiu-Stoian, 2014 Raţiu Alexandru, Stoian Gabriel-Iulian, *Proiectile pentru balistă și praștie de la Capidava*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 65, 3–4, 2014, p. 319–335.

Rădulescu, 2001 Rădulescu Alexandru, *Cercetări arheologice medievale din Banatul de Câmpie; scurt istoric*, În: *Studii de Istorie a Banatului*, 23–25, 1999–2001, p. 45–86.

Reimer *et alii*, 2013 Reimer P. J., Baillie M. G. L., Bard E., Bayliss A., Beck J. W., Blackwell P. G., Bronk Ramsey C., Buck C. E., Burr G. S., Edwards R. L., Friedrich M., Grootes P. M., Guilderson T. P., Hajdas I., Heaton T. J., Hogg A. G., Hughen K. A., Kaiser K. F., Kromer B., McCormac F. G., Manning S. W., Reimer R. W., Richards D. A., Southon J. R., Talamo S., Turney C. S. M., van der Plicht J., Weyhenmeyer C. E., *Intcal09 and Marine09 radiocarbon age calibration curves, 0–50,000 years cal BP*, În: *Radiocarbon*, 51, 4, 2009, p. 1111–1150.

Říhovský, 1979 Říhovský Jiří, *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet,* În: *Prähistoriche Bronzefunde*, XVIII, 5, München, 1979, 261 pg.

Říhovský, 1983 Říhovský Jiří, *Die Nadeln in Westungarn*, vol. 1, În: *Prähistoriche Bronzefunde*, XIII, 10, München, 1983, 55 pg.

Rogozea, Berzovan, 2016 Rogozea Octavian-Cristian, Berzovan Alexandru, *Consideraţii privind două piese de bronz din staţiunea dacică de la Unip-Dealul Cetăţuica (com. Sacoșu Turcesc, jud. Timiș)*, În: Micle Dorel, Stavilă Andrei, Oprean Cristian și Forţiu Sorin (Ed.), *ArheoVest IV. In Honorem Adrian BEJAN, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Timișoara, *26 noiembrie 2016,* Szeged, 2016, Vol. 1, p. 259–264, *on-line* http://arheovest.com /simpozion/arheovest4/09.pdf

Rustoiu, 1993 Rustoiu Aurel, *Observaţii privind ceramic Latène cu grafit în pastă din România*, în Thraco Dacica, XIV, 1993, p. 131–142.

Rustoiu, 1994 — Rustoiu Aurel, *O podoabă de coral, sticlă și bronz din așezarea dacică de la Sighișoara-Wietenberg*, În: *Ephemeris Napocensis*, IV, 1994, p. 23–31.

Rustoiu 1996 — Rustoiu Aurel, *Metalurgia bronzului la daci (sec II î. Chr. – sec I d. Chr). Tehnici, ateliere și produse de bronz*, București 1996, 354 pg.

Rustoiu, 1997 — Rustoiu Aurel, *Fibulele din Dacia preromană (sec II î.e.n.-I e.n.)*, Bibliotheca Thracologica, XII, Bucureşti 1997, 237 pg.

Rustoiu, 2018 — Rustoiu, Aurel, *The magic power of stones. Prehistoric tools in a Roman Mithraic context*, În: Ţurcanu Senica, Ursu, Constantin-Emil (Ed.), *Materiality and Identity in Pre- and Protohistoric Europe. Homage to Cornelia-Magda Lazarovici*, Suceava 2018, p. 483–494.

Rustoiu, Popa 2000 — Rustoiu Aurel, Popa Cristian Ioan, *Câteva probleme privind ceramica La Tène cu grafit în pastă din Dacia preromană*, În: *Acta Musei Porolissensis*, 23.1, 2000, p. 253–270.

Rustoiu, Egri 2011 — Rustoiu Aurel, Egri Mariana, *The Celts from the Carpathian Basin between continental traditions and the fascination of the Mediterranean. A study of the Danubian Kantharoi [Celţii din Bazinul Carpatic între tradiţiile continentale şi fascinaţia Mediteranei. Un studiu privind kantharoii danubieni],* Cluj-Napoca, 2011, 148 pg.

Rustoiu, Berecki, 2015 — Rustoiu Aurel, Berecki Sándor, *A Greek craftsman in Pre-Roman Dacia. About a mould for casting amphora-shaped pendants from Angheluş (Eastern Transylvania, Romania)*, În: *Acta Archeologica Carpatica*, L, 2015, p. 101–135.

Rustoiu *et alii*, 2018 — Rustoiu Aurel, Ferencz Iosif Vasile, Micle Dorel, „În pat cu duşmanul" Un element de pat din bronz de tip mediteranean în aşezarea dacică de la Unip (jud. Timiş), comunicare susţinută în cadrul Simpozionului Internaţional Arheovest. *Interdisciplinaritate în Arheologie* Ediţia a VI-a: *In Memoriam Marian GUMĂ* (1951–1998), Timișoara, 24 noiembrie 2018.

Rusu, 1998 — Rusu Adrian Andrei, *Arheologia cetăţilor medievale ale Transilvaniei*, În: *Arheologia Medievală*, 2, 1998, p. 5–19.

Sanie, 1988 — Sanie Silviu, *Cetăţuia geto-dacică de la Barboşi (II)*, În: *Arheologia Moldovei*, XII, 1988, p. 53–103.

Săndulescu, 1984 — Săndulescu Mircea, *Geotectonica României*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1984, 336 pg.

Sîrbu, 1993 — Sîrbu Valeriu, *Credințe și practice funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Brăila, 1993, 253 pg.

Sîrbu, 1994 — Sîrbu Valeriu, *Incinte și locuri sacre cu sacrificii și depuneri de ofrande în lumea geto-dacilor*, În: *Pontica*, XXVII, 1994, p. 39–59.

Sîrbu, 1996 — Sîrbu Valeriu, *Dava getică de la Grădiștea, Județul Brăila. Monografie arheologică (I). [La dava gète de Grădiștea, dép. de Brăila (I)]*, Brăila, 1996, 308 pg.

Sîrbu, 2012 — Sârbu Valeriu, *Le casque gréco-illyrien a représentations figuratives (VI^E-V^E siècles AV. J.-C.) de Găvojdia, dep. de Timiș*, În: *Analele Banatului (Serie Nouă)*, XX, 2012, p. 33–56.

Sîrbu, Matei, Dupoi 2005 — Sîrbu Valeriu, Matei Sebastian, Dupoi Vasile, *Incinta dacică fortificată Pietroasa Mică – Gruiul Dării (II)*, Buzău 2005, 201 pg.

Sîrbu, Peneș, 2011 — Sîrbu Valeriu, Peneş Marinela, *Situl dacic de la Bălăneşti – Dealul Domnii, jud. Prahova. Observaţii preliminare*, În: *Peuce*, Serie Nouă, IX, 2011, p. 437–457.

Schmidt *et alii*, 2015 — Schmidt Armin, Linford Paul, Linford Neil, David Andrew, Gaffney Chris, Sarris Apostolos, Faßbinder Jörg, *EAC Guidelines for the use of Geophysics in Archaeology: Questions to Ask and Points to Consider*, Namur, 2015, 135 pg.

Scholtz, 2008 — Scholtz Róbert, *Szkíta, szarmata és késő népvándorlás kori leletek Tiszavasvári-Kapuszlapos lelőhelyről* (*Die skytischen, sarmatischen und spätvölkerwanderungzeitlichen Funde von Tiszavasvári-Kapusz-lapos*), În: *Jósa András Múzeum Évkönyve*, 50, 2008, p. 225–269.

Scholtz, 2010 — Scholtz Róbert, *New Data on the Scythian Age Settlement History of Szabolcs County, Hungary*, În: Berecki, Sándor (Ed.), *Iron Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 9–11 October 2009*, Cluj-Napoca, 2010, p. 79–98.

Schwellnus, 2010 — Schwellnus Franka, *Pintadere: Überblick über die Fundgruppe der Tonstempel Ausgehend von Zwei Funden aus Sopron-Krautacker (Westungarn)*, În: *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 40, 2, 2010, p. 207–226.

Soficaru *et alii*, 2018 — Soficaru Dorian Andrei, Bălășescu Adrian, Oana Gâza, Sava Bogdan Tiberiu, Simion Anca Corina, Culea Mihaela, Ilie Maria, Mănăilescu Cristian, Păceșilă Doru, Sava Gabriela, Robu Andrei, Cristescu Cătălin, Bărbat Alexandru Ioan, *Analiza antropologică, arheozoologică și datarea radiocarbon a unor materiale osteologice din sud-vestul Transilvaniei*, În: *Sargetia-Acta Mvsei Devensis*, IX (XLV), 2018, p. 9–45.

Stanciu, 2005 — Stanciu Eugenia, *Precipitațiile atmosferice din Banat*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2005, 216 pg.

Stanciu, 1998–1999 — Stanciu Ioan, *Așezarea slavă de la Lazuri – „Lubi tag" jud. Satu Mare (Cercetările arheologice din anii 1977, 1993–1995). Contribuții la cunoașterea sec. 6–7 în zona Tisei superioare*, În: *Satu Mare. Studii și comunicări*, nr. XV-XVI, 1998–1999, p. 115–266.

Stanciu, 2001 — Stanciu Ioan, *Slavii timpurii în cercetarea arheologică românească*, În: *Ephemeris Napocensis*, nr. XI, 2001, p. 101–121.

Stanciu, 2011 — Stanciu Ioan, *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între Antichitatea târzie și perioada de început a epocii medievale timpurii (mijlocul sec. V- sec. VII timpuriu)*, În: *Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum*, vol. IV, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, 609 pg.

Stanciu, 2012 — Stanciu Ioan, *About the use of the so-called clay „breadcakes" in the milieu of the early slav settlements (6th–7th centuries)*, În: *Ephemeris Napocensis*, nr. XXII, 2012, p. 253–279.

Stanciu, 2013 — Stanciu Ioan, *Problem of the earliest slavs in intra-carpathian Romania (Transylvania and the north-west vicinity)*, În: *Slovenská Archeológia*, nr. LXI, vol. 2, 2013, p. 323–370.

Stanciu, 2015 — Stanciu Ioan, *Cei mai vechi slavi în spațiul intracarpatic al României. O scurtă examinare și contribuții la dosarul arheologic al problemei*, În: *Marmatia*n nr. 12, 2015, p. 97–163.

Stanciu, 2017 — Stanciu Ioan, *Câteva aspecte ale locuirii medievale timpurii în partea de nord-vest a României/ Some Aspects Regardings the Early Medieval Habitation in the North-West Part of Roumania*, În: *Orbis Medievalis*, nr. 1, 2017, p. 45–81.

Stanciu, Băcueţ-Crişan, 2018 — Ioan Stanciu, Dan Băcueţ-Crişan, *New investigations in the Early Slavic settlement of Badon–Doaște (North-West Romania)*, În: *Studia Romana et Mediævalia Europænsia. Miscellanea in honorem annos LXXXV peragentis Professoris emeriti Dan Gh. Teodor oblata*, 2018, p. 355–386.

Stojić, 2007 — Stojić Milorad, *Hisar in Leskovac at the end of the Early Iron Age*, În: *Starinar*, LVII, 2007, p. 175–190.

Стојић, Јацановић, 2008 — Стојић, М., Јацановић, Д., Пожаревац. Културна стратиграфија праисторијских локалитета у Браничеву, Археолошка грађа Србије, IV, Археолошки институт, 2008, Београд, Пожаревац.

Stratan, 1960 — Stratan Ion, *Cercetări și săpături arheologice executate de Muzeul Raional Lugoj în 1956 și 1958*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, VII, 1960, 164–170.

Székely, 1970 — Székely Zoltán, *Săpăturile executate de muzeul din Sfântu Gheorghe (1959–1966)*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, nr. IX, 1970, p. 297–315.

Székely, 1988 — Székely Zoltán, *Așezări din secolele VII – VIII în bazinul Târnavei Mari*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, Tomul XXXIX, nr. 2, 1988, p. 169–199.

Székely, 1992 — Székely Zoltán, *Așezări din secolele VI – XI p. Chr. în bazinul Oltului Superior*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, Tomul XLIII, nr. 3, p. 245–307.

Tankó, 2005 — Tankó Károly, *„Horn-handled" bowls of the Central Europe Iron Age*, În: Dobrzańska Halina, Megaw Vincent, Poleska Paulina (Ed.), *Celts on the margin. Studies on European Cultural Interaction 7th Century BC–1st Century AD*, Cracovia, 2005, p. 153–162.

Tasić, 1969 — Tasić Nenad, *Osnovni rezultati istraživanja u Zlotskoj pećini i nalazišta u Đerdapu*, în *Materijali*, VI, Beograd, 1969, p. 71–80.

Tecar, Nagy, 2010 — Tecar Tiberiu Ioan, Nagy József-Gábor, *A Community from the First Iron Age from Gheorghieni-Valea Mare (Cluj County). Preliminary study*, În: Berecki Sándor (Ed.), *Iron Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings Of The International Colloquium From Târgu Mureş,9–11 October 2009, Târgu-Mureș, Romania*, Cluj Napoca, 2010, p. 15–58.

Téglás, 1897 — Gabor Téglás, *Berzoviai Emlékek*, În: *Archaeologiai Értesítő*, 1897, p. 28–32.

Teleagă, Sârbu, 2015 — Teleagă Emilian, Sârbu Dorin, *The Chronology of the Late Hallstatt Cemeteries at the Lower Danube: Szentes-Vekerzug and Ferigile*, în Berecki Sándor (Ed.) *Iron Age Chronology in the Carpathian Basin. Proceedings Of The International Colloquium from Târgu Mureş, 8–10 October 2015*, Cluj Napoca, 2016, p. 19–34.

Teleagă *et alii,* 2015 — Teleagă Emilian, Sârbu Dorin, Constantinescu Mihai, Stoica Ștefana, Istrate Vasilică, *Neue Archäologische Untersuchungen der Hallstattzeitlichen Nekropole in Bârsești, jud. Vrancea*, În: *Caiete ARA*, 6, 2015, p. 5–16.

Teodor, 1984 — Teodor Dan Gheorghe, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e.n. (Așezarea de la Botoșana-Suceava)*, Editura Academiei R.S.R., Biblioteca de Arheologie XLVI, Iași, 1984, 129 pg.

Teodorescu, 1964 — Teodorescu Victor, *Despre cultura Ipotești – Cîndești în lumina cercetărilor arheologice din nord – estul Munteniei (regiunea Ploiești)*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche,*, Tomul XV, nr. 4, 1964, p. 485–505.

Teodorescu, 1971 — Teodorescu Victor, *La civilisation Ipotești-Cândești (V^{e}-VIIe s. n.è)*, În: *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Prèhistoriques et Protohistoriques, Prague 21–27août 1996*, nr. 2, Praga, 1971, p. 1041–1044.

Todorović, 1971 — Todorović Jovan, *Katalog praistorijskih metalnih predmeta*, Beograd, 1971, 170 pg.

Trohani, 2001–2002 — Trohani George, *Ceramica geto-dacă din secolele II a Chr-I p. Chr. din Câmpia Română, (Rezumat al tezei de doctorat)*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 52–53, 2001–2002, p. 245–255.

Tudor *et alii*, 1965 — Tudor Dumitru [şi colectivul], *Cercetări arheologice în zona viitorului lac de acumulare al hidrocentralei „Porţile de Fier"*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche,*, Tomul XVI, nr. 2, 1965, p. 395–401.

Ţeicu, 1987 — Ţeicu Dumitru, *Cercetări arheologice în depresiunea Oraviței*, În: *Banatica*, 9, 1987, p. 317–346.

Ţeicu, 1998 — Ţeicu Dumitru, *Banatul montan în Evul Mediu*, Timișoara, 1998, 566 pg.

Ţeicu, 2005 — Ţeicu Dumitru, *Chelmac, com. Conop, jud. Arad. Punct: Cetate*, În: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2005*, p. 123.

Ungureanu, 1977 — Ungureanu Andrei, *Clasificarea fizico-chimică a apelor freatice din Câmpia Timișului*, În: *Studii și cercetări de geologie, geofizică, geografie,* Seria: *Geografie*, nr. 2, tom XXIV,1977, p. 241–248.

Ungureanu, Ungureanu, 1985 — Ungureanu Andrei, Ungureanu Maria, *Aprecieri asupra calității apelor freatice din Câmpia Banatului în vederea utilizării lor la irigații*, În: *Hidrotehnica*, 30, 4,1985, p. 97–128.

Ursachi, 1995 — Ursachi Vasile, *Zargidava, Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995, 590 pg.

Ursuțiu, 2000 — Ursuțiu Adrian, *The „portable hearths" found in the first iron age settlement of Bernadea, Mureș county*, În: Gaiu Corneliu, Rustoiu Aurel (Coord.) *Les Celtes et les Thraco-Daces de l'est du basin des Carpates. Les actes du colloque national qui a eu lieu à Bistrița, le 16–17 octobre 1998*, Cluj Napoca, 2000, 11–21.

Ursuțiu, 2002 — Ursuțiu Adrian, *Etapa mijlocie a primei vârste a fierului în Transilvania. Cercetările de la Bernadea, com. Bahnea, jud. Mureș*, Cluj Napoca, 2002, 161 pg.

Uzum, 1979 — Uzum Ilie, *Așezarea feudal timpurie de la Moldova Veche „Rît" (jud. Caraș-Severin)*, În: *Banatica*, V, 1979, p. 225–252.

Uzum, 1983 — Uzum Ilie, *Locuirile medievale de la Gornea-Zomonițe (com. Sichevița, jud. Caraș-Severin)*, În: *Banatica*, VII, 1983, p. 249–295.

Váczi, 2013 — Váczi Gábor, *Cultural connections and interactions of Eastern Transdanubia during the Urnfield period*, în *Dissertationes Archaeologicae*, 3, 1, 2013, 205–230.

Васић, 1984 — Васић Р., Бараће код Трајанове Табле, праисторијско и античко насеље, Сшаринар, XXXIII-XXXIV, 1984, p. 355–356.

Vasić, 1987 — Rastko Vasić, *Moravsko-Timočka oblast*, În: Benac Alojz (Ed.) *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, V, Sarajevo, p. 651–672.

Vasić, 2003 — Rastko Vasić, *Die Nadeln im Zentralbalkan*, În: *Prähistorische Bronzefunde*, XIII, 11, Stuttgart, 2003, 154 pg.

Vasiliev, 1972 — Vasiliev Valentin, *Necropola scitică de la Blaj*, în *Apulum- Acta Musei Apulensis*, X, 1972, p. 19–64.

Vasiliev, 1979 — Vasiliev Valentin, *Problema ceramicii mormintelor scitice din Transilvania*, În: *Marisia. Studii și Materiale de Arheologie, Istorie, Etnografie*, IX, 1979, p. 43–62.

Vasiliev, 1980 — Vasiliev Valentin, *Sciții agatîrși pe teritoriul României*, Cluj Napoca, 1980, 185 p.

Vasiliev, 1982 — Vasiliev Valentin, În legătură cu unele opinii referitoare la Hallstattul D în Transilvania, În: *Acta Musei Napocensis*, XIX, 1982, p. 262–269.

Vasiliev, Zrinyi, 1987 — Vasiliev Valentin, Zrinyi Andrei, *Așezarea și mormintele din prima epocă a fierului de la Chendu (jud. Mureș)*, În: *Apulum- Acta Musei Apulensis*, XXIV, 1987, p. 91–118.

Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1991 — Vasiliev, Valentin, Aldea Ioan Al., Ciugudean Horia, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991, 242 pg.

Vasiliev *et alii*, 2002 — Vasiliev Valentin, Rustoiu Aurel, Cosma Călin, Balaguri Eduard A., *Solotvino – „Cetate" (Ucraina Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu*, Bibliotheca Thracologica, XXXIII, Cluj Napoca, 2002, 294 pg.

Vlad *et alii*, 2014	Vlad Lorena, Micle Dorel, Ferencz Iosif Vasile, Stavilă Andrei, Floca Cristian, *Dacii din Câmpia Bănățeană, Săpăturile arheologice ale șantierului-școală de la Unip-"Dealu Cetățuica", jud. Timiș (2009-'13). Catalog de expoziție, 7.12.2013–12.04.2014*,Timișoara, 2014, 82 pg., ISBN 978–973-0–16250–9, *on-line* https://www.academia.edu/6082779/Catalog_Expozitie
Vukmanović, Radojčić, 1995	Vukmanović Mirjana, Radojčić Nenad, *Katalog metala II. Praistorija*, Beograd, 1995, 192 pg.
Vulpe, 1950	Vulpe Radu, *Evoluția așezărilor omenești în Moldova de Jos. Raport sumar despre activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci 1949*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 1, 1, 1950, p. 47–52.
Vulpe, 1967	Vulpe Alexandru, *Necropola hallstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică*, București, 1967, 208 pg.
Vulpe, 1977	Vulpe Alexandru, *Zur Chronologie der Ferigile-Gruppe*, În: *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Serie*, XXI, p. 81–111.
Vulpe, 1990	Vulpe Alexandru, *Die Kurzschwerte, Dolche, und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumanien*, În: *Prähistorische Bronzefunde*, VI/9, 1990, 145 pg.
Vulpe, Popescu 1972	Vulpe, Alexandru, Popescu Eugenia, *Contribution à la connaissance des débuts de la culture gétodacique dans la zone subcarpatique Vîlcea-Argeș (La nécropole tumulaire de Tigveni)*, În: *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Serie*, XVI, p. 75–111.
Vulpe, Teodor, 2003	Vulpe Radu, Teodor Silvia, *Piroboridava, Așezarea geto-dacică de la Poiana*, Bibliotheca Thracologica XXXIX, București 2003, 735 pg.
Watts, 2014	Watts Susan, *The symbolism of querns and millstones*, În: Selsing, L. (Ed.) *Seen through a millstone. Geology and Archaeology of quarries and mills. Proocedings of the conference held in Bryggens Museum, Bergen, Norway 19–21'Th of October 2011, Museum of Archaeology, University of Stavanger*, 2014, p. 51–66.
Wefers, 2011	Wefers Stefanie, *Still using your saddle quern? A compilation of the oldest known rotary querns in western Europe*, în Williams David, Peacock David, *Bread for the People: The Archaeology of Mills and Milling. Proceedings of a colloquium held in the British School at Rome 4th – 7th November 2009*, Oxford 2011, p. 67–76.
Werner, 1988	Werner Wolfgang M., *Eisenzeitlishe trensen an den unteren und mittleren Donau*, München, 1988, 142 pg.
Zaharia, 1977	Zaharia Eugenia, *Populatia românească în Transilvania în secolele VII-VIII: (cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, Editura Academiei R.S.R., București, 1977, 136 pg.
Zaharia, 1989	Zaharia Eugenia, *Rituri și ritualuri de înmormântare în primul mileniu în regiunile din nordul Dunării*, În: *Thraco-Dacica*, nr. 7, 1989, p. 426–429.
Zrinyi, 1965	Zrinyi A., Însemnări arheologice pe marginea a două morminte găsite în cimitirul scitic din Cristești, În: *Studii și Materiale*, I, 1965, p. 27–48.
Zugrăvescu *et alii*, 1998	Zugrăvescu Dorel, Polonic Gabriela, Horomnea Mihai, Dragomir Vasile, *Recent vertical crustal movements on the Romanina territory, major tectonic compartments and their relative dynamics*, În: *Revue Roumaine de Géophysique*, tome 42, 1998, p. 3–14.

PLANȘE

1

2

3

Pl. 4. Secţiunea 1-plan intermediar (1) şi plan final – vedere dinspre E (2) şi V (3)

1

2

3

Pl. 5. Secţiunea 1-profilul nordic al şanţului şi prăbuşirea acestuia (1–2); Suprafaţa 3-profilul nordic (3)

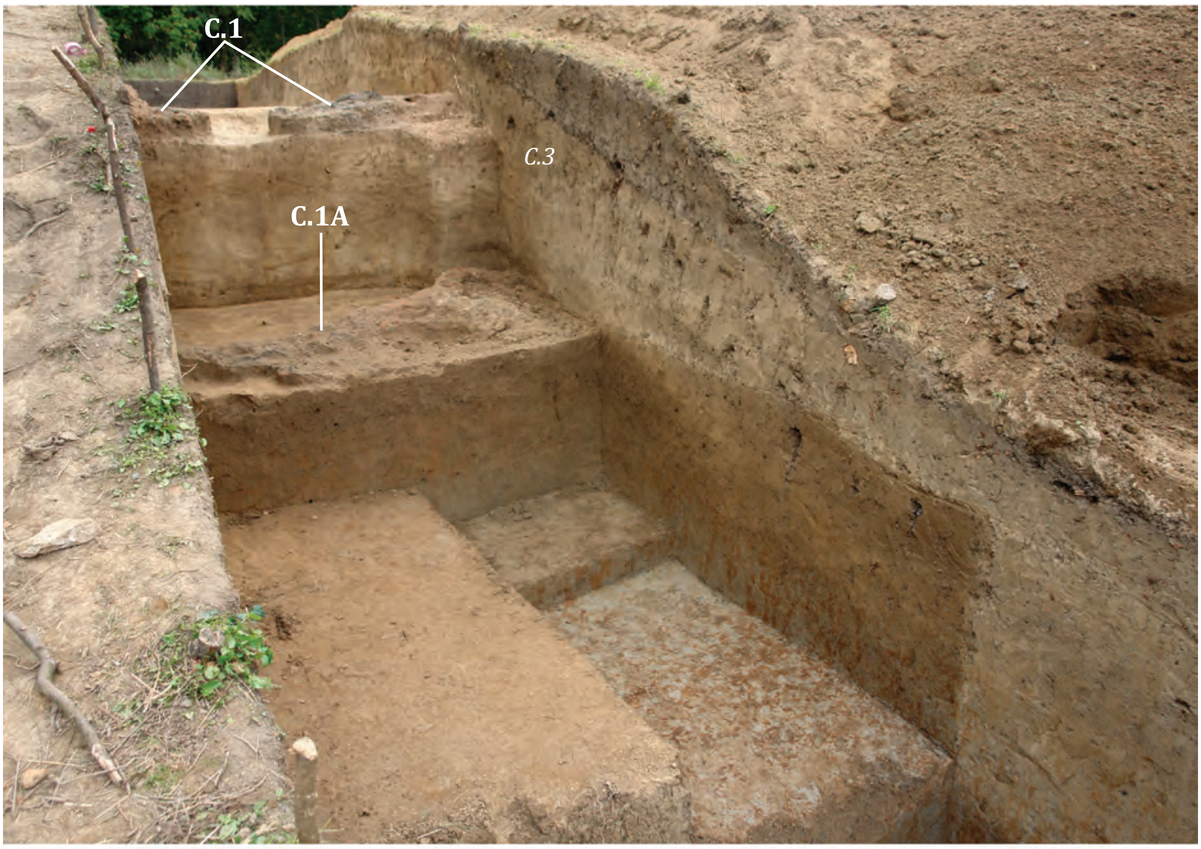

1

2

Pl. 6. Secţiunea 1-Complexul 1, vedere dinspre E (1) şi profil (2)

1

2

Pl. 7. Suprafaţa 2 (1) şi Suprafaţa 3 (2), planuri finale

1

2

Pl. 8. Suprafaţa 4 (1) şi Suprafaţa 5 (2), planuri finale

1

2

Pl. 9. Suprafaţa 6 (1) şi Suprafaţa 7 (2), planuri finale

Pl. 10. Prima epocă a fierului. Locuinţa C.19: Planul locuinţei (S.6, 2012) (1); Planul locuinţei (S.2, 2011) (2); Profilul transversal E-F (S.2, 2011) (3); Profilul longitudinal A'-B' (S.6, 2012) (4); Profilul longitudinal A-B (S.2, 2011) (5)

1

2

3

4

Pl. 11. Prima epocă a fierului. Locuinţa C.39: Planul locuinţei (1) şi situaţia podinilor (1,2); Profilul longitudinal A-B (3) şi profilul transversal C-D (4)

Pl. 12. Prima epocă a fierului. C.104-planul locuinţei (1); C.104-profilul longitudinal A-B (segment S.5–2012) (2); C.11-planul şi profilul complexului (3–4)

Pl. 13. Prima epocă a fierului. Locuinţa C.113: Imagini de teren privind etapa de conturare a complexului şi detaliu arhitectonic (1–3); Pofilele complexului (4–7); Planul final al locuinţei (8).

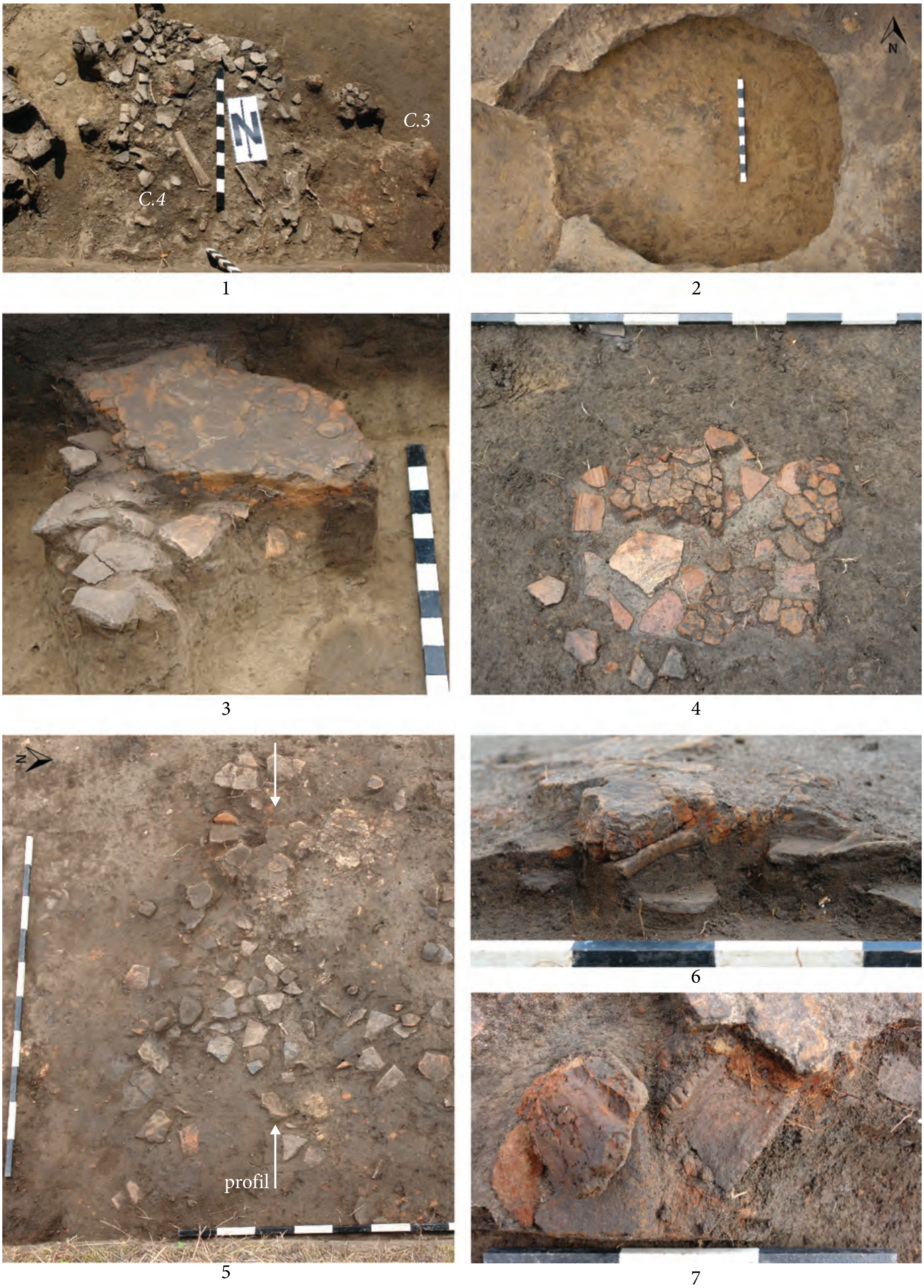

Pl. 14. Prima epocă a fierului. Complexele arheologice de suprafaţă: Complexele 3–4 (1); Complex 29-planul intermediar (2); Complex 35-planul fazei II (3); Complex 55 (4); Complex 112-plan şi detalii de la dezvelire (5–7)

Pl. 15. A doua epocă a fierului. Complexele 2 (1), 12 (2), 13 (3) și 17 (4)

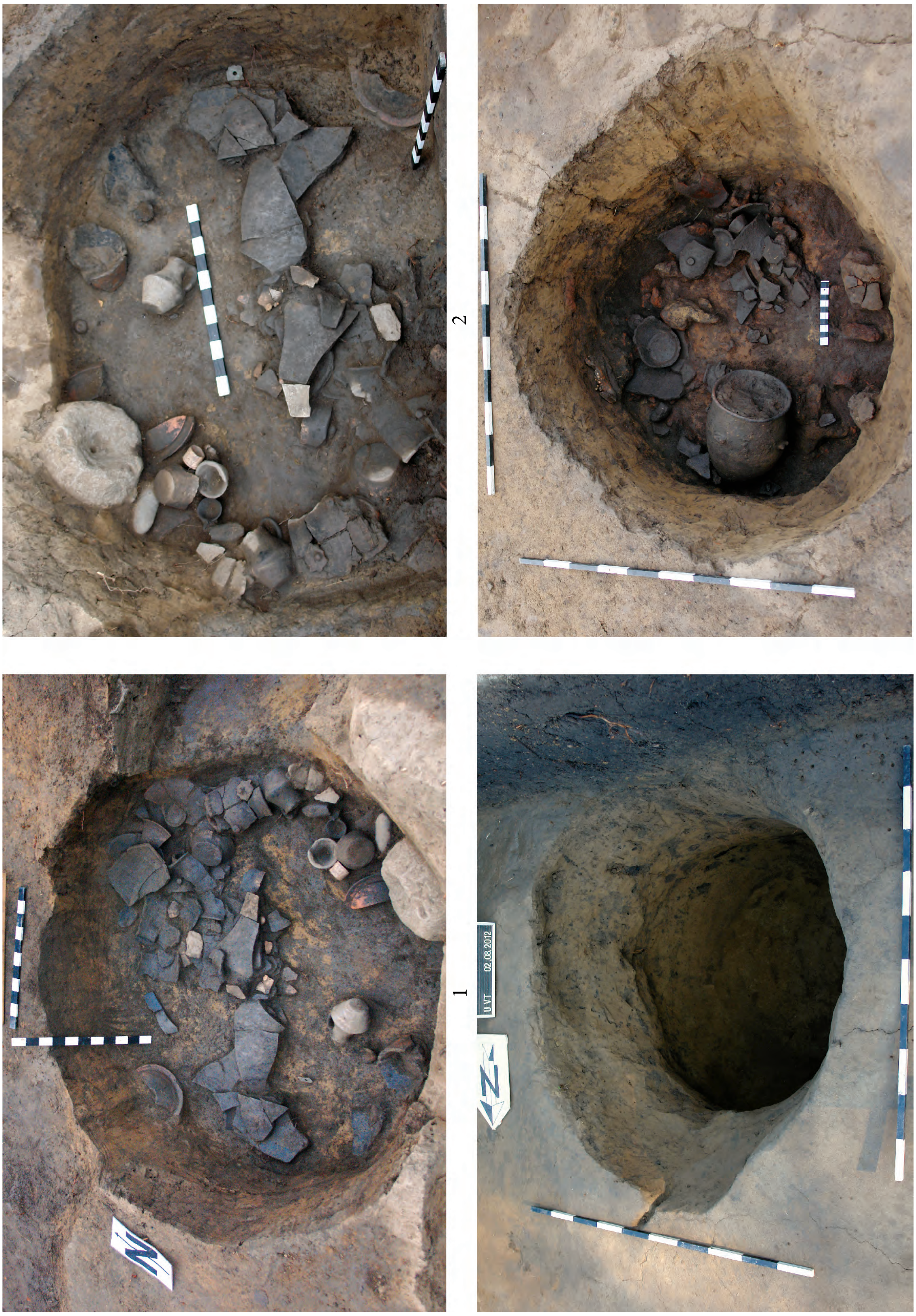

Pl. 16. A doua epocă a fierului. Complexul 23, vedere dinspre S (1) şi dinspre N (2); Complexele 36 (3) şi 37 (4)

Pl. 17. A doua epocă a fierului. Complexul 81, nivelurile de depuneri I (1), II (2) şi III (3) şi complexele C.99 şi C.100

2

1

3

Pl. 18. A doua epocă a fierului. Complexul 84, nivelurile de depuneri I (1), II (2) şi III (3)

Pl. 19. A doua epocă a fierului. Complexele 115 (1), 116 (2) şi 119 (3)

1

2

3

4

Pl. 20. Epoca migraţiilor. Complexele 16 (1) şi 20 (2); Complexul 25, planul final al locuinţei (3) şi cuptorul menajer înainte de golire (4)

Pl. 21. Epoca migraţiilor. Complexele 52 (1) şi 54 (2); Complexul 88, planul final al locuinţei (3) şi cuptorul menajer după golire (4)

Complex 2

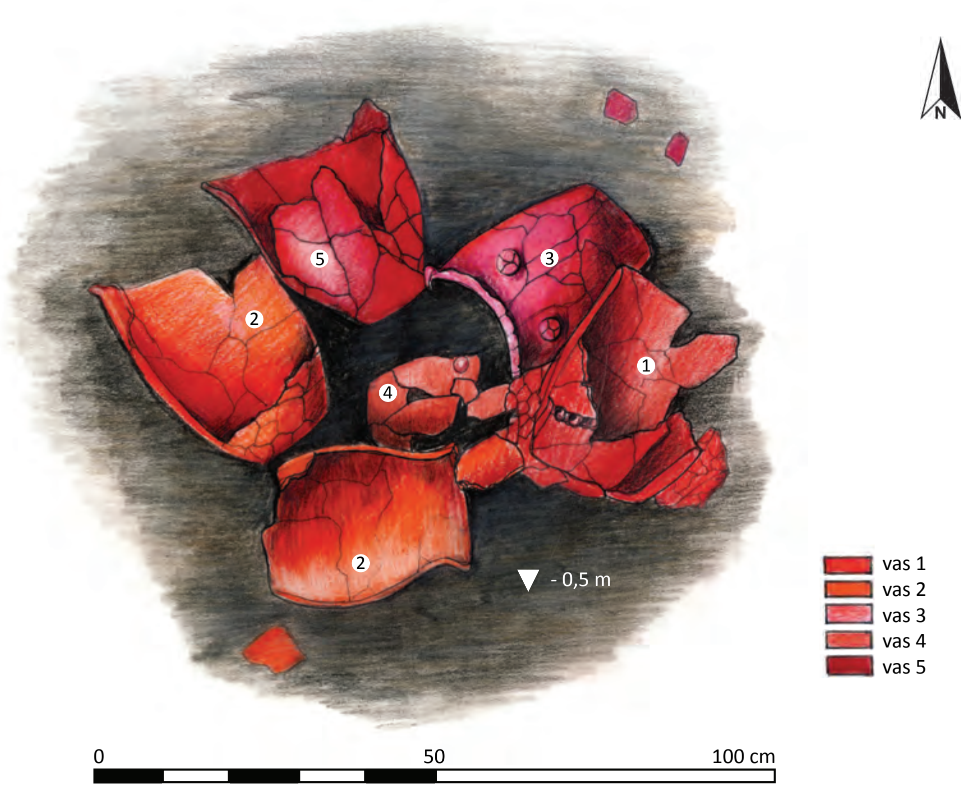

Complex 17

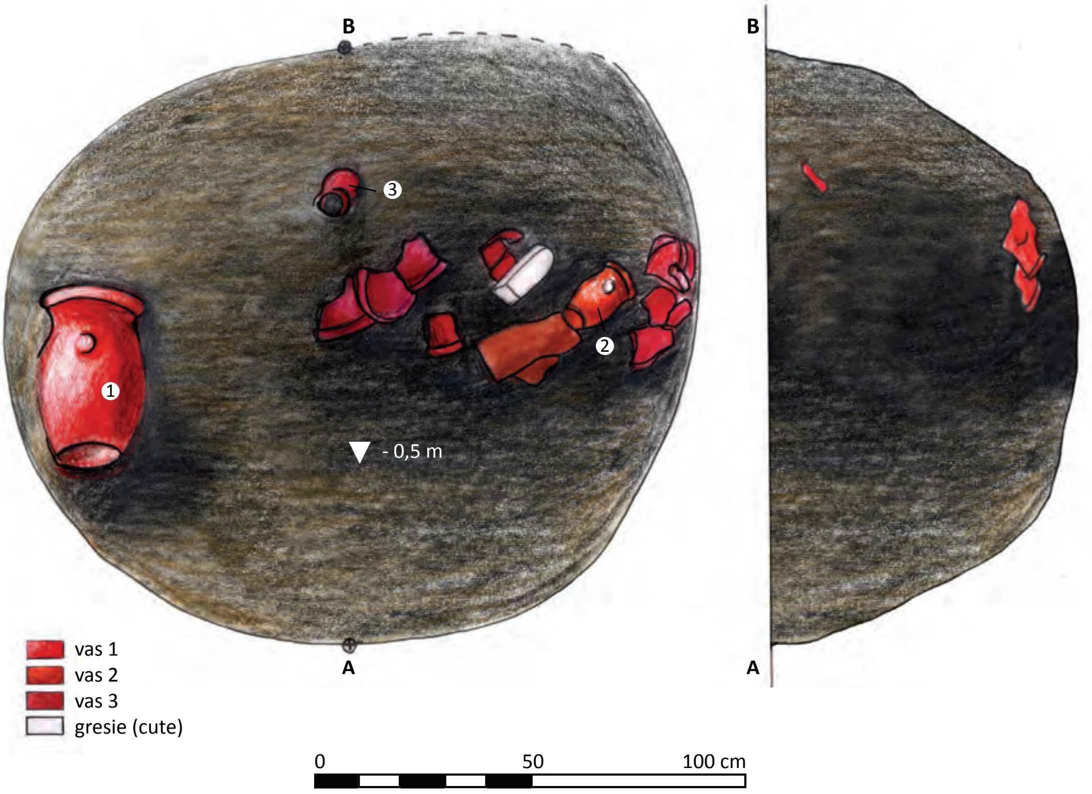

Pl. 22. A doua epocă a fierului. Gropi rituale dacice

Complex 23

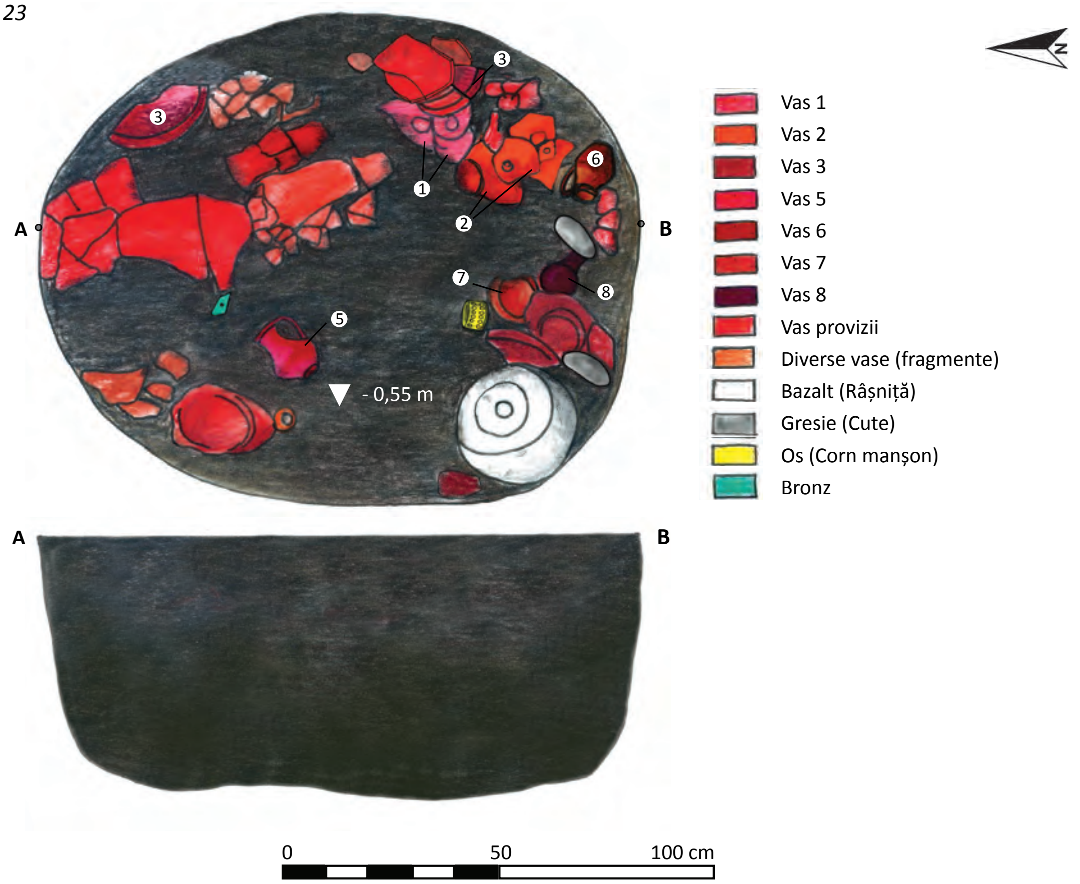

Complex 37

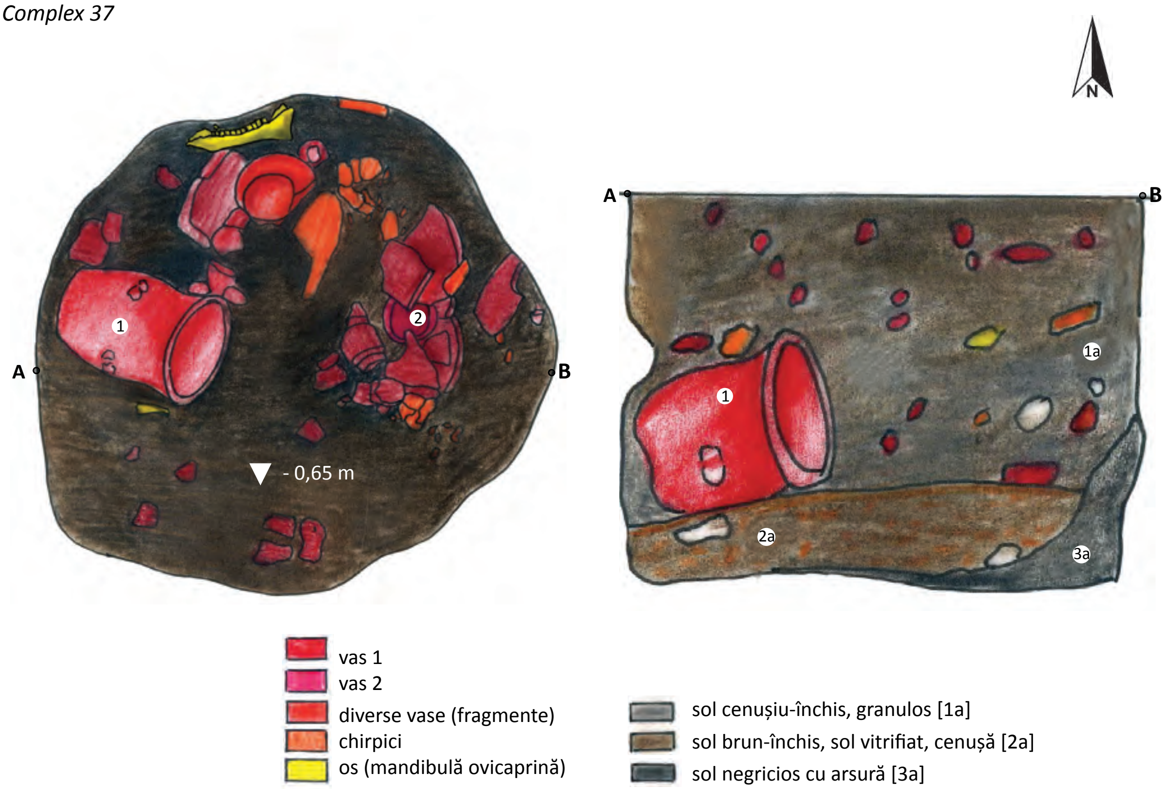

Pl. 23. A doua epocă a fierului. Gropi rituale dacice

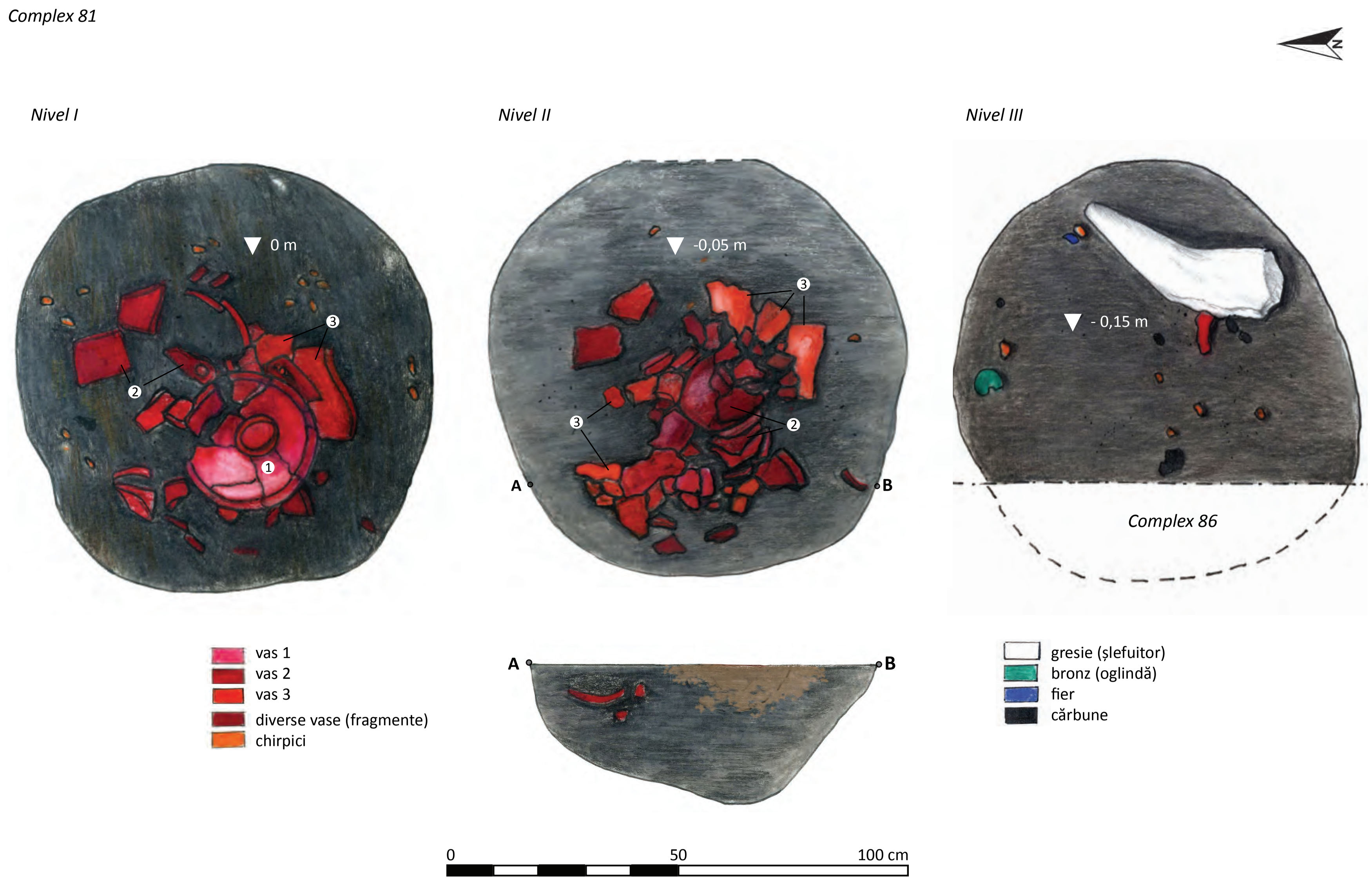

Pl. 24. A doua epocă a fierului. Groapa rituală dacică C.81

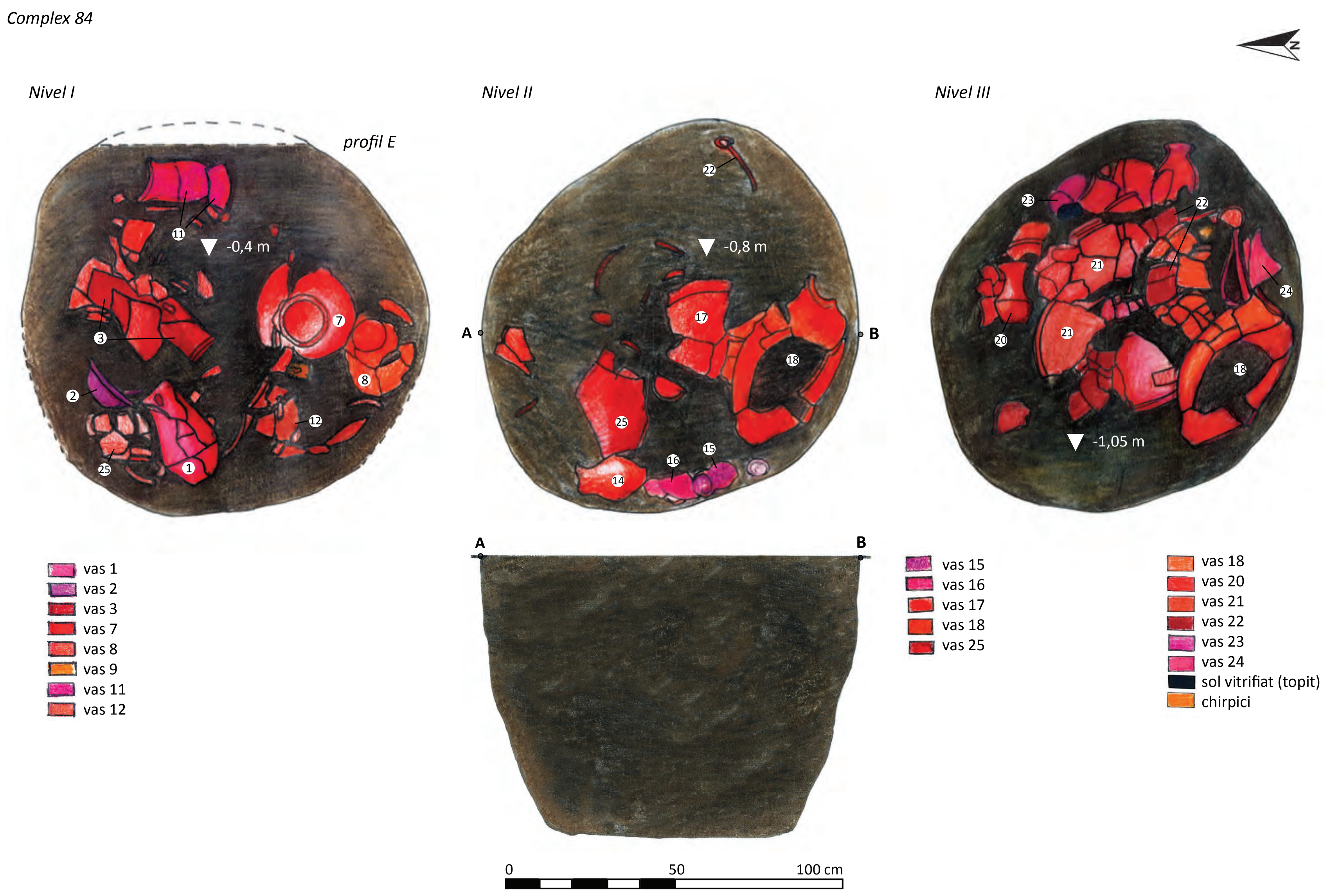

Pl. 25. A doua epocă a fierului. Groapa rituală dacică C.84

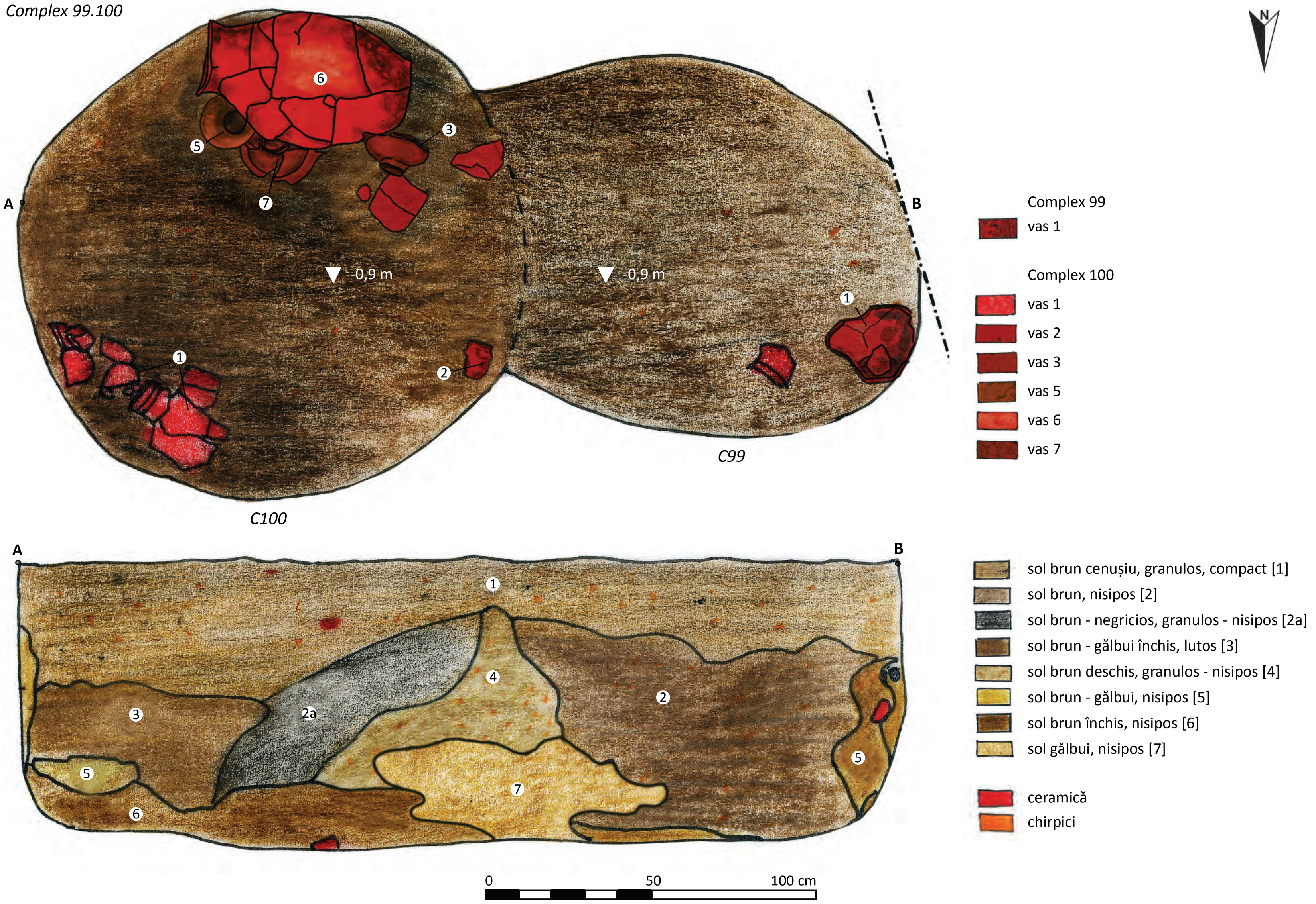

Pl. 26. A doua epocă a fierului. Gropi rituale dacice

Pl. 27. A doua epocă a fierului. Gropi rituale dacice

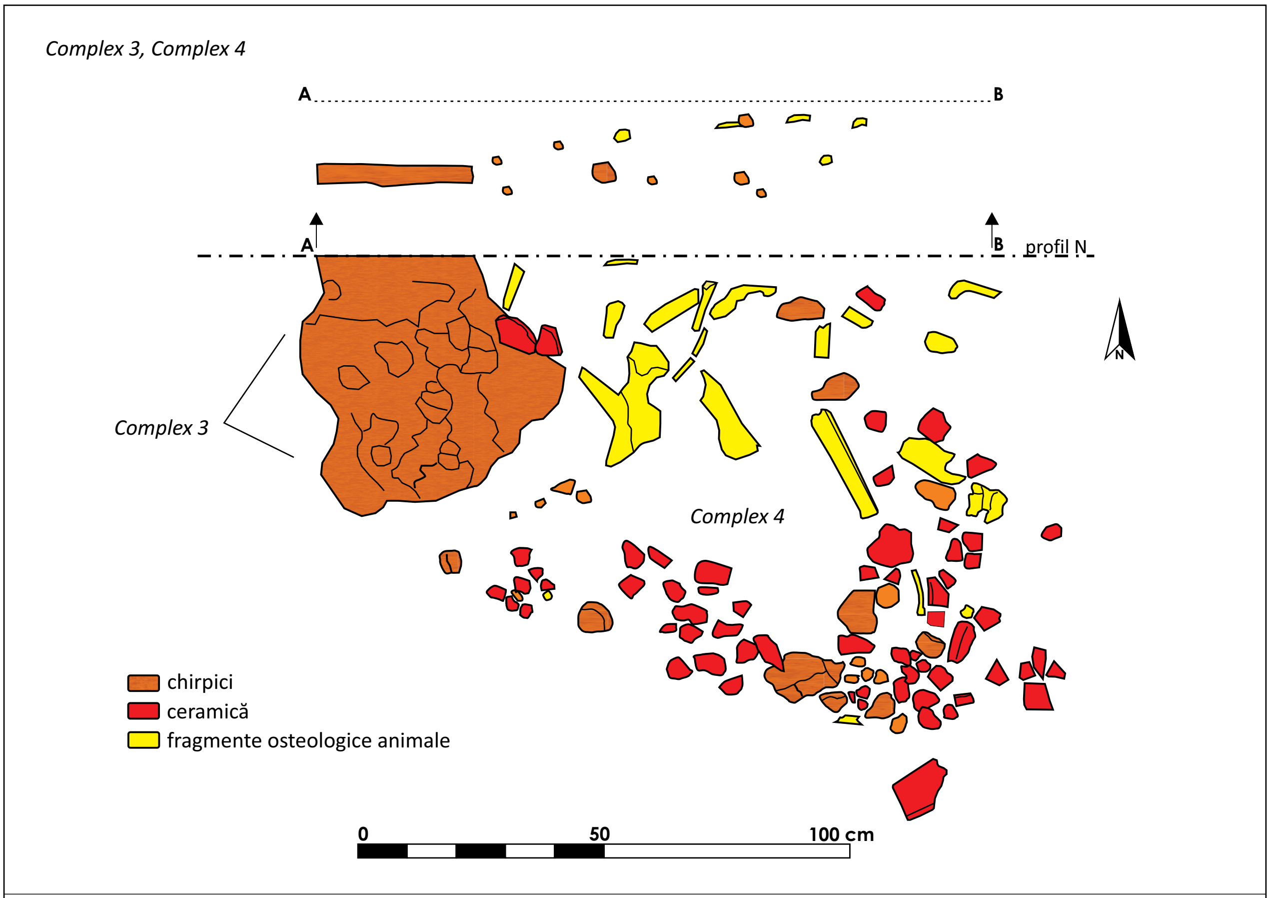

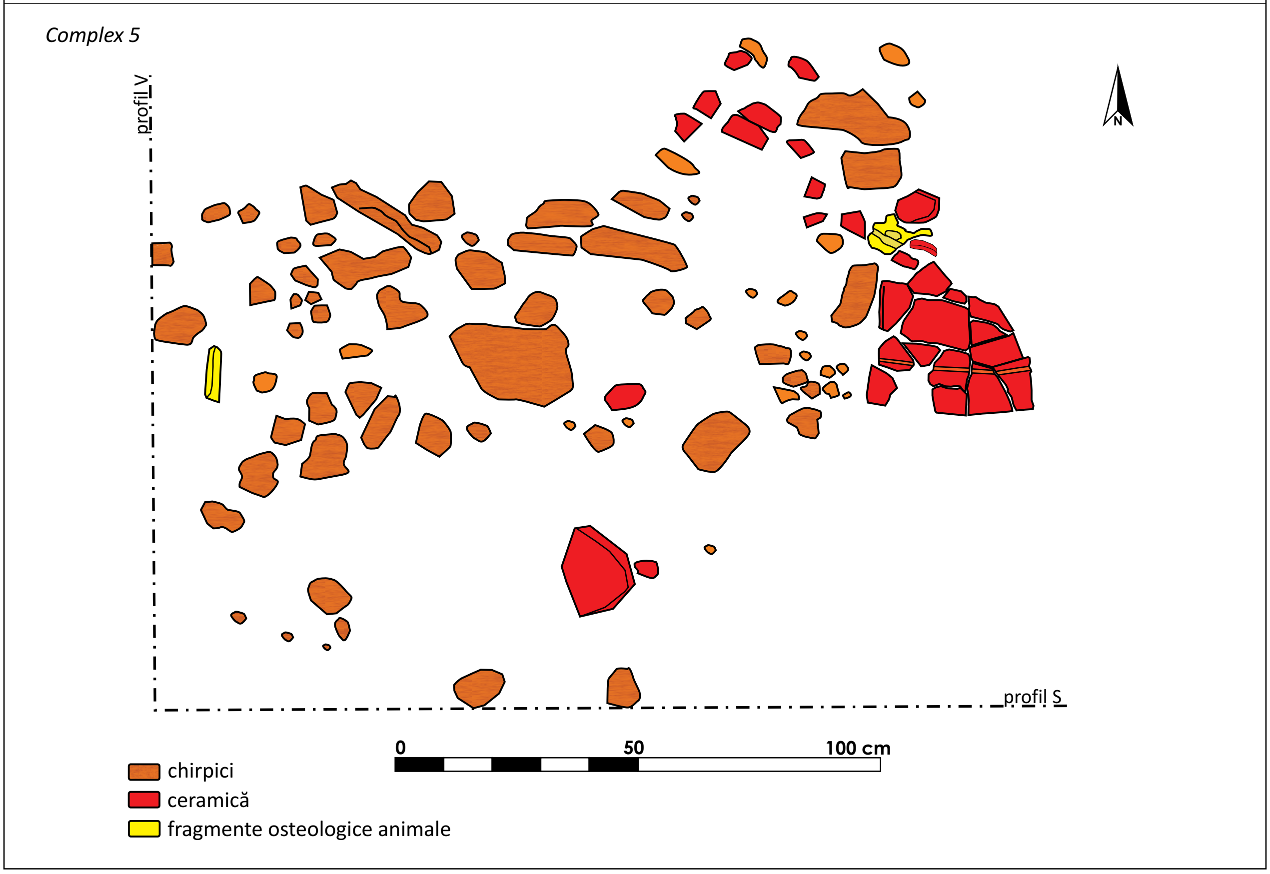

Pl. 28. Complexele arheologice 3–5. Grund şi profil

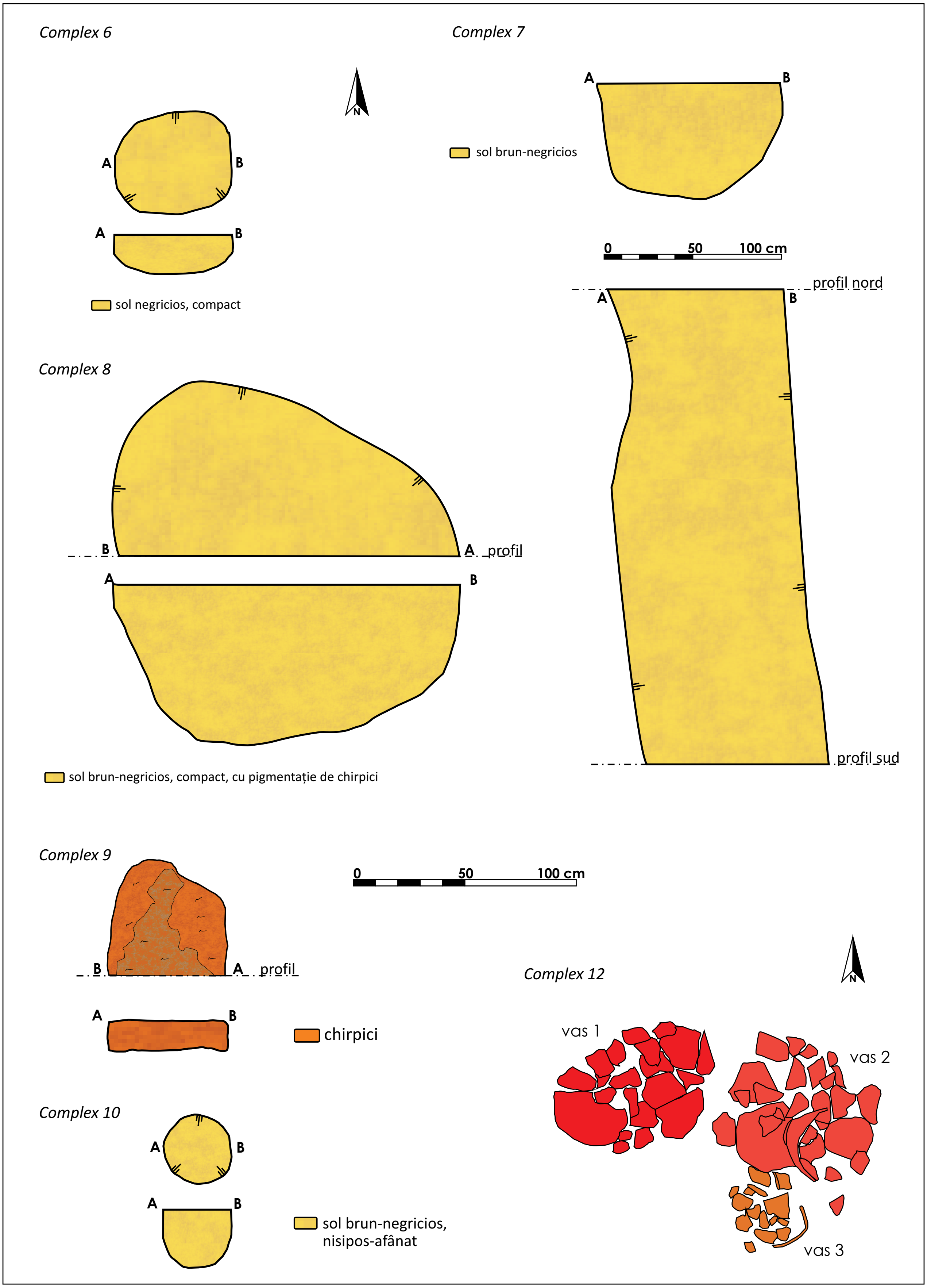

Pl. 29. Complexele arheologice 6–10, 12. Grund şi profil

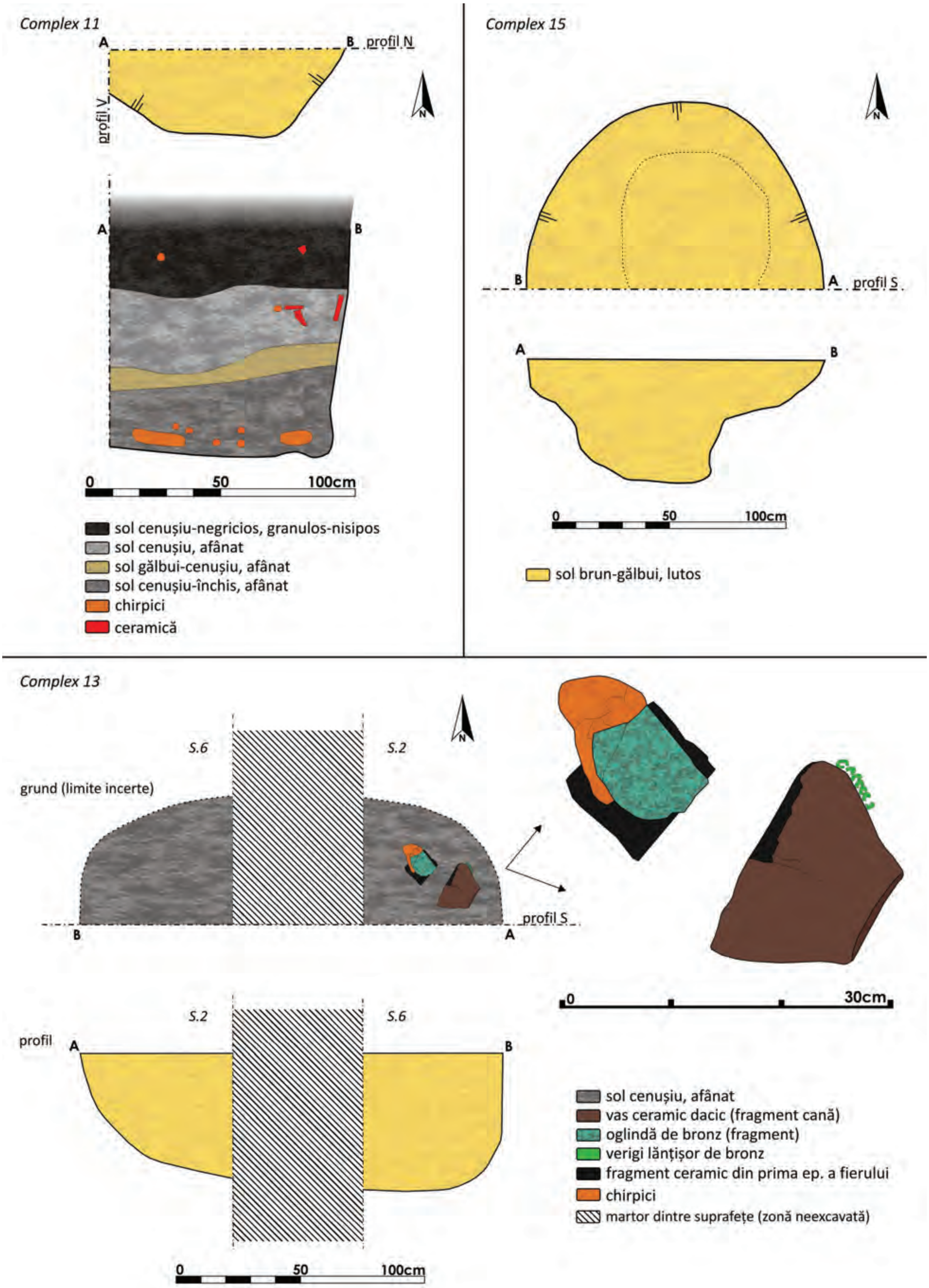

Pl. 30. Complexele arheologice 11, 13 şi 15. Grund şi profil

Complex 16

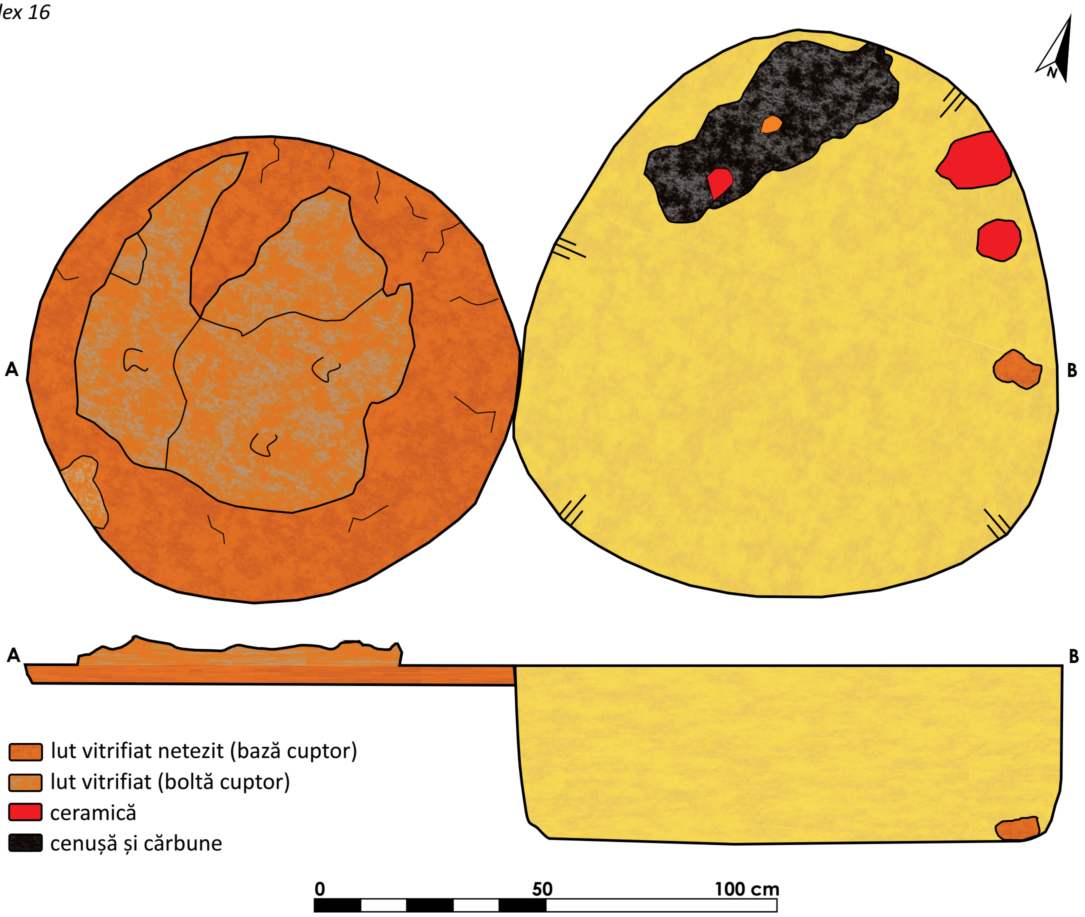

Complex 18

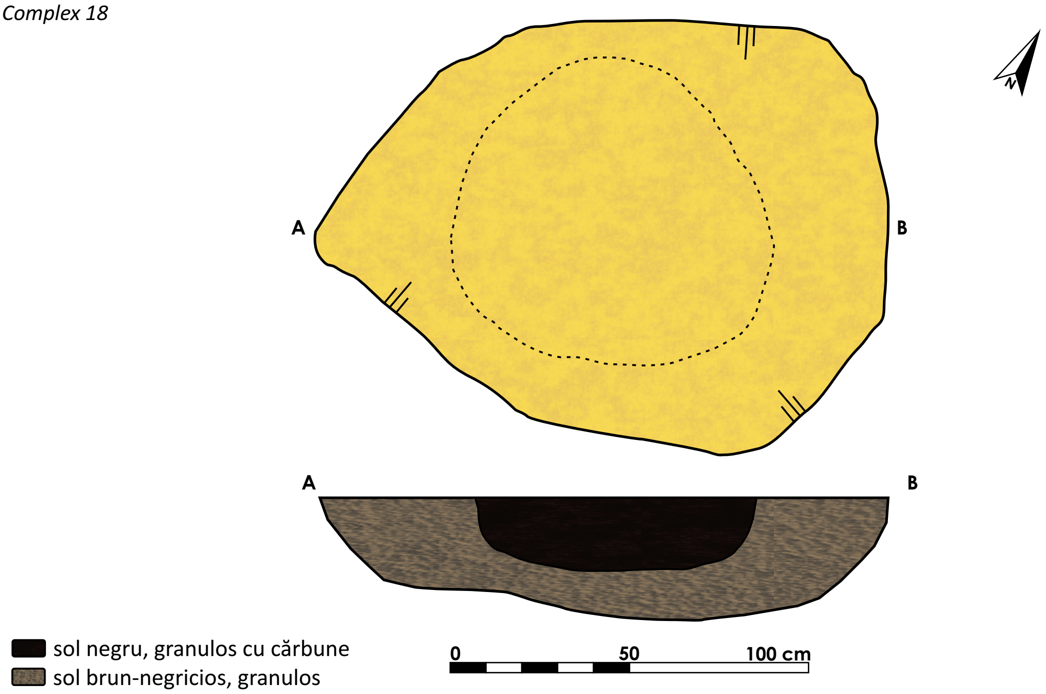

Pl. 31. Complexele arheologice 16 şi 18. Grund şi profil

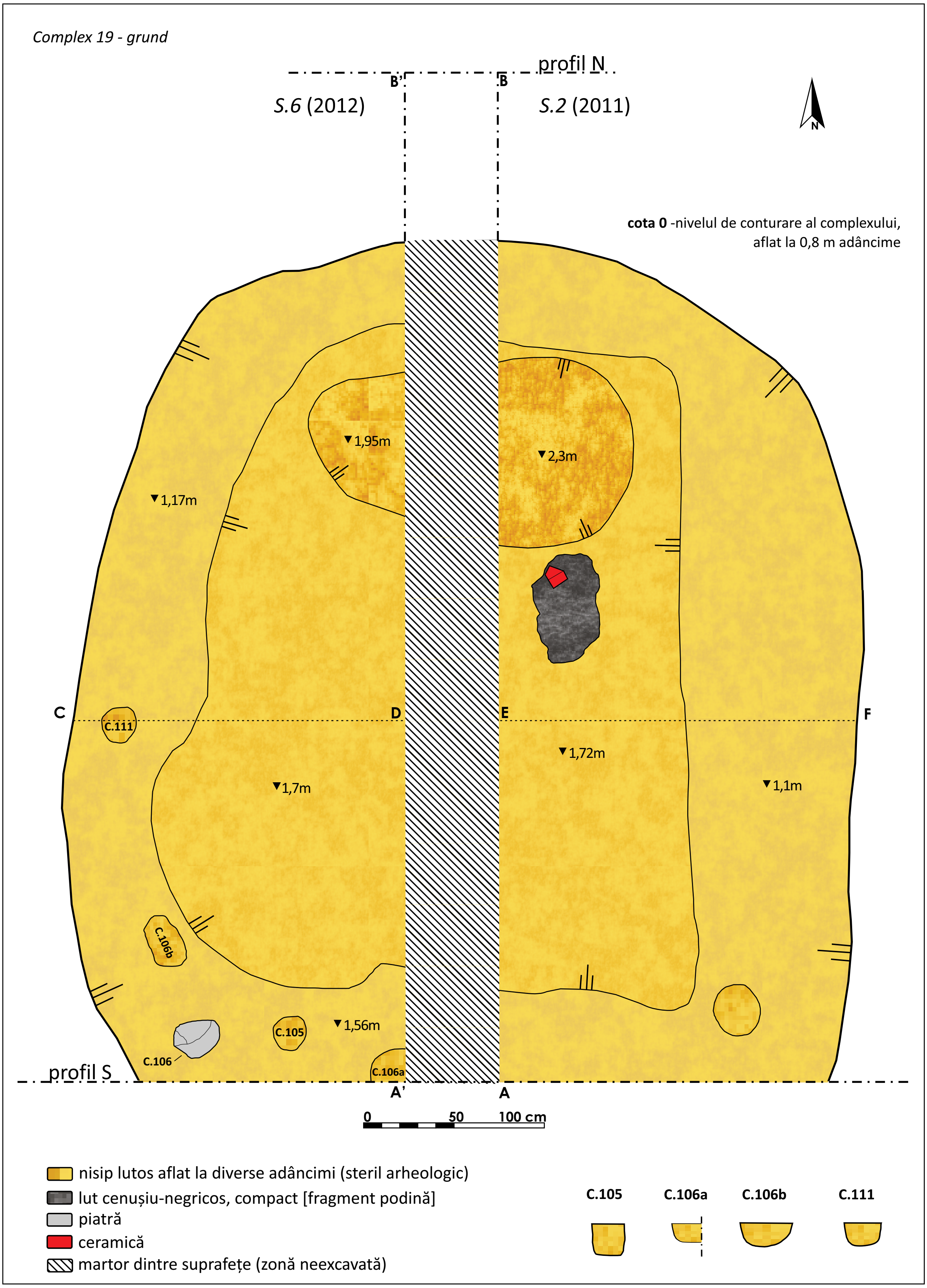

Pl. 32. Complexele arheologice 19 (grund), 105, 106 a-b, 111 (grund şi profil)

Complex 19-profil transversal

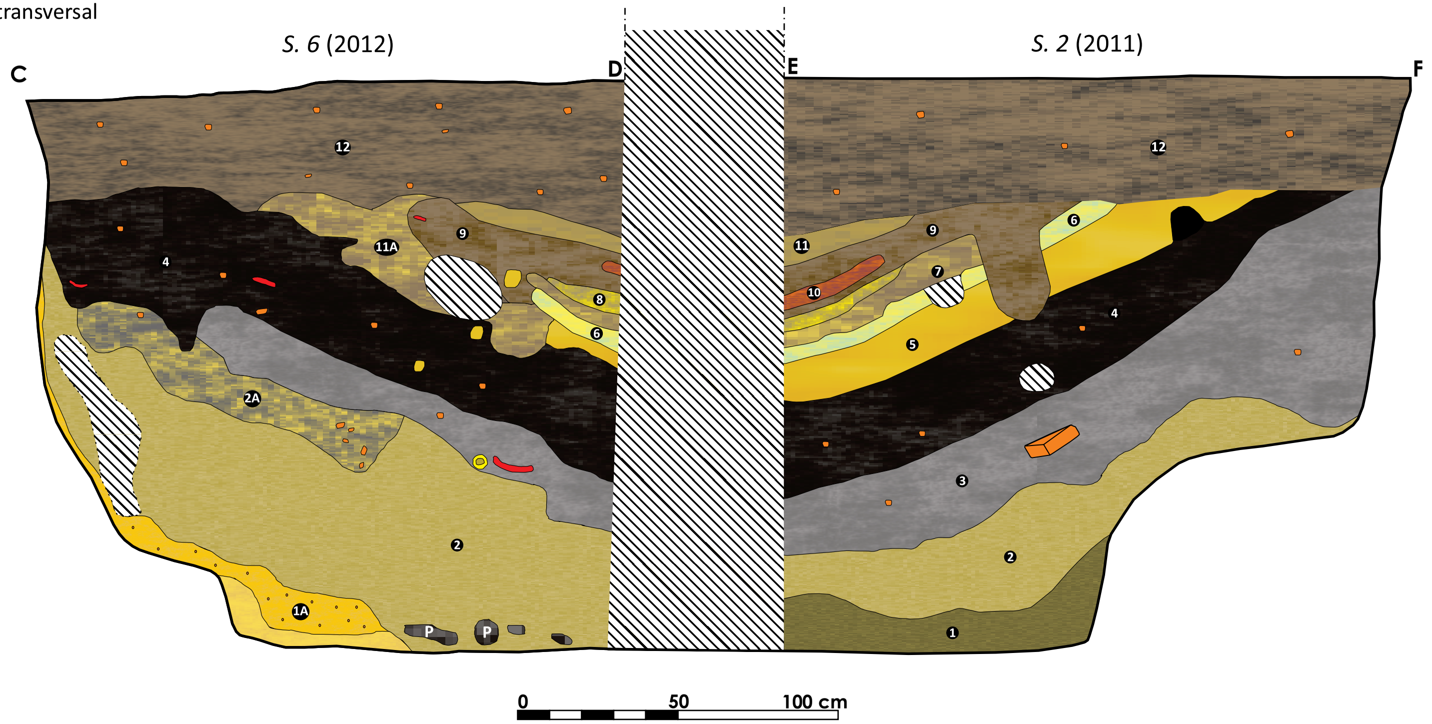

»legendă stratigrafie

- sol brun-cenușiu închis, granulos-afânat [12]
- sol brun-gălbui, afânat-nisipos [11]
- sol vitrifiat, cărămiziu-vișiniu (nivel arsură) [10]
- sol brun-închis, afânat [9]
- lut galben-brun [8]
- sol brun, afânat, cu flecuri de lut gălbui [7]
- lut gălbui-deschis,cu flecuri de sol acvatic gri-albăstrui [6]
- lut galben, cu flecuri de sol acvatic gri-albăstrui [5]
- sol cenușiu-negricios, afânat [4]
- sol cenușiu, afânat [3]
- sol brun-deschis-cenușiu, nisipos, cu flecuri de lut [2]
- sol brun-deschis-cenușiu, nisipos, cu flecuri de lut [2A]
- sol brun-închis cenușiu, nisipos [1]
- nisip brun-gălbui [1A]
- P lut cenușiu-negricos, compact [fragmente podină]
- sol brun-gălbui, nisipos (steril arheologic)
- ceramică
- fragmente osteologice animale
- chirpici
- martor dintre suprafețe (zonă neexcavată)
- bioperturbație

Pl. 33. Profilul transversal est-vest al complexului 19

Complex 19-profile longitudinale

Suprafața 2-profil vestic (2011)

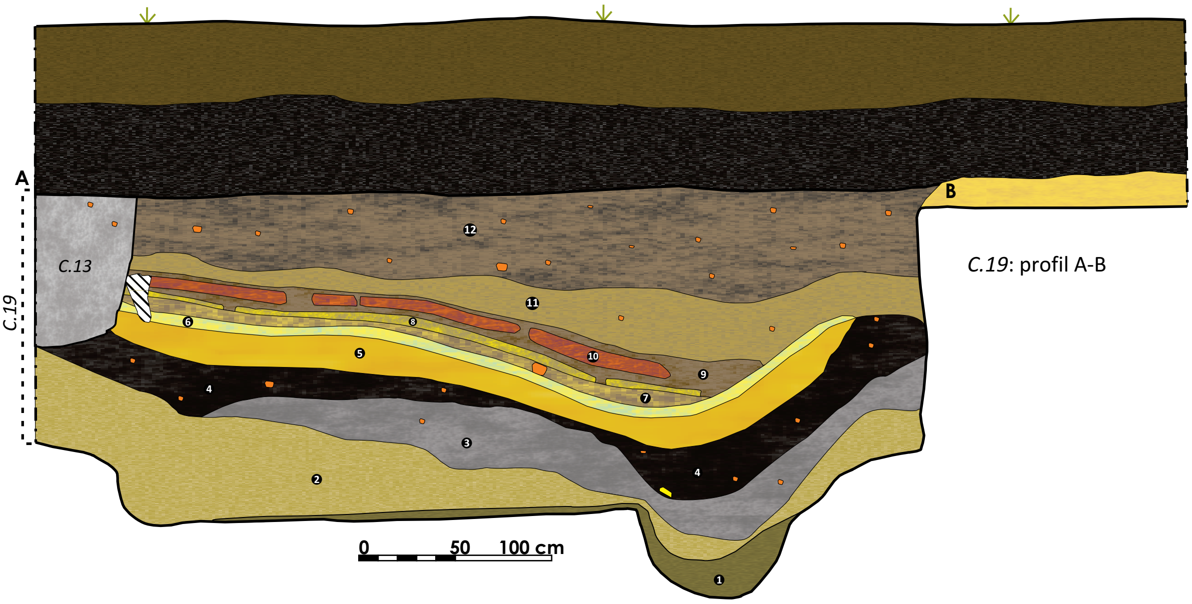

Complex 19-stratigrafie:

- sol brun-cenușiu închis, granulos-afânat [12]
- sol brun-gălbui, afânat-nisipos [11]
- sol vitrifiat, cărămiziu-vișiniu (nivel arsură) [10]
- sol brun-închis, afânat [9]
- lut galben-brun [8]
- sol brun, afânat, cu flecuri de lut gălbui [7]
- lut gălbui-deschis,cu flecuri de sol acvatic gri-albăstrui [6]
- lut galben, cu flecuri de sol acvatic gri-albăstrui [5]
- sol cenușiu-negricios, afânat [4]
- sol cenușiu, afânat [3]
- sol brun-deschis, nisipos [2]
- sol brun-închis cenușiu, nisipos [1]
- nisip brun-gălbui [1A]
- sol negricios, afânat [1B]

»stratigrafie generală și materiale:

- sol brun-cenușiu, granulos-nisipos (strat vegetal)
- sol cenușiu-negricios, granulos-lutos (strat de cultură)
- sol brun-gălbui, nisipos (steril arheologic)
- ceramică
- fragmente osteologice animale
- chirpici
- bioperturbație

Suprafața 6-profil estic (2012)

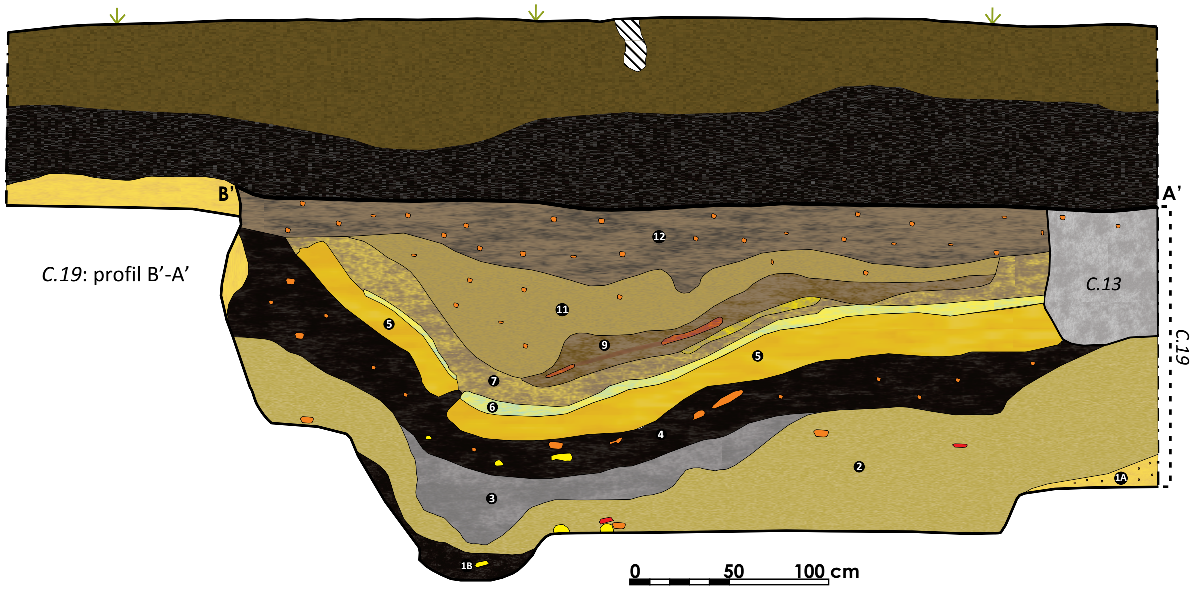

Pl. 34. Profilele longitudinale nord-sud ale complexului 19

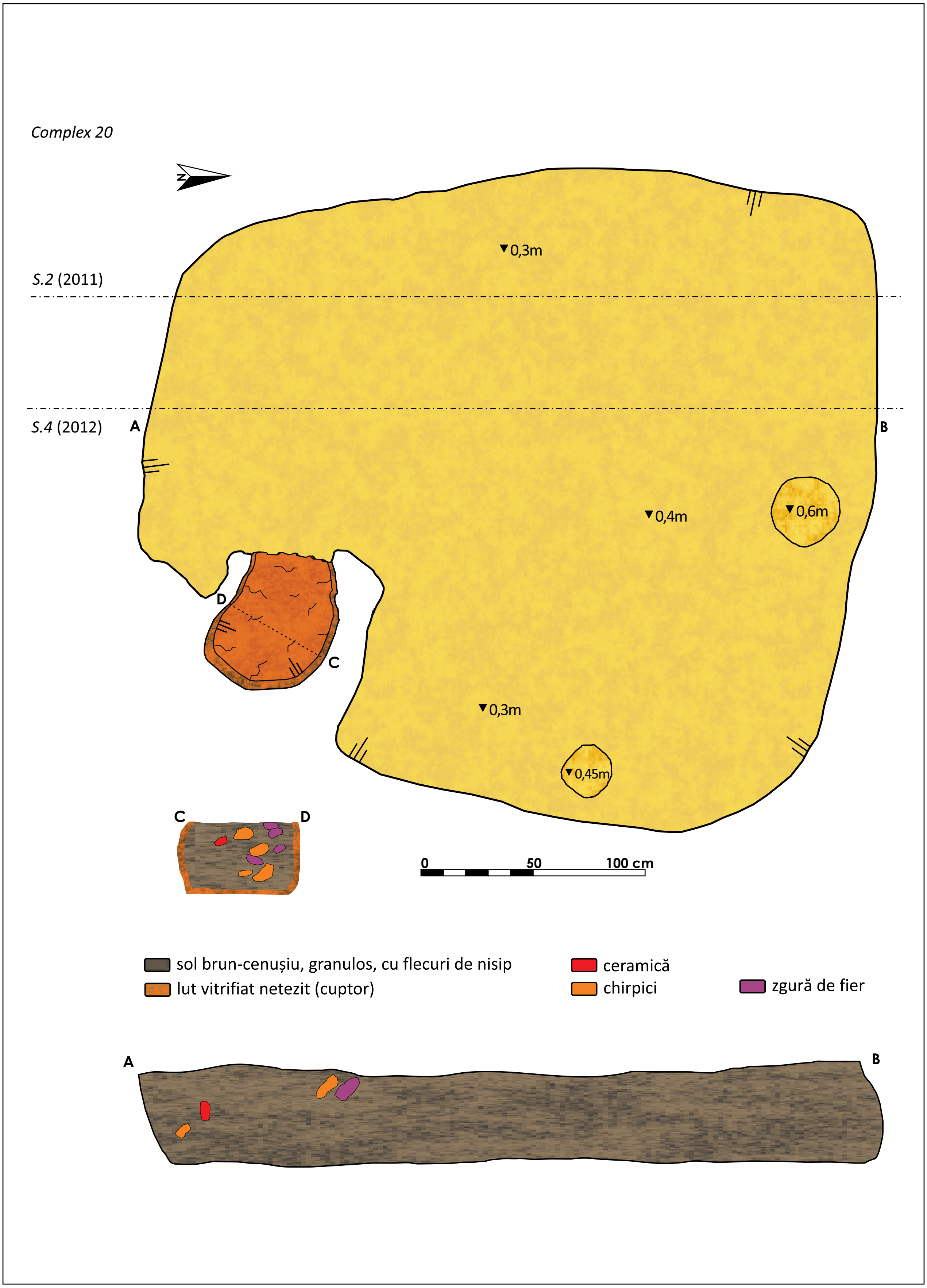

Pl. 35. Grundul şi profilul complexului 20

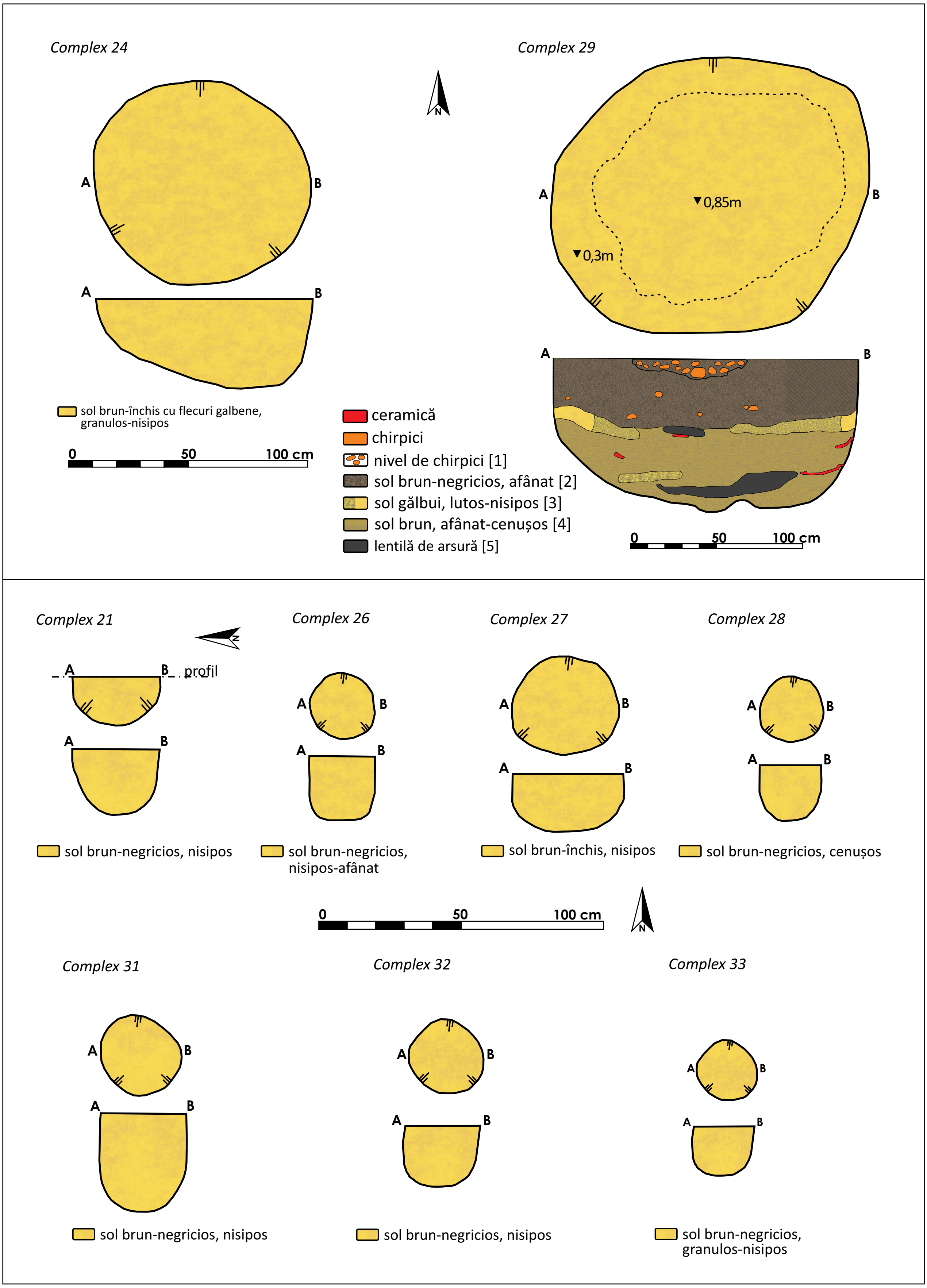

Pl. 36. Complexele arheologice 24, 29, 21, 26–28, 31–33. Grund şi profil

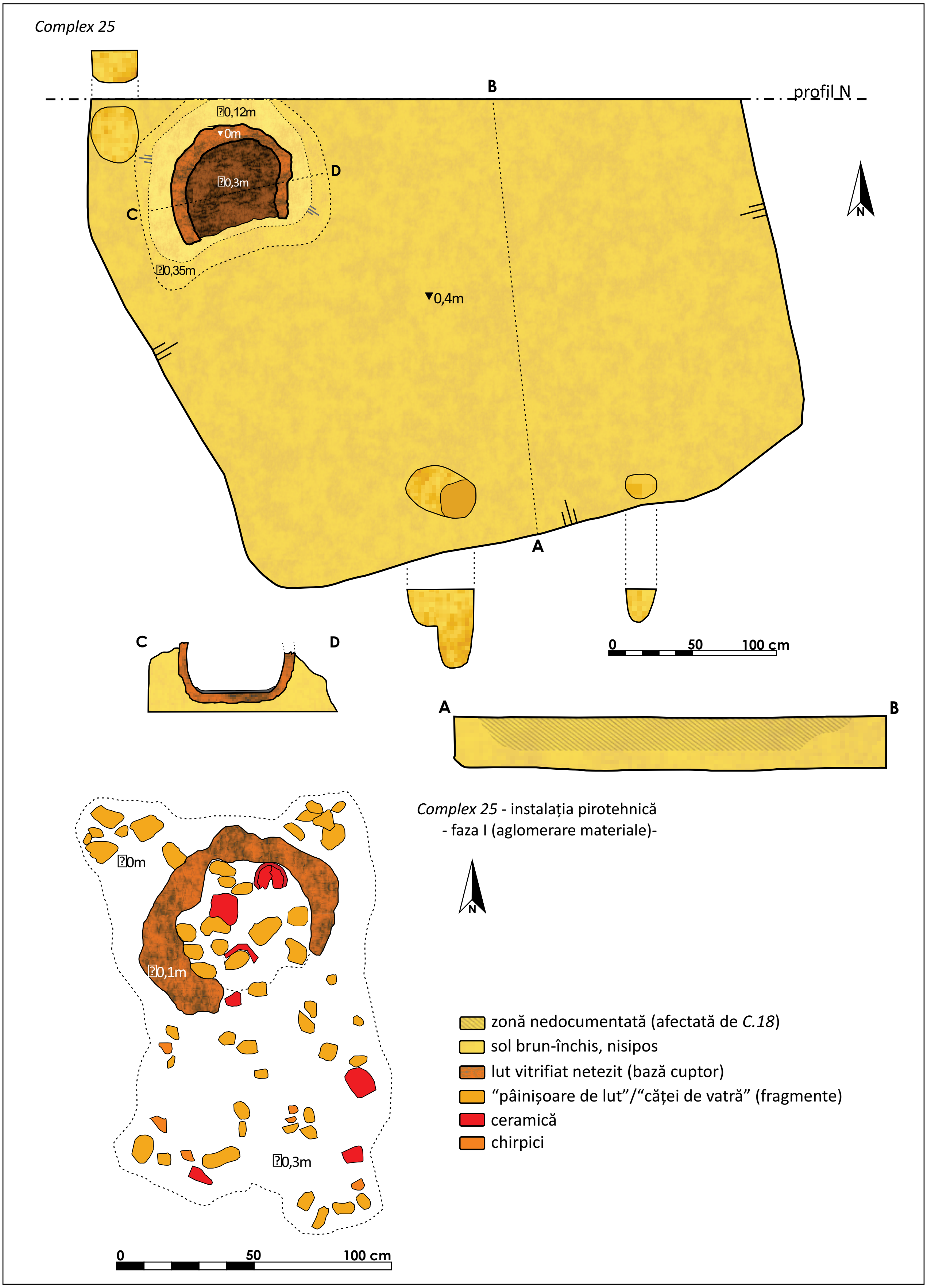

Pl. 37. Grundul, profilul şi detalii ale complexului 25

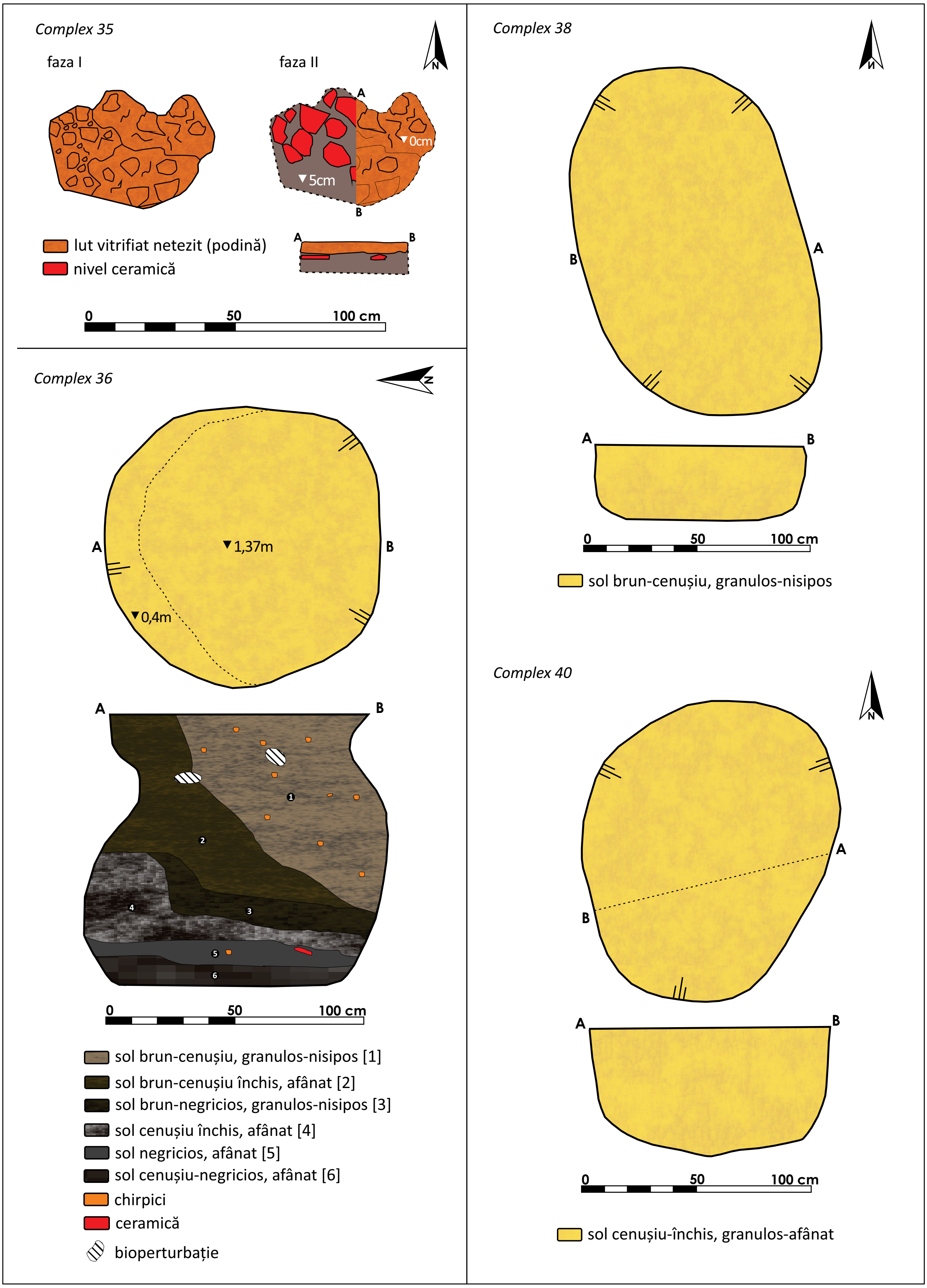

Pl. 38. Complexele arheologice 35–36, 38, 40. Grund şi profil

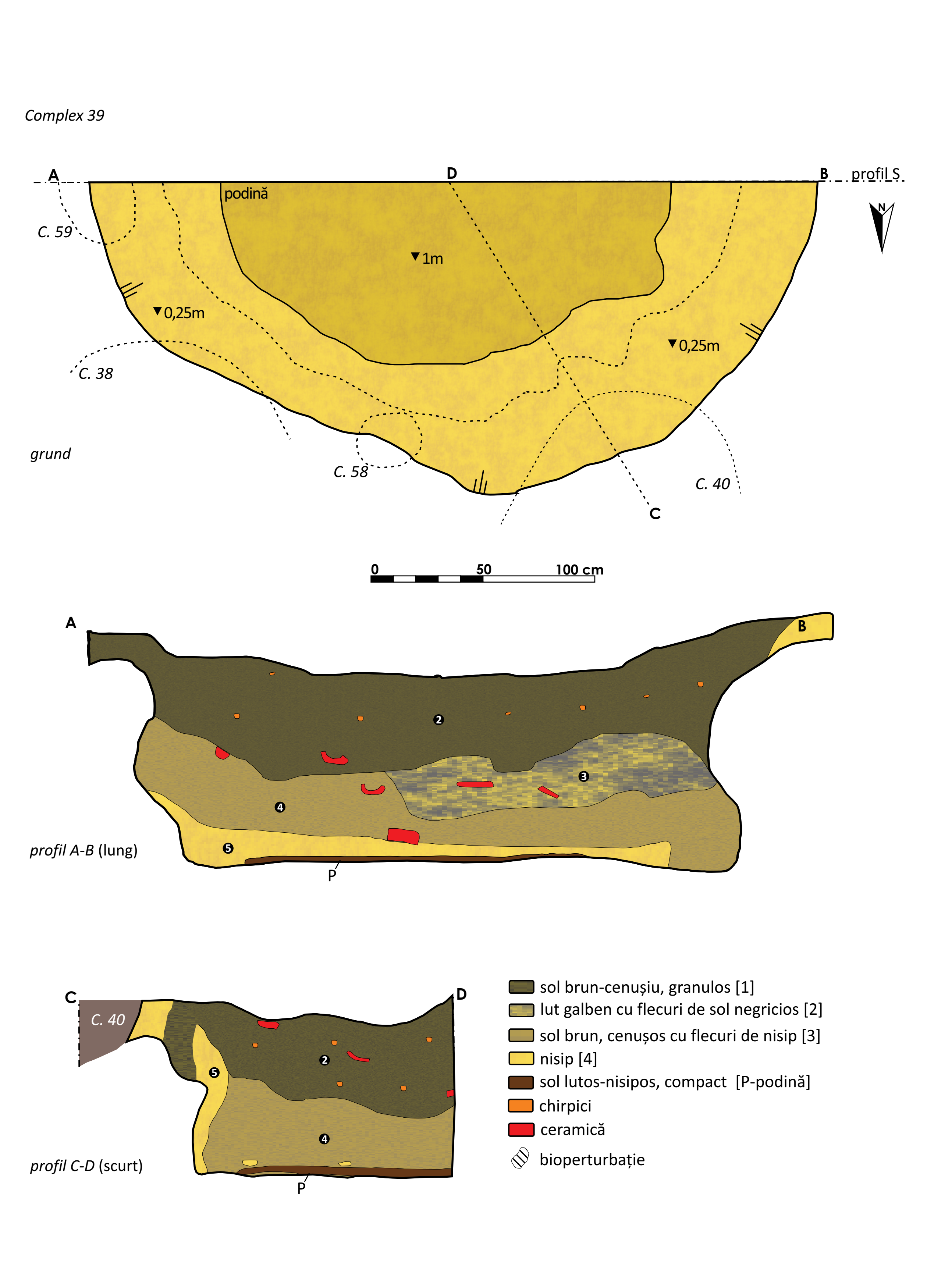

Pl. 39. Complexul arheologic 39. Grund şi profil

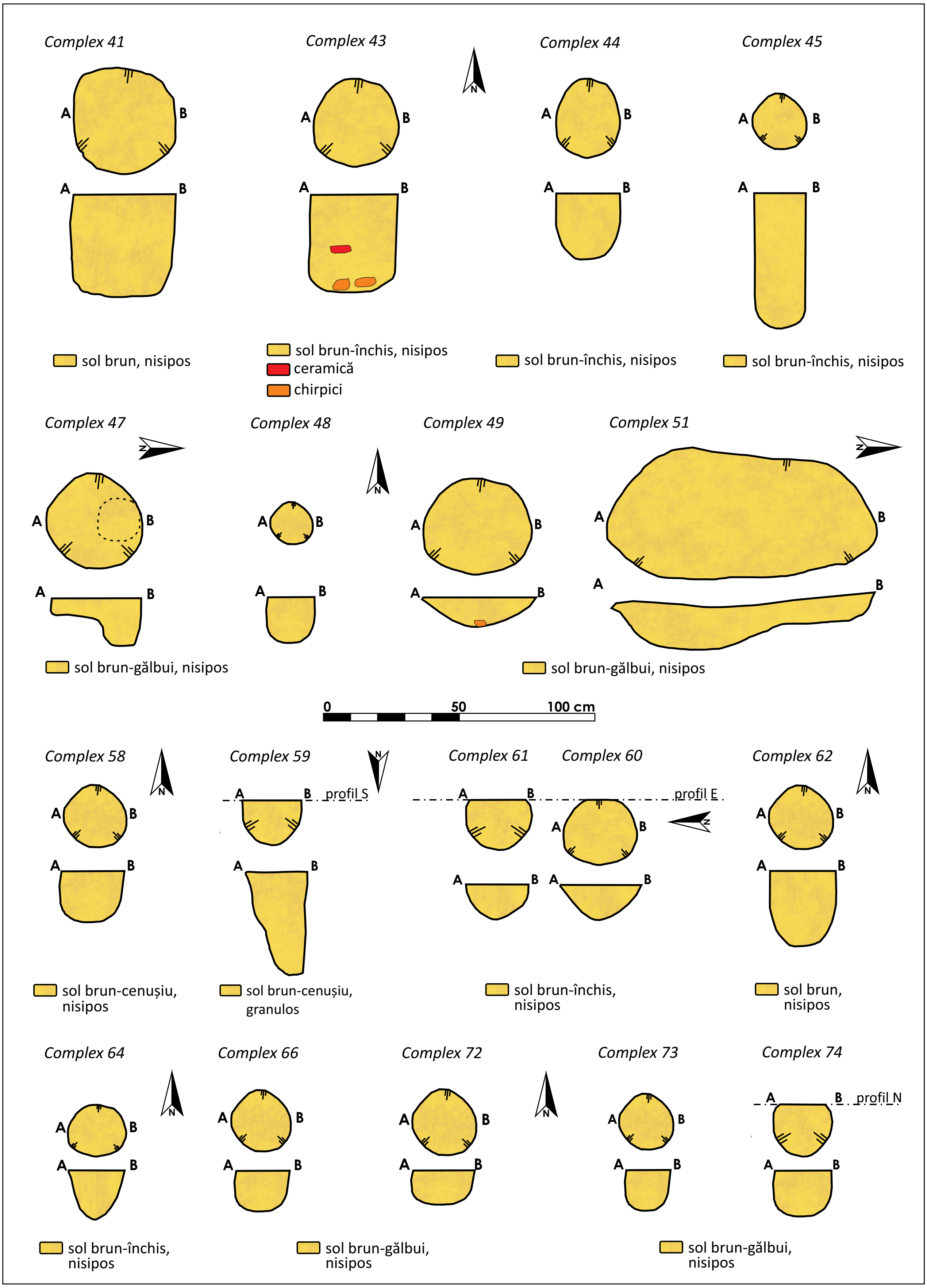

Pl. 40. Complexele arheologice 41, 43–45, 47–49, 51, 58–62, 64, 66, 72–74. Grund şi profil

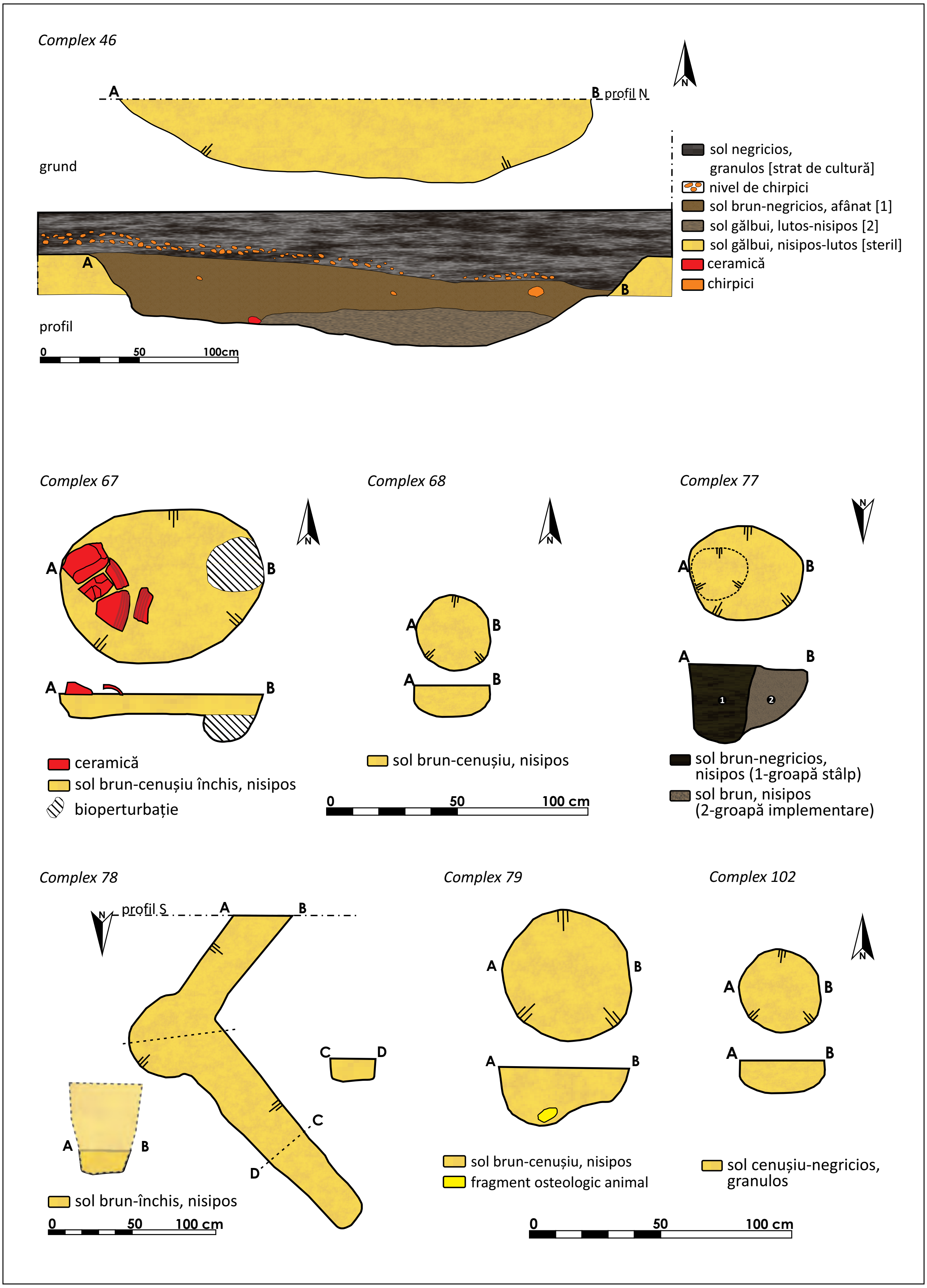

Pl. 41. Complexele arheologice 46, 67–68, 77–79, 102. Grund şi profil

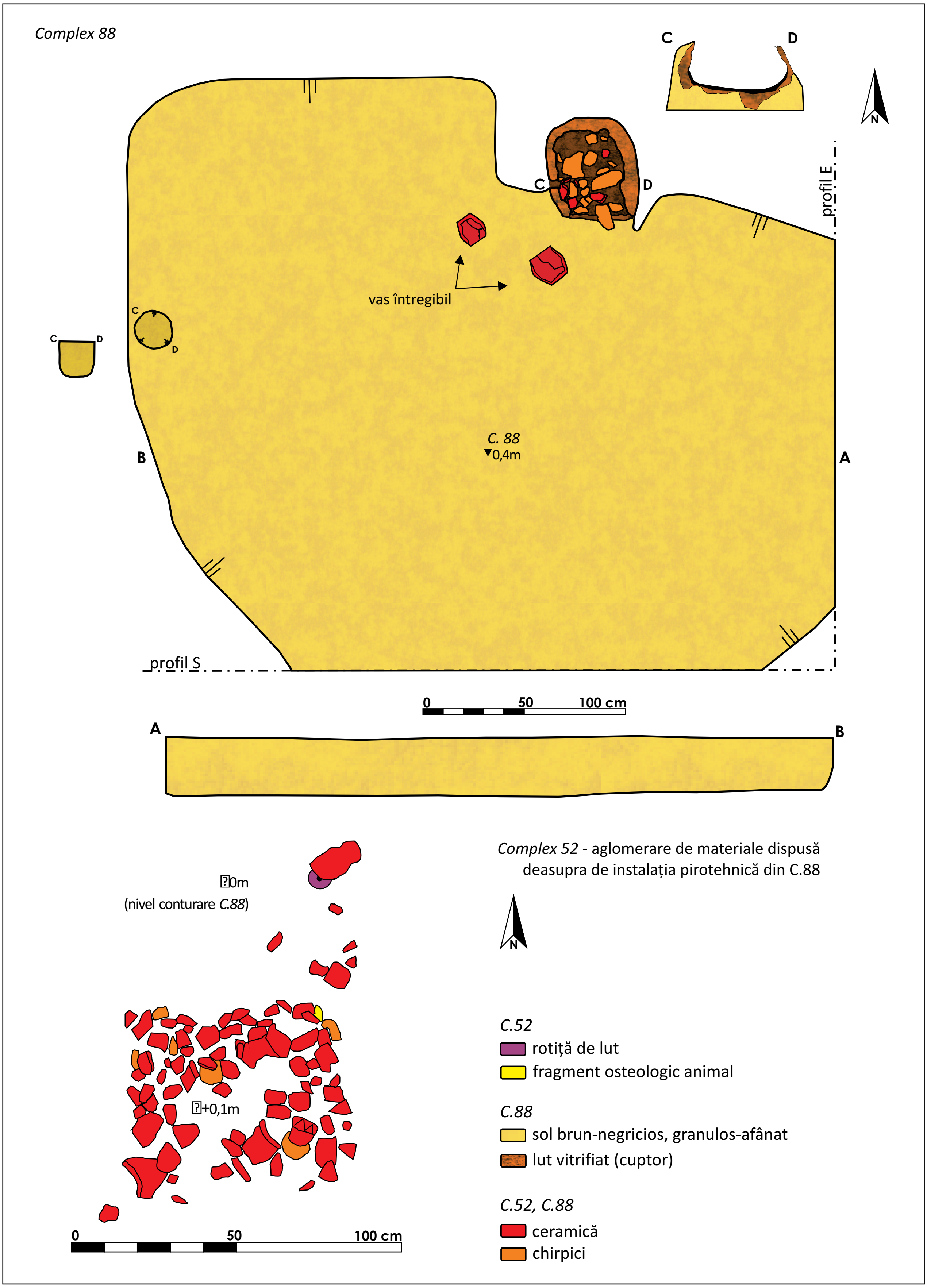

Pl. 42. Complexele arheologice 52 şi 88. Grund şi profil

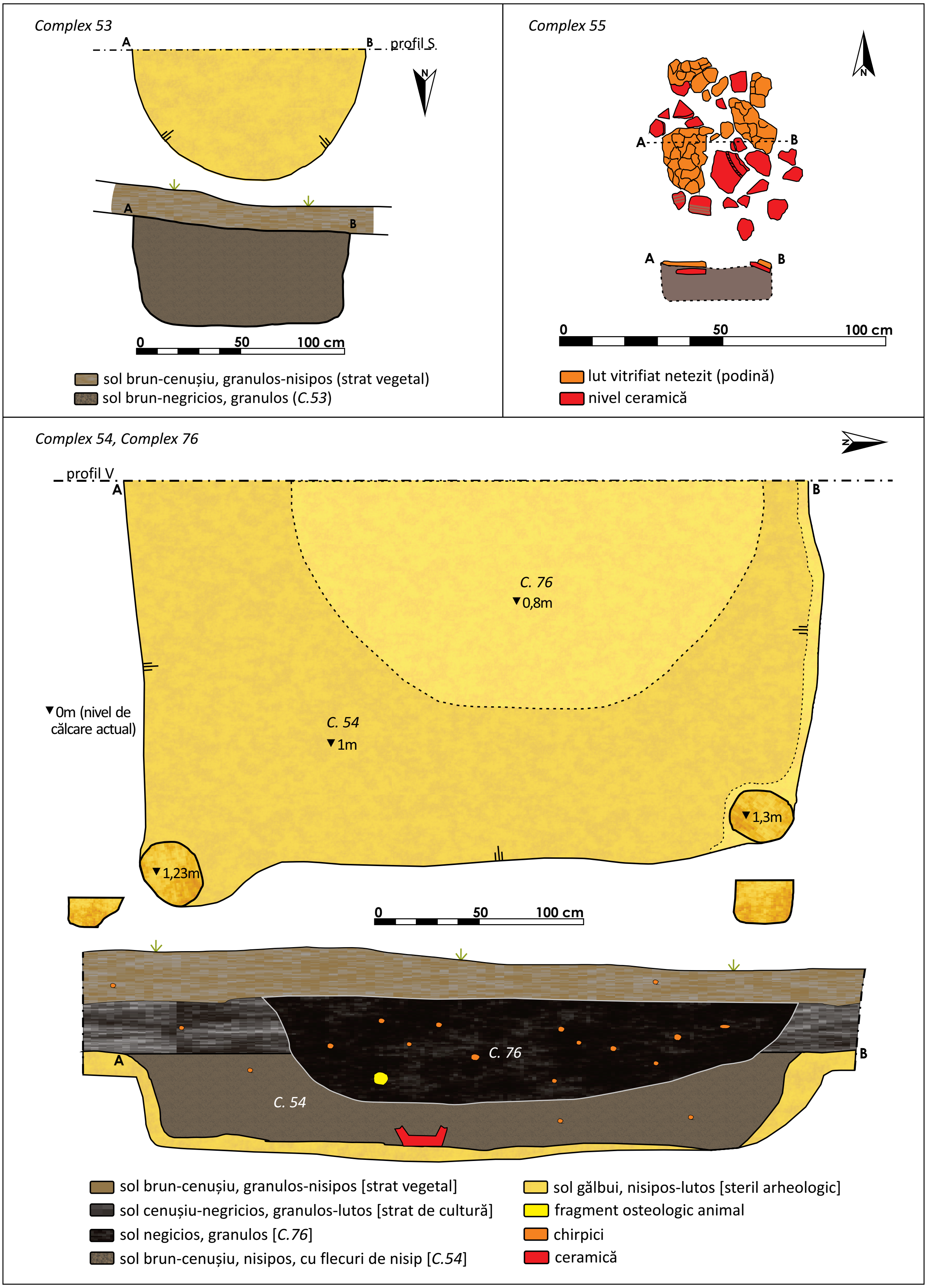

Pl. 43. Complexele arheologice 53, 55, 54, 76. Grund şi profil

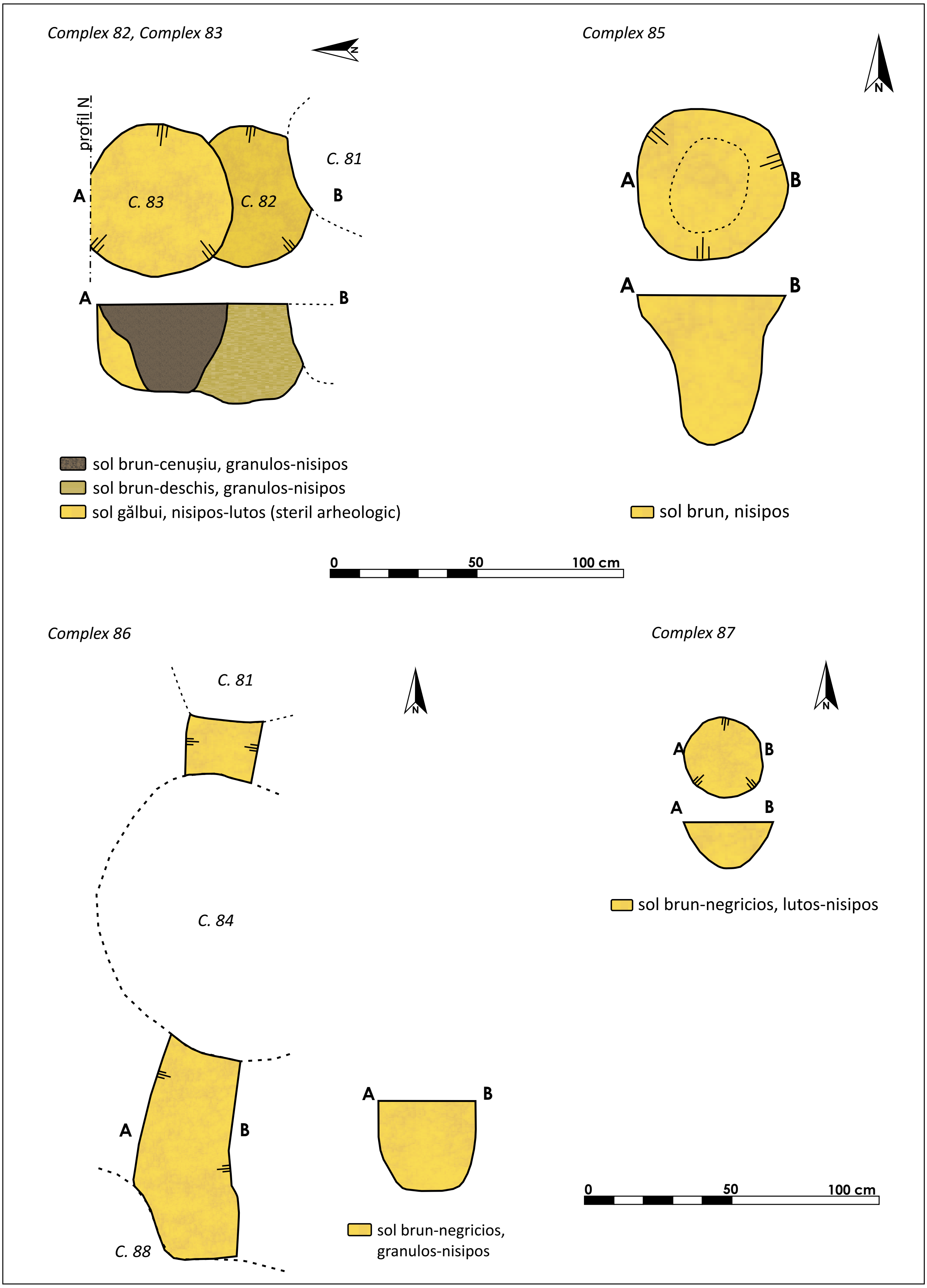

Pl. 44. Complexele arheologice 82–83, 85–87. Grund şi profil

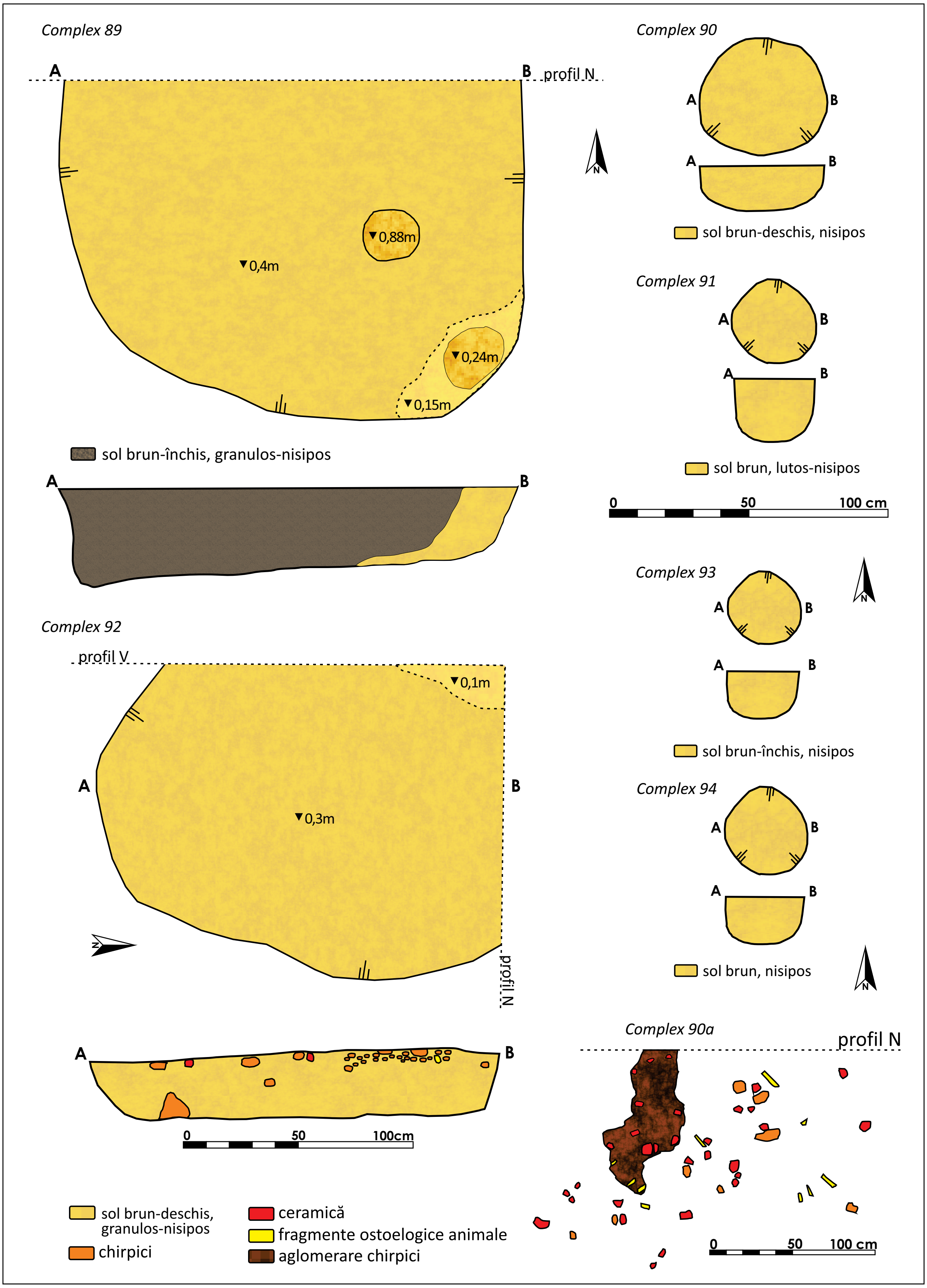

Pl. 45. Complexele arheologice 89–94, 90a. Grund şi profil

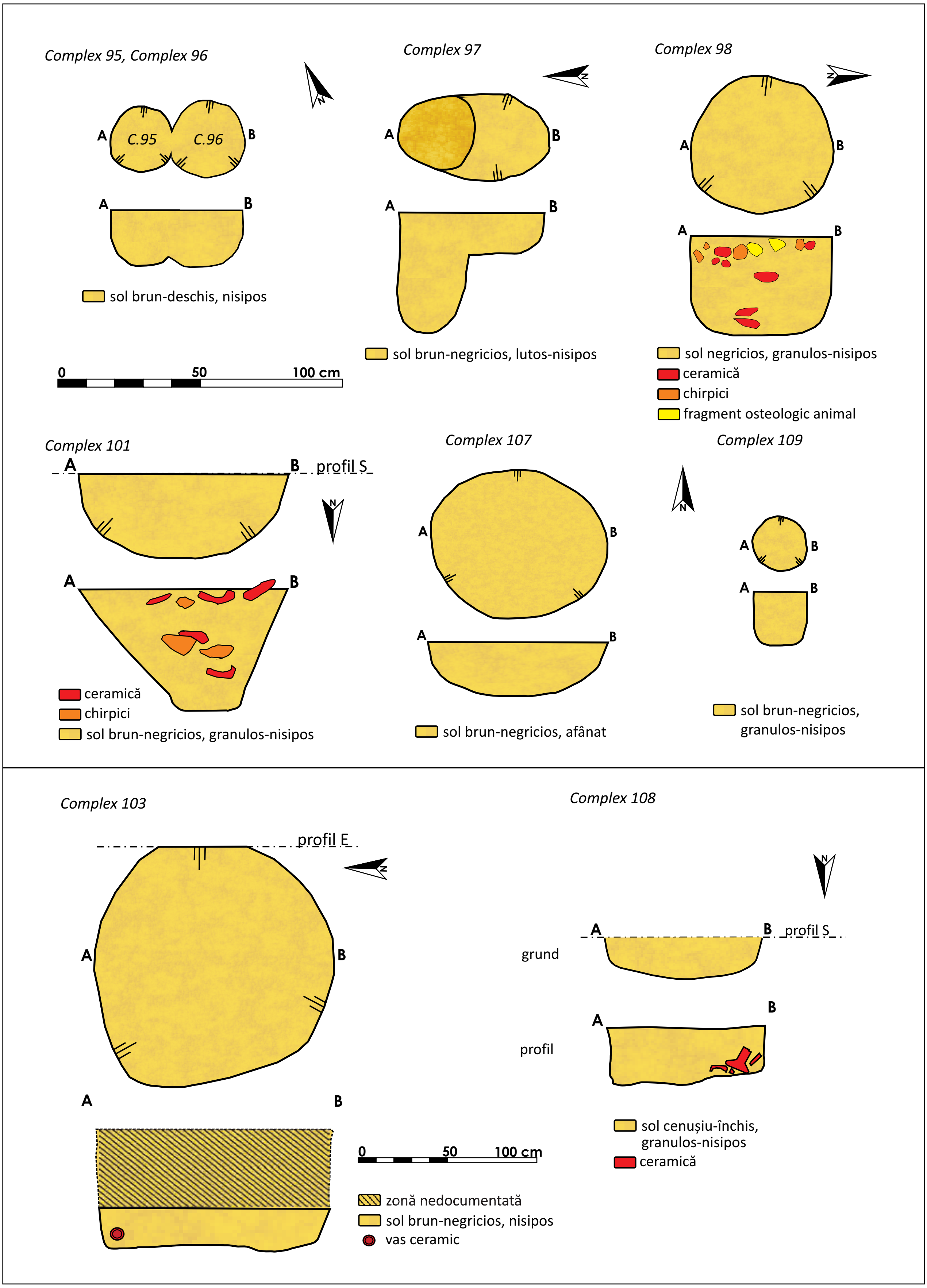

Pl. 46. Complexele arheologice 95–98, 101, 107, 109, 103, 108. Grund şi profil

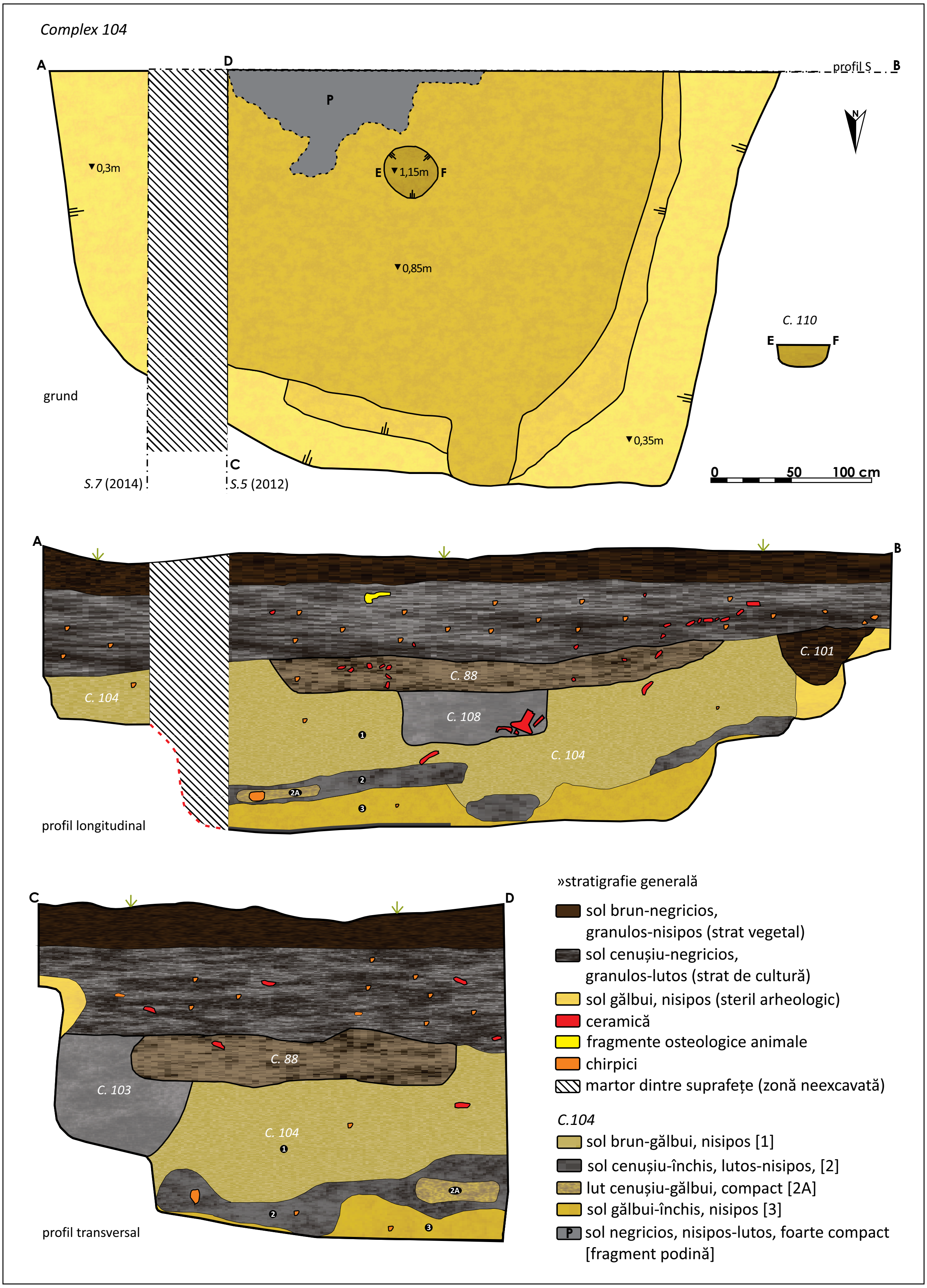

Pl. 47. Complexul arheologic 104. Grund şi profile

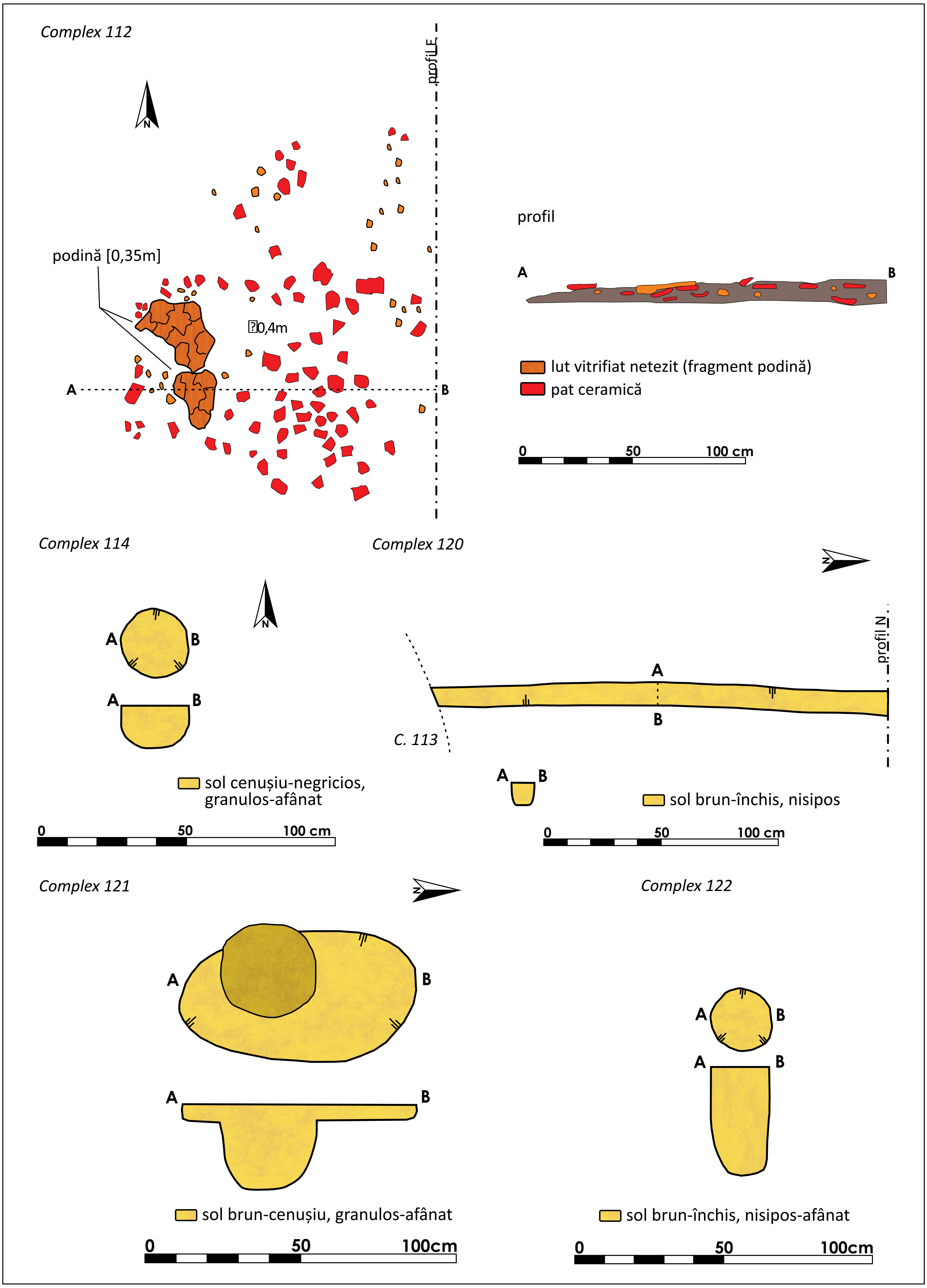

Pl. 48. Complexele arheologice 112, 114, 121–122. Grund şi profil

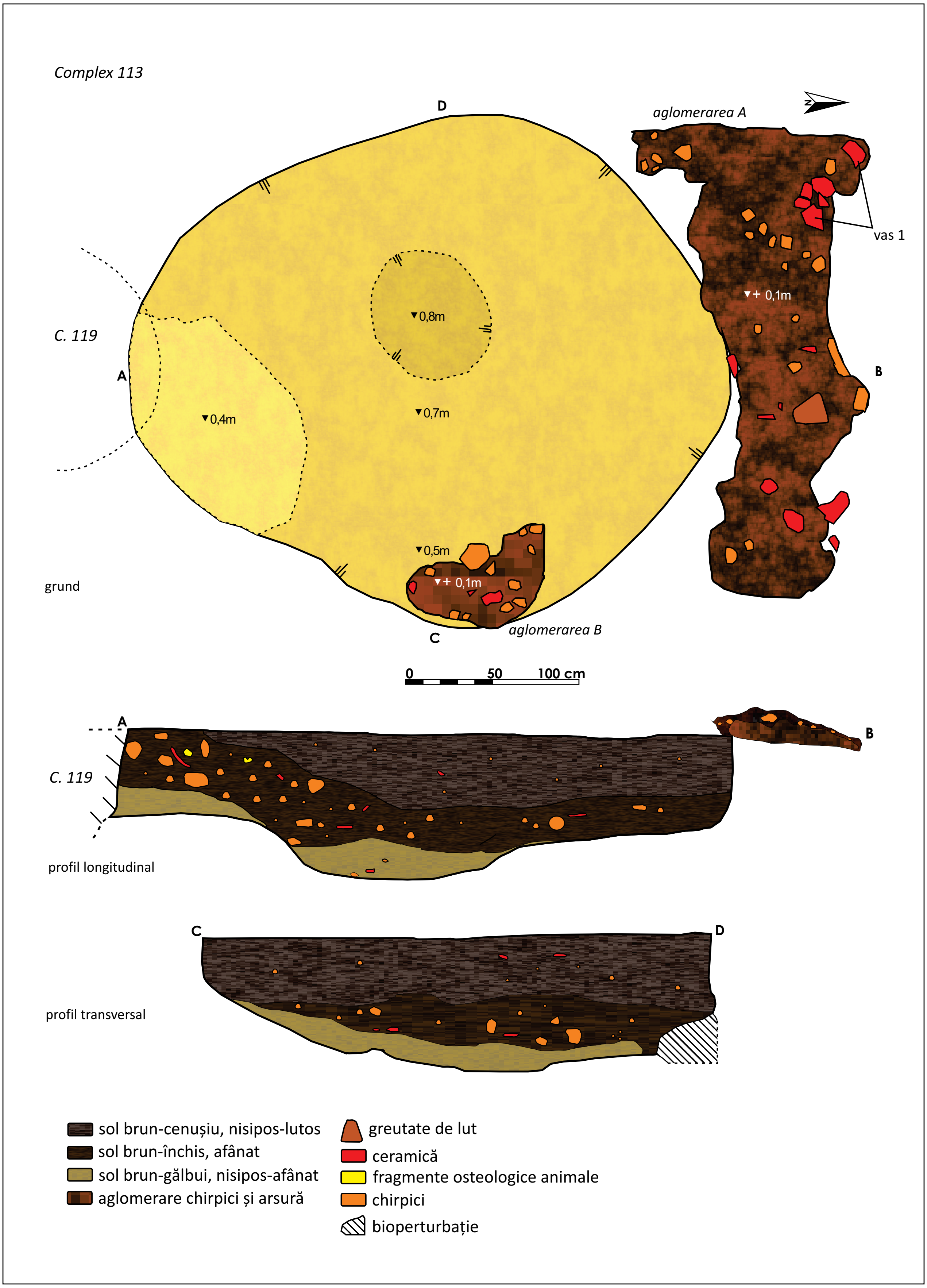

Pl. 49. Complexul arheologic 113. Grund şi profile

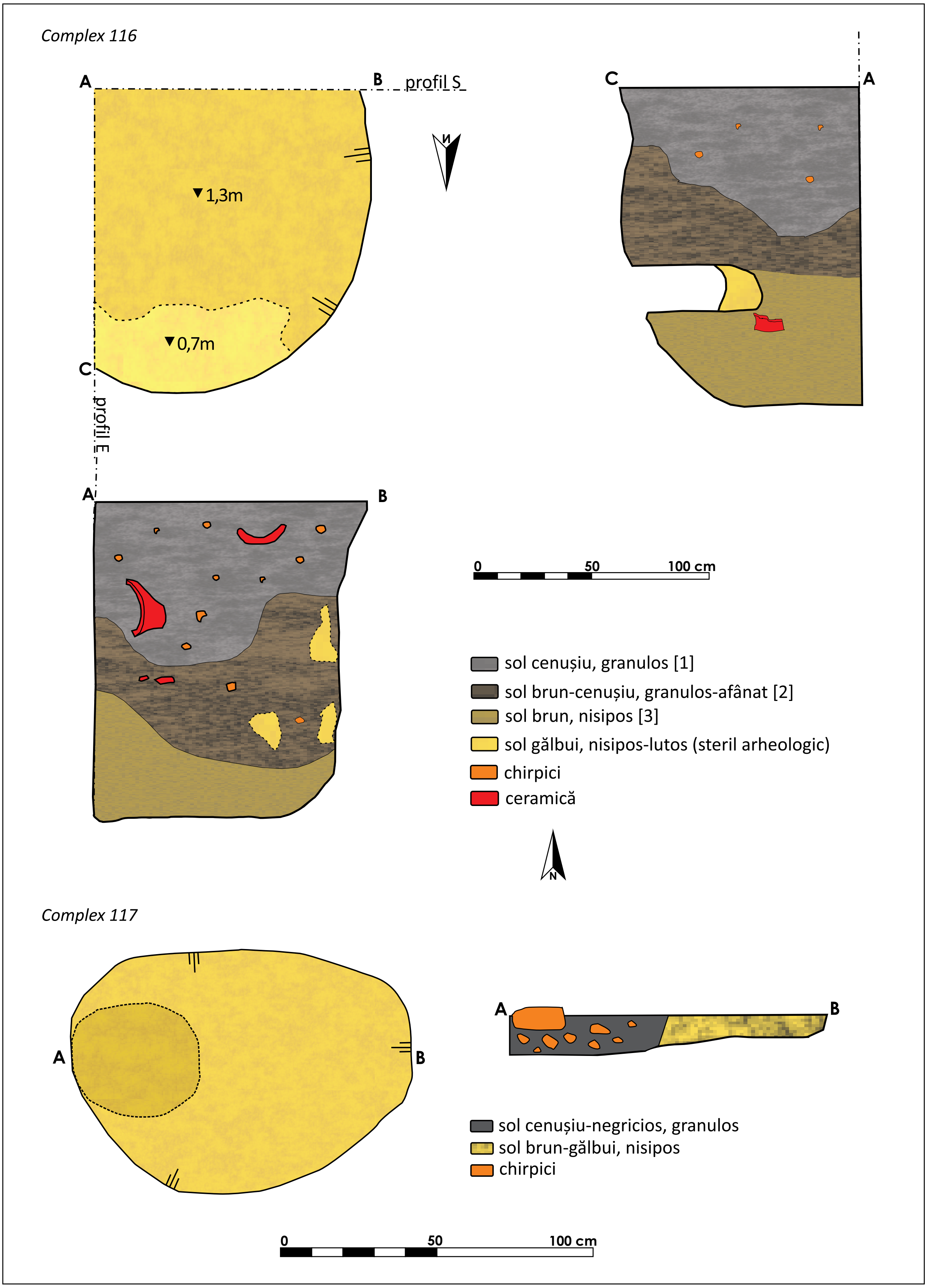

Pl. 50. Complexele arheologice 116 şi 117. Grund şi profil

Pl. 51. Materiale arheologice din prima epocă a fierului provenite din diverse complexe arheologice

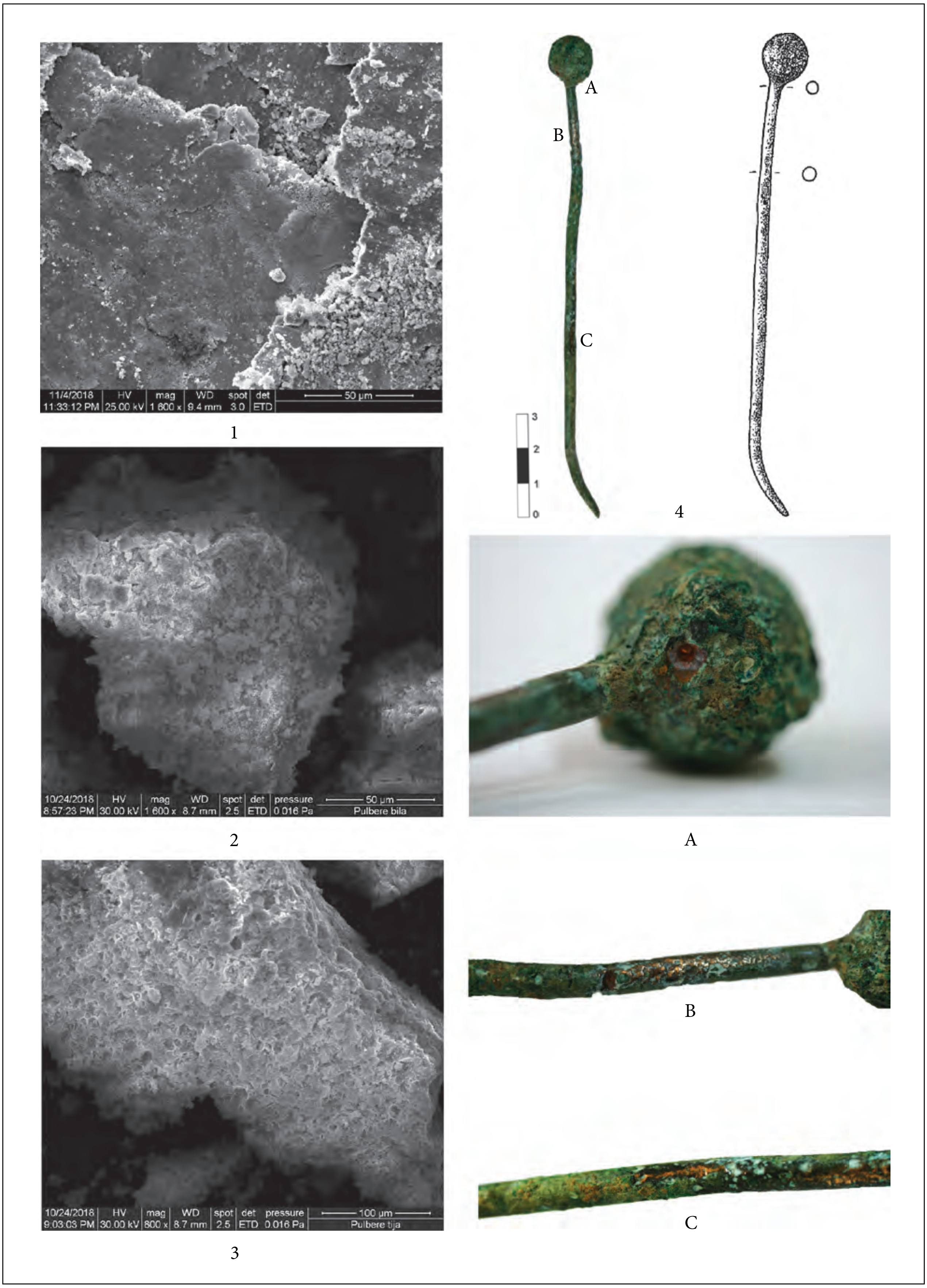

Pl. 52. Imagine SEM a structurii materialului masiv provenit din capul acului (1) şi a pulberilor provenite de pe tija acului (2–3); Acul de tip Kugelkopf (4); Detalii asupra zonelor analizate ale acului (A-C).

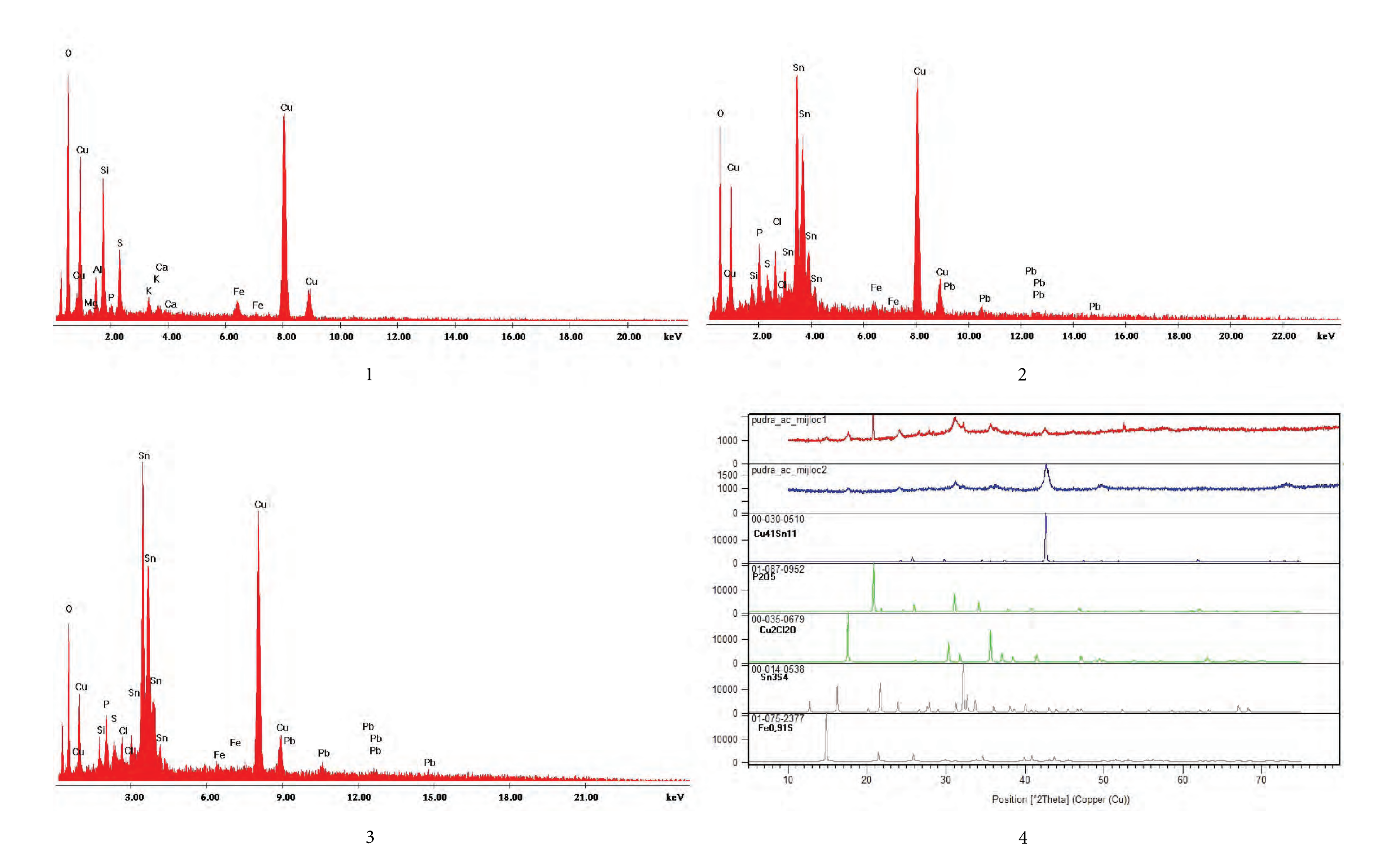

Pl. 53. Rezultate EDAX privind materialul masiv recoltat din capul acului (1) şi pulberile provenite de pe tija acului (2–3); Rezultate ale difracţiei cu raze X (4).

Pl. 54. Obiecte metalice din cea de-a doua epocă a fierului provenite din diverse complexe arheologice

Pl. 55. Vase ceramice din cea de-a doua epocă a fierului provenite din diverse complexe arheologice

Pl. 56. Materiale arheologice din epoca migraţiilor provenite din diverse complexe arheologice

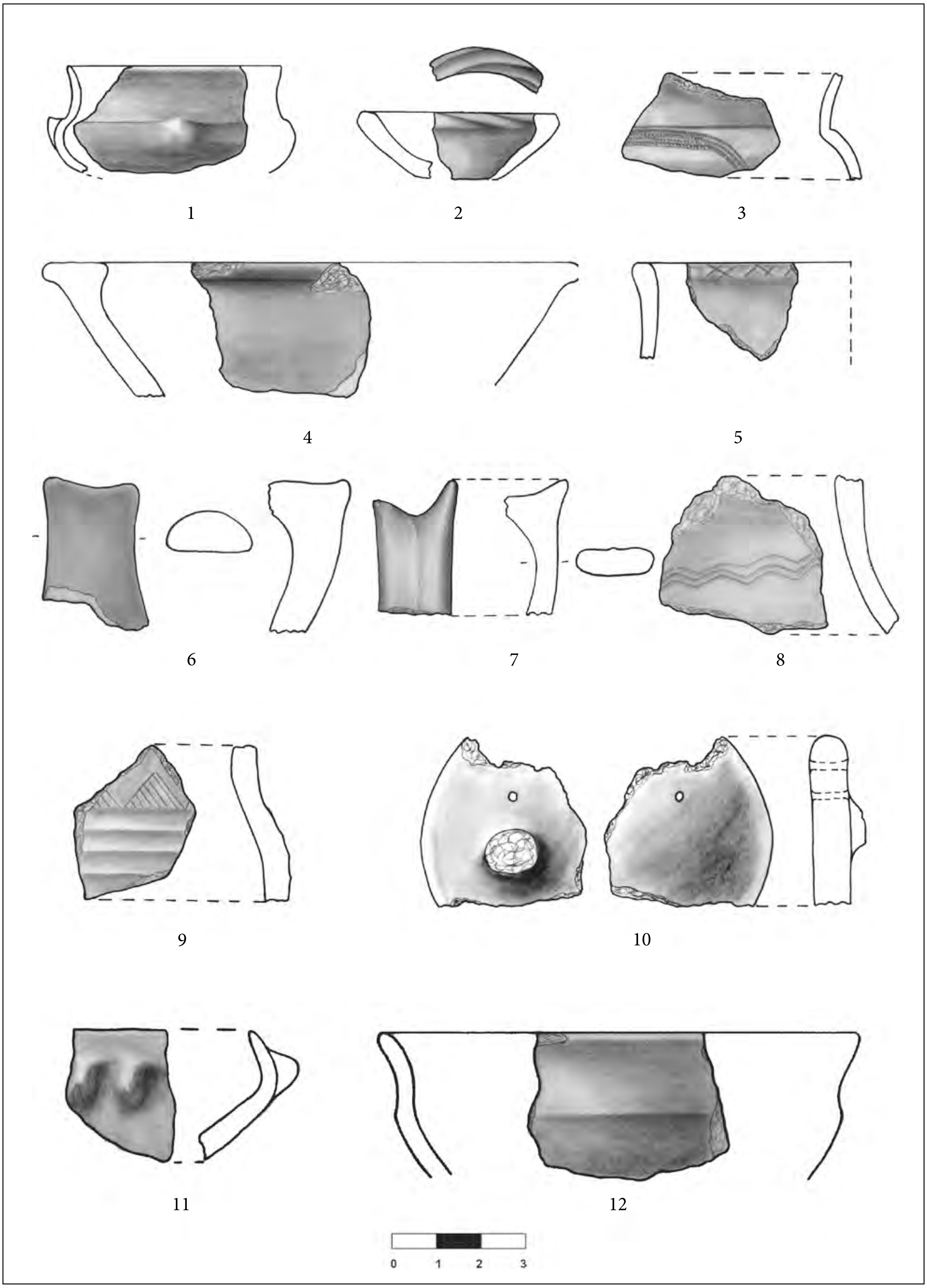

Pl. 57. Materiale arheologice din prima epocă a fierului identificate în contexte secundare: C17 (1); C.36 (2–3); C.18 (4–7); C.20 (8); C.84 (9); C.103 (10); C.115 (11); C.119 (11).

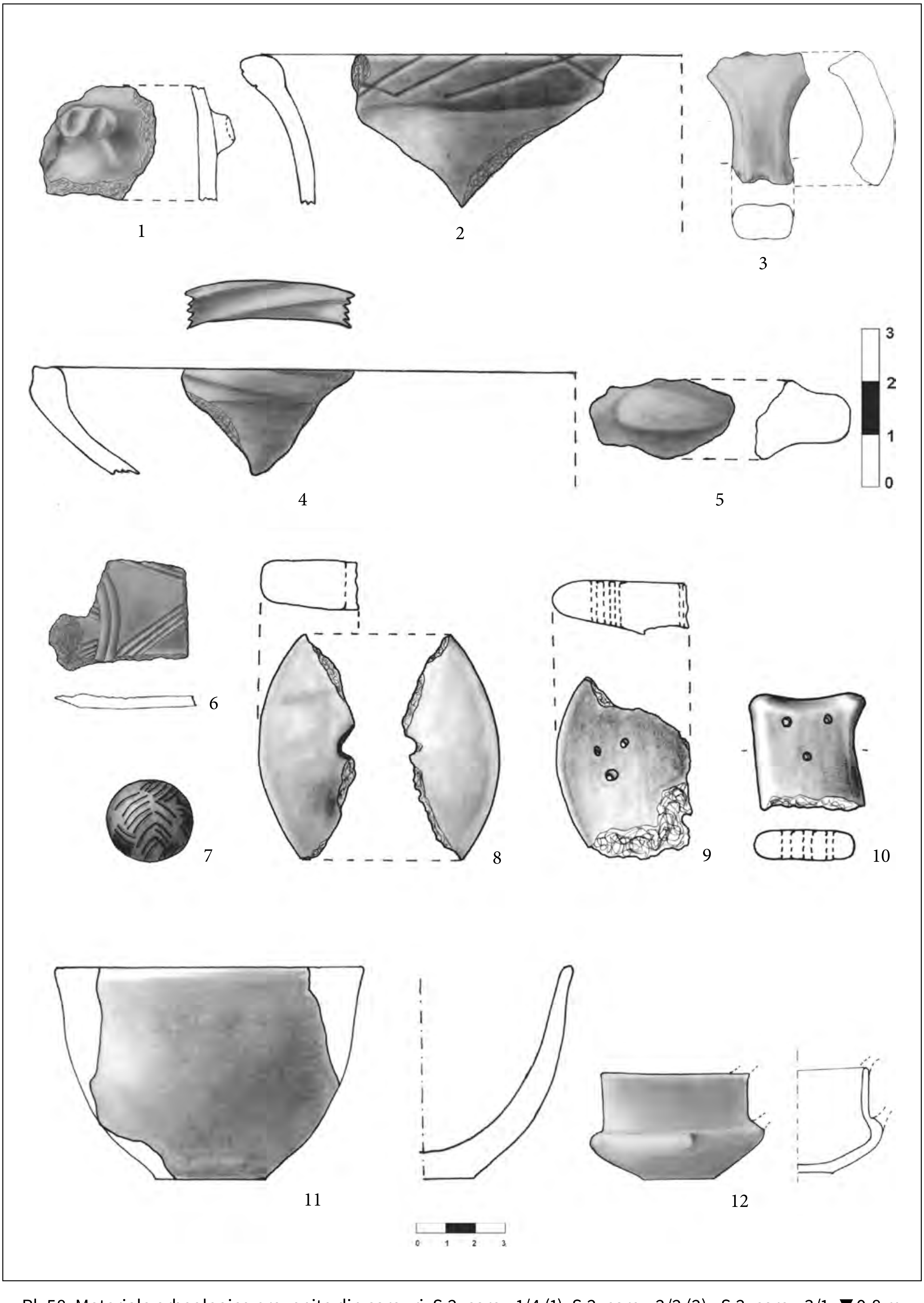

Pl. 58. Materiale arheologice provenite din carouri: S.2, carou 1/4 (1); S.2, carou 2/2 (2);. S.2, carou 3/1, ▼0,8 m (3); S.2, carou 4/1 (4–5); S.2, 2011, carou 4/3 (6); S.1, 2019, m 2–4 (7); S.7, carou B/1, ▼ 0,2 m (8); S.7, carou B/3,▼0,2 m (9); S.5, 2011, plan 3, ▼0,35-0,45 m (10); S.2, carou 5/5, ▼0,8 m (11); S.4, carou 4/5, ▼0,35 m (12).

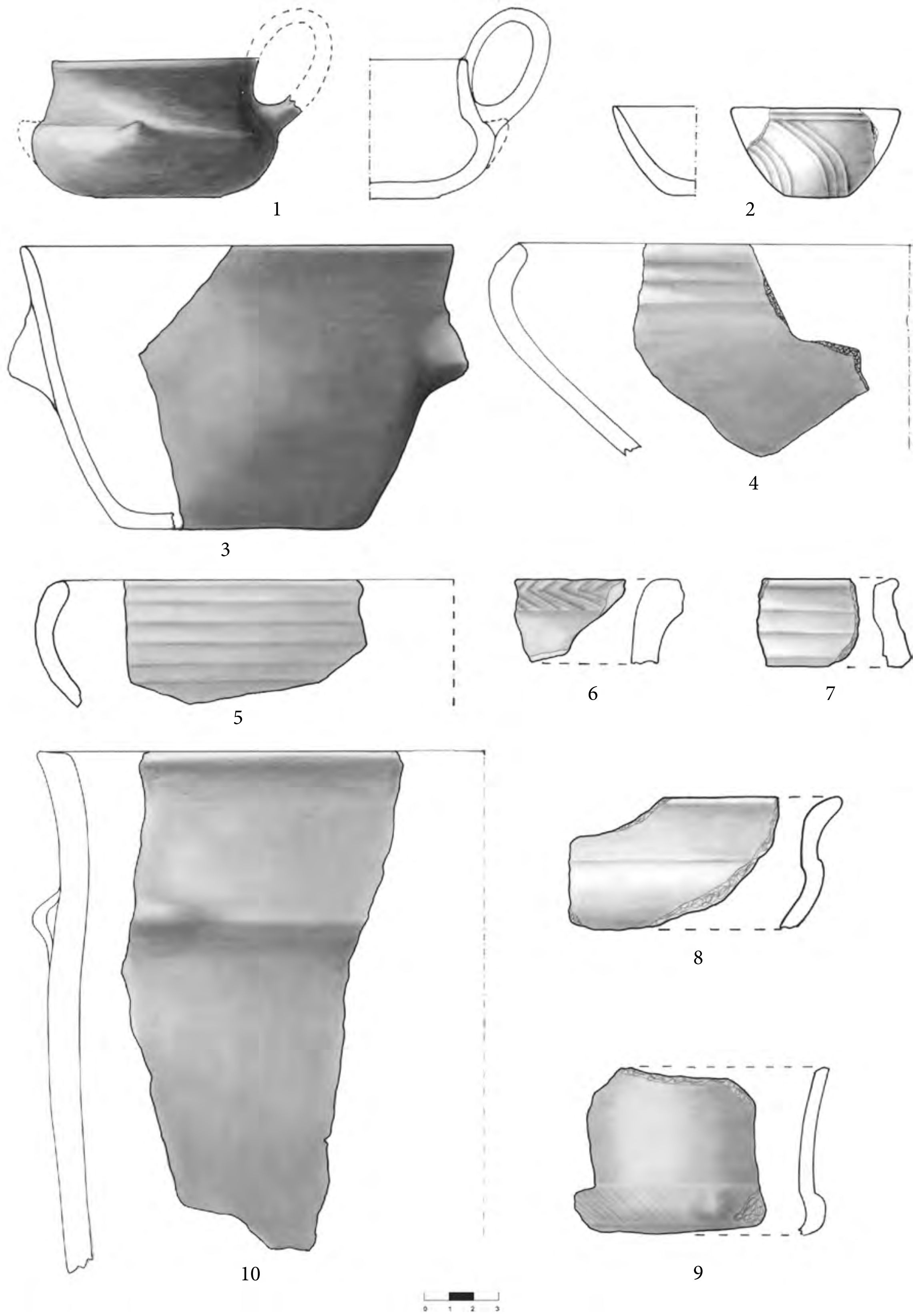

Pl. 59. Materiale arheologice provenite din carouri şi complexe: S.6, carou 3/4, ▼0,5 m (1); S.6, carou 5/6, plan 3 (2); Martor S.4-S.5, 2013, m_3, ▼0,3 m (3); Complex 3 (4); Complex 4 (5–9); Complex 5 (10).

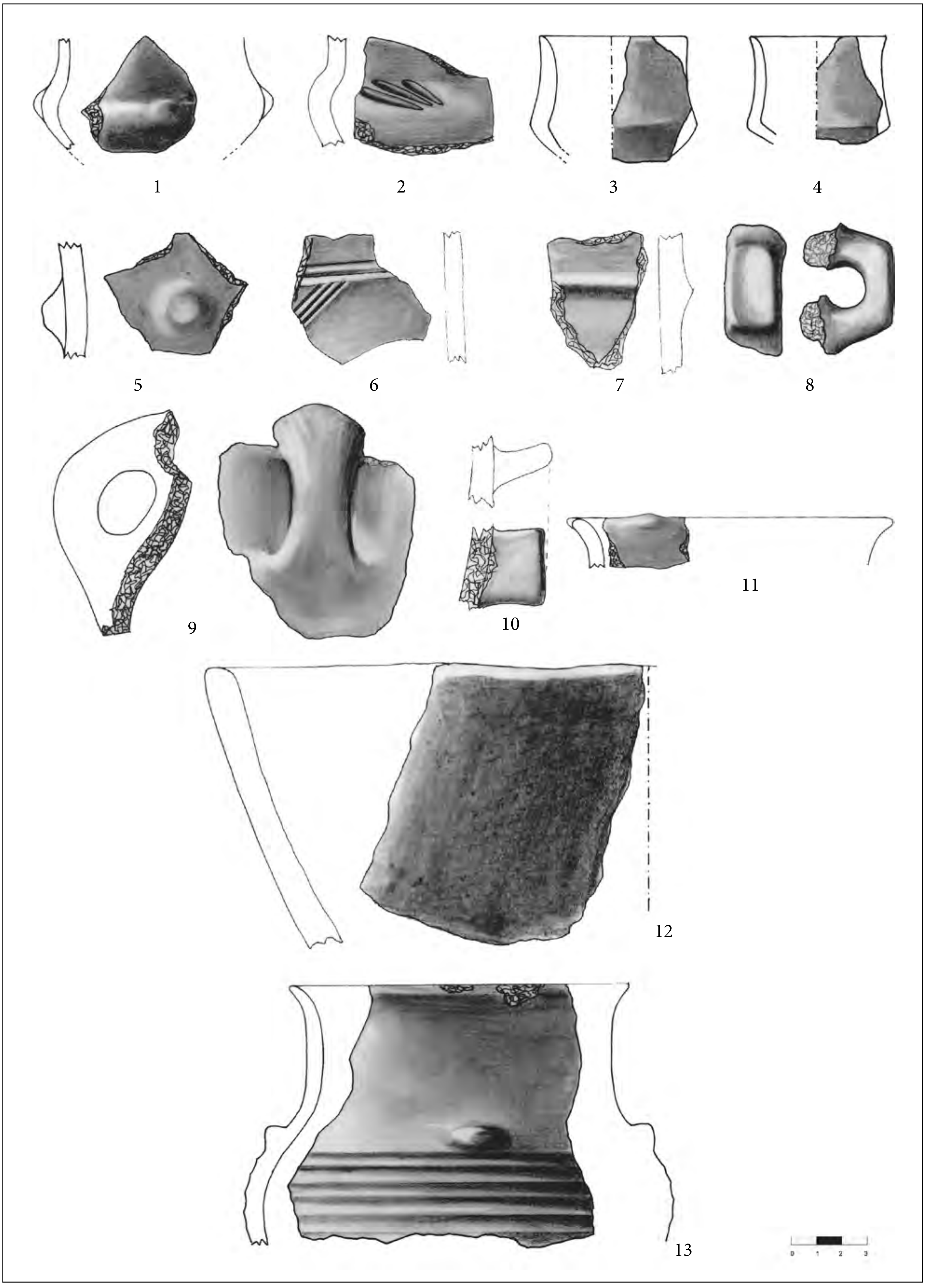

Pl. 60. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: straturile superioare

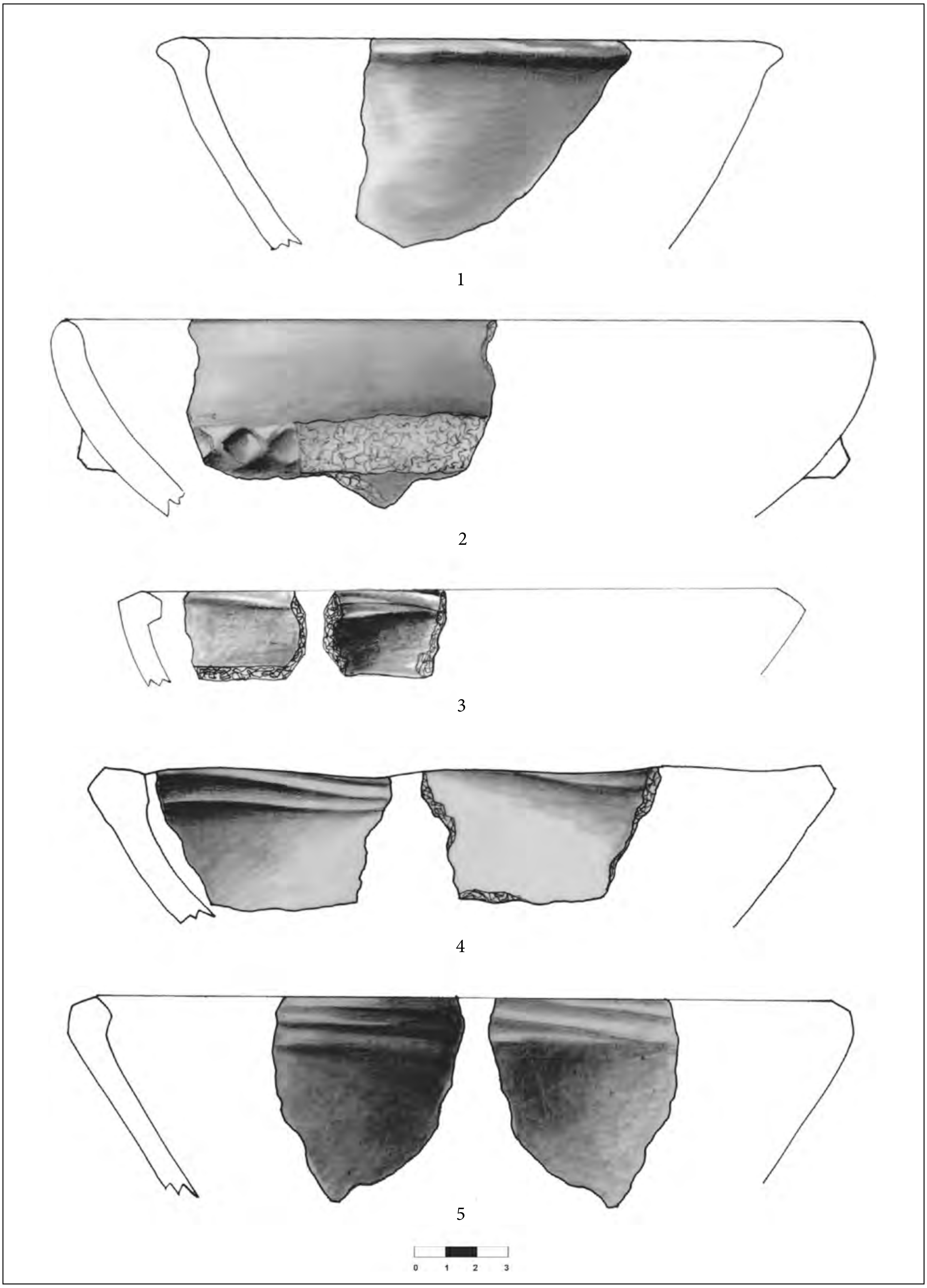

Pl. 61. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: straturile superioare

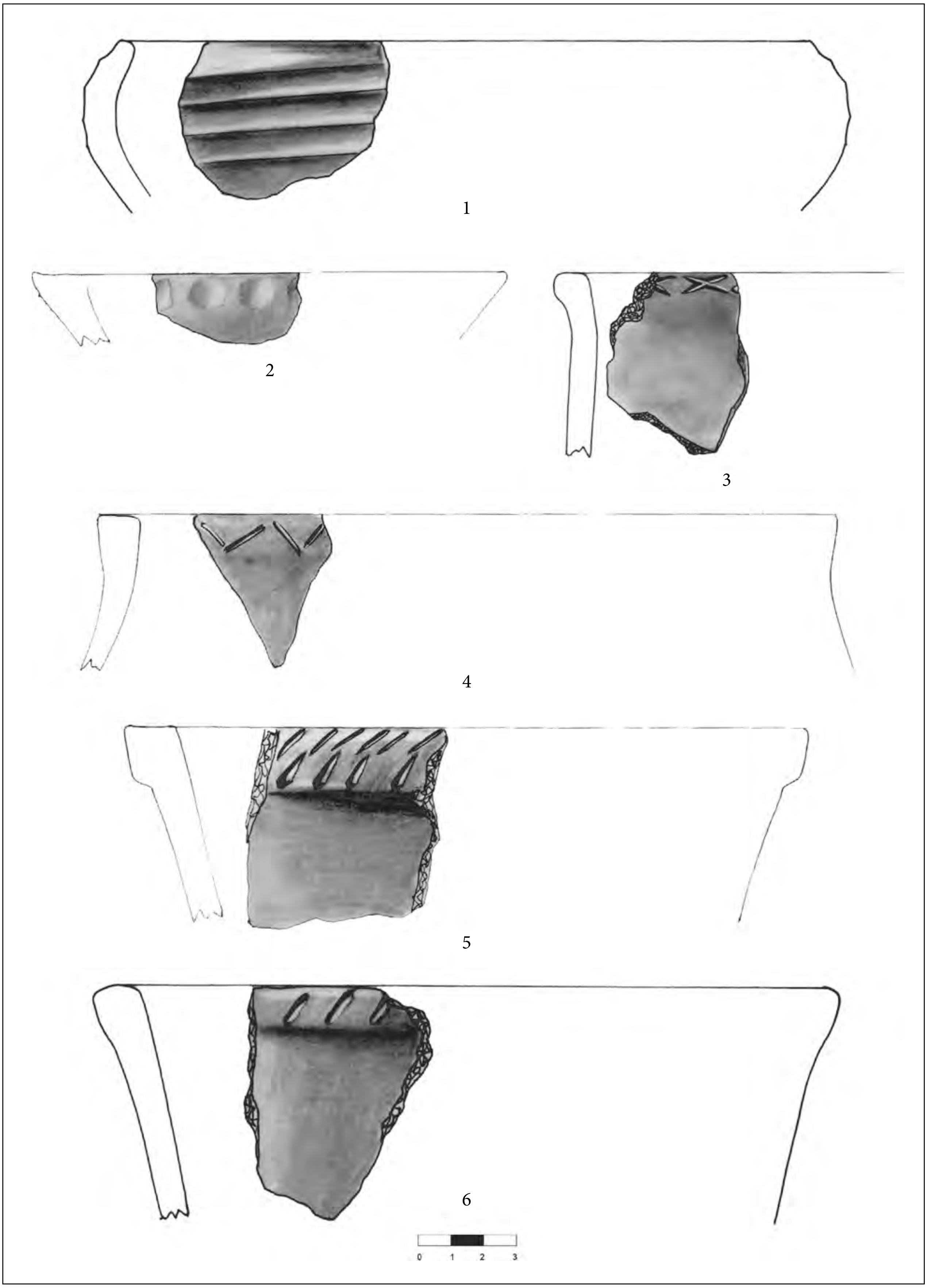

Pl. 62. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: straturile superioare

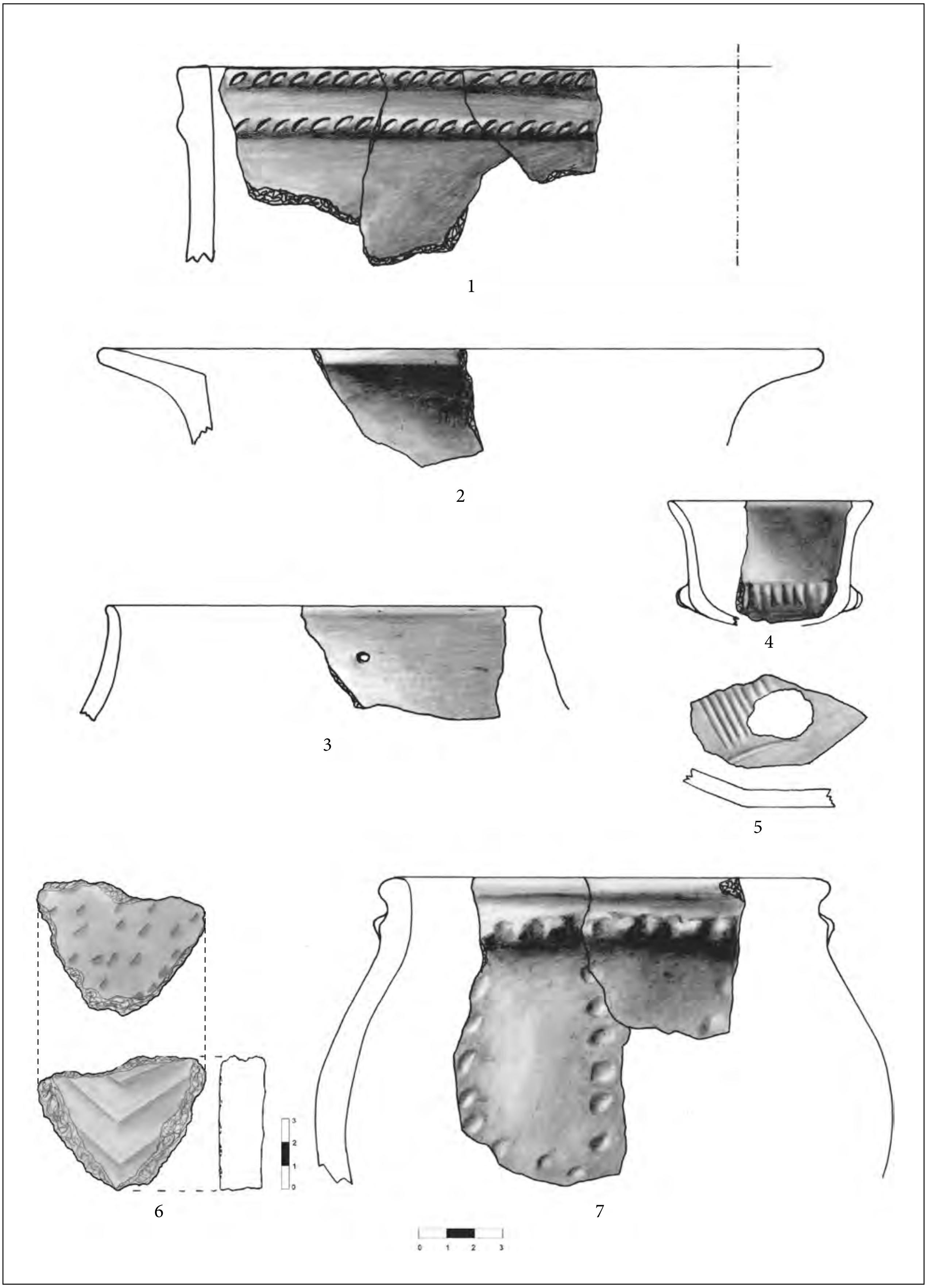

Pl. 63. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: 0,8–1,2 m adâncime (1–5); nivel 4 (6); oală dacică (7).

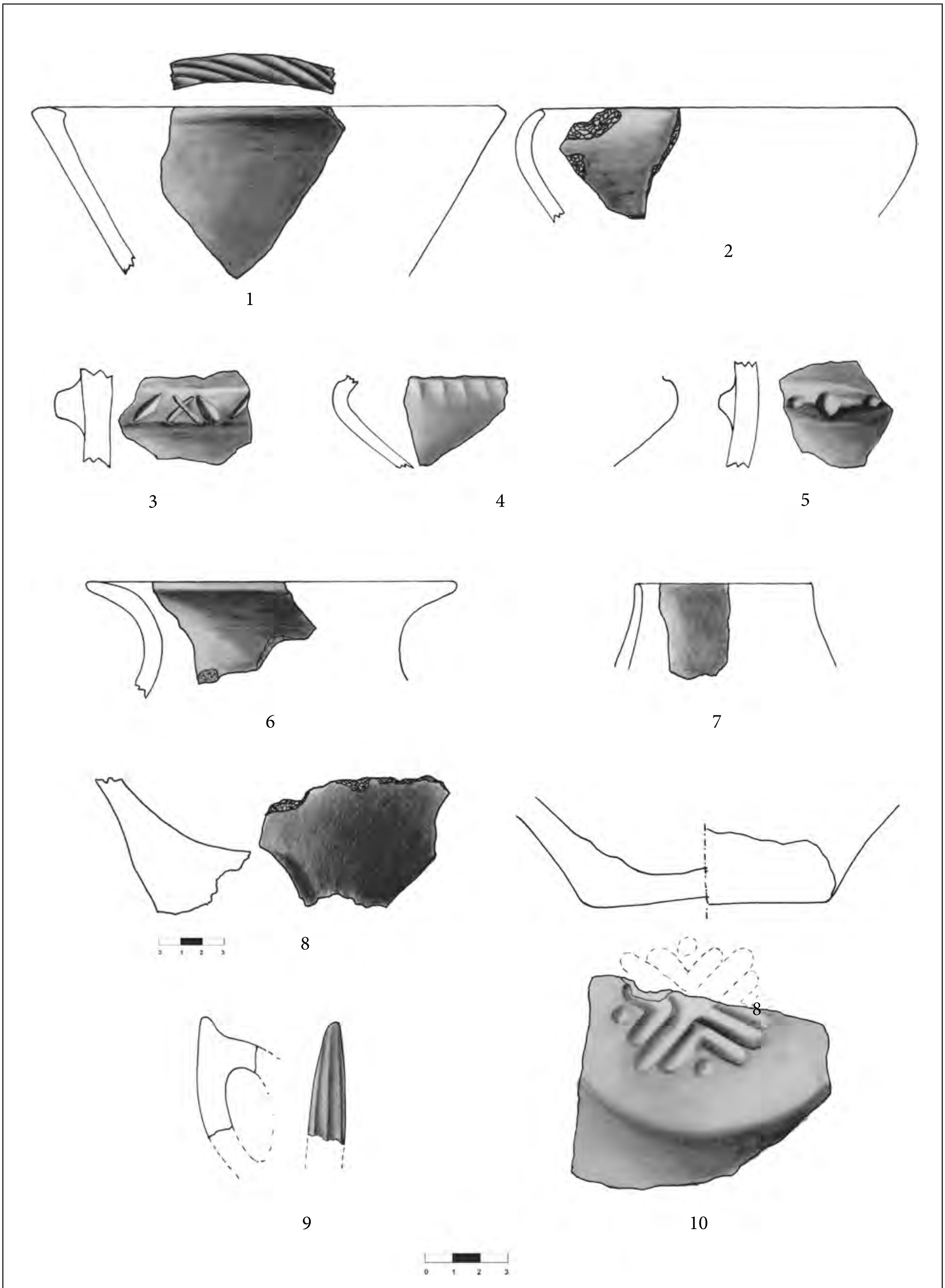

Pl. 64. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: ▼2,4–2,6 m (1–6, 9); ▼1,2–1,4 m (7);▼1,75–1,9 m (8); ▼2–2,1 m (10)

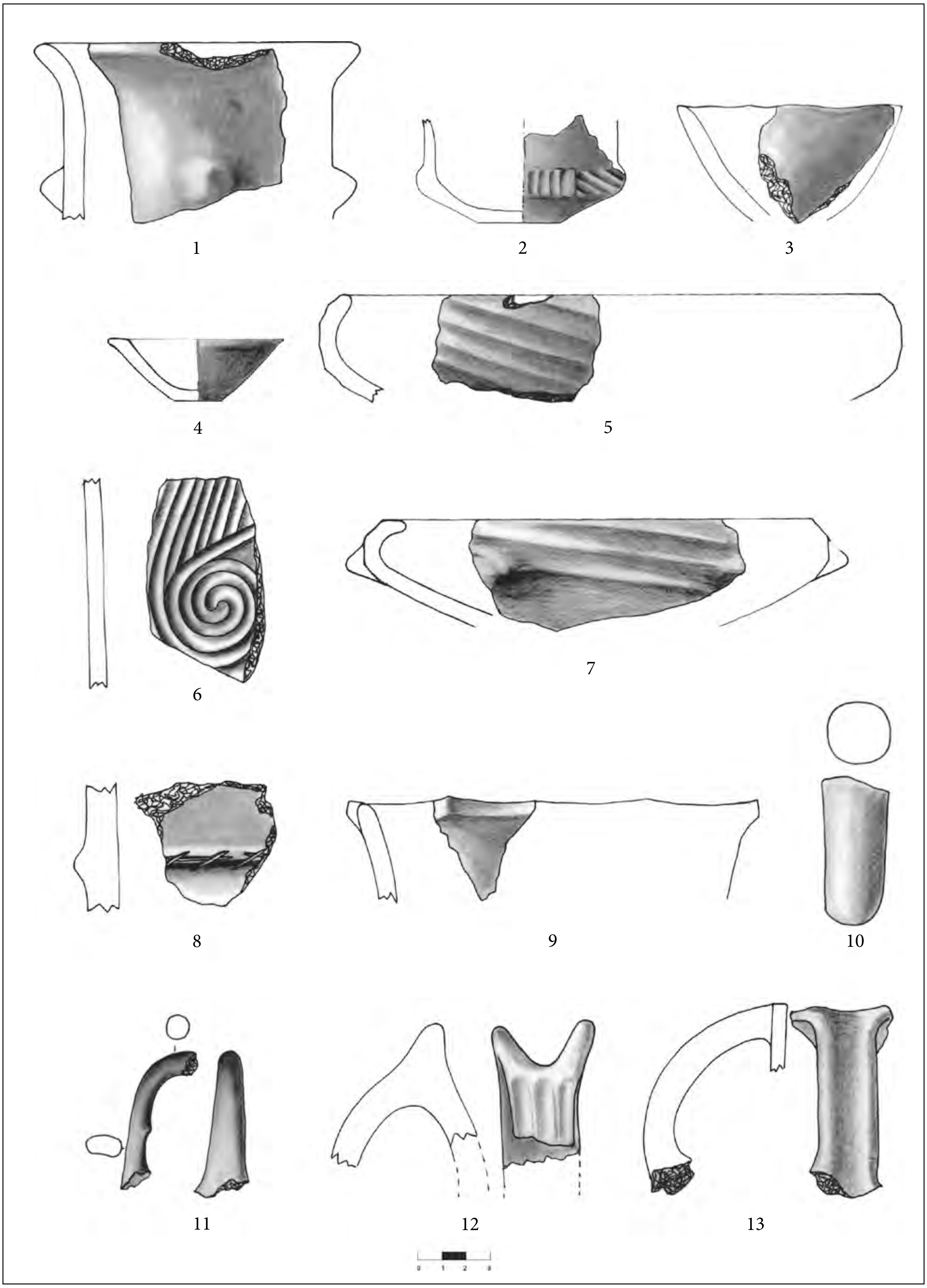

Pl. 65. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: nivelul 4 (1–4); nivelul 12 (5–13)

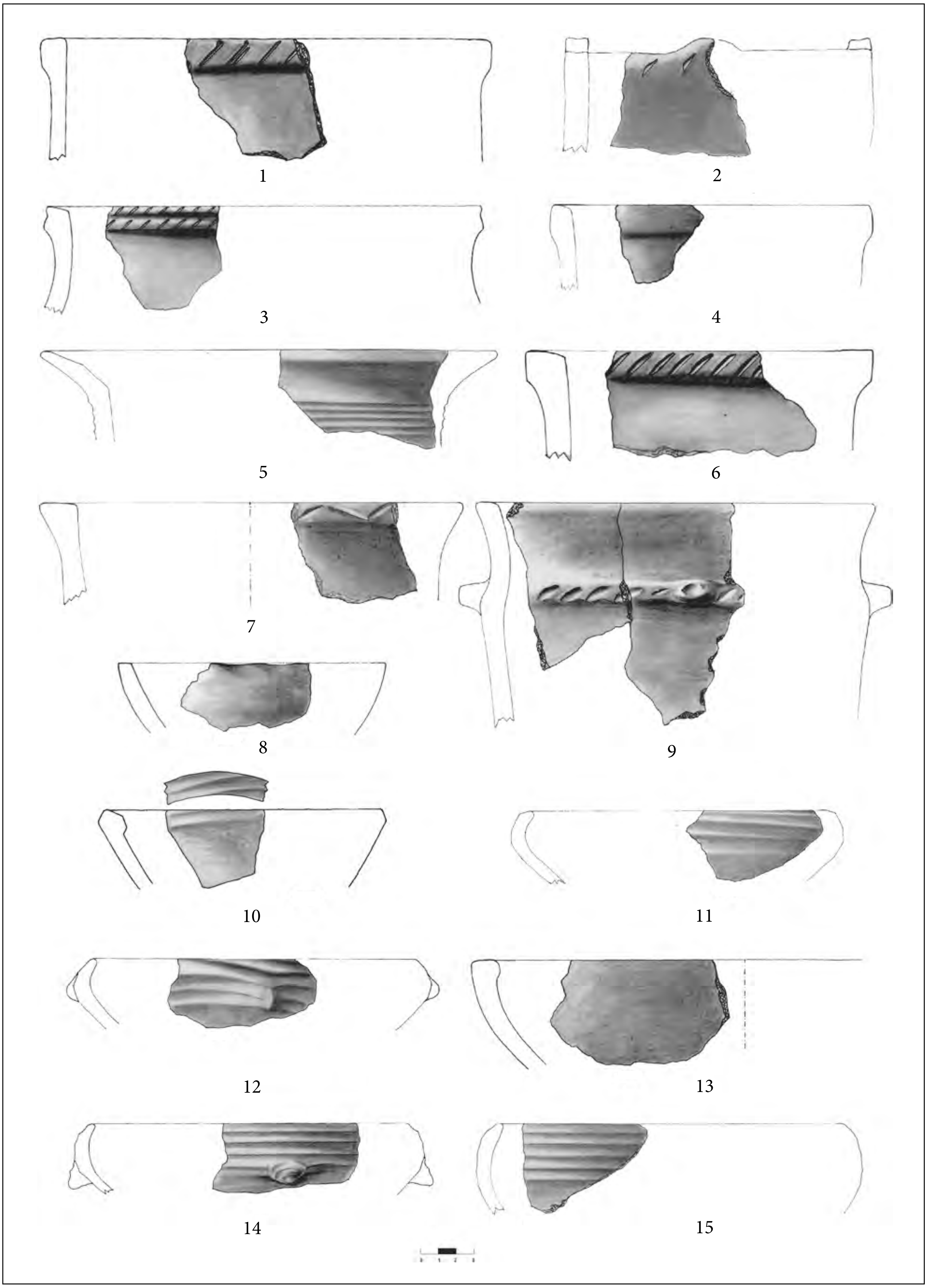

Pl. 66. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: nivelul 4

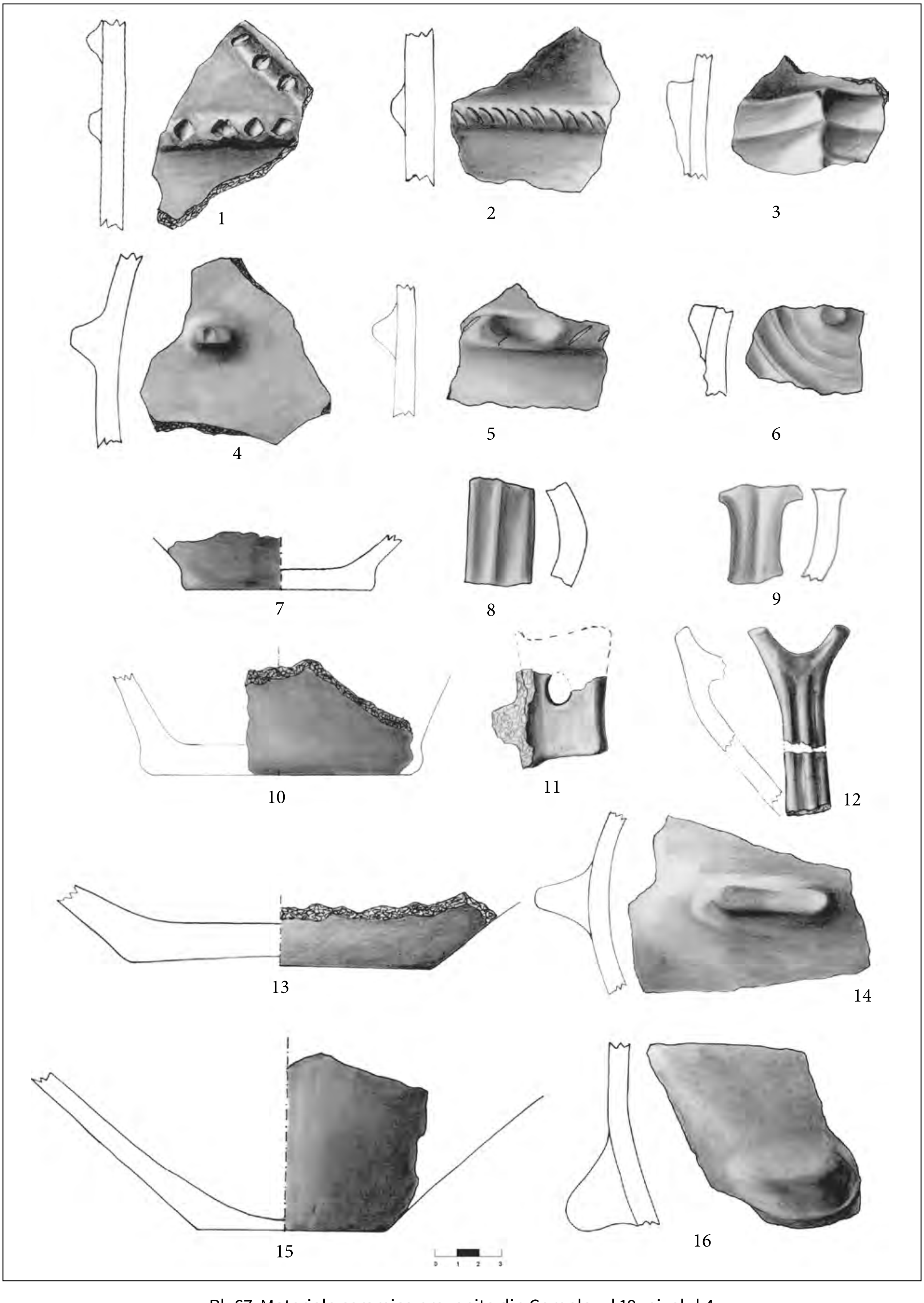

Pl. 67. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: nivelul 4

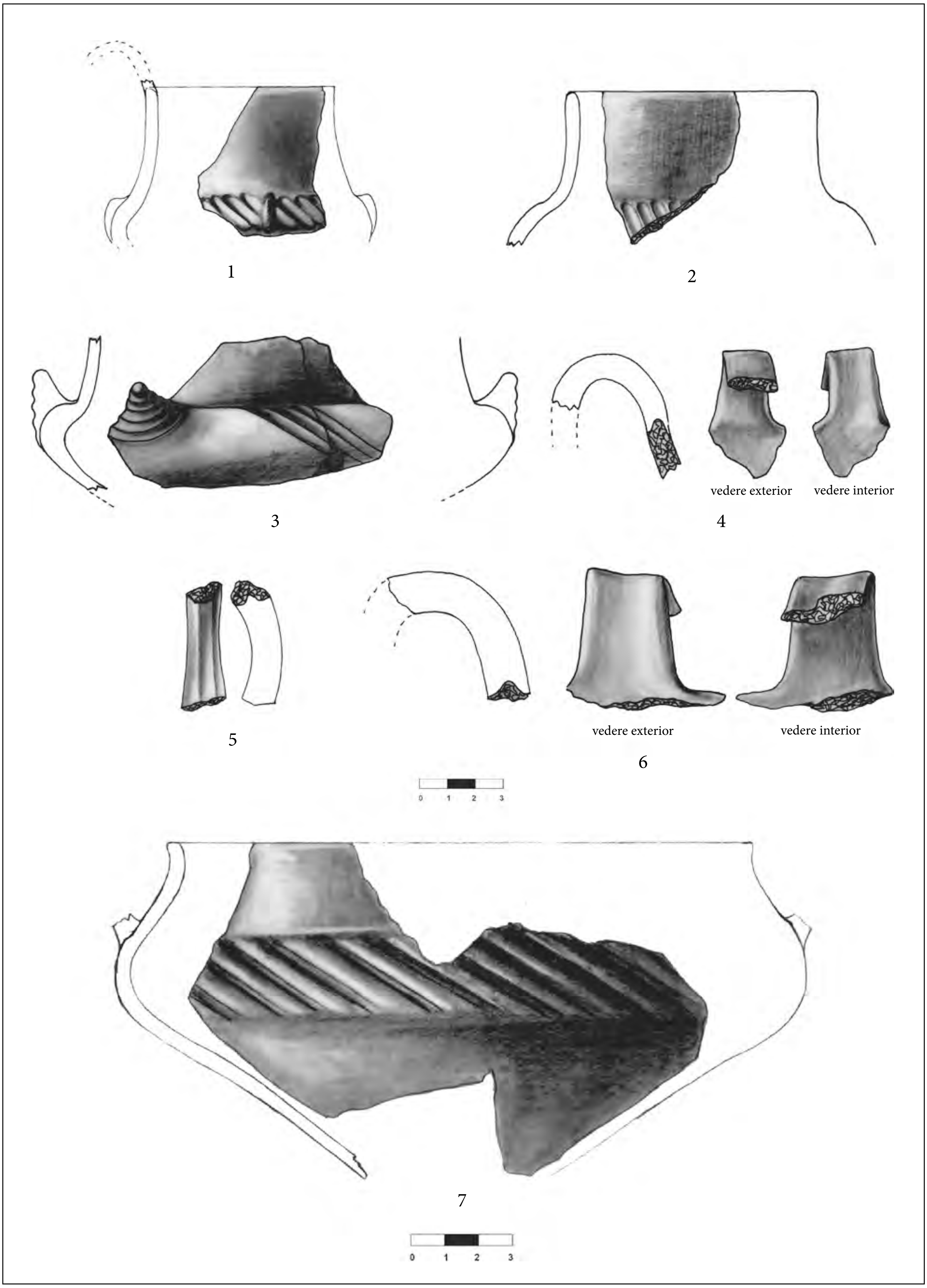

Pl. 68. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: nivelul 3

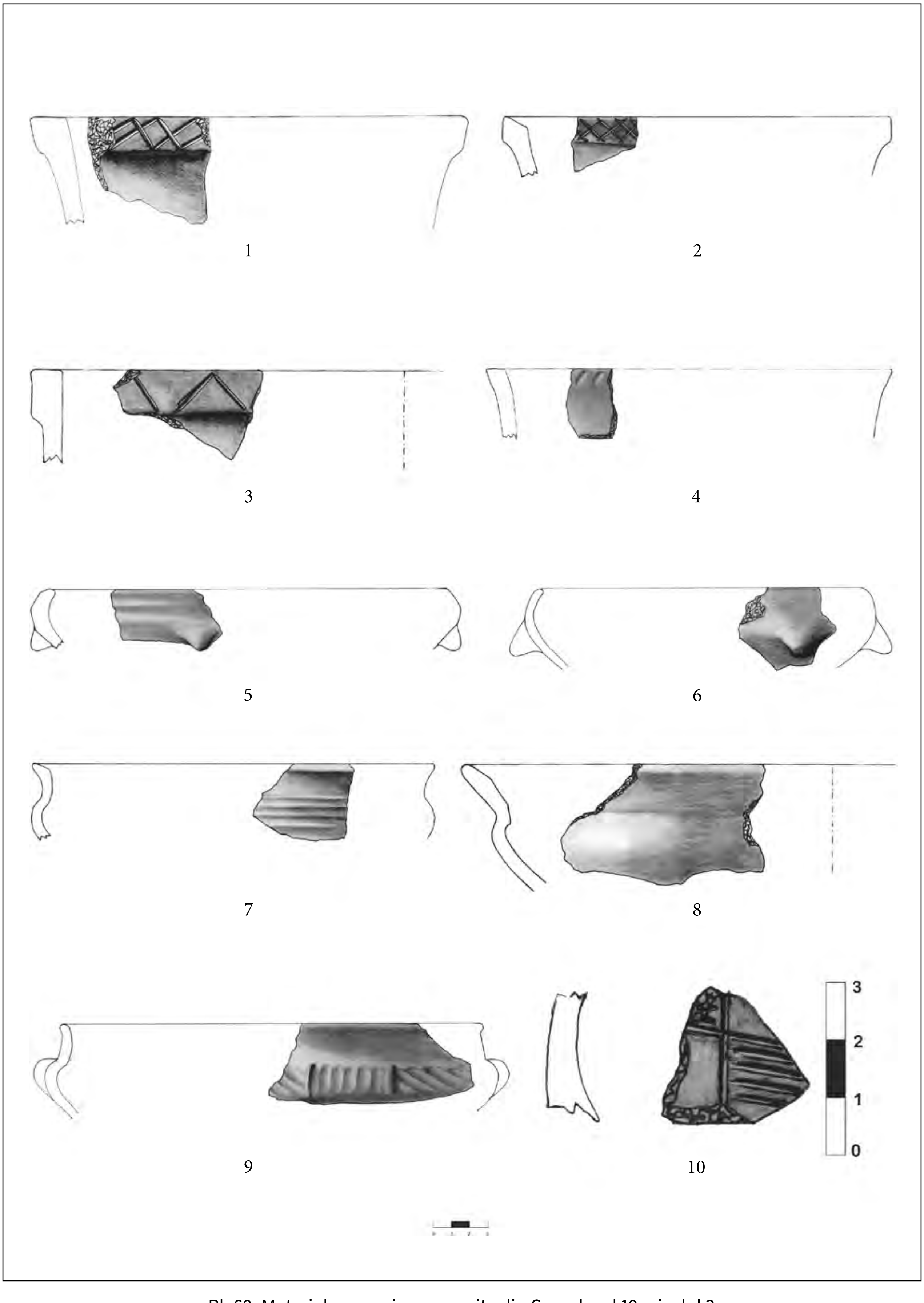

Pl. 69. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: nivelul 3

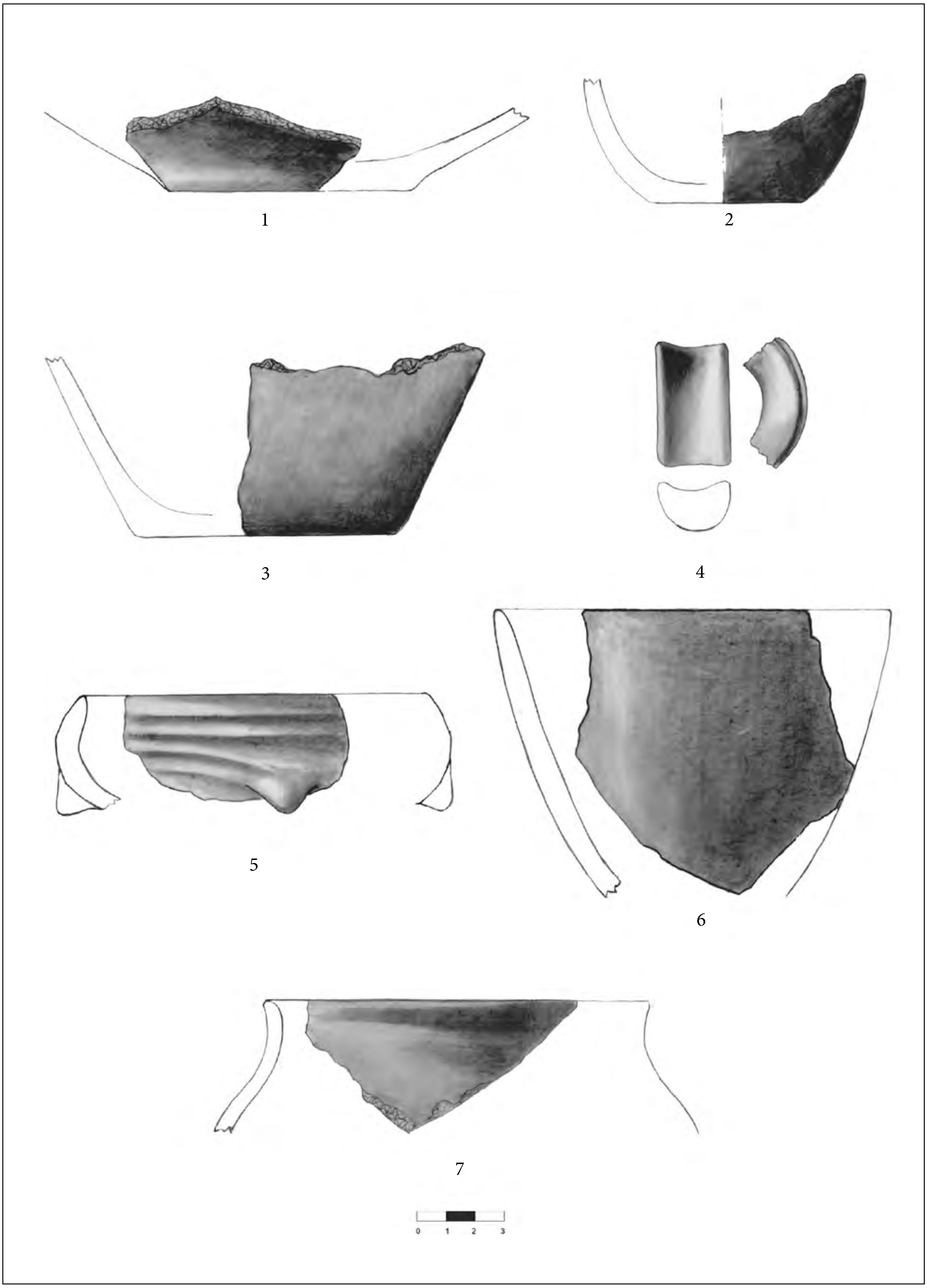

Pl. 70. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: nivelul 2

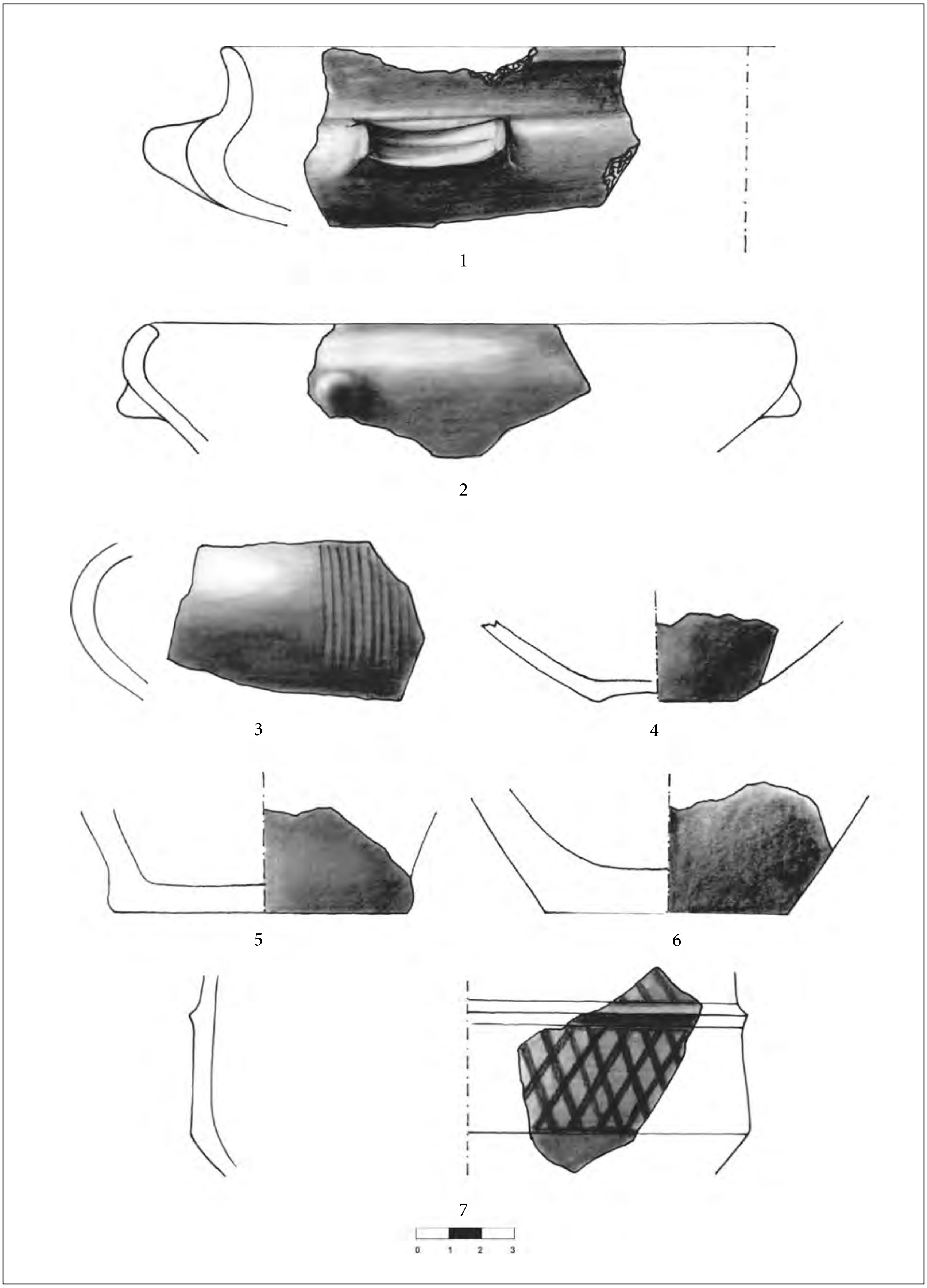

Pl. 71. Materiale ceramice provenite din Complexul 19: nivelul 1; *kantharos* dacic (7)

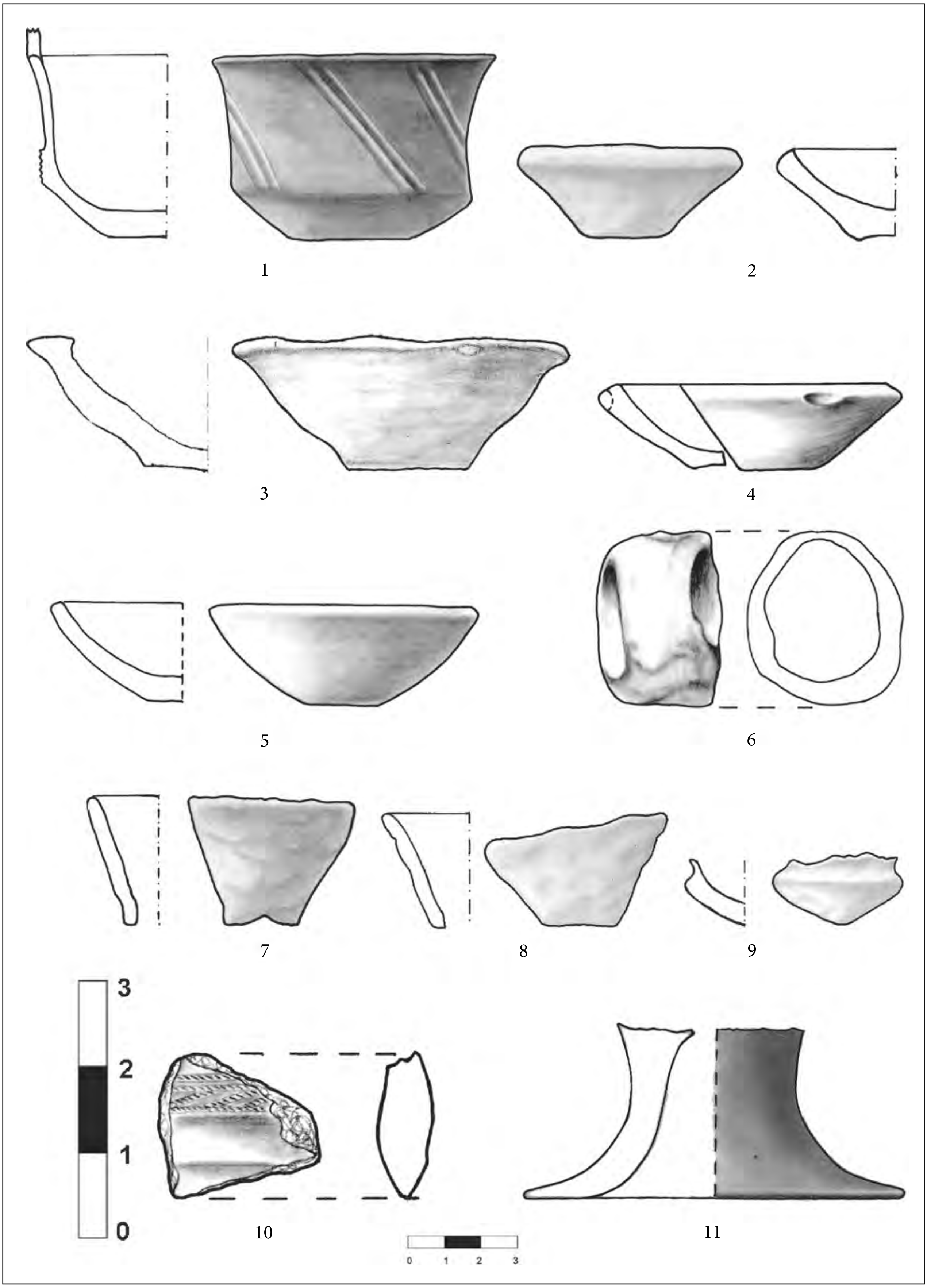

Pl. 72. Materiale provenite din Complexul 19, nivelul 3 (1); nivelul 1A – martor (3); nivelul 1–10 (4); nivelul 4 (2,5–6); nivelul 9 (7); nivelul 12 (8); ▼0,85 m (9); nivelul 1 (10); ▼1,65–1,75 m (11).

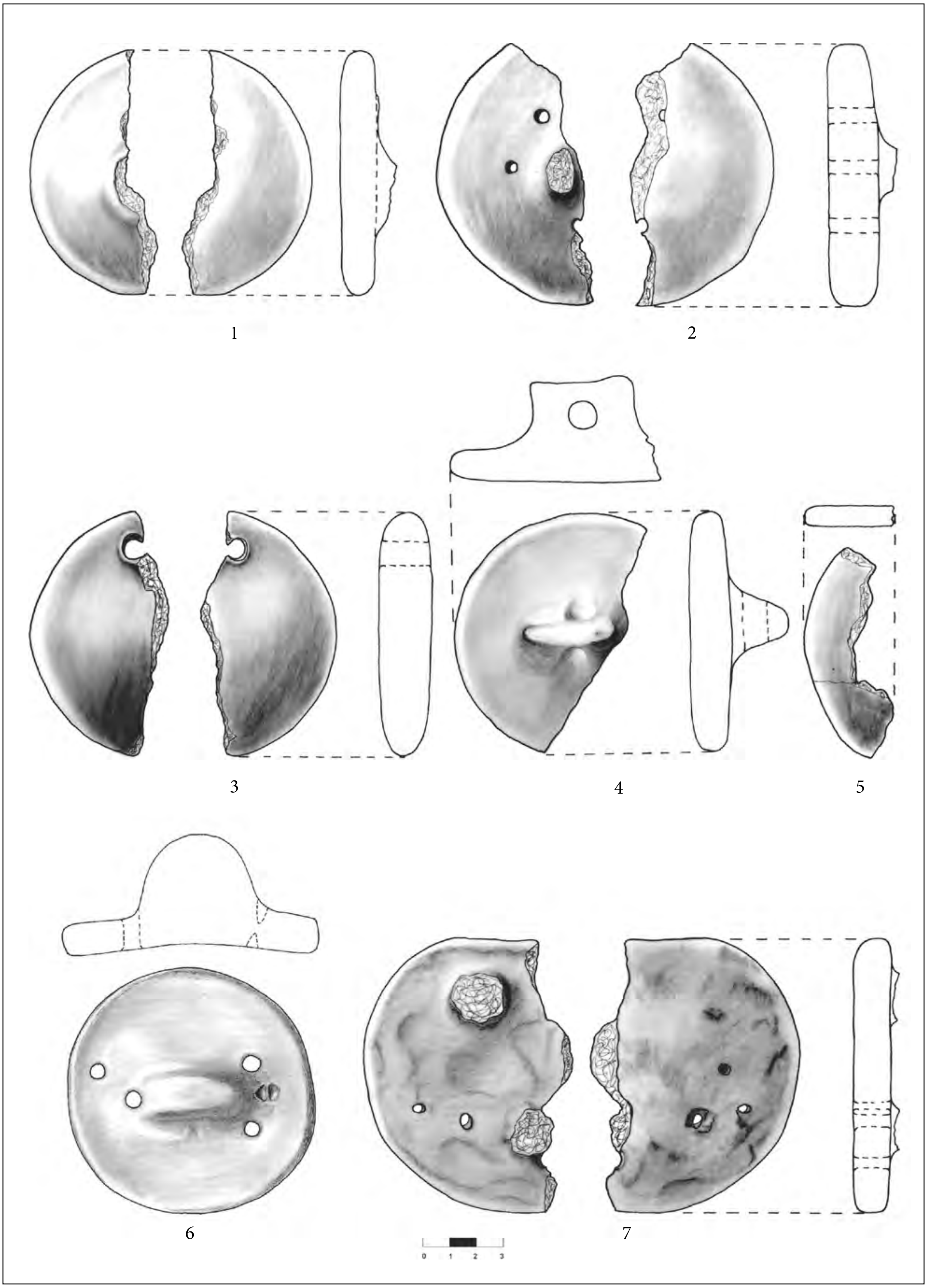

Pl. 73. Materiale provenite din Complexul 19: nivelul 12 (1); ▼2–2,1 m (2); ▼2,4–2,6 m (3); nivelul 3 (4); podină (5); nivelul 3 (6); nivelul 3 (7).

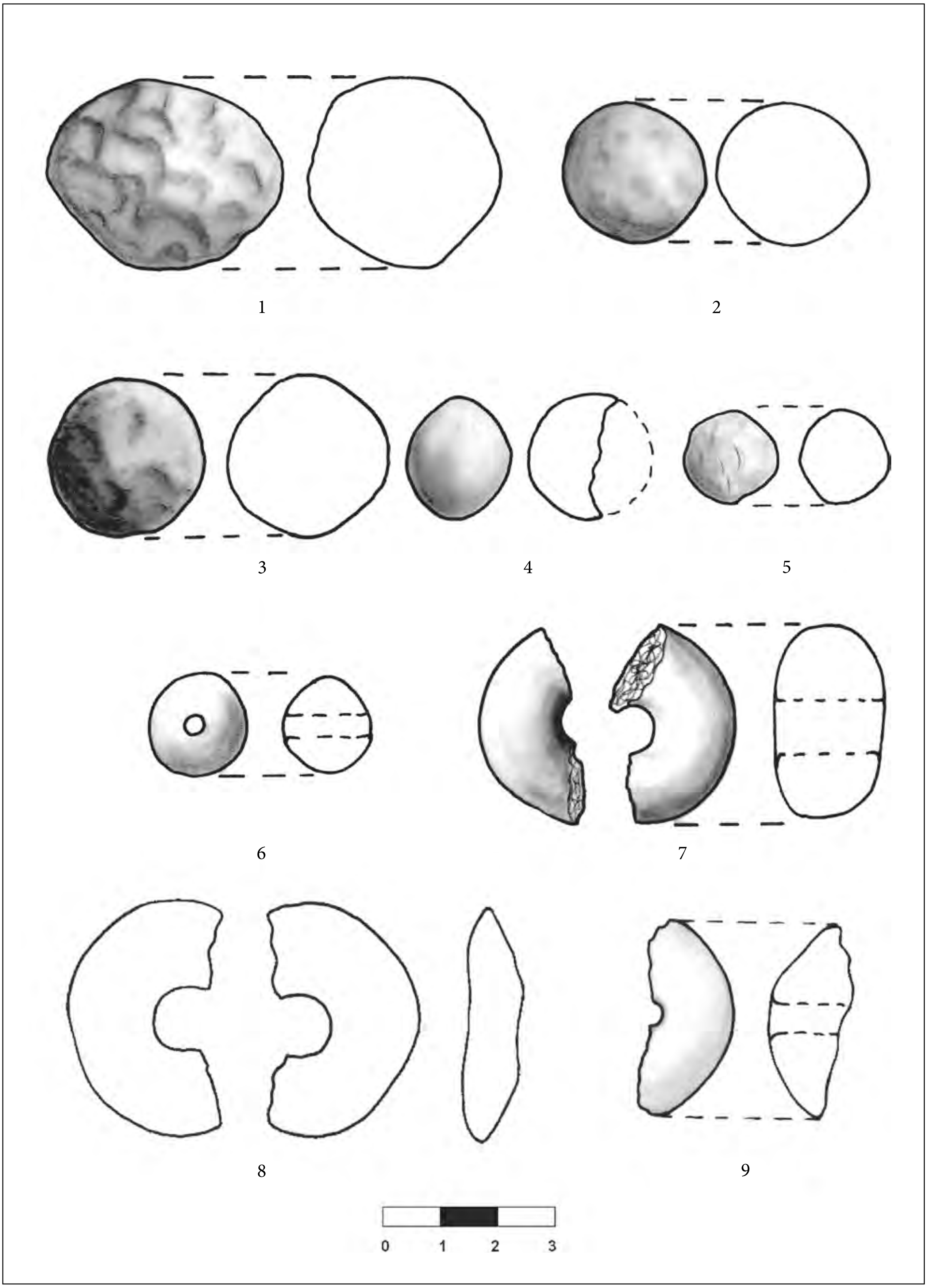

Pl. 74. Materiale provenite din Complexul 19: nivel 4 (1); nivelul 2 (2); nivel 4 (3–6,8); nivelul 3 (7); nivelul 1–10 (9).

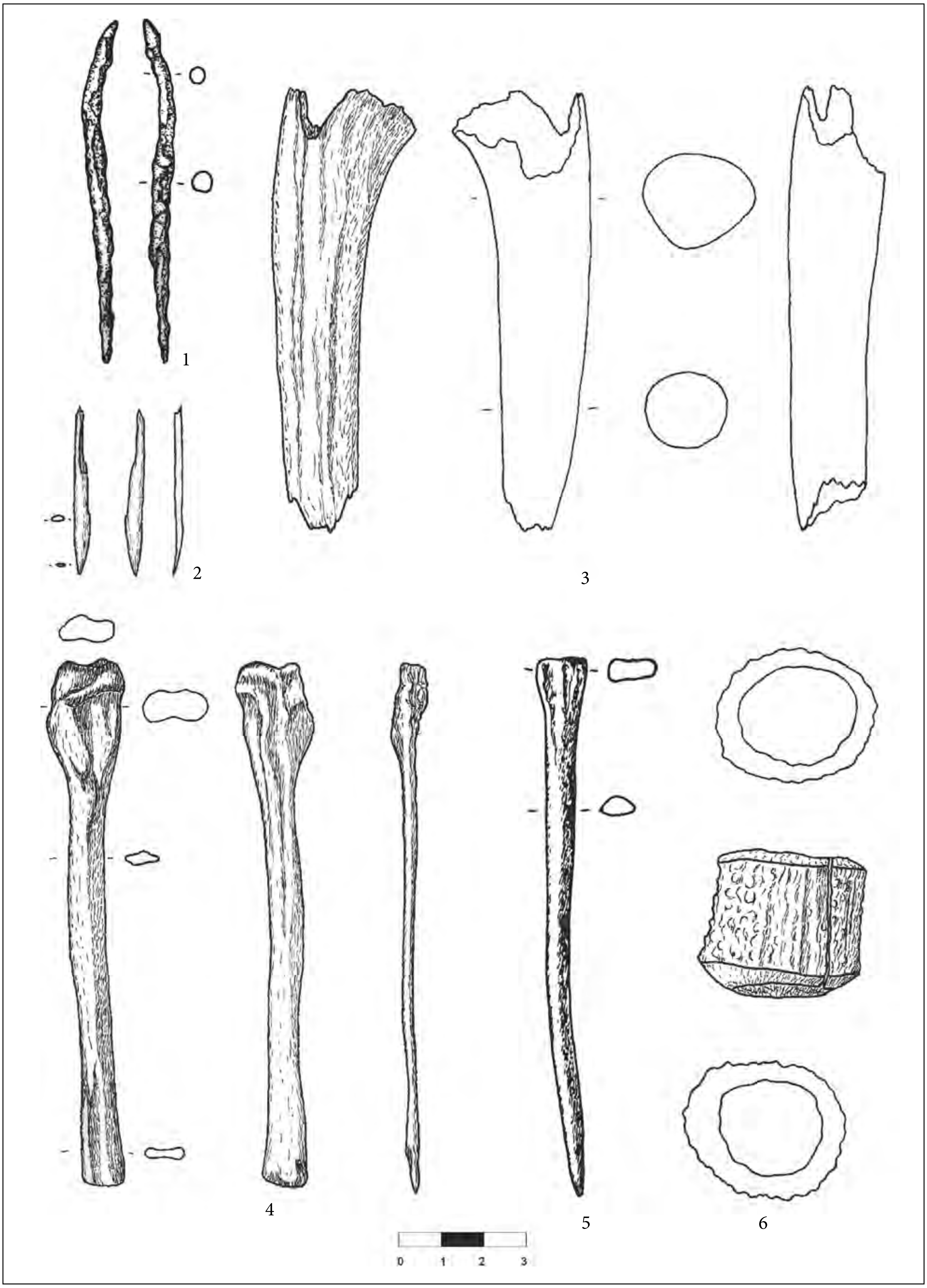

Pl. 75. Materiale provenite din Complexul 19: niveluri superioare; posibil dacic (1); nivelul 4 (2,4,6); nivelul 11 (3); ▼ 1,7 m (5)

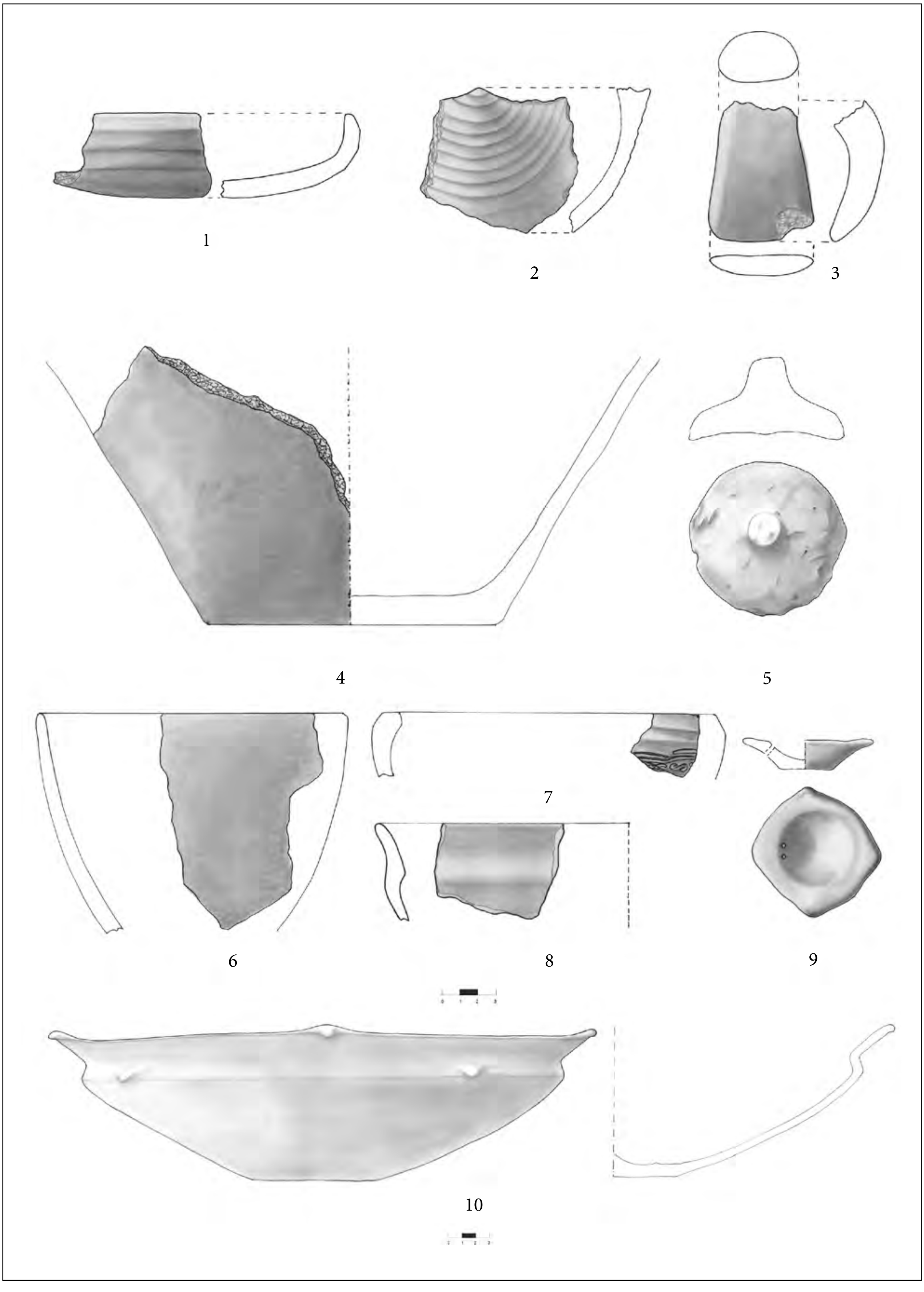

Pl. 76. Materiale arheologice provenite din complexul 11 (1–2); complexul 24 (3); complexul 29 (4–10).

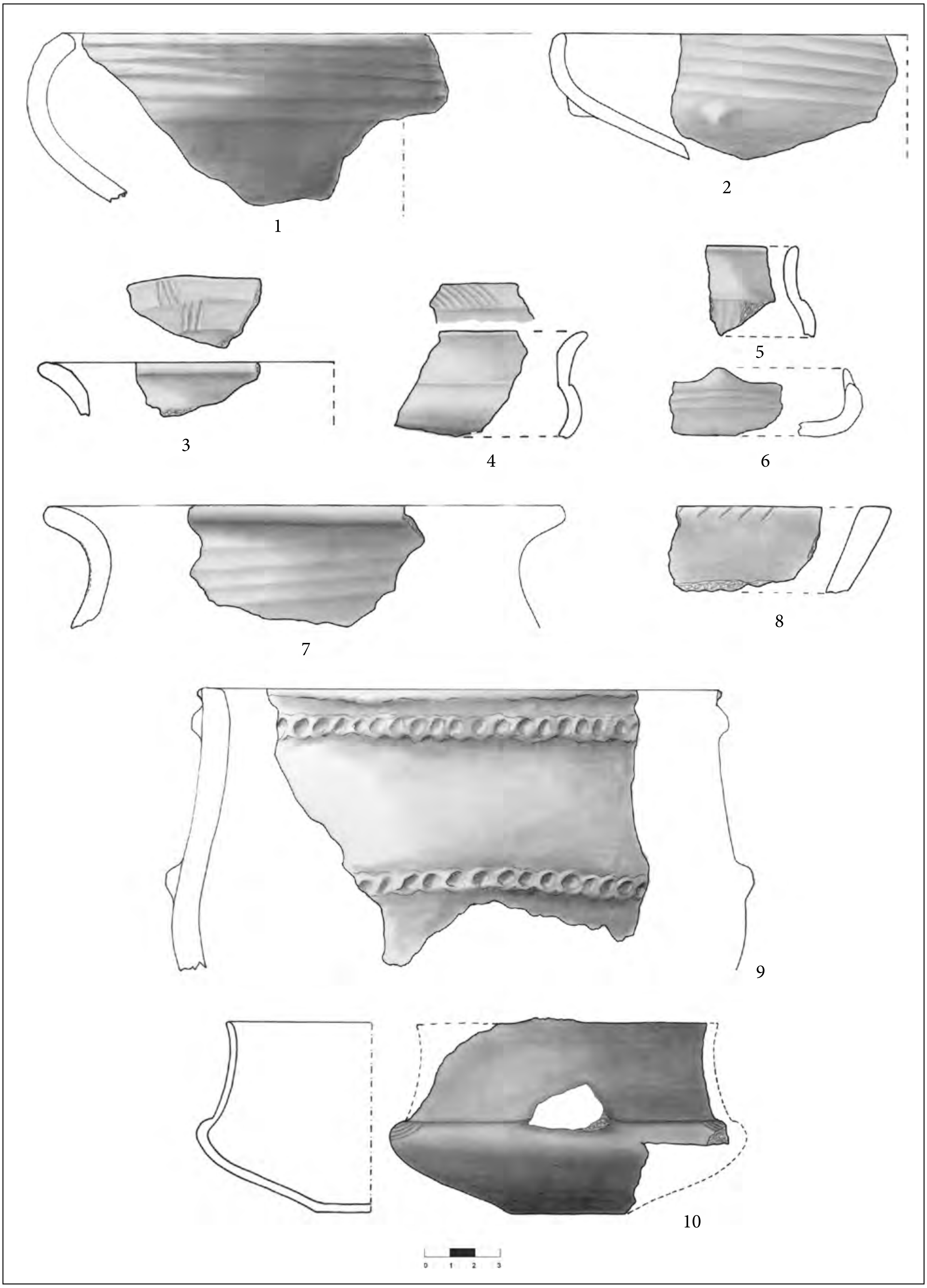

Pl. 77. Materiale arheologice provenite din complexul 39

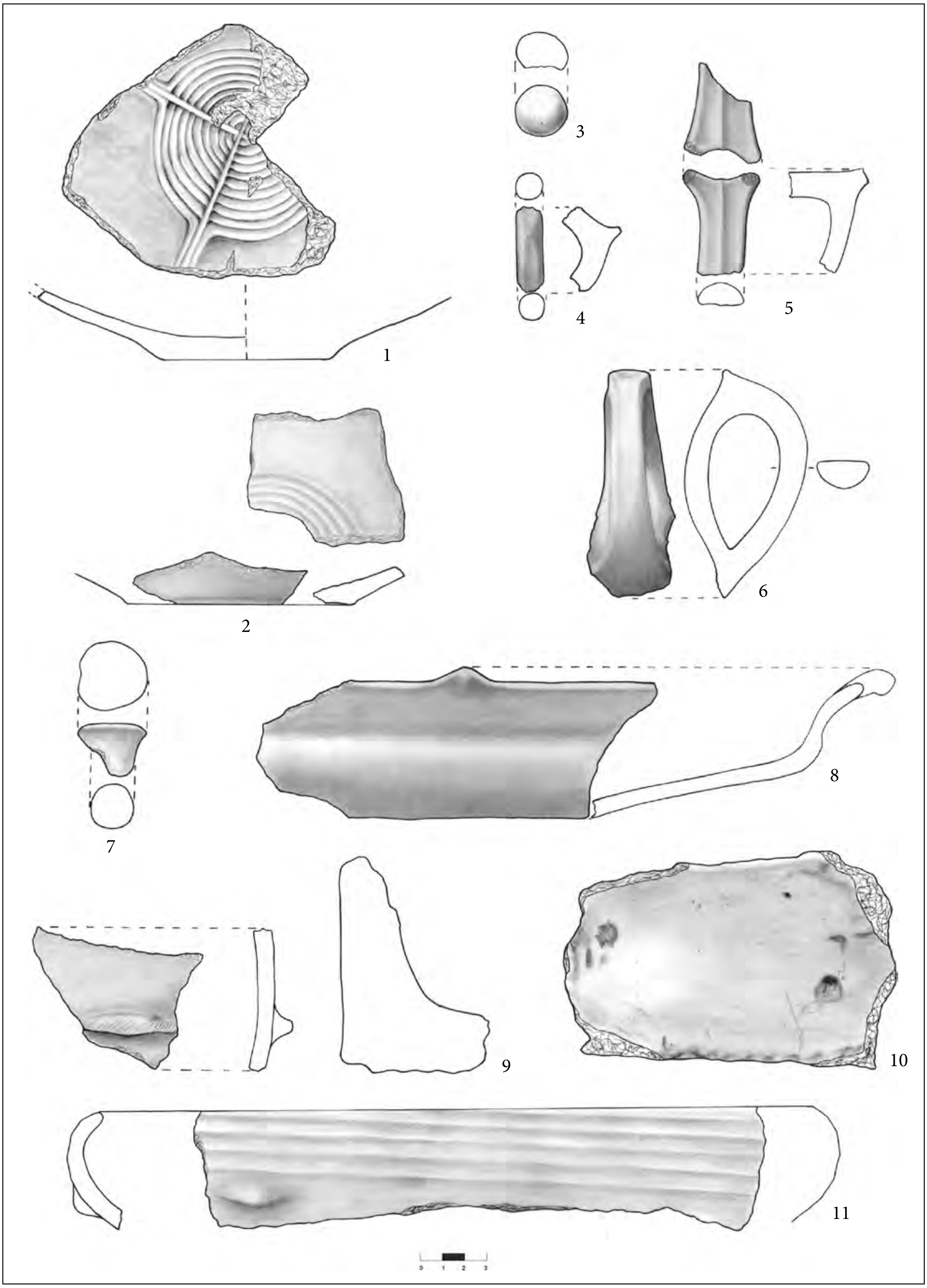

Pl. 78. Materiale arheologice provenite din: complexul 39 (1–6);. complexul 46 (7–8); complexul 55 (9); complex 67 (10–11).

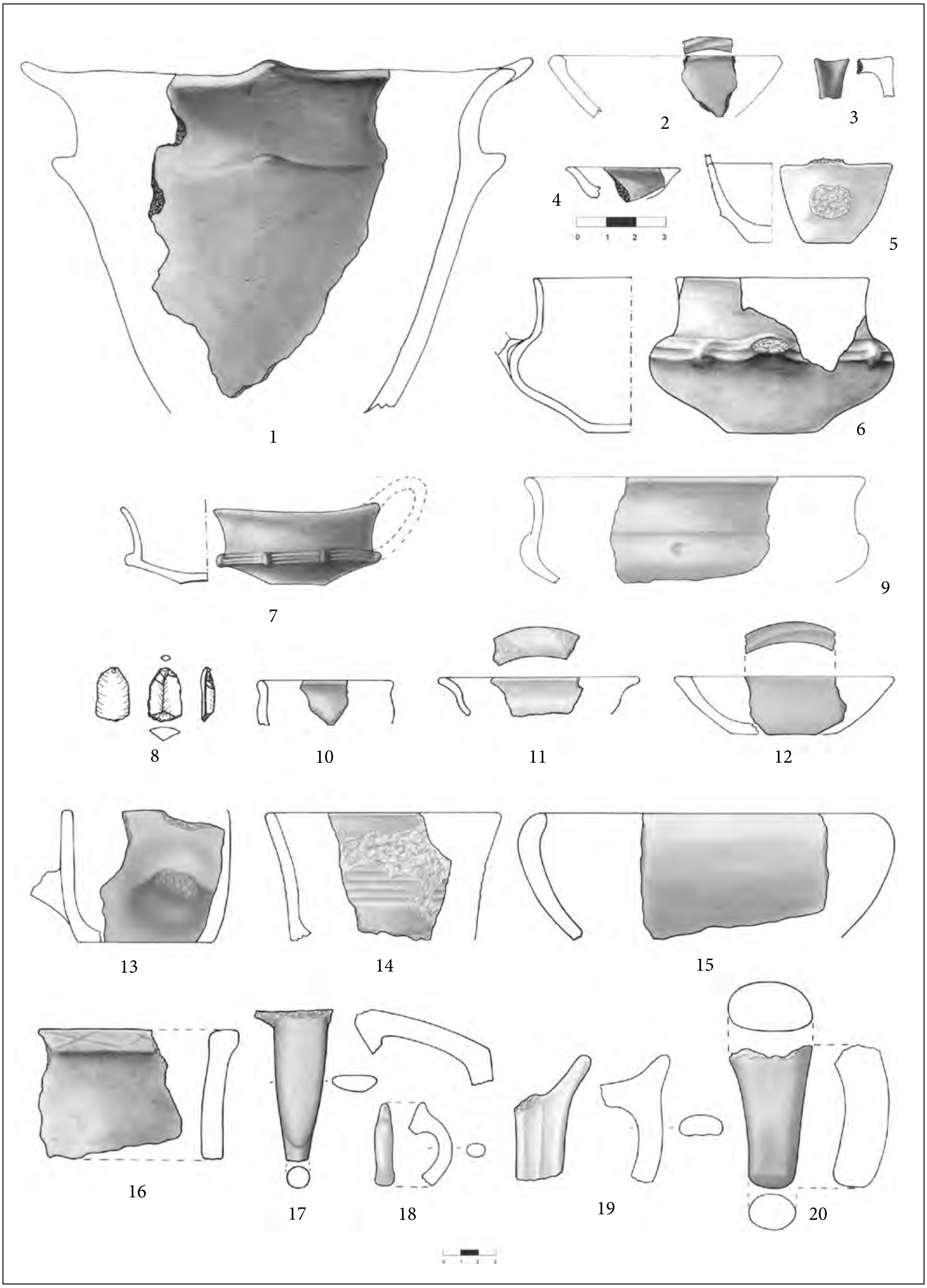

Pl. 79. Materiale arheologice provenite din: complexul 89 (1–4); complexul 90a (5–6); complexul 92 (7); complexul 94 (8); complexul 104 (9–20).

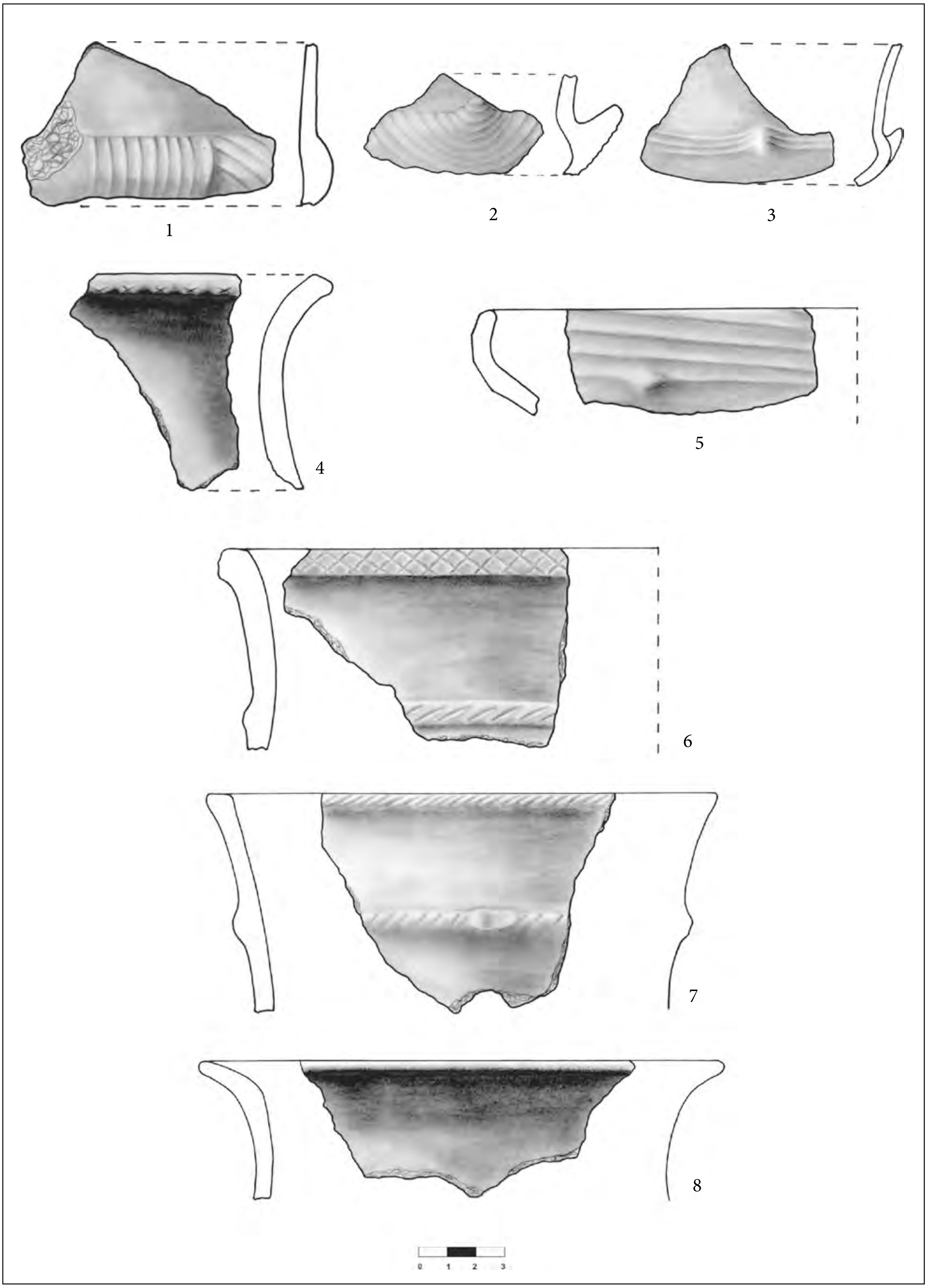

Pl. 80. Materiale arheologice provenite din: complexul 104 (1); Complex 112 (2–9)

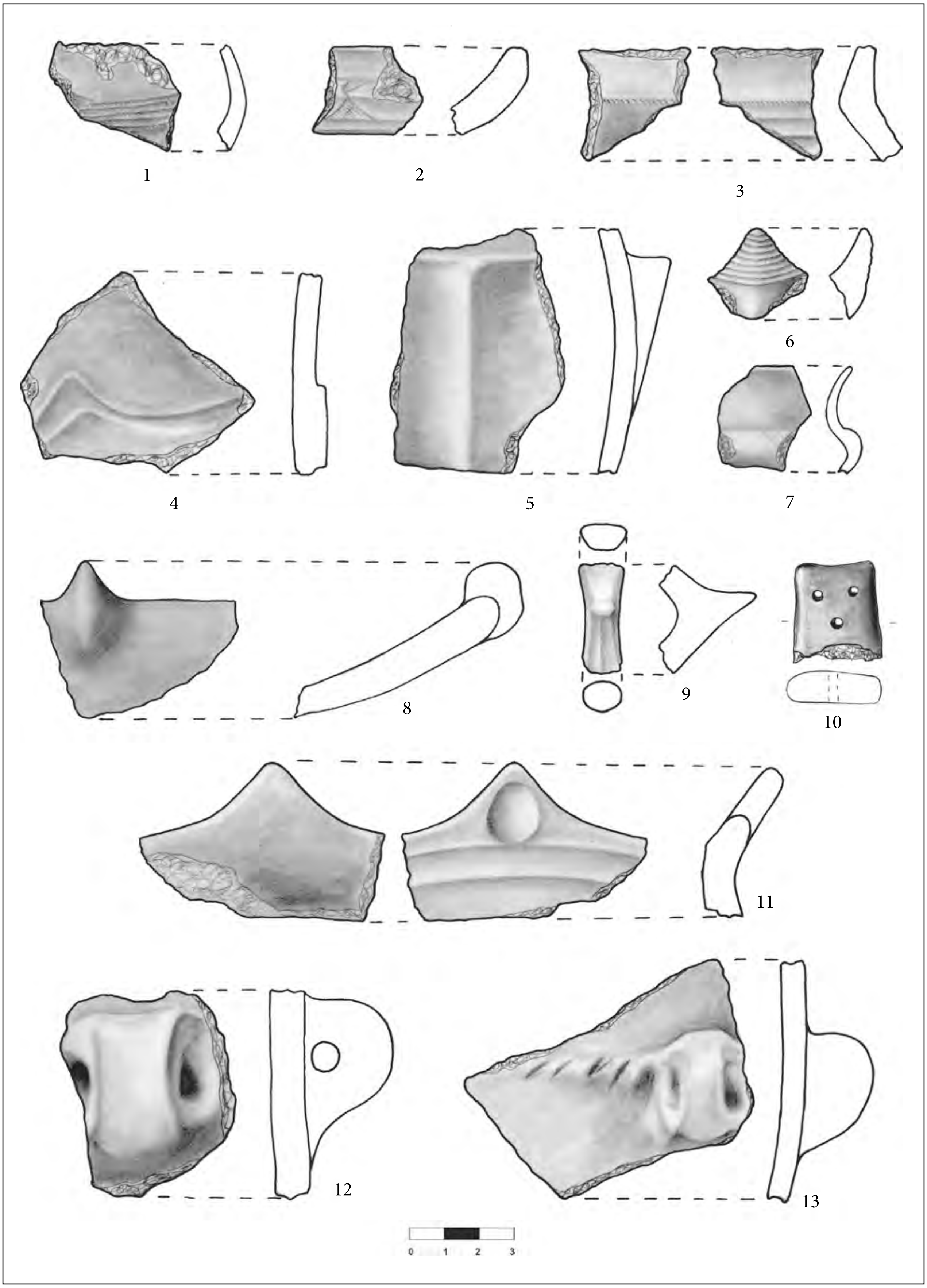

Pl. 81. Materiale arheologice provenite din complexul 113; aglomerare 113A (7)

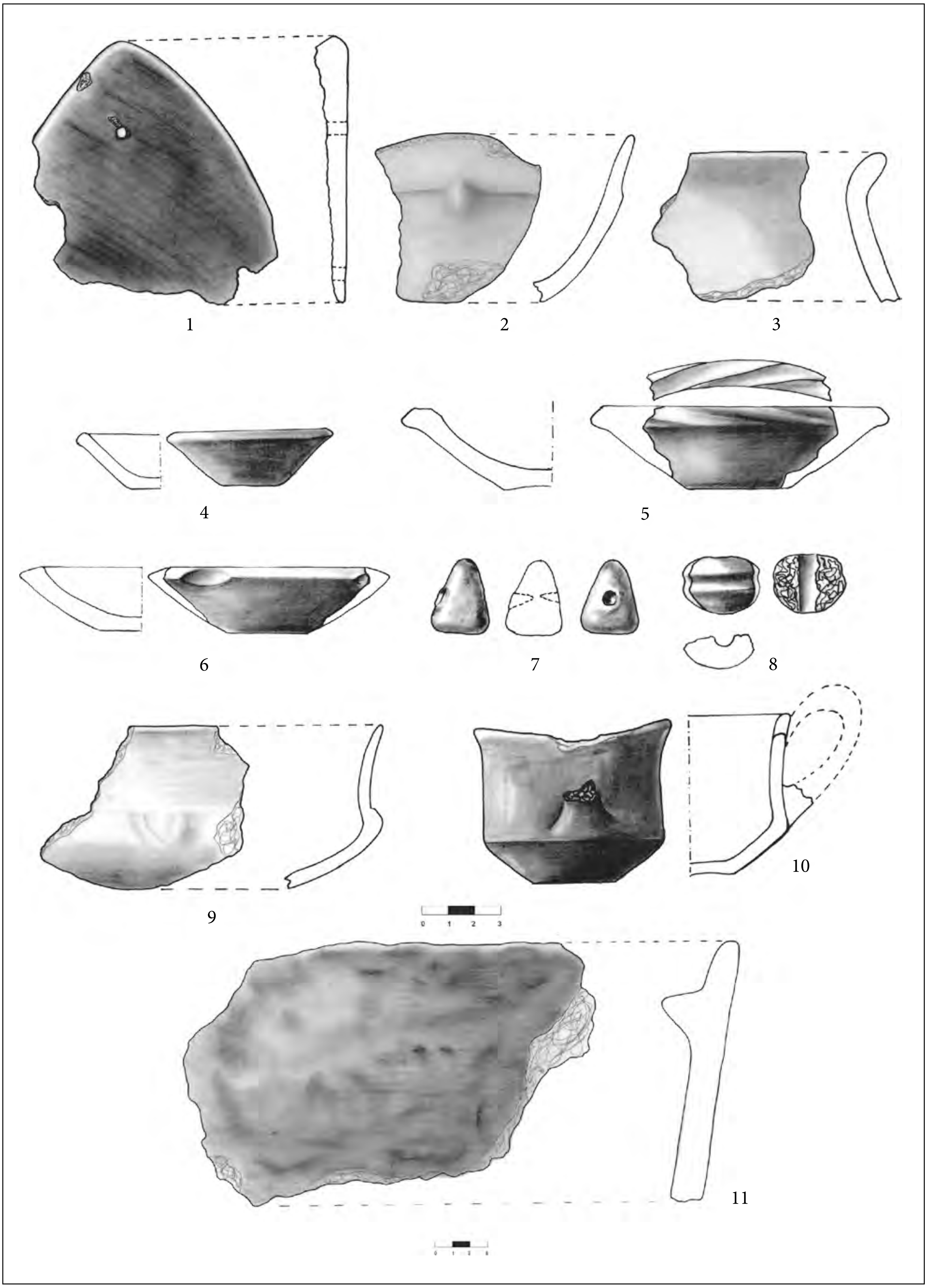

Pl. 82. Materiale arheologice provenite din complexul 113; aglomerare 113A (2–3)

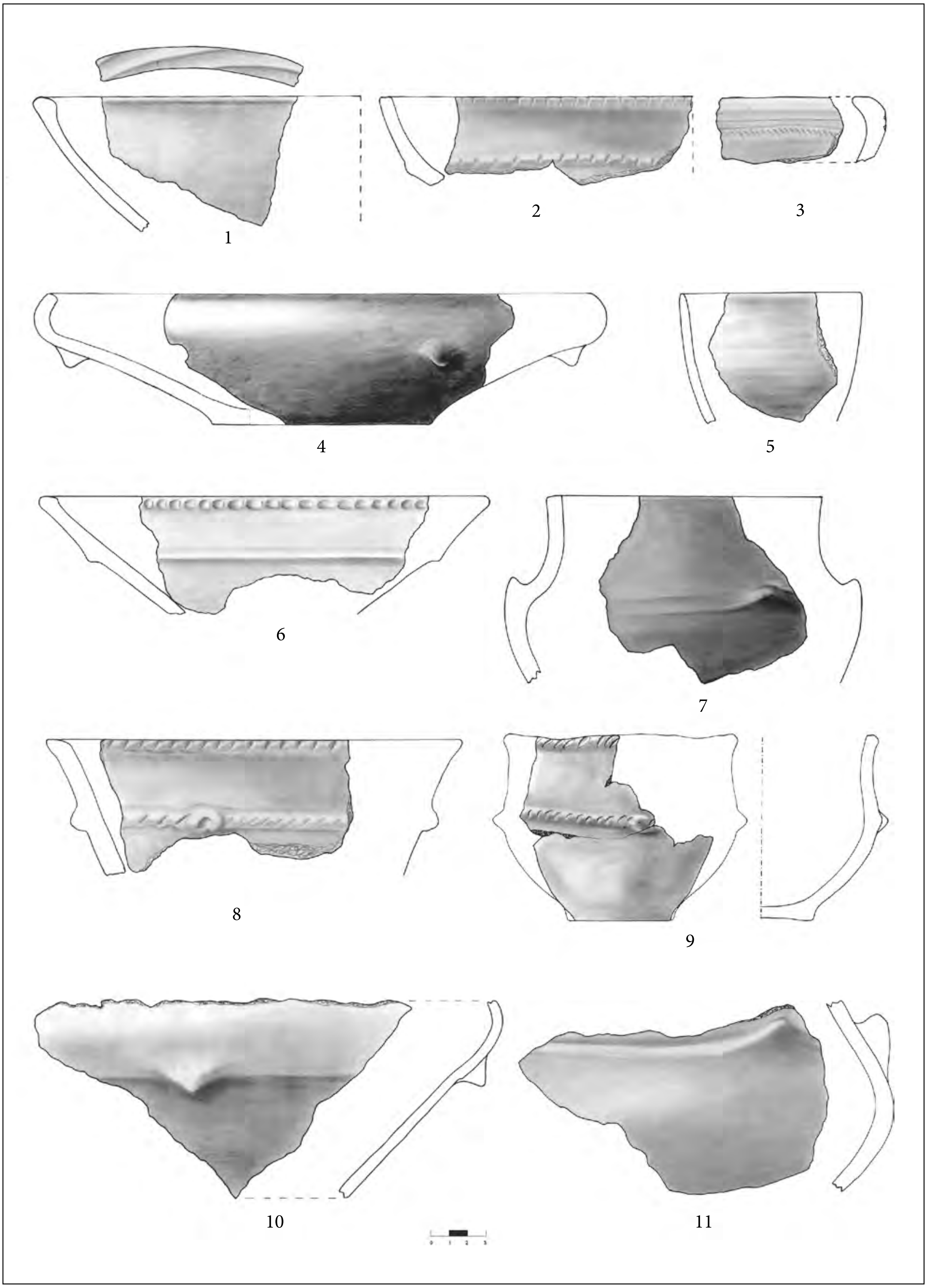

Pl. 83. Materiale arheologice provenite din: complexul 113 (1–10); aglomerare 113A (2,8); Complex 121 (11)

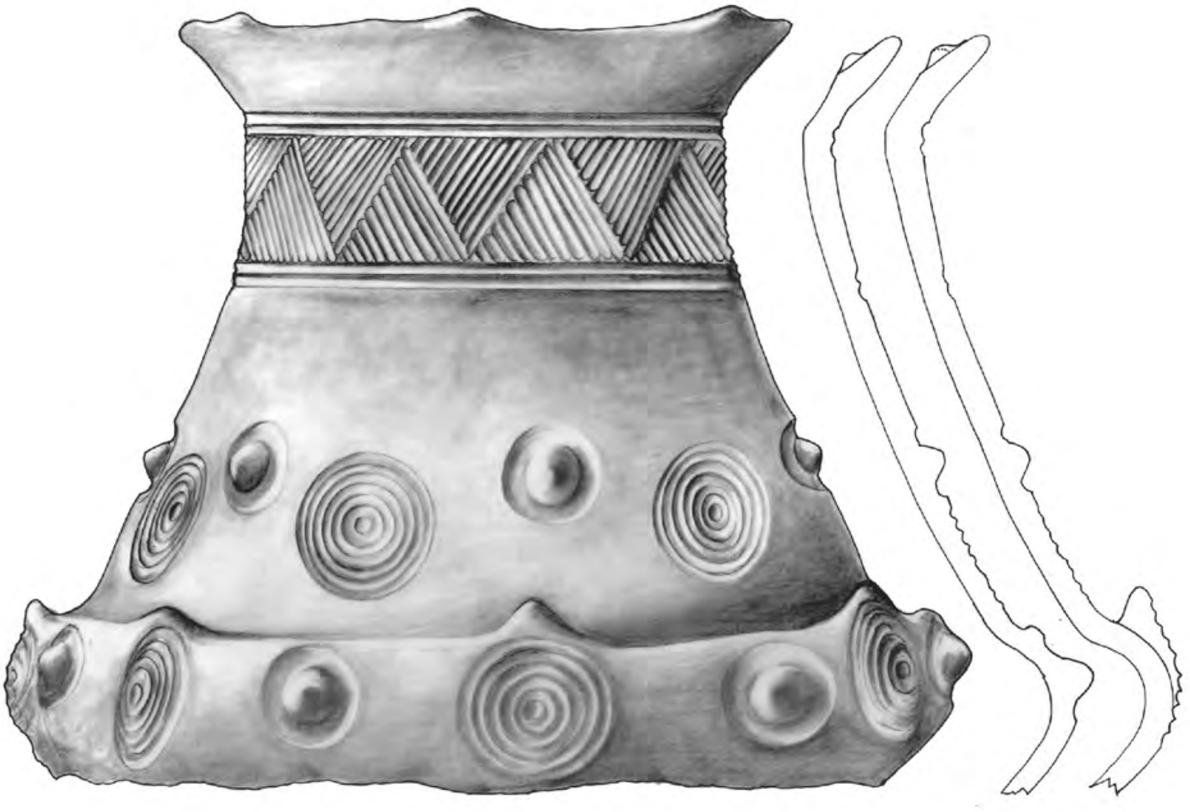

1

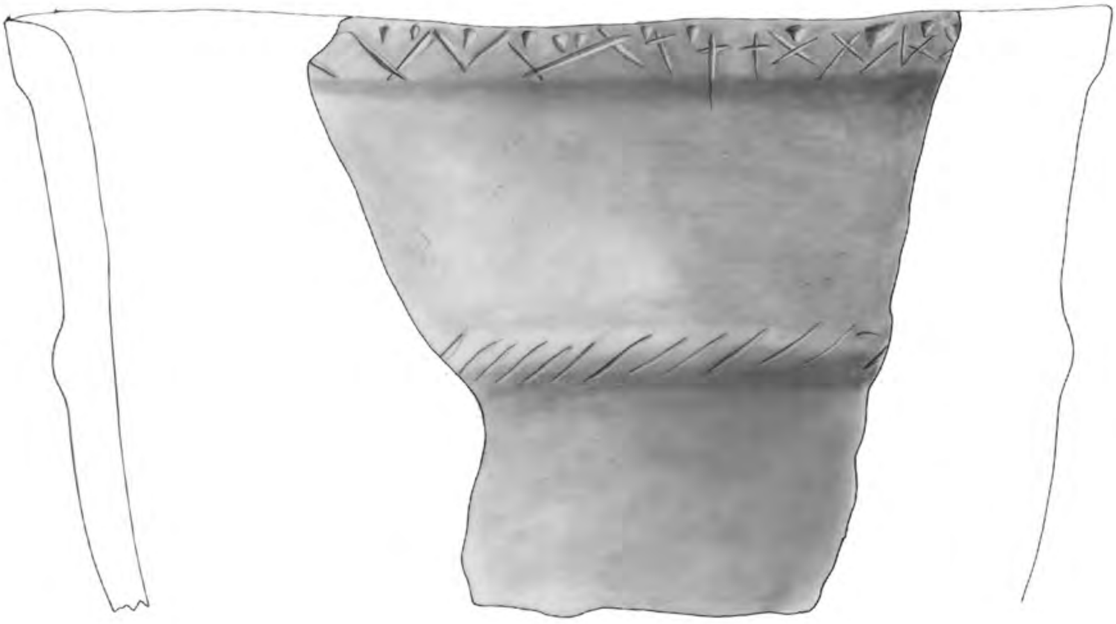

2

Pl. 84. Materiale arheologice provenite din complexul 113; aglomerare 113A (1)

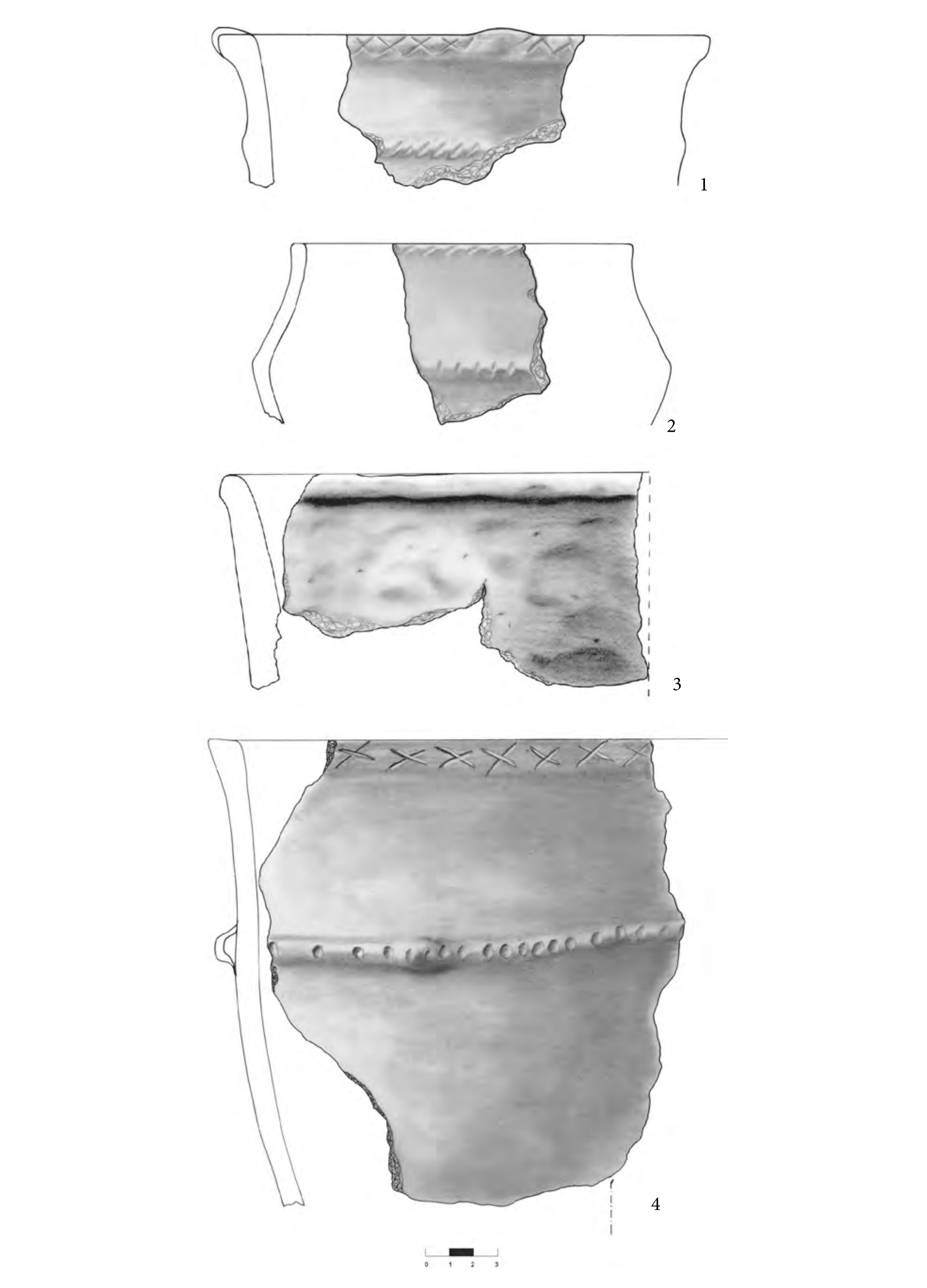

Pl. 85 Materiale arheologice provenite din complexul 113;

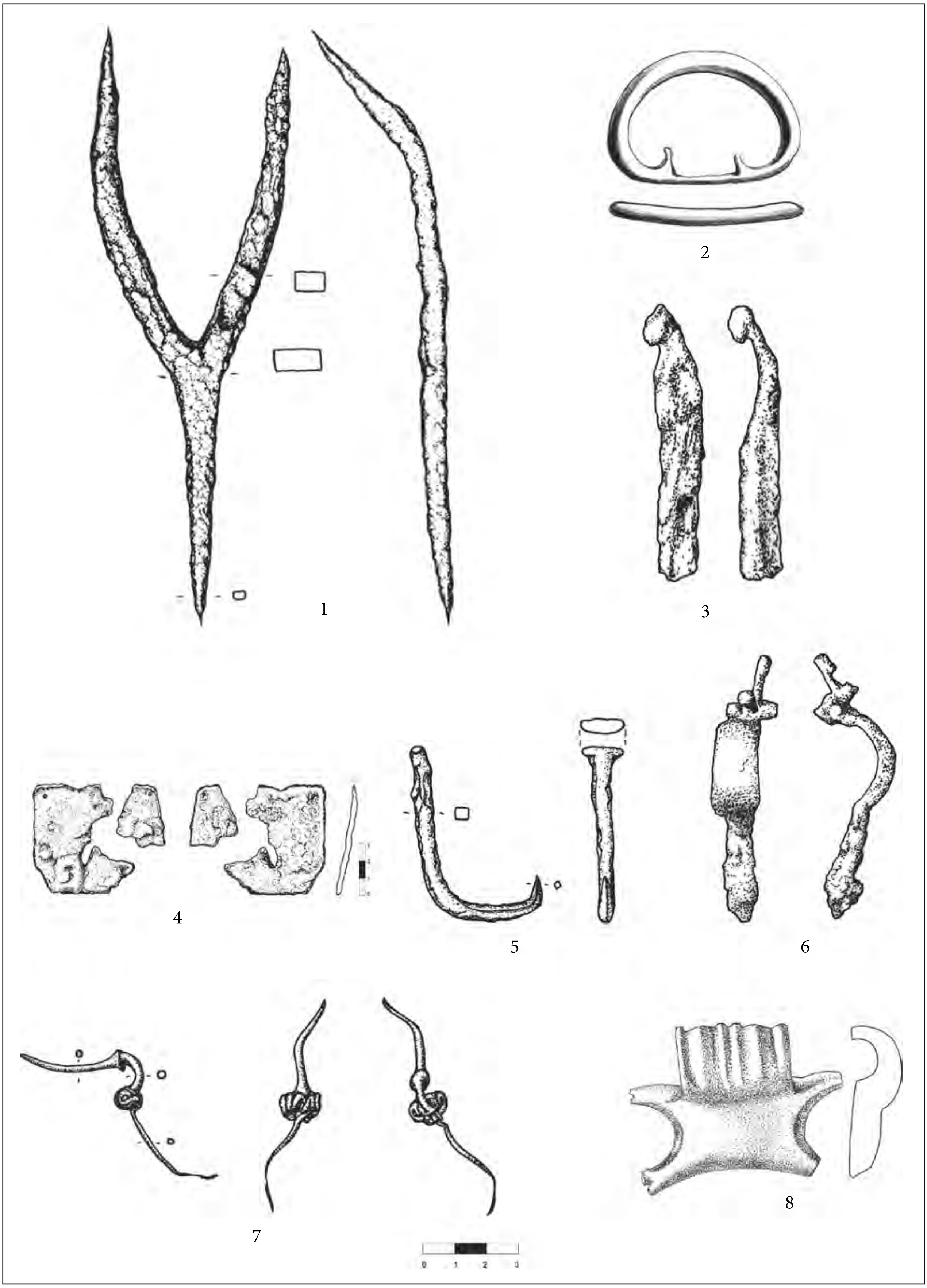

Pl. 86. Materiale arheologice din A doua epocă a fierului provenite din stratul de cultură: S.6, carou 6/3, ▼0,55 m (1); Piesă din groapa de implantare a panoului informativ, ▼0,2 m (2); S.2, carou 4/3, ▼0,35 m (3); S.2, carou 1/3, planul 3, ▼0,98 m (4); S.6, carou 5/5, ▼-0,2 m (5); S.2, carou 3/4, ▼0,55 m (6); S.7, carou C/2, planul 1, ▼0,15 m (7); S.7, carou A/2, ▼0,22 m (8)

Pl. 87. Materiale arheologice provenite din stratul de cultură: S.1, m_{22}, ▼0,8 m (1); S.5, carou 1/5, planul 3, ▼0,25 m (2); S.1, carou 25/1, ▼3,1 m (3); S.2, carou 1/3, ▼0,98 m (4); S.2, carou 1/3, ▼0,98 m (5); S.5, carou 6/5 (6); S.2, carou 3/3, ▼0,55 m (7); S.5, carou 2/3, ▼0,2 m (scară diferită) (8); S.6, carou 1/1, ▼0,2 m (9); S.2, carou 2/3, ▼0,7 m (10); S.2, carou 4/2, ▼0,7 m (11).

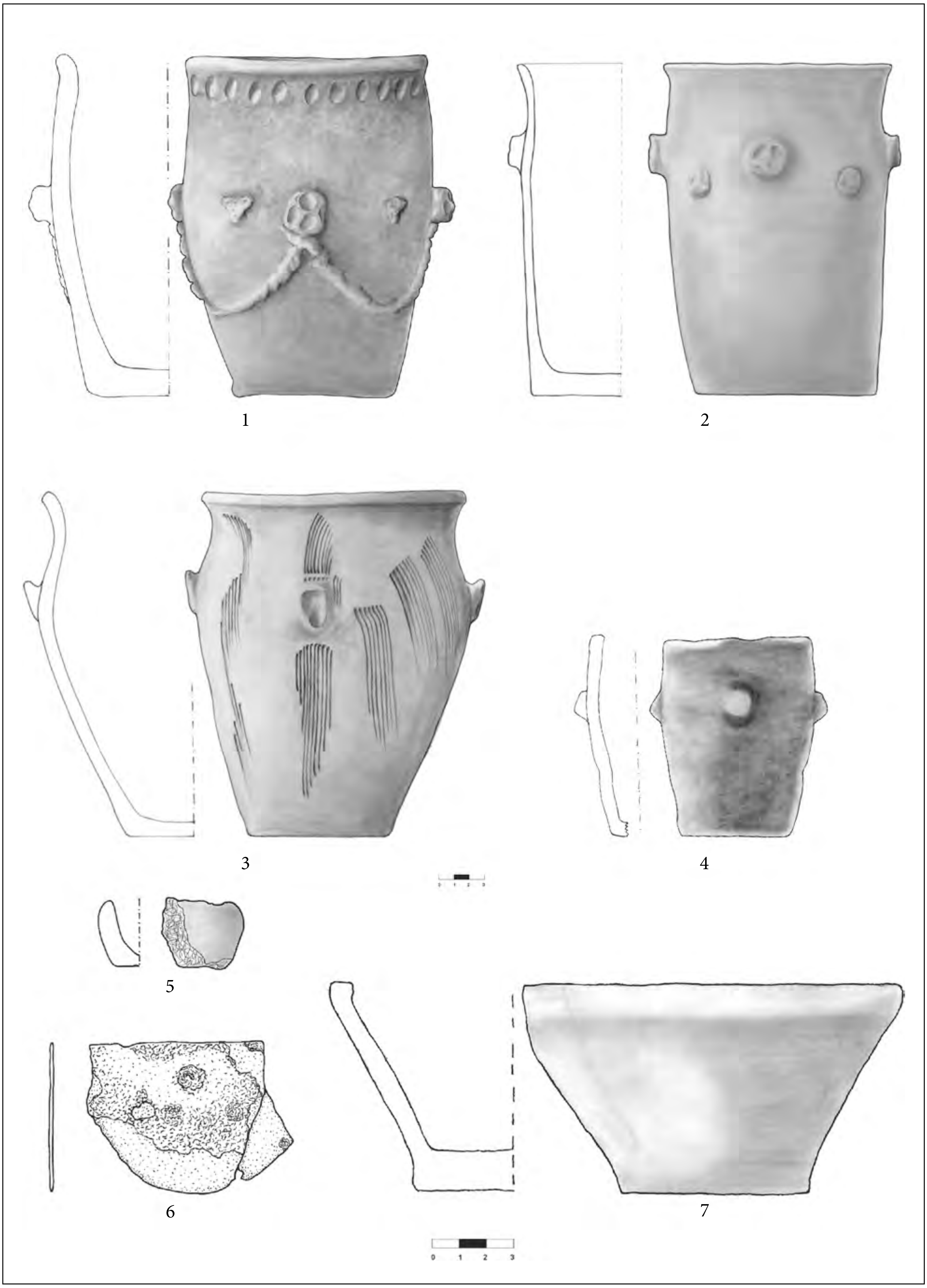

Pl. 88. Materiale arheologice provenite din complexul 2 (1–4) şi complexul 13 (5–7)

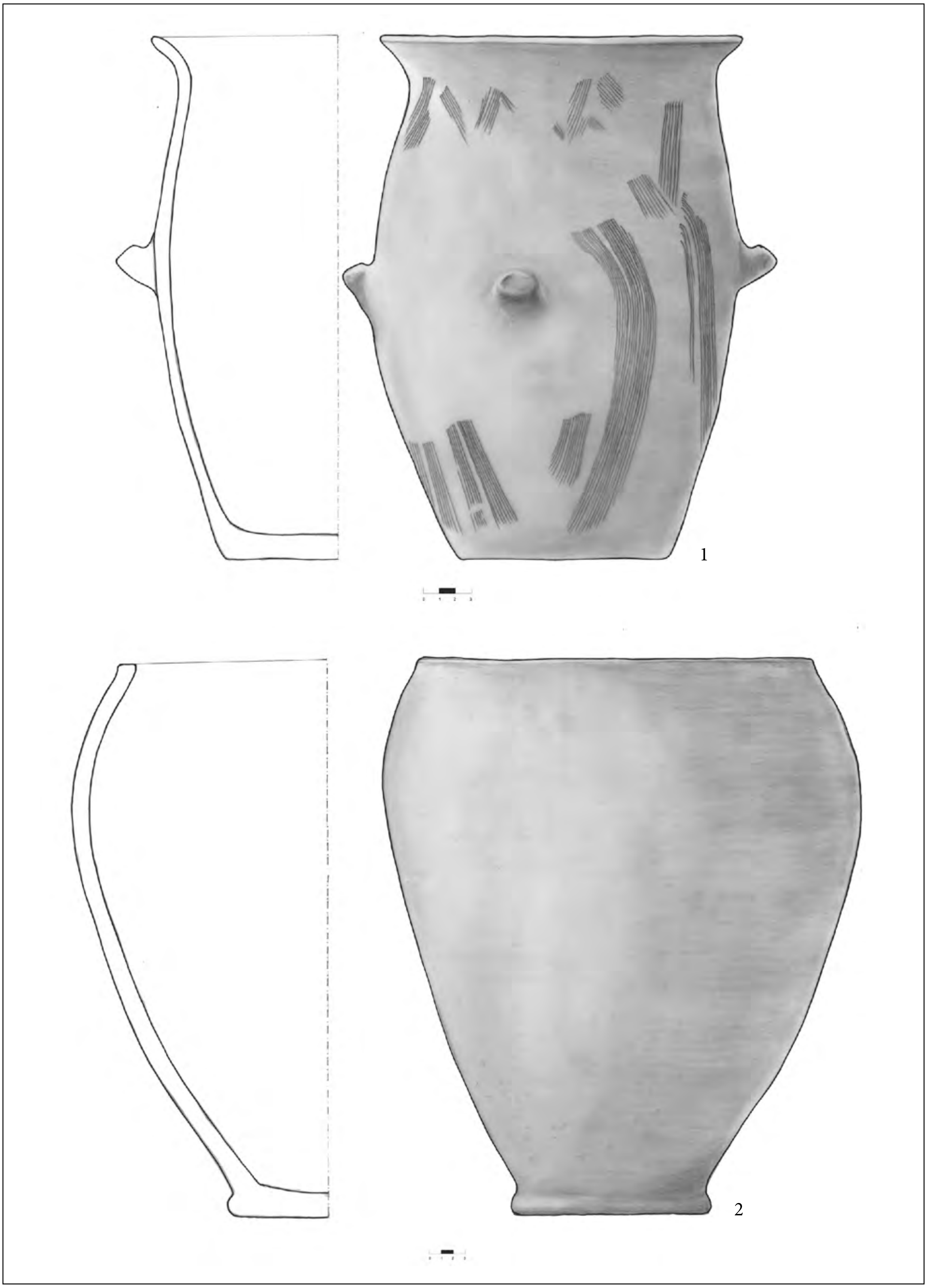

Pl. 89. Materiale arheologice provenite din complexul 12

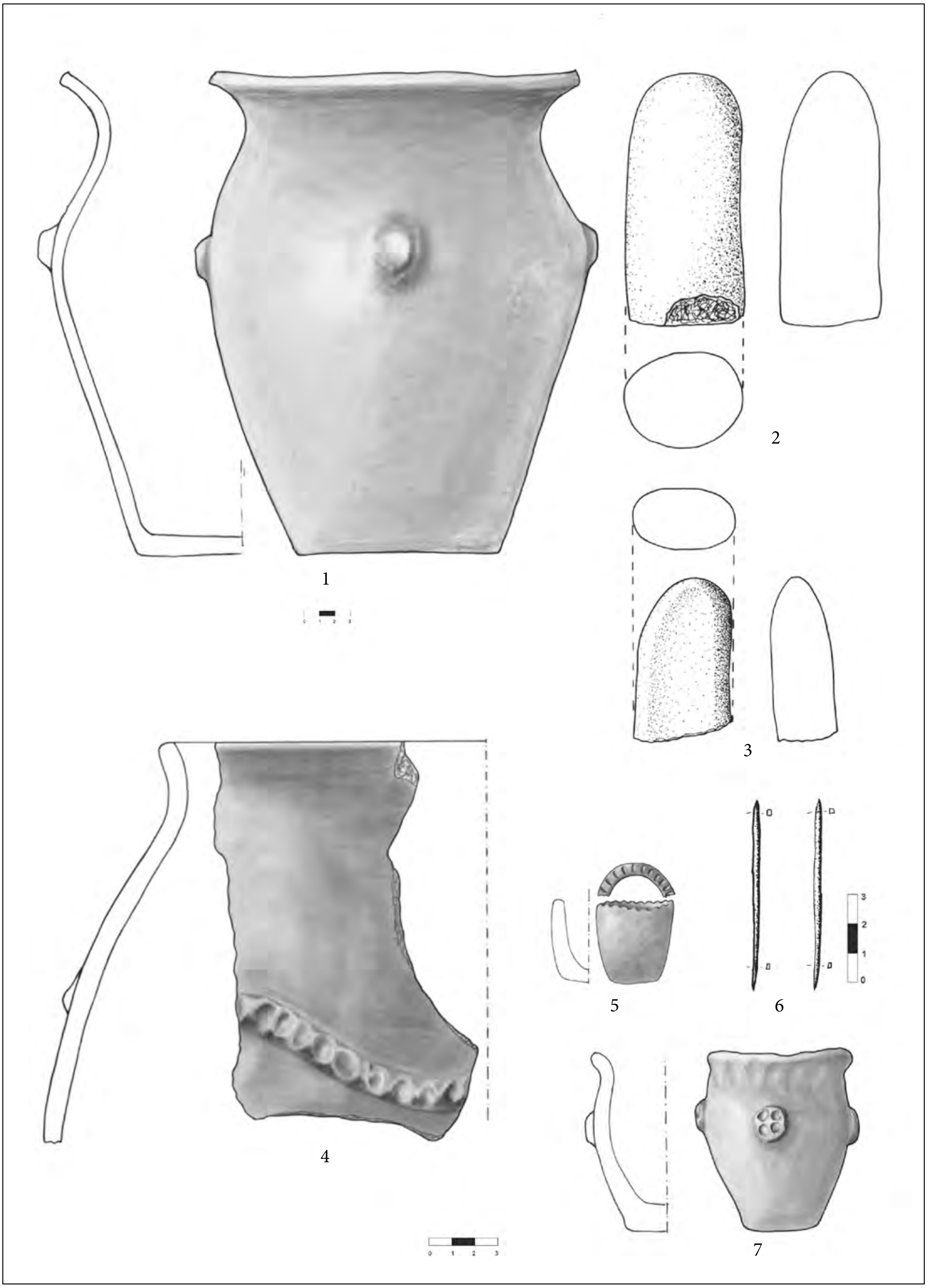

Pl. 90. Materiale arheologice provenite din complexul 17 (scări diferite)

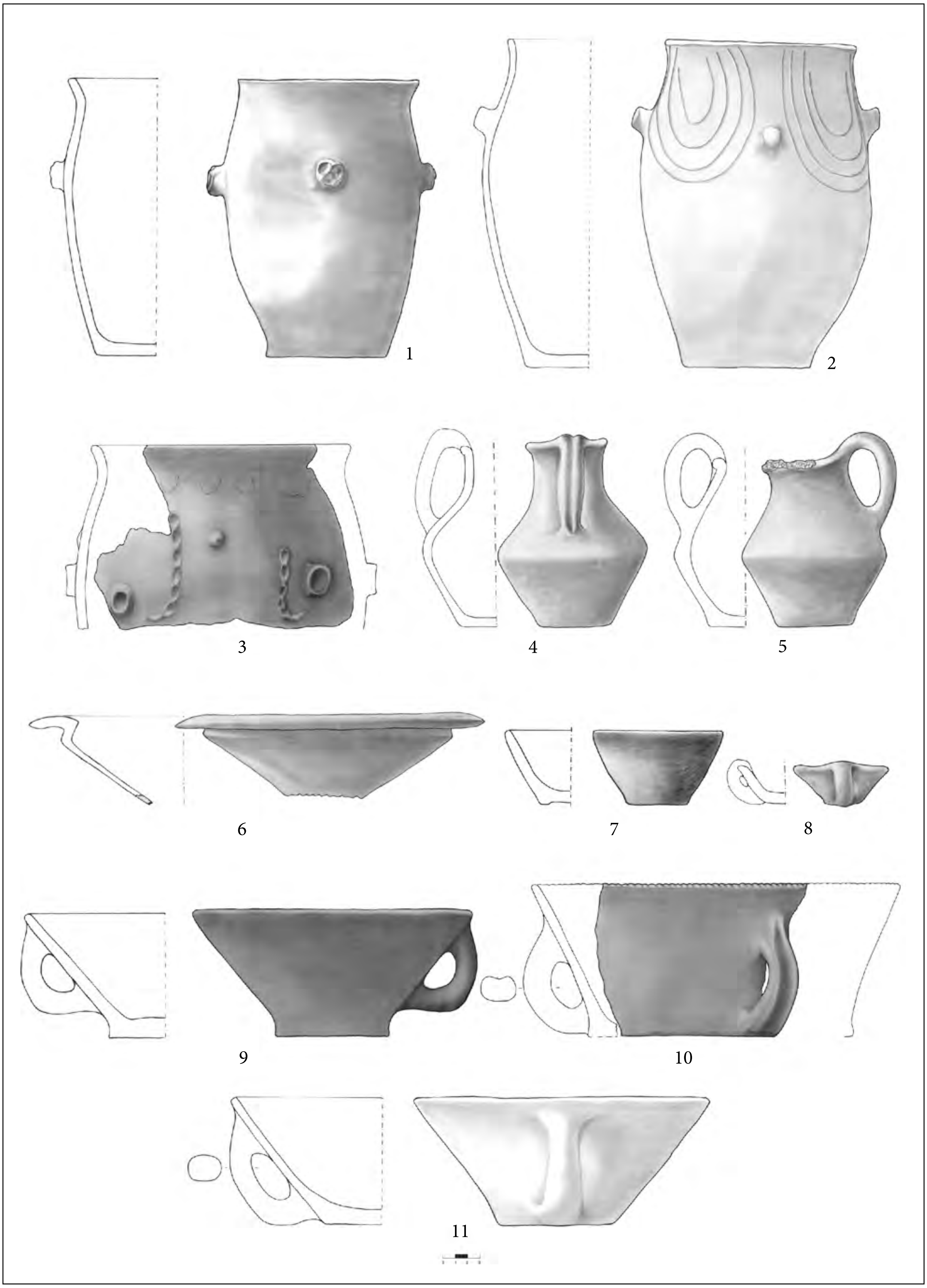

Pl. 91. Materiale arheologice provenite din complexul 23

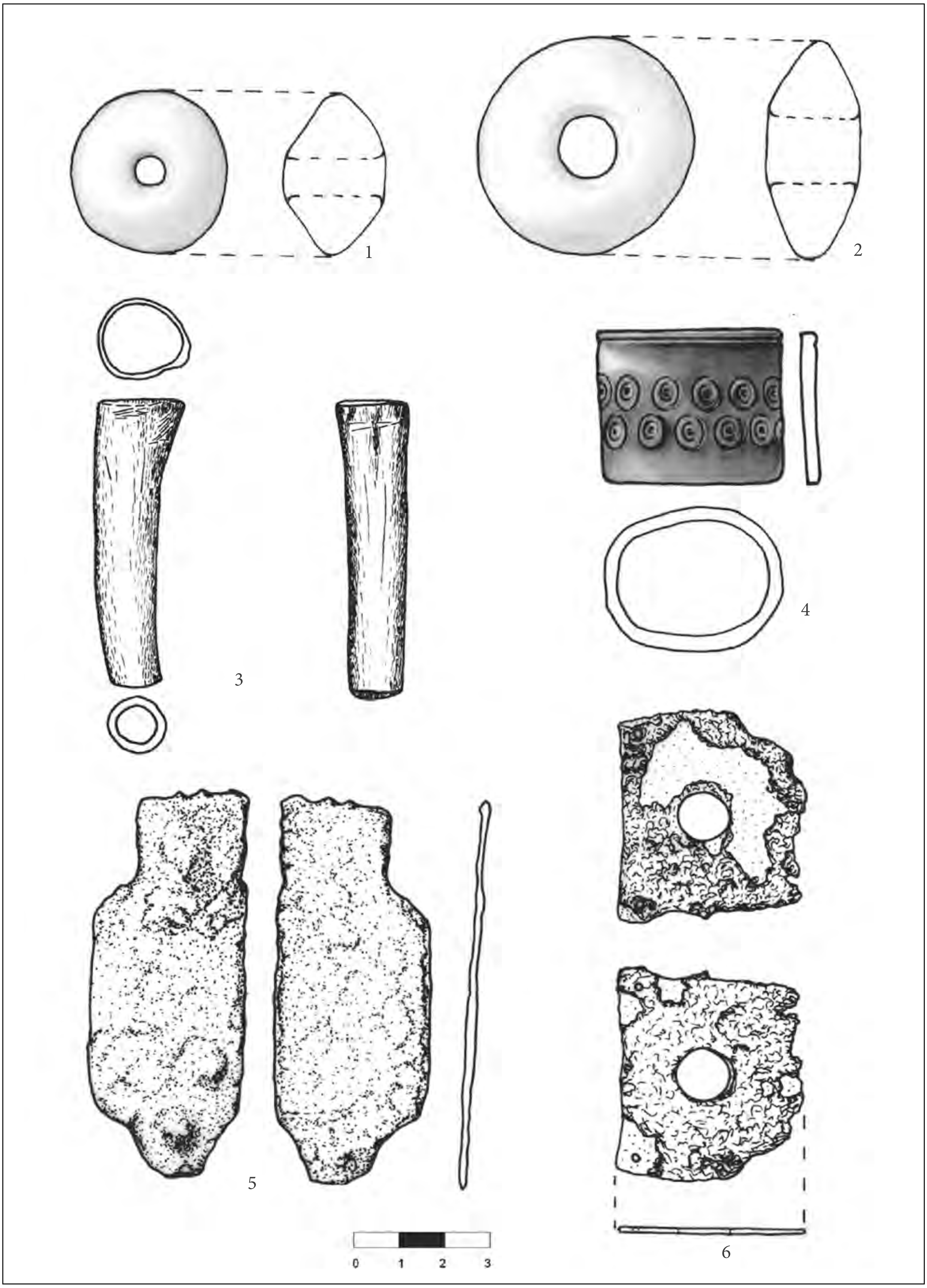

Pl. 92. Materiale arheologice provenite din complexul 23

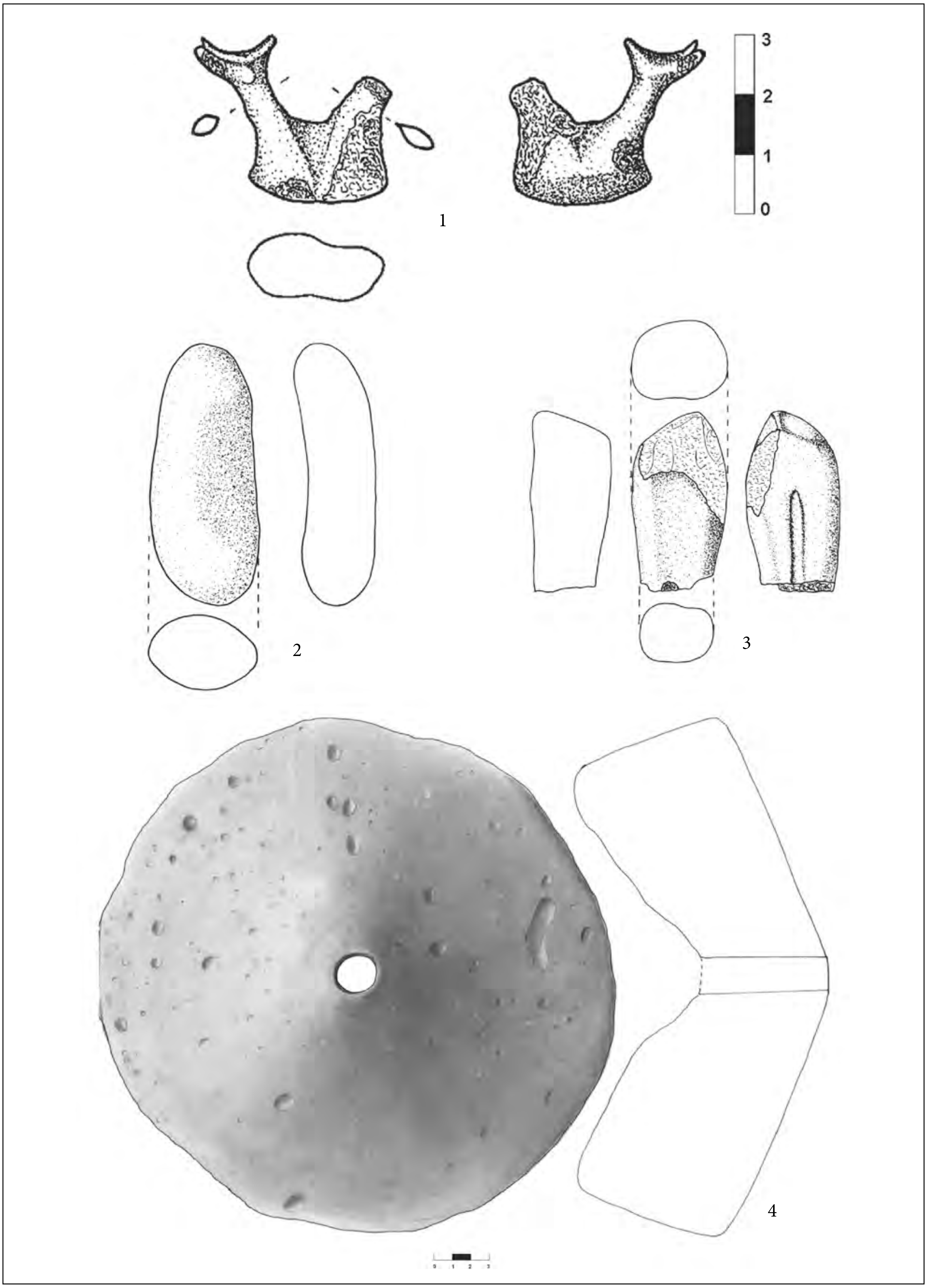

Pl. 93. Materiale arheologice provenite din complexul 23 (scări diferite)

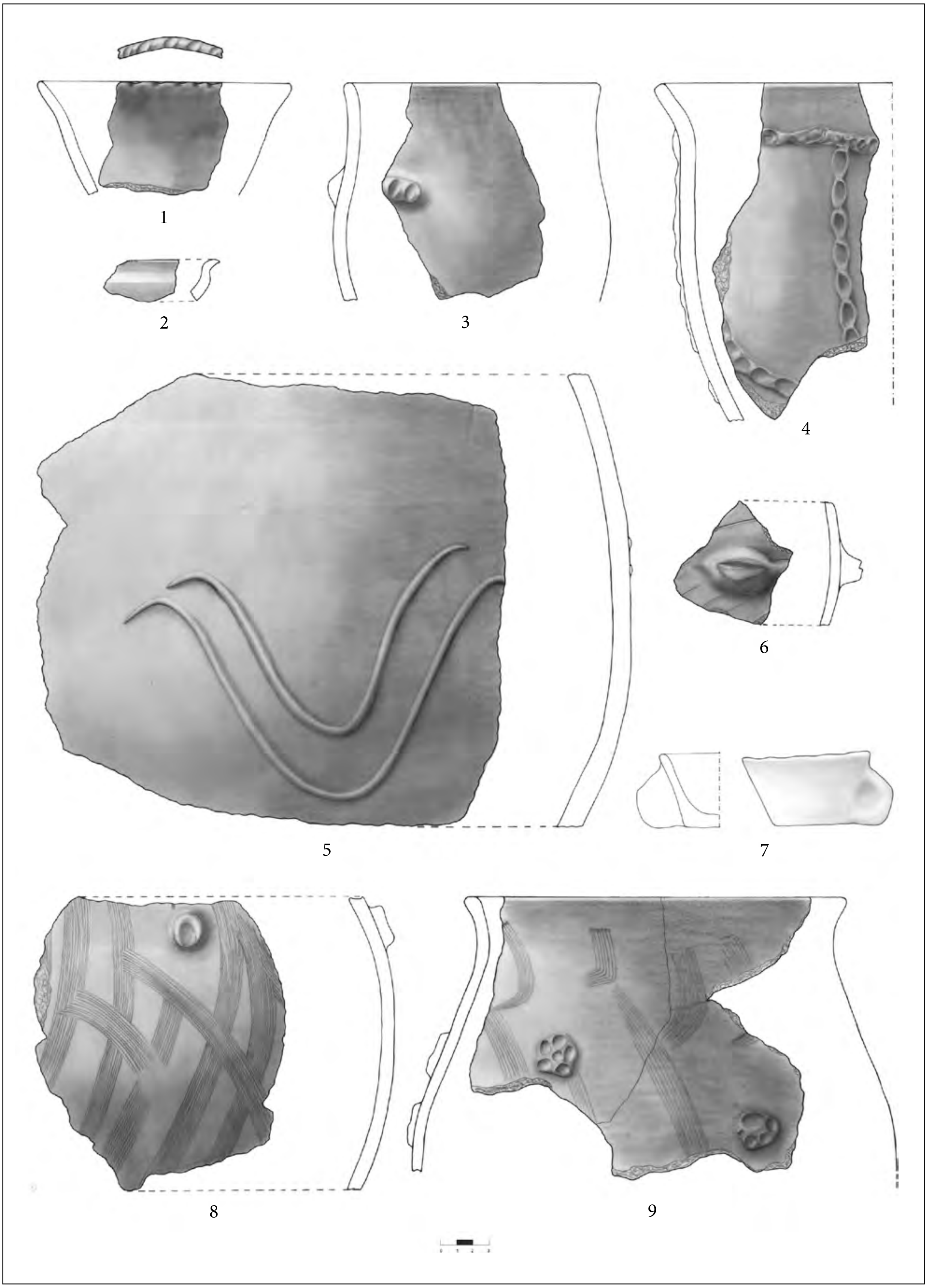

Pl. 94. Materiale arheologice provenite din complexul 36 (1–4) şi complexul 37 (5–9)

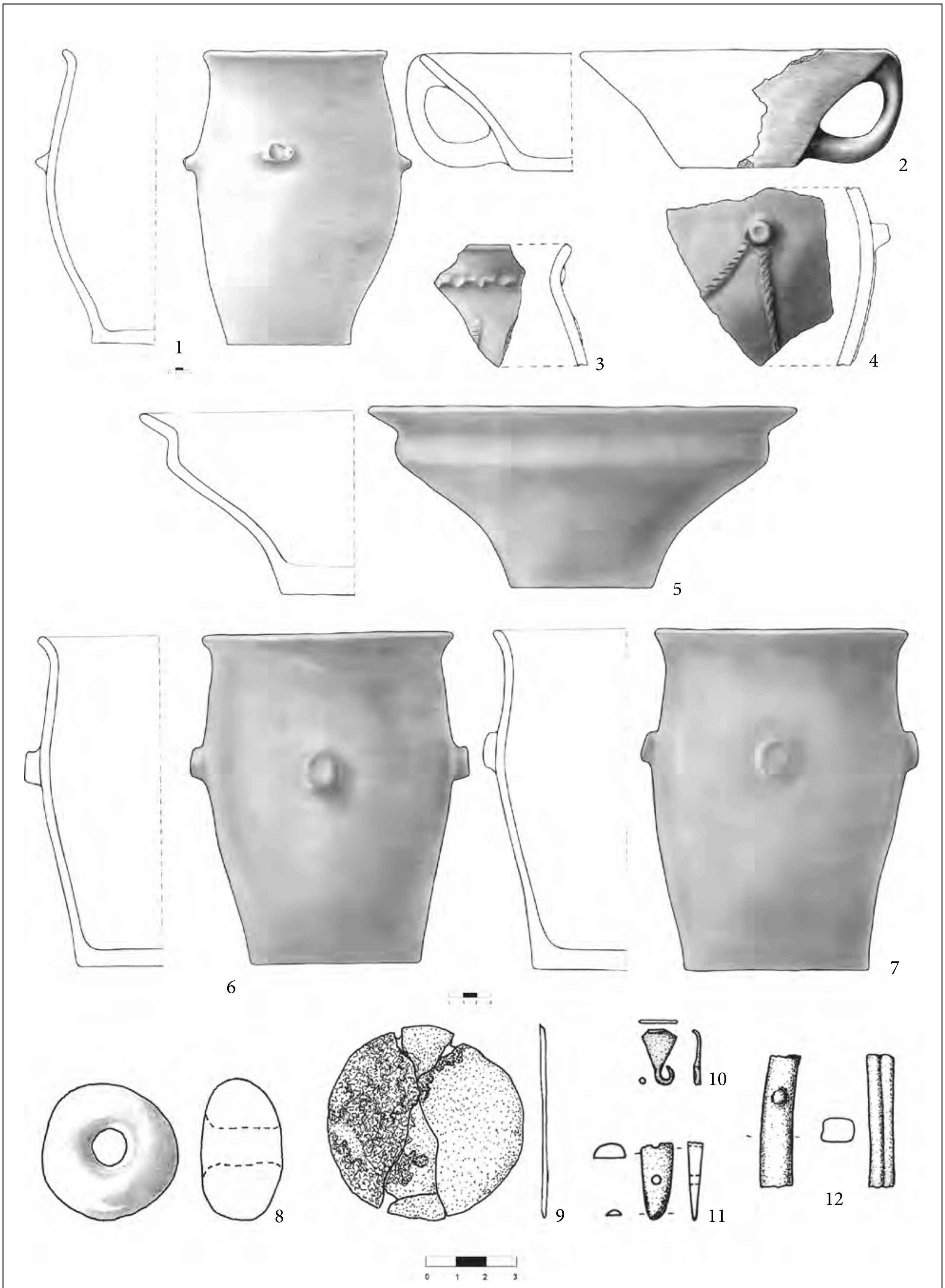

Pl. 95. Materiale arheologice provenite din complexul 37 (1), complexul 40 (2) şi complexul 81 (3–12; scări diferite)

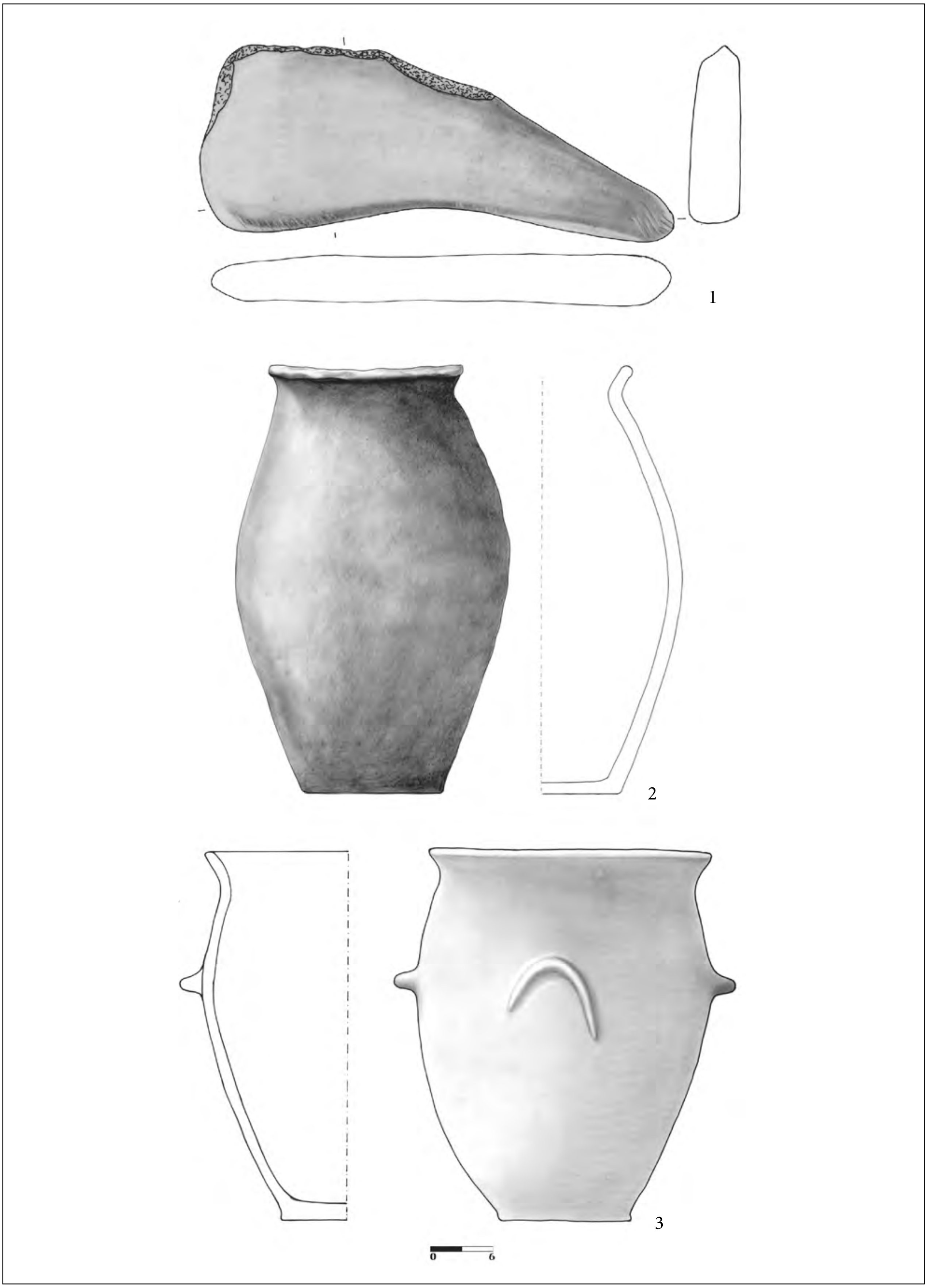

Pl. 96. Materiale arheologice provenite din complexul 81 (1) şi complexul 84 (2–3)

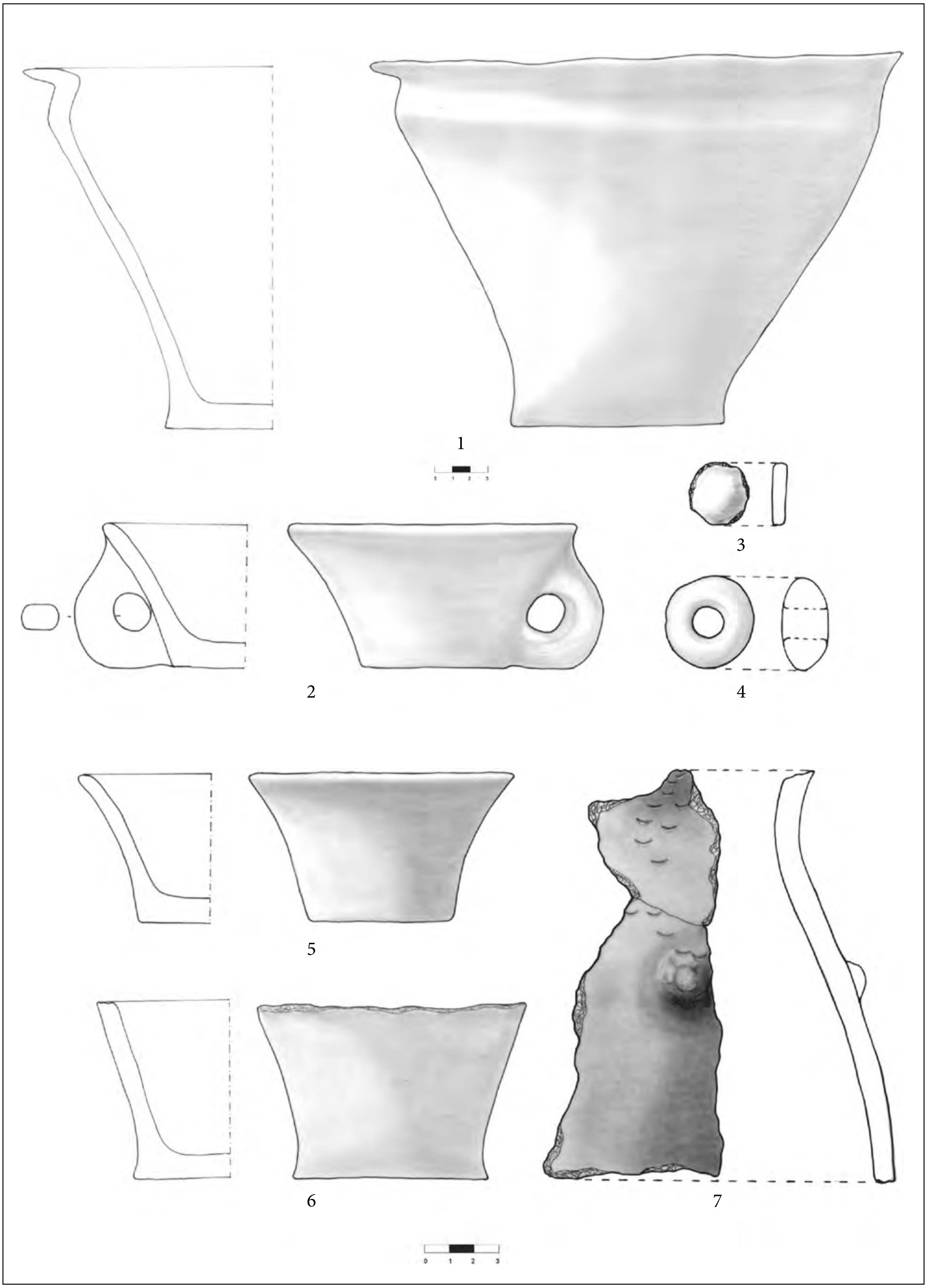

Pl. 97. Materiale arheologice provenite din complexul 84 (scări diferite)

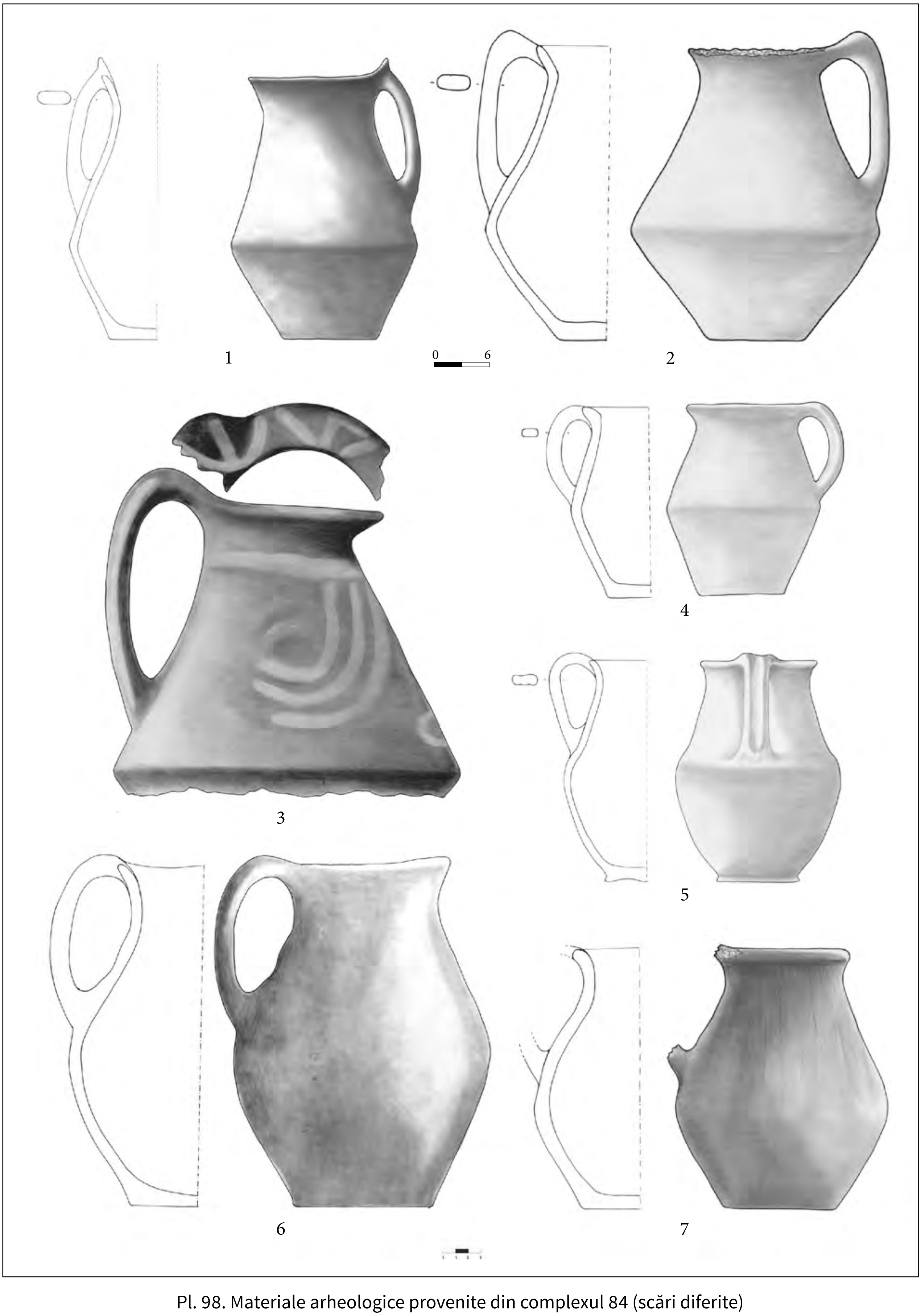

Pl. 98. Materiale arheologice provenite din complexul 84 (scări diferite)

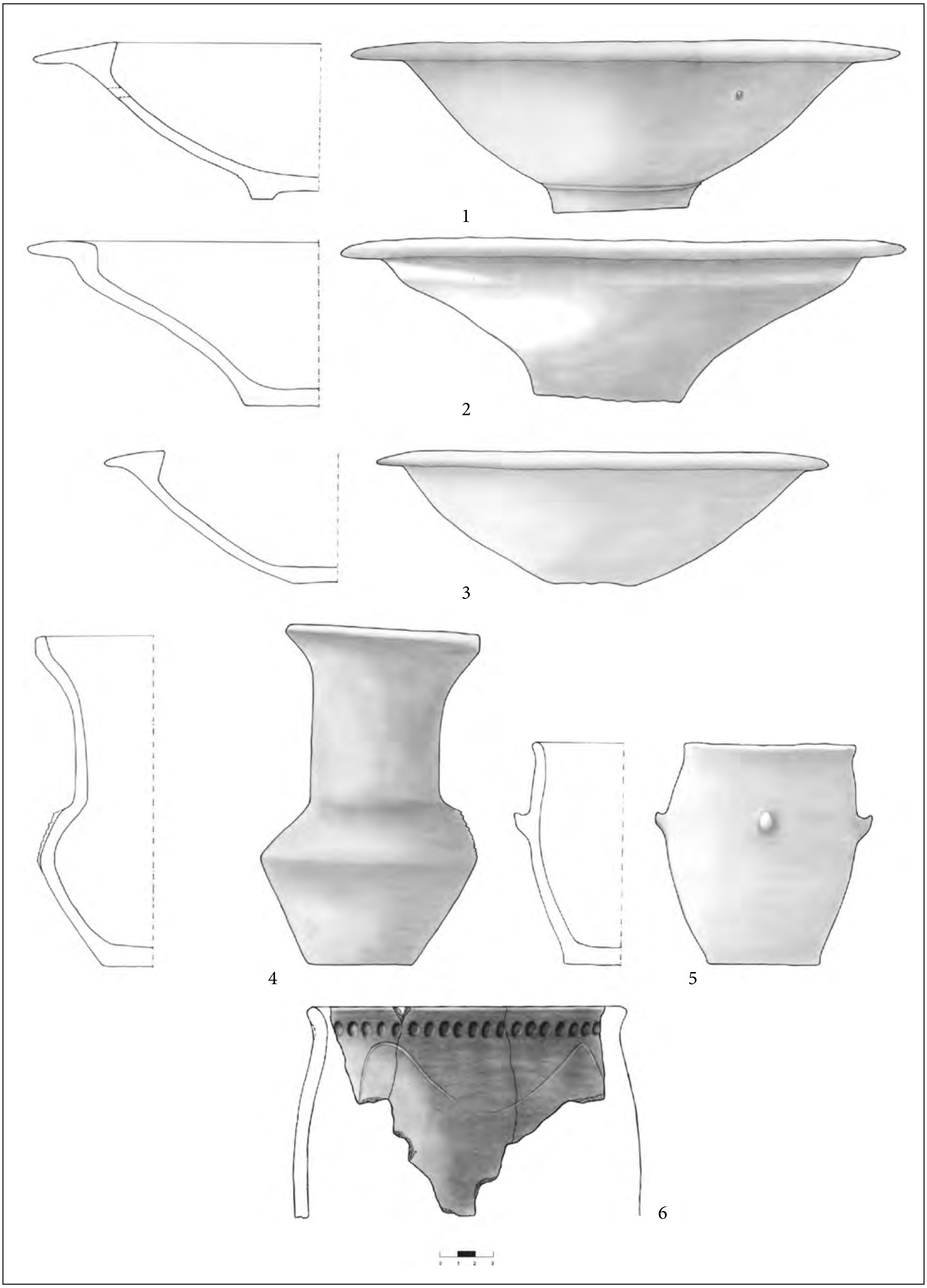

Pl. 99. Materiale arheologice provenite din complexul 84

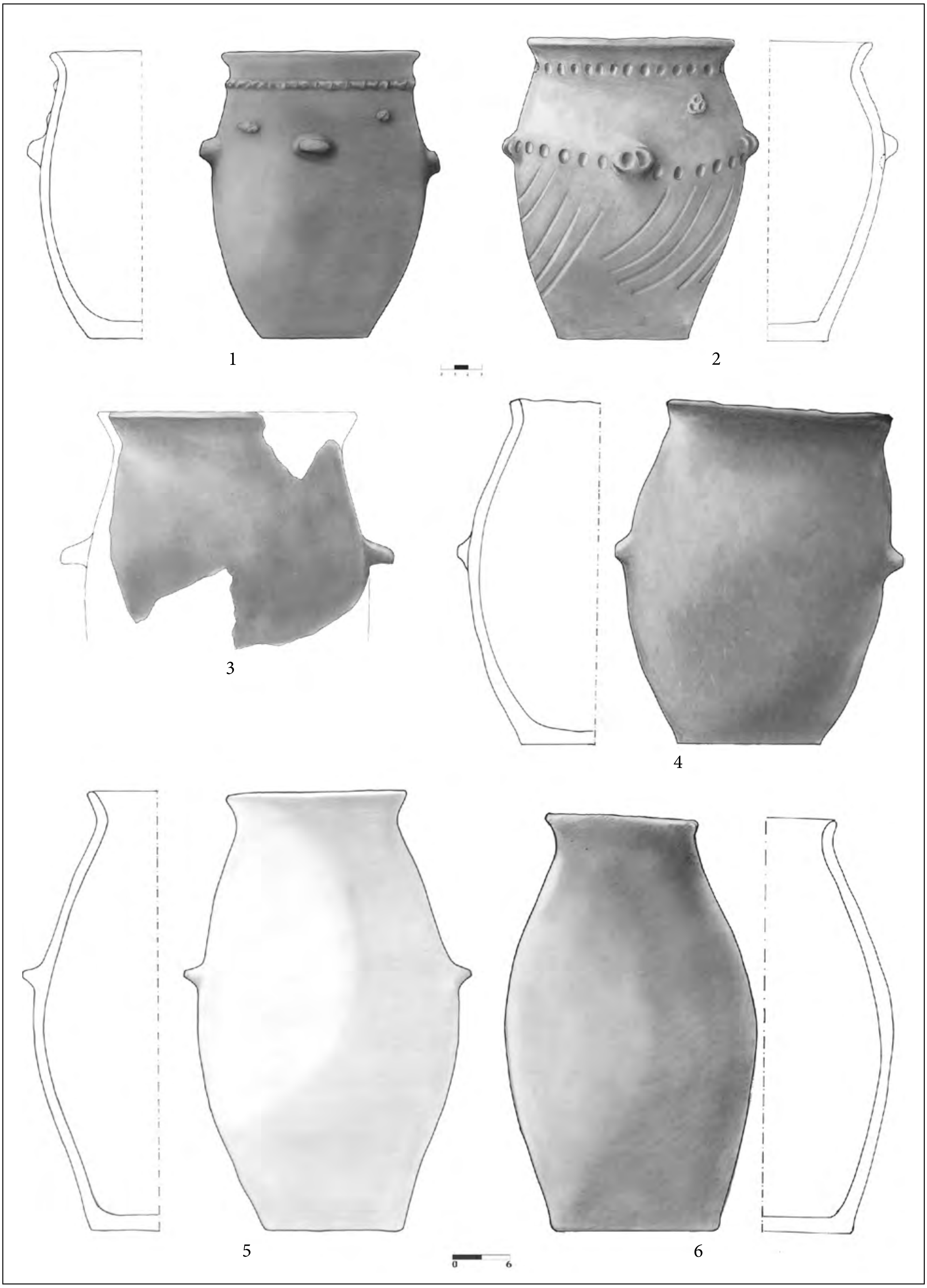

Pl. 100. Materiale arheologice provenite din complexul 84 (scări diferite)

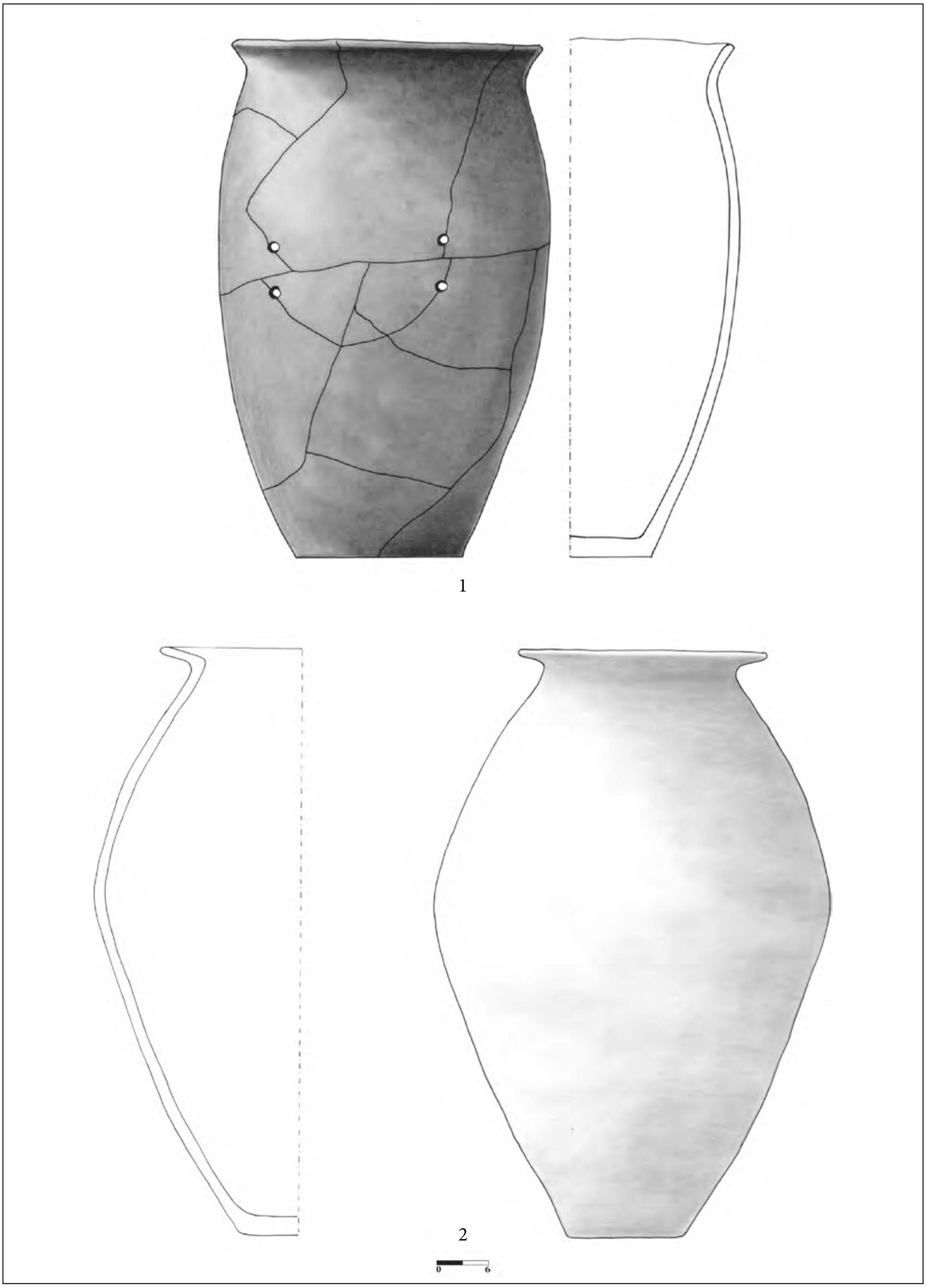

Pl. 101. Materiale arheologice provenite din complexul 84

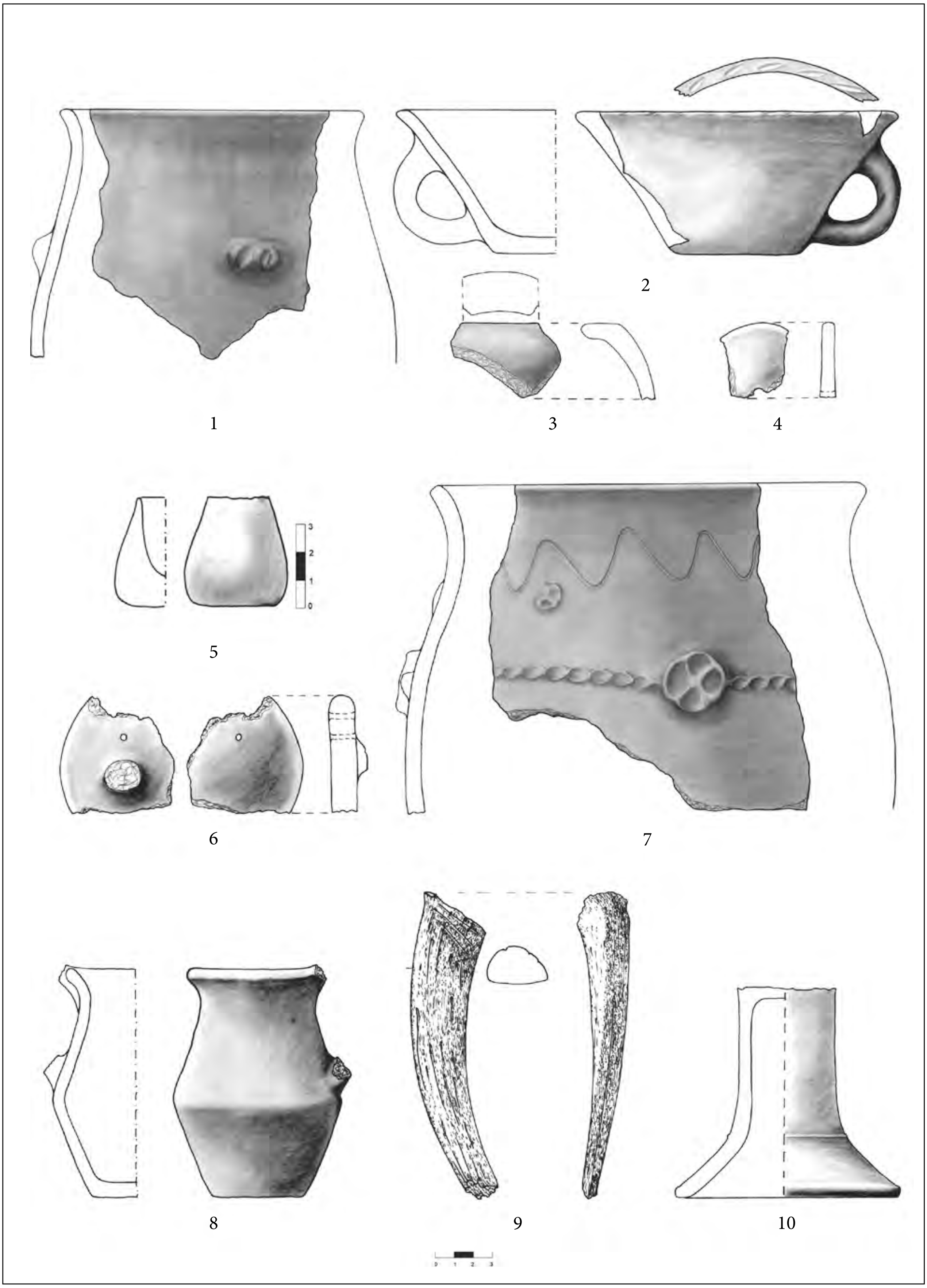

Pl. 102. Materiale arheologice provenite din complexul 99 (1–4), complexul 103 (5–9; scări diferite) şi complexul 108 (10).

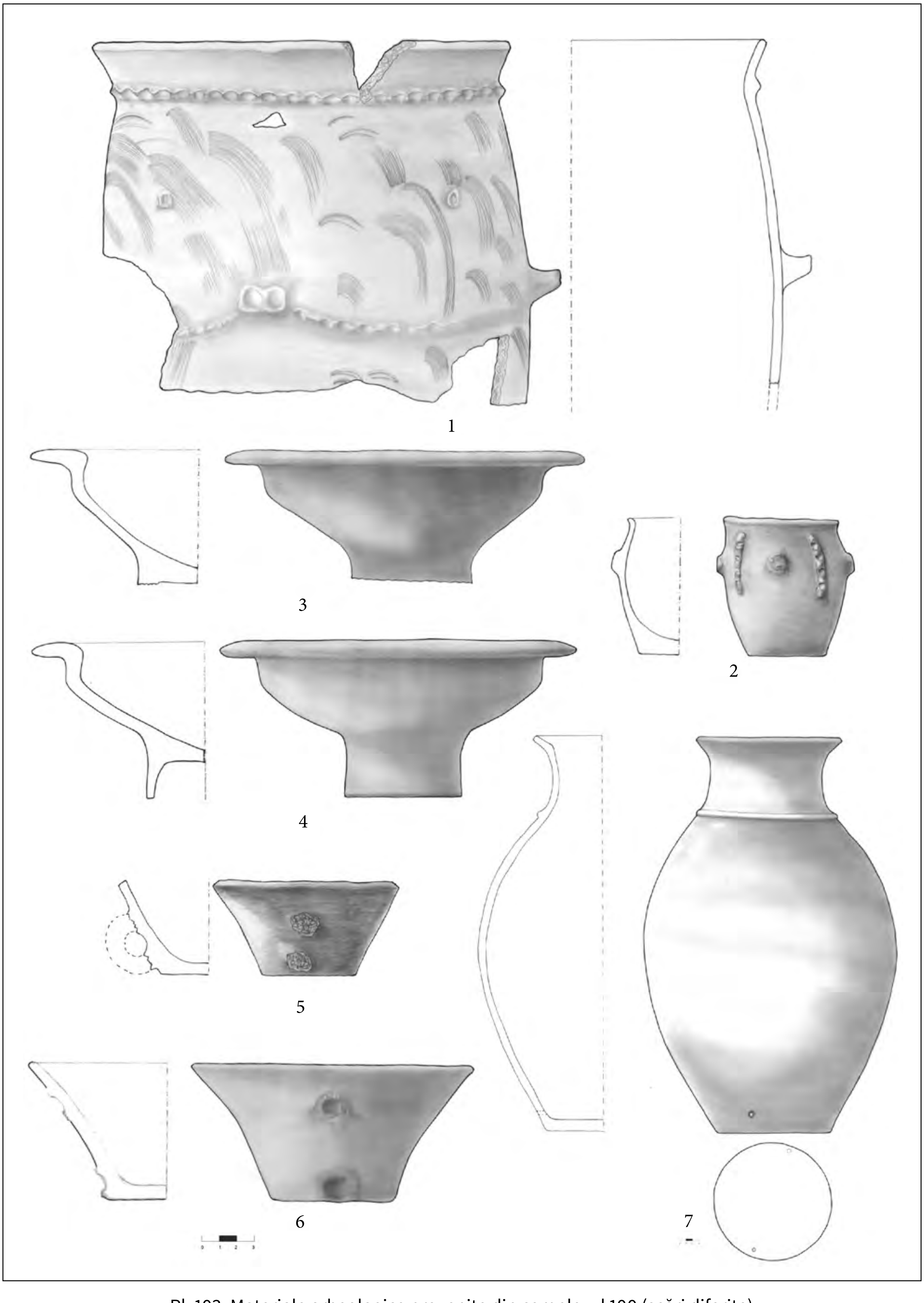

Pl. 103. Materiale arheologice provenite din complexul 100 (scări diferite)

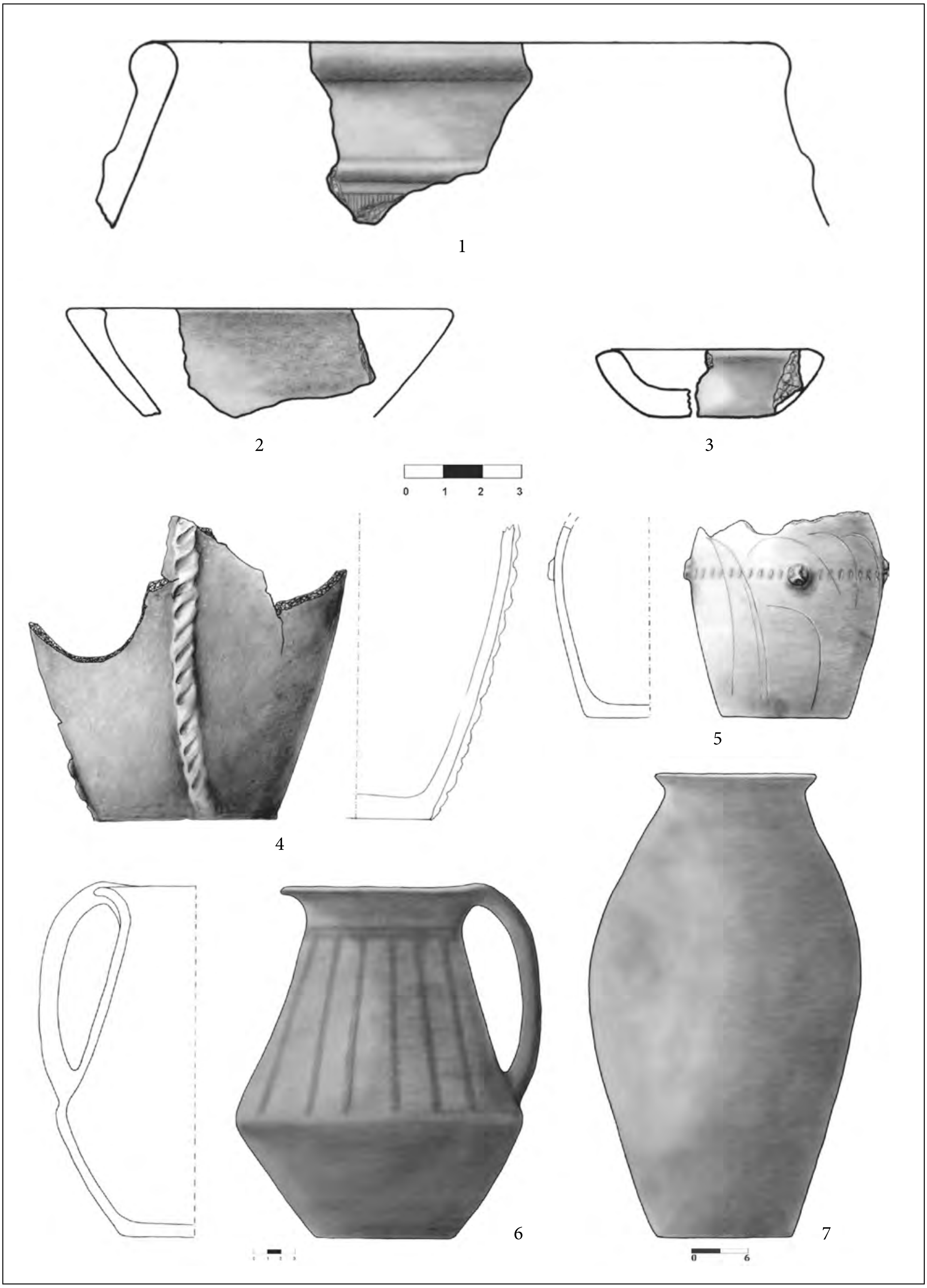

Pl. 104. Materiale arheologice provenite din complexul 115 (scări diferite)

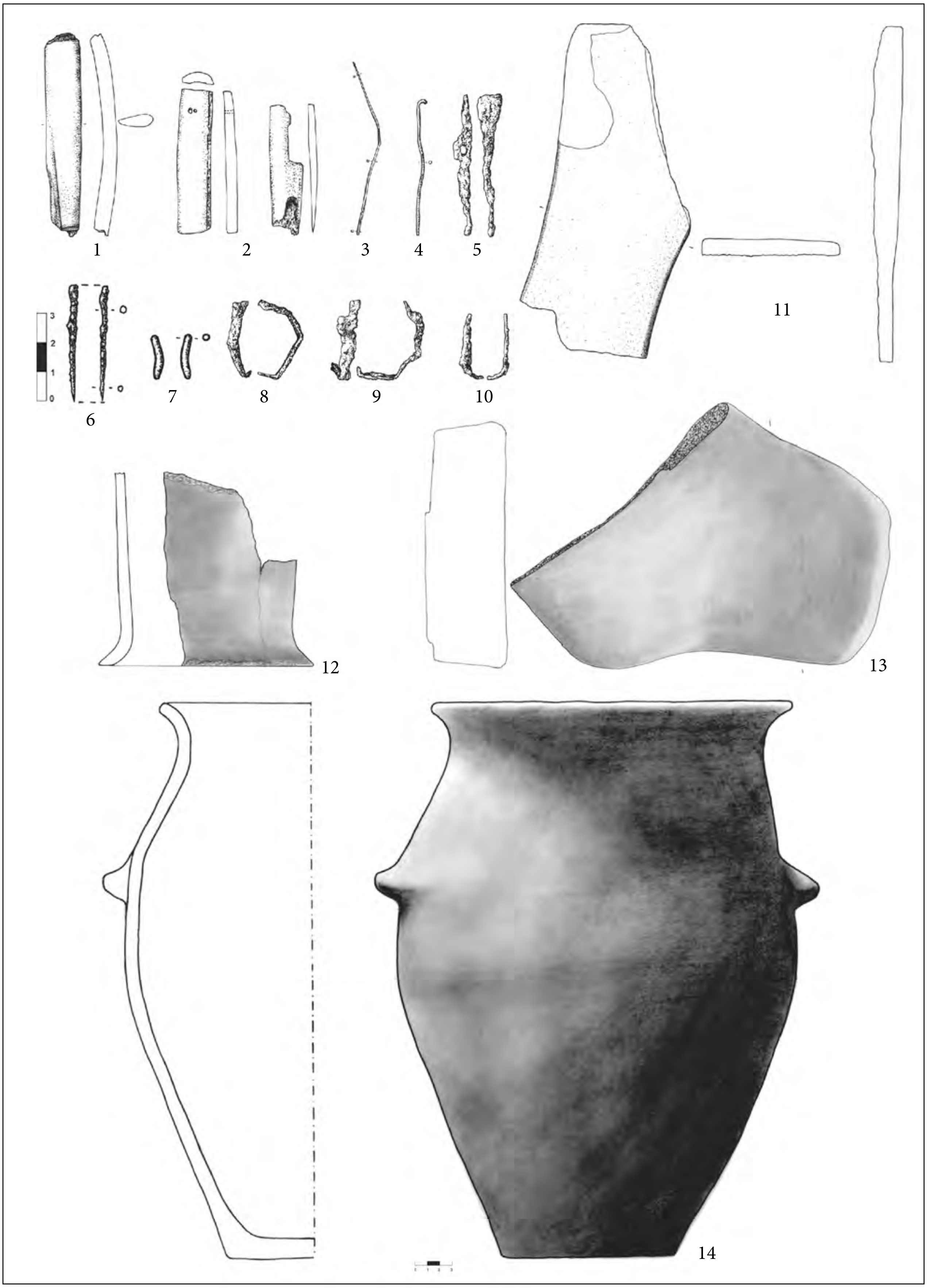

Pl. 105. Materiale arheologice provenite din complexul 115 (1–6) şi complexul 116 (7–14; scară similară pentru piesele 6–7).

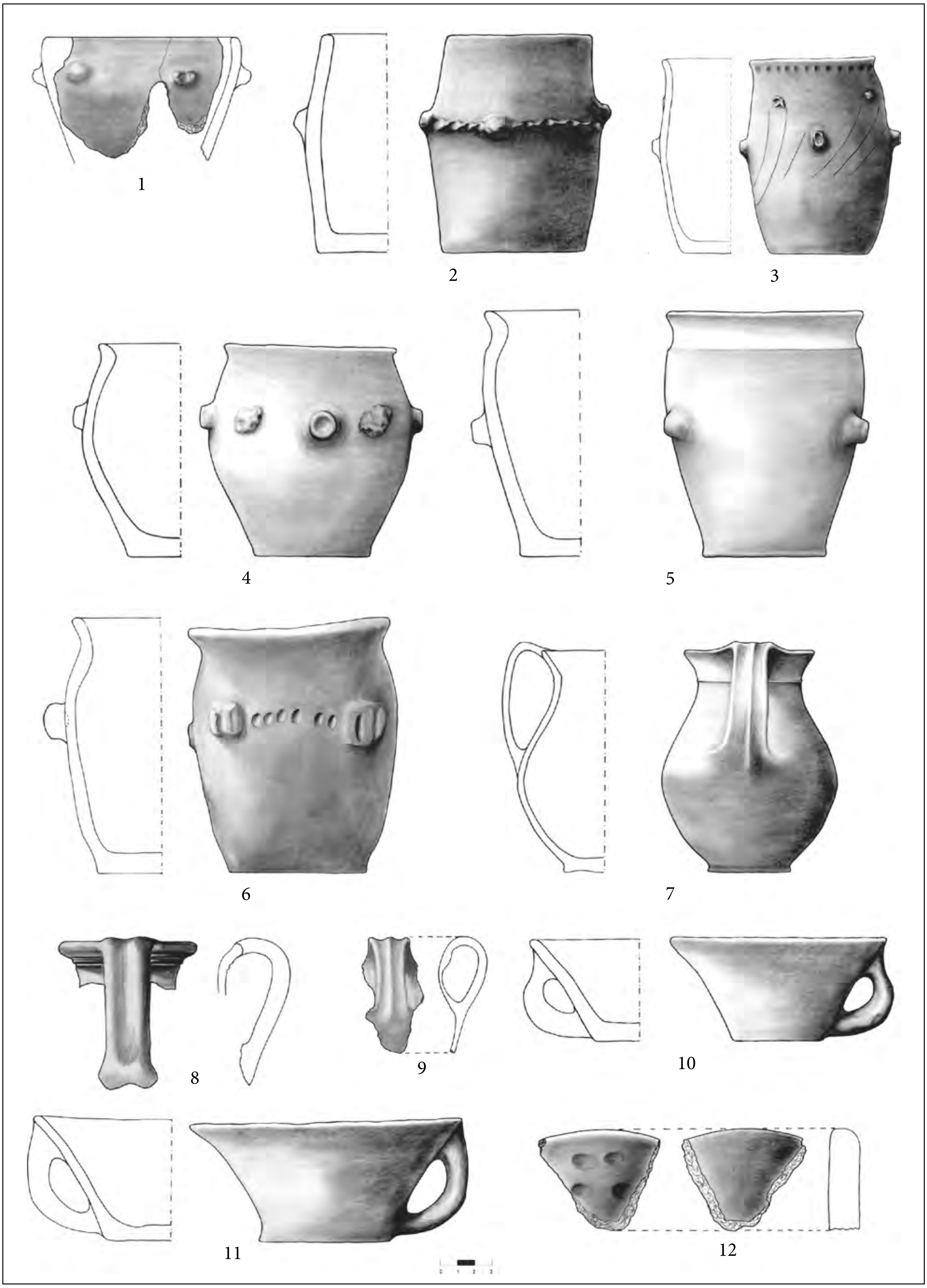

Pl. 106. Materiale arheologice provenite din complexul 119

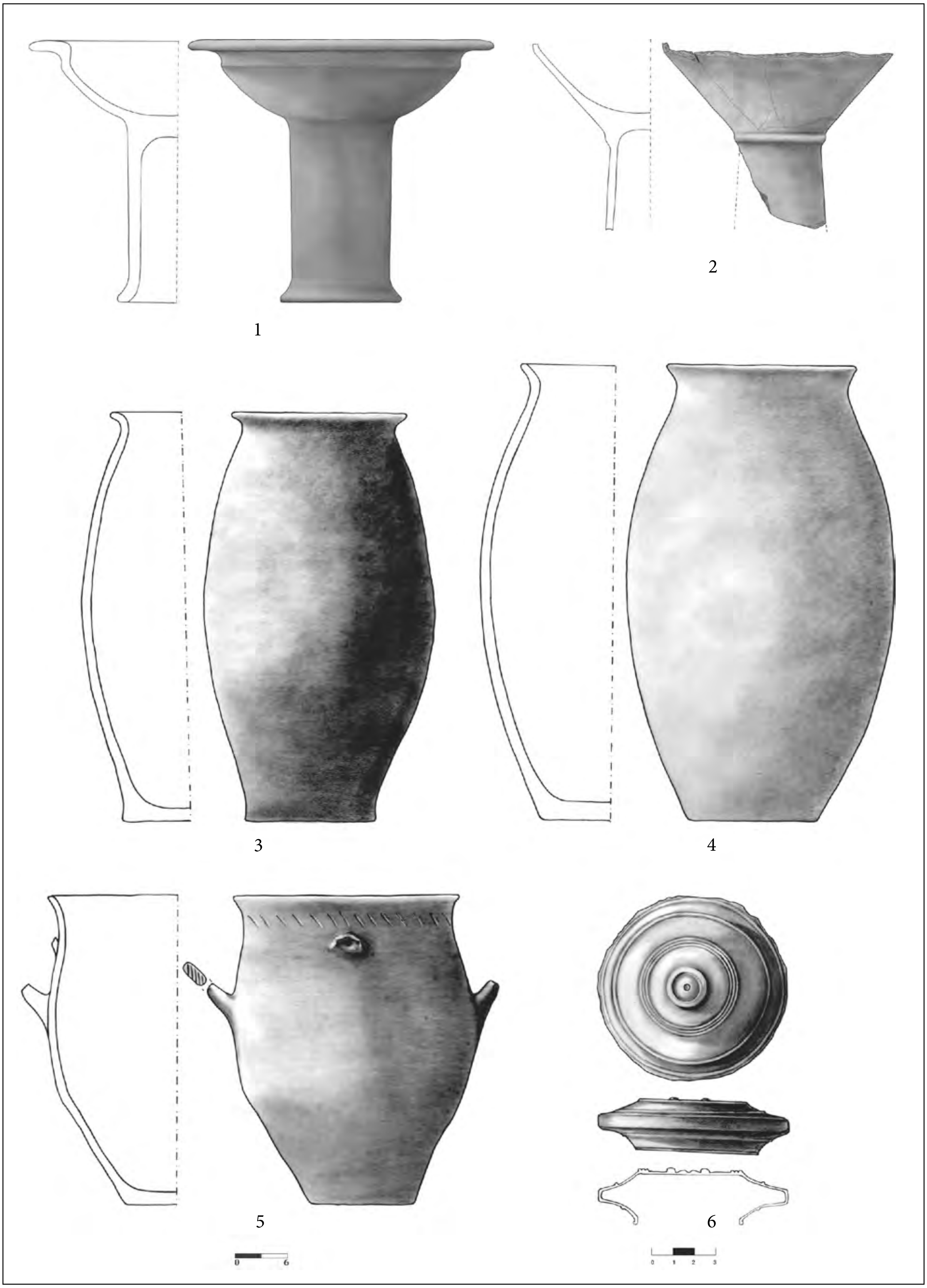

Pl. 107. Materiale arheologice provenite din complexul 119 (scări diferite)

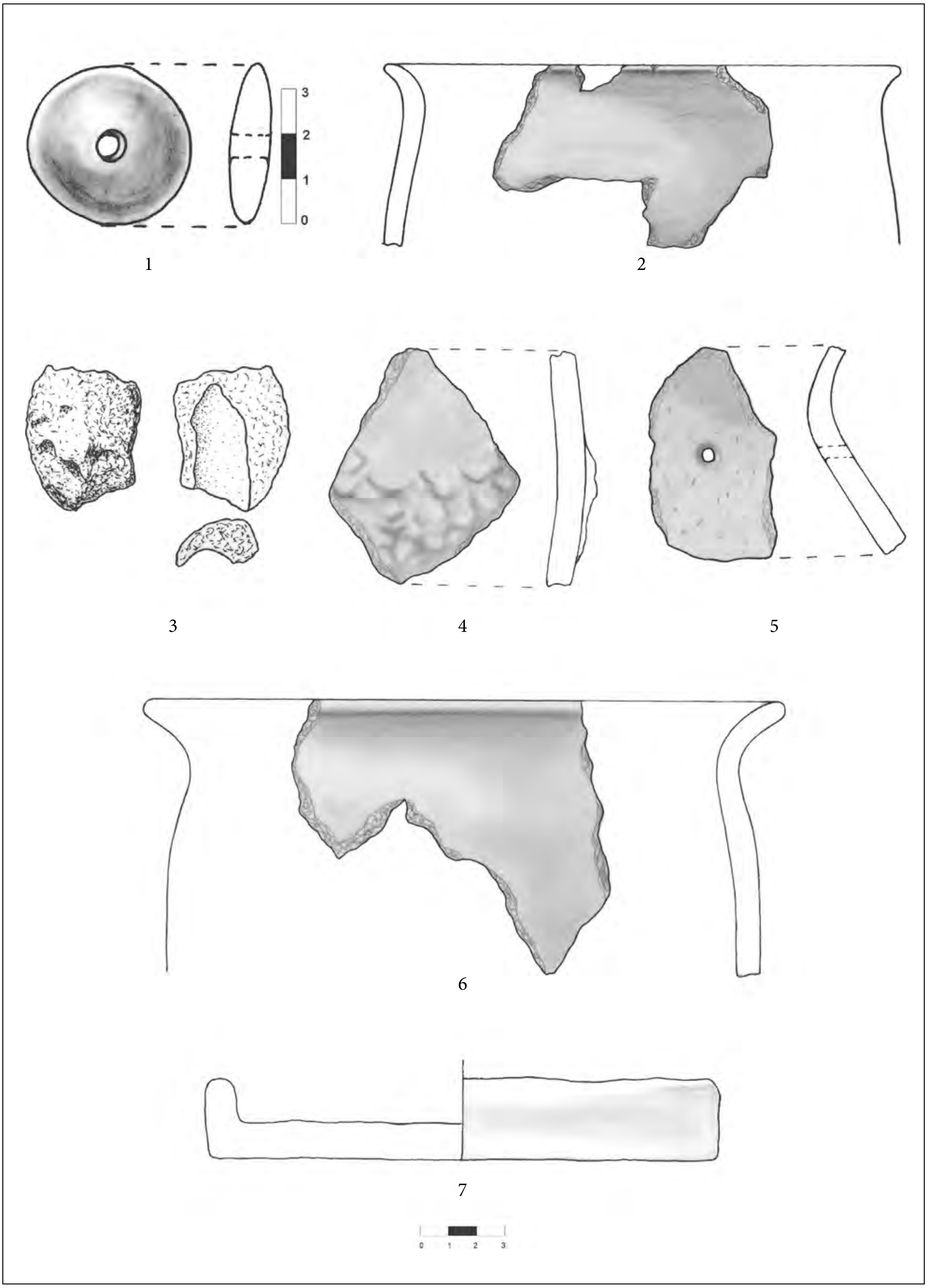

Pl. 108. Materiale arheologice din epoca migraţiilor: fără context arheologic (1), provenit din complexul 16 (2), complexul 18 (3) şi complexul 20 (4–7)

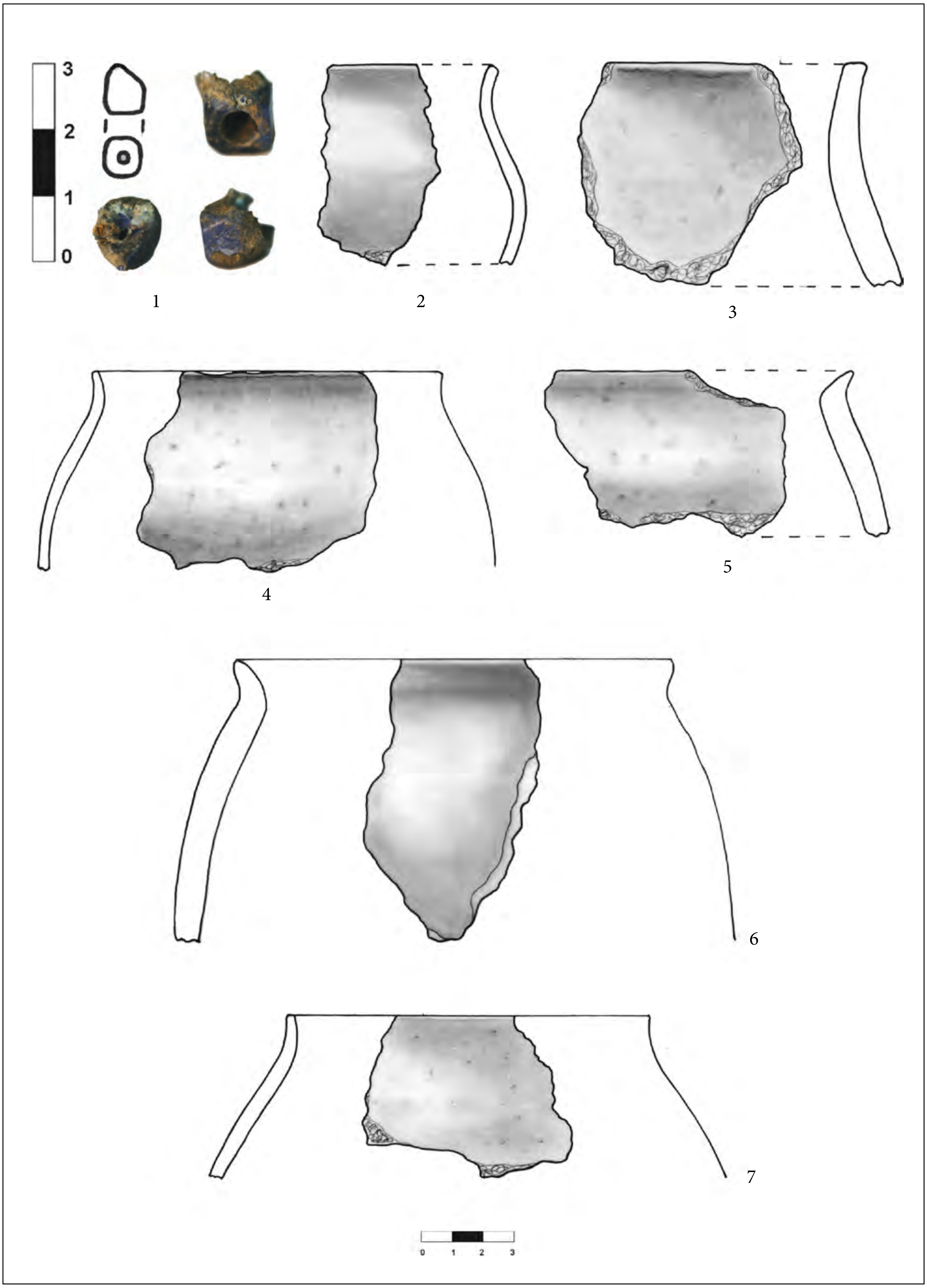

Pl. 109. Material arheologic provenit din complexul 25

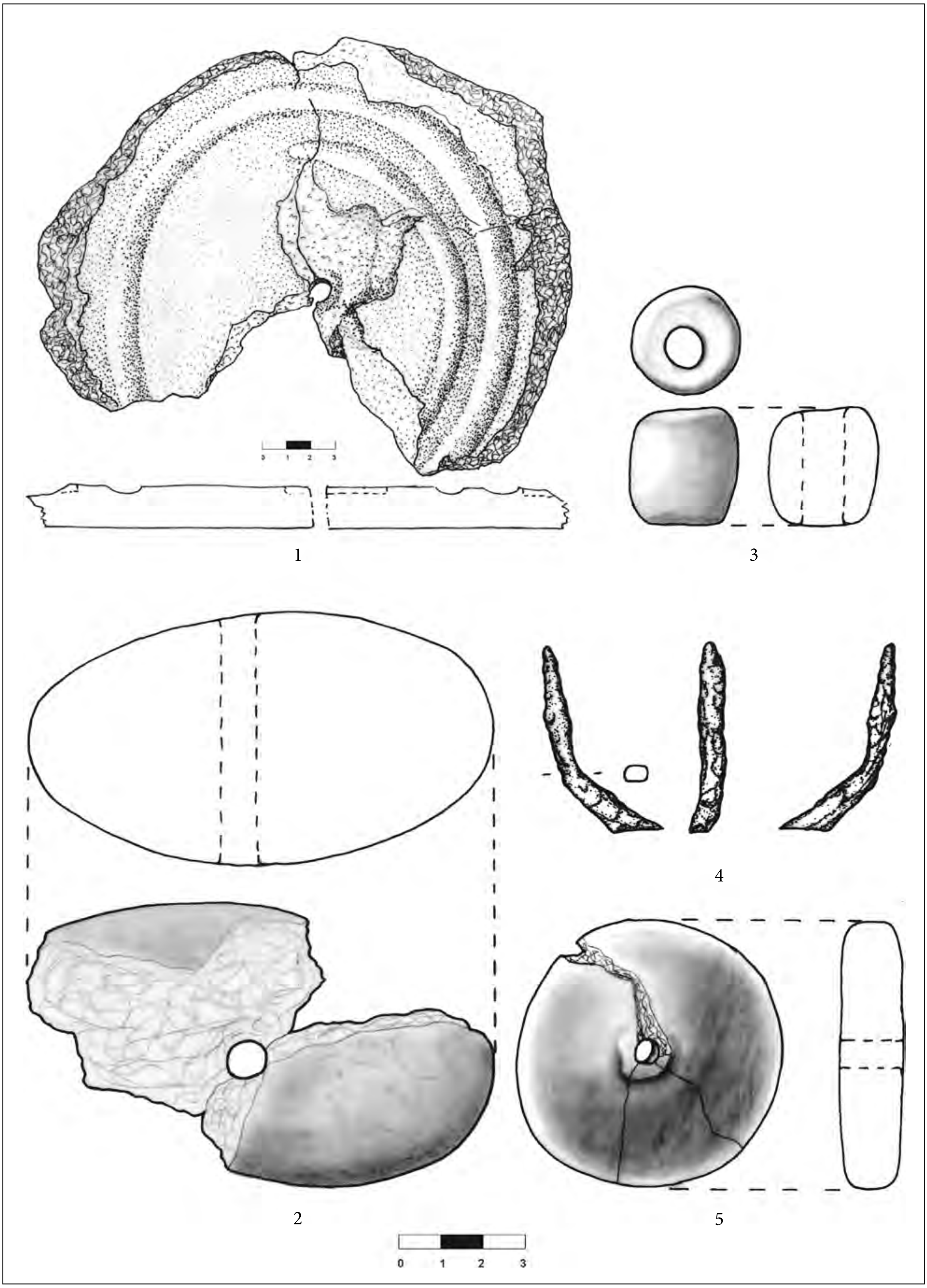

Pl. 110. Material arheologic provenit din complexul 25 (1–2), complexul 76 (3–4) şi complexul 52 (5)

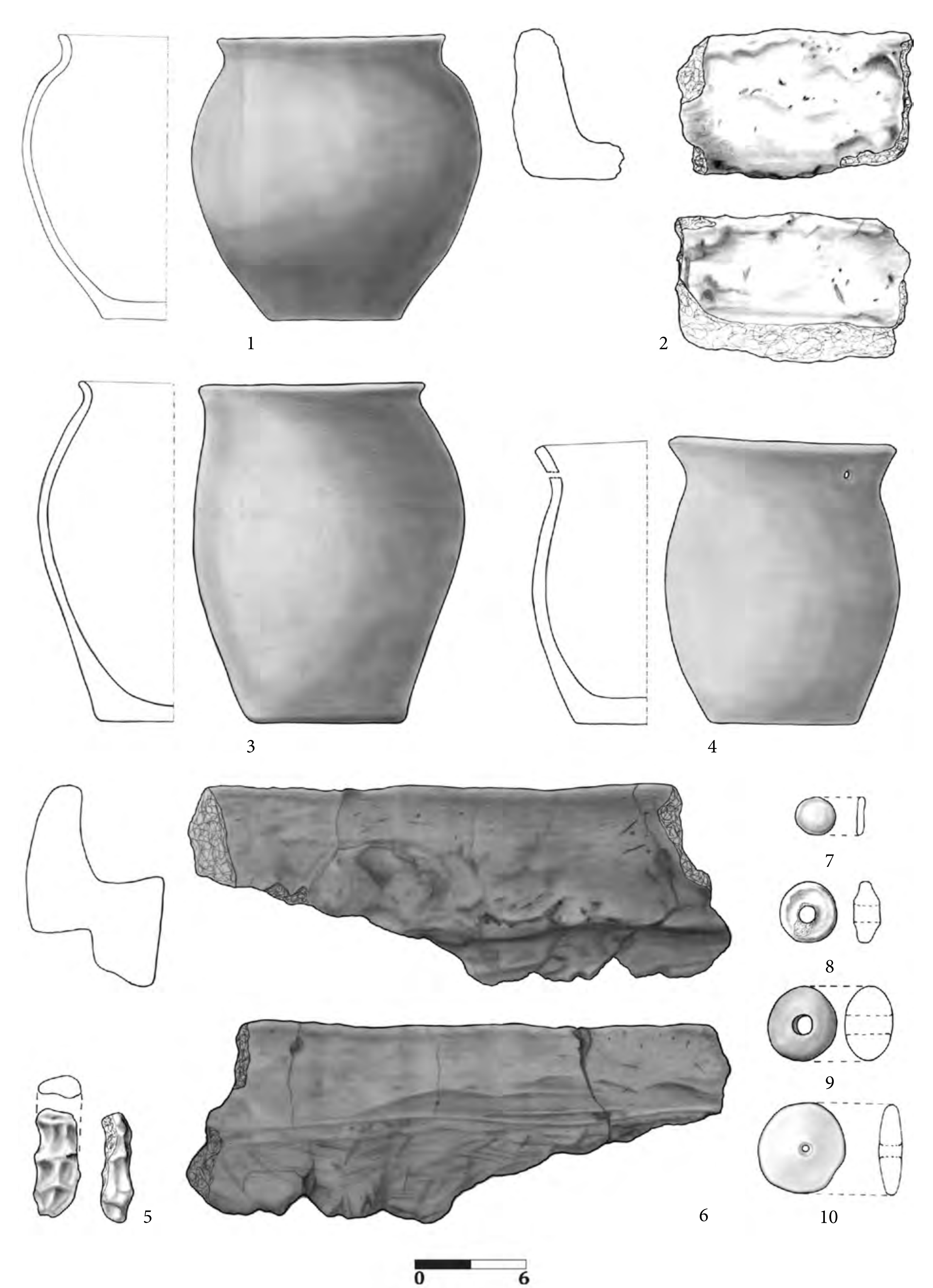

Pl. 111. Material arheologic provenit din complexul 52 (1–2) şi complexul 88 (3–10).

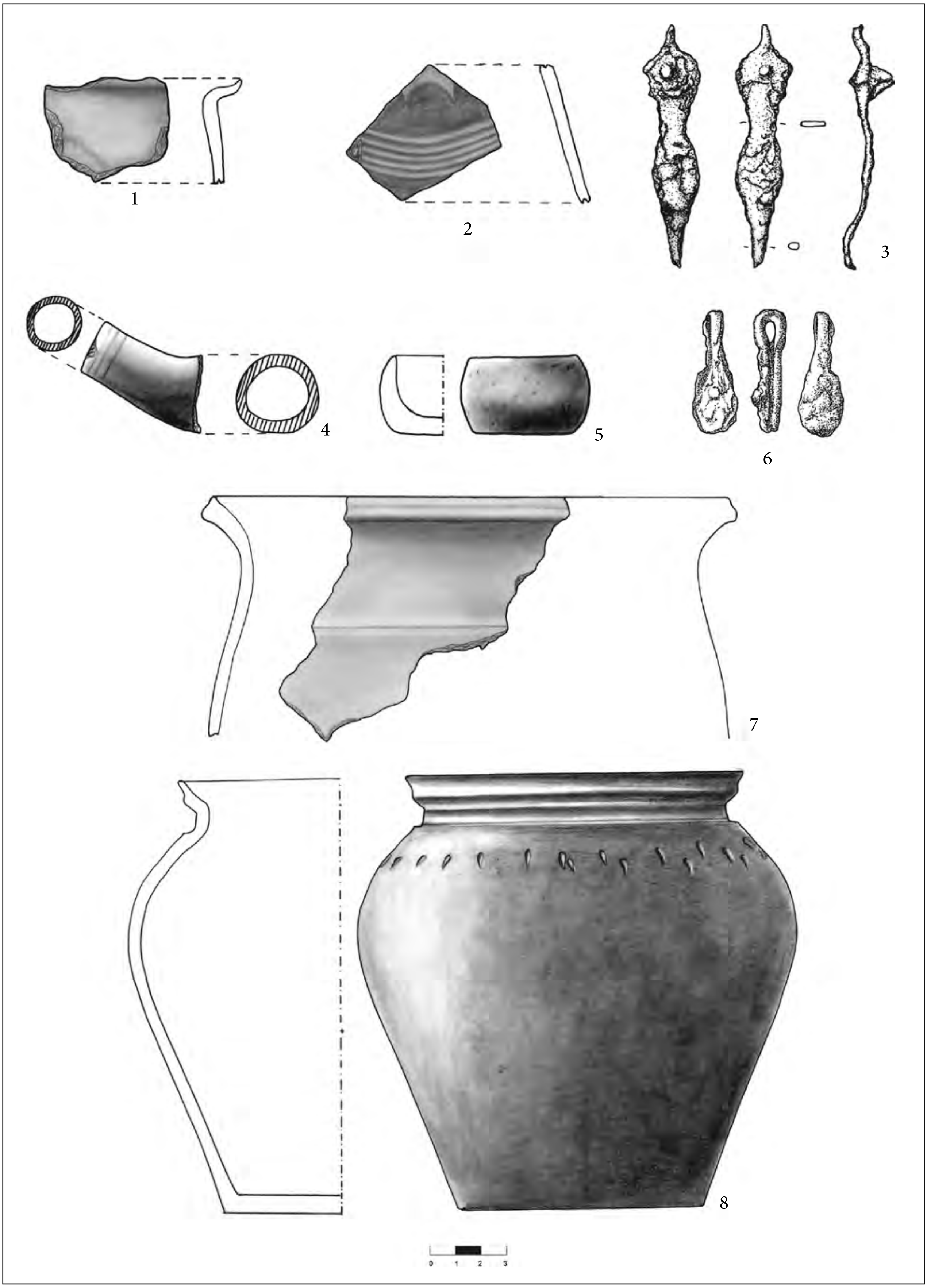

Pl. 112. Materiale arheologice din Evul Mediu provenite din complexe şi carouri: S.1, carou 18/1, ▼1,6 m (1–2); complex 53 (3–5); complex 76 (6); complex 77 (7) S.1, carou 18, ▼1,7 m (8).

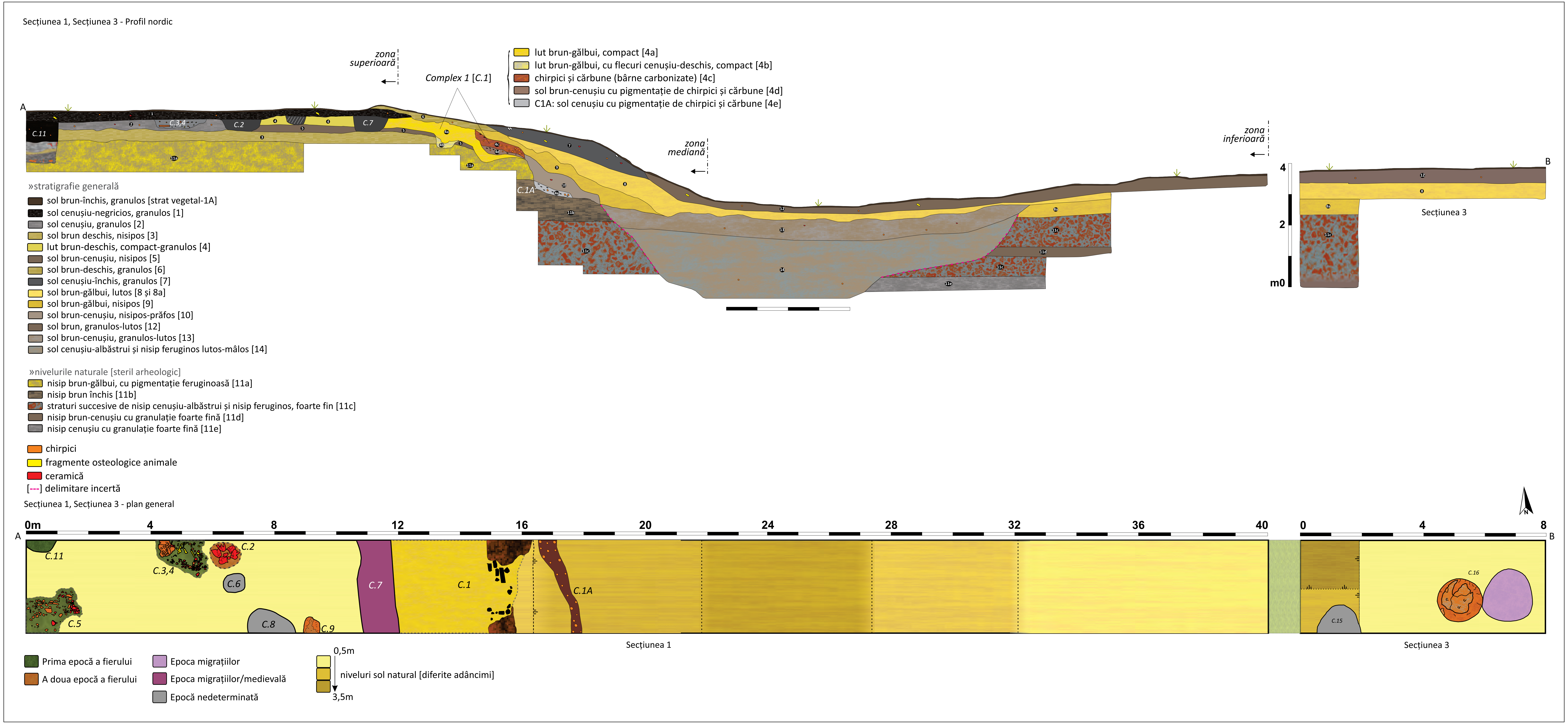

Pl. 113. Secțiunea 1 și 3 – grund și profil general

Pl. 114. Suprafeţele 2, 4–7 – grund şi profile generale